DE ECONOMIST

Digitized by Google

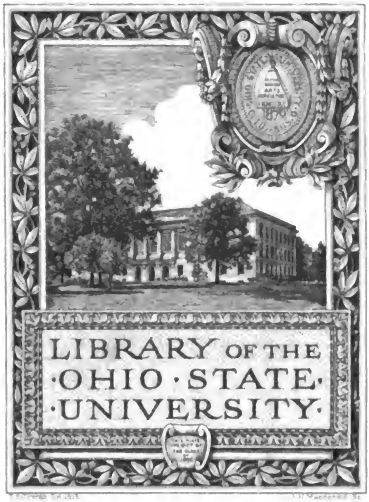

Digitized by Google

DE ECONOMIST.

Digitized by Google

DE ECONOMIST.

Tijdschrift voor alle Standen

TOT BEVORDERING VAN VOLKSWELVAART, DOOR VERSPREIDING VAN EENVOUDIGE BEGINSELEN

VAN

STAATHUISHOUDKUNDE.

ONDER REDACTIE VAN

Mr. J. L. DE BRUYN KOPS.

1882.

1e DEEL.

TE 'S GRAVENHAGE
BIJ H. L. SMITS.

1882.

Digitized by Google

HB
E13
1882
pt.1

Digitized by Google

INHOUD.

JAARGANG 1882.

EERSTE DEEL.

Pag.

Iets over boterbereiding. — Systeem Swartz. Door den Hr. N. C. Muller 1
Internationale vuurtorens. Door den Hr. J. S. G. Gramberg 17
Lompenhandel en besmettelijke ziekten. Door Dr. Ruysch . 31
De economische politiek van Duitschland 49
Het vrijhandel-stelsel en het nationaal vermogen 56
De instellingen van voorzorg in Engeland, en de medewerking van den Staat 60
De spoorwegen in het Oosten. Door den Hr. Arn. Jansen . 65
Invoering der Drankwet. Overgangsbepalingen 77
De directe belastingen per gemeente 81
Het protectie-stelsel in de Vereenigde Staten 83
Handels-overzigten, 1881. Suiker. — Tabak. — Katoen. — Koffie. — Thee 85, 159
De internationale muntconferentie te Parijs 97
Over volksvoeding in Nederland. Door Prof. A. Mayer . . 133
De Rijksmiddelen. Overzicht van de opbrengst over 1881, in vergelijking met de raming over dat jaar, en de opbrengst over vorige jaren 171
Overzicht van de Geld- en Fondsenmarkt. October—December 1881. Bankcijfers enz. — De Geldmarkt. — De Fondsenmarkt. 175
——— Januari—Maart 1882. — Bankcijfers enz. — De Parijsche Beurs-crisis. — De Geldmarkt. — De Fondsenmarkt 468
Regeerings-statistiek 203
De koffiekultuur op Java. 205
Differentieele rechten of vrijhandel? Rede van den Hr. Muller in de Eerste Kamer 207

287397

Digitized by Google

Pag.

Een woord over tiendverpachting als waardemeter van den grond. Door den Hr. C. J. H. van den Broek 217
Het toelatings-examen tot de Militaire academie in 1881. Door Dr. Steyn Parvé 238
Het bier als volksdrank 272
Papierfabricatie en besmettelijke ziekten. (*Correspondentie*) . 279
Nog eens de lompenhandel. Door Dr. Ruysch 286
De Russische fondsen aan de Amsterdamsche Beurs . . . 298
Uitvoerregten in Nederlandsch-Indië 312
De Schotsche Banken en haar arbeidsveld. Door den Hr. J. Luden 329
Onze Zeevaartscholen. Door Dr. Steyn Parvé 351
Over den levensduur in verband met het huwelijk. Door den Hr. A. S. van Reesema 374
Nog iets over de weelde. Door Mr. A. Beaujon . . . 379, 444
Agrarisch wetsontwerp voor Engeland en Schotland. Door den Hr. H. M. Hartog 398
De uitkomsten van het Liernur-stelsel te Amsterdam. Door den Hr. F. de Bas 409
De Muntquaestie 426
Kleine levensverzekeringen aan de postkantoren in Engeland 488
Het budget van Engelsch-Indië 492
Spoorweg-tarieven. Door den Hr. de Bordes 505
De voeding van den Nederlandschen soldaat. Door den Hr. Winckel 530
Onze ambachtslieden. Door den Hr. P. N. Muller 543
Hypothecaire obligatiën aan toonder. Door den Hr. W. A. Coolen 551
Vergelijkend overzicht van de Nederlandsche Scheepvaart en Scheepsbouw in de laatste jaren 555
Vorming van Gymnastiek-onderwijzers 562
Over Spaarbanken. Door den Hr. G. Bosch 565
Vrijdom van zout-accijns voor den landbouw. — Rapport der commissie 573
Gemeentelijke gasfabrieken 575

Digitized by Google

Pag.

Koloniale Kroniek. Koloniale Literatuur. Door Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford.

De Borneo-quaestie en de vraag: Hoever strekt het Nederlandsch gebied in den Indischen Archipel? Door Sturler en anderen daarover 247

Ontginning van het Ombilin-kolenveld en spoorweg-aanleg in Midden-Sumatra. 260

Statistieken in dit deel voorkomende.

Pag.

Opbrengst der **dir. belast.** *per inwoner in de 27 grootste steden, in* 1878 82

Goud en Zilver. *Productie en verbruik.* 1831—1880 . . 113

Handelcijfers. *Suiker. — Tabak. — Katoen. — Koffij. — Thee* 85, 159

Opbrengst der **Rijks-middelen** *over* 1881 *en vorige jaren* 171

Opgave van de laagste en hoogste koersen van **Effecten** *aan de Beurs te Amsterdam* 174, 466

Bankcijfers, *enz.* . . . 175, 468

Tijdelijke **Vrijdom van grondbelasting** *v. gebouwde en ongebouwde eigendommen, in* 1880 *toegekend of vervallen* 204

Vergelijkend overzicht van de Nederlandsche **Scheepvaart** *en* **Scheepsbouw** *in de laatste jaren*. 555

Economische Nalezingen en Berigten.

Pag.

Nation. levensverzekeringbank te Rotterdam. Pensioen-tarieven voor werklieden, fabrieken enz. 90

Rijks-Postspaarbank. Maandel. inlagen enz. . . . . . 90 *v.*

Het landbouwverslag 91

Het Liernurstelsel 91

Fabriekant en werklieden. Het stelsel van den heer van Marken . 92

De nieuwe haven van Batavia, te Tandjong Priok 94

Huishoudschool te Keulen . . . 96

De kulturen in Suriname . . . 214

Het Duitsche rijksbureau voor statistiek 215

Vrijhandel of protectie? . . . 216

De zoogenaamde « Fair-trade » . 324

De Rotterdamsche Coöperatieve Verbruiksvereeniging in 1881 . 325

Kustvaart in Duitschland . . . 326

Digitized by Google

	Pag.
De Engelsche suikerhandel over 1881	327
Toeneming der Beetwortelsuiker-industrie	327
Gymnastiek-onderwijs	402
De Gymnastiek-examens 1881	403
Financieele statistiek	405
Verhouding van in- en uitvoer-waarde	405
Necrologie. Mr. NEWMARCH	407
Publicatiën der Vereenig. voor de Statistiek	496
De gevolgen van het vrijhandels-beginsel	498
Differentieele regten in N.-Amerika	502
Tarief-herziening in de Vereenigde Staten	502
Pensioen-kassen voor werklieden	503
Gaat Twenthe onder het vrijhandelstelsel achteruit?	577
West-Indische maildienst	578
De Coöperatieve winkelvereeniging van Eigen Hulp te 's Gravenhage in 1881	580

ERRATUM.

Blz. 135, r. 6 v. o. *staat:* Carl Vogt, *lees:* Carl Voit.

Digitized by Google

IETS OVER BOTERBEREIDING.

SYSTEEM SWARTZ.

Het resultaat van enkele tentoonstellingen, voornamelijk van de laatst gehoudene van landbouw en veeteelt te Bergen op Zoom, in het algemeen, in 't bizonder van de boter, heeft ons zóó weinig bevallen wegens de flauwe sympathie die er voor gekoesterd werd, dat het ons niet ondienstig voorkwam, de bereiding van dit overal zoo gewilde artikel volgens de laatste methode, in ruimer kring te doen bekend worden (*).

De Noord-Brabantsche boter komt in geene vergelijking met de Hollandsche en Friesche; dit is een feit, dat bijna iedereen bekend is, en daarom wordt het dan ook hoog tijd, dat in deze streken leven en beschaving op dit gebied doordringe; geen regel echter zonder uitzondering gelukkig! Zoo ook hier. Er waren op de tentoonstelling een paar soorten, die zeer goed mochten genoemd worden en ook terecht met de 1ste en 2de prijs bekroond werden; ze waren gemaakt door veehouders, die het groote nut van goede bereiding begrepen en daaraan dan ook hunne beste krachten wijdden, zooals ze ons zelf verklaarden; de boter was echter geheel op de oude wijze gemaakt.

Hoewel ons oorspronkelijk doel was, eenvoudig eene beschrijving van het aan te bevelen Systeem Swartz te geven, kan het niet anders, of eene vergelijking tusschen het oude en nieuwe systeem is hier en daar noodig geweest, om het vele goede van dit laatste, ondanks enkele schaduwzijden, des te meer in het oog te doen springen.

Mochten we hierdoor eenigszins medewerken tot den vooruitgang van dezen tak van ons volksbestaan.

't Is het veelbesproken systeem — het systeem Swartz — dat wij wilden ingevoerd zien. Reeds verscheidene malen is het in ons land geëxposeerd, het vóór- en tegen er van is herhaaldelijk nage-

---

(*) Verg. hierbij ook de artikels over zuivelbereiding, door den Hr. Hartog, *Econ.* 1881, p. 45, 438. RED.

Digitized by Google

gaan, maar het stuit nog af op vele hinderpalen, waarvan misschien wel de voornaamste is: onze onverzettelijke vasthoudendheid.

Er zijn helaas, nog menschen, en zeer vele ook, die liever met den ouden sleur meegaan, de oogen sluiten voor alles wat nieuw is en van den vreemde komt, dan dergelijke zaken met een onderzoekend oog te bezien, te beoordeelen, er het goede van over te nemen en in praktijk te brengen.

Ons land, dat in landbouw en veeteelt voornamelijk een middel van bestaan vindt, mag de oogen niet sluiten en zeggen, zooals we o. a. bij den ingang van de loods voor de „zuivelbereiding" op de meergenoemde tentoonstelling, van een paar landbouwers hoorden: „Botermaken! dat is niets nieuws, dat doen we thuis ook, en naar onze wijze van bereiding is het altijd goed gegaan." Neen! wij moeten vooruit! Wij moeten trachten, door het invoeren van nieuwe werktuigen enz., werktuigen, die waarlijk blijken beter te zijn dan de tegenwoordige, beter waar te leveren, zelf meer voordeel te trekken en onzen Hollandschen naam op de buitenlandsche markten trachten te behouden! De ondervinding heeft geleerd, dat we dáár reeds enkele malen voor andere natiën moesten onderdoen.

Hebben wij het dikwijls zwaar tegen de Denen te verantwoorden gehad, op de onlangs gehouden tentoonstelling van vee en zuivel te Londen, schitterden wij geheel door afwezigheid. Wel werden Edammer en Goudsche kaas met de 1ste en 2de prijs bekroond, maar het waren Engelsche firma's, die hier met onze producten voor den dag kwamen, en er roem mede behaalden, een bewijs dat onze waar zeker gewild is.

Iemand uit Hoorn had versche boter willen inzenden, maar was afgeschrikt door de hooge kosten en de moeielijkheden, aan zulk eene expositie noodzakelijk verbonden en ziedaar den uitslag van een wedstrijd waar we hadden kunnen schitteren. Het melktransport naar Engeland, reeds veel verminderd, dreigt in handen te zullen komen van Ierland, zoodat men ons ook in deze nieuwe tak van industrie, om het zoo eens te noemen, zal verdringen, indien die proeven goed gelukken. Laten we dus op onze hoede zijn en laten we willen wat we kunnen, door ons niet successivelijk alles door vreemden te laten ontnemen!

Om te doen zien, dat er ook vroeger reeds kapers op de kust zijn geweest, is het volgende staaltje voorzeker voldoende.

De heer Skow, directeur van de boter- en kaasfabriek te

Digitized by Google

Slagelsé, in Denemarken, vervaardigde zijn kaas naar de Hollandsche kaasbereidings-methode, en zulks op het voorbeeld van den heer Busk te Kopenhagen, welke deze methode in zijne meijerij had ingevoerd; deze had hiertoe eenige jaren geleden eene kaasmaakster uit de provincie Noord-Holland laten komen, welke de Hollandsche wijze van bereiding aan de Denen had geleerd; en aangevuld met, en toegepast op het afkoelings-systeem van Swartz, heeft genoemde persoon zulk een uitstekend en tevens voordeelige wijze van bereiding verkregen, dat hij is geworden een der grootste aanvoerders op de buitenlandsche markten!

Nu we toch eenmaal hier zijn, willen we even den heer Skow in zijne fabriek volgen en herhalen, wat de Friesche commissie ons in 1878 mededeelde.

Verbeeld u het binnenste van die fabriek, bestaande uit twee zeer ruime afdeelingen, waarvan één voor de melk- en boterbereiding, de andere voor de kaasmakerij is ingericht. In het noordeinde tegenover het ijshuis zijn acht lange koelbakken in den vloer gemetseld, waarin ook de zoetemelk van dien morgen in ijswater stond te roomen. Daartoe gebruikt de fabriekant langwerpige diepe koelers van plus minus 40 liter inhoud. De eens afgeroomde melk van den vorigen avond stond mede uit te roomen tot den volgenden morgen, als wanneer ze met het jongste melkmaal (dan 24 uren oud) tot kaas wordt verwerkt. De room, volmaakt zoet, stond in lange ronde bussen in koud water gezet, om voor 't geringste zuur worden bewaard te blijven.

Den volgenden morgen zou die zonder het overroomsel van het oudste met den room van het jongste melkmaal te zamen, nog geheel zoet gekarnd worden. Karntoestellen stonden er vijf van 100, 200, 300, of 400 liters inhoud, waarin het boteren door een ronddraaiende beweging, door eene stoommachine van 8 paardekrachten in beweging werd gebracht. De temperatuur van den room was 12° Celsius, een warmtegraad, veel te koud voor onze karntoestellen en 't „melken" om boter te verkrijgen. Wel een bewijs dat er meer „troef" in die karn en meer kracht in de machine, als in een van onze paarden is. En toch geen geraas, geen schudding, noch horten in het gebouw of in de karn zelve, alleen een licht gedruisch liet zich hooren. Na 31 minuten was de boter gevormd.

Een der melkmeisjes stond met het horloge in de hand, spande den drijfriem af, en stevig als winterboter ten onzent werd die met een grooten „teems" van de karnemelk afgenomen en in een

Digitized by Google

houten vat of emmer geledigd. Toen begon de verdeeling van den arbeid. Onder de 15 helder in 't wit gekleedde meisjes, die allen nette hoofddoeken of mutsen droegen, werd de boter handig en net in eene lange smalle trog gedaan, waarin die door zes van die meisjes bij kluiten van pl. m. 1 half K. G. met boterspanen werd uitgedrukt, zoodat de meeste karnemelkdeelen daaruit geperst werden. Deze stukken boter werden in een ongeveer twee meter langen zinken bak van 2 décimeters diep en wijd, gelegd en in een ijs- en watertrog op nieuw in korten tijd afgekoeld, tot eene in den zomer buitengewone vastheid. Andere meisjes stonden bij de boterkneeders, aan wie deze of andere boter werd aangedragen. Na zesmalen den kneedrol gepasseerd te zijn, scheen de boter voldoende van vocht en melk gezuiverd; hierop werd een weinig, doch de noodige hoeveelheid, bijzonder fijngemalen of gewreven zout in de boter gedaan, die op nieuw in groote kluiten heen gezet werd, om dat zout te doen verpekelen, waarna ze nogmaals onder een der vier boterkneeders nauwkeurig van alle pekel en waterdeelen werd gezuiverd. Op den bodem van een nieuw, uit blank beukenhout vervaardigd botervat werd nu een laagje zout gestrooid, daarop een rondgeknipt stuk neteldoek gelegd en eindelijk de afgewerkte boter, stevig gestampt, effen gemaakt en met die zelfde soort van dunne glasgordijnenstof bedekt. Dan wordt daarover weder zout gestrooid en door den kuiper daarin een bovenbodem gemaakt, om het dagelijks onderstboven te kunnen zetten of wekelijks te kunnen verzenden aan den Heer Busk en Co. te Kopenhagen. Die boter kost f72.— tot f80.— per 40 K. G.

In het andere deel van het gebouw, 't zoogenaamde kaashuis, stonden drie groote kaasketels en 15 kaaspersen, waarop dagelijks 60 kazen van omstreeks 17½ K. G. werden gemaakt. Dat is onze, of zoogenaamde kanterkaas, doch zonder kleursel, enkel met kruiderij, die evenwel zachter, smakelijker dan de Friesche is en die geregeld aan de markten en in de steden van het noorden kan worden verbruikt.

De behandeling van de afgeroomde melk geschiedde aldus: Een der houten kaaskuipen stond nog met melk gevuld. Er was stremsel in gedaan en acht der kaasmaaksters plaatsten zich rondom de kuip. Ieder hunner had een werktuig in de hand, veel gelijkende op een kurassierssabel. Op een teeken, door een der kaasmaaksters gegeven, begonnen allen gelijktijdig met die dunne werktuigen door de melk te snijden, in 't lang en dwars, totdat de

Digitized by Google

gestolte massa in kleine dobbelsteenen gesneden, de wei begon door te laten, naar de wanden van den kaasketel. In 't kort de brokken waren hard geworden, en de wei, als water zoo dun en helder bij 28° Celsius. Na tien minuten wachtens vloeide die door een kraan aan de onderzijde van de kuip geplaatst, in een rechtstandige zeef of holle buis van fijn gaas, die haar in een teems liet loopen, die de fijnste kaasdeeltjes opving en waarop de wei langs een goot naar buiten stroomende, verder door ijzeren buizen onder den grond naar de varkensstal geleid, in een gemetselden bak opgevangen werd. De brokken werden nu door de meisjes in het midden van de kaaskuip, wier bodem iets bolvormig was, zooveel mogelijk opgehoopt om de wei te laten uitlekken, die langs den binnenwand van die kaasketel afliep en door de kraan naar buiten werd geleid, totdat het uitlekken geheel had opgehouden.

Hierna werden door een wrongelmachine de brokken verkruimeld, met een weinig zout vermengd, in de kaasvaten gedaan, geperst, en na de eerste persing in een doek gewikkeld, om nogmaals geperst te worden, tot de kaas de noodige vastheid verkregen had; dan werden de kazen in een der pekelbakken gelegd, met zout bedekt en vier dagen in drijvenden toestand gehouden. Alle 24 uren moesten ze omgekeerd en met zout bestrooid worden, waardoor de pekel op dezelfde soortelijke zwaarte als de kaas blijft; een weinig minder zout als waarin een ei drijven kan."

Eenvoudig als de legende omtrent het ei van Columbus, is de aanwending van ijs op de melkafkoeling en botermakerij; eenvoudig door het metselen van eenige steenen koelbakken, waarin een aantal langwerpige, en ook ronde vertinde ijzeren vaten met melk gevuld, rustig moeten roomen, verkrijgt men de gewenschte temperatuur. Het verschil in temperatuur tusschen onze bereiding en de Deensche is a. v.: naar de Hollandsche bereiding, door afkoeling met wel- of putwater, verkrijgt men een temperatuur van 10 tot 12° Celsius, bij aanwending van het Swartz-systeem 2—4°.

De aanwezige melk wordt binnen hoogstens 15 minuten van 35 tot 10° Celsius afgekoeld; de room, die met achterlating van de kaasdeelen, ook wel kaasstof of caseine genoemd, door het ijs voortdurend zoet wordt gehouden, wordt vervolgens met een vertind ijzeren ovalen roomlepel van de melk afgeschept en samengevoegd.

De kaasdeelen der melk zijn, zoolang de melk zoet is, daarin opgelost, en doordat ze kleurloos zijn, onzichtbaar; maar wordt de melk zuur, dan beginnen ze te stollen of, zooals men zegt, te

Digitized by Google

stremmen. De genoemde kaasstof bevat suiker (melksuiker), maar bovendien ook stikstof en gaat natuurlijk bij warm weer licht tot ontleding of bederf over, waaraan de vetstoffen onmiddelijk deelnemen. Het melkvet of de boter komt in gedaante van mikroskopisch kleine bolletjes voor, deze drijven op de wei en geven aan de melk de bekende witte kleur.

Vóór dat de melk nu gekarnd wordt, verwarmt men ze tot op 14° à 15° Celsius.

In een horizontaal-ronddraaiende karn (Ahlborn's handkarn) gekarnd, welke 125 slagen in de minuut doet, worden de bolletjes waarvan we zooeven spraken, door het aanhoudend roeren vereenigd tot een grootere massa en vormen zoo de boter.

Men moet 30—40 minuten karnen, wil de boter geschikt zijn om *zonder* te worden gewasschen, iets wat o. a. ook door den heer Petersen uit Oldenburg zeer aangeraden wordt, met de Ahlborn's kneedmachine te worden gekneed. Hierover gaf de heer Marlet uit Hontenisse op de voor omstreeks een jaar gehouden tentoonstelling te Gent eene duidelijke uitlegging.

Welke zijn de groote voordeelen, aan dit systeem eigen?

1o. dat versche koemelk afgekoeld tot 4° Reaumur of 5° Celsius veel spoediger de room afzet, dan dit bij hoogeren warmtegraad plaats vindt.

2o. dat de boter van zoeten room vervaardigd, zoeter en zuiverder van smaak is dan de boter op de gewone wijze bereid.

3o. dat de room van melk, die 12 en 24 uren oud is, geuriger, zoeter en smakelijker is, dan wanneer eerst na 36 of 48 uren afgeroomd wordt, zooals dat in Friesland en Holland meestal in gebruik is.

4o. dat er tengevolge van de snelle afkoeling der melk, zoete, in plaats van zure of vleutemelk overblijft, welke uit den aard der zaak een veel gezonder voedingsmiddel oplevert voor de kalveren en varkens, daar de zoete melk suikergehalte bevat, terwijl de zure melk, tengevolge van het gistingproces, dat suikergehalte heeft verloren.

5o. dat ze beter bewaard, dewijl de kaasdeelen achterblijven, en, mits goed bewerkt, niet ranzig wordt.

6o. dat de boter van zulke room gewonnen, steviger en vaster product geeft, terwijl ze dichter en drooger bewerkt kan worden dan op de oude wijze geschiedt.

7o. dat de boter die ongewasschen gekneed wordt, meer welriekend is.

Digitized by Google

Immers niet alleen belangrijk hoogere prijzen, maar vooral meer kaasstof kan door dit systeem worden verkregen, omdat al de zoetgekarnde room of botermelk weder voor de kaasmakerij kan gebezigd worden, en de kwaliteit zoowel als de kwantiteit dientengevolge verbeterd en vergroot wordt.

De eigenaar der modelhoeve te Wittenstein in de gemeente Kamperveen, heeft sedert ruim 3 jaren met goed gevolg het afkoelingssysteem toegepast, evenals bij den heer Enthoven te Zoetermeer deze wijze van bereiding in gebruik is: dit zijn, voor zooverre ons bekend, de eenige plaatsen in ons land, waar het systeem in zijn geheel is ingevoerd.

Nu we toch spraken van de modelhoeve op het Kamper-eiland willen we even eene mededeeling van het Haagsche Dagblad aanhalen, luidende: „Dr. Gäbel, uit Sleeswijk-Holstein, vergezeld van eenige raadsleden en den gemeente-secretaris, bezocht dezer dagen de modelhoeve op het Kampereiland en een paar andere hoeven aldaar. Over 't algemeen droeg de inrigting dr. Gäbels goedkeuring weg; doch in aanmerking nemende. dat de modelhoeve een nieuw gebouw is, vond hij den melkkelder klein en bekrompen, den ijskelder onbruikbaar en de plaats waar de beesten in den stal moesten staan te kort, een gebrek, dat z. i. nog vóór den winter dient verholpen te worden. De boter- en kaasbereiding stemt volkomen overeen met het tegenwoordig meer en meer ingang vindend systeem van afkoeling. De pachteres zou echter z. i. altijd met bezwaren te kampen hebben, zoolang zij geen ijs heeft, daar het welwater een temperatuur van 12° bezit. De boter keurde hij uitmuntend. Al volgde men aan de hoeven van de landbouwers Kanis en Stoel het alleroudste systeem, zou men met zulk land en zulk vee, toch goede boter krijgen. Doch bij eenige wijziging in de bereiding zou men nog flinker qualiteit hebben."

Keeren wij thans tot onze bereiding terug. Komen we op het punt van kritiek, dan mogen we ons in dit opzicht niet onthouden te zeggen, dat er wel eenige bezwaren aan de uitvoering van dit systeem verbonden zijn, welke, gevoegd bij de tamelijk hooge kosten van inrichting, de meesten afschrikken om er toe over te gaan.

Hebben we ons tot nog toe bijna uitsluitend tot de hier gehoudene tentoonstelling bepaald, we begeven ons voor een oogenblik naar de voor twee jaar gehouden tentoonstelling te Delft, waar het meergenoemde systeem eveneens in werking te zien was. Een der landbouwers dien wij er ontmoetten, en die uit-

Digitized by Google

sluitend om het systeem in werking te zien, naar Delft was gekomen, schreef als uitslag van zijn onderzoek, denzelfden dag aan zijn vader het volgende: „Heden heb ik op de tentoonstelling het systeem Swarts, zooals men het noemt, gezien en ik moet zeggen dat het mooi is en dat men goede boter maakt, maar ik heb gemerkt, dat de landbouwers over het algemeen geen sympathie voor deze nieuwe wijze van botermaken hadden en ik als landbouwer moet ook zelf verklaren, dat de inrichting onzer landbouwbedrijven geheel ten onderste boven moet gekeerd worden (ik bedoel daarmede de bestaande gebouwen), om dit systeem te beproeven. Alléén voor hen, die geheel uit liefhebberij zich met de boerderij-zaak bezighouden en er dus niet van moeten leven, is het uitvoerbaar, om daarvoor geheel nieuwe gebouwen te stichten, maar voor gewone landbouwers, zooals wij, die reeds zulke hooge huren of zware renten te betalen hebben, is het onuitvoerbaar, zulk eene omslachtige inrichting daar te stellen. Neen vader, wij kunnen het voor ons niet gebruiken, ik houd mij ten minste maar liever bij het oude, dat kost dan toch zooveel geld niet, enz."

Hieruit ziet men, dat de geest niet zeer vóór het nieuwe systeem is, en dat aanbeveling in deze, van iets wat ons vóóruit zal brengen, niet overbodig is. We moeten erkennen, dat de kansen voor gewone boeren, die reeds op buitengewoon hooge lasten zitten, en wier landerijen in sommige plaatsen van ons land een groot gedeelte van het jaar onder water staan, tegenwoordig zóó wisselvallig zijn, dat het systeem, ondanks zijne door ons genoemde goede eigenschappen, voor velen onbruikbaar is; maar zoo liefhebbers en rijke landbouwers het voorbeeld geven, en de gelegenheid voor minder gefortuneerde openstellen, om met de bewerking bekend te worden, dan zullen die langzamerhand van zelf volgen, of althans vele goede veranderingen kunnen aanbrengen. Verre van ons, dat we de ouderwetsche bereiding veroordeelen, maar we kunnen door enkele wijzigingen beter kwaliteit verkrijgen en meer voordeel genieten.

Een verrassend feit mag het zeker genoemd worden, dat de ouderwetsche wijze van boter maken in 1880 producten heeft opgeleverd, die te Londen in concurrentie met andere natiën, met de gouden medaille zijn bekroond. Opmerking verdient ook het resultaat van de Friesche commissie in 1878, van het onderzoek naar de boter en kaas op de tentoonstelling te Svendborg op het eiland Funen in Denemarken. Deze kwam namelijk tot de conclusie:

Digitized by Google

1° dat de bijna 100 verschillende grootere en kleinere vaten boter, die daar tentoongesteld waren, *gemiddeld* niet beter waren dan de zoogenaamde boerenboter, die in Friesland of elders wekelijks aan de markt verkocht wordt.

2° dat die beste Deensche boter in aard en qualiteit, die van de onze niet, of nauwelijks evenaart, en slechts overtrof in vastheid, stevigheid en drooger bewerking.

3° dat de kaassoorten echter hoogst gunstig waren, vooral wat qualiteit betreft; vergelijkender wijs gesproken, was die kaas vetter, fijner en geuriger dan de onze, althans die wij uit Noord-Holland als handelkaas verkrijgen.

Zoo heeft ook ongetwijfeld dit stelsel zijn vóór en zijn tegen, maar komen wij toch tot de conclusie, dat er in onze streken zeer goed van gebruik te maken is; het is echter niet noodig al het oude omver te werpen, we kunnen wat behouden en tevens met eenige, doch geen bezwarende kosten, veranderingen aanbrengen.

Laat ons zien, wat noodzakelijk is.

Vooreerst de stichting van een ijshuis, waarvan men in Denemarken talrijke voorbeelden, bijna op elke zoogenaamde meijerij, kan vinden, het eene al meer kostbaar en practisch ingericht dan het andere.

Het eenvoudigste ijshuis, en zeker het minst kostbare, is het volgende:

Verbeeld u aan de noordzijde van den melkkelder, liefst (of wel noodzakelijk) onder de schaduw van boomen of struiken, langs een muur, een drie meter breede en ruim twee meter diepe groeve in den grond gegraven. In deze langwerpige loopgraaf nu, moet eerst een laag takken en daarop een laag zaagmeel goed ingetrapt worden. In den winter worden de schotsen ijs op dien bodem gestapeld, een halve meter van de zijden en den grond, en de tusschenruimte goed met zaagsel gevuld. Laag op laag moet door zaagsel gescheiden worden, opdat de warmte beter afgeleid worde en het aflekkend water daardoor kunne afvloeien. Over het geheel wordt een laag zaagsel van 7 c. M. gelegd, totdat het ongeveer een meter boven den grond is, en dan schuin afhellende met een dikke laag stroo of riet bedekt, om tegen de warmte en tegen den regen beveiligd te zijn. Men zou dit ijshol, welke naam eigenlijk beter past dan die van ijshuis, ook kunnen gronden op een bodem van takkebossen of een dikke laag eiken zaagsel.

Digitized by Google

Maar om nu ook eene beschrijving van een waar „Forsogs Ishuset" (ontwerp ijshuis) te geven, moet ge u voorstellen een ruim wagenhuis of kleine schuur van pl. minus 7 à 8 meter wijdte, bij 14 meter lengte en 3¼ meter hoogte; dit gebouw is overdekt met een stroodak, dat door 1 meter overstek de zijden en einden van het gebouw des te meer tegen zon en regen kan beschutten. Door gemaakte openingen in den zolder ziet men dat het middenruim van dat gebouwtje ingedeeld is in acht groote vakken, allen meer of minder met ijs gevuld, tengevolge van het geringer of grooter ijsverlies sedert de vulling in den winter.

In dat gebouw nu, geheel boven den grond getimmerd en bijv. door geen boom of struik overschaduwd, (iets wat echter altijd wenschelijk blijft, als de gelegenheid op het erf zich daartoe leent), ziet men stukken of schotsen ijs; terwijl wanneer de winter geen ijs oplevert, men kan gebruik maken van sneeuw, die in de vakken wordt vastgetrapt. Men steekt dan bij 't gebruik er stukken af, en 't is meer dan eens bewezen, dat dit even voldoende is. De wand van het gebouw kan van hout zijn, doch steen verdient de voorkeur; aan de binnenzijde wordt van hout een tweede wand gemaakt en de ruimte tusschen die beide wanden met zaagsel, of andere de warmte slecht geleidende stof gevuld. De zolder gedekt met planken, is eveneens voorzien met een laag zaagsel van ongeveer een meter. De vakken zijn elk drie vierkante meter groot, en hetzij men ze vult met goed, dan wel met slecht, vuil ijs, de uitwerking daarvan levert slechts een onbeteekenend verschil op.

Onder het ijs ligt een houten vloer, waaronder een laag haksel van 24 decimeters (drooge isolatie); door een buis wordt het water afgevoerd naar eene kleine ton aan het einde van het ijshuis, of wel van de melkkamer, hetgeen nog verkieslijker is.

Onder den vloer kan men ook gebruik maken van riet, rijs, gehouwen spaanders of turf.

De vullings-deuren moeten zoo hoog mogelijk worden aangebracht; als de deuren tot de ijskamer dicht zijn en de tusschenruimte, wanneer de kamer met ijs of sneeuw is gevuld, zorgvuldig met haksel van boven wordt toegestopt, dan kunnen er zooveel deuren worden aangebracht, als voor de vulling noodig is; onder deze deuren zijn, dicht bij den grond, kleine luiken, waardoor het haksel kan worden uitgenomen, wanneer dit moet worden vernieuwd of gedroogd. Aan den zuidkant van de ijskamer is een klein portaal, van waar twee gewone houten deuren naar de

Digitized by Google

ijskamer leiden, en wanneer deze maar dicht zijn, en zoo hoog mogelijk aangebracht, is hier geen bizondere isoleering noodig.

Onder in het portaal moet zich een koker bevinden, waardoor het ijs uit de kamer op den vloer van dit portaal kan worden geworpen. Deze koker is van een luik voorzien; wanneer de deur tot het portaal is gesloten, dan kunnen de deuren van de ijskamer open staan, gedurende dat het ijs in het portaal wordt gestort. Genoegzaam licht komt in de ijskamer door het raam, aangebracht in het portaal, naar binnen. —

Een tweede wijziging bij de bereiding is het nalaten van de bij het gewone botermaken steeds toegepaste manier, om de boter met de vingers te behandelen; hiervoor moeten spanen en boterkneeders van 85 centimeters in doorsnede gebruikt worden. Men moet verder in plaats van de ten onzent hooggeroemde boteraden, een van 2 tot 3 meter langen en smallen trog gebruiken, om de uit de karn genomen boter een weinig uit te persen en vaster ineen te drukken. Al het andere werk, dat in onze boteraden verricht wordt, doet het kneedbord of de kneedmachine veel gemakkelijker, spoediger, zuiverder en drooger, dan met de handen geschieden kan, en men kan niet beweren, dat de aankoop dezer benoodigdheden met bezwarende kosten gepaard zoude gaan.

Immers 's winters bij koude is het botermaken voor onze vrouwen zwaar werk en 't is een tijdroovende arbeid ten allen tijde; in warme zomerdagen is de boter slap en moeielijk van vochtdeelen te zuiveren, terwijl die veel minder stevig en vast ineen gedrukt wordt met de handen, dan met de kneedmachine.

Ge moet u dus een kneedbord of kneedmachien aanschaffen met de twee bijbehoorende boterspanen. Deze machines verkorten den arbeid en ze maken u het werk veel gemakkelijker. Ontwent u allengs het zuivel met de handen te bewerken, te kneden en te bereiden.

Gebruikt uwe boteraden niet meer, dan tot het uitlekken van de karnemelk noodig is: de genoemde machine doet haar werk reiner en vlugger, dan men in staat is met de handen te doen.

In Duitschland, Denemarken en Zweden is deze machine, van Amerikaanschen oorsprong, bijna algemeen ingevoerd en ze getuigt van een wakkeren, practischen volksgeest, tegen den ouden slenter, die ook hier spoedig veroordeeld moge worden en plaats moge maken voor dit waarlijk doelmatige en onmisbare werktuig.

Een ander gebruik moet afgeleerd worden, n. l. het overdadig gebruik van water. Zindelijkheid is wel hoofdvereischte, en hiervoor

Digitized by Google

kan men zooveel water gebruiken als de vrouwen slechts verkiezen, maar we bedoelen hier het ten onzent voorkomend gebruik van water om den room of het molken te *verwarmen*, verder dat gebezigd wordt om de karn in te *spoelen*, en eindelijk het bepaald schadelijke aanwenden van het water, om de boter te *wasschen*. Het gaat zonder water veel beter; de room of het molken kan verwarmd worden door lange bussen, waarin heet water moet gedaan worden, of, wanneer het karnsel te warm is, hangt men deze bussen met ijs of koud water gevuld, in de karn ter verkoeling.

Op het landgoed „Charlottenlund" in Zweden, waar overigens beter boter en vooral beter kaas wordt gemaakt dan in onze streken, voelt de boter ietwat te hard; de echte fijne geur, die aan boter zoo jong gekarnd, zijn kan, ontbreekt daar, en dit moet wel een oorzaak hebben.

Men heeft daar n. l. de gewoonte, de karn te spoelen met water, en de boter met veel water uit te wasschen, ter zuivering van de melkdeelen, — de eenige oorzaak, dat de boter aanmerkelijk in qualiteit vermindert. In 't algemeen wordt het gebruik van water bij de Denen zeer afgekeurd, en handelt men naar het Swartz-systeem, door ze niet te wasschen; alleen bij het inspoelen van de karn, gebruikt de botermaakster een keteltje met een zeer lange tuit, waarmee de boterdeeltjes van het deksel en de pols, alsmede de karn wordt afgespuit.

Onze beste botermaaksters, die dikwijls veel moeite aanwenden om den zuren smaak en de karnemelkkleur door wasschen en bearbeiden uit de boter weg te spoelen of te verminderen, gebruiken daartoe in haren ijver water, dat zij voor koffie of thee niet zouden willen gebruiken en waarin niemand het eten zou willen koken; geen wonder dat het gebruik van zulk water aan de boter een onzuiveren smaak of reuk geeft, en dat de boter uit de zandstreken, zuiverder door het gebruik van helder water, uit den aard langer kan bewaard worden en daarom een goeden naam heeft; maar het ware beter, zoo men in 't geheel geen water bij de boter gebruikte. Men zou, om de pols en de karnten te spoelen, wat afgeroomde zoete melk kunnen gebruiken.

Het nalaten van het zoo schadelijke waterverbruik zal veel bijdragen om de kwaliteit onzer boter te verduurzamen en den prijs aan de markt te Londen te doen stijgen.

Het karnen dient ook eenige verbetering te ondergaan. Het is echter waarschijnlijk, dat wij hier op een finantieel punt stuiten. De veranderingen zijn van ingrijpenden aard en behalve de geld-

Digitized by Google

kwestie heeft men hier te kampen met het vooroordeel aan onzen landaard zoo eigen, dat men niet licht afstapt van de gewoonten onzer voorvaderen, waarbij deze zich zoo wel hebben bevonden; we hopen echter, dat het verkrijgen van *beter kwaliteit* en *hooger prijs* ook dit vooroordeel zal overwinnen.

Tot eene richtige uitvoering is noodig, dat men de melk gestadig gelijkmatig afgekoeld houdt, die nooit langer dan 24 of 36 uren laat staan, en zorgt, dat men nimmer *zuren* room daarvan krijgt; de wetenschap heeft ons geleerd, dat zich ook uit zoeten room boter kan vormen.

Het laatst ingevoerde, het modelvat der 19e eeuw, onderscheidt zich van alle andere, door zijne weinig gedruisch makende beweging en den forschen slag of zoogenaamden „troef"; bovendien, doordat de room en 't molken koeler gekarnd kunnen worden, is de boter steviger dan bij hoogeren warmtegraad.

Daarbij kan de warmtemeter tusschen den pols en den rand van den karn rechtstandig door een rond gaatje van het deksel geplaatst worden, terwijl een groot stuk kurk hem voor omvallen behoedt. Hierdoor kan voortdurend de aandacht op de warmtegraad van het karnsel worden gevestigd, want bij een temperatuur van 12° Celsius wordt de boter steeds gevormd binnen den tijd van 35—40 minuten, bij gebruik van stoom, terwijl bij het gebruik maken van een paard, het karnen iets langer duurt.

Hoewel een ijs-systeem zeker grooten invloed op de kwaliteit der boter en kaas heeft, moet men niet vergeten, dat een goede boter-*bereiding* altijd een hoofdvereischte blijft.

Als voorbeeld moge dienen dat de Fransche boter, waarbij het systeem Swartz *niet* gebruikt wordt, doorgaans hooger noteeringen op de markt te Londen behaalt, dan de hooggeroemde Deensche boter, waar dat systeem bijna algemeen is

Tot de inrichting dient, behalve een ijshuis, zooals boven door ons is omschreven, het aanwezig zijn van een welwaterput en een pomp; onmisbaar is ook een waterreservoir onder den grond aan de buitenmuur van den kelder; daarin pompt men het voor de dagelijksche behoefte benoodigde water, hetwelk gemakkelijk door een kraan in den muur de koelbakken vult en gevuld houdt op gelijke temperatuur. Deze koelbakken hebben een lengte van 2.5 meter, eene diepte van 0.55 meter en eene breedte van 0.65 meter, alsook een kraan naar buiten voor den afvoer van het water. De meergenoemde blikken of vertind ijzeren ovalen of ronde vaten, kunnen 40 Liters melk bevatten; voor een

Digitized by Google

stal van 40 melkkoeien hebben deze koelbakken ruimte genoeg.

De voornaamste veranderingen, die men dient aan te wenden, hebben we aangestipt en menigeen zal met ons toestemmen, dat er heel wat te verbeteren valt. Of men daartoe zal overgaan? onwillekeurig blijft de gedachte nog op onze lippen achter: kan men en — *wil* men den weg ter verbetering op?

Dat met grond deze gedachte bij ons opkomt, verklaart zich uit het volgende gesprek, dat we eenige dagen vóór de opening der tentoonstelling alhier, met een boer voerden, die wij een bezoek op zijn erf brachten en waaruit men ten naastenbij zien kan, hoe zeer door sommige landbouwers, althans uit deze streken, den aard, de strekking en het doel van tentoonstellingen wordt begrepen:

„Wel vriend, hebt ge al wat moois voor de tentoonstelling?" „Neen, hoor! daar mot 'k niks van ebbe." „Hé, waarom niet, zoo'n tentoonstelling is toch zoo nuttig; men kan er zooveel zien en leeren, wat me in eigen bedrijf te pas kan brengen?" En 't antwoord was: „Neen hoor! daar komm 'k niet, 'k mot der niks van ebbe." Veel moeite werd aangewend, om te weten, *waarom* men zich neutraal hield, 't was echter al vergeefsche moeite, de man bleef op zijn stuk staan en op al onze vragen in die richting gedaan, kwam steeds hetzelfde antwoord: „hij most der niks van ebbe."

Een bewijs dat dit gevoel of dien „wil" hier algemeen onder de landbouwers schijnt te heerschen, is, dat de deelneming bij de in werking zijnde zuivelbereiding op genoemde tentoonstelling uiterst gering was, en dat, merkwaardig genoeg, de meeste toeschouwers, particulieren of liefhebbers waren.

En toch dient men wel te begrijpen, dat, zoo men niet voor-uitgaat, men kans heeft overschaduwd te worden door de tegenwoordig meer en meer veld winnende kunstboterfabrieken; en al mogen deze voor de eigenaren of aandeelhouders een goede rente afwerpen, we kunnen het niet verhelen dat het algemeen er den neus voor optrekt.

Al moeten we erkennen, dat er fabrieken gevonden worden, waar dit artikel werkelijk vervaardigd wordt uit zuivere bestanddeelen en misschien zelfs beter is dan menige natuurboter, we willen er toch niet aan, eenvoudig, omdat men de zaak niet vertrouwt en ook terecht dien dikwijls helaas! niet vertrouwen *kan!*

De goeden moeten hier voor de knoeiers lijden, 't is een harde waarheid maar het is zoo. De kunstboter, waarvan men nu en

Digitized by Google

dan proeven ziet of staaltjes hoort aangaande de bereiding of de bestanddeelen, schrikken iemand af om zulke waar als dagelijksch voedsel te willen gebruiken.

De prijs is echter de voornaamste reden, dat ze zoo veelvuldig in de laatste jaren gezocht wordt, het is dus de plicht en het groote belang van de landbouwers, om door goede waar te leveren tegen een matigen prijs, aan die toenemende concurentie het hoofd te kunnen bieden.

Het stelsel van den beroemd geworden Zweed nu, is op de wetenschap gegrond. De natuurkunde leert, dat bij 4° Celsius de melk hare grootste dichtheid heeft. De scheikunde zegt ons, dat melk bestaat uit water, kaasstof, vet, suiker, eiwit, en zout, alsook eenige vaste stoffen. De mikroskoop doet zien, dat de vet- of boterdeelen niet in de melk geboren worden door bewerking, maar dat ze reeds in versche koemelk, in ronde blaasjes of bolletjes daarin aanwezig zijn. De afscheiding dier stoffen geschiedt langzaam door de natuur, maar kan bespoedigd worden, door kennis die mede arbeidt.

Door de wetenschap daartoe in staat gesteld, heeft men waarnemingen op versche koemelk toegepast door het hier besproken systeem Swartz; en mogen er onder de mannen van naam op het gebied van landbouw en veeteelt ook verschillende theoriën ontstaan over de oorzaken van het sneller opstijgen der vetkogeltjes, vele veehouders zullen met ons weten, dat de uitstrooming bij sterke afkoeling veel spoediger geschiedt dan bij hoogen warmtegraad van het water. Men mag alzoo aannemen, dat sterke afkoeling tot 4° Celsius en het voortdurend houden der melk op deze temperatuur, het afscheidingsproces bij de uitrooming der melk veel bespoedigt en bekort. —

Welk stelsel van botermaken men nu ook moge volgen, op den voorgrond *moet* de landbouwer stellen: het leveren van *zuivere* waar. Hij moet zich niet inlaten met knoeierijen en bedriegelijke handelingen, waarvan tegenwoordig de voorbeelden niet gering zijn.

Wel heeft de regeering, zooveel in hare macht was, maatregelen genomen om bedrog te voorkomen, door te bevelen dat de vaten waarin kunstboter verkocht wordt een merk zullen dragen, maar de boer moet in de eerste plaats geheel vertrouwd kunnen worden.

Mag het niet algemeen bekend zijn, een feit is het, dat kunstboter in de Fransche fabrieken vervaardigd, naar Friesland ingevoerd, daar verwerkt met natuurboter (een bewerking die we

Digitized by Google

gerust „knoeien" mogen noemen), later als echte Friesche boter aan de Londensche markt wordt verkocht.

Zie, dergelijke handelingen bederven onzen naam, want, mogen enkelen het niet bemerken, de korrelige soms onaangename smaak verraadt zich bij het gebruik spoedig genoeg.

Hiermede sluiten wij onze beschouwing, en hopen iets te hebben bijgedragen tot den vooruitgang op dit gebied, tot de welvaart van het algemeen, en tot behoud van onzen goeden naam in het buitenland.

N. C. Muller.

Digitized by Google

INTERNATIONALE VUURTORENS.

Iedere beschaafde zeevarende natie, elke Staat die den naam van zeemogendheid draagt, groot of klein, heeft zich ten taak gesteld, ja meermalen beijverd om zijne kusten zoo goed mogelijk te verlichten ten gerieve der scheepvaart. Kustverlichting en bebakening, zoomede het leggen van tonnen en boeien, is in den tegenwoordigen tijd een hoogst belangrijke tak van dienst. Geen wonder! Elke zeevarende mogendheid begrijpt het gewicht dat er aan eene veilige scheepvaart moet worden gehecht en getroost zich gaarne de niet onbelangrijke uitgaven, verbonden aan de daarstelling van zoo kostbare gebouwen als vuurtorens of van zulk niet minder duur drijvend materiaal als lichtschepen, tonnen en boeien. Het is als het ware eene stilzwijgende conditie tusschen de verschillende gouvernementen der kuststaten in het westelijk halfrond, om op gevaarlijke punten 's nachts vuren te ontsteken, zoowel ten behoeve van eigen als van vreemde vaartuigen.

Geschiedt zulks thans ook hier en daar in het oosten, dan is dit evenwel op voorbeeld of impulsie van het westen.

Dit prijzenswaardig streven voorkomt dan ook menig nachtelijk onheil op zee, behoedt niet zelden voor het te gronde gaan van kostbare schepen en ladingen, en spaart daarbij menig leven van varensgast en reiziger.

Men mag aannemen dat in de vroege oudheid, toen de zeevaart zich begon te ontwikkelen, hier en daar ook middelen (hoe eenvoudig dan ook) werden aangewend om de schepelingen op hunne nachtelijke tochten voor te lichten. Zoo spreekt Homerus reeds van vuren, welke langs de kusten werden ontstoken, om het hart der zeelieden te verheugen. Hoogstwaarschijnlijk waren dit de heuveltoppen langs de oevers der Middellandsche Zee, — het voorname vaarwater eerst van Phoeniciers, daarna van Griekenland en zijne Aziatische koloniën, van Carthagers en eindelijk van Romeinen, — die op bepaalde plaatsen door houtvuren worden verlicht: althans

Digitized by Google

ten tijde der kruisvaarders bestond dit gebruik nog. Ook is het niet onwaarschijnlijk dat de verschillende tempels, op hoogten langs het strand gelegen, door nachtelijke verlichting den voorbijvarenden schepen tot verkenningsteekenen hebben gediend. Wij kunnen evenwel de meening niet deelen van hen, die in de éénoogige cyclopen eene allegorische voorstelling willen zien van de vuurtorens dier dagen, en wel op grond dat er toen nog geen *eigenlijke* vuurtorens bestonden. Het eerste gebouw van dien aard waarvan eenig bericht tot ons is gekomen, is de Colossus van Rhodes, zijnde een enorm hoog beeld met een vuurtest in de hand, geplaatst voor aan de haven van genoemde stad. Enkelen betwijfelen het echter of deze Colossus wel als vuurtoren heeft gediend, doch de waarschijnlijkheid pleit er voor: men bouwt toch aan den ingang der haven van eene handeldrijvende stad geen zoo hoog gevaarte met een vuurpot, zonder doel.

Meer stellige berichten hebben wij omtrent den Pharos te Alexandrie als eigenlijk lichthuis. Dit prachtig gebouw, aldus genoemd naar het kleine eiland waarop het verrees en als een der zeven wonderen aangemerkt, is omstreeks 285 v. Chr. gesticht en heeft gedurende eene reeks van 1600 jaren den zeelieden ten baak verstrekt. Het was ruim 500 voet hoog, bestond uit vijf verdiepingen met vensters die het uitzicht hadden op zee, en waar op de bovenste verdieping, 's nachts houtvuren werden gebrand om den schepen bestemd voor de haven van Alexandrie ten wegwijzer te dienen. Dit gebouw schijnt echter ook een strategisch punt te zijn geweest. Julius Caesar heeft het ten minste vooraf en niet zonder moeite moeten bestormen vóór hij Alexandrie kon bemachtigen.

Lang schijnt dit bouwwerk van Sostratus het eenige van dien aard te zijn geweest. Eerst toen de Romeinen een zeevarend volk begonnen te worden kwamen er meerdere vuurtorens in de Middellandsche Zee, zooals te Ostia, Ravenna, Apamea en andere plaatsen door Plinius en Suetonius opgenoemd. Toen de Romeinen naderhand hunne heerschappij uitbreidden, verrezen ook weldra vuurtorens in de veroverde gewesten ter beveiliging der scheepvaart in die vreemde, dikwerf hoogst gevaarlijke vaarwaters. Zoo werd een vuurtoren te Corunna op de Noordwestkust van Spanje gebouwd tijdens de regeering van Keizer Trajanus en deze is thans nog in gebruik. Ook in het Engelsch Kanaal, zooals te Dover en te Boulogne, werden vuurtorens opgericht waarvan de ruïnen thans nog bestaan, en men mag aannemen dat er in die

Digitized by Google

dagen meer lichthuizen door de Romeinen zijn gebouwd dan de geschiedenis wel meêdeelt.

Na den ondergang van het kolossale Romeinsche Rijk en de overstrooming van Europa door woeste horden ging de toenmalige beschaving sterk achteruit en het duurde eenige eeuwen eer die chaos van overstroomende, ongecultiveerde volksstammen zich had geordend, eer de kunsten des vredes zich weder ongestoord konden ontwikkelen, en de Europeesche maatschappij meer behoefte ging gevoelen aan instellingen van openbaar nut. In dien tusschentijd werd er natuurlijk ook niet gedacht aan den bouw van vuurtorens, vooral als taak van vorsten en regeeringen. Niettemin werden de zeevarenden op tal van plaatsen gebaat.

Vroome monniken hingen meermalen 's nachts lantaarns op aan de naar zee gekeerde hoeken hunner kloosters, of plaatsten klokken op gevaarlijke rotsen; aan strand staande hoeven of landhuizen brandden niet zelden vuren in potten of komforen, uitgehangen op de meest zichtbare punten, en zelfs op kerktorens werden niet zelden 's nachts vuren gebrand als seinen voor voorbijgaande of aankomende schepen. Ook in ons land vond dit plaats zooals b. v. te Scheveningen, te West Kapelle, om de schepen te waarschuwen voor 't gevaar op den Banjert, en het licht te Goeree wordt zelfs thans nog op den kerktoren aldaar ontstoken. Het licht aan het kasteel St. Elmo op Malta dateert van 1551 en de Deensche Skaw-toren van 1564.

De merkbaar toenemende uitbreiding der scheepvaart echter, vooral na de ontdekking van Amerika en het vinden van den weg naar Indie langs de Kaap de Goede Hoop, deed het onvoldoende inzien der toen gebruikelijke kustverlichting, en de behoefte gevoelen aan vuurtorens, uitsluitend bestemd als nachtbakens ten gerieve van de scheepvaart. Aan Frankrijk komt de eer toe zulk een eigenlijk gezegden vuurtoren het eerst te hebben gesticht. In 1611 was de beroemde Toren van Cordouan na een zes en twintigjarigen arbeid voltooid, en met dit werk begint de nieuwe era der kustverlichting. Dit prachtwerk van bouwkunde, thans nog als het fraaiste lichthuis geacht, is gelegen aan den mond der Gironde, in de golf van Biscaye, heeft verscheidene omgangen en vertrekken en zelfs eene kapel. Aan den voet is een cirkelvormige uitbouw dienende als zeebreker en tevens als woning voor het dienend personeel. De Toren van Cordouan is het bouwstuk van Louis de Foix en uitvoerig beschreven door Belidor in zijne „Architecture Hydraulique."

Digitized by Google

Weldra volgde Engeland het gegeven voorbeeld in den bouw van afzonderlijke vuurtorens. Dungeness, Noord en Zuid Voorland, Eddystone, Bellrock en zoovele anderen kunnen daarvan getuigen. Maar in een ander opzicht gaf Albion op zijne beurt den toon. Tot dus verre hebben wij van de vuurtorens bloot gesproken als lichtdragers, doch eigenlijk nog geen melding gemaakt van de wijze van verlichting. Deze was in den beginne primitief, derhalve hoogst gebrekkig. Men bediende zich daartoe van houtvuren, welke op de bovenverdiepingen der lichthuizen werden ontstoken, zooals b. v. het geval was op den vuurtoren te Alexandrie en later op dien van Cordouan. Men achtte het voor dezen laatsten al eene groote verbetering dat de houtblokken werden verwisseld door steenkolen. Steenkolenhaarden zijn daarna op meer dan één vuurtoren lang in gebruik gebleven niettegenstaande de belangrijke vorderingen die de natuurwetenschap in de wijze van verlichting had aangebracht. (*)

Engeland heeft het eerst gebroken met deze wijze van verlichting door op den bekenden vuurtoren van den Eddystone in het kanaal een chandelier achter een glazen raam te plaatsen, waarop 24 waskaarsen brandden „waarvan er 5 gingen op de 2 pond." Daarop volgde Liverpool met zijn reflector licht, bestaande in een olielamp met ontzaggelijk dikke pit waarachter een hol houten bekken was geplaatst, belegd met bladtin. De vuurtorens van Liverpool hebben alzoo het eerste eigenlijke catoptrisch licht getoond. Weldra begon men zoowel in Engeland en Frankrijk als in andere landen met lensen te werken, ten gevolge waarvan het dioptrisch of lenticulair licht veel in zwang kwam. Eene behoorlijke heldere vlam kon met dat al niet worden verkregen vóór de uitvinding der Argandsche lamp. Deze maakte het verbrandingsproces vollediger door de aanwending van een schoorsteen — zegge een lampenglas — en het gebruiken van een van gezuiverde katoen gevlochten concentrische lampekous, waardoor de toetreding van meer dampkringslucht mogelijk werd en eene helder witte vlam werd verkregen. Ook het in gebruik brengen van door een scheikundig proces gezuiverde raapolie, thans algemeen nog in gebruik onder den naam van patentolie, bracht veel bij tot eene verbeterde verlichting.

(*) De laatste verlichting door middel van steenkolen in vuurhaarden vond plaats op de beide torens van Nidingen in het Kattegat, waar zij tot in 1846 in stand bleven.

Digitized by Google

Weldra echter kwamen meer lichtstoffen ten dienste zoowel der publieke als huiselijke verlichting, zooals gas, petroleum, parafineolie, en in den laatsten tijd ook de electrische verlichting welke echter nog niet van algemeene toepassing is. De electrische verlichting heeft namelijk haar laatste woord nog niet gesproken, en belooft veel voor de toekomst. Er bestaan echter reeds enkele vuurtorens met electrische verlichting, zooals te Port Said, Grisnez, Zuid Voorland.

Door de toepassing van al die verbeteringen op bouw- en natuurkundig gebied hebben de vuurtorens en hunne lantaarns of zoogenaamde lichtkamers eene zekere volmaking bekomen, waardoor zij dan ook oneindig beter aan hunne bestemming voldoen dan vroeger.

Het aantal vuurtorens op aarde is niet onbelangrijk. Er zijn ongeveer 4000 plaatsen waar kustlichten worden ontstoken. Het getal lichten zelve is echter veel grooter dewijl op sommige plaatsen soms twee, drie of meer lichten worden getoond, al naar de behoefte vereischt. Zoo heeft b. v. de vuurtoren te Port Said slechts één licht, doch de havenhoofden hebben een rood en groen licht bovendien. De vuurtoren te Poeloe-Bras in Atjeh toont twee lichten, het lichtschip op de Goodwin Sands aan den mond der Teems heeft er drie, terwijl met *het licht* te IJmuiden bedoeld worden *twee* vuurtorens en vier gekleurde haven- of geleide-lichten. Zoo wordt Porto Praija op de Kaap Verdische eilanden te boek gesteld als in 't bezit van een kustlicht; dit bestaat echter uit drie onderscheidene lichttoestellen.

Om hier nu eene opsomming te geven van de lichten van elke natie in het bijzonder zou ons te ver voeren en het geduld des lezers op eene te zware proef stellen. Alleen stippen wij aan dat b. v. Engeland behalve tal van haven- en geleide-lichten 402 eigenlijke vuurtorens bezit en 54 lichtschepen. Ook begint men daar lichtgevende boeien in gebruik te nemen. (*) Ook onze vaderlandsche kust is vrij voldoende. Wij toch bezitten 205 grootere en kleinere lichten, en onze vuurtorens kunnen in doelmatigheid van constructie en keurigheid der lichttoestellen wedijveren met die van elke zeemogendheid. (†) Belgie daarentegen dat trouwens

(*) Dit is een geheel nieuwe uitvinding en behoeft eene afzonderlijke bespreking.

(†) De kosten van zulk een vuurtoren zijn niet gering. Zoo kosten b. v. de ijzeren rompen der beide vuurtorens te IJmuiden *f* 72.000; het lichttoestel (van de 2e grootte) op den toren te Scheveningen *f* 39.000 en dat van den vuurtoren

Digitized by Google

vrij wat minder kustverlichting behoeft, bezit dan ook op de kust van Antwerpen en West-Vlaanderen een 9tal vuurtorens en op de Vlaamsche banken — West Hinder en Wielingsche gat — twee lichtschepen.

Met dat al voorzien die duizende lichten niet geheel en al in de bestaande behoeften, na de ontzaglijke uitbreiding welke de stoomvaart in de laatste jaren heeft bekomen en na de richting welke de groote vaart op Indie heeft genomen na de doorgraving der landengte van Suez.

Dit punt is belangrijk genoeg om er eenige oogenblikken bij stil te staan.

Het eerste tiental jaren na de opening van het Suez-kanaal is nog niet lang achter den rug en toch heeft dit kort tijdsbestek veel gewrocht. De scheiding van twee werelddeelen, waardoor zelfs Afrika tot een eiland is gemaakt, heeft het Oosten nader gebracht tot het Westen. Duizende mijlen zeevarens zijn zoodoende uitgespaard geworden op eene Oost-Indische reis. Daardoor heeft de stoomvaart dan ook in de laatste jaren eene ontzaglijke vlucht genomen, als zijnde door het kiezen van den nieuwen waterweg naar Indie ontheven geworden van vele bezwaren, die de vroegere oceaanreizen voor haar opleverden. Bij de vaart naar Indie namelijk om de Kaap de Goede Hoop was de daartoe vereischte voorraad van steenkolen zoo groot, dat er maar weinig laadruimte overbleef voor koopmansgoederen, zoodat vrachtvaarten langs die lijn weinig of geen voordeel opleverden. Kolendepôts onderweg waren er bijna niet, en de vrachtprijs was daarbij noodwendig hooger wegens het groot steenkolenverbruik gedurende zulk een lang traject. Ook de risico van de zee was op zulke reizen grooter en derhalve de assurantie hooger. Voegt men hierbij de winst in tijd en het minder gevaar ook voor reizigers, welke een kortere weg door kalmer vaarwater voor heeft boven een lang traject, dan kan het geen verwondering baren dat het Kanaal van Suez zoo druk en zoo toenemend wordt bezocht.

Ter verduidelijking zullen wij hier eene vergelijkende opgaaf laten volgen van het verschil in afstanden, welke de oude en nieuwe weg naar het Oosten onderscheiden.

---

op Ameland (1e grootte) ƒ 53.000. Onze groote zorg voor de daarstelling van lichthuizen heeft zich echter nog niet tot Ned. Indie uitgestrekt, ofschoon in den laatsten tijd zich ietwat meer bedrijvigheid op dit gebied heeft geopenbaard.

Digitized by Google

			Door het Suez-Kanaal.		Om de Kaap De Goede Hoop.
Van Londen	naar	Hongkong	9670	Eng. mijlen.	13,350
„ „	„	Bombay	6110	„ „	10,910
„ Marseille	„	„	4360	„ „	10,560
„ Rotterdam	„	Str. Sunda	8540	„ „	11,520
„ Hamburg	„	Bombay	6420	„ „	11,220

Voor een gemiddelde reis van Nederland naar Java per zeilschip om de Kaap behoeft men 100 dagen, door het Kanaal van Suez duurt die overtocht slechts 38 dagen. Niet te verwonderen is het dus dat men voor de verzending zijner goederen naar Indie evenzeer dien verkorten weg kiest als de passagiers dezen de voorkeur geven boven den tocht om de Kaap.

De stoomvaart heeft als een natuurlijk gevolg hiervan eene enorme uitbreiding gekregen en zich zeer ontwikkeld ten koste van de zeilvaart, en het Kanaal van Suez is daardoor de hoofdweg geworden van het Westen naar het Oosten.

Eene verkorte opgaaf van de toenemende Kanaalvaart kan hiervan een denkbeeld geven: Er passeerden door het Suez Kanaal in

1870	486	schepen metende	435,500	ton
1875	1494	„ „	2,940,000	„
1880	2026	„ „	4,344,500	„

Deze cijfers zijn sprekend genoeg. Ook het getal passagiers dat van den Kanaalweg gebruik maakt is niet onbelangrijk. Wij bezitten daarvan de volgende globale opgaaf (*)

1878	97.000	personen.
1879	82,000	„
1880	100,000	„

Wel is in de Kanaalvaart eenige teruggang waargenomen in de jaren 1877 en 1878, doch zeer natuurlijke oorzaken lagen hieraan ten grondslag. De meerdere of mindere veiligheid van het traject of de moeilijkheden die de vaart op het Suez Kanaal aanbieden, hadden hier niets mede te maken. Dat het aantal schepen die in genoemde jaren het Kanaal bezochten eene vermindering heeft ondergaan tegen 1877 van 1663 op 1593 en 1477, daarvan droegen de toenmalige tijdsomstandigheden de schuld. De politieke horizont was verduisterd hoofdzakelijk door den oorlog van Rusland met Turkije. Er bestond vrees voor eene algemeene

(*) Deze opgaaf van passagiers is getrokken uit Bazin & Co's. Return of Suez Canal Traffic. Deze returns zijn echter nu en dan minder nauwgezet opgemaakt. De overige cijfers zijn vertrouwbaar.

Digitized by Google

vredebreuk in Europa. De handel stond stil wegens gebrek aan vertrouwen. Vandaar de crisis die zich van het Westen naar het Oosten deed gevoelen. Ten gevolge van dien onstonden ook talrijke en groote faillissementen. Dit alles gaf natuurlijk eene ongunstige terugwerking op de scheepvaart, er waren wel schepen maar geen bevrachters. Dit was vooral sterk voelbaar in de Oostersche havens waar een overvoer van laadruimte bestond. Deze toestand werd nog verergerd doordien niet alleen de oogst van Indische stapelproducten op vele plaatsen mislukt was, maar zelfs hier en daar hongersnood heerschte. Was er dus geen vertrouwen, er was tevens gebrek aan producten. Tegen het 2e semester van 1879 kwam echter verbetering in dien toestand. De vrees voor oorlog was geweken; de handelscrisis was overgewaaid en de nadeelige gevolgen der faillissementen waren zooveel mogelijk geredresseerd. De kanaalvaart heeft zich dien ten gevolge niet alleen hersteld, doch is in drukte toegenomen, zooals het cijfer van schepen die er gedurende het jaar 1880 van hebben gebruik gemaakt, ten volle aantoont.

In die scheepvaart-beweging staat Engeland met eene overstelpende meerderheid bovenaan, wat het aantal schepen betreft. In 1877 passeerden 1663 schepen het kanaal (vice versa). Van deze voeren er 1303 onder Britsche vlag, terwijl Frankrijk slechts was vertegenwoordigd door 85 en Nederland door 63 schepen. Men ziet hieruit dat ons vaderland de derde in rang is der zeevarende natien, welke deelnemen aan de verkorte vaart op Indie. Uit de ondervolgende opgaaf blijkt thans dat die deelneming eer toe- dan afneemt en dat onze handel dus niet achterlijk is gebleven in het expedieeren zijner goederen naar het Oosten langs den verbeterden waterweg.

1875	59	vaartuigen	met	130.740	ton
1876	60	„	„	146.575	„
1877	63	„	„	155.874	„
1878	60	„	„	146.675	„ (*)
1879	61	„	„	159.024	„
1880	70	„	„	174.485	„

Het grootste aandeel van dezen „Suez Canal traffic" heeft voorzeker de Stoomvaart-Maatschappij „Nederland" te Amsterdam; van dit groot nationaal lichaam passeerden het kanaal in

(*) Men ontwaart uit dit verminderd cijfer over 1878 dat dit ook voor Nederland het magere jaar is geweest.

Digitized by Google

1878	40	schepen	met 6341	passagiers.
1879	45	„	„ 7056	„
1880	52	„	„ 7223	„

Voor hoeveel de Rotterdamsche Lloyd in deze kanaalvaartbebeweging is betrokken, kunnen wij bij gebrek aan gegevens niet wel nagaan, alleen deelen wij mede dat deze Maatschappij een zestal stoomers bezit, welke om de maand de reis naar Indie maken.

De vloot der Maatschappij „Nederland" bestaat thans uit 12 groote stoomschepen met 32.867 ton laadruimte, waardoor eene geregelde veertiendaagsche maildienst mogelijk is geworden.

Dat de stoomvaart in de laatste jaren in het algemeen merkelijk is toegenomen bewijzen ons de volgende opgaven van het Bureau Veritas.

	Stoomschepen.	Tonnen.
1870	. . . .	. . . . . ?
1877	5471	5,507.744
1878	5462	5,595.175
1879	5897	6,179.935

Daarvan voeren er onder de vlag van:

	1877.	1878.	1879.
Engeland	3133	3216	3542
N.-Amerika	542	516	519
Frankrijk	272	275	292
Spanje	224	199	214
Duitschland.	220	220	244
Nederland	110	111	113
Italie	110	92	101

Het blijkt dus dat Groot-Brittannie in het gebruik van stoomschepen het meest is vooruitgegaan. Dan volgt Frankrijk met iets langzamer vooruitgang, terwijl de Vereenigde Staten, Spanje en Italie fluctueerende zijn, en Duitschland en Nederland, hoewel langzaam, niettemin vooruitgang aantoonen.

Uit bovenstaande gegevens treedt het merkwaardig feit te voorschijn, dat de vaart langs het Suez-Kanaal meer dan een derde deel der bestaande stoomvloot in beslag neemt.

Met al dien vooruitgang op stoomvaart-gebied, welken de nieuwe waterweg naar Indië voor een goed deel in het leven heeft geroepen, met alle baten die deze versnelde communicatie aanbiedt, zijn er echter ook lasten, bezwaren ja zelfs gevaren aan deze route verbonden welke niet gering moeten worden geacht, vooral wat betreft de laatsten, waarbij wij meer bepaald wenschen stil te staan.

Digitized by Google

De moeilijkheden waarvan wij spraken zijn van localen aard en hoofdzakelijk gelegen in de technische uitvoering der doorgraving. Zonder nu hier in eenige beoordeeling te treden van het grootsche werk van de Lesseps, dat onder de moeilijkste omstandigheden aangevangen, doorgezet en voltooid werd, dienen wij toch het volgende aan te stippen.

Het kanaal van Suez heeft de volgende afmetingen:

watervlak.	60—100 meter
vaargeul	22 „
diepte	8 „

Het is dus te smal dan dat twee schepen elkander zouden kunnen passeeren. Ten einde dit mogelijk te maken heeft men bij de daarstelling op gegeven afstanden verwijdingen uitgegraven, waar het meest nabijzijnde schip kan verblijven tot zijn tegenlegger voorbij is. Zulk een station van uitwijking „gare" genoemd wordt bewoond door een telegrafist en een opziener met zijn personeel. Langs het geheele kanaal loopt een telegraafdraad, welke in verbinding staat met alle gares. Wanneer een schip in aantocht is wordt dit getelegrafeerd aan het eerstvolgend station, waarvan de opzichter door het hijschen van een seinvlag kennis geeft aan de loods van het tegenkomend schip, die te zorgen heeft dat het vaartuig, onder zijne leiding, uithaalt en in de gare blijft tot de tegenlegger voorbij is. Dit geeft veel oponthoud, en aangezien de vaartuigen slechts langzaam mogen stoomen duurt de doorvaart dan ook in den regel 36 uren, hoewel het kanaal slechts 162 kilometer, zegge 32 uren lang is.

Dit langzaam stoomen is voorgeschreven eerstens om de kanaaloevers te vrijwaren tegen afbrokkelen of liever afzanden, iets wat toch op onderscheidene plaatsen in 't oog loopend plaats vindt, en in de tweede plaats om de vaartuigen niet bij krommingen den kant op te jagen waardoor versperring en bij gevolg stagnatie in de vaart ontstaat. De kanaaldienst is stipt en de „pilotes" — alle in dienst der Maatschappij — hebben strenge instructies. Niettegenstaande alle voorzorgen loopt nu en dan een schip in den wal, doch gewoonlijk is het daardoor veroorzaakt oponthoud voor andere schepen niet van langen duur. De Kanaal-directie is spoedig met hare hulpmiddelen bij de hand om den doortocht weer vrij te maken. — Een ander bezwaar is de zware doortochtsrechten waaraan de vaartuigen onderworpen zijn. Een schip van 300 ton heeft aan kanaal-onkosten voor de heen- en terugreis de belangrijke som van ± *f* 30,000. Hoe drukkend deze heffing ook

Digitized by Google

moge zijn, is zij niet te min gerechtvaardigd. De doorgravingskosten hebben meer bedragen dan het dubbele der oorspronkelijke raming, terwijl daarenboven de kosten van onderhoud vrij groot zijn. Met dat al is het Kanaal van groot practisch nut zooals het steeds toenemend gebruik dat er van wordt gemaakt aantoont.

Werpen wij thans een blik op de gevaren, welke de verkorte weg naar Indie oplevert. Deze zoeke men niet in het kanaal maar daar buiten. Zij zijn gelegen in de Roode Zee en het belendend vaarwater. Zij bestaan in het gebrek aan de noodige kustverlichting, iets wat de vaart in die nauwe zee bezaaid met reven en klippen hoogst onveilig maakt. Wel is waar bestaan er in het noordelijk deel der Roode Zee behalve het kanaallicht en het vuurschip van Suez een drietal vuurtorens, zooals te Zafarana en op de Ashcafi rots, beiden in den golf van Suez en verder een op het Daedalus rif, doch dit is ver van voldoende. Aan den zuidelijken ingang van straat Jubal is het eiland Shadwan gelegen. Het vaarwater is aldaar vol gevaren door de menigvuldige reven en kleine rotsige eilanden. Om de vaart volkomen veilig te doen zijn dient op de zuidpunt van het eiland een lichthuis te worden geplaatst. Ware dit het geval geweest dan zou hoogstwaarschijnlijk indertijd de rijkbeladen mailboot der P. & O. Company niet totaal verongelukt zijn op het nabij gelegen rif Aboe Mahas.

Omstreeks 80 mijlen zuidwaarts ontmoet men in het directe vaarwater „de Broeders", twee bij elkander liggende lage rotsen welke bij donkere nachten onmogelijk op eenigen afstand zijn te onderkennen. Het oorspronkelijk plan was om op de meest westelijke rots een vuurtoren te bouwen, en op sommige Engelsche zeekaarten is die dan ook als reeds bestaande aangeteekend, maar geschied is het niet. Ware dit het geval geweest dan zou het stoomschip Prins Hendrik van de Maatschappij „Nederland" er stellig niet zijn verongelukt. In December des afgeloopen jaars stoomden wij voorbij het eiland Djebel Zoegoer. Op het rotsige strand zat de fraaie viermast stoomer de „Duke of Lancaster" en in zijne onmiddelijke nabijheid was de rijk beladen stoomer Penguin gestrand. Bijaldien nu op het tegenover gelegen eiland Aboe-Ail de zoo dringend noodige vuurtoren hadde gestaan, zouden deze nachtelijke ongelukken niet hebben plaats gevonden. (*)

Maar ook buiten de Roode Zee, biedt de weg naar het Oosten

(*) Nog niet lang geleden is op genoemd eiland nog een P. & O. stoomer gestrand doch gelukkig afgebracht door de Prinses Amalia van de Maatschappij „Nederland."

Digitized by Google

zijne gevaren aan door het ontbreken van de noodige lichten. Naar huis varende schepen nemen steeds hun weg langs het eiland Minicoy, behoorende tot de groep der Lackediven, dewijl het in de directe koerslijn ligt. Het is zoo laag dat men het zelfs bij dag moeilijk op eenigen afstand zou kunnen bemerken indien niet het donker loof der kokospalmen de aanwezigheid van land verried. Bij nacht is het derhalve om zoo te zeggen totaal onzichtbaar. Na het vergaan van het stoomschip Columbo op dit eiland werd er in Engeland een plan ontworpen om daar ter plaatse een vuurtoren te bouwen. Ongeveer twintig jaren zijn na dit ongeval verloopen en altijd is die vuurtoren nog, zooals de Engelschen het noemen, „proposed".

Een van de meest gevaarlijke plaatsen voor schepen, naar het Suezkanaal bestemd, is wel kaap Guardafui. Tal van schepen zijn daar gebleven met verlies van lading en niet zelden van menschenlevens. Stroomverleiding, miswijzing der kompassen en heiige lucht in den westmoesson zijn daarvan de schuld. Ook de niet ver van daar gelegen kaap Ras Hafoen, heeft dezelfde noodlottige reputatie. Voor voover wij hebben kunnen nagaan zijn op de beide kapen gedurende 1873—1879 de volgende schepen verongelukt:

de Singapore	van	Hanchow	naar	Londen
„ Kwangchow	„	Liverpool	„	Hongkong
„ Cashmere	„	Zanzibar	„	Aden
„ Royal Family	„	Cardiff	„	Aden
„ Tenasserim	„	Rangoen	„	Londen
„ Meikong	„	Shangai	„	Marseille
„ Tribune	„	Liverpool	„	Aden
„ Overijssel	„	Batavia	„	Rotterdam.

terwijl in October 1880 op de Oostkust van het nabij gelegen eiland Socotora de Duitsche stoomer Asia is gestrand.

Wat al dure schepen en kostbare ladingen zijn op deze wijze verloren gegaan zonder nog te rekenen de schepelingen en reizigers, welke er het veege leven hebben bij ingeschoten!

Wij gelooven dus niet te veel te hebben gezegd toen wij spraken van *gevaren* welke zich op den thans gebruikten zeeweg naar Indie voordoen.

Aangewezen is het dus, die gevaren zooveel mogelijk weg te nemen.

Maar hier rijst eene groote vraag. Wie zal de benoodigde vuurtorens op al die punten bouwen?

Wij hebben in den aanhef gezien dat elke natie hare eigene

Digitized by Google

kust behoorlijk verlicht. Welke mogendheid zal de taak op zich nemen een lichthuis te bouwen, b. v. aan Kaap Guardafui, waar geen wettig gezag heerscht en waar de half barbaarsche bewoners liever een schip op het strand dan een vuurtoren op de rots zien? Afgescheiden nog van de kosten van bouw en onderhoud is hier ook bescherming noodig. Wie zal het garnizoen leveren die den toren bewaakt?

Wie zal op Socotora of op Aboe-Ail een lichttoren oprichten en er eene bezetting plaatsen?

Aangenomen eens dat Groot-Brittannie de reuzentaak zou willen op zich nemen om alleen en op eigen kosten — in de verste verte niet denkbaar — al die gevaarlijke punten van voldoend licht te voorzien, dan zou toch de politiek er zich tegen verzetten. De naijver van de overige zeevarende mogendheden zou ontwaken en men zou aan Engelands bemoeinissen een geheel andere drijfveer toekennen, dan die van nuttig te zijn op het gebied der scheepvaart. Eene afzonderlijke mogendheid kan dus dit groote, veel omvattend werk in geen geval op zich nemen. Wel echter kan de vervulling van deze indedaad dringende behoefte verwezenlijkt worden door onderlinge samenwerking der natien die belang hebben bij de zaak, m. a. w., die van dezen verkorten weg gebruik maken. Coöperatie is derhalve in dit geval aangewezen. Komt eene conventie in dien zin tot stand, dan kan het bouwen, onderhouden en beschermen van vuurtorens op de door ons bedoelde plaatsen geen aanleiding geven tot eenige moeilijkheid van welken aard ook. Elk gouvernement draagt dan bij naar gelang dat het is geïnteresseerd bij de zoogenaamde mailroute naar het Oosten.

Er bestaat op dezen oogenblik reeds eene conventie van dien aard op kleine schaal. Een tiental gouvernementen namelijk heeft met den Sultan van Marokko in 1865 eene overeenkomst gesloten voor den bouw en de bewaking van een vuurtoren aan Kaap Spartel, die in eene dringende behoefte moest voorzien sedert de toenemende vaart in de Middellandsche zee (*). De passage door Straat Gilbraltar was namelijk zeer moeilijk wegens onvoldoende kustverlichting. Genoemde vorst had volgens de gesloten overeenkomst te zorgen voor den bouw en het garnizoen van het lichthuis, waarvoor hem van elk der contracteerende partijen ter

(*) De mogendheden, die aan deze Kaap Spartel-conventie hebben deelgenomen zijn: Engeland, de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, Frankrijk, Nederland, Oostenrijk, Italie, Spanje, Belgie, Zweden en Portugal. In 1878 trad Duitschland insgelijks toe tot deze conventie.

Digitized by Google

andere zijde eene jaarlijksche schadeloosstelling is toegekend geworden van *f* 720, terwijl de mogendheden de zorg voor behoorlijke verlichting op zich hebben genomen. Sedert is de passage door Straat Gibraltar veilig.

Wij hebben echter op een ander, hoewel eenigzins verwant gebied eene conventie op uitgebreider schaal, die groot nut sticht en tevens bewijst wat coöperatie vermag. Wij bedoelen de internationale conventie voor den post- en telegraafdienst. Hebben de verschillende gouvernementen, de wereldhandel, ja de geheele beschaafde maatschappij er belang bij dat brieven, nieuwstijdingen en telegrammen richtig en snel hunne adressen bereiken, hoeveel grooter belang is er dan niet verbonden aan het veilig overkomen van groote schepen met kostbare ladingen en van duizende personen, van welke laatsten een goed deel landsdienaren zijn? Vooral de koloniale mogendheden dienen dat wel te overwegen en — is men in den laatsten tijd druk in de weer met het in 't leven roepen van eene conventie tot bescherming van den zoogenaamden *industrieelen* eigendom, heeft de hier voorgestelde overeenkomst dan niet eene nog veel hoogere beteekenis? Wij veroorlooven ons derhalve het terneder schrijven van de volgende stelling: het is niet alleen wenschelijk maar zelfs dringend noodig in het leven te roepen eene CONVENTIE TOT HET DAARSTELLEN EN ONDERHOUDEN VAN INTERNATIONALE VUURTORENS.

Elke koloniale mogendheid kan hierin het initiatief nemen. Engeland of Frankrijk als voornaamste „naval power" van Europa zouden hier kunnen voorgaan. Maar wij zien niet in waarom Nederland dit niet zou doen wanneer genoemde mogendheden achterlijk bleven.

I. S. G. GRAMBERG.

Digitized by Google

LOMPENHANDEL EN BESMETTELIJKE ZIEKTEN.

Met het tot stand komen onzer Epidemie-wet (wet van 4 Dec. 1872, Stbl. 134), werd voor omstreeks 9 jaar voor de openbare hygiëne een nieuw tijdperk ontsloten, waarin, wij mogen het reeds nu erkennen, de heilzame gevolgen dier wet ruimschoots werden ondervonden.

Wel is waar werkten van af den dag harer wording verschillende invloeden samen om haar krachtsontwikkeling te beletten, en spanden vaak vooroordeel, onkunde, misplaatst en kortzichtig eigenbelang, onnadenkendheid, nalatigheid en onwil samen om hare toepassing te bemoeilijken of te beletten, maar niettegenstaande dat alles toonde ze zich reeds vaak in de hand van menigen energieken burgemeester en plichtbetrachtenden arts een proefhoudend middel, van onschatbaar veel waarde om epidemiën af te weeren, en werd dus door hare toepassing ongetwijfeld reeds onnoemelijk veel ellende voorkomen.

Had iedereen op wiens hulp en medewerking in 1872 door den optimistischen wetgever werd gerekend, aan het in hem gesteld vertrouwen beantwoord, voorzeker ware het succès grooter geweest, — want buiten twijfel heeft het wapen door den Nederlandschen wetgever ter bestrijding der besmettelijke ziekten gesmeed door veelzijdige onverschilligheid en tegenwerking veel van zijn scherpte en trefkans verloren — maar toch, slaat men de jaarverslagen van het geneeskundig staatstoezicht open, dan blijkt uit tal van feiten zoo duidelijk het succès door toepassing der verschillende wetsartikelen behaald, dat ieder onbevooroordeeld lezer zal moeten erkennen, dat zij, niettegenstaande hare leemten en de vaak ongelukkige interpretatie van verschillende wetsartikelen, in zeer vele gevallen werkelijk heilzaam gewerkt heeft.

Vooral wanneer men aan den uitersten grens van ons vaderland, van verschillende zijden omsloten door landstreeken, waarin die wetten niet worden toegepast, de toestanden in Nederland en daarbuiten met elkaar vergelijkt, springt het succès onzer z. g.

Digitized by Google

epidemie-wet duidelijk in het oog. Zoo werden, om slechts een enkel voorbeeld te noemen, in Limburg van 1 Januari 1880—1 Augustus 1881, gedurende welk tijdperk in verschillende nabij de Limburgsche grenzen gelegen Belgische en Duitsche dorpen de pokken hevig woedden, slechts negentien gevallen van pokziekte in Limburg in tien verschillende gemeenten waargenomen, nagenoeg alle van uit den vreemde hetzij direct — door overbrenging van lijders of het bezoeken van poklijders —, hetzij indirect — door de lompen — naar Limburg overgebracht. Door de krachtige toepassing der bepalingen ter afzondering en ontsmetting door de wet van 7 December 1872 voorgeschreven, bleef de pokziekte in Limburg op éene uitzondering na, overal tot de ingevoerde gevallen beperkt en breidde zich de ziekte in niet een der tien van uit België of Duitschland besmette Nederlandsche-Limburgsche gemeenten uit (*), terwijl achtereenvolgens verschillende nabij de grenzen gelegen Belgische gemeenten, o. a. Smeermaas, Riempst, onmiddelijk grenzende aan Nederlandsch Smeermaas en aan Wilre nabij Maastricht, door hevige pokken-epidemien werden geteisterd.

Afzondering der lijders, ontsmetting en vaccinatie, drie der hoeksteenen waarop onze wet rust, zijn buiten twijfel drie der machtigste factoren geweest waaraan wij dezen opvallend gunstigen uitslag te danken hebben, aangezien met buitengewone zorg er voor werd gewaakt dat al deze lijders behoorlijk afgezonderd en hun goederen zoo noodig verbrand of krachtig ontsmet werden, terwijl alom, almede door de oprichting van vaccinatie-parken, de vaccinatie en revaccinatie werd bevorderd en de daarop doelende artikelen der wet van 4 Dec. 1872 zooveel mogelijk werden gehandhaafd. Werd echter door deze maatregelen van voorzorg toe te passen in 1880 en 1881 de uitbreiding der pokziekte in Limburg bestreden, de oorzaak van het ontstaan der ziekte kon niet altijd worden weggenomen.

Deze toch lag somtijds zoo in het duister verscholen, of wel was zoo ver buiten ons bereik, dat wij er niet aan konden denken haar zelve te treffen. Toch was het zoeken naar de oorzaak leerzaam en nuttig tevens en leidde vaak tot verrassende resultaten.

Hier toch speelt de bodem en het drinkwater gewoonlijk niet

(*) Slechts bij drie gevallen was niet aan te wijzen dat de smetstof direkt van uit België was ingevoerd. Twee dezer gevallen hadden daaraan hun ontstaan te danken dat te Herten te lang met de aangifte van 2 uit België ingevoerde gevallen werd getoefd, waardoor twee personen die de uit België aangevoerde patienten hadden bezocht, besmet werden. De oorzaak van het derde geval bleef onbekend.

Digitized by Google

die groote rol als bij de aetiologie van andere infectie-ziekten, maar kunnen wij, met het oog gevestigd op al datgene wat onmiddelijk met de huid en de longen der besmettelijke lijders in aanraking was, vaak gemakkelijker en sneller dan bij andere ziekten tot de ontdekking der oorzaak van de ziekte komen, terwijl het veld van onderzoek daardoor in vele gevallen belangrijk wordt beperkt. Uit dat onderzoek dan bleek ons duidelijk dat in 1879 en 1880 op het voorkomen der pokziekte te Maastricht een factor van invloed was, waarmede op dit oogenblik door onze geneeskundige wetten mijns inziens geen voldoende rekening gehouden wordt, dat namelijk de van buiten ingevoerde lompen zeer zeker bij het optreden van pokken, en hoogst waarschijnlijk ook bij de aetiologie der andere besmettelijke ziekten, eene machtige rol spelen.

Aangezien wij ons bij het bespreken van dezen invloed op het voorkomen der pokziekte gedurende 1879 en 1880 te Maastricht niet op het gebied der hypothese of der waarschijnlijkheid behoeven te bewegen, maar met duidelijke voorbeelden en sprekende feiten onwederlegbaar kunnen aantoonen, dat werkelijk in de lompen een der oorzaken ligt van het ontstaan der pokziekte aldaar, zoo willen wij ons vooral bij het beschouwen van den invloed der lompen op het voorkomen der pokziekte bepalen en aantoonen hoe die invloed, tevens buiten twijfel ook oorzaak van andere besmettelijke ziekten, op eenvoudige wijze onschadelijk gemaakt kan worden.

Daarop de algemeene aandacht te vestigen is niet slechts eene noodzakelijke, maar tevens eene dankbare taak. Hoe zelden toch zijn wij bij het onderzoek op het gebied der aetiologie der infectieziekten absoluut zeker van ons oordeel; welk voortdurend rondtasten in het schemer-donker of zoeken in het duister naar de oorzaken; wat al twijfel en onzekerheid en misschien aanleiding tot zelfbedrog, wat al hinderpalen en oneffenheden op dien slechts half gebaanden moeilijken weg wachten den onderzoeker welke zich waagt op dat gebied, en die tracht iets dieper in de leer der aetiologie van de infectie-ziekten door te dringen.

De lompenquaestie is niet nieuw. Nadat toch reeds voor vele jaren door verschillende hygiënisten o. a. door Wildbeck, Emil Bech, Mathieu Lewis, Richter en Reclam de aandacht gevestigd werd op het gevaar van besmetting uit de lompenmagazijnen dreigende, trad echter vooral in de laatste jaren de lompenquaestie meer op den voorgrond. Vooral werd door de jongste waarnemin-

Digitized by Google

gen van Gibert te Marseille en van Ordtmann te Linnich weer de aandacht der hygiënisten op de lompen gevestigd en op het gevaar dat voor de volksgezondheid daaruit dreigt.

Eenige feiten door mij in 1879 en 1880 in Limburg waargenomen en in de jaarverslagen van het Geneeskundig Staatstoezicht gepubliceerd, sluiten zich wonderwel aan bij de nagenoeg gelijktijdige waarnemingen der genoemde buitenlandsche collega's, en maken het mij naar mijne bescheidene meening ten pligt ook ten onzent daarop nader de aandacht te vestigen.

Wij willen dan eerst die feiten mededeelen, ze sluiten zich als volgt aan elkander aan: In 1879 werd te Maastricht door Dr. Du Moulin op een oogenblik dat sinds vele maanden in geheel Limburg zich niet één geval van pokziekte had voorgedaan, een geval van pokken geconstateerd bij een meisje arbeidende in de Koninklijke papierfabriek aldaar en belast met het sorteeren van lompen, afkomstig uit de landstreek Visé-Luik, alwaar op dat oogenblik vele gevallen van pokken voorkwamen.

Dank zij de uitstekende maatregelen zoodra zich de ziekte openbaarde, ter afzondering en ontsmetting getroffen en de algemeene revaccinatie der arbeiders en arbeidsters der fabriek, breidde zich de ziekte niet uit. Dat jaar kwamen te Maastricht geen andere gevallen van pokken voor.

In 1880 toen de pokken in verschillende Belgische gemeenten epidemisch hebben gewoed, werd 21 Juni door Dr. Bachilier te Maastricht, terwijl aldaar noch in de omstreken geen gevallen van pokziekte voorkwamen, andermaal een geval van pokken bij eene arbeidster uit dezelfde fabriek geconstateerd, die lompen had behandeld, welke voor een groot deel uit het besmette België waren ingevoerd.

Den 25 Juni werd wederom — ditmaal door Dr. Schols — een geval waargenomen bij een sorteerster die op hetzelfde lokaal als de eerst aangetaste, aan dezelfde balen werkzaam was geweest, terwijl eindelijk den 3 Juli door dienzelfden geneeskundige de opzichter van het lompenmagazijn derzelfde fabriek als poklijder onder behandeling genomen werd. Een der sorteersters bezweek aan de pokken. Beide meisjes waren nog geen jaar in dienst van den fabrikant en dus — daar sinds hare opname geene algemeene revaccinatie had plaats gehad — niet als de andere arbeidsters ten vorigen jare gerevaccineerd, toen in 1880 het beschreven pokkengeval bij een der sorteersters werd geconstateerd.

Wederom werden door den Directeur der fabriek in onderling

Digitized by Google

overleg met de behandelende artsen en het Geneeskundig Staatstoezicht zooveel mogelijk maatregelen genomen om de uitbreiding der ziekte te keeren.

De poklijders werden streng geïsoleerd en hunne woningen buiten de fabriek of naar het ziekenhuis overgebracht, hare medearbeidsters, gehuisvest in dezelfde woningen waarin de poklijdsters woonden, werden uit de fabriek geweerd, voor ontsmetting der woningen en kleeding der aangetasten werd behoorlijk zorg gedragen.

De overige sorteersters werden nogmaals gerevaccineerd, verplicht hunne goederen en handen bij het verlaten der werkplaats te ontsmetten, de werkzaal zelve werd voortdurend krachtig geventileerd, en wederom bleef het getal der aangetasten tot de drie genoemde gevalllen beperkt.

Deze feiten zijn wel is waar klein in getal, maar ze hebben het voorrecht nauwkeurig door verscheidene personen geconstateerd te zijn en duidelijk te spreken.

Beschouwt men ze in verband met hetgeen omtrent de besmetting van de lompen uitgaande, door buitenlandsche collega's is waargenomen, dan verkrijgen zij zooveel te meer waarde.

Behalve uit deze menigte sprekende feiten blijkt echter nog uit verschillende waarnemingen der geneeskundige ambtenaren in de jaarverslagen van het Geneeskundig Staatstoezicht opgeteekend dat ook ten onzent herhaalde malen — ook na 1872, niettegenstaande artt. 8 en 25 der wet van 4 Dec. 1872 — de lompen het voermiddel waren waardoor verschillende besmettelijke ziekten werden overgebracht. Zoo vinden wij o. a. in die verslagen dat te Vaals en te Wormerveer in 1868 verscheidene personen door typhus werden aangetast, tengevolge van besmetting door lompen.

Te Vaals werden gelijktijdig 13 arbeiders uit een kunstwolfabriek aangetast. Dat in 1873 verscheidene gevallen van pokken te Dinteloord werden waargenomen, ontstaan door besmetting uitgaande van de dochter van een lompenkoopman, welke hoogst waarschijnlijk zelve door de ingekochte lompen was besmet. Dat in dat zelfde jaar te Gorkom verscheidene gevallen van pokken ontstonden, tengevolge van besmetting uitgaande van een kussen afkomstig uit een lompenmagazijn. Dat in 1871 eveneens te Heerde en te Epe de verbreiding der pokken zoo het scheen voornamelijk plaats had door de lompen uit de papierfabrieken aldaar, en dat in 1880 de pokziekte uit het besmette Rozendaal naar Wouw werd overgebracht door een koopman in lompen uit Bergen op Zoom.

Digitized by Google

Besmetting door kleederen welke ten verkoop aangeboden of ten geschenke gegeven werden, werden eveneens herhaalde malen geconstateerd. Zoo. o. a in 1871 te Schijndel door een buis van een poklijder, terwijl in datzelfde jaar door besmette kleederen het eiland Rozenburg van uit Schiedam werd besmet. Zoo ook bleek te Hennaarderadeel het besmet linnen van een poklijder de oorzaak der besmetting van verscheidene personen. Zoo ook te Franeker.

Door aanwending der ter afzondering en ontsmetting wettelijk voorgeschreven maatregelen bleven deze gevallen ten onzent meestijds sporadisch, slaan wij echter den blik in de buitenlandsche litteratuur, dan zien wij dat verschillende epidemien welke in de laatste jaren in verscheidene Engelsche, Fransche, Duitsche, Noorweegsche en Amerikaansche steden hebben gewoed, door de lompen veroorzaakt zijn.

Zeer treffende en sprekende voorbeelden daarvan treft men o. a. aan in de boekjes van Gibert (*) en van Ordtmann (†).

Het belangwekkend opstel van Gibert betreft de oorsprong en den loop der pokken-epidemie die Marseille, de stad waar de grootste handel in lompen gedreven wordt, sinds 1875 met langer of kortere tusschenpoozen teistert. (§)

Gibert toont in zijn werk met sprekende cijfers aan, dat naarmate er meerdere lompenmagazijnen en werkplaatsen in de wijken van Marseille werden aangetroffen en meerdere sorteersters in de wijken woonden, de pokken ook het hevigste in dergelijke wijken heerschten. Het aantal lompen-sorteersters en waschvrouwen door de pokziekte aangetast en daaraan overleden is blijkens nominale opgaven van Dr. Gibert te Marseille bijzonder groot, terwijl de bergplaatsen der lompen en de woningen der sorteersters uiterst gevaarlijke brandpunten van besmetting bleken te zijn.

Zoo b.v. telde het 6e arrondissement in het jaar 1874 alleen 46 lompenmagazijnen en oud-kleerwinkels, terwijl er in de geheele stad 117 worden aangetroffen, en zijn in dit arrondissement alleen in dat jaar naar verhouding 3 maal meer gevallen van pokziekte voorgekomen als in de andere arrondissementen; bovendien hebben 64 van de 157 sterfgevallen plaats gehad in huizen bewoond door

(*) Influence du commerce des chiffons et vieux vêtements sur la propagation de la variole par E. Gibert. Marseille, Barlatier Teissat. 1879.

(†) Das natürliche Kommen und Gehen der Pocken-Epidemien van Dr. H. Ordtmann. Linnich 1878.

(§) In de laatste jaren is Marseille als een der grootste stapelplaatsen van den handel in lompen van het zuiden van Europa te beschouwen; voorheen was dat Livorno, van waar ze naar Frankrijk en Engeland werden vervoerd

Digitized by Google

lompen sorteerende personen of in aan deze huizen grenzende of daartegenover gelegen woningen. In de woningen der sorteersters stierven 18 personen, in de ter zijde dezer woningen gelegen huizen 29 personen; in dit arrondissement vond Gibert in een huis waarvan de kelder in het geheim tot lompenmagazijn werd gebruikt, 6 poklijders waarvan 4 stierven.

Later, toen de lompenhandel naar een ander arrondissement overgebracht was en dientengevolge pakhuizen en woningen der arbeiders en arbeidsters in dat arrondissement waren opgehoopt, woedde de ziekte wederom hier het hevigst, steeds vooral rondom de lompenmagazijnen en bij de bewerkers der lompen.

In het jaar 1878 werden in de 21 arrondissementen van Marseille te samen 534 sterftegevallen van pokken geconstateerd, waarvan alleen 98 in het arrondissemet waarin de meeste magazijnen en woningen der lompenhandelaars zijn, en 89 in het met dit arrondissement door lompenverkeer samenhangend arrondissement.

Vooral wordt het ontstaan der ziekte te Marseille door Gibert toegeschreven aan de ongewasschen Algiersche en Oostersche lompen, met scheepsladingen vol naar de fransche havens aangevoerd, waarvan alleen op de kade van Marseille 5 à 6 millioen kilo's jaarlijks worden gelost, welke door de stad naar de pakhuizen en winkels moeten vervoerd worden, ten einde aldaar gesorteerd te worden. Somtijds ook blijven de balen besmette lompen dagen lang in de dokken opgelegd, te midden van de sterkst bevolkte wijken.

Dr. Ordtmann die eveneens reeds gedurende vele jaren (*) wees op het gevaar dat uit de lompen kan ontstaan, toont in zijne verschillende geschriften omtrent de oorzaken van het ontstaan en den loop der pokken-epidemiën, eveneens de gewichtige rol aan die de lompen daarbij spelen, waaraan hij voor een groot deel, eveneens als aan de besmetting uitgaande van de door pokziekte aangetaste schapen en hun wol, het voortwoekeren der pokziekte onder de menschen toeschrijft, welke ziekte hij meent dat niet door vaccinatie en revaccinatie kan worden bestreden, maar slechts door gepaste maatregelen van voorzorg bij het verzamelen, verzenden en bewerken der lompen en der wol.

De handelsbeweging der lompen en van de wol geven volgens hem den weg aan, welke de pokken-epidemien volgen. Hij zelf

(*) O. a. reeds in 1874 in die Zwangs-Impfung der Thier-und Menschen-blattern, in 1877 in die Gesundheitswacht enz.

Digitized by Google

constateerde driemaal binnen den kring zijner praktijk het ontstaan van pokken-epidemien door de lompen.

Terwijl Gibert zich echter uitsluitend tot de lompen bepaalt, ziet Ordtmann vooral ook in de wol een zeer gevaarlijk middel van overbrenging der besmetting. Hij schrijft o. a. het thans heerschen der pokziekte in België en Frankrijk voor een groot deel toe aan den invoer van schapenwol uit La Plata naar Antwerpen en naar de fransche havens, en spreekt zelfs de meening uit dat Antwerpen als een der grootste wolhavens bij de aeteologie der pokziekte eene dergelijke beteekenis heeft als Bengalen voor de cholera.

Hij gaat daarbij in uitvoerige statistieke opgaven de in- en uitvoer der lompen en ruwe wol in Hamburg, Lubeck, Bremen, Marseille en Zweden na, en brengt deze in verband met het ontstaan en voortwoekeren der pokziekte, welke hij eene Invasionskrankheit noemt die komt en gaat per schip en per spoor, in wol en lompen gehuld, van 't eene werelddeel naar 't andere, van land tot land en van stad tot stad (*).

Voor heden willen wij de wol als oorzaak van besmetting laten rusten, onder erkenning evenwel dat geen voorwerpen zich beter eigenen tot opnemen en overdragen der besmetting als beestenhuiden en speciaal als wol, en dat er dus alle kans bestaat dat werkelijk door de huid van aan ziekte gestorven dieren vele ziekten worden overgebracht zooals trouwens reeds herhaaldelijk werd geconstateerd (†).

Bepalen wij ons heden tot de lompen, dan vinden wij in de epidemiologie, behalve de genoemde feiten nog zeer vele andere mededeelingen van buitenlandsche collega's waaruit de invloed der lompen op het ontstaan der pokziekte blijkt. Wij zullen daaruit

(*) Die Bedeutung der Rohwoll und der Lumpen für die internationalen Wonderzüge der Pockenseuche, door Dr. H. Ordtmann, Linnich. 1879.

(†) Opmerkelijk onder vele voorbeelden van besmetting uitgaande van dierenhuiden, waarvan ook eenige in Limburg door het Geneeskundig Staatstoezicht werden geconstateerd, is vooral betgeen in het XX deel der Schwedische Abhandlungen door Hartman wordt medegedeeld, namelijk: een beer at een aan mildvuur gestorven os op, en stierf; een boer stroopte de huid van den beer af, nam die mede naar huis en stierf aan de pest; een geestelijke die den boer had bediend, en niet aan de besmetting door de huid geloofde, ontving tot dank de huid welke hij liet bewerken door 2 personen die kort daarop eveneens aan de pest overleden. Toen de geestelijke daarna de huid had verkocht, stierf ook de kooper, toen werd de huid opnieuw bereid en door den geestelijke terug gekocht; toen daarna ook hij stierf werd eindelijk — zeker niet te vroeg — de huid op hooger last verbrand.

Digitized by Google

slechts eenige der meest interesante aanhalen. Zoo deelt Dr. Lewis van Wartentown in het Boston Medical und Surgical Journal Jaargang 1875 mede, dat tengevolge van invoer van Californische lompen te Boston in 1875 verschillende besmettelijke ziekten zijn ontstaan onder de werklieden eener papierfabriek. In die fabriek werden o. a. 20 balen gesorteerd door 21 vrouwen, waarvan 7 op een dag door de pokziekte aangetast werden, waarna zich de ziekte onder de werklieden der fabriek uitbreidde tot 40 personen door pokken waren besmet, waarvan er 13 stierven.

Zoo deelt Dr. Robinson mede, dat in Mei 1875 uit een lompenmagazijn te Canterbury eene epidemie voorkwam, tengevolge waarvan 20 personen aldaar door de pokziekte werden aangetast, door overbrenging der smetstof door 3 lompensorteersters.

Zoo werd te Abenheim in het canton Worms in Rijn Hessen (*) in 1880 eene epidemie veroorzaakt door lompen welke aldaar van uit het besmette Marseille waren ingevoerd, waardoor 5 lompensorteersters werden aangetast op een oogenblik dat geen enkel geval van pokken nog te Abenheim geconstateerd was. Zoo werden volgens Ordtmann toen in het dorp Erkerath in 1877 pokken voorkwamen hoofdzakelijk sorteersters van lompen ziek; volgens Gibert werden nog kortelings 4 spoorbeambten die balen lompen hadden getransporteerd, door pokziekte aangetast.

Dergelijke gevallen worden nog gemeld uit Lyon, Christiania, Leipzig, Bradfort, Osfelt, Cum Gawsthrope, Wittlesford en Thetford waar alom pokken voorkwamen, welke hun ontstaan aan overbrenging der besmetting door lompen te danken hadden, terwijl volgens sommige schrijvers zelfs eene bijzondere bloedsbederfziekte, Hadernkrankheit, zoude zijn waargenomen, waarvan het ontstaan uitsluitend aan het behandelen van lompen zoude moeten toegeschreven worden, welke ziekte vooral de sorteersters van witte lompen zoude aantasten (†).

Dat de lompen niet alleen op het voorkomen der pokziekte van invloed zijn, maar ook in de aetiologie der andere besmettelijke ziekten eene belangrijke rol spelen, mag na hetgeen boven werd medegedeeld veilig worden aangenomen, en werd zelfs herhaalde malen bij het ontstaan van cholera, pest, diphtheritis, roodvonk en typhus aangetoond. (§)

(*) Duitsche Vierteljahrschrift für offenb. Gesundheitspfl. 1880. Heft 1, f. 52.

(†) Dr. Schlemmer, Hadernkrankheit.

(§) Zoo woedde o. a. in 1835 in het quartier des Grands Carmes, een brand-

Digitized by Google

Duidelijk springt de omvang van het gevaar dat uit de lompen dreigt in het oog, als men nagaat hoe ontzettend groot de massa lompen is die van stad tot stad en van land tot land, op den arm van den kleerkoop, in balen per as en te water wordt voortgestuwd. Zoo berekende Dr. Rudel in 1874 dat jaarlijks in Europa 317 millioen K.G. lompen werden verzameld om in de magazijnen te worden opgelegd. Zelfs wordt tegenwoordig het gewicht van lompen in Europa door elk mensch afgeworpen berekend op 3 K.G. Om slechts enkele cijfers te noemen: Frankrijk alleen verbruikt in zijne papierfabrieken 100 millioen kilo lompen jaarlijks, welke hoofdzakelijk uit Frankrijk afkomstig zijn (*), terwijl de invoer der lompen in 1877 in Hamburg bijna 200.000 kilo's, in 1878 in Antwerpen ruim 2 millioen kilo's bedroeg, en uit Antwerpen datzelfde jaar 4 m. kilo's werden uitgevoerd (†).

Bedenkt men daarbij dat bijna geen andere voorwerpen zoo groot absorbtie-vermogen hebben als kleederen en lompen, en dat deze, hetzij in voortdurend contact zijnde met, of in de onmiddelijke omgeving der lijders, na opzuiging der ziekelijke huidafscheiding, eene uitstekende gelegenheid aanbieden om de ziektebacteriën vast te leggen en overtebrengen, dan begrijpt men dat de genoemde feiten niet op zich zelf staan, maar daarentegen menig bacteriën-magazijn van verschillenden aard in de lompen verborgen, in de balen lompen besloten ligt.

Vooral de pakhuizen en kelders waarin de lompen worden opgeborgen zijn ware broeinesten van besmettelijke ziekten. Reeds voor vele jaren werd door Herm, Weldberg, Emil Beck en Richter gewezen op het gevaar dat daaruit dreigt (§); de laatste zeide

---

punt van ellende en onreinheid te Marseille, een cholera-epidemie welke van lompensorteersters was uitgegaan. Zoo schrijft Riehter in de Industrie Blätter (Jaarg. 1874) dat de pest in Bengazi en Mesopotamie werd ingevoerd in kisten met oude lompen gevuld. Gibert constateerde te Marseille herhaalde malen het ontstaan van verschillende besmettelijke ziekten door de lompen, terwijl eindelijk ook uit de boven aangehaalde mededeelingen aan de Nederlandsche geneeskundige Inspecteurs bleek dat ook ten onzent de smetstoffen zoowel van typhus als van cholera en van pokken door de lompen zijn overgebracht.

(*) Behalve deze 100 millioen kilo's uit Frankrijk zelve afkomstig werden in 1877 volgens het verslag van M. J. Mathieu 26 millioen kilo's uit den vreemde ingevoerd. In 1878 bedroeg die invoer 15 millioen kilo's.

(†) Rapport de M. G. v. d. Velde, membre de la commission de la Société Royale de médecine publique de Belgique au congrès d'hygiène en 1880 à Bruxelles.

(§) Zie Riehter, die Trödler-Magazine als Gifheerder. Industrie-Blätter 1874 n. 12.

Digitized by Google

terecht: „Die Magazinirungen von alten gebrauchten Kleidern, Betten, Polstermöbeln und Lompen im Innern volkreicher Städte und Straszen sind als Brutstätten ansteckender Krankheiten, als Pesthöhlen, zu betrachten." (*)

Ook het Geneeskundig Staatstoezicht in Nederland verklaarde zich herhaalde malen beslist tegen den aanleg dezer magazijnen in de steden, getuige hare jaarverslagen aan den Koning. Zoo lezen wij o. a. reeds dat het eerste jaar van het bestaan van dat toezicht, op 2 Juni 1866 de Geneeskundige Inspecteur van N.-Brabant en Limburg zich ten sterkste verzette tegen den aanleg van een nieuw op te richten lompenmagazijn in Breda, en dat deze hoofdambtenaar nadat Ged. Staten zijn advies hadden gevolgd, aandrong op opruiming der reeds bestaande, op grond dat hij het bestaan van dergelijke inrichtingen binnen den bebouwde kring der gemeente achtte *strijdig te zijn met de voorschriften der gezondheidsleer daar zij door hunne uitdampingen en uitwasemingen de openbare gezondheid schaden en bronnen van epidemische ziekten kunnen worden.*

Zoo werd ook in 1867 door den adjunct-Inspecteur dezer provincie op opruiming van de lompenmagazijnen binnen Maastricht aangedrongen, en werd op advies der geneeskundige Inspecteurs blijkens hunne jaarverslagen o. a. in '67 te Zwolle, in '70 te Leeuwarden, 's Bosch en Groningen, in '72 te Eden en Tiel, in '73 te Breda, in '74 te Groningen, in '76 te 's Hage, in '77 te Kampen, in '79 te Winschoten en te Nieuwe Pekela en in 1881 te Maastricht door de Gemeentebesturen of Ged. Staten afwijzend beschikt op verschillende adressen houdende verzoek tot oprichting van lompenmagazijnen binnen de kom der gemeente.

Toch werd ook somtijds, zelfs enkele malen met goedvinden der geneeskundige ambtenaren, het verlangde verlof tot oprichting van lompenmagazijnen in de stad gegeven. Zoo o. a. in '67 te Heerle, in '69 te Bolsward en in '74 te Maastricht, waarbij dan vaak de voorwaarden betreffende voorzorgmaatregelen, die door de geneeskundige ambtenaren als eene vereischte tot het verleenen der concessie waren gesteld, door Gedep. Staten bij het verleenen overbodig werden geacht, of wel zoodanig vergemakkelijkt dat ze onvoldoende werden. (†)

(*) Hoe gevaarlijk deze magazijnen bovendien ook zijn met het oog op brandgevaar bleek dit jaar o. a. wederom op 30 April te Rotterdam bij den brand der magazijnen van Cohen en Mok en op 19 Juli te Roermond, alwaar een in de stad gelegen lompenmagazijn door broeijing der lompen in brand geraakte.

(†) Zoo o. a. in 1874 te Maastricht, alwaar de toenmalige adj.-Inspecteur

Digitized by Google

In andere gevallen waarin de geneeskundige Inspecteurs den aanleg ontraadden, meenden Ged. Staten zich niet aan hun advies te moeten houden en stemden in den aanleg toe. Zoo werd o. a. in 1868 door Ged. Staten van Overijssel, in strijd met het advies van den Geneeskundigen Inspecteur van dat gewest besloten, den aanleg van een lompenmagazijn binnen Oldenzaal toe te staan; zoo antwoordde het gemeentebestuur van 's Gravenhage aan den geneeskundigen Inspecteur van Zuid-Holland nog kortelings, toen deze meende den aanleg van een lompen- en beenderen-magazijn met 20.000 kgr. lompen en beenderen in het midden der residentie te moeten ontraden, dat dit magazijn na persoonlijk onderzoek volkomen gewaarborgd tegen hinder en gevaar en onschadelijk voor de gezondheid der omgeving was bevonden, tengevolge waarvan de vergunning werd verleend. Meerdere voorbeelden van dien aard waaruit blijkt dat de noodige overeenstemming tusschen de concessie verleenende en de adviseerende partijen in deze niet altijd bestaat, zouden hier nog bijgebracht kunnen worden. Misschien doet zich hierbij het te goed vertrouwen gelden der niet-geneeskundigen op de naleving van art. 8 der wet van 4 Dec. 1872 (St. n° 134) en der regelen ter ontsmetting vastgesteld.

Hoe weinig daarop echter te rekenen is, heb ik nog kortelings uiteengezet (†), ik meen dus daarop thans niet behoeven terug te komen, en op grond van hetgeen ik daar heb medegedeeld te mogen beweeren:

Dat bij de tegenwoordige gebrekkige inrichting der middelen en gelegenheden ter ontsmetting, bij de meeste besmettelijke ziekten werkelijk ontsmetting — d. w. z. zoodanige zuivering dat het gevaar voor besmetting *geweken* is — der kleedingstukken, bedden enz. eerder uitzondering is als regel.

Omtrent de oude kleeren en lompen welke ons uit het buitenland worden toegezonden, hebben wij nog veel minder waarborg aangezien daar vaak de toepassing der maatregelen van voorzorg bij gebrek aan wettelijke verplichte ontsmetting, nog veel meer te wenschen overlaat als in Nederland.

Wel is waar werd, om tijdelijk te voorzien in het uit dien in-

---

adviseerde dat alleen dan toestemming tot den aanleg zonde verleend worden, ingeval het gewicht van lompen in het magazijn op te bergen 40 K.G. niet zouden te boven gaan, welke hoeveelheid bij het verleenen der concessie door Ged. Staten tot 100 Kg. werd vermeerderd.

(†) Militair Geneeskundig Archief, 1881, Juni-aflevering «Iets over de ontsmetting.»

Digitized by Google

voer dreigend gevaar, 23 April 1879 door den Koning een wet afgekondigd, houdende buitengewone maatregelen tot afwending van besmettelijke ziekten en tot wering harer uitbreiding en gevolgen, maar deze wet kan ons thans niet meer baten, aangezien ze niet langer van kracht was dan tot 1 Januari 1881. Toch was de geboorte van dat wetje, al behoort het ook tot de geschiedenis, een feit van niet geringe beteekenis voor het onderwerp wat ons thans bezighoudt, daar het bleek dat regeering en volksvertegenwoordiging reeds toen doordrongen waren van het gevaar dat uit de lompen en wol dreigt. Art. 1 toch luidde: Bij het bestaan binnen- en buitenslands, eener besmettelijke ziekte, kan door ons in-, door- en vervoer van lompen, gebruikte kleedingstukken, ongewasschen lijf- en beddegoed, onbewerkte wol en haar, huiden, bontwerk en andere voor het overbrengen van besmetting vatbare voorwerpen verboden worden, en kunnen door ons bepalingen vastgesteld worden omtrent het onderzoek, de afzondering en de ontsmetting van personen en goederen, het vervoer van personen en goederen en de middelen, zoo openbare als bijzondere, waarmede dat vervoer geschiedt, een en ander onverminderd de bepalingen der wetten van 4 Dec. 1872 (Stbl. n° 134) en van 28 Maart 1877 (Stbl. no 35).

Daar deze wet echter tot het verledene behoort en ook de wet van 28 Maart tot weering van besmetting door uit zee aankomende schepen ons in casu niet helpen kan, moet naar andere middelen omgezien worden om het gevaar te breidelen wat ons steeds — nu zoowel als in 1879 — door den invoer der lompen dreigt.

De verschillende zeer uiteenloopende omgeving waarin de lompen verkeeren op de lange baan die zij afleggen alvorens in den trommel der papierfabrieken rondgewenteld te worden, de verschillende soorten van stations waar zij verzameld, opgelegd of gesorteerd worden, eischen alle bijzondere voorzorgen.

Worden die genomen, dan wordt het kwaad een zegen, en oefent de papier-industrie, waardoor de lompenafvoer verzekerd wordt, een onbetwistbaar gunstigen invloed uit op de openbare gezondheid. Zeer zeker toch moet voor een groot deel de omvang welke in vroegere eeuwen de besmettelijke ziekten namen aan het omzwerven der besmette kleeren en lompen met producten der huiduitscheiding en bakterien bezwangerd, worden toegeschreven, welke omzwerving thans, door de waarde welke de lompen voor de papier-industrie verkregen hebben, korter duurt dan voorheen.

Digitized by Google

De minste voddenraper is, mits hij in staat gesteld wordt zijn taak rationeel en onder de noodige voorzorgen te volbrengen, in deze uit een hygiënisch oogpunt van onbetaalbaar nut, daar hij het verdachte gevreesde vuil geregeld helpt afvoeren naar den trommel der papierfabriek.

Zijn de lompen slechts eenmaal daarin neergeworpen, dan is het gevaar voorbij, want zeker bestaat er geen beter middel — tenzij het vuur — om dit verdachte vuil af te voeren. Het komt er dus vooral op aan bij het ophalen, verzamelen, vervoeren en sorteeren der lompen, doeltreffende maatregelen van voorzorg te nemen, even goed als dat bij den afvoer van faecaliën, meststoffen en ander vuil behoort te geschieden. Zal de quaestie behoorlijk geregeld worden, dan moeten de te nemen maatregelen vooral voorzien in spoedigen afvoer en ontsmetting op het eerste station, terwijl verder, aangezien ontsmetting zoo hoogst precair en algemeene controle op de daarbij gevolgde methoden zeer moeijelijk is, ook bij het vervoer der lompen en bij het sorteeren de noodige maatregelen van voorzorg niet geheel mogen ontbreken, terwijl de wet van 2 Juni 1875 (Stbl. no 95) zoodanig zoude gewijzigd behooren te worden, dat het aanleggen van lompenmagazijnen in de steden niet afhankelijk worde gesteld van de uitspraak van Ged. Staten, maar steeds verboden zij.

Zien wij, alvorens nader aan te geven wat onzes inziens verder behoort te geschieden om een onschadelijken afvoer en invoer der lompen te verzekeren, de adviezen welke daaromtrent reeds werden uitgebracht dan vinden wij o. a. om slechts enkele te noemen:

De eischen door Dr. Gibert gesteld, welke reeds ten deele te Marseille worden toegepast (*) zijn:

1°. Dat de lompen uit het buitenland en uit de koloniën aangevoerd vóor hunne toelating in Frankrijk met zorg ontsmet zullen worden.

2°. Dat lompenmagazijnen niet anders dan buiten de kom der gemeenten opgericht zullen mogen worden, en dat de voddenrapers en lompen-opkoopers hunne lompen derwaarts moeten brengen en laten ontsmetten.

3°. Dat wettelijk worde bepaald dat alle kleederen, lijflinnen,

(*) Zie daaromtrent het besluit van M. Ramagni, maire van Marseille, dd. 5 Maart 1879, waarbij o. a. ook is bepaald, dat slechts gevaccineerde of zij die pokken hebben gehad, als werklieden tot aanleg der stadswerken zullen toegelaten worden; overigens herinneren de te Marseille vastgestelde regels in vele opzichten aan onze wet van 7 Dec. 1872.

Digitized by Google

beddegoed enz. van besmettelijke zieken ontsmet zal moeten worden, alvorens in den handel gebracht of weggegeven te mogen worden.

4o. Dat invoer van niet ontsmette goederen verboden worde.

5o. Dat men maatregelen neme waardoor het nut en de noodzakelijkheid der ontsmetting algemeen bekend worde.

6o. Dat de lompen-invoer slechts in die havens mag geschieden welke daarvoor door de regeering aangewezen zijn en waar ontsmettings-inrichtingen bestaan.

7o. Dat in elke stad van 10.000 inwoners en daarboven, bij elk hospitaal en bij elke inrichting van liefdadigheid, een ontsmettingsoven worde opgericht.

In de vergadering van de Societé Royale de médecine publique de Belgique in Aug. 1880 gehouden, waarop ik bij het bespreken der 6e quaestie daar behandeld „Du commerce, des depôts et du travail des chiffons au point de vue de l'hygiène et de la salubrité publique" onder verwijzing der te Maastricht dienaangaande in 1879 en 1880 geconstateerde feiten, mede aandrong op wettelijke voorziening tegen het internationale kwaad uit de lompen voortkomende, werden op voorstel der commissie van rapporteurs tot weering van het gevaar, de navolgende punten door de vergadering noodzakelijk geacht tot reglementeering van den kleinhandel in lompen en oude kleeren.

1o. Het publiek aan te bevelen geen kleederen of beddegoed te verkoopen afkomstig van besmettelijke lijders.

2o. De directiën der hospitalen te verbieden de wollen, linnen of katoenen kloederen en lompen van zieken afkomstig, te verkoopen, maar haar te verplichten, deze indien ze weinig waarde hebben, te verbranden of anders te ontsmetten.

3o. Het opleggen van niet gewasschen of niet ontsmette lompen te verbieden.

4o. Geen andere lompenmagazijnen te dulden dan in lokalen welke de noodige waarborgen geven dat zij hygiènisch goed zijn ingericht.

5o. De lompenmagazijnen te brengen onder de établissements insalubres et incommodes.

6o. In de zalen waarin de lompen gesorteerd worden phenylzuur te doen verstuiven, krachtig te ventileeren, en de werklieden van „appareils respiratoires" te voorzien.

De invoer en uitvoer der lompen wenschte de Commissie niet door prophylactische maatregelen te belemmeren, slechts wenschte

Digitized by Google

zij dat het Gouvernement wettelijk gerechtigd zal worden om den in- en doorvoer van lompen uit besmette landen en plaatsen des noods te beletten.

Zoo juist en afdoende als mij de voorwaarden voorkomen door Gilbert gesteld en ten deele reeds door het Fransche Gouvernement op voorstel der Conseil d'hygiène in toepassing gebracht, zoo onbestemd komen mij de maatregelen voor, die door de vergadering te Brussel voldoende zijn geacht tot wering van het kwaad. Proefondervindelijk weten wij toch door de toepassing onzer epidemie-wet, wat weinig succès men te wachten heeft van aanbeveling en waarschuwingen tot het groote publiek gericht, indien deze slechts in eenig opzicht in strijd zijn met hunne finantiecle belangen zooals art. 1, en dat zal, vrees ik, wel overal hetzelfde zijn. (*)

Hoe zal bovendien de naleving van art. 3 gecontroleerd en art. 4 geinterpreteerd worden, terwijl, vrees ik, art. 6 ook al niet zoo gemakkelijk algemeen in praktijk zal gebracht kunnen worden.

Wil men het doel, dan moet men ook de middelen willen en doortastend handelen. Wil men werkelijk het kwaad voorkomen dan beginne men:

1o. Met van rijkswege of van gemeentewege doelmatige en goedkoope ontsmettingsovens in te richten in elke gemeente, en late daarin de ontsmetting door een behoorlijk onderwezen en vertrouwd persoon tot stand brengen, die de besmette kleedingstukken met een gesloten wagentje van de besmette woning afhalen, daar in vochtig gemaakte zakken opbergt, en deze in zijn wagen onmiddelijk naar zijn ontsmettingsoven voert. Alleen op die wijze is eene behoorlijke naleving van art. 8 der wet van 4 Dec. 1872 (Stbl. no. 134) te verwachten. (†)

2o. Men trachte naar eene internationale regeling der ontsmetting, opdat dezelfde afdoende wijze in de verschillende landen algemeen worde gevolgd, en weere intusschen alle lompen uit het buitenland waar de ontsmetting niet voldoende geregeld is, tenzij de invoerder

(*) Richter zegt ten minste, over dezelfde quaestie sprekende: «Wo sein Eigennutz in's Spiel kommt, da kent der gewöhnliche Mensch schlechterdings keine Rücksichten auf das Wohl und Weh seiner Mitmenschen! Um ein paar Groschen zu verdienen, setzt er die Gesundheit und das Leben von Tausenden auf das Spiel.» Richter, Industrie-Blätter. 1876.

(†) Men zie omtrent de inrichting der verschillende stelsels van ovens, mijn opstel «Iets over ontsmetting» in het Militair Geneeskundig Archief van dit jaar.

Digitized by Google

op zijne kosten die ontsmetting doe plaats hebben in de grensgemeente welke zijn lompen moeten passeeren om in- of doorgevoerd te worden.

Alleen door toepassing dezer beide maatregelen bestaat er kans dat de rijke bron van besmettelijke ziekten in de lompen verborgen zal worden uitgeput, terwijl bovendien voorzichtigheidshalve nog enkele voorzorgen bij het opleggen en het vervoer van de lompen in acht genomen zullen moeten worden.

Ten einde te voorkomen, door den lezer van inconsequentie beschuldigd te worden, stem ik gaarne toe dat dit laatste overbodig kan schijnen.

Toch is het zoo niet. Die mijn bovenbedoeld opstel „Iets over desinfectie" heeft gelezen of uit eigen ondervinding de talrijke klippen heeft leeren kennen waarop men bij het ontsmetten schipbreuk lijden kan, zal moeten toestemmen dat het zeer moeilijk is na de ontsmetting pertinent te verklaren dat het gevaar voor besmetting geweken is; daarom blijft het voorzigtigheidshalve altijd raadzaam, zelfs dan als naar ons beste weten ontsmet is, de eens besmette stoffen zooveel mogelijk buiten den kring onzer samenleving te houden. Het is daarom dat ik in de tweede plaats bij het opbergen, vervoer en sorteeren der lompen nog eenige voorzorgen wenschelijk acht, n.l.:

1o dat de aanleg van lompenmagazijnen in de bebouwde kom der gemeente verboden worde;

2o dat het vervoer der lompen niet anders mag plaats hebben dan in goed gesloten zakken met een vochtig zeil gedekt;

3o dat slechts in ruime, luchtige en goed geventileerd, door de geneeskundige ambtenaren daartoe geschikt geoordeelde lokalen lompen gesorteerd mogen worden;

4o dat bij het verleenen van concesien tot oprichting van papierfabrieken worde bepaald, dat aldaar enkel gevaccineerde en op tijd gerevaccineerde sorteersters of sorteerders van lompen mogen werkzaam zijn; dat door de sorteersters daarbij een in de fabriek blijvend kleed moet worden gedragen, terwijl buiten de zaal eene gelegenheid tot reiniging van handen en aangezicht behoort te zijn.

Door enkele personen werd ook wederom te Brussel als de eenvoudigste en meest afdoende wijze om het gevaar uit de lompen dreigende, te voorkomen, krachtig op het tot stand komen eener wet op de verplichte vaccinatie aangedrongen.

Ofschoon gaarne het nut der vaccinatie en revaccinatie erkennende, biedt deze, mijns inziens niet zulke afdoende waarborgen

Digitized by Google

dat men daarop alleen vertrouwen kan, vooral daar de toepassing en methode van vaccinatie nog zeer veel te wenschen overlaten en de oprigting van vaccinatieparken nog geen regel is.

Bovendien ware dan alleen de in de lompen dreigende pokkengenius bestreden, maar zouden ze voor zoovele andere besmettelijke ziekten nog steeds de gevaarlijke factor van thans blijven.

Voor alles is het dus wenschelijk dat eene internationale regeling tot stand kome, slechts daarvan is in de eerste plaats heil te verwachten; wenschelijk ware het, dat ons gouvernement daartoe het initiatief name. Dat het ons niet altijd baat den brand in ons eigen huis te blusschen als het huis van onzen buurman vaak in brand staat, hebben wij blijkens het boven medegedeelde in Nederlandsch Limburg in 1880 en 1881 te duidelijk ondervonden bij de overbrenging der pokken, om daarvan niet te profiteeren. Wat toch helpt ons de les der ondervinding, zoo daarvan geen partij getrokken wordt. Het internationale kwaad dat uit de lompen, kleederen, wol enz. dreigt, moet door eene internationale regeling worden voorkomen. Tot heden werd aan de lompenquaestie, voor de openbare hygiène van het hoogste belang, de noodige aandacht niet gewijd, en de ondervinding der laatste jaren leert ons dat het hoog tijd is dat de verschillende gouvernementen de handen inéén slaan om tot eene doeltreffende regeling te geraken; eerst daarna kunnen ter aanvulling der internationale regelen de bestaande bepalingen in de verschillende rijken worden herzien en verbeterd. Men wachte intusschen daarmede niet te lang, anders mocht het weer eens bewaarheid worden, dat maar al te vaak de put wordt gedempt als het kalf verdronken is. Hoe eerder de bedoelde regeling dus tot stand komt, zooveel te beter.

Het is ook weder hier in dezen strijd tegen de bacteriën de oude spreuk, die bovenal in dagen van strijd van kracht is, en die bij onze buren evenzeer als bij ons in hooge eere staat: „l'union fait la force."

Maastricht. RUYSCH.

Digitized by Google

DE ECONOMISCHE POLITIEK VAN DUITSCHLAND.

E. Richter in den Duitschen Rijksdag.

De uitslag der algemeene verkiezingen in Duitschland, die als een veroordeelende uitspraak van het volk op de economische plannen van v. Bismarck mag worden beschouwd; een uitspraak die krachtigen steun vindt in de talrijke adviezen van Kamers van Koophandel omtrent de gevolgen der nieuwe handelspolitiek, doet des te meer waarde hechten aan de rede van E. Richter, bij de begrootingsdiscussien, in de zitting van den rijksdag van 24 Nov. ll. gehouden, waarvan wij hier (volgens de Köln. Zeitung v. 25 Nov.) een uittreksel doen volgen, en waarbij wij tevens naar *Economist* 1879, pag. 425 en 909 v. verwijzen.

De vroeger door ons uitgesproken meening, (*Econ.* 1879, pag. 216) dat de nieuwe, zoogenaamd-economische politiek, in waarheid slechts strekt om de rijksinkomsten ten dienste van het oorlogsbudget te stijven, en dat wel ten koste van diezelfde volksbelangen welke die politiek heette te bevorderen, — wordt daarbij op treffende wijze bevestigd.

„In de Boodschap wordt omtrent de ingediende begrooting gezegd, dat zij een verblijdend bewijs oplevert van den toenemenden financieelen vooruitgang van het land en van de gunstige werking van de met toestemming van den Rijksdag gevolgde economische politiek. Deze voorstelling is veel te eenzijdig. Ik heb de begrooting doorgezien en heb op geen enkele bladzijde een spoor kunnen ontdekken, dat grond geeft tot zoodanige voorstelling. Waaraan bemerkt men meestal in eene begrooting dat de omstandigheden verbeteren? Geheel onafhankelijk van het verband met op zich zelf staande maatregelen, aan de opbrengst der belastingen,

Digitized by Google

namelijk der bestaande, door geen nieuwe wettelijke maatregelen gewijzigde belastingen, en aan de opbrengst van de Rijksinstellingen van publiek nut, die rechtstreeks betrokken zijn bij den toestand der staatshuishouding. Wanneer wij nu de opbrengsten der bestaande belastingen op beetwortelsuiker, brandewijn, en bier, die door de nieuwe wetgeving geen verandering hebben ondergaan, op deze begrooting voorkomende, vergelijken met die opgenomen in de laatste begrooting, voorafgaande aan de nieuwe staathuishoudkundige politiek, dan zien wij dat die belastingen op de thans ingediende begrooting ongeveer negen millioen mark lager zijn geraamd dan toen (Hoort! Hoort!), ofschoon men kan denken dat alleen reeds tengevolge van de jaarlijksche toeneming der bevolking met 1 percent, ook zonder verbetering van den staathuishoudkundigen toestand, uit den aard der zaak de bestaande belastingen meer zouden moeten opbrengen. En wat de bedoelde Rijksinstellingen betreft — ja, voor de Bank wijst deze begrooting als zuivere winst een hooger bedrag van 995 mark aan — maar is dat een bewijs dat de toestand is verbeterd? (Gelach). De Staatssecretaris heeft ook bijzonderen nadruk gelegd op het batig slot der posterijen ten bedrage van 2¼ millioen mark. Ja, Mijne Heeren, maar hiervan moet al dadelijk een bedrag van 1,400,000 mark worden afgetrokken, zijnde de bijdrage voor het weduwenfonds. Dit heeft toch waarlijk niets met de economische politiek te maken; er blijft dus slechts 1,100,000 mark over, en in de opmerking, die in de toelichting voorkomt en gelijkluidend is met die in alle vorige jaren, (namelijk, een vermeerdering der opbrengst van de posterijen met 4 pCt. is elk jaar waar te nemen), vindt gij ongetwijfeld niets bijzonder opmerkelijks. Voorts heeft de staatssecretaris ook gewezen op de spoorwegbegrooting van Elzas-Lotharingen. Zeer zeker vertoont deze een overschot. Maar hij heeft verzuimd er bij op te merken dat de lengte van dien spoorweg, dit jaar vergeleken met het vorige, met 7 pCt. of 92 kilometer is toegenomen, en de opbrengst van het personen- en goederenverkeer niet eens met gelijk bedrag van 7 pCt. is vermeerderd als waarmede de spoorwegen zijn verlengd (Hoort). Vervolgens komen wij aan een half millioen dat bespaard is wegens deelgenootschap in een gedeelte spoorweg. Ja, bespaard, omdat wij intusschen het eind weg hebben gekocht (Gelach). Nu komt deze post wel niet op de spoorwegbegrooting voor, maar onder de schulden (Gelach); werkelijk een verblijdend beeld van onze staathuishouding! De opbrengst der inkomende rechten is op deze

Digitized by Google

begrooting 1¾ millioen minder geraamd dan vroeger, ofschoon zeer terecht een noot er de aandacht op vestigt, dat de voorraad tabak die nog onder de oude tolheffing is ingevoerd is verminderd, en dat de vorige Rijksdag tot een heffing op wijndruiven, een verhooging van 't recht op wol en een verdubbeling van dat op meel heeft besloten. Men zou wellicht kunnen meenen dat misschien die mindere opbrengst van 1¾ millioen mark daarom het bewijs kan opleveren van den verblijdenden vooruitgang op economisch gebied, omdat nu minder invoer plaats heeft van door het beschermend recht getroffen artikelen en daardoor dus de belangrijke binnenlandsche productie zooveel te meer is toegenomen. Maar deze veronderstelling heeft de secretaris der schatkist zelf te niet gedaan, door er op te wijzen dat de opbrengst van de inkomende rechten gestadig stijgt. Dus ook langs dezen weg kan er uit de vermindering der opbrengst van de inkomende rechten geen gevolg worden getrokken dat den „verblijdenden vooruitgang op economisch gebied" rechtvaardigt. Ik betreur het, Mijne heeren, dat de begrooting in een van haar voornaamste onderdeelen: de opbrengsten van belastingen en tolrechten, ons louter becijferingen vertoont, zonder toelichting, en dat men het niet noodig heeft geacht hier de werking dier nieuwe rechten en belastingen ook ten minste uit een financieel oogpunt in bijzonderheden bij de cijfers uiteen te zetten. Hetgeen de Secretaris der schatkist heden er aan toegevoegd heeft, was niet in staat die leemte aantevullen. Het beeld van onze economische politiek dat de begrooting ons biedt, komt geheel overeen met dat, intusschen door de Duitsche handelkamers geschetst. De verslagen dier kamers zijn inmiddels verschenen: zij loopen over het jaar 1880, maar geven toch ook reeds een schets van de eerste helft van 1881, in welk jaar zij verschenen zijn.

Welnu, de overgroote meerderheid van de verslagen der handelkamers verklaren dat de nieuwe economische politiek ongunstig heeft gewerkt; zij spreken de bewering tegen, dat die politiek in eenig opzicht een algemeene rijzing zou hebben teweeg gebracht; zij geven allen te zamen hoogstens toe dat enkele takken van de groote nijverheid, enkele soorten van maatschappijen op aandeelen van een of ander invoerrecht voordeel hebben genoten, doorgaans ten koste van de arbeidskracht van het geheele land, en geen enkele der handelkamers hoe verschillend ook hare economische richting zijn moge, trekt partij voor het lievelingsdenkbeeld van den Rijkskanselier, „dat het buitenland de invoerrechten betaalt". Ongetwijfeld zal ik heden in de bladen lezen dat de stellers dezer verslagen

Digitized by Google

van de handelkamers ter verantwoording zullen worden geroepen (groot gelach). Ja, Mijne heeren, hoe kunnen de feiten het helpen dat zij zich niet schikken naar de inzichten van den Rijkskanselier? Ik zal maar niet langer voortgaan op dit thema van de economische politiek. Mijne heeren, het aantal sprekers die vroeger tegenover deze zijde (rechts) gewoon waren in deze vergadering tegenovergestelde gevoelens voortestaan, is in den laatsten tijd meer afgenomen als wenschelijk mag geacht worden voor de levendigheid der debatten (gelach). Op de plaats van al de heeren die vooral de zegeningen van deze taktiek prijzen: van den Vrijheer v. Varnbüler, van Graaf Stolberg, van Mirbach, Dr. Löwe, Berger en hoe ze verder mogen heeten, staat nu nog slechts een hooge zuil, de heer v. Minnigeroode (gelach), die van vervlogen grootheid getuigenis aflegt (gelach). Ik twijfel niet of de heer v. Minnigeroode zal ook heden zijn best doen om ons het verlies van die heeren minder te doen gevoelen (gelach). Mijne heeren, de Boodschap gewaagt van een verblijdend bewijs van den toenemenden financieelen vooruitgang van het Rijk. Nu — hoogere belastingen en dientengevolge hoogere inkomsten — dat is ongetwijfeld even verblijdend voor den secretaris der schatkist als bedroevend voor de belastingschuldigen (zeer juist! links), en dat maakt mij bezorgd. Al de belastingen te zamen brengen niet eens zooveel *meer* op als de opbrengst bedraagt van de nieuwe en van de verhoogde belastingen. Dat de nieuwe zegelbelastingen minstens 12 millioen zouden opbrengen stond vast, dat de tabakbelasting tengevolge van de hoogere heffing 6 millioen meer zou opbrengen was evenmin twijfelachtig, maar dat tegenover die vermeerdering van inkomsten een vermindering van opbrengst is waar te nemen van andere belastingen, dat is geen verblijdend teeken. Het is de vraag of de wisselvalligheid van de belasting op de beetwortelsuiker, het gevolg is van verminderd verbruik, dan wel daarvan, dat de belasting niet is toe te passen op de techniek van deze nijverheid. De troonrede beweert dat het bedrag dat van de vermeerdering der Rijksinkomsten aan de verschillende Bondsstaten is toegewezen belangrijk hooger is dan hetgeen zij aan de Rijks-kas hebben bijgedragen. Zeker is het dat aan de verschillende staten 42 millioen mark is toegewezen; maar daartegenover staat dat in de laatste jaren hunne bijdragen aan de Rijkskas met 34 millioen zijn gestegen. De bijdragen voor pensioenen van weduwen en weezen van Rijksambtenaren leveren dit jaar nog 1,600,000 M. overschot op, terwijl in 't vervolg meer dan 5 millioen voor dat doel zal moeten

Digitized by Google

worden bijgepast (Hoort, hoort!). Dat is nu waarlijk niet zulk een verblijdend verschijnsel (Gelach). Bovendien zijn de militaire uitgaven op deze begrooting aanmerkelijk gestegen. Leger, marine en pensioenwezen hebben in de laatste twee jaar een verhooging der uitgaven met 28 millioen mark teweeggebracht. En deze uitgaven zullen nog meer stijgen; naarmate de nieuwe organisatie verder tot uitvoering komt, zullen ook de dusver bestaande vacaturen meer worden vervuld; zoo zijn bijvoorbeeld op deze begrooting 330 nieuwe luitenants en 2500 onderofficieren meer gebracht dan op de vorige. Daarenboven wordt een beduidend gedeelte der militaire uitgaven door leening bestreden, tengevolge waarvan onze rijksschuld nu reeds tot 350 millioen mark gestegen is. Daarbij komt dat het militair bestuur en dat der posterijen zich bij het stichten van gebouwen, nog maar niet schijnt te kunnen losmaken van de milliarden-luchtkasteelen; dit blijkt o. a. hieruit dat de bouw van twee kazernes niet minder dan 4,800,000 mark eischt (Hoort, hoort!). Juist omdat er nu meer luitenants en onderofficieren zullen worden aangesteld, zou het toch zaak zijn nogmaals te onderzoeken of er geen bezuiniging zou zijn te verkrijgen door verkorting van den diensttijd, of ten minste door latere indienststelling der miliciens.

Hiermede besluit ik mijne beschouwingen over de begrooting en daar deze natuurlijk slechts een weerspiegeling is van het tegenwoordig regeeringsstelsel, wensch ik daarover nog een woord te spreken, en speciaal over de keizerlijke boodschap, waarop een adres van antwoord dezer vergadering wellicht zeer wenschelijk ware geweest. Dat, zooals de boodschap het uitdrukt, de sociale kwestie niet enkel door repressieve maatregelen kan opgelost worden, maar ook positieve voorzieningen noodig maakt, daarvan is zeker iedereen overtuigd wien het welzijn des volks ter harte gaat (Zeer juist!) De sociale kwestie staat echter niet op zich zelf, zij moet beschouwd worden in verband met alle andere vraagstukken, wier oplossing een zaak van even groot gewicht is als de vooruitgang der menschelijke beschaving (Teekenen van goedkeuring). Waar in deze richting kan gearbeid worden, hebben de liberalen steeds in de eerste gelederen gestaan (Bijval).

De spreker herinnert in dit opzicht aan den zegenrijken arbeid van zijne partijgenooten Schultze—Delitsch, aan het program der Fortschrittspartij van 't jaar 1878, aan het initiatief door de liberalen genomen tot verzachting en verbetering van het bekende Haftpflichtgesetz.

Digitized by Google

Men wachte zich echter, vervolgt S., onzekere wegen in te slaan (Bijval).

Indien de Regeering er toe besluiten kon voorttegaan op den weg van hervorming der wet op den *Haftpflicht*, dan zou men in staat zijn, reeds in deze, hoe kortstondige zitting ook, de hoofdgrieven der arbeidende klassen uit den weg te ruimen (zeer juist!) De Regeering echter wenscht de bestaande arbeidersgenootschappen te vernietigen, ten voordeele van een genootschap wier resultaten meer dan twijfelachtig zijn.

Te betreuren is het ook dat het beginsel van Staatshulp wederom in de boodschap is opgenomen, een beginsel dat indertijd door een der leiders van de duitsch-conservatieven, den heer von Marschall zeer juist is gekenschetst, toen hij er op wees hoe diep het den arbeider moet treffen als men hem toevoegt dat de vruchten van zijn arbeid niet voldoende zijn om zijn bestaan te verzekeren. Wij zijn op dezen echt conservatieven bodem bij het beginsel der persoonlijke verantwoordelijkheid blijven staan, en zullen ons tegen elk streven kanten om dit gevoel van persoonlijke verantwoordelijkheid te verzwakken of aan te tasten (Bijval). De uitslag der verkiezingen moest den Rijkskanselier er toch toe geleid hebben de vraag te overwegen, of de maatregelen tot bestrijding van het socialisme genomen, de juiste zijn. Niemand meer dan de Rijkskanselier zelf heeft in de laatste maanden aanleiding gegeven tot opwekking van de sociaal-democratie (zeer juist). De arbeidersassurantie is dusver slechts zoo nevelachtig voorgesteld, dat men er eigenlijk geen practischen achtergrond bij kan ontdekken. Te betreuren is het ook dat reeds beloften zijn gegeven, nog voordat men weet hoe de zaak zal worden uitgevoerd. De Regeering kan trouwens niets geven, wat zij niet aan den anderen kant ergens heeft weggenomen. Terwijl de sociaal-democraten eene beperking van de ondernemingen ten gunste in de eerste plaats van de arbeiders voorstaan, wil de Rijkskanselier den arbeiders wel is waar ook voordeelen toestaan, doch op zoodanige wijze dat hij ze aan den anderen kant door de indirecte belastingen zooveel te hoogere lasten oplegt. Alleen reeds de verhooging van de belasting op de rogge vertegenwoordigt, over een geheel jaar berekend, een vol weekloon van een arbeidershuisgezin. En als de Troonrede ook gewaagt van eene opheffing van directe belastingen ten gunste van de indirecte, b. v. de opheffing van percenten op de grondbelasting, wat beteekent dit dan anders dan een belasting op de armere klassen ten voordeele der rijke? (zeer juist!) Als het armwezen en het

Digitized by Google

schoolwezen door het Rijk moeten worden overgenomen, dan zullen wij ongetwijfeld bij de kosten van het armwezen een vermeerdering van uitgaven waarnemen, zooals wij ons nu ter nauwernood kunnen denken, en wel, zonder dat dit den armen merkelijk ten goede zal komen. Nu geeft de boodschap aan den anderen kant ons wel uitzicht op verhoogde drankbelasting en op het tabaksmonopolie; wij hebben dusver echter meer dan voldoende gezien waar de inkomsten uit de indirecte belastingen blijven. Van de 110 millioen mark die de indirecte belastingen opbrengen, vloeijen dit jaar niet minder dan 48 millioen in de bijzondere kassen der verschillende Staten.

Hoeveel echter zullen die nieuw intevoeren belastingen nu wel opbrengen? De belasting op 't bier 18 millioen, het tabaksmonopolie volgens de hoogste raming 155 millioen en, na aftrek der tegenwoordige opbrengst, 80 millioen. Dit maakt dus 98 millioen te zamen. En daarmede wil de boodschap alles ten uitvoer brengen, waarvan hij gewaagt, om nog niet eens te spreken van de vroeger gedane beloften, waarover de boodschap maar het stilzwijgen bewaart.

Tijdens de verkiezingsdagen werd het tabaksmonopolie voorgesteld als het erfgoed der niet-bezitters, heden moet het dienst doen als middel ter bestrijding van de armen- en onderwijslasten. Wat zal er nu met de ongelukkigen gebeuren, die in vol vertrouwen op de eerste belofte, voor Prof. Wagner stemden? (Gelach). Aan het grootste gedeelte van vroegere beloften wordt nu zelfs niet eens meer gedacht. Wat heeft de Rijkskanselier al niet beloofd, en wat is er van die beloften vervuld? De heer Hobrecht heeft deze beloften als toekomst-muziek gekarakteriseerd, de boodschap des Keizers brengt ons al die beloften weer voor den geest. Doch men bedenke het wel, deze beloften worden in naam van den Staat gegeven. Wie 't bewind voere, is onverschillig, de Staat moet de beloften nakomen, en kan hij dit niet, dan jaagt hij alle ontevredenen tegen zich in 't harnas en ondermijnt zijn prestige. Ik zal nu niet andermaal herhalen wat reeds zoo vaak daartegen is in 't midden gebracht. Alleen hierop moet ik nog wijzen: Wij hebben in Pruissen reeds eenmaal het tabaksmonopolie gehad; laten wij de ondervinding toen na den zevenjarigen oorlog opgedaan, niet doen verloren gaan. (De spreker leest hier een uittreksel voor, uit Riedel's beschrijving van dien tijd, die hierop betrekking heeft.) Het tabaksmonopolie leidde tot het koffiemonopolie en meer dergelijken. Ook Frederik de Groote wilde, even als thans de Kan-

Digitized by Google

selier, de armen daarmede te hulp komen, maar geheel in strijd met den Kanselier, ving *Hij* zijn financieel stelsel aan met de rechten op de levensmiddelen afteschaffen, beweerende: „ik ben de verzorger der armen." Frederik de Groote heeft aan Pruissen een krachtig leger, een gevulde schatkist nagelaten; een prikkel voor 't volk om zelf de handen uit de mouwen te steken. Eerst aan Stein en Hardenberg was het gegeven, de baanbrekers te zijn van de politiek van vrije ontwikkeling der maatschappelijke krachten, dezelfde politiek die heden ten dage *ons* program uitmaakt, en die door onze tegenstanders nu eens als „fortschrittlich Republicanismus", dan weder als „Manchesterthum" wordt bestempeld. Deze politiek heeft Pruissen krachtig en groot gemaakt. Ook aan Frederik ontbrak het indertijd niet aan tegenstanders; wie kent niet al de geschriften van de Teltow-, Storkow-, Lebuser clubs, tegen die politiek in 't licht verschenen? Daarin kunt gij woord voor woord terug vinden, mijne heeren, uwe tegenwoordige argumentatie. Zelfs gij, mijnheer en medelid Stöcker, vindt daarin uwe stelling: dat, als het zoo moest voortgaan in het goede oude Pruissen, dit weldra in een nieuwmodischen Jodenstaat zou zijn herschapen. (Aanhoudend gelach). De toenmalige Koning van Pruissen zond de schrijvers van zulke brochures naar de vesting Spandau. Hij die heden ten dage aanbiedt deze politiek en de Forschrittspartij te bestrijden, hij ontvangt een brief van dankbetuiging van den Rijkskanselier. Wij, Mijne Heeren, *wij* zijn het die de politiek van een Stein en een Hardenberg onverzwakt handhaven! (Bijval links, tegenspraak rechts). Jawel, mijne heeren, wij staan pal voor die politiek, ze maakt den inhoud uit van ons program! (Bijval!) In de boodschap des Keizers wordt gezegd dat de politiek vrij moet zijn van reactionaire bijoogmerken. Maar de tegenwoordige regeringspolitiek draagt den stempel van reactionaire bijoogmerken op 't voorhoofd. Zij versterkt niet de eenheid des Rijks, maar zij ondermijnt en verbrokkelt haar."

Digitized by Google

HET VRIJHANDEL-STELSEL EN HET NATIONAAL VERMOGEN.

„Gaat het kapitaal van Engeland achteruit?" Ziedaar een vraag die bevestigend wordt beantwoord door eene partij welke tegenwoordig met den eisch van *fair-trade* (alsof *free*-trade niet *fair* was!) is opgetreden, en die onder die schoonschijnende leuze het oude drijven der protectie-mannen wil hervatten. De Engelsche Economist van 26 November gaat na, volgens de cijfers der financieele statistiek, wat er van die beweerde kapitaals-vermindering zijn kan.

De cijfers van de tabellen der income-tax bewijzen het tegendeel. Men zie b. v. de toeneming van het bedrag der aangeslagen inkomsten over de laatste 25 jaren.

	Bruto bedrag der aanslagen.	Toename.
1854	£ 308 millioen.	
1859	328 „	6^4 pCt.
1864	371 „	13^1 „
1869	434 „	17^2 „
1874	549 „	26^4 „
1879	578 „	5^4 „
1880	576 „	-0^2 „

Overziet men nu deze cijfers bij vijftallen van jaren, dan vindt men van 1854 op 1879 een toename van het aangeslagen inkomen ten bedrage van 270 millioen pond sterling, dus bijna verdubbeling (ca 86 pCt.) Dat meer-inkomen gekapitaliseerd, al is het slechts tegen de penning 12, geeft reeds een kapitaals-vermeerdering te kennen van 3.223 millioen pond sterling kapitaal in 25 jaren. Bij zulk een toeneming zou er iets voor verlies kunnen overschieten, doch het tegendeel blijkt uit de aanslagen der verschillende bronnen van inkomst. Deze zijn, gelijk men weet:

Schedula A. inkomsten v. grondeigendom
B. pachterswinst
C. ink. uit effecten etc.
D. handels- en nijv. winsten etc.
E. tractementen, pensioenen.

De laatste sched. E. kan hier achterwege blijven, als in geenerlei

Digitized by Google

opzigt met het kapitaal in verband staande. De overige Kohieren geven de navolgende uitkomst:

	A. Inkomsten v. grondeigendom.		B. Pachters-winst.		C. Inkomsten uit effecten etc.		D. Handels-ink. etc.	
	mill. £	toeneming.	mill. £	toeneming.	mill. £	toeneming.	mill. £	toeneming.
1854	106		49		28		109	
1859	116	9^8 pCt.	51	4^4 pCt.	29	3^8 pCt.	111	1^7 pCt.
1864	125	7^4	54	5^1	31	7^4	138	20^8
1869	144	15^5	57	6^1	34	10^2	173	24^1
1874	160	10^6	66	15^1	41	20^2	249	44^4
1879	180	12^3	69	3^5	39	-5^8	257	3
1880	185	3	69	0^3	39	0^9	249	-3^1

Na 1860 zijn de aanslagen voor mijnwerken, steengroeven, ijzerwerken en spoorwegen, als meer industrieelen eigendom betreffende, van Sched. A. naar D. overgebragt; ter betere vergelijking is dat ook hier voor de voorafgaande jaren gedaan, zoodat de eerste kolom in dit opzigt een goede maatstaf is voor dezelfde soort van inkomsten. En daaruit blijkt doorgaans toeneming van het geheel. Is de waarde van het ongebouwd op zich zelf welligt achteruitgegaan, dit wordt meer dan opgewogen door de meerdere waarde der gebouwde eigendommen.

De tweede tabel, pachterswinst, toont minder vooruitgang, doch van kapitaal-verlies is geen spoor, alleen van minder winst door aanwending van kapitaal verkregen.

De derde tabel, Ink. uit effecten, ziet er over de laatste 2 jaren treurig uit, doch indien men nagaat dat hieronder ook de vreemde fondsen begrepen zijn, en wat er sedert 1873 verloren is door de staking van betaling van N.-Amerikaansche, Peruaansche, Egyptische en Turksche effecten, dan moge die achteruitgang de ligtvaardigheid van vele kapitalisten bewijzen, het vrijhandel-stelsel kan aan *deze* verliezen niet medepligtig zijn; die kwestie is dáár niet bij betrokken.

Ook de vierde tabel, Handelswinsten enz., toont in de laatste jaren minder toeneming, doch men mag daarbij niet vergeten,

(*) Treffend is het hoe de aanslag voor grond-inkomsten, en dus ook, bij gelijke heffing, de belasting-opbrengst, in 25 jaren met ca 70 pCt. is toegenomen, een voordeel dat bij ons systeem om die inkomsten te treffen, op verre na niet verkregen wordt. Eene gaandeweg toenemende pachtwaarde van den grond komt volgens ons systeem aan de schatkist niet ten goede, wel in Engeland, waar men sedert jaren met het oude stelsel van vasten aanslag heeft afgerekend, en van jaar tot jaar den eigenaar volgens werkelijk genoten pacht in de income-tax aanslaat. Bij ons vermeerderden de rijks inkomsten door belasting van het *revenu-net* van onroerend goed, in de 25 jaren 1853—79, van *f* 10.187.000 tot *f* 10.636.000, of $4\frac{1}{2}$ pCt. toename, in Engeland met 70 pCt.

Digitized by Google

vooreerst, dat met 1876 alle inkomsten beneden 150 pd. st. zijn vrijgesteld, terwijl die vrijdom vroeger slechts tot 100 pd. st. ging. Door die uitbreiding van vrijdom vervielen niet minder dan 244,000 aanslagen. Ten andere is de belasting in de laatste jaren vrij hoog geweest, hetgeen de (bij deze Sched. vooral aanzienlijke) ontduikingen altijd bevordert. Buitendien betreft deze Sched. voor het grootste deel ($\frac{4}{5}$) inkomsten die niet met kapitaal in verband staan, doch als zuiver loon van diensten zijn te beschouwen. De mindere winsten geven dan ook hier nog geen kapitaalverlies te kennen.

Beschouwe men nu dat gedeelte dezer inkomsten dat grootendeels uit kapitaal voortkomt.

	Bruto aanslagen voor	
	IJzerwerken.	Mijnen.
1875	7^{2} ma P. S.	14^{1} ma P. S.
1876	3^{8}	14^{6}
1877	2^{1}	14^{0}
1878	2^{3}	12^{8}
1879	1^{9}	10
1880	1^{1}	7^{5}

Nu vindt men hier wel de blijken van aanzienlijk minder inkomst; maar daarom zijn die kapitalen niet verloren. De eigenaars moeten zich een tijd lang met minder winst vergenoegen, doch bij herleving van vertier komt de waarde der bezittingen weer op het oude peil, en ook gedurende die magere jaren worden de mindere winsten dier producteurs voor het geheele volk door een voordeel opgewogen, nl. de lagere prijzen van ijzer en steenkolen die aan vele industrien en de ingezetenen in 't algemeen ten goede komen.

Evenmin kan men bewijzen vinden van kapitaalsvermindering in de afneming van het getal hooge aanslagen in deze rubriek.

	Getal aanslagen v. Schedula D.				
Inkomen.	1880.	1879.	1878.	1877.	1876.
£ 150— 200 jaarl.	150426	147950	143845	132833	92597
200— 300	102000	102711	100057	93198	90239
300— 500	64408	65296	64000	59723	53164
500— 700	20861	22109	22365	21447	20933
700—1000	10506	10974	10867	10638	10424
1000—2000	12011	12837	13003	12846	12679
2000—5000	6156	6562	6929	6880	6861
boven 5000	2690	2896	3055	3122	3292

Tegenover de afneming in de hooge aanslagen vindt men een zeer sterke toeneming in de kleine inkomsten. Ook vergete men niet dat de hooge aanslagen veelal zijn van groote maatschappijen die hare uitkeeringen in één cijfer opgeven, en die alzoo in jaren van kleine dividenden tijdelijk naar eene lagere klasse verhuizen.

Digitized by Google

DE INSTELLINGEN VAN VOORZORG IN ENGELAND, EN DE MEDEWERKING VAN DEN STAAT.

Dat een ambachtsman, huisvader, een deel van zijn loon besteedt tot deelneming in zieken- of begrafenisbus, is prijzenswaardig, maar vooral, wanneer hij het doet bij een soliede maatschappij. Te weinig wordt daarop gelet, maar ook zonder dat er van oneerlijkheid bij de Bestuurders sprake hoeft te zijn, lijden de deelnemers soms schade door de voorwaarden der Maatschappijen omtrent vervalling van lidmaatschap bij niet geregelde betaling der contributie en dergelijke, in welk geval het reeds gestorte meestal niet wordt teruggegeven, doch aan de onderneming verblijft. Deelnemers zien het gevaar dat voor hen uit dergelijke bepalingen kan voortvloeijen, te veel over 't hoofd, en weten niet dat vele bussen juist op die baten speculeeren en er een groot, zoo niet het grootste deel harer winsten in vinden. Bij voorname maatschappijen van levensverzekering is dan ook meer en meer gewoonte geworden om de verbeurdverklaring van vroeger gestorte premiën bij wanbetaling of opzegging van lidmaatschap niet meer als regel te stellen, maar om in vele gevallen geheele of althans gedeeltelijke teruggave toe te staan. Dat billijke systeem is echter nog ver van algemeen, zelfs bij de groote maatschappijen, en in Engeland organiseert zich eene beweging om het te verkrijgen. Maar vooral bij de kleinere maatschappijen, de *friendly societies* (zieken- en begrafenisbussen enz.), is die strenge bepaling, evenals bij ons in Nederland, nog maar al te zeer regel, en de bron van onredelijke winsten. Om eenigzins te kunnen nagaan in welke mate dat plaats vindt, is onlangs in Engeland een eigenaardig onderzoek ingesteld onder de bedeelde bevolking. Men heeft namelijk willen nagaan, hoeveel bedeelden er in de werkhuizen waren, die vroeger aan zulke instellingen hadden deelgenomen, en dus eenige blijken van spaarzaamheid en voorzorg hadden gegeven. Bij

Digitized by Google

dat onderzoek is gebleken dat het totaal der volwassene gezonde armen (*adult able-bodied paupers*) die vroeger lid eener friendly society waren geweest, en op 31 Maart 1881 niet meer, 11,304 bedroeg. Hiervan waren er twee derde (7391 personen) wier contributiën ingevolge latere wanbetaling of opzegging van lidmaatschap waren verloren gegaan, en ruim een derde (3913 pers.) voor wie dat verlies door het tenietgaan der Society was veroorzaakt. En van deze laatsten waren er niet minder dan 2192 die reeds 10 jaren of langer lid waren geweest, en van wie men dus mag aannemen dat het geregelde, arbeidzame menschen waren. Bedroevend is het zeker om na te gaan, welk een groot bedrag der zuurverdiende penningen op deze wijze te loor gaat. Een krachtige aansporing ligt er in voor allen die op dit volksbelang invloed kunnen uitoefenen, zoo door wetgeving als anderzins, om door voorlichting en bevordering van deelneming bij *soliede* maatschappijen, het kwaad zooveel mogelijk te keeren.

In die rigting ligt een welligt niet altijd op zijne juiste waarde geschatte maatregel van Gladstone.

Wij hebben meermalen het stelsel der Engelsche Regering besproken, om de postkantoren ook voor het aangaan van levensverzekeringen van matig bedrag en het koopen van lijfrenten open te stellen. Het doel is geenszins om winst voor den Staat te behalen, doch om, bij het gevaar der deelneming in onsoliede particuliere maatschappijen, waaromtrent het publiek soms hoogstbezwaarlijk een goed beoordeelaar kan zijn, althans eene gelegenheid aantebieden waar men volkomen secuur is. Even als voor de postspaarbank, zijn de postkantoren tot de uitgifte der polissen en ontvang der gelden, volgens speciale reglementen aangewezen. De deelneming in de rijks-levensverzekering is echter tot heden niet zeer groot, hetgeen voornamelijk wordt toegeschreven aan het nalaten van elke propaganda van rijkswege, terwijl de particuliere maatschappijen er steeds op uit zijn om door prospectussen en agenten hun clientèle zooveel mogelijk uittebreiden.

Om dien maatregel alzoo meer krachtdadig te doen werken heeft de tegenwoordige postmeester-generaal van het Kabinet Gladstone, de Minister Fawcett, besloten om meer publiciteit aan dien tak der postadministratie te geven, o. a. door een kleine handleiding of Gids der voorzorgsmiddelen, in groote getale te doen verspreiden. Wij hebben een dier kleine zakformaat boekjes vóór ons. „*The post-office and aids to thrift*" is aan elk postkantoor *gratis* te bekomen. Men vindt daarin in een 16tal paginaatjes op eenvoudige wijze

Digitized by Google

toegelicht: *I. How money can be saved. II. How small accounts of Government stocks can be bought. III. How money can be sent. IV. How lives can be insured. V. How annuities can be bought.* (Hoe men geld kan besparen. Hoe men kleine bedragen Staatsschuld kan aankoopen. Hoe men geld kan verzenden. Hoe men levensverzekering kan sluiten. Hoe men lijfrente kan koopen.) No. I en III betreft alzoo de thans ook bij ons algemeen ingevoerde zaken: de *postspaarbanken* en de *postwissels*, bij welk laatste onderwerp deze nieuwigheid valt optemerken dat postwissels van *vast bedrag*, van 1 sh. tot 1 pd. st. (60 ct. tot *f* 12) overal verkrijgbaar zijn, die naar verlangen kunnen gesteld worden, òf wel op één aangewezen postkantoor betaalbaar, òf wel op elk kantoor alwaar een postspaarbank is.

No. II biedt een groot voordeel aan, zoowel voor de ingezetenen, als ook eenigermate voor het rijk. Overal waar een postspaarbank is, kan ieder die 10 à 100 pd. st. (*f* 120 à *f* 1200 N. Ct.) wil beleggen, een bewijs van Staatsschuld bekomen tegen *den prijs van den dag*, met een geringe commissie. Evenzeer kan hij de Staatsschuld aldaar verkoopen, mede tegen dag-koers etc. als voren. De rente wordt hem halfjaarlijks op den vervaldag *kosteloos* betaald. Deze aankoopen mogen echter, voor een persoon, in één jaar niet boven de 100 pd. st. gaan en het totaal bedrag dat hij op deze wijze verkrijgt, mag de 300 pd. st. niet te boven gaan. Er zijn daarbij nog meer faciliteiten die wij voor 't oogenblik voorbijgaan, om thans nog op de nos. IV en V de aandacht te vestigen. Bij IV worden de voorwaarden gesteld waarop elk persoon tusschen de 16 en 60 jaren oud, zijn leven kan verzekeren voor de som van 20 tot 100 pd. st. Men ziet dus dat dit gering bedrag dezer levensverzekering ongeveer gelijk staat met het gebied dat bij ons te lande door de zoogenaamde begrafenis-bussen wordt ingenomen.

Bijna van nog meer belang en mogelijk verder strekkende gevolgen, is een eigenlijke *pensioenkas* welke onder den naam van *annuities* wordt aangeboden. Een regt op uitkeering gedurende het leven, beginnende hetzij dadelijk, hetzij op een later vastgesteld tijdstip, kan verkregen worden door betalingen volgens vastgesteld tarief en naar den leeftijd verschillend; die betalingen kunnen zijn hetzij door een som in eens af, hetzij door jaarlijksche of ook maandelijksche stortingen. Evenzeer kan als uitkeering bedongen worden: een som in eens af, of wel bij jaarlijksche of maandelijksche termijnen, m. a. w. men kan zich dus reeds vroeg, door doorloopende contributie, een pensioen verzekeren op aangewezen ouderdom.

Digitized by Google

Bij overlijden of staking der contributie vóór dien tijd *wordt het reeds gestort bedrag teruggegeven.*

Voor de verschillende contracten zijn natuurlijk afzonderlijke vaste tarieven, welke onder drie hoofdrubrieken zijn verdeeld naar den ouderdom: 1o. de dadelijk intredende lijfrente (*immediate life annuities*); 2o. de uitgestelde lijfrente (*deferred life annuities*) en 3o. dezelfde categorie, met regt op terugbekoming der gestorte gelden (*money returnable*). Hierin is dus begrepen wat men in België en Frankrijk eene *caisse de retraite* en bij ons een pensioenkas zou noemen. Het is niet onbelangrijk de voorwaarden nategaan, waarop dat stelsel gegrond is.

Al die tarieven, met de overige vereischte informatie, kunnen aan 2000 postkantoren worden verkregen, terwijl in de gedrukte *Post-office-guide*, die overal verkrijgbaar is, de noodige inlichtingen uitvoerig worden verstrekt. In het nu besproken kleine boekje van Minister Fawcett komen al de tarieven niet voor, doch wel eenige voorbeelden van deelneming, waaruit wij het navolgende aanhalen: „Thus a man between 30 and 31 may purchase an an„nuity of 10 £ to commence when he reaches the age of 60, by „the payment of a lump sum of 24 £ 3 sh. 4 d. or by an annual „payment till he reaches the age of 60, of 1 £ 8 s. 4 d."

Een man van 30 à 31 jaren kan een lijfrente koopen van 10 pd. st. jaars, te beginnen wanneer hij 60 jaren oud is, door de betaling eener som in eens, van 24 pd. st. 3 s. 4 d. of wel door jaarlijksche stortingen tot hij dien ouderdom bereikt, van 1 pd. st. 8 s. 4 d.

Tot wekelijksche uitkeeringen en stortingen herleid, zou dit neerkomen op een storting van *f* 0.32[5] per week om van zijn zestigste jaar af *f* 2.30 per week te genieten.

Dit betreft stortingen *à forfait*, nl. zonder regt op terugvordering. Voor den lijfrente-aankoop met teruggave der stortingen ingeval van overlijden, of niet voortzetting der betalingen, staan de voorwaarden aldus: Sub. 3. Een man van 30 à 31 jaar koopt een dergelijke lijfrente van 10 pd. st., te beginnen op zijn zestigste jaar, door de betaling van een som in éénS, van 40 pd. st. 9 s. 2 d. of bij jaarlijksche stortingen van 2 pd. st. 0 s. 10 d. Komt zoodanig persoon te overlijden op zijn 50e jaar, of is hij dan onmagtig of onwillig verder te contribueeren, dan krijgt hij of zijn regtverkrijgenden de stortingen der 20 jaren terug nl. 40 pd. st. 16 s. 8 d.

Alle conditien zijn natuurlijk verschillend voor de mannen en vrouwen. Belangrijk is het voor onze Maatschappijen van Levens-

Digitized by Google

verzekering en Instellingen van pensioenkassen voor werklieden, om de voorwaarden nategaan voor eene uitkeering op 60 jaren wanneer men het contract reeds op 18 of 20jarigen leeftijd sluit; de wekelijksche stortingen zullen dan wel belangrijk minder zijn dan wanneer men op 30jarigen leeftijd begint. In ons miniatuurboekje van Prof. Fawcett zijn die echter niet vermeld.

NASCHRIFT. — Juist onder het afdrukken dezer bladen, ontvangen wij de nieuwe Tarieven voor Lijfrenten welke door de Nationale Levensverzekerings Bank te Rotterdam, speciaal met het oog op de deelneming van werklieden ter pensioenverzekering, zijn zamengesteld.

Wij bevelen eene bestudeering dier tarieven ten zeerste aan (zie Econ. Berigten en Nalezingen hierachter). De voorwaarden voor terugbetaling der gestorte gelden, bij staking van verdere deelneming, ingevolge overlijden als anderzins, zijn zeer aannemelijk te achten.

De tarieven zijn bijzonder matig gesteld, en lager dan die der Engelsche regeering, zooals zich trouwens gereedelijk laat verklaren.

Bij vergelijking met dat Engelsche tarief blijkt b. v. dat voor een deelneming op 30 jaar voor een pensioen van *f* 120 op 60jarigen leeftijd te beginnen, te Rotterdam zal gevorderd worden, c^a 28 cts. per week, terwijl de overeenkomende Engelsche premie, naar wij zagen, eenige centen hooger is. Onderzoeken wij nu wat men te Rotterdam zal moeten betalen, wanneer men reeds op 18jarigen leeftijd begint, dan treft het inderdaad, hoe men zich alsdan, door eene betaling van *f* 1.44 per maand, op zestigjarigen leeftijd een jaarlijksch pensioen van *f* 300 kan verzekeren! Dat is *à forfait*, nl. met afstand der premien voor goed. Wil men dat, bij voorafgaand overlijden, de betaalde premien aan zijne erven terugkomen, dan betaalt men (volgens Tarief E^1 dat ons een bijzonder doelmatig tarief schijnt te zijn), met de 18 jaar beginnende, (voor *f* 300 pensioen op 60 jarigen leeftijd) *f* 1.89 per maand.

Digitized by Google

DE SPOORWEGEN IN HET OOSTEN.

I.

Het vraagstuk der spoorwegen in het Oosten belooft langzamerhand zijne oplossing te naderen. In de Oostersche quaestie, die zoo veel schatten gouds en stroomen bloeds gekost heeft, terwijl de overwinnaar zijne banieren slechts op rookende puinhoopen kon plaatsen, behoort dit zeker tot een der schoonste resultaten van de Westersche bemoeiingen.

Tijdens de oudheid waren de kusten van de Middellandsche zee het brandpunt der beschaving, en gedurende de geheele middeneeuwen was de Middellandsche zee met hare oevers de verzamelplaats van alle handeldrijvende volken.

De steden Genua, Pisa, Venetië en Byzantium vormden de brandpunten van den wereldhandel, waarmede de wegen van het groote verkeer, over de Alpen en langs den Donau, gedurende honderde jaren in verbinding stonden.

De steden in het hart van Europa: Straatsburg, Ulm, Regensburg, Augsburg, Neurenberg en Weenen waren, voornamelijk door den handel met den Levant en het Oosten, groot, bloeiend en machtig geworden, toen bijna gelijktijdig twee gebeurtenissen plaats grepen, die het groote verkeer met het Oosten eensklaps vernietigden.

Door de ontdekking van Amerika en het opsporen van den nieuwen zeeweg naar Indië door Vasco de Gama, werden den wereldhandel geheel nieuwe wegen ontsloten. De kusten van den Atlantischen Oceaan daagden nu op als uitgangspunt van groote handelsondernemingen; Portugal, Nederland en Engeland ontwikkelden zich tot zeemogendheden van den eersten rang, die hunne talrijke schepen over den Atlantischen Oceaan westwaarts naar Amerika en zuidoostwaarts voorbij de Kaap de Goede Hoop naar Indië zonden.

Digitized by Google

Deze twee hoofdstroomingen van den wereldhandel, waaraan thans ook door andere natiën wordt deelgenomen, hebben zich tot den tegenwoordigen tijd weten te handhaven. Alleen onze eeuw, de eeuw van spoorwegen en reusachtige internationale ondernemingen, met hare ontzettend gestegen verkeersbehoeften, bracht hierin eene gedeeltelijke verandering en aan haar bleef het voorbehouden, de oude, door de natuur aangewezen richtingen naar den Levant en het Oosten weer in hare voormalige rechten te herstellen.

Sedert de opening van het Suez-kanaal blijft het verkeer met het Oosten, Indië en oostelijk Azië zich van jaar tot jaar uitbreiden naarmate de spoorwegen van midden-Europa meer en meer de kusten der Middellandsche zee bereiken. De steden Marseille, Genua, Venetië en Triest zijn op nieuw hoofdstapelplaatsen voor het wereldverkeer geworden, terwijl andere, zooals Brindisi, door hare ligging begunstigd, op weg zijn zich daartoe te ontwikkelen.

Het oostelijk gedeelte van de noordelijke Middellandsche zeekusten, met zijn gewichtige havens Salonichi en Constantinopel, blijft echter altijd nog van dit steeds toenemend verkeer uitgesloten. Dit is verklaarbaar, omdat genoemde havens geene voldoende verbindingen met de noordelijk gelegen binnenlanden — met het hart van Europa — bezitten. En het zijn juist deze havens, die in de toekomst zijn aangewezen, om in het verkeer met het Oosten een gewichtige rol te spelen.

Voor den koenen ondernemingsgeest van onzen tijd zal op den duur de verbinding met Indië en oostelijk Azië door het kanaal van Suez onvoldoende zijn. De tijd moge nog ver af zijn, doch dat het plan van *een spoorweg van de kusten der Middellandsche zee naar Indië* een feit zal worden, valt niet meer te betwijfelen.

Door de machtsuitbreiding van Rusland in Azië en de bedreiging van Engelsch-Indië is het Centraal-Aziatisch vraagstuk ontstaan, tot niet geringe bezorgdheid van Engeland voor zijn Indische bezittingen.

Iedere stap, dien Rusland naar het Oosten en Zuiden doet, brengt aanstonds in Engeland de gemoederen in beweging. Met wantrouwende blikken en kwalijk verkropten wrevel en angst blijft Groot Brittanje de steeds verder doordringende vorderingen en veroveringen van Rusland in Azië gadeslaan. Het fiere Albion, dat sedert Palmerston's politiek meent in zijn volle recht te zijn, wanneer het tractaten met vooten treedt, beloften breekt, zonder schijn van grond oorlog voert, de natuurlijke ontwikkeling van andere rijken tegenhoudt, onafhankelijke landen annexeert, in

Digitized by Google

een woord, alles doet wat het in zijn belang noodig acht, zonder met de belangen en rechten van anderen rekening te houden, doch dat, wanneer eene andere mogendheid zich verstout in deze van verre het voorbeeld van Engeland te volgen, geen woorden vindt, sterk genoeg om de schandelijkheid en eerloosheid van zulk een vergrijp te brandmerken —, is in den grond des harten op dit punt natuurlijk alles behalve gerust.

Dat het hier vroeg of laat, tusschen deze beide mogendheden, tot een strijd zal leiden valt niet te betwijfelen. Doch het zal een strijd zijn, die door de wapenen des vredes kan worden beslecht: wij bedoelen den strijd om de handelshegenomie in Azië. Als uitrusting en voorbereiding tot dezen strijd kunnen de verschillende ontwerpen beschouwd worden voor den aanleg van spoorwegen ter verbinding van Europa met Midden-Azië, China en Indië.

Engeland heeft dan ook, eenige jaren geleden, het eiland Cyprus weten machtig te worden, ongetwijfeld ook met het oogmerk, om van de tegenovergelegen kusten in Klein Azië een spoorweg door het Euphraatdal en den golf van Perzië naar zijne bezittingen te kunnen leiden; Rusland verbetert langs de kusten van den voor-historischen Colchis met allen ijver de havenwerken van Batum en Suchum-Kalé, terwijl zijne spoorwegen, die van den zuidoostelijken hoek der Zwarte Zee uitgaan, onophoudelijk meer naar midden Azië voortdringen.

Onder deze omstandigheden is het dubbel merkbaar, bij een blik op de spoorwegkaart van Europa, dat aan het Europeesche spoorwegnet, in de richting van Turkije, op het Balkan-schiereiland, nog belangrijke aanvullingen ontbreken. Geen enkele doorloopende lijn verbindt noordwestelijk Europa met de havens van de Egeïsche zee en van de zee van Marmora. En dit gebrek, reeds zoo lang door Europa gevoeld, moet alleen aan de sedert jaren reeds plaats gehad hebbende staatkundige kuiperijen worden toegeschreven.

Het Balkan-schiereiland, met Europeesch Turkije, de vorstendommen Servië, Bulgarije en Montenegro en de aan Oostenrijk vervallen provincien Bosnië en Herzegowina, is, even als het Apenijnsche- en Iberische schiereiland, zeer rijkelijk door de natuur bedeeld; het overtreft dit laatste zelfs in vruchtbaarheid van den bodem. Eeuwenlang wanbestuur heeft wel veel bedorven, doch door stalen vlijt en volharding zijn de natuurlijke krachten en schatten van den bodem en der uitgestrekte bosschen gemakkelijk winstgevend te maken.

Digitized by Google

Op den bodem in het laagland worden tarwe, gerst, maïs, rijst, ooft, allerhande zuidvruchten, olie, saffraan, opium, vlas, en hennip in overvloed geteeld, terwijl hij zich uitnemend leent voor den wijnbouw, de tabakscultuur en op zuidelijke breedten zelfs zeer geëigend is voor de katoenteelt (de omstreken van Salonichi en Seres leveren jaarlijks ongeveer 100,000 balen).

Op de hoogvlakten en aan de voeten der bergen bevinden zich uitgestrekte weilanden voor een talrijken veestapel, die voornamelijk uit schapen, met fijne wol, en geiten bestaat. De bergen eindelijk bevatten talrijke schatten aan mineralen, voornamelijk zilver, koper, ijzer, tin en steenkolen.

Ook de bijen-, zijdeworm- en rozenteelt, die den beroemden en zoo kostbaren rozen-olie levert, spelen in het zuiden nog een voorname rol.

In tegenstelling van de gunstige natuurlijke gesteldheid van het Balkan-schiereiland is de nijverheid der bevolking, van ongeveer 15 millioen zielen, van uiterst geringe beteekenis. Zij bepaalt zich voornamelijk tot het fabrikaat van zijden- en katoenen weefsels en tapijten, Turksch roodverwen, saffraan en lederbereiding. Alleen in Bosnië en Servië worden eenige gieterijen aangetroffen.

In de landen, door den jongsten oorlog van het Turksche juk bevrijd, wordt reeds veel voor de ontwikkeling gedaan. Doch waar is de Salomo, die het middel weet, om in het eigenlijk Turkije, door eeuwenlange slavernij, haremwezen en eunuchendom ontzenuwd, energie en vlijt te kweeken? Het blijkt hier een toestand van onderwerping aan macht, die volstrekt het recht mist, regeering genoemd te worden, en ook niet bij machte is, om den eersten plicht van eene regeering te vervullen, namelijk eerbied voor den eigendom en gelijkheid in alle zaken van privaatrecht te handhaven. Gedurende 500 jaren heeft Turkije geen enkel blijk gegeven het algemeen belang te behartigen. Het nationaal en godsdienstig verschil, dat 500 jaren geleden bestond, is geheel het zelfde gebleven. De Sultan is voor de Christen onderdanen evenmin als toen, een nationaal souverein.

Voor het geheele Balkan-Schiereiland, doch voornamelijk voor Turkije, is het nogtans van bijzonder gewicht, dat het in de toekomst een der voornaamste doorgangspunten voor het wereldverkeer belooft te worden. De daardoor ontstaande buitenlandsche invloeden zijn voor Turkije als het eenige redmiddel te beschouwen.

Digitized by Google

II.

De spoorwegverbindingen van Midden Europa met het Oosten hebben door den vrede van Berlijn eene geheele nieuwe beteekenis gekregen.

Reeds voor het uitbreken van den Russisch-Turkschen oorlog had Oostenrijk, in 't besef van de gevolgen, pogingen aangewend, om zich de voortzetting zijner spoorweglijnen in Zuidoostelijke richting tot de Egeïsche zee en de zee van Marmora te verzekeren.

Na afloop van genoemden oorlog vonden de Oostenrijksche plannen sterke ondersteuning van de zijde van Duitschland, en op het congres van Berlijn kwam men meer tot de overtuiging, dat de aanleg van doelmatige aansluitingen op het Turksche net, met andere woorden: *de uitbreiding der spoorwegen in het Oosten* een levensquaestie voor een belangrijk gedeelte van Europa zoude zijn.

In het verdrag van Berlijn van den 13 Juli 1878 zijn, met het oog daarop, ook eenige bepalingen opgenomen, waarbij met dit hoogst gewichtig vraagstuk rekening is gehouden.

De voornaamste dezer bepalingen luiden:

„Art. 38. Het vorstendom Servië treedt voor zijn aandeel in de „verplichtingen der Hooge Porte, die zij, zoowel tegenover Oos„tenrijk-Hongarije, alsook tegenover de maatschappij tot exploitatie „der spoorwegen in Europeesch Turkije heeft op zich genomen, „met betrekking tot *de uitbreiding*, *aansluiting* en *exploitatie* van de „aan te leggen lijnen, op het nieuw verworven gebied van het „vorstendom.

„De noodige overeenkomsten tot regeling dezer aangelegenheid, „worden onmiddelijk na de onderteekening van het tegenwoordige „verdrag, tusschen Oostenrijk-Hongarije, de Porte en Servië, en „voor zoover het daarbij betrokken is, het vorstendom Bulgarije „gesloten."

Art. 10 bevat eene gelijkluidende bepaling ten aanzien van Bulgarije.

Art. 29 luidt: „Montenegro zal met Oostenrijk in overleg treden „over het recht, om door het nieuwe Montenegrijnsch gebied een „straat en een spoorweg aan te leggen en te onderhouden. Op „deze wegen wordt volledige vrijheid gewaarborgd."

Art. 25 kent aan de Oostenrijksch-Hongaarsche regeering het uitsluitend recht toe, om in het door haar niet bezette sandsjak Novibazar — over de geheele uitgestrektheid van het oude vilajet

Digitized by Google

van Bosnie — garnizoenen te leggen en militaire en handelswegen te bezitten.

Art. 52 waarborgt eindelijk op bijzondere wijze, in 't belang van Europa, de scheepvaart op den Donau (slechting der vestingen van de ijzeren poort tot de monding, etc.)

Gelijk echter de uitvoering van het verdrag van Berlijn op andere punten op moeilijkheden stuitte, die gedeeltelijk ook thans nog niet zijn uit den weg geruimd, geschiedde ook hier. De door art. 38 van het verdrag, met het oog op de oplossing van het vraagstuk der spoorwegen in het Oosten aangewezen *conférence à quatre* kon maar niet tot stand worden gebracht, daar de belangen der betrokken staten gedeeltelijk met elkander in strijd waren, en zich bovendien de invloed van andere machtige staten zooals Engeland en Rusland deed gelden, die benadeeling hunner eigen belangen op het Balkan-schiereiland en de Egeïsche zee vreesden, tengevolge van al te vrijen invoer van Oostenrijksche en Duitsche goederen.

Het grootste belang bij een spoedige uitvoering der voorgenomen hervorming had, door zijn geographische ligging, natuurlijk Oostenrijk. Dit was het dan ook, dat deze zaak geen oogenblik uit het oog verloor en voortdurend op nieuw ter sprake bracht. Voornamelijk in de laatste jaren, naarmate in Oostenrijk-Hongarije met de consolideering der spoorwegen werd voortgang gemaakt, steeg de behoefte, om aan de spoorweg-quaestie in het Oosten zoo spoedig mogelijk een eind te maken.

Door het voorbeeld van andere landen werd ook in Oostenrijk-Hongarije de wensch tot naasting der spoorwegen levendig en weldra met kracht opgevolgd.

In Hongarije is, binnen de laatste drie jaren, reeds een derde van de bestaande spoorwegen (2317 van de 7085 km.) in handen van den Staat overgegaan, waaronder de lijn Pesth, de Theisspoorweg, de lijn Agram—Karlstadt en de Waagthal-baan, terwijl tot het verwerven van andere lijnen en den aanleg van nieuwe spoorwegen onderhandeld wordt.

In Oostenrijk is met het overnemen der spoorwegen, door de aanneming van een wetsontwerp in de kamer van afgevaardigden, betreffende de naasting van den Keizerin Elisabeth-spoorweg, een gewichtig begin gemaakt. Deze lijn is de voornaamste exportbaan van de Oostenrijksch-Hongaarsche monarchie naar het westen, en aangewezen als uitgangspunt en het voornaamste gedeelte van de aan te leggen groote Oostenrijksch-Zwitsersche transitlijn. Volgens

Digitized by Google

het wetsontwerp zouden, na aanneming van de voorloopige overeenkomsten, de volgende lijnen tot staatsspoorwegen vereenigd worden:

de Keizerin Elisabeth-spoorweg	942	km.
„ Kroonprins Rudolf-spoorweg	800	„
„ Staatsspoorlijn Tarvis—Pontafel	24,7	„
„ K. K. Nederoostenrijksche Staatslijnen. . .	162,5	„
„ K. K. Staatsspoorlijn Branau—Strasswalchen	37,4	„
te zamen . . .	1966,6	„

Deze lijnen vormen een geheel, dat later door de volgende lijnen zal worden aangevuld:

a. door de Arlbergbaan (Innsbrück—Bludenz)	137	km.
b. „ „ Vorarlbergbaan	87,6	„

(ten opzichte van deze laatste lijn wordt de naasting reeds voorbereid.)

Hierdoor zal een staatsspoorwegnet van 2191 km. lengte gevormd worden, hetgeen, ook zonder naasting van verdere lijnen, de Cis-Leithaansche regeering in staat stelt, om op de noordwestelijke verkeersrichtingen van de Oostenrijksch-Hongaarsche monarchie een bepaalden invloed uit te oefenen, en in overleg met de Hongaarsche regeering, de tariefs- en verkeerspolitiek van het rijk te beheerschen.

Bij een derglijke, sedert eenige jaren reeds gevolgde spoorwegpolitiek is het heel natuurlijk, dat Oostenrijk reeds lang pogingen aanwendde, om belangrijke internationale verkeerslijnen, die van groote beteekenis voor den wereldhandel kunnen worden, met zijn eigen spoorwegnet in verbinding te brengen.

De ommekeer, die door de a. s. opening van den St. Gothardlijn daarin zal worden gebracht, moest voor Oostenrijk-Hongarije een bijzondere aansporing zijn, om, met den aanleg van belangrijk ingrijpende routes geen tijd meer te verliezen.

In noordwestelijke richting wordt met dat doel reeds de aanleg van de Arlberglijn met ijver voortgezet, ten einde de sterk dreigende concurrentie van de Amerikaansche, Russische en Rumeensche granen op de Zwitsersche markten, althans gedeeltelijk, te paralyseeren. En daarom is het ook noodig in Zuid-oostelijke richting te zorgen, dat de bepalingen van het verdrag van Berlijn, betreffende de spoorwegen in het Oosten zoo spoedig mogelijk worden ten uitvoer gelegd.

Daar een conferentie der vier betrokken Staten niet zoo spoedig tot stand kwam, trad Hongarije in 't begin van 1880 met

Digitized by Google

Servië in onderhandeling, ten einde ten minste tot een gedeeltelijke regeling van dit onderwerp te geraken. Na langdurige onderhandelingen kwam tusschen beide landen het herhaaldelijk gewijzigd ontwerp eener spoorweg-overeenkomst tot stand, hoofdzakelijk van den volgenden inhoud:

„De Hongaarsche regeering zal tegen 15 Juni 1883 een nieuwe lijn van Pesth naar Semlin bouwen. De Servische regeering verplicht zich, om in aansluiting op deze lijn, eenen spoorweg van de Hongaarsch—Servische grenzen bij Belgrado door het Morawadal naar Nisch, met vertakkingen van Nisch eenerzijds naar de Servisch—Bulgaarsche grenzen, in de richting van Bellova naar Constantinopel en anderzijds naar Salonichi, in aansluiting op een geschikt punt van de lijn Salonichi—Mitrowitza, zoodanig te doen aanleggen, dat de aanleg te Belgrado begint en het gedeelte Belgrado—Nisch het eerst, en wel uiterlijk op 15 Juni 1883 gereed zal zijn.

De kosten van de brug over de Save bij Belgrado worden, ieder voor de helft, door de beide landen gedragen."

„Daar de aan te leggen lijnen ten doel hebben de onmiddellijke verbinding van Oostenrijk-Hongarije en Servie, alsmede de middelijke verbinding van het vorstendom Servië met het Europeesch vasteland van eene zijde en van Oostenrijk-Hongarije met de verdere Balkan-landen van den anderen kant, zoo zal bij de, met toestemming van beide regeeringen, vast te stellen dienstregelingen steeds gelet worden, dat de personen- en goederentreinen op deze lijnen, die naar de behoefte van het transitverkeer worden aangewezen, indien mogelijk, onmiddelijk en gemakkelijk op de Hongaarsche lijnen aansluiten."

De aanbesteding der lijnen, volgens de aangehaalde overeenkomst, werd door de Hongaarsche en Servische regeeringen gelijktijdig in de maand Augustus 1880 uitgeschreven. De deelneming aan deze inschrijving, die zich niet enkel bepaalde tot den bouw en de exploitatie der lijnen, doch ook het financieel beheer der ondernemingen betrof, was zeer levendig; Fransche, Engelsche en Russische bankvereenigingen streden om den voorrang. Na langdurige onderhandelingen, die herhaalde malen onderbroken waren, werd in het voorjaar van 1881 door de Fransche bankvereeniging Bontoux, die met de Oostenrijksche Länderbank in betrekking staat, de zege bevochten.

Voor Servië neemt de Société Générale — vereeniging Bontoux — voor Hongarije de Oostenrijksche Länderbank, in vereeniging met de firma Tive-Lille, den aanleg der spoorwegen over.

Digitized by Google

De kosten der Servische lijnen zullen door een leening van fr. 71,450,000 gedekt worden. De regeering geeft namelijk 200,000 obligaties à fr. 500, tegen den koers van 71,45 à 5 pCt. uit, die na vijftig jaar à pari worden afgelost. De Union Générale neemt de obligaties over; de regeering harerzijds betaalt haar daarvoor jaarlijks fr. 6,000,000, wegens interest en amortisatie, waarbij zij als waarborg de netto-opbrengst der spoorwegen, alsmede van het bedrag der tollen en van het nieuwe zoutmonopolie aanbiedt. De Uinion générale neemt verder den aanleg van den spoorweg voor eigen kosten en gevaar, en draagt hem in eigendom aan de regeering over, tegen eene vergoeding van fr. 128,000 per km. lijn. De noodige grond voor den aanleg wordt aan de maatschappij door de regeering ter beschikking gesteld; ook wordt aan de maatschappij de exploitatie der bosschen en mijnen toegestaan, doch tegen schadeloosstelling, overeenkomstig nader te treffen schikkingen. De regeering draagt verder aan de maatschappij de exploitatie der lijn over, en wel voor den tijd van 25 jaren, onder voorbehoud van het recht, in den loop der laatste tien jaren, de exploitatie te allen tijde te kunnen overnemen. Voor twee treinen dagelijks, elk met één machine, wordt in dat geval, aan de maatschappij fr. 7.80 per trein en per km. vergoed. Voor meer treinen is deze maatstaf geringer.

Wat de Hongaarsche lijn betreft, zullen voor de 25 millioen florijnen berekende kosten van aanleg 5 pCt. obligaties, tegen den koers van 84, worden uitgegeven. De exploitatie der lijn Pesth-Semlin zal dadelijk na hare voltooiing in handen van den Staat overgaan.

Van de lijnen, die door Servië moeten worden aangelegd, gaat de hoofdlijn Belgrado Nisch-Vranja, met eene lengte van 362.6 km. door de dalen van de rivieren de Topcider, de Jasenica en de Morawa voorbij de plaatsen Palanka, Jagodina, Gupria, Paracin, Stolac, Alexinatz, Nisch, Lescovak en Vranja, terwijl de zijtak Nisch—Pirot met eene lengte van 97,7 km. door het dal van den stroom Nisawah over Pirot naar de Servisch-Bulgaarsche grenzen voert.

De hoofdlijn van den spoorweg Pesth—Semlin gaat uit van het eindstation der Hongaarsche Staatsspoorwegen, dat zich aan de oevers van den Donau bevindt, wordt met het station Vraizstadt verbonden en voorbij de plaatsen Kis-Körös, Theresiopol, Uj-Verbasz, Neusatz, India en Semlin tot aan de geprojecteerde brug over de Save naar de Hongaarsch-Servische grenzen geleid. Van deze hoofdlijn splitsen zich zijtakken van Kis-Körös naar Kalocsa

Digitized by Google

en van India naar Meitrowitz. De overgang over den Donau zal van Neusatz voor Kamenitz, onmiddelijk beneden de vesting Peterwardein plaats hebben.

Bij de uitvoering van dit Hongaarsch-Servisch spoorwegontwerp moet alleen nog maar getracht worden om de aansluiting te verkrijgen op Turksch en Bulgaarsch gebied, ter bereiking van de reeds aanwezige Turksche lijnen: Mitrowitra—Salonichi en Bellova—Constantinopel en de gewichtige havens van de Egeïsche zee en van de zee van Marmora zijn voor het Europeesch spoorverkeer ontsloten.

Tijdens de onderhandelingen over den aanleg van genoemd spoorwegnet werden ten einde gevoerd, gelukte het Oostenrijk—Hongarije ook eindelijk de reeds lang gewenschte „*conférence à quatre*" tot stand te brengen.

Den 1n Maart 1881 vergaderde deze conferentie in het hotel der Hongaarsche Kanselarij te Weenen.

Dadelijk, in de eerste zitting, kwam een ontwerp-overeenkomst over de verbinding en exploitatie, volgens het verdrag van Berlijn, der spoorwegen in het Oosten, ter tafel, waardoor ook Turkije en Bulgarije tot uitvoering der betrekkelijke bepalingen van voornoemd verdrag werden genoodzaakt.

Turkije zoude tegen het tijdstip van de opening der lijn Pest—Semlin—Nisch (15 Juni 1883) aanleggen:

1e de aansluiting van de reeds bestaande lijn Constantinopel—Bellova op de lijn, die van Nisch over Pirot en Sophia tot aan de Turksch—Bulgaarsche grenzen moet getrokken worden.

2e een zijtak, die van de bestaande lijn Salonichi—Mitrowitza uitgaat, tot de Servische grenzen, in verbinding met de lijn Nisch—Vranja.

Aan de Bulgaarsche regeering werd de verplichting opgelegd, om het gedeelte der lijn Nisch—Bellova dat over haar grondgebied loopt, van de Servisch—Bulgaarsche grens over Karibrood en Sophia tot de Bulgaarsch—Turksche grens binnen dat zelfde tijdperk te voltooien.

De verdere beraadslagingen van deze conferentie hebben echter niet aan de aanvankelijke optimistische verwachtingen beantwoord. De vertegenwoordigers van Turkije waren van 't begin af zeer koel tegenover het ontwerp gestemd, en verklaarden ten slotte, dat zij, aangezien zij geen verdere instructies bezaten, de beraadslagingen van het congres niet langer konden bijwonen. Deze verklaring der Turksche gevolmachtigden had ten gevolge, dat

Digitized by Google

Oostenrijk zijne diplomatieke betrekkingen tot nader orde met Turkije afbrak en zelfs een oogenblik voornemens was, de aansluiting der route naar Salonichi op de lijn Mitrowitza—Salonichi zelf in handen te nemen en daartoe een gedeelte van Turksch grondgebied door Oostenrijksche troepen te laten bezetten. Gelukkig echter is het tot dien uitersten maatregel niet gekomen. Turkije is spoedig voor de rechtmatige pressie der belanghebbende staten en de verplichtingen, die het bij het verdrag van Berlijn heeft op zich genomen, gezwicht. De *Nieuwe Rott. Courant* van den 17 Sept. jl. bevatte een bericht van den volgenden inhoud:

„Men schrijft ons uit Weenen:

„De zoogenaamde conférence à quatre, belast met de aansluiting der Turksche spoorwegen aan het Oostenrijksch-Hongaarsche spoorwegnet zal in de volgende maand wederom bijeenkomen. Het is eindelijk na veel moeite aan (nu wijlen) baron Haymerle gelukt om de toestemming der Turksche regeering tot den aanleg van de lijn Belgrado—Salonichi te erlangen. De onderhandelingen daaromtrent met Edhem Pacha, den gezant der Porte alhier, gevoerd zijn zoo goed als geëindigd en met een gunstig resultaat bekroond. Zoodra de conferentie bijeenkomt zal ook een overeenkomst over de lijn Belgrado—Constantinopel gesloten worden. Het is nu reeds bekend dat het gedeelte van den weg dat door Bulgarije loopen zal, namelijk de lijn Pirot—Bellova door de bekende Russische firma Poljakoff zal gebouwd worden." Terwijl wij aan het no van den 18 Oct. jl. ontleenen:

„De sultan heeft eindelijk de aansluiting der Servische spoorwegen aan de Turksche bij Pristina toegestaan. Ook tegen de aansluiting bij Vranja heeft hij geen bezwaar meer, als baron Hirsch er in toestemt. Servië zou nu dadelijk de sectie naar Vranja gaan bouwen om de Porte voor een *fait accompli* te stellen." Zoodat de directe verbinding van Weenen over Pest en Belgrado eenerzijds met Salonichi en anderzijds met Constantinopel over eenige jaren een feit belooft te zijn.

Dat Bulgarije zich in deze zaak ook steeds terughoudend en twijflend toonde, moet voornamelijk aan machtige invloeden worden toegeschreven, die ten gunste van een ander spoorweg-ontwerp voor dat land in het spel waren. Dit ontwerp bijzonder levendig door de Oostenrijksche Staatspoorweg-m^{y} en de „Banque de Paris" voorgestaan, heeft ten doel, om van het Rumeensche station Krajova eene lijn in Zuid-oostelijke richting door Rumenië en Bulgarië naar Jeni-Sagra, een station van den reeds voltooiden

Digitized by Google

zijtak Andrianopel-Jamboli, aan te leggen. Deze lijn zoude op Rumeensch gebied van Krajova over Karakal en Cetata naar Zimnitza aan de Donau worden gebouwd. Tusschen Zimnitza en Sjithova zoude de overbrugging van genoemde rivier plaats vinden. Van Sjistola gaat de lijn oostelijk naar Biela en blijft daar in het Jantra-dal tot Tirnova. De Balkan wordt daarbij niet door den Schipkapas, doch over Elena in de richting van Jeni-sagra overschreden.

Ofschoon niet ontkend kan worden, dat deze lijn, wegens de verbinding met Rumenië van zekere beteekenis is, die ook aan de meer noordelijk Europeesche landen, wegens de dubbele verbinding met het Rumeensche spoorwegnet, zoude ten goede komen, bleef toch voor Bulgarije, indien het zijn hoofdstad Sophia in het wereldverkeer wenschte opgenomen te zien, de noodzakelijkheid bestaan, om de verbinding op de lijn Nisch—Bellova aan te leggen. Bovendien sluit het eene ontwerp het andere volstrekt niet uit en het zoude voor het Europeesch algemeen belang wenschelijk zijn, dat ook dit tweede ontwerp spoedig tot uitvoering kwam.

Aan den spoorweg Pesth—Semlin wordt reeds geruimen tijd ernstig voortgewerkt; den 3en Juli jl., stak de vorst van Servië, in tegenwoordigheid der hooge staatsambtenaren, het corps diplomatique en eene groote volksmenigte, de eerste spade in den grond voor den aanleg der lijn Belgrado—Nisch—Vranja. Dit is feitelijk het begin, waardoor het verkeer met het Oosten op zijne oude wegen wordt teruggevoerd, en de directe weg naar Indie op nieuw verkort wordt.

Arnhem. ARN. JANSEN.

Digitized by Google

INVOERING DER DRANKWET.

OVERGANGSBEPALINGEN.

Op het oogenblik van de tenuitvoerlegging der Drankwet is het van groot belang zich van de juiste strekking harer bepalingen rekenschap te geven, en te voorkomen dat niet welligt door verschil van interpretatie, de goede bedoelingen des wetgevers op een of ander punt mogten falen, ja welligt een werking mogt ontstaan in geheel tegenovergestelden zin dan bedoeld werd. In dit opzicht verdienen vooral de overgangsbepalingen de aandacht.

Bij de behandeling der Staatsbegrooting kwam een dier bepalingen, in art. 28 vervat, ter sprake.

„De tijd nadert" (zeide de Hr. de Bruyn Kops, zitting van 7 December) „waarop de eerste vergunningen zullen worden uitgegeven, en nu vangt tevens ook het tijdstip aan, waarop volgens art. 28, al degenen, die op Mei 1881, zonder strijd tegen wet of verordening, het drankverkoopersbedrijf in het klein uitoefenden, daarop een verkregen regt krijgen, voor hen zelven levenslang in dezelfde localiteit, en voor anderen, wanneer zij het bedrijf overdoen, gedurende 20 jaren. Nu is, gelijk wij allen weten, een van de voorname punten van de drankwet, waaraan door den Minister en ook door de Kamer zeer veel is gehecht, dat de combinatie met gewone winkelnering, bijvoorbeeld in de veelvuldige kruideniersaffaires waar aan de toonbank ook sterke drank wordt verkocht, zal ophouden.

En niet alleen geldt het de *combinatie*, maar het doel was, dat die gelegenheden tot drankverkoop voor goed zouden worden opgeruimd. Er is een ruim tijdperk gegeven om het tappers- als nevenbedrijf te laten varen, en dat eindigt met 1 Mei 1884.

Wat kan nu plaats hebben? Gesteld dat thans iemand die zulk eene gecombineerde winkelnering heeft, de kruideniersaffaire in die localiteit laat varen, maar bijv. eenige huizen verder in de

Digitized by Google

buurt, door een lid van zijn gezin laat voortzetten. Valt hij dan onder de bepaling van art. 28? Kan hij vorderen dat hem worde vergund de continuatie van den drankverkoop? Zoo ja, dan staan wij voor eene zeer gevaarlijke zaak. Immers, al is het niet de bedoeling van den man om tapper te worden en in hetzelfde huis den drankverkoop voort te zetten, het regt van art. 28 is voor hem een groot voordeel, dat hij te gelde kan maken, om daarna weder tot zijn kruidenierswinkel terug te keeren. Men zou alsdan, tegen de bedoeling in, in de wet de kiem gelegd hebben tot het vestigen van eene groote menigte gelegenheden tot drankverkoop, welke in groote gemeenten bij honderden, en over het geheele Rijk bij duizenden zijn te tellen.

Nu weet ik wel dat art. 28 dit regt geeft „mits de localiteit niet van bestemming veranderd zij," maar op die enkele woorden berust dan ook het geheele stelsel dat hier het 20-jarig regt wil weren; zij zijn, in verband met de overige bepalingen der wet, niet ondubbelzinnig genoeg om deze naar de bedoeling der Regering te interpreteren. Men zou kunnen zeggen: „eene localiteit waarin eene kruideniersaffaire en het bedrijf van drankverkoop wordt uitgeoefend, verkrijgt eene andere bestemming als beide van elkander worden gescheiden," maar zoodanige uitlegging zal wel niet buiten tegenspraak blijven. In het door mij gestelde geval zou de drankverkoop in de bedoelde localiteit ongestoord voortgaan, en met „bestemming der localiteit" heeft de wet toch in de eerste plaats die tot drankverkoop op het oog. Gaat men dan verder na wat bij de discussie over de wet is geschied, en al wil men als autenthieke interpretatie aannemen alles wat de Regering heeft gezegd, dan zal men bevinden dat het thans bedoelde geval niet is besproken, en dat de beteekenis der woorden „veranderde bestemming" voor dit geval niet is toegelicht.

Wel heeft toen de Minister op eene vraag van den heer van de Werk gezegd, dat er verandering van bestemming is wanneer gedurende eenigen tijd, bijvoorbeeld een paar jaar, het drankverkoopersbedrijf ergens niet meer is uitgeoefend. In zoodanig geval kan men later niet meer, binnen de periode van 20 jaar, aanvoeren: „Ik heb het regt om mij hier als drankverkooper te vestigen omdat ik in die localiteit op 1 Mei 1881 op wettige wijze drank verkocht." Dat was echter eene andere onderstelling, en het geval dat ik gesteld heb, is niet besproken geworden.

Bij de regeling der vergunningen in het volgende jaar zullen welligt vele gemeentebesturen niet dezelfde interpretatie aan de

Digitized by Google

woorden van het artikel geven, en zal het derhalve zaak zijn, daarin nog te voorzien.

Zou niet eene aanschrijving aan de gemeentebesturen haar nut hebben, waarin de meening der Regeering aangaande de uitvoering van dat artikel der wet wordt medegedeeld, met uitnoodiging om zich strikt daaraan te houden? Dan zou de vergunning geweigerd moeten worden — of althans geen regt op vergunning worden erkend — in het geval dat men eene gecombineerde winkelnering heeft laten varen en alleen het tappersbedrijf in die localiteit wenscht voort te zetten.

Mogt de belanghebbende zich daartegen verzetten, en regt op vergunning meenen te hebben, dan is mijns inziens het beginsel gewigtig genoeg om door eene uitspraak tot in het hoogste ressort daarover eene beslissing uit te lokken."

In antwoord daarop zeide de Minister: (pag. 453 *Hand.*)

„Allerbelangrijkst was het punt besproken door den heer de Bruyn Kops, mede rakende de interpretatie van art. 28. Hij vroeg: hoe zal het gaan met de gemengde inrigtingen, met die combinaties van andere affaires met drankverkoop, combinaties die de wet juist onverbiddelijk met 1 Mei 1884 doet eindigen? Hij vroeg: is het niet te vreezen dat iemand die tot dusver zulk een gecombineerde affaire had, die *affaire* thans zal splitsen, en terwijl hij *elders* bijv. zijn confiseurs-bedrijf of zijne water- en vuurnering voortzet, voor het locaal waar hij tot dusver zijn gecombineerd bedrijf uitoefende, vergunning tot uitsluitenden drankverkoop vraagt? Ik geloof dat dat gevaar niet bestaat, indien althans de wet wordt toegepast zoo als hare woorden en hare geschiedenis medebrengen. In art. 28 wordt uitdrukkelijk gezegd: *zoolang zij niet van bestemming veranderd zijn.* Zoodra dus de bestemming verandert, kan men zich niet beroepen op eenig verkregen regt. Maar, zegt de geachte afgevaardigde, de bestemming was hier alleen de „verkoop van sterken drank in het klein"; wanneer die èn vroeger (zij het ook met bijkomend ander bedrijf) èn nu (zij het ook alleen) wordt verkocht, blijft de bestemming dezelfde. Mijnheer de Voorzitter! Tegen die voorstelling kom ik op. Ik stem toe dat *dit* geval bij de beraadslaging over de wet niet uitdrukkelijk is besproken, maar ik herinner mij dat een analoog geval besproken is. Een der leden, ik meen de heer Mackay, heeft mij toen gevraagd: wat zal regtens zijn, wanneer een klein

Digitized by Google

kroegje wordt vervangen door een drankpaleis; zal dan dit laatste zich op een verkregen regt kunnen beroepen? Toen heb ik geantwoord dat men in dat geval niet meer spreken kan van *dezelfde localiteit* met dezelde bestemming.

Nu geef ik volkomen toe, dat de vraag of eene localiteit ophoudt dezelfde localiteit te zijn, is eene feitelijke vraag, die *a priori* van deze tafel, niet voor alle mogelijke gevallen kan worden beslist, en die beslist moet worden door burgemeester en wethouders. Evenzoo is het met de vraag of de bestemming dezelfde is gebleven. Maar ik voor mij acht het onbetwistbaar, dat, wanneer een locaal, waar tot dus verre werd uitgeoefend eene gecombineerde zaak, bij voorbeeld een confiseursbedrijf, waar als bijzaak sterke drank werd verkocht, voortaan uitsluitend wordt ingerigt voor tapperij of kroeg, die localiteit van *bestemming* is veranderd.

Wanneer de geachte spreker vraagt of er eenig bezwaar zou bestaan om aan de gemeentebesturen eene aanschrijving te zenden, ten einde burgemeester en wethouders omtrent onze bedoeling op dit punt in te lichten, dan antwoord ik, dat ik dit gaarne met mijn geachten ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken zal bespreken."

Bij zijn antwoord nam de Hr. Kops akte van de erkenning des Ministers dat over het punt in kwestie bij de behandeling der wet niet gesproken was. Twijfel omtrent de stellige opvatting des Ministers zal, bij eenvoudige lezing van het artikel, ook in verband met den overigen wetsinhoud, wel bij velen blijven bestaan. En daar de burgemeesters ook in de beraadslagingen over de wet geen licht zullen vinden, blijf ik gelooven, zeide S., dat dit punt ten hoogste de aandacht waardig is. Ik vertrouw dan ook dat de aanschrijving in den vereischten geest zal worden gedaan, opdat zoo noodig, tijdig uitspraak moge geschieden, en schromelijke misbruiken in tijds mogen worden geweerd.

Digitized by Google

DE DIRECTE BELASTINGEN PER GEMEENTE.

Door de *Vereeniging voor de Statistiek in Nederland* zijn twee octo. deeltjes uitgegeven ('s Gravenhage, H. L. Smits), inhoudende over elk der jaren 1877 en 1878, de opbrengst der Directe Belastingen in elke gemeente des rijks, — met onderscheiding tevens wat voor het rijk, de provincie en de gemeente wordt opgebragt.

Achtereenvolgens vindt men alzoo: 1o. eene tabel, gevende de cijfers voor de Grondbelasting met alle opcenten, (geb. en ong. afzonderlijk), de Personeele belasting, en het Patentregt, beide evenzeer met de opcenten, en voorts de Hoofdelijke omslagen en andere directe gemeentebelastingen.

De opgaven volgen voor elke gemeente afzonderlijk, provinciesgewijze, terwijl ook de totalen voor de provincien telkens zijn vermeld.

De hoofdcijfers dezer 1e tabel zijn (over 1877), voor het rijk

Grondbelasting, gebouwd	*f*	5,901,000
„ ongebouwd	-	8,065,000
Personeel	-	14,004,000
Patent	-	4,027,000
Hoofdelijke omslagen etc. .	-	7,796,000
	f	39,794,000

Met bijvoeging van *f* 157,000 dat nog, bij uitzondering, door Gemeente-accijnsen geheven wordt, en *f* 132,000 belasting op paarden en trekdieren, wordt dit totaal tot *f* 40,085,000 gebragt.

Een tweede tabel geeft de opbrengst dier belastingen naar hare bestemming, nl. ten behoeve van het rijk, de provincien en de gemeenten, met bijvoeging van het bedrag aan belasting per inwoner.

De recapitulatie geeft aan belasting ten behoeve van

het Rijk . . .	*f*	16,657,000
de Provincie . .	-	2,293,000
de Gemeente . .	-	21,134,000
te zamen	*f*	40,085,000, of *f* 10,37 per inw.

Digitized by Google

De cijfers per hoofd der bevolking zijn natuurlijk zeer uiteenloopend. Aan het slot van het overzigt van 1878 vindt men daaromtrent verscheidene opmerkingen. Zoo blijkt o. a. dat het bedrag dat aan dir. bel. per inwoner werd betaald in de 27 grootste steden, was:

Gemeenten.	Gemiddeld bedrag der belasting.	Gemeenten.	Gemiddeld bedrag der belasting.	Gemeenten.	Gemiddeld bedrag der belasting.
's Gravenhage .	*f* 19,48	Groningen	*f* 13,32*	Gouda	*f* 9,89
Amsterdam . . .	19,27	Schiedam	12,88*	Maastricht . . .	9,76
Rotterdam	18,55*	Haarlem	12,07*	Helder	9,56
Leeuwarden . . .	17,99	Zaandam	11,95	Amersfoort . . .	9,16
Middelburg	17,08*	's Hertogenbosch	11,92	Zutphen	8,94
Arnhem	16,59*	Zwolle	11.60	Leiden.	8,63
Dordrecht	14,83	Breda	10,97	Deventer	7.02*
Utrecht	14,24*	Delft	10.63*	Tilburg	6,05*
Akmaar	13,77	Nijmegen	9,93	Kampen	5,67

Onder deze cijfers is, gelijk uit het voorgaande blijkt, de grondbelasting begrepen, welke ten opzigte der belastingschuldigen in 't algemeen eene meer bijzondere plaats inneemt. Bij de beoordeeling en gebruik dezer opgaven zal dit in 't oog gehouden kunnen worden, terwijl de gedetailleerde cijfers aan ieder gelegenheid geven om dienaangaande de noodige berekeningen te maken.

Deze statistische publicatie, uit het aan de Vereeniging toegekende rijkssubsidie bekostigd, is een vervolg op de soortgelijke welke over het jaar 1876 door het Dept. van Binnenl. Zaken was gedaan, (4e aflevering der *Bijdr. tot de Alg. Stat. van Nederland*), doch door het opheffen van de Afdeeling Statistiek aan dat Departement was gestaakt. Zij is thans voortgezet onder toezigt van het Bestuurslid der Vereeniging, jhr. mr. de Bosch Kemper, vroeger chef dier Afd. Statistiek, onder wiens leiding de eerste uitgave was geschied.

Ter verdere beoordeeling dezer uitgave en de daaruit te trekken gevolgen, verwijzen wij overigens naar eene rede van den heer van Eysinga, in de Tweede Kamer bij de alg. besch. van Hoofdst. V Staatsb. zitt. 13 Dec., alsmede naar twee belangrijke hoofdartikelen van het *Alg. Handelsblad* ca 27 Dec. ll. en naar de *Vrije Pers*, laatste no. 30 December.

Digitized by Google

HET PROTECTIE-STELSEL IN DE VEREENIGDE STATEN.

Er zijn kenteekenen voorhanden dat in het sterke protectie-stelsel der Vereenigde Staten eindelijk een bres zal geschoten worden.

Groote vergaderingen van protectionisten kwamen te Chicago en te New-York bijeen, om een soort van bond tot het behoud van het tarief aan te gaan. Reeds deze omstandigheid bewijst dat men de grondslagen van dat Tarief bedreigd acht.

Welke aanleiding is er tot dat vooruitzigt? Die is tweeledig: 1o de sterk toenemende bevolking in het West- en binnenland, die geheel landbouwend is, en dus door het Amerikaansch tarief niet beschermd wordt, terwijl zij al wat zij aan fabriekgoederen verbruikt, ingevolge de zeer hooge regten, duur moet betalen.

Die factor trouwens was reeds lang aanwezig, doch door de nu sterk toenemende immigratie, waaronder gaandeweg meer gegoede en dus meer consumeerende gezinnen worden aangetroffen, wint hij gaandeweg in kracht.

Doch een andere, welligt meer directelijk afdoende grond ligt in den bloeijenden toestand der schatkist, grootendeels door de zeer hooge invoerregten veroorzaakt. Er is een *surplus* waarmede men geen weg weet, en dat belastingvermindering in den een of anderen vorm, noodwendig zal vereischen.

De opbrengst-cijfers waren over het jaar eindigende 30 Junij 1881 (in Ponden Sterling opgegeven):

Douane	39^{6}	millioen.
Inland revenue	27^{0}	„
Landverkoop	0^{1}	„
Diverse	5^{0}	„
Totaal ontvangsten . . .	72^{1}	„
Hiertegenover stonden aan uitgaven:		
Rentebetaling Nat. Schuld	16^{7}	„
Overige kosten rijks budget. . . .	35^{4}	„
Totaal	52^{1}	„
Overschot . . .	20	„

Digitized by Google

Het vorige jaar was het surplus 13,178,000 pd. sterling, en de Minister van Finantien schat het voor het volgend jaar, tegen Julij 1882, op 26 mill. pd. st.

Het vorig jaar is het overschot grootendeels tot amortisatie besteed, doch de Min. van Finantien Folger meent teregt dat het onredelijk is, daarmede steeds voort te gaan, en de tegenwoordige generatie die reeds zooveel van de oorlogsschuld afloste, ook niet de voordeelen van eenige belasting-vermindering te geven.

Waarin kan die bestaan?

Over het jaar eindigende ult° Junij 1880 was de opbrengst der belastingen, bekend onder den naam van *inland revenue:*

gedistilleerd	12^{2}	millioen.
tabak	7^{7}	„
bier en andere gegiste dranken	2^{5}	„
diverse overige heffingen	2^{2}	„
Te zamen	24^{8}	„ pd. st.

Deze categoriën van belastingen aanzienlijk te verminderen is niet raadzaam; alleen de laatste rubriek „eenige bijzondere heffingen" kan verminderd of afgeschaft worden, doch daarmede wordt geen afdoende ontheffing verkregen in verhouding tot het groote surplus. — Er blijft dus niet veel over, wil men iets afdoend verkrijgen, dan eene revisie van het tarief, waartoe, even als voor eene tax *on banking capital and deposits*, sedert onlangs veel kans schijnt te bestaan.

Digitized by Google

HANDELS-OVERZIGTEN, 1881.

Suiker. De steeds afnemende omvang der in- en uitvoeren — zeggen de H.H. Bloemen & Gebhard te Amsterdam — en de zoo in alle opzichten gewijzigde toestanden van onzen Suikerhandel, verminderen niet alleen het belang van een jaarlijkseh overzicht, maar noodzaken tevens tot eene meer dan gewone beknoptheid in onze mededeelingen.

Volgt daaruit dat wij ons het meest moeten bepalen tot het opgeven van eijfers, die van algemeenen teruggang in de handelsbeweging getuigen, niet minder zijn deze geschikt om eene weemoedige herinnering op te wekken aan de vroegere grootheid van onze Koloniale suikermarkt.

De onderstaande statistiek en de ervaringen der laatste jaren bevestigen dit zoo geheel, dat het overbodig kan geacht worden opnieuw de algemeen bekende en reeds zoo dikwerf aangewezen oorzaken daarvan te herhalen, te minder doeltreffend, omdat het verloren handelsterrein voor ons artikel toch wel nooit in vroegeren omvang herkregen zal kunnen worden.

Bovendien heeft onze suikermarkt niet meer het aantrekkelijke van vroeger, want naarmate het aantal van onze raffinaderijen, zooals in het vorige en ook in dit jaar het geval was, vermindert en door het bijna uitsluitend verbruik van beetwortelsuiker, het plaatselijk débouché voor koloniale suiker zoo beperkt is geworden, worden de directe toevoeren van de koloniën ook meer en meer aan onze markt onttrokken en onze uitvoerhandel naar het Noorden, België en andere landen, nu geheel afhankelijk gemaakt van de indirecte invoeren, die van tijd-tot tijd door enkele van de voor het Kanaal bestemde ladingen tot ons komen.

Kan dit in algemeenen zin als toelichting gelden van de geringe eijfers die onze in- en uitvoeren van koloniale suiker weder in het afgeloopen jaar aanwijzen, toch zal het noodig zijn daarbij op te merken, dat de daarvoor in plaats gekomen invoer en de binnenlandsche productie van beetwortelsuiker, hoewel bevredigend voor de behoeften van onze overgebleven raffinaderijen, weinig vergoeding geven voor de veelzijdige nadeelen die door bovengemeld gemis aan onze scheepvaart en andere handelsbelangen in de latere jaren zijn teweeg gebracht.

De daarvan meer en meer gebleken maar nu te laat erkende invloed op de richting en de uitkomsten van den algemeenen suikerhandel, zal door de onderstaande mededeelingen, maar vooral door de eijfers die wij daaraan laten voorafgaan, bevestigd worden en aanwijzing geven hoeveel onze suikermarkt, door den successieven teruggang in de directe aanvoeren van Java, in omvang en voordeel van haren vroegeren invloed verloren heeft.

Op de hier volgende, met elkander in nauw verband staande opgaven vestigen wij alzoo uwe aandacht en wel in de eerste plaats op de algemeene statistiek der in- en uitvoeren van ruwe en geraffineerde suiker,

Digitized by Google

als aanwijzing der handelsbeweging in vergelijking met vorige jaren (in millioentallen kilogr.):

	1881	1880	1879	1878	1877	1876	1875	1874	1873	1872
Invoer v. Kol. Suiker	24¼	26¾	43	58¾	58¼	69¼	62	86¼	93¾	99½
Uitvoer " " "	12½	17¼	16¼	28¼	16	33	17¾	27¼	28½	21
" " Geraff. "	65¾	66¾	69½	63¾	62½	74¾	77	85¾	87½	100¼
Voorr. (le hand) Kol. Suiker, op Ult. Dec.	1¼	$\frac{1}{10}$	¼	3	5¾	—	4½	6	9	7¼
Algem. voorr. R. Suik. in de Rijks Entrepots op 15 December	12	6	15½	10¼	14¼	6	11½	28¼	29¼	30½

Aanwijzingen zoowel van de trapsgewijze vermindering der invoeren van Java Suiker in onze havens, als van de veranderde bestemmingen die op Java aan deze uitvoeren gegeven werden:

In 1869 ca	116	mill. Ko.	In 1876 ca	71¼	mill. Ko.
" 1870 "	108½	" "	" 1877 "	57½	" "
" 1871 "	100	" "	" 1878 "	58	" "
" 1872 "	99¼	" "	" 1879 "	22¾	" "
" 1873 "	93¼	" "	" 1880 "	18	" "
" 1874 "	88½	" "	" 1881 "	19¼	" "
" 1875 "	60	" "			

Bestemming der van Java uitgevoerde suiker sedert de wijziging en gelijkstelling der uitvoerrechten in 1874 (in duizendt. picols):

	1875.	1876.	1877.	1878.	1879	1880.	1881. eerste 9 maand.
Naar Nederland.	956	817	211	424	354	273	86
" Engelande. Kanaal voor orders.	1,149	1,594	2,144	2,007	1,986	2,351	1,011
" Frankrijk	114	137	148	114	178	188	101
" Amerika.	192	278	296	365	121	354	169
" Australië	512	447	294	300	330	324	213
" Middellandsche Zee havens enz.	69	56	46	90	74	363	769
	2,994	3,331	3,141	3,302	3,045	3,856	2,352

Opgaaf der verbruikstoeneming van beetwortelsuiker in onze raffinaderijen (in millioentallen kilogr.):

	1881 (11 eerste maanden)	1880	1879	1878	1877	1876	1875	1874	1873	1872
Buitenlandsche . .	81	79	74¼	50½	48¼	29	26	14	24¾	31¾
Binnenlandsche . .	9¼	11	10	9	9	19	16	16½	17¼	13

Omvang van de beetwortelsuiker-cultuur in Europa, volgens de uitkomsten en ramingen van den heer Licht (in millioentallen kilo's):

	1881/82.	1880/81.	1879/80.	1878/79.	1877/78.
Duitschland	575	569	411	420	383
Frankrijk	365	333	277	432	398
Oostenrijk.	450	498	406	405	330
Rusland	220	200	225	215	220
België	70	68	58	69	63
Nederland en and. landen	30	30	25	30	25
	1,710	1,699	1,403	1,574	1,420 m kil.

Wat den loop der prijzen betreft, hoewel minder afwisselend dan in vorige jaren, ook dienaangaande heeft het niet aan teleurstellingen in dit jaar ontbroken.

Reeds in de allereerste dagen van Januari vingen deze aan toen de

Digitized by Google

verwachtingen op eene zeer willige heropening der buitenlandsche en speciaal Engelsche markten onvervuld bleven en eene sterke daling der prijzen met kwijnenden handel zich van het artikel meester maakten.

Deze snelle wijziging in de gunstige opinie, die zich in de tweede helft van December '80 geopenbaard had en hoofdzakelijk gegrond was op de toenemende klachten omtrent het teruggaande rendement van den beetwortel in verband met de zoo buitengewoon zachte weersgesteldheid, vond hare oorzaak zoowel in den overdreven speculatiegeest, als in den plotseling ingetreden strengen winter, die het handelsverkeer gedurende verschillende weken ten zeerste belemmerde. Naarmate de zucht der eigenaars om zich van de nog winstgevende partijen te ontdoen afstuitte op de terughoudendheid der koopers, werd het vroegere vertrouwen op eene duurzame verbetering in den suikerhandel zoodanig geschokt dat de noteeringen in weinige dagen *f* 1 à 1¼ terugliepen.

Niet het minst werd daardoor de geraffineerde suiker getroffen, die na maanden lang een zeer geregelden afzet gevonden te hebben, in tegenstelling met de voortdurende vraag en in verhouding hoogere waarde voor prompte levering, thans ten eenenmale verlaten was en slechts op de zomermaanden tot de verlaagde cijfers eenige aandacht trok. Zelfs toen in het begin van Februari de lang gestremde scheepvaart heropend was, werd de hoop op eene spoedige herlevendiging van den handel verijdeld door den flauwen toon der buitenlandsche markten en de sterke concurrentie die ons crushed ondervond in de lage aanbiedingen uit Duitschland en Oostenrijk.

Ontmoedigd door de gebrekkige afleveringen en dalende prijzen van geraffineerd, vonden onze raffinaderijen weinig aanleiding hunne voorraden te vergrooten, zoodat de handel in beetwortelsuiker zich hoofdzakelijk bepaalde tot inkoopen voor directe behoefte, te meer daar de prijzen na den eersten teruggang in Januari, zich betrekkelijk goed souteneerden ten gevolge van het geringe aanbod en de veelal boven onze marktwaarde uitkomende noteeringen in de productielanden.

Minder gevoelig hadden bovengenoemde omstandigheden op Java suiker teruggewerkt, want bijna geheel verstoken van opgeslagen voorraad of directe toevoeren naar Nederland, strekte het ruime aanbod van gearriveerde ladingen in het Kanaal en de flauwe stemming der Engelsche markt om verschillende daarvan naar onze havens te dirigeeren ter voldoening van uitvoerorders voor het Noorden en België. Dientengevolge kon de waarde op 1°. Januari opgemaakt, zich vrij wel staande houden en werden dezelfde cijfers voor de waardeverhouding van 1°. April aangenomen, terwijl in gelijk tijdvak de prijzen van crushed n°. 1, in de warmste oogenblikken met *f* 33½ op levering betaald, tot *f* 30½ daalden en beetwortelsuiker 3e klasse van *f* 28½ tot *f* 26 was teruggegaan.

Eerst in de maand April, toen de zoo gereduceerde prijzen van geraffineerd ten slotte de aandacht begonnen te trekken en de koopers van ruwe suiker in Engeland, tengevolge der door tegenwind vertraagde arrivementen van Kanaalladingen en het beperkte aanbod van beetwortelsuiker, zich gedwongen zagen de hoogere eischen der houders in te willigen, openbaarde zich langzamerhand ook op onze markt eene vastere stemming, die het vertrouwen op een voordeeliger en geregelder gang van zaken deed herleven.

Gesteund door de verbeterde statistiek die op eene steeds toenemende consumtie, vooral in Frankrijk, Engeland en Amerika wees en de vrees dat de bestaande voorraden ruwe suiker nauwlijks toereikend zouden

Digitized by Google

blijken tot het verschijnen van den nieuwen oogst, behield de suikerhandel een zeer vast karakter gedurende de eerstvolgende maanden, hetgeen aanleiding gaf tot eene successieve prijsverhooging zoowel voor ruwe als geraffineerde suiker, waardoor, behalve kleine fluctuatiën, crushed nº. 1 tot *f* 35 opgevoerd en beetwortelsuiker 3e klasse met *f* 31½ betaald, vooral voor spoedige levering gezocht bleven.

Hadden de aanvankelijk ongunstige vooruitzichten voor den nieuwen beetworteloogst, in verband met de aanhoudend gure weersgesteldheid tot deze beterschap veel bijgedragen, zoo werd in de maand Juli de opinie ten gunste van het artikel, althans voor de verdere toekomst, eenigszins gewijzigd, toen het warme vruchtbare weder, betere uitkomsten deed verwachten. Hieraan moet worden toegeschreven dat, terwijl disponibele beetwortelsuiker, hoewel hierdoor geinfluenceerd, nog steeds tot hooge prijzen verhandeld werd, de aanbiedingen van 3e klasse op de maanden November—Januari, zelfs met een verschil van ongeveer *f* 5 slechts weinig kooplust opwekte en de termijnzaken, eerst tot *f* 24¾ en 25 en later tot *f* 26 en 26¼ afgesloten, veel beperkter bleven dan in vorige jaren het geval was.

Hoezeer ook de markt zich in de maand September van den ondervonden teruggang eenigszins herstelde, konden de prijzen hun vorige standpunt niet meer bereiken, daar gaandeweg de eerste leveringen van de aangevangen campagne in de dringende behoeften der raffinaderijen voorzagen en de voortdurend lage aanbiedingen op de najaarsmaanden, zoowel van beetwortel- als geraffineerde suiker, eene ingrijpende verbetering tegenhielden. Het bestaande prijsverschil tusschen disponibele en leveringssuiker dreigde dan ook steeds meer ten nadeele van eerstgenoemde te zullen worden vereffend, vooral toen de berichten uit Frankrijk en Duitschland van een bevredigend gehalte en gemakkelijke verwerking gewaagden.

Geheel in overeenstemming met de in de zomermaanden heerschende richting om de aandacht uitsluitend te vestigen op aanwezige of spoedig verkrijgbare suiker, had de handel in Java suiker, bij voortdurend gebrek aan plaatselijken voorraad zich hoofdzakelijk bepaald tot de eerste leveringen van den nieuwen oogst, bij voorkeur voor afladingen per stoomboot, waarvan het arrivement in Augustus, September kon verwacht worden en kwamen daarin, ten deele voor uitvoer en ten deele op speculatie vrij belangrijke verkoopen tot stand. Reeds in April aangevangen tot *f* 2 uitleverend boven de waardeverhouding van die maand, vormden deze afdoeningen, althans voor de middel- en blanke nummers, den grondslag voor de Juliwaarde, waartoe ook later verdere zaken tot stand kwamen, hoewel lang zeilende partijen moeilijker en slechts *f* ¼ à ½ lager te plaatsen waren.

De overwegende invloed, die de beetwortelsuiker door de jaarlijks toenemende cultuur steeds meer en meer op den algemeenen suikerhandel uitoefent, gaf ook gedurende de laatste drie maanden van het jaar het richtsnoer aan, waarnaar de opinie en prijzen zich regelden, zoodat de noteeringen en aanbiedingen afwisselden al naarmate de berichten omtrent de verkregen resultaten en verdere vooruitzichten van dezen oogst meer of minder gunstig luidden.

Terwijl bij de groote uitputting der voorraden, de fabrikanten, vooral in Duitschland, uitgelokt werden om door eene vroege verwerking zooveel mogelijk van de hooge prijzen voor spoedig leverbare suiker te profiteeren, bleven de verdere termijnen tot de bestaande noteeringen

Digitized by Google

nog veronachtzaamd, doch toen tengevolge van de veranderde weersgesteldheid, de vrees voor een tegenval in de vroegere ramingen doordrong, ontstond in de maand October eene algemeen willige stemming, die de waarde van beetwortelsuiker 3de klasse in weinige weken van *f* 26 tot 28¼ opdreef. Veel steun vond deze rijzende beweging door de inkoopen der contramine tot dekking van vroegere blanco verkoopen, doch naar gelang deze in den loop van November vervuld waren en de buitenlandsche markten, ten deele door den plotselingen teruggang der noteering in Amerika, eene afwachtende houding aannamen, konden deze prijzen zich niet staande houden en werden in het begin van December weder zaken per Januari tot *f* 26¾ afgesloten.

De geraffineerde suiker, die gedurende de zomermaanden een geregelden afzet gevonden had en in October en begin November tot *f* 33¼ á 34.— gezocht bleef, had bij het schaarsche aanbod van spoedige levering ook den kooplust opgewekt voor verdere termijnen, waardoor de afdoeningen, veelal in ruil tegen beetwortelsuiker, zich zelfs tot in de eerste helft van het volgende jaar uitstrekten. Intusschen moesten de noteeringen daarvan ook den algemeenen loop der prijzen volgen, zoodat bij de zeer verflauwde vraag in December, de handel daarin bemoeilijkt werd en crushed N°. 1 tot *f* 32½ à 32¾ voor prompte en tot *f* 32¼ à 32½ voor voorjaarslevering slechts nu en dan koopers vond.

In Java suiker bleef de omzet in het laatste gedeelte van het jaar beperkt, daar de veelal hooge eischen der houders niet in overeenstemming waren met de inzichten der koopers. Bovendien, bij den afnemenden kooplust voor onze gewone débouchés in het Noorden, die door directe inkoopen op Java of van kanaalladingen zich ruimschoots voorzien hadden, teleurgesteld in de verwachtingen van een griffen afzet der voor uitvoer in kleur en kwaliteit zoo passende opgeslagen stoombootladingen, was dit oorzaak dat de aanbiedingen van partijen per zeilschip, waarvan de vermoedelijke aankomst in de wintermaanden weinig aantrekkelijks had, zelfs niet tot *f* 1.— onder October attentie konden trekken.

In de laatste dagen van het jaar verkeerde de markt in kalme stemming en hoewel althans de houders van beetwortelsuiker hunne vorderingen verhoogden, bleef de handel beperkt in afwachting wat de verdere loop der zaken bij de heropening der buitenlandsche markten in 1882 zal opleveren.

De uitvoer van geraffineerde suiker bedroeg: te Amsterdam in 1878 c^a^ 46½, in 1879 c^a^ 52¾, in 1880 c^a^ 50¾ en in 1881 c^a^ 47½ millioen kilogrammen; te Rotterdam, in 1878 c^a^ 17¼, in 1879 c^a^ 16¾, in 1880 c^a^ 16 en in 1881 c^a^ 18¼ millioen kilogrammen.

Digitized by Google

ECONOMISCHE NALEZINGEN EN BERIGTEN.

— Door de **Nationale Levensverzekeringbank** te Rotterdam zijn thans uitgegeven verschillende pensioentarieven, met de voorwaarden voor werklieden, fabrieken, werkplaatsen, enz.

De premiën en koopsommen, schrijft de Directie, zijn zoo laag gesteld, en de voorwaarden zoo gunstig als slechts mogelijk was, zoodat zij ongeveer gelijk staan met de netto tarieven door den Heer Dr. P. van Geer, Hoogleeraar te Leiden, voor de gemengde Commissie in zake de oprichting van een Algemeen Nederlandsch Pensioenfonds voor Werklieden, berekend.

Onkosten, zooals Agenten-commissie enz. worden om die reden niet toegestaan, moetende de premiën en koopsommen onverkort aan de Bank worden ter hand gesteld.

Wij kunnen ook nog mededeelen dat het contract onlangs met den Heer J. C. van Marken Jr., Directeur der Nederl. Gist- en Spiritusfabriek te Delft, met de Bank voor de verzekering zijner werklieden gesloten, op de hierbij toegezonden premiën berust.

— **Rijks-Postspaarbank**.

	Inlagen.	Terugbetalingen.	Saldo inleg der maand.	Totaal ingeschreven ultº der maand.
April	ƒ 113,338	ƒ 1,467	ƒ 111,870	ƒ 111,870
Mei	120,273	7,570	112,703	224,574
Junij	93,019	11,563	81,455	306,029
Julij	141,958	20,722	121,235	427,265
Augustus	139,806	25,468	114,337	541,603
September	125,251	39,079	86,172	627,776
October.	120,610	53,055	67,554	695,331
November	140,151	59,885	80,265	775,600

Het getal boekjes bedroeg over de eerste maand, met ultº April 5651, hetgeen op ultº Nov. tot 20,921 was toegenomen.

Digitized by Google

— **Het Landbouw-Verslag.** De Minister van binnenlandsche zaken heeft bij de toezending der model-verslagen voor den landbouw over 1881, aan de Commissarissen des Konings de volgende aanschrijving gericht:

„In verband met de herhaaldelijk uitgesproken klacht over de weinige vertrouwbaarheid der statitische opgaven omtrent den landbouw, is mijne aandacht gevestigd op de methode, welke reeds thans in sommige gemeenten bij het verzamelen der noodige gegevens wordt gevolgd. De burgemeester laat namelijk lijsten drukken, waarop de te beantwoorden vragen zijn gesteld. Van deze lijsten wordt een exemplaar bij elk der landbouwers en andere belanghebbenden in de gemeente rondgezonden, met verzoek ze in te vullen, en binnen een bepaalden termijn teruggehaald. De personen, die belast zijn met rondbrengen en inzamelen, meestal de gemeente-veldwachters, worden door den burgemeester vooraf behoorlijk ingelicht, ten einde belanghebbenden, zoo noodig, bij het invullen behulpzaam te kunnen zijn. Uit deze lijsten wordt dan door het gemeentebestuur of de daartoe benoemde Commissie het gemeentelijk verslag samengesteld. Het komt mij voor, dat deze wijze van samenstelling der verslagen alleszins aanbevelenswaardig is en in vele gemeenten zonder bezwaar zal kunnen worden nagevolgd. UHEG gelieve bij de toezending der verslagen de aandacht der burgemeesters op een en ander te vestigen, en hun tevens een exemplaar van elk der drie hier nevensgaande model-staten te doen uitreiken."

— **Het Liernurstelsel.** Wij zien in de *N. Rott. Ct.* van 30 December de mededeelingen welke het Gemeentebestuur van Amsterdam in Augustus en September 1880, aan de Berlijnsche Stedelijke Commissie heeft gedaan, betreffende de toepassing van het Liernurstelsel. Die memorie behelst een 18tal vraagpunten met de daarop door het Amsterdamsch Gemeentebestuur gegeven antwoorden. Wij achten het zeer verblijdend dat deze officiele publicatie geschiedt omtrent een stelsel, dat o. a. in het verleden jaar door kapt. de Bas in ons Tijdschrift zoo zaakkundig en *con amore* werd behandeld.

Ofschoon kapt. Liernur reeds vroeger in meer dan eene polemiek sommige aanvallen op zijn stelsel op allezins afdoende wijze had weerlegd, — achten wij niets meer geschikt om vooroordeelen te overwinnen en een goede zaak op hare waarde te doen schatten, als de eenvoudige mededeeling van het officieele advies van het Amsterdamsche gemeentebestuur zelf. Wij vestigen dan ook de aandacht van alle onze lezers, deskundigen of niet, op de antwoorden dezer questionnaire, waaruit wij kortheidshalve hier slechts een punt aanhalen, nl. antw. op vraag 14.

Vr. 14. Zijn de door kapt. L. bij de plannen gegeven begrootingen van kosten steeds naauwkeurig gebleken, of zijn deze bij de uitvoering der plannen overschreden; zoo ja, hoe dikwijls en met hoeveel?

Digitized by Google

Antw. De door den Hr. L. geleverde begrootingen van kosten zijn juist bevonden, en zijn, bijna zonder uitzondering, beneden de kosten van uitvoering gebleven.

— **Fabriekant en werklieden.** *Het stelsel van den heer van Marken.* Door den heer J. C. van Marken Jr., directeur der Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek te Delft, een bekend voorstander van het participatie-stelsel, werd dezer dagen te Utrecht, in een vergadering van leden der afd. Utrecht van de Vereeniging tot bevordering van fabrieks en handwerksnijverheid, eene rede gehouden, waarin hij de grondbeginselen van dit stelsel, toegepast in de door hem bestuurde fabriek, mededeelde.

De heer van Marken gaat van het beginsel uit, dat het geen der factoren, die medewerken tot eene zaak, goed kan of mag gaan ten koste van anderen. Bij de toepassing van dit beginsel in genoemde fabriek, vond hij van de zijde der Commissarissen steeds de grootste medewerking. Hoewel in de eerste moeitevolle jaren geen dividend werd uitgekeerd en men eenig mistrouwen omtrent de deugdelijkheid van dat beginsel koesterde, is sedert een zestal jaren het dividend aanzienlijk vermeerderd en bedroeg dit over het vorige jaar zelfs 36 pCt., ofschoon een som van f 28,000 ten behoeve van het personeel werd uitgekeerd, — wel een overtuigend bewijs, dat het beginsel op goede grondslagen rust.

Hoe men tot die uitkomsten gekomen is, werd door den spreker uitvoerig uiteengezet.

Hij wees aan, hoe de winst der onderneming beheerscht wordt door vijf verschillende factoren, die hij aldus formuleerde: 1. de hoeveelheid van de produkten, die uit de grondstof verkregen worden; 2. de onkosten, die op het bedrijf drukken; 3. de omvang van het bedrijf; 4. de inkoop der grondstof en 5. de verkoop der produkten. Aan den direkteur is de taak opgedragen, met het kapitaal van de aandeelhouders en den arbeid van het personeel te woekeren, door die vijf faktoren ten beste te leiden. De medewerking van het personeel aan te wakkeren, is een voorwerp van zijn onafgebroken zorg. Gebrek aan plichtbesef, ook bij den minst ontwikkelde van het personeel, kan de onderneming schade brengen; dat plichtbesef moet dus door hem worden aangemoedigd in het welbegrepen belang der onderneming aan wier hoofd hij is gesteld. Het komt uit een tweeledige oorzaak voort: uit liefde en toewijding tot de onderneming en tot den arbeidgever, maar voornamelijk uit eigenbelang, de zekerheid, dat meerdere werkzaamheid medewerkt tot verhooging van het peil van het eigen leven.

Door aan de werklieden een derde der winst toe te zeggen, voortvloeijende uit de meerdere productie dan die, welke men gemiddeld uit de grondstoffen behaalde, werd hun eigenbelang geprikkeld.

Digitized by Google

Niettegenstaande aanvankelijk wantrouwen en niet begrijpen der zaak, waren de resultaten echter zoo winstgevend, dat er liefhebberij voor de zaak kwam en men de productie nog steeds ziet toenemen, tot een hoogte zelfs, zooals geene andere fabriek zal kunnen aanwijzen. Zoowel de onderneming als de werklieden worden hiermeê gebaat.

Terwijl toch in 1874 f 1800 premie aan hen werd betaald, gelijkstaande met 10 pCt. verhooging van loon, werd in 1880 f 19,000 onder hen verdeeld en vermeerderden de loonen met 30 pCt., en over 1881 zal de premie gemiddeld nog iets hooger zijn dan 30 pCt.

Onder al de werklieden en vooral onder de hoogere rangen van het personeel, beantwoordt dit premiestelsel volkomen aan het beoogde doel. Getrouwe plichtsbetrachting is, tot zelfs voor den minsten loopjongen, een eerste vereischte tot welslagen. De traditionele onverschilligheid omtrent de toekomst, den fabrieksarbeider eigen, wordt er door verbroken en het leert hem de mogelijkheid inzien, door arbeid materieel en moreel hooger te klimmen.

De tweede faktor, die op het winstcijfer invloed heeft, is het cijfer der onkosten die op de produktie drukken. Daarvan vormen de arbeidsloonen een belangrijk deel, en zuinigheid is in dit opzigt dus plicht, mits het eene zij, die de wijsheid niet bedriegt. Men kan zuinig zijn, door op de loonen zooveel mogelijk te beknibbelen, men kan 't ook zijn, door hooge eischen aan het personeel te stellen, maar daarentegen hen goed te beloonen. Dien laatsten weg heeft de heer van Marken gekozen.

Door voor de boven een zeker minimum verrichten arbeid een zekere premie te stellen, was na de eerste drie jaren na invoering van dit stelsel, in een der afdeelingen de hoeveelheid verrichte arbeid reeds verdubbeld, terwijl het personeel van 38 tot 43 gestegen was. Ook hiervoor werd den arbeiders, naar gelang van hun loon, een premie uitgekeerd, die varieerde van f 2,40 tot f 5.—

De zamenwerking van allen is voor alles van het grootste belang en ook ten opzigte van den geregelden afzet der producten van het grootste gewigt, terwijl ook het hoofd der onderneming, belast met den inkoop der grondstoffen, een taak te vervullen heeft, niet minder gewigtig, dan die van anderen.

In den strijd tusschen kapitaal en arbeid acht de heer van Marken zijn medegedeeld stelsel een middel tot verzachting, en zou het den strijd niet kunnen doen verdwijnen, zoo biedt het toch de mogelijkheid, door kapitaal en arbeid tot medestanders te maken, hem, zij het in een beperkten kring, tot vreedzame oplossing te brengen.

De middelen die het bestuur van genoemde fabriek inmiddels nog aanwendt om dit doel te bereiken, zijn van veel omvattenden aard. Niet alleen beoogt het de stoffelijke welvaart der werklieden, maar ook

Digitized by Google

aan hunne moreele vorming wordt de noodige aandacht geschonken. De instellingen die in het algemeen in elke beschaafde maatschappij worden gevonden, vindt men terug in kleiner afmeting onder het personeel der fabriek.

Pensioen-verzekering, (zie het berigt der Nat. Levensverz.-bank te Rotterdam), verzekering tegen ziekte en ongelukken, brandgevaar, tot zelfs een weduwenfonds is aan de fabriek verbonden. Bovendien is er een spaarbank, die, na een kort bestaan, de gunstigste resultaten oplevert en die den oppassenden werkman een onbezorgden ouderdom te gemoet voert. Voor de moreele vorming is er een gezellige lees- en biljartzaal beschikbaar gesteld, eerstgenoemde met een bibliotheek van 600 deelen, die den werklieden een onderhoudende lectuur verschaffen, terwijl tevens aan de opvoeding en goede uitspanning der jeugd de noodige zorg wordt besteed.

Met volle instemming zal ieder betuigen, dat een eerste voorwaarde om het participatie-stelsel te doen slagen, is, dat hij, die het in toepassing brengen wil, het warme hart en de toewijding bezitte, die den heer van Marken bij de verwezenlijking van zijne plannen hebben geleid. *Vrije Pers.*

— In het Belgische *Recueil consulaire* is een rapport opgenomen van den consul-generaal te Batavia, den heer C. Ferrier, betreffende de **nieuwe haven van Batavia, te Tandjong Priok**, waarvan wij in de *Midd. Ct.* het volgende overzicht vinden.

De heer Ferrier beantwoordt de tweeledige vraag: Welke voordeelen leveren de werken te Priok op? Hoe is de nieuwe haven ingericht om aan hare bestemming te beantwoorden?

Het is waar, zegt hij, dat de afstand van Batavia tot Priok grooter is dan die tot de oude haven. Dit nadeel wordt echter opgewogen door de betere middelen van gemeenschap, langs een spoorweg, een rijweg en een kanaal. Men kan zich viermaal van Batavia naar Priok begeven, in den tijd die noodig is om eenmaal een schip op de tegenwoordige reede te bereiken.

Zoodra de haven voltooid zal zijn, zullen de schepen voordeeliger naar Batavia gecharterd kunnen worden; zij zullen te Priok vlugger en gemakkelijker kunnen lossen en laden en er gelegenheid vinden om averijen te herstellen. De in loodsen te Priok geloste goederen zullen langs het kanaal naar de pakhuizen te Batavia gebracht worden voor ¼ van de tegenwoordige transportkosten; andere goederen zullen uit die loodsen rechtstreeks naar het binnenland vervoerd kunnen worden. Even gemakkelijk zal het aanvoeren en inladen van voortbrengselen uit het binnenland gaan, zoodat het lossen en laden van een schip voortaan in minder dagen zal plaats hebben dan er thans weken voor gevorderd

Digitized by Google

worden. De stoombooten, die in den geregelden dienst langs de Noordkust van Java varen, zullen binnen vier dagen kunnen lossen, laden en vertrekken, waardoor 20 pCt. op de heen- en terugreis gewonnen zal worden, zoodat een kleiner getal stoombooten voor denzelfden dienst, bij gelijk vervoer, voldoende zal zijn. Bij het lossen en laden zullen de kooplieden of hunne agenten persoonlijk toezicht kunnen houden, wat thans, tengevolge der moeijelijke gemeenschap met de reede, onmogelijk is.

De consul-generaal is overtuigd dat de nieuwe haven, die bij de Bataviasche kooplieden nog geen onvoorwaardelijke toejuiching vindt, geen andere gevolgen zal hebben dan grooter gemak en aanzienlijke tijdsbesparing (wat op besparing van kosten nederkomt.) Zoovele redenen dus van dankbaarheid, zegt hij, aan de regeering, die op zulk eene krachtige wijze de belangen van den handel ter harte heeft genomen.

De heer Ferrier toont verder de beteekenis der haven te Priok voor den wereldhandel aan.

De in- en uitvoer van Java is, evenals die van ieder eiland, beperkt binnen de grenzen van zijn omvang en zijne bevolking, en van de koop- en werkkracht dezer laatste. Bovendien bevat het westelijk deel van het eiland, waarvan Batavia het punt van aan- en uitvoer is, slechts weinig nijverheids-ondernemingen. Hieruit volgt dat de aanzienlijke uitgaven, welke de regeering zich getroost heeft, niet gewettigd zouden zijn met het oog alleen op de tegenwoordige behoeften, maar gerechtvaardigd worden door de mogelijkheid om Batavia tot een der middelpunten van den handel in het Oosten te maken. Om daartoe te geraken, moeten de schepen te Priok alles vinden wat voor de scheepvaart noodzakelijk is: dokken, werven, entrepots en andere inrichtingen. Dat alles, zegt de heer Ferrier, kan gemaakt worden, zonder dat de haven tot eene vrijhaven verklaard behoeft te worden. Het haven-terrein is aan alle zijden door water omringd en met gebouwen bedekt, die het eigendom van den Staat zijn. Wanneer dit geheele terrein tot een entrepot gemaakt wordt, waarbinnen de koopwaren volkomen vrij vervoerd en verscheept kunnen worden, terwijl de douanen zich eerst vertoonen zullen bij het overschrijden der grenzen van dit gebied, dan zal het doel bereikt zijn. De schatkist zal daar voordeel bij hebben, dewijl voor loods- en pakhuishuur betaling gevorderd kan worden.

Dit alles heeft de regeering voorzien en in het oog gehouden. Een harer ingenieurs is thans bezig, in de verschillende Europeesche havens de dokken en andere inrichtingen te bestudeeren, teneinde uit te kiezen wat voor Priok het meest geschikt is. Er zal nog eenige tijd verloopen voordat Batavia het entrepôt van het Oosten kan zijn, maar zijne ligging maakt het daartoe beter geschikt dan Singapore, dewijl zoowel de weg naar China en Japan als die naar Australië gemakkelijker door of langs de straat Sunda, dan door straat Malakka genomen kan worden.

Digitized by Google

„Het plan, — aldus eindigt het rapport, — is op groote schaal ontworpen, en de uitvoering er van heeft met doorzicht en geestkracht plaats gehad. Nederland mag op dit werk trotsch zijn, en reeds nu kan men zeggen dat de nieuwe haven van Batavia bestemd is eene plaats in te nemen te midden der belangrijkste werken, die in onze eeuw ten dienste der scheepvaart verricht zijn."

— Te Keulen is eene **huishoudschool** opgericht, alwaar de meisjes theoretisch onderricht zullen ontvangen in het knippen en maken van kleedingstukken, verstellen en verder naaiwerk, het inleggen van vruchten, groenten, vleesch, de bereiding en het koken van allerlei spijzen, het strijken, mangelen en verdere behandeling der wasch, het tafeldekken ook voor gezelschappen, en verschillende andere werkzaamheden en inrichtingen in kamer en keuken.

Bij de theoretische lessen zal vooral onderricht worden gegeven in de keuze van eet- en drinkwaren, met toelichting omtrent de bestanddeelen, de benoodigdheden en de toebereiding, bepaaldelijk met het oog op de eischen voor de gezondheid. Tot het verbruik der spijzen, die dagelijks in de kookschool zullen worden gereed gemaakt, zal daarbij een open tafel voor vrouwen en meisjes worden ingericht. Voorts zullen er rekenlessen worden gegeven, en de leerlingen kunnen wedijveren in de kunst om, met inachtneming van de meeste zuinigheid in geldelijk beheer, het best aan de eischen eener huishouding te voldoen.

De inrichting is geplaatst onder leiding van mevr. Dieckhoff, die aan het hoofd staat der aldaar verschijnende *Hausfrauen-zeitung*. *(A. Hb.)*

Digitized by Google

DE INTERNATIONALE MUNTCONFERENTIE TE PARIJS.

Aan ons verslag (*) van de eerste bijeenkomst der Muntconferentie te Parijs, in April—Mei 1881, hebben wij nog eene korte mededeeling kunnen toevoegen omtrent den uitslag der tweede bijeenkomst, die van 30 Juni tot 8 Juli plaats vond. Als daarbij opgemerkt, was het aanstonds ons voornemen om, wanneer het vervolg van het officieele verslag verschenen zou zijn, op het in deze tweede bijeenkomst verhandelde nader terug te komen. Thans ligt dit verslag voor ons, of eigenlijk, reeds sedert eenige maanden is dit het geval. Gaarne vatten wij deze gelegenheid aan om hulde te brengen aan de Fransche regeering voor den spoed en de uitvoerigheid waarmede zij die „proces-verbaux" met hunne talrijke bijlagen gepubliceerd heeft; maar tevens om ons leedwezen te betuigen, dat die publicaties niet in den eigenlijken handel zijn gebracht. De beide bundels, t. z. 651 bladzijden groot, (†) vormen, door de daarin in extenso opgenomen verklaringen van verschillende regeeringen, door het uitvoerig resumé van een aantal zeer belangrijke redevoeringen van verschillende gedelegeerden en eindelijk door de in de bijlagen voorkomende statistieke en andere opgaven, een zoo gewichtig dossier over het onderwerp, dat het slechts betreurd kan worden dat niet voor de meest mogelijke verspreiding gezorgd is. Intusschen hebben wij onzen arbeid niet dadelijk hervat. De uitkomst der tweede bijeenkomst was, wel beschouwd, niet anders dan eene bevestiging van die der eerste, en er was reden eens aftewachten, welke de uitwerking zoude

(*) Zie de Economist 1881 bl. 778/810

(†) De volledige titel is: Ministère des Affaires Etrangères. Conférence Monétaire Internationale. Avril—Mai en Juin—Juillet 1881. Procès-Verbaux. Paris. Imprimerie Nationale 1881.

Digitized by Google

zijn in verschillende regeeringskringen, en welken invloed die uitkomst op de publieke opinie zoude uitoefenen. Thans mag het oogenblik geschikt geacht worden om onzen arbeid weer op te vatten. Er begint, na eenige maanden van rust, meer leven en teekening te komen in den tegenwoordigen toestand; minst genomen is althans dit te zeggen, dat de muntquaestie weder meer en meer aan de orde komt. Keeren wij dan in de eerste plaats tot het ter conferentie verhandelde terug.

Na eene korte openings-zitting op den 30sten Juni vingen de werkzaamheden den 2den Juli weder aan. Er werd besloten, de algemeene deliberatien te heropenen, ter opzettelijke behandeling van de twee laatste punten van het oorspronkelijke programma der discussien, die ter eerste bijeenkomst wel ter loops aangeroerd maar niet afzonderlijk besproken waren. Het gold daarbij de vraag, welke maatregelen, bij het tot stand komen eener bimetallieke conventie, zouden genomen moeten worden, om deze aan haar doel te doen beantwoorden. (*) Aan dit besluit werd evenwel slechts zeer ten deele gevolg gegeven.

Het bleek spoedig dat er voorshands nog geen kans bestond op het tot stand komen eener bimetallieke conventie. Overleg omtrent de bijzonderheden der grondslagen, waarop de conventie zou moeten berusten, kon dientengevolge bezwaarlijk aan de orde blijven.

De eerste spreker was de heer Thurman, een der Amerikaansche gedelegeerden. Al dadelijk betoogde deze, dat de voorstellen door de regeering van Duitschland en die van Engeland in de eerste bijeenkomst gedaan ter bevordering van het tot stand komen eener bimetallieke conventie, aan welke zij zich echter niet zouden aansluiten, hem geheel onvoldoende voorkwamen om Amerika te bewegen tot zoodanige partiëele conventie toetetreden.

Ook de heer Cernuschi sprak in gelijken geest, wat Frankrijk betrof. De voorgewende concessies van Duitschland zouden, volgens hem, zoo Frankrijk daarop inging en terugkeerde tot de vrije zilver-aanmunting, wel verre van dezen maatregel te vergemakkelijken, er slechts toe leiden om Duitschland in staat te stellen langzamerhand zijn zilvergeld zonder verlies tegen fransch goud te verwisselen, hetgeen Frankrijk door de schorsing der zilver-aanmuntingen juist heeft willen voorkomen.

Genoemde sprekers deden intusschen beiden opmerken, dat zij

(*) Zie het programma, vermeld in de Economist a. v. bl. 787.

Digitized by Google

in deze slechts individueele meeningen uitspraken, al hielden zij zich ook overtuigd in den geest hunner lastgevers te spreken. Maar er volgden weldra meer volkomen officieele verklaringen.

Eerst evenwel was het woord nog aan den heer Dumas, medegedelegeerde van Frankrijk, die, verhinderd geweest zijnde de eerste bijeenkomst bij te wonen, thans zijne meening over het onderwerp der deliberatien wenschte mede te deelen In de zitting van 4 Juli was bij de eerste spreker. In uitvoerige theoretische en historische beschouwingen tredende, betoogde bij de noodzakelijkheid om algemeen het zilver en het goud beide als standaardmunt te handhaven. De mogelijkheid daarvan bij universeele aanneming der verhouding van 1: 15½ en tevens het goed recht dezer verhouding werden verder door hem verdedigd. Bijzondere opmerking verdienen daarbij twee punten door hem gereleveerd. Eerstens, dat, bij de tegenwoordige productie van het goud en het zilver en bij de bestaande vooruitzichten dienaangaande en daarbij in aanmerking nemende de voortdurend klimmende behoefte aan munt als ruilmiddel, het nog rationeeler zoude zijn, zoo men slechts één metaal tot standaardmunt zou willen kiezen, het zilver dan het goud te nemen; dan zou men althans minder gevaar loopen van wanverhouding tusschen vraag en aanbod dan bij de tegenovergestelde keuze. Tweedens, dat uitstooting van het zilver en exclusief gebruik van het goud als munt zelfs in de rijkste en meest ontwikkelde landen feitelijk onmogelijk is; overal zal tengevolge der vele betalingen in kleine sommen het zilver een hoofdrol in de geldcirculatie moeten blijven spelen. Maar daarom juist is het zoo wenschelijk, dat dit zilvergeld niet slechts teekenmunt en niet intrinsiek gedeprecieerd zij, dat het met het goud standaard munt zij.

Deze laatste opmerking van den heer Dumas lokte eenige discussie uit over de mogelijkheid, om, door vervanging van het in verschillende landen bestaande papiergeld van klein bedrag door zilvergeld, alsmede door ontmunting van het kleine goudgeld, tot eene afdoende rehabilitatie van het zilver te geraken; een punt intusschen, dat reeds in de eerste bijeenkomst was behandeld; betoogen ook, die veeleer bezijden de door den heer Dumas verdedigde stellingen lagen dan zich aan deze aansloten.

Hoe dit zij, de deliberatien liepen op die wijze gevaar weder tamelijk af te dwalen en eene minder praktische wending te nemen Dit begreep onze geachte Nederlandsche gedelegeerde, de heer Pierson, die, tengevolge eener ongesteldheid van den heer Vrolik, ditmaal alleen voor Nederland optrad. Hij wees op de wensche-

Digitized by Google

lijkheid, dat de algemeene beschouwingen nu eens plaats zouden maken voor eene duidelijke verklaring namens de ter conferentie vertegenwoordigde regeeringen van de voornemens van ieder hunner. En tevens in deze het voorbeeld gevende, deed bij namens de Nederlandsche regeering mededeeling van hare inzichten. Deze verklaring hebben wij nog kunnen opnemen in het naschrift van ons artikel van Juni ll. (*). Men zal zich herinneren, dat de Nederlandsche regeering zich daarbij onbewimpeld verklaarde voor eene algemeene bimetallieke conventie, maar zich volledige vrijheid van beschikking voorbehield zoo zoodanige conventie slechts tot enkele staten beperkt zou zijn; nogtans ook zoodanig voorstel niet onvoorwaardelijk verwerpende.

Op de verklaring der Nederlandsche regeering volgde — in de zitting van 6 Juli — eene verklaring der Italiaansche regeering. Hare eerste gedelegeerde, de heer Seismet Doda, deelde mede, dat Italie bereid zou zijn bevonden tot eene bimetallieke conventie toetetreden, zoo ook Duitschland en Engeland zich hadden willen aansluiten. Op deze staten — vervolgde de spreker — rust de verantwoordelijkheid, zoo thans geen conventie tot stand komt en eene vernieuwde daling van het zilver met al de gevolgen van dien daaruit voortvloeit. Tegenover eene verbintenis van Duitschland om de zilver-verkoopen gedurende een tijdperk, dat op minstens vijf jaar gesteld zou moeten worden, te schorsen en tevens de goudstukken van 5 mark en het staatspapierengeld door zilvermunt te vervangen, voorts tot hermunting van het zilvergeld, althans van de stukken van 5 en 2 mark op een gewichtsverhouding, tegenover het goud, van $15\frac{1}{2} : 1$; alsmede van Engeland om zijn zilvergeld tot een hooger bedrag, dan thans is vastgesteld, als wettig betaalmiddel te erkennen; tegenover deze verbintenissen van Duitschland en Engeland zou intusschen Italie geneigd zijn zich met de andere staten der Latijnsche unie en met de Ver. Staten van Amerika te verstaan omtrent eene hervatting der zilveraanmuntingen, *maar* slechts voor een beperkt bedrag en slechts voor een tijdperk gelijk aan dat, voor hetwelk Duitschland zich zou verbinden zijn zilververkoopen te schorsen; verder zou Italie onder dergelijke omstandigheden niet kunnen gaan.

Van de zijde der Duitsche regeering werd geen nadere verklaring afgelegd. Reeds in de zitting van 2 Juli was door Baron

(*) Zie Economist a. b. bl. 807.

Digitized by Google

Thielman in het midden gebracht, dat hij op de namens zijne regeering in de eerste bijeenkomst gedane mededeelingen niet had terugtekomen en daaraan niets had toetevoegen. De heer Freemantle daarentegen had in diezelfde zitting eene nadere mededeeling der Engelsche regeering toegezegd. Tot het verrichten van deze nam hij thans het woord.

Deze mededeeling was echter niet anders dan de officiëele kennisgeving van het antwoord der Engelsche Bank aan de Regeering op de vraag, haar door deze gedaan naar aanleiding van een aanzoek van den Amerikaanschen ambassadeur te Londen en van een dergelijk aanzoek van de zijde der Italiaansche regeering: of, indien tusschen de overige mogendheden eene overeenkomst zou worden gesloten waardoor de onderlinge verwisseling van het goud en het zilver in vaste waardeverhouding weder verzekerd zou worden, de Bank alsdan bereid zou zijn hare, vroeger gebruikelijke, zilveraankoopen te hervatten, altoos in die mate als waartoe zij door haar charter gerechtigd is. Op die vraag werd — als reeds bekend was — door de Engelsche Bank een bevestigend antwoord gegeven. Dit werd thans in extenso door den heer Freemantle overgebracht.

Deze mededeeling der Engelsche regeering was van niet veel, of van zeer groote beteekenis, al naarmate van het standpunt waarop men zich plaatste om die te beoordeelen. Als concessie van de zijde van Engeland, tegenover de betuigingen van andere zijden, dat zonder medewerking van Engeland aan het tot stand komen eener bimetallieke conventie niet te denken viel, was de verklaring geheel onvoldoende. Engeland handhaafde zijn standpunt van onthouding. Maar van groote beteekenis was de verklaring op een theoretisch standpunt. Dit werd, terecht, dadelijk door den Nederlandschen gedelegeerde, den heer Pierson, gereleveerd.

De Bank van Engeland — zeide de spreker — heeft, op verzoek der Regeering, zich bereid verklaard haren metaal-voorraad weder voor een vijfde uit zilver te doen bestaan, edoch op voorwaarde dat eene bimetallieke conventie tusschen verschillende groote staten gesloten worde. Dezelfde voorwaarde hechtte, volgens de vroegere verklaring van Sir Louis Mallet, ook de Engelsch-Indische regeering aan hare verbintenis om bij de vrije zilveraanmunting te volharden. Het stellen dezer voorwaarde kan geen andere beteekenis hebben als dat men vertrouwt, dat het tot stand komen eener bimetallieke conventie weder vastheid van

Digitized by Google

waardeverhouding tusschen het goud en het zilver verzekeren zal. Engeland bewijst dus de stellingen der bimetallisten aantenemen; het gaat zelfs verder dan verschillende hunner, die niet gelooven dat het stelsel goed in praktijk is te brengen zoo Engeland niet meegaat; blijkbaar bestaat deze vrees noch bij de Engelsche regeering, noch bij de Engelsche Bank.

Hoe juist het betoog van den heer Pierson ook was, hoe zeer ook hij de Engelsche gedelegeerden in werkelijkheid schaakmat zette, het spreekt van zelf dat de overwinning der bimetallisten daardoor niet van aard veranderde en zich tot een „succès d'estime" bleef bepalen.

Engeland en Duitschland hun standpunt van onthouding handhavende; Amerika en Frankrijk evenmin als Italie tot het sluiten eener beperkte conventie genegen zijnde; was het onmiskenbaar dat de conferentie in hare tweede bijeenkomst niet verder tot een resultaat zou komen dan in de eerste, en met die wetenschap de algemeene discussien voorttezetten moest wel doelloos geacht wooden. De voorzitter, minister Magnin, stelde dan ook aanstonds voor om in de volgende zitting te beraadslagen over, hetzij sluiting, hetzij vernieuwde verdaging der conferentie.

Het is tot „verdaging" dat in deze besloten werd. Wij hebben in ons vorig artikel daarvan reeds melding gemaakt, de desbetreffende motie in haar geheel opgenomen (*) en op de beteekenis van dat besluit de aandacht gevestigd. De bijzonderheden van het in deze zitting gesprokene zijn echter te belangrijk om daarbij niet nog even stil te staan.

In de eerste plaats wenschen wij thans volledige mededeeling te doen van de verklaring door den Amerikaanschen gedelegeerde, den heer Evarts, afgelegd namens zijne regeering en die van Frankrijk; de twee mogendheden van welke de uitnoodiging tot de conferentie was uitgegaan. Deze luidde als volgt:

De gedelegeerden van Frankrijk en van de Ver. Staten van Amerika leggen namens hunne regeringen de navolgende verklaringen af:

I. De groote schommelingen en vermindering van de waarde van het zilver, in verhouding tot het goud, die in de laatste jaren hebben plaats gevonden en die nog altoos aanhouden, zijn zeer nadeelig voor den handel en de algemeene welvaart.

(*) De Economist a. v. bl. 809.

Digitized by Google

Door herstelling van eene vaste waardeverhouding tusschen het goud en het zilver, zou men aan den handel der geheele wereld een allerbelangrijksten dienst bewijzen.

II. Eene conventie aangegaan door een belangrijke groep Staten, die zich zouden verbinden hunne Munt opentestellen voor de vrije en onbeperkte aanmunting der beide metalen in eene vaste gewichtsverhouding van het goud en zilver per munteenheid, en daarbij zouden bepalen dat beide muntsoorten tot ieder bedrag als wettig betaalmiddel zouden dienen, zou eene vaste waardeverhouding der beide metalen in de algemeene circulatie veroorzaken, waardoor aan de algemeene wenschen en behoeften over de geheele wereld voldoening zou worden geschonken.

III. Iedere verhouding tegenwoordig of in den laatsten tijd aangenomen door een der groote handeldrijvende natiën zou, door die statengroep aangenomen, gehandhaafd kunnen worden. Maar het aannemen der verhouding van 15½ : 1 zou het doel doen bereiken met het minimum van moeilijkheden en van verandering in de gezamenlijke thans bestaande muntstelsels.

IV. Welke de gevolgen zouden kunnen zijn van eene dergelijke overeenkomst tusschen een beperkt aantal staten, is een vraag met welker oplossing men zich thans niet wenscht bezig te houden; maar zeker is het dat, zoude zoodanige conventie gesloten worden tusschen Duitschland, Engeland, de Ver. Staten van Amerika en Frankrijk onder aansluiting van andere staten in Europa en Amerika, in geheel de handelswereld de tusschen die staten overeengekomen waardeverhouding tusschen het goud en het zilver gevestigd en gehandhaafd zou worden.

Door deze verklaring gaven alzoo ten slotte de beide regeeringen, van welke het initiatief tot de conferentie was uitgegaan, hunnerzijds een volkomen officiëel en tevens zeer peremtoir antwoord op het vraagstuk dat het onderwerp der algemeene beraadslagingen had uitgemaakt. Maar tevens ook verklaarden zij slechts te willen weten van eene conventie, waaraan Duitschland en Engeland zouden deelnemen. De vraag of zonder die toetreding dergelijke conventie onder zekere omstandigheden allicht toch kans van welslagen zou hebben, bleef hunnerzijds onaangeroerd.

In de tweede plaats wenschen wij de aandacht te vestigen op de redevoering door den franschen gedelegeerde, den heer Denormandie, gehouden ter verdediging der verdaging der conferentie en ter bestrijding der daarentegen door den Zweedschen gedelegeerde, den heer Forssell, voorgestelde sluiting der zittingen.

Digitized by Google

Hij begon met te wijzen op het feit, dat de verschillende mogendheden, die zich ter conferentie deden vertegenwoordigen, door aldus te handelen hunne instemming hadden bewezen met het denkbeeld der Amerikaansche en der Fransche regeering, dat in de quaestie, die het onderwerp was der conferentie, er iets te doen was. Al werden ook eenige reserves gemaakt, al kwamen ook verschillende gedelegeerden slechts met beperkte volmachten; voor allen geldt het, dat hunne deelneming aan de conferentie de erkenning in zich bevat, dat men hier staat tegenover een vraagstuk, waaromtrent gemeenschappelijk overleg wenschelijk was en tot heilzame gevolgen zou kunnen leiden. Maar dat niet alleen. Bij de uitvoerige besprekingen, die plaats vonden, was hoe langer zoo meer algemeen erkend, dat de tegenwoordige algemeene muntstoestand ongunstig en betreurenswaardig is, dat het zilver in diskrediet is en dit verschillende nadeelige gevolgen heeft gehad en steeds heeft, en dat het wenschelijk is in dien stand van zaken verandering te brengen. Een aantal citaten werden daarbij door den spreker aangehaald uit de redevoeringen der opposanten tegen de theoriën der bimetallisten of van hen die het denkbeeld eener algemeene bimetallieke conventie bestreden hadden, uit welke bleek dat zelfs ook deze woordvoerders min of meer onbewimpeld de juistheid dier feiten en dier zienswijze erkend hadden. En zal men nu — eindigde de spreker zijn betoog — de zittingen sluiten? Hoe — men erkent het bestaande kwaad, men wilde overleg om de middelen te vinden, ten einde het te verhelpen, en omdat men het niet aanstonds eens is kunnen worden betreffende den weg, dien daartoe ingeslagen moet worden, zou men het werk opgeven? Men zou dus na een arbeid van eenige weken terugdeinzen voor de op zich genomen taak, alleen omdat die te zwaar zou zijn? Dat mag, dat kan niet zijn; dat ware noch ernstig, noch moedig gehandeld! De verschillende regeeringen zijn thans ingelicht omtrent het standpunt waarop ieder hunner zich plaatst, en tevens is over het vraagstuk zelf alweder veel licht opgegaan, alsmede over het al of niet doeltreffende, over de voor- en nadeelen der min of meer afdoende middelen die aangewend kunnen worden tot oplossing daarvan Dat dan nu nadere wisselingen van gedachten en onderhandelingen tusschen de verschillende mogendheden de deliberatien der conferentie vervangen; maar de taak van deze is niet afgeloopen, aan sluiting harer zittingen mag niet gedacht worden, slechts aan verdaging.

Digitized by Google

Blijkbaar maakte deze redevoering van den algemeen geachten en zeer gematigden Franschen gedelegeerde diepen indruk. De monometallisten waren in het nauw gebracht. Tegen de strenge logica en den ernst van het betoog van den heer Denormandie was niets aantevoeren. En toch was zich daarbij neerleggen moeilijk, het was als eene veroordeeling van eigen standpunt. Vooral de heer Pirmez scheen dit te gevoelen. Hij nam dadelijk het woord en trachtte zichzelf en zijne vrienden te redden door mede het „verdagings"-voorstel te ondersteunen, edoch op andere gronden als die door den heer Denormandie aangevoerd. Waarom zou men niet andermaal bijeenkomen, zeide hij, de quaestie is belangrijk genoeg en de belofte, om die nogmaals te bespreken, verbindt overigens tot niets. Maar formeel moge aldus de positie der mono-metallisten gered zijn geworden, in het wezen der zaak is het gevolgde besluit tot „verdaging" wel degelijk eene belangrijke overwinning der bimetallisten. Aldus was klaarblijkelijk ook de opvatting der Engelsche gedelegeerden voor Britsch-Indie, die, bij monde van lord Reay, den wensch te kennen gaven, dat, als in April de conferentie weder bijeen zal komen, de Ver. Staten van Amerika en Frankrijk zooveel verder succes op hun werk zullen gehad hebben, dat zij met een programma zullen kunnen verschijnen, dat de grondslag moge zijn voor de praktische oplossing van het vraagstuk; maar die, hetgeen hunnentwege zeker volkomen verklaarbaar was, wel zorg droegen daarbij niet te kennen te geven, dat ook Engeland zelf dan tot verdere concessies zal moeten overgaan.

Tot zoover de conferentie. Alleen deelen wij ten slotte nog den brief mede, die door de Directie der Nederlandsche Bank op het verzoek onzer Regeering aan deze gericht werd, naar aanleiding der in de eerste bijeenkomst der Conferentie aangenomen motie, waarbij de Conferentie haren wensch te kennen gaf, dat de aldaar vertegenwoordigde regeeringen zich tot de voornaamste emissiebanken in de verschillende landen mochten wenden, ten einde hunne zienswijze over de muntquaestie te vernemen en daarvan aan de Conferentie kennis te geven. Gezegde brief, waarvan eene fransche lezing, door den nederlandschen gedelegeerde aan de Conferentie medegedeeld, onder de bijlagen der processen-verbaal is opgenomen, luidde als volgt:

Digitized by Google

De Directie der Nederlandsche Bank
aan Zijn Excellentie den Minister van Financien
te 's Gravenhage.

Amsterdam, 22 Juni 1881.

Wij hadden de eer Uwer Excellentie's missive van 11 Juni 1881 (Kabinet nr 45) te ontvangen, waarin Uwe Excellentie ons uitnoodigt ons gevoelen over de hangende muntquestie aan Uwe Excellentie kenbaar te maken, met het oog op de Munteonferentie te Parijs, die 30 Juni weder hare bijeenkomsten hervat.

In antwoord daarop hebben wij de eer de volgende beschouwingen aan Uwer Excellentie's aandacht te onderwerpen.

Wij nemen natuurlijk den tegenwoordigen toestand van het muntwezen als bekend aan, en vragen ons slechts af, welke de *nadeelen* zijn die daaruit zullen voortspruiten.

Die nadeelen zijn van *tweeërlei aard.*

Er zijn toch in de eerste plaats eigenaardige nadeelen verbonden voor die landen, die, even als ons land, de waarde van het goud tot waarde-standaard van hun ruilmiddel hebben aangenomen, maar die, nevens gouden standaard-munt, een overgroote hoeveelheid van zilveren teekenmunt bezitten.

Willen die landen hun muntwezen goed regelen, dan moeten zij die zilveren munt voor ver het grootste deel demonetiseeren en zich dus hoogst aanzienlijke geldelijke offers getroosten.

Doen zij dat niet, dan dreigt hen steeds het gevaar, dat de waarde van hun rekeningsmunt beneden den daarvoor aangenomen standaard daalt. Immers, zoodra de wisselkoers uitvoer van munt medebrengt — waarvoor alleen gouden standaardmunt maar geen zilveren teekenmunt bruikbaar is — dan is het te verwachten, dat de houders van gouden munt van de gelegenheid gebruik maken om opgeld (agio) te vorderen, waardoor de waarde van de rekeningsmunt — hetzij in den vorm van zilveren teekenmunt of in dien van opgeld doende gouden munt — beneden den standaard daalt.

Banken als de onze, die gewoonlijk het eerst om goud tot uitvoer worden aangesproken, kunnen wel iets doen om dit kwaad te temperen, maar zijn buiten machte dit nadeel op den duur te voorkomen.

De bestaande toestand brengt echter in de tweede plaats ook nadeelen mede, die door alle landen, zonder onderscheid hoe hun muntstelsel ook is geregeld, reeds thans worden ondervonden, en die in de toekomst nog veel grooter dreigen te worden

Digitized by Google

Zij zijn de *grootere veranderlijkheid van waarde van elk der beide metalen*, en in verband daarmede de *grootere veranderlijkheid der wisselkoersen* tusschen landen die een verschillenden muntstandaard hebben.

Welke toch de loop der waarde van elk der twee metalen wezen zal, is onmogelijk vooruit te bepalen. Mocht echter de gang van voortbrenging der laatste jaren stand houden, in dien zin dat die van goud bleef afnemen en die van zilver bleef toenemen, dan is het te verwachten dat de waarde van het zilver zal blijven dalen en die van het goud daarentegen zal stijgen. En die neiging of strekking zal waarschijnlijk zeer toenemen ten gevolge van regeerings-maatregelen in onderscheidene staten. De groote hoeveelheid zilveren teekenmunt toch, die nog in landen met gouden standaard in omloop is, doet thans feitelijk dienst als goud. Wordt zij na demonetisatie door werkelijk goud vervangen om zelf als zilver op de markt te komen, dan zal de strekking tot daling van de waarde van het zilver en tot stijging van die van het goud zeer versterkt worden. En wordt ook in die landen, welke papieren munt gebruiken, deze munt door metaal vervangen en wel (hetgeen waarschijnlijk is) door goud, dan zal de stijging van dat metaal daardoor op nieuw bevorderd worden.

Nu moge men het oneens zijn over de vraag, of wel een verhooging dan wel een verlaging van de waarde van het geld met de grootste nadeelen gepaard gaat, zeker en ontwijfelbaar is het, dat beide nadeelig zijn. *Die* nadeelen nu zijn het die door *alle* landen in gelijke mate worden ondervonden.

Men hoort, bij de behandeling van dit vraagstuk, niet zelden een onderscheiding maken tusschen landen die normaal een gunstige, en andere die normaal een ongunstige handelsbalans hebben. Men past dan die onderscheiding toe op de landen met gouden muntstandaard, en uit dan de meening, dat het aan sommige landen gemakkelijk, aan andere moeilijk zal vallen, de vereischte hoeveelheid van goud machtig te worden en te behouden. Deze geheele beschouwing is, naar ons oordeel, onjuist. De handelsbalans heeft op den duur steeds de strekking om alle artikelen en dus ook de edele metalen, naar behoefte over alle landen te verspreiden. Natuurlijk op verschillende onderlinge waarde-verhoudingen.

Maar dit neemt niet weg, dat de in goud berekende prijzen van allerlei voorwerpen van verkeer in de onderscheidene landen, de zoogenaamde algemeene prijzen in elk dier landen, hoezeer

Digitized by Google

onderling verschillend, in een normaal verband tot elkander staan. Wanneer nu het goud door vermeerderd gebruik als munt en verminderde voortbrenging schaarscher wordt in verhouding tot de behoefte, dan zal daardoor het bedoelde normale verband tusschen de prijzen in onderscheidene landen niet duurzaam verbroken worden, maar de daling dier prijzen zal onregelmatig en met schokken, gelijk zij pleegt plaats te hebben, over *alle* landen gelijkelijk zich uitstrekken.

Evenmin kan eenig land, dat een uitgebreid verkeer met andere landen heeft, zich onttrekken aan het nadeel van sterk *veranderlijke wisselkoersen*. Engeland en Britsch-Indië hebben dit reeds in hooge mate ondervonden en ondervinden het nog voor blijvende vorderingen en verbintenissen. En al moge een eenmaal *veranderde* koers, voorzooverre die op zijn nieuw standpunt duurzaam is, voor den handel op korten termijn onverschillig zijn, dit is gansch niet het geval met een ook in de toekomst aan verdere veranderingen blootgestelde koers.

Tot afweering dezer tweeërlei nadeelen is slechts een afdoend middel voorhanden, te weten, dat op een zeer uitgebreid terrein het *stelsel van den dubbelen standaard* met overal gelijke waardeverhouding tusschen de twee metalen worde aangenomen. Het komt ons ten minste onbegrijpelijk voor dat zoovele kundige mannen deze waarheid miskennen, dat in dàt geval een vermeerderde of verminderde voortbrenging hetzij van goud of van zilver wel een verandering in de hoeveelheids-verhouding der twee metalen zal teweeg brengen, maar dat die omstandigheid ten gevolge van de werking van vraag en aanbod, verhinderd zal worden haar invloed te oefenen op de onderlinge waarde-verhouding tusschen zekere hoeveelheid van het eene en zekere hoeveelheid van het andere metaal. Diezelfde mannen schijnen dan ook niet in te zien, dat de waarde der voortaan in hun waardegang solidair aan elkander verbonden metalen veel standvastiger zal wezen, dan zoolang de waarde van elk hunner op zich zelf kan stijgen of dalen.

De bezwaren tegen dit *stelsel van den dubbelen muntstandaard* worden gewoonlijk aan de geschiedenis ontleend. Maar men vergeet, dat het stelsel nog nooit op een *genoegzaam groot terrein* is toegepast, en men ziet voorbij welke werkelijke diensten het, ook op onvoldoend terrein toegepast, reeds bewezen heeft.

Zoolang voor 1 kilo gouden munt bijv. 15½ kilo zilveren munt, en omgekeerd, verkrijgbaar is, is het ondenkbaar dat de waardeverhouding tusschen de twee metalen, ook buiten het gebruik als

Digitized by Google

munt, eenigszins belangrijk van hun wettelijke waardeverhouding in de munt afwijkt.

Om zoodanige afwijking mogelijk te maken zoude één van beide moeten geschieden: òf de munt van een der twee metalen zou schier geheel en al van het terrein van den dubbelen standaard moeten uitgestooten zijn: òf zij zou op dat terrein met eene afwisselende premie als een soort van handelsmunt moeten gebezigd worden.

Noch het ééne noch het andere is echter te verwachten.

Het feit eener geheele *uitstooting* van de munt van een der twee metalen zou beteekenen, dat al dat metaal buiten het terrein van den dubbelen standaard opneming vond op een hooger waarde in verhouding tot het andere metaal, dan de wettelijke verhouding op dat terrein medebrengt.

Zulk eene onderstelling is bij zeer groote uitgebreidheid van bedoeld terrein schier ondenkbaar. Doch ook het gebruik binnen bedoeld terrein van een der twee muntsoorten als *handelsmunt* met een afwisselende premie is zeer onwaarschijnlijk. Toen in vroegere eeuwen het muntwezen in bijna alle landen van Europa uiterst gebrekkig was ingericht, was het een zeer gewone omstandigheid om te contracteeren in een of andere bepaalde muntsoort, op welker vastheid van waarde men meer vertrouwen had, dan op die van de algemeene landsmunt. In andere wereldstreken, in min beschaafde landen, valt ditzelfde nog steeds voor. Maar in landen met een goed ingericht muntwezen pleegt men terecht de wettige landsmunt als de meest vaste waardemaat te beschouwen, en zal men steeds ongaarne van een handelsmunt gebruik maken, van welke het onzeker is, of zij later gelijken prijs in de wettige landsmunt zal gelden. Wil men ten dien opzichte nog grootere zekerheid erlangen, dan schrijve men aan de circulatie-banken voor, de munt der twee metalen steeds op gelijken voet te behandelen. Bij het groote gebruik dat in alle beschaafde landen van het fiduciaire ruilmiddel gemaakt wordt, zal dan het omloopen van een der muntsoorten met premie bijna even onmogelijk zijn als het feit der uitstooting uit den omloop.

Uit het bovenstaande blijkt genoegzaam onder welke *levens*-voorwaarde wij de goede werking van den dubbelen standaard mogelijk achten.

Alles is hier afhankelijk van de uitgebreidheid van het terrein.

Men kan naar ons inzien bij de poging tot vorming van zoodanig terrein niet te zeer op die omstandigheid letten. Zelfs moet men, met het oog op de mogelijkheid dat sommige der aanvankelijk

Digitized by Google

toegetreden landen later afvallig mochten worden, niet tot den maatregel overgaan, alvorens een terrein verkregen is aanzienlijk grooter dan voor de goede werking van het stelsel noodig kan geacht worden.

Het is toch duidelijk dat, indien het terrein niet zeer uitgebreid is en blijft, het stelsel zal ontaarden in een stelsel van *alternatief* enkelen gouden of enkelen zilveren standaard, en, onder de gegeven omstandigheid, zeker in het laatste.

Nu is, naar ons oordeel, wel is waar het zilver voor muntstandaard op zich zelf niet minder geschikt dan het goud het bezwaar van het meer volumineuse van dat metaal is bij verzending al zeer gering en wordt bij het gebruik grootendeels weggenomen door de veelvuldige dienst van het fiduciaire ruilmiddel; ter goede regeling van de pasmunt is zelfs een muntwezen met zilveren standaard boven een met gouden standaard, te verkiezen.

Maar wanneer de wereld verdeeld moet blijven in landen met enkelen gouden en andere met enkelen zilveren standaard, dan zal het wenschelijk wezen dat de twee groepen van landen zooveel doenlijk aaneensluitende terreinen vormen. Bijzonder ongunstig zou toch de gesteldheid worden van een klein land, dat, ten gevolge der toetreding tot een mislukte poging om het stelsel van den dubbelen muntstandaard te verwerkelijken, juist tot den enkelen zilveren standaard gekomen was, en zich nu omringd zou zien door landen met den enkelen gouden standaard. En ziedaar juist de eventualiteit die zich voor ons land kan voordoen. Daarom moet Nederland zijn toetreding tot het stelsel van den dubbelen standaard afhankelijk maken van de uitgebreidheid van het terrein waarop de maatregel genomen wordt.

Wij hebben de eer enz.

(w. g.) *De Directie der Nederlandsche Bank*,
MEES, *President.*
QUACK, *Secretaris.*

Voorts wenschen wij nog de aandacht te vestigen op een onderwerp, dat herhaaldelijk besproken is door de leden der conferentie en waaromtrent haar door verschillende harer leden mededeelingen gedaan zijn, die onder de bijlagen der zittings-verslagen zijn opgenomen. Het geldt een punt dat niet zoozeer de eigenlijke aan de orde zijnde quaestie, althans niet hare oplossing, raakt, als wel een onderdeel van den algemeenen toestand, welks juiste appreciatie echter een onmisbaar vereischte is om tot die

Digitized by Google

oplossing den goeden weg inteslaan en dat daarom dan ook algemeen belang inboezemde. Het is namelijk de vraag, wat wel het industrieel gebruik is van de edele metalen, en in de eerste plaats van het goud.

Welke is de verhouding tusschen de tegenwoordige goud-productie en de jaarlijksche behoefte aan goud als circulatiemiddel, waarin voorzien moet worden zal het goud geen waardeverhooging ondergaan? Binnen welke grenzen zal althans de vraag beperkt moeten worden, wil men zoodanige waardeverhooging voorkomen, als waarvan de gevolgen zeer ernstig zouden zijn? Ziedaar, wij behoeven het niet te herinneren, vragen van het grootste gewicht. Maar al te veel was men bij de behandeling van dit onderwerp steeds geneigd of gewoon, om de cijfers der productie te vereenzelvigen met die van het bedrag waarmede jaarlijks de beschikbare voorraad muntmateriaal vermeerdert, minst genomen om eene betrekkelijk geringe beteekenis te hechten aan de vermindering die dit bedrag door het industrieel gebruik ondergaat. Welnu, op de beteekenis daarvan is in de eerste bijeenkomst der conferentie door verscheidene sprekers gewezen en met nadruk werd er op aangedrongen, dat ernstige pogingen gedaan zouden worden, om dienaangaande meer gegevens bijeen te verzamelen dan tot nog toe bestonden. Aan die wenschen werd reeds dadelijk door dezen en genen gevolg gegeven; bepaaldelijk omtrent het industrieel gebruik der edele metalen in Frankrijk en in Zwitserland zijn in de tweede bijeenkomst belangrijke mededeelingen gedaan.

Inmiddels werd ook van andere zijde het onderwerp behandeld. De onvermoeide geleerde, Dr. Ad. Soetbeer, aan wien de wetenschap reeds zooveel belangrijke statistieke studiën te danken heeft, ondernam ook weder dezen arbeid: te onderzoeken op welk bedrag het industriëel verbruik der edele metalen over de geheele wereld, namelijk in wat hij noemt „de kultuurlanden," begroot moet worden. In een vervolg op zijne jongste studie betreffende de productie der edele metalen en betreffende de tegenwoordige geldcirculatie deelde hij onlangs de uitkomsten van dit onderzoek mede. (*)

Het is natuurlijk hier de plaats niet Soetbeer in zijne verschil-

(*) Dr. Ad. Soetbeer. Zur Statistik der Edelmetalle in den Jahren 1876—80; Edelmetall-produktion in den Jahren 1876—79; Edelmetallvorrath und Geldumlauf in verschiedenen Staaten im Jahre 1880. in Conrad's Jahrbücher fur National Okonomie und Statistik 1881, Neue folge, zweiter Band, bl. 347—415 en Gold- und Silber-Verbrauch, a. v. dritter Band, bl. 121—213.

Digitized by Google

lende berekeningen te volgen. Maar het is bekend hoe grondig, hoe ernstig bearbeid, hoe degelijk al dergelijke studien van dezen schrijver zijn. Aan de door hem medegedeelde slotsom zijner onderzoekingen mag dan ook een groote waarde gehecht worden. Wij aarzelen daarom niet de door hem verkregen uitkomsten hier mede te deelen. Het spreekt intusschen van zelve dat men hier niet te doen heeft met cijfers die mathematische zekerheid hebben; het blijven, gelijk Soetbeer zelf aangeeft, veeleer globale begrootingen.

Het tegenwoordige jaarlijksche industrieele netto goudverbruik (netto: dat is het totaal verbruik na aftrek van hetgeen ontleent wordt aan bestaande aan de geldcirculatie onttrokken voorwerpen, dus het verbruik van nieuw goud) wordt door Soetbeer aldus opgegeven:

In	kilogram fijne.
de Vereenigde Staten van Amerika	13,500
Engeland	17,000
Frankrijk	16,900
Duitschland	11,760
Zwitserland	11,250
Oostenrijk-Hongarije	2,465
Italie	4,500
Rusland	2,400
de overige „kultuurlanden" (Indie en geheel het Oosten zijn hieronder niet begrepen, deze laat Soetbeer geheel buiten zijne berekeningen)	4,000
te zamen	83,775

Wij merken hierbij op hoezeer deze cijfers overeenkomen met eenige dergelijke cijfers van bevoegde autoriteiten, die aan de conferentie medegedeeld werden. Volgens Soetbeer zou het netto industrieële goudverbruik in Frankrijk tegenwoordig op 16.900 kilogr. fijn berekend moeten worden d. i. op eene waarde van ruim 48 milioen francs; volgens de berekeningen der fransche administratie wordt alleen voor de eigenlijke goudsmidswerken en kleinodiën 43 millioen francs verbruikt; omtrent het verbruik ten behoeve der galvanoplastie, photographie, ameublementen en andere verguldingen enz. bestaan daar geen gegevens, maar zeker worden daardoor eenige millioenen geabsorbeerd. Soetbeer berekent het netto verbruik in Zwitserland op 11.250 kilogram fijn d. i. op eene waarde van ongeveer 39 millioen francs; tot geheel dezelfde slotsom kwam de Zwitsersche gedelegeerde ter conferentie, de heer Lardy.

Digitized by Google

Maar vervolgen wij Soetbeer's mededeelingen en wel door de overzichten overtenemen die hij ten slotte geeft, en waaruit de cijfers blijken zoowel van de productie als van het industrieëel verbruik en van de algemeene geldcirculatie. Herinneren wij dat, als hierboven opgemerkt, Indie, China en in het algemeen het Oosten in deze buiten rekening zijn gelaten, behalve wat betreft den invloed der metaalbeweging met deze gewesten op de andere landen.

OVERZICHT DER GOUDPRODUCTIE, VAN DEN VOORRAAD GOUD-GELD EN VAN HET INDUSTRIEEL GOUDVERBRUIK IN DE JAREN 1831—1880.

(*In duizendtallen KG.*)

JAAR.	Goud-productie.	Voorraad goudgeld			Verlies door slijtage enz	Netto uitvoer naar het Oosten.	Netto industrieel verbruik.	Toevoeging tot de geldcirculatie uit zoogen. reserve, zegge: tijdelijk aan de circul. onttrokken munt en mm.
		bij den aanvang der periode.	bij het einde der periode	Vermeerdering.				
1831—40	203	800	850	50	3	10	180	40
1841—50	548	850	1,200	350	4	28	200	34
1851—60	2,018	1,200	2,833	1,633	5	100	280	
1861—70	1,885	2,833	3,841	1,008	7	300	570	
1871—80	1,703	3,841	4,690	849	8	120	840	114
1831—80	6,357	800	4,690	3,890	27	558	2,070	188

OVERZICHT DER ZILVERPRODUCTIE, VAN DEN VOORRAAD ZILVER-GELD EN VAN HET INDUSTRIEEL ZILVER-VERBRUIK IN DE JAREN 1831—80.

(*In duizendtallen KG.*)

JAAR.	Zilver-productie	Voorraad zilvergeld.			Verlies door slijtage.	Netto uitvoer naar het Oosten.	Netto industrieel verbruik	Vermindering of vermeerdering der zoogen. reserve.
		bij den aanvang der periode	bij het einde der periode.	Vermeerdering of vermindering.				
1831—40	5,964[5]	46,000	48,700	+ 2,700	470	2,200	2,000	— 1,405[5]
1841—50	7,804	48,700	53,500	+ 4,800	510	2,400	2,200	— 2,106
1851—60	8,955[5]	53,500	49,000	— 4,500	510	11,300	2,700	— 1,054[5]
1861—70	12,201	49,000	45,500	— 3,500	470	12,300	3,100	— 169
1871—80	22,345	45,500	46,700	+ 1,200	460	10,800	4,500	+ 5,385
1831—80	57,270	46,000	46,700	+ 700	2,420	39,000	14,500	— 650

Digitized by Google

Berekend naar de waarde in Duitsch geld geven deze overzichten de volgende resultaten.

Goud.		Millioenen Mark.	
Aanvang 1831.			
Werkelijke voorraad goud-geld			2232.0
Hierbij komt:			
1831—1840			
door Goudproductie		566.4	
uit zoogenaamde reserve		111.6	
te zamen		678.0	
Gaat af:			
door slijtage enz.	8.4		
netto uitvoer naar het Oosten	27.9		
door industriëel verbruik	502.2	538.5	
blijft vermeerdering van den voorraad			139.5
1841—1850			
Goud-productie		1528.9	
toevoer uit zoogenaamde reserve		94.9	
te zamen		1623.8	
Gaat af:			
door slijtage enz.	11.2		
netto-uitvoer naar het Oosten	78.1		
door industriëel verbruik	558.0	647.3	
blijft vermeerdering			976.5
1851—1860			
Goud-productie		5630.2	
Gaat af:			
door slijtage enz.	14.0		
netto uitvoer naar het Oosten	279.0		
door industriëel verbruik	781.2	1074.2	
blijft vermeerdering			4556.0
1861—1870			
Goud-productie		5259.2	
Gaat af:			
door slijtage enz.	19.5		
netto uitvoer naar het Oosten	837.0		
door industriëel verbruik	1590.3	2446.8	
blijft vermeerdering			2812.4
1871—1880			
Goud-productie en toevoer uit zoogenaamde reserve		5069.5	
Gaat af:			
door slijtage enz.	22.3		
netto uitvoer naar het Oosten	334.8		
door industriëel verbruik	2343.6	2700.7	
blijft vermeerdering			2368.8
Voorraad Goud-geld per einde 1880			13,085.2

Digitized by Google

Zilver.		Millioenen Mark.	
Aanvang 1831.			
Werkelijke voorraad zilvergeld			8280.0
Hierbij komt			
1831—1840			
door Zilverproductie		1073.6	
uit zoogenaamde reserve		253.0	
te zamen		1326.6	
Gaat af:			
door slijtage enz.	84.6		
netto uitvoer naar het Oosten	432.0		
door industrieel verbruik	360.0		
te zamen		840.6	
blijft vermeerdering van den voorraad			486.0
1841—1850.			
Zilverproductie		1404.7	
uit reserve		379.1	
		1783.8	
Gaat af:			
door slijtage enz.	91.8		
netto uitvoer naar het Oosten	432.0		
door industrieel verbruik	396.0		
		919.8	
blijft vermeerdering			864.0
De voorraad zilvergeld per einde 1850 stelt zich dus op			9630.0
1851—1860			
Zilverproductie		1612.0	
uit reserve		189.8	
te zamen		1801.8	
Gaat af:			
door slijtage enz.	91.8		
netto uitvoer naar het Oosten	2034.0		
door industriëel gebruik	486.0		
te zamen		2611.8	
blijft vermindering			810.0
geeft voorraad per einde 1860			8820.0
1861—1870			
Zilverproductie		2196.2	
uit reserve		30.4	
		2226.6	
Gaat af:			
door slijtage enz.	84.6		
netto uitvoer naar het Oosten	2214.0		
door industriëel verbruik	558.0		
		2856.6	
blijft vermindering			630.0
geeft voorraad per einde 1870			8190.0
1871—1880			
Zilverproductie		4022.1	
Gaat af:			
door slijtage enz.	82.8		
netto uitvoer naar het Oosten	1944.0		
door industriëel verbruik	810.0		
te zamen	2836.8		
overgang in zoogenaamde reserve	969.3		
		3806.1	
blijft vermeerdering			216.0
Voorraad zilvergeld per einde 1880			8406.0

Digitized by Google

Het is niet mogelijk van deze cijfers kennis te nemen zonder inderdaad getroffen te zijn door de groote beteekenis van het industrieel verbruik der edele metalen in het algemeen en van het goud in 't bijzonder. Ongeveer 33 pCt. der geheele goud-productie van de laatste vijftig jaar zijn door het industrieel verbruik geabsorbeerd, en in de laatste tien jaren was het de helft der totale productie die aldus voor het geldverkeer verloren ging. In de allerlaatste jaren daalde de goudproductie, als bekend, tot een bedrag van slechts ongeveer *f* 240,000,000, hetgeen na aftrek van 83.775 K. G., zegge ruim *f* 130,000,000, dus niet veel meer dan een bedrag van honderd millioen gulden tot vermeerdering der geldcirculatie disponibel liet. Deze cijfers laten waarlijk geen plaats meer voor verwondering over den grooten invloed, die de vermeerdering van vraag voor goud, ten behoeve der geldcirculatie in enkele landen, op den algemeenen stand van zaken heeft uitgeoefend. Ze zijn tevens welsprekender dan ieder betoog om het gevaar aantetoonen, dat aan iederen voortgang op den weg der ontmunting van het zilver en vervanging daarvan door goud verbonden is.

Maar ook nog eene andere gevolgtrekking is dunkt ons te trekken uit deze groepeering van Soetbeer van de cijfers der bewegingen der edele metalen in de laatste vijftig jaar. De Oostersche landen, als in deze door Soetbeer gedaan is, buiten rekening latende vinden wij de waarde van den werkelijken voorraad

	van het Goudgeld	en van het Zilvergeld.
in 1831	2232 Mill. Mark	8280 Mill. Mark.
„ 1870	10716 „ „	8190 „ „
„ 1880	13085 „ „	8406 „ „

Dit zijn, let wel, de cijfers betreffende de handelswereld van Europa en Amerika, die in de periode van 1831—70 feitelijk onder het régime verkeerde van den tweeledigen standaard met vaste waardeverhouding van 15½ : 1. Is het dan geen dwaasheid te willen beweren, dat, terwijl onder dat regime die waardeverhouding zich handhaafde, terwijl de goudvoorraad klom van 2232 op 10716 millioen mark en tegelijkertijd de zilvervoorraad afnam van 8280 tot 8190 millioen mark, de oorzaak der daling van het zilver tusschen 1870 en 1880, terwijl de goudvoorraad andermaal steeg van 10716 op 13085 millioen mark en de zilvervoorraad slechts van 8190 op 8406 millioen mark klom, aan iets anders geweten zou moeten worden dan aan de willekeurige maatregelen die in deze periode den bestaanden toestand desorganiseerden, en

Digitized by Google

en die toeteschrijven aan de wijziging der productie-cijfers? Zelfs al zoude men met het oog op deze quaestie de 969 millioen mark zilver, die volgens Soetbeer in de periode 1871—80 in de zoogenaamde reserve zijn overgegaan, geheel onder den werkelijken voorraad van zilvergeld willen opnemen, zoo zou de totale vermeerdering van den zilvervoorraad in deze periode nog slechts stijgen tot de helft van die van den goudvoorraad Wel is het waar, dat de in deze jaren plaats gevonden hebbende daling van het zilver den uitvoer daarvan naar het Oosten zeer bevorderd heeft, en dat dus zonder die daling de voorraad in Europa enz. grootere vermeerdering zou hebben ondergaan. Maar moet hier toch weder tegen ingebracht worden, dat de zilveruitvoer naar het Oosten volstrekt niets abnormaals is, dat die integendeel in de beide perioden 1851—1860 en 1861—1870 nog aanzienlijker was dan in 1871—1880 en dus ongetwijfeld ook zonder de daling van het zilver in dit laatste tiental jaren niet onbelangrijk ware geweest. En al zoude men willen aannemen, dat die zilveruitvoer voor b.v. de helft zonder gezegde daling niet zoude hebben plaats gevonden, zoo zou ook dan nog de vermeerdering van den zilvervoorraad beneden die van den goudvoorraad gebleven zijn.

Laten wij thans deze beschouwingen echter rusten, om over te gaan tot ons onderzoek naar den invloed van het resultaat der conferentie.

Dat de oppositie tegen het bimetallismus zou juichen over het voorloopig uiteengaan der conferentie, zonder dat een tastbaar resultaat verkregen werd, was te verwachten en is ook niet uitgebleven. Hoe ijdel intusschen die juichtoon was, als men het wilde voorstellen, als of niet alleen gebrek aan de noodige medewerking om te geraken tot de eenige rationeele oplossing der toch algemeen erkende moeilijkheden, maar ook principieele veroordeeling van het stelsel der bimetallisten de oorzaak was dat de conferentie niet aanstonds van debateeren tot handelen kon overgaan, behoeven wij thans niet nader uiteen te zetten. Het moet voorts erkend worden, dat bij een deel der opposanten de toon der oppositie allengs ook wel degelijk van aard veranderd is. Met name in Duitschland is dit onmiskenbaar het geval. Van verschillende zijden verneemt men daar tegenwoordig veel meer uitsluitend van tegenkanting tegen ieder denkbeeld eener bimetallieke conventie

Digitized by Google

alleen omdat Engeland zijn muntstelsel niet veranderen wil en wijl men meent dat zonder Engeland ook Duitschland niet toetreden moet, dan algemeene theoretische oppositie. Maar deze meening blijft zeer zeker in Duitschland nog zeer algemeen heerschen. Zelfs erkende voorstanders van het bimetallismus nemen dit standpunt onder hunne bescherming.

Zoo wordt door professor Lexis (*) althans deze stelling verdedigd, dat indien maar de Duitsche regeering in hare toegezegde concessien nog een weinig verder zou willen gaan en zich verbinden zou, de bestaande Thalerstukken niet te ontmunten maar integendeel te vermunten in Marken, geslagen in de verhouding van 15½ : 1, Frankrijk, Amerika, Italie, de Nederlanden en Spanje alsdan eene bimetallieke conventie zouden kunnen sluiten. Hij acht, dat dan het gevaar van zilveruitvoer uit Duitschland zoozeer verminderd zou worden, dat gezegde staten dan veilig het „experiment" zouden kunnen „beginnen." Principieel zou, meent hij, Duitschland aldus tot de bimetallieke theorie toetreden, en voorloopig voor zich vasthoudende aan den „onvolledigen" dubbelen standaard, gemakkelijk later zich aan de conventie kunnen aansluiten. Voor Duitschland ware dit zeker de meest wenschelijke gang van zaken. Maar Lexis vergeet daarbij dunkt ons, dat het wel degelijk van beteekenis zou zijn dat Duitschland, zoolang deze stand van zaken zou aanhouden, telkens als de wisselkoersen ten nadeele van Duitschland zouden zijn in zilver zou kunnen betalen, in het tegenovergestelde geval echter in goud betaald zou moeten worden; voorts dat de afwachtende houding van Duitschland ook voor andere staten een beletsel moet zijn tot het bimetallismus over te gaan, met name allereerst, voor Oostenrijk dit minstens zeer bezwarend zou maken. Professor Lexis is ongetwijfeld geheel ter goeder trouw waar hij dezen middenweg aanbeveelt om tot een begin van uitvoering te komen van de bimetallieke conventie en daarbij verwacht, dat Duitschland later zijne afwachtende houding zou laten varen en zich volledig zou aansluiten. Maar welke waarborg zou er bestaan dat de Duitsche regeering werkelijk zoo handelen zou? Iedere onvolledigheid, bovendien, in de wijze waarop met de in praktijkbrenging van het stelsel begonnen zou worden, vermindert de kansen van het welslagen van het „experiment," eenvoudig omdat

(*) M. Lexis. Die Wahrungsfrage nach der Munzkonferenz. Jahrbuch fur Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirthschaft, herausgegeben von Gustav Schmoller, 1881 4e deel, bl. 245—257.

Digitized by Google

het experiment niet volledig, dat is niet goed, genomen zou worden. En het blijft juist de vraag of de regeeringen van Frankrijk, Amerika, enz. wel zouden doen, niet alleen om op gebrekkige wijze te beginnen het stelsel in praktijk te brengen, maar ook om daardoor de middelen van pressie prijs te geven, die zij thans bezitten om tot de, in ieder geval, beste uitvoering te geraken.

Welke de inzichten thans zijn van de Duitsche regeering zelve is intusschen nog nergens gebleken, direkt noch indirekt. De wisselkoersen hebben dit najaar zich niet als in 1879 ten nadeele van Duitschland gekeerd; dientengevolge heeft de Duitsche Bank zonder buitengewone maatregelen te nemen en eenvoudig met haren discontokoers de algemeene markt volgende, alle goeduituitvoer kunnen verwijderen. De muntquaestie is daardoor in de laatste maanden in Duitschland niet acuut aan de orde gekomen. In het parlement is het onderwerp nog niet weder besproken.

Inmiddels hebben beide de Fransche en de Italiaansche regeering de daad bij het woord gevoegd ten opzichte hunner verklaring, dat zij slechts geneigd zijn tot eene algemeene, niet tot eene partiëele bimetallieke conventie toetetreden. De Italiaansche leening, welker provenu dienen moet om de regeering in staat te stellen de speciebetalingen te hervatten, is gesloten onder uitdrukkelijke verplichting voor de contractanten om die tot een bedrag van 400 millioen frcs in goud te voldoen. De Italiaansche regeering verlangt aldus onder de tegenwoordige omstandigheden het muntwezen in hoofdzaak op goudbasis te regelen. Vormelijk blijft ze — hetgeen wel niet anders geschieden kon — zich aansluiten aan den hinkenden standaard, zooals die thans in alle landen der Latijnsche unie bestaat, maar in werkelijkheid wil ze toch dat het goud hoofdbestanddeel in haar muntwezen zij. En wat Frankrijk aangaat, zoo is sedert de verdaging der conferentie eene wijziging in de Fransche bank-politiek onmiskenbaar. Discontoverhooging werd thans niet langer uitgesteld, en alle verdere haar ten dienste staande middelen werden evenzeer door de Bank aangegrepen om haren goudvoorraad niet alleen tegen verderen achteruitgang te verdedigen maar om die ook te vermeerderen. Het is bekend hoezeer de Fransche Bank steeds onder den invloed staat der regeering; hare handelwijze in deze moet dan ook door de regeering geinspireerd zijn geworden. Trouwens er bestaan onwederlegbare bewijsgronden voor de hier gedachte samenwerking. Immers is het een feit dat bij alle landskassen bevel is gegeven om zooveel mogelijk het goud bijeen te garen en bij de

Digitized by Google

Bank over te brengen en slechts zilveren munt voor de uitbetalingen te gebruiken. Het is alsof Frankrijk en Italie aan Duitschland en Engeland, in nader antwoord op hunne houding ter conferentie, toeroepen: gij ducht voor u den strijd om het goud niet, gij wilt althans niet meewerken om daarvoor de aanleiding weg te nemen, het zij zoo; maar dan zult gij ook bemerken niet langer ten onzen koste deze winstpolitiek te kunnen volgen, wij zullen u de uitvoering daarvan niet langer vergemakkelijken, integendeel kunt gij er staat op maken ons voortaan veeleer als tegenstanders op uw weg te zullen ontmoeten.

Van veel meer gewicht nog en beteekenis zijn de jongste berichten van Amerika. Met buitengewone belangstelling werd ditmaal de jaarlijksche boodschap van den President bij de heropening van het congres tegemoet gezien. Dan zou het moeten blijken welke muntpolitiek de regeering der Ver. Staten volgen wil nu de conferentie voorshands onverrichter zaken uiteenging. Welnu open en klaar heeft de regeering zich uitgesproken. In het „Report of the Secretary of the Treasury" wordt ten sterkste aanbevolen dat de „Blandbill" ingetrokken worde en een einde worde gemaakt aan de regelmatige maandelijksche zilveraanmuntingen, aan den secretary of the Treasury de bevoegdheid gelaten wordende die, bij tijd en wijle en alsdan voor zoodanige bedragen als noodig zou blijken, te hervatten, indien dit ten behoeve der binnenlandsche circulatie vereischt zou worden. Van tweeërlei aard zijn de motieven van dit voorstel. Ten eerste verklaart de secretaris der schatkist onbewimpeld, dat hij, zich in deze houdende aan de zeer bepaalde meening van verschillende gezaghebbende bimetallisten, in Frankrijk en Amerika die maatregel zeer geschikt acht om te leiden tot eene overeenkomst tusschen de belanghebbende staten tot herstel van het zilver in eene vaste waardeverhouding met het goud; de voornaamste handeldrijvende natien zullen dan wel — zegt hij — verplicht worden de munt-quaestie in zeer ernstige overweging te nemen en die tot eene goede oplossing brengen. Ten andere echter zou de maatregel ook noodig zijn om te beletten dat Amerika onwillekeurig kome tot het zilver als eenige munt. Eensdeels dus is het erkende doel, pressie uitteoefenen op Engeland en Duitschland ten einde tot het resultaat te komen dat de Munt-conferentie nog niet heeft kunnen bewerken; anderdeels om, zoo dit, of zoolang dit niet gelukt, te verzekeren dat Amerika's muntwezen zijn goudbasis behoude.

Men moet nu afwachten hoe het congres over dit regeerings-

Digitized by Google

voorstel zal denken. De oude zilver-partij, zoo wordt beweerd, steekt het hoofd weder op en zal zelfs uitbreiding der zilvercirculatie voorstellen. Dergelijke wetsbepaling zou wel nimmer door den President bekrachtigd worden, maar daarentegen zouden ook de regeeringsvoorstellen geen meerderheid vinden. Het is mogelijk; het congres heeft zelden uitgeblonken door zijn wijsheid in financiëel beleid. Maar zeker is het dat in de handelskringen en in de meest geächte financieele bladen warme sympathie wordt betuigd voor de door de regeering uiteengezette denkbeelden.

In het Engelsche Parlement was de houding der Regeering ten opzichte der muntquaestie reeds den 7den Juli ll. besproken, dus nog tijdens de tweede bijeenkomst der conferentie. De verklaringen der beide ministers, voor Engeland sprak Gladstone, voor Indie lord Hartington, bepaalden zich toen tot de mededeeling der aan de Engelsche en aan de Engelsch-Indische gedelegeerden gegeven instructien. Gladstone voegde daar evenwel uitdrukkelijk bij, dat er bij de Engelsche regeering geen voornemen bestond om de bestaande muntwet te wijzigen. Sedert werd door de Engelsche ministers niet nader op de zaak teruggekomen. Maar, bij de aanbieding van het budget voor Indie op 22 Augustus, trad lord Hartington in eene uitvoerige beschouwing betreffende de nadeelige gevolgen van de depreciatie van het zilver. Hij besloot zijne rede met de volgende woorden: „Het is dus geen wonder, dat de Indische regeering groot belang stelt in, en levendige sympathie gevoelt voor de pogingen, die gedaan worden om tot eenige algemeene overeenkomst te geraken, voor het streven tot verzekering van een vaste waardeverhouding tusschen het goud en het zilver. Alles wat gedaan wordt om dat doel te bereiken is een voordeel voor Indie. Dit de meening zijnde van de Indische regeering, acht zij het haren plicht alles te doen wat zij vermag om tot eene overeenkomst tusschen de Europeesche mogendheden medetewerken, met welk doel zij dan ook gedelegeerden zond naar de Parijsche conferentie. Het Huis weet dat de Conferentie hare zittingen verdaagd heeft, het is te wenschen dat als zij weder bijeen zal komen een resultaat verkregen worde."

Van andere zijden dan de hier thans achtereenvolgens genoemde landen is weinig vernomen. Oostenrijk en Rusland zouden, naar veler meening, door zich aantesluiten, eene particele bimetallieke conventie mogelijk kunnen maken. Maar de jongste berichten omtrent Ruslands financien laten geen plaats voor eenig uitzicht op spoedigen terugkeer van Rusland van het regime van papieren

Digitized by Google

geld-circulatie. En uit Oostenrijk zijn de berichten tegenstrijdig en onzeker. Te Weenen schijnen intusschen over het geheel de meeningen niet ongunstig te zijn voor bimetallieke regeling van het muntwezen; maar minder zou zulks het geval zijn in Hongarije, en voor het oogenblik althans men dáár daarvan niet willen hooren. Wellicht wordt men daar voorshands geinfluenceerd door de consideratie, dat men nog met eene goudleening aan de markt is, voor welke men zeker gaarne eerst de hoogstmogelijke premie wil bedingen. Soms verneemt men ook van te Weenen besproken wordende plannen tot hervatting der speciebetalingen met aanneming van den enkelen zilveren standaard: maar dienaangaande schijnt er toch meer sprake te zijn van maatregelen, uitgedacht door handige financiers, die vooral hun eigen belang op het oog hebben, dan van maatregelen waarop de regeering werkelijk bedacht zou zijn. Waarschijnlijk is het dat de regeering van Oostenrijk—Hongarije bij hare afwachtende houding zal volharden en aan geene hervatting der speciebetalingen zal denken eer van andere zijden, in deze of gene richting, eene beslissing genomen zal zijn.

De inzichten onzer Regeering zijn bekend. In zijne memorie van beantwoording van het voorloopig verslag der Tweede Kamer betreffende Hoofdstuk VII B schreef de minister van financien het volgende:

„De Regeering is er volkomen van doordrongen, dat, wanneer het niet gelukt, op uitgebreid gebied bij internationale overeenkomst het behoud van het bimetalisme te waarborgen, de verwarring, die dan door de ontzettende waardevermindering van het zilver, zoowel in de binnenlandsche als in de internationale transactien hoogstwaarschijnlijk ontstaan zal, zoo ernstig zal wezen, dat de gevolgen daarvan nu nog op verre na niet te berekenen zijn.

„Om die reden heeft zij niet slechts dadelijk zich bereid verklaard aan de door Frankrijk en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika in het begin dezes jaars voorgestelde onlangs te Parijs gehouden internationale Munteonferentie deel te nemen, maar hebben ook hare gedelegeerden op die conferentie met zeer te waardeeren tact en ijver het tot stand komen van zulk eene internationale overeenkomst trachten te bevorderen.

„De Regeering blijft ook op diplomatiek terrein in dien geest werkzaam, ofschoon overtuigd, dat veeleer de macht der feiten, het ondervinden van de groote bezwaren, welke uit den tegen-

Digitized by Google

woordigen toestand op het muntgebied voortvloeien en die vooral in den laatsten tijd hier en elders sterker aan den dag komen, het lot der tot April van het volgende jaar verdaagde nadere conferentie beslissen zullen.

„Zij voor zich ontveinst het zich geenszins, dat die bezwaren hier te lande, waar zij zich nu nog slechts door hooge discontos doen gevoelen, wellicht spoediger dan velen geneigd zijn te denken, in meer ernstigen vorm, in *agio* op het goud, in hoogere en onzekere wisselkoersen en in hoogere en onvaste prijzen, te voorschijn zullen komen. Wij hebben sedert enkele jaren een fictiven gouden standaard, waarnaar de waarde van ons ruilmiddel, ofschoon dit feitelijk grootendeels uit zilver bestaat, zich ondanks de groote waarde-vermindering van laatstgenoemd metaal tot dusver regelt, maar wie kan zeggen, hoe lang dit nog duren zal?

„Den zwakken toestand, waarin ons muntwezen dien ten gevolge verkeert, heeft de Regeering nooit verheeld. Die zwakte moest zich wat vroeger of later openbaren. Zij is, in den laatsten tijd vooral, door de aanhoudende sterke uitvoeren van goud naar Noord-Amerika duidelijk aan den dag gekomen. Volgens de weekbalansen der Nederlandsche Bank toch bedroeg op den 14en Augustus 1880 haar goudvoorraad:

aan munt	*f* 41.006.990,00
aan muntmateriaal	- 39.636.639,79
in 't geheel	*f* 80.643.629,79

tegenover een zilvervoorraad van *f* 81.311.561,31½; terwijl die voorraden den 12den dezer (November 1881) zich aldus hadden gewijzigd, dat die van 't zilver tot *f* 86.927.044,41 was gestegen en daarentegen die van het goud was gedaald tot *f* 19.082.807,15 waaronder nog slechts voor *f* 26.057,15 aan muntmateriaal; zoodat gedurende de laatste veertien maanden niet slechts nagenoeg *al* het gouden muntmateriaal, maar bovendien voor *f* 21.950 240 van onze tienguldenstukken is uitgevoerd, ongerekend wat daarvan voor uitvoer nog uit den omloop genomen is.

„Blijft de stroming in die richting onverhoopt nog eenigen tijd voortduren, dan staat het te vreezen, dat de waarde van ons ruilmiddel eerlang niet meer door die van onze gouden munt zal kunnen worden beheerscht. Maatregelen daartegen kan de ondergeteekende, ook met het oog op de in April aanstaande op nieuw bijeenkomende Muntconferentie, voor 's hands niet in overweging geven. Mocht echter onverhoopt die conferentie niet tot eene bevredigende uitkomst leiden, dan zal voor Regeering en Staten Generaal waar-

Digitized by Google

schijnlijk het tijdstip aangebroken zijn, waarop zal *moeten* worden besloten, om òf met opoffering van millioenen schats tot ontmunting en verkoop van een groot deel van onzen zilvervoorraad over te gaan, òf in een feitelijken terugkeer tot den zilveren standaard te berusten en al de daaraan verbonden schromelijke gevolgen te aanvaarden."

Op geheel deze omschrijving van den tegenwoordigen stand van zaken en deze redeneering van onze Regeering is zeker geen enkele gegronde aanmerking te maken. Men kan er zich slechts over verheugen, dat bij de Regeering een zoo gevestigde overtuiging betreffende de gevaren van den bestaanden toestand blijkt te bestaan, zoo ernstige begeerte om hareerzijds medetewerken tot de meest doeltreffende en afdoende oplossing der algemeene muntquaestie, zoo volkomen besef van het gewicht der quaestie ook speciaal voor ons land. Na al hetgeen wij over het onderwerp hier herhaaldelijk geschreven hebben, zoo dikwijls wij de muntquestie bij gelegenheid onzer overzichten van de geld- en de fondsenmarkt behandelden, behoeven wij hier aangaande de door den minister aangevoerde punten thans niet in nadere bijzonderheden te treden. Verwondering kan het ook slechts wekken dat, en dan nog wel in een financieel blad, 's ministers denkbeelden bestrijding hebben gevonden. Trouwens, elders is reeds onmiddelijk de onjuistheid dezer bestrijding aangetoond. Alleen dit worde dienaangaande hier nog opgemerkt, dat het inderdaad bevreemdend is in een financieel geschrift de miskenning te vinden van zoo fondamenteele waarheden als dat: een muntwezen niet goed is, indien 's lands munt voor het grootste deel bestaat uit een intrinsiek gedeprecieerd ruilmiddel, en als dat: uit zulk een toestand het gevaar geboren wordt voor een onzekerheid der wisselkoersen en een onvastheid van alle prijzen die hoogst noodlottig zijn voor den handel en voor alle financieele belangen in den lande, onvastheid en onzekerheid, die niets gemeen hebben met de gewone dagelijksche koersvariatien, maar die daaruit voortspruiten dat de vaste grondslag voor alle prijsbepalingen verloren gaat, dat het ruilmiddel, tevens waardemeter, zelf geen vaste waarde meer heeft. Niet minder vreemd was het in een vak-blad als een punt van uitgang ter bestrijding van den minister de bewering te ontmoeten, dat de betrekkelijk veelvuldige wisselingen en somtijds hooge opdrijving van den discontokoers te Londen het gevolg zijn van de regeling van het muntwezen in Engeland. Na al wat over dat onderwerp geschreven is,

Digitized by Google

zou men gemeend hebben, dat het een algemeen erkend feit is, dat in deze het Engelsche muntstelsel buiten sprake gelaten kan worden en men hier alleen te doen heeft met een gevolg van de eigenaardige inrichting van het bankwezen in Engeland. Maar reeds genoeg hierover. Vestigen wij alleen nog de aandacht van hen, die „onze muntquaestie" nader willen bestudeeren, op het belangrijk Gids-artikel van den heer N. G. Pierson dd. 10 Juni (*).

Een punt is er in de mededeelingen van den minister van financien, waarop wij met veel genoegen de aandacht vestigen, namelijk dat onze regeering op diplomatiek terrein werkzaam blijft ter bevordering der gewenschte internationale muntovereenkomst. Ten andere schijnt men uit de, hierboven aangehaalde, jongste mededeelingen der regeering van de Ver. Staten van Amerika te mogen opmaken dat ook zij in overleg met hare bondgenooten, althans met Frankrijk, blijft handelen. Dat de Conferentie onmiddelijk tot een resultaat zou leiden was bezwaarlijk te verwachten, is ook hier te lande niet voorzien. Herinneren wij dienaangaande er b. v. aan dat, toen in Februari het „Handelsblad" (†) een warm artikel schreef, ten gunste der toenmaals door Frankrijk en Amerika aan de andere mogendheden voorgestelde conferentie, de schrijver van dat artikel zich o. a. aldus uitliet:

„Als deze (de algemeene discussien) afgeloopen zijn, zullen naar het ons voorkomt, de werkzaamheden der conferentie eenigermate van aard moeten veranderen, op de discussiën zullen dan onderhandelingen moeten volgen Het is namelijk hoogst onwaarschijnlijk dat, al ware omtrent de theoerie van het bimetallismus ook zelfs eenstemmigheid verkregen, dadelijk de verschillende regeeringen zich bereid zullen verklaren de theorie in praktijk te brengen. De vertegenwoordigers van die staten, die onverwijld, zij het dan ook voorwaardelijk, tot adhaesie aan de vastgestelde hoofdbeginselen der te sluiten overeenkomst zouden kunnen besluiten, zullen dan eene commissie moeten vormen, die met de niet dadelijk toetredende regeeringen door bemiddeling van de gedelegeerden van dezen in speciale onderhandelingen zou moeten treden."

In eene soortgelijke phase van onderhandelingen schijnt nu werkelijk de conferentie getreden te zijn. En daarmede mag men

(*) N. G. Pierson «De Muntquaestie» in «De Gids» 1881, No 7.

(†) Zie Handelsblad dd. 22 Februari 1881 «de Internationale Munteonferentie.»

Digitized by Google

inderdaad vertrouwen, dat zij op den goeden weg is. Wanhope men ook niet, indien deze onderhandelingen niet schielijk vorderen. Er zijn inzonderheid in Engeland sterk gevestigde vooroordeelen te overwinnen; maar hoe lang hebben niet voordezen een Cobden en zijn bondgenoten voor hunne denkbeelden moeten strijden? Eene zaak is er intusschen die wellicht een heilzamen invloed kan oefenen ter bespoediging eener gewenschte oplossing van het vraagstuk. Namelijk het alternatief dat Amerika, indien maar het congres met de regeering medegaat, aan Engeland en Duitschland moet stellen, òf wel zich met de bimetallistische mogendheden omtrent eene conventie te verstaan, òf wel de gevolgen te dragen van de staking der zilveraanmuntingen in Amerika. En wat dit aangaat is er althans dit lichtpunt in den strijd van het oogenblik, dat in Engeland men zeer goed begrijpt, dat men hier niet te doen heeft met een willekeurig door Amerika uitgedacht middel tot uitoefening van pressie, maar dat de regeering der Ver. Staten in den tegenwoordigen stand van zaken de zilveraanmuntingen moet staken. Zoo schreef The Statist (*) als volgt: „Het is aan de Ver. Staten gebleken, zoo als het te voren aan Frankrijk en Duitschland bleek, dat het mogelijk is bij een gouden muntstandaard een zeker bedrag zilvergeld in omloop te hebben, al circuleert dat zilvergeld ook op eene veel hooger aangenomen waarde dan de tegenwoordige marktprijs van het zilver. Maar de regeering ziet duidelijk in dat dit zilvergeld inderdaad een gelijk bedrag standaardmunt verdringt en dat, al is die verplaatsing ter nauwernood merkbaar wanneer er behoefte is aan ruilmiddelen, wanneer het goud van alle kanten naar Amerika toestroomt, de invloed zeer gevoelig zal zijn zoodra er eenige vertraging in de handelsbeweging zal komen en de wisselkoersen zich ten nadeele van Amerika zouden keeren. Wanneer dat plaats vindt, zoo zal het niet zilver zijn dat van Amerika weg zal vloeien, maar goud, en dan zal het zilvergeld in verhouding tot het goud een veel grootere plaats in het algemeene ruilmiddel innemen. Wat wij dan vreezen is, dat, zoo de zilvermunt van jaar tot jaar blijft toenemen, het gevolg zal zijn dat in weinige jaren het zilvergeld een overheerschende plaats in het ruilmiddel in Amerika zou innemen, en het gevaar zou dan groot zijn voor Amerika om zijn gouden standaard geheel te verliezen. (Juist de toestand waarin thans reeds Nederland verkeert, de toestand zoo terecht ook door onzen minister van financien als gevaarlijk geschetst). Om de verwezenlijking

(*) The Statist, 17 December 1881, bl. 715.

Digitized by Google

van zulk een toestand te voorkomen, is het noodig dat Amerika thans zijne zilver-aanmuntingen stake." Ook „The Economist" betuigde op gelijke gronden zijn bijval voor het voorstel der regeering van de Ver. Staten.

Nu werd, wel is waar, noch door The Statist, noch door The Economist, gelijk in het algemeen niet door de anti-bimetallisten in Engeland, toegegeven dat de staking der zilver-aanmuntingen in Amerika voor Engeland een reden zou zijn om van muntpolitiek te veranderen. Maar in invloedrijke handelskringen en door vele wetenschappelijke of politieke personen van gezag wordt daarover toch geheel anders geoordeeld. In het bijzonder zijn schier allen, die belang hebben bij den handel met Indie of wier financieele belangen op andere wijze met die van Indie vereenzelvigd zijn, en (gelijk wij hierboven ook weder opgemerkt hebben) vooral de Indische regeering en zij die deze vertegenwoordigen of voor hare belangen opkomen, van een geheel ander gevoelen.

Als een middel voor Indie om aan den schadelijken invloed der depreciatie van het zilver verder te ontsnappen, werd intusschen herhaaldelijk ook een geheel andere maatregel besproken dan het zich verstaan van Engeland met Amerika en Frankrijk enz. omtrent eene bimetallieke conventie. Overgang namelijk ook voor Indie tot den gouden standaard, de vrije zilver-aanmuntingen aldaar alsdan gestaakt wordende en de bestaande zilvermunt slechts als teekenmunt in circulatie blijvende. Uit de wijze waarop de Engelsche gedelegeerden zich ter conferentie hebben uitgelaten schijnt te blijken, dat ook de Engelsche regeering dit denkbeeld thans niet geheel verwerpt.

Maar zouden, al beschouwt men de zaak alleen uit het oogpunt der Indische belangen zelven, de bezwaren aan zoodanige handelwijze verbonden toch niet buitengewoon groot zijn? Aan mededeelingen van zeer recenten datum van zeer bevoegde zijde, van Sir Richard Temple, laatst gouverneur van Bombay, luitenant gouverneur van Bengalen en minister van financien van Indie, ontleenen wij de volgende bijzonderheden betreffende de goud- en zilvervoorraad en circulatie in Indie. (*)

Sedert 1793 toen de Oost-Indische compagnie de regeling van het muntwezen in hare handen nam en een einde maakte aan de wet-

(*) Deze mededeelingen werden door Sir R. Temple gedaan in de Mei-vergadering van het Institute of Bankers te Londen. Zie het tijdschrift van dit Institute van Juli 1881 bl 405 en vv.

Digitized by Google

tige circulatie der inlandsche munten is netto in Indie ontvangen voor een bedrag van:

(*) pd. st. 333.000.000 aan zilver en
122.000.000 „ goud
Te zamen pd. st. 455.000.000

Van 1793 tot 1835 had Indie den dubbelen standaard. In 1835 werd het muntwezen opnieuw geregeld en de enkele zilveren standaard ingevoerd. Van de toen ingestelde muntsoorten is gemunt:

pd. st. 255,000,000 zilvergeld
„ „ 3,000,000 goudgeld.

De netto zilver-invoeren bedroegen intusschen van 1835 tot 1881 slechts 237 millioen pd. st., maar van 1793 tot 1835 was gemunt 70 millioen pd. st. en van deze munt is 22 millioen in nieuw geld hermunt.

Totaal zou dus thans aan zilvermunt aanwezig zijn:

pd. st. 255,000,000 nieuwe munt
„ „ 48,000,000 oude „

en bovendien een bedrag van:

pd. st. 30,000,000 oude inl. munt

en voorts zou er nog in een of anderen vorm een saldo van oude zilver-invoeren aanwezig zijn, waarvan echter geen begrooting gegeven kan worden.

De netto goud-invoeren hebben bedragen:

van 1793 tot 1835 pd. st. 8,000,000
„ 1835 „ 1881 „ „ 104,000,000

en de voorraad oude inlandsche munt, voor 1793 gemunt en thans nog aanwezig, wordt op pd. st. 10,000,000 begroot; voorts moet ook een zeker saldo van vroegere invoeren in een of anderen vorm aanwezig zijn.

Totale voorraad van zilveren en gouden munt en muntmateraal

pd st. 333,000,000 zilver en
„ „ 122,000,000 goud

waarvan echter slechts pd. st. 200,000,000 geacht worden de werkelijke geldcirculatie uit te maken. Blijvende een bedrag van:

p. m. pd. st. 58,000,000 nieuwe zilvermunt
„ „ „ 78,000,000 oude en inl. zilvermunt
en „ „ „ 120,000,000 goud muntmateriaal

dat wel aanwezig is, maar slechts als weggelegde schatten.

Het feit, dat in Indie aldus voor aanzienlijke sommen goud en

(*) Alle cijfers zijn opgegeven naar de waarde in Engelsch geld.

Digitized by Google

zilver aan de circulatie onttrokken en als spaarpenningen weggelegd zijn, is bekend genoeg; maar Temple constateert uitdrukkelijk dat het de gewoonte is het goud aldus in allerlei vormen, als baren, in vreemde specien, enz. te bewaren, edoch het zilver als gemunt zilver op zij te leggen. Intusschen komt het ons voor, dat van de door Temple medegedeelde cijfers een zeker bedrag had afgetrokken moeten worden voor versmeltingen ten behoeve van sieraden enz. Maar al dwalen wij hierin niet, zoo blijft het hier bedoelde bedrag toch zeker nog zeer aanzienlijk.

En nu is dienaangaande de vraag, die zich aan ons opdringt, wanneer wij denken aan een overgang van Indie van den zilveren tot den gouden standaard, deze: of onder zoodanig veranderde omstandigheden de in zilvergeld weggelegde spaarpenningen wel in dien vorm gehouden zouden worden; zoude het niet veeleer te wachten zijn, dat het zilvergeld, zijn karakter van standaardmunt verliezende, weder in de circulatie teruggebracht zou worden en men het als spaarschat door goud zou willen vervangen?

In dat geval zou Indie, bij den overgang tot den gouden standaard, staan tegenover het bezwaar van een geldcirculatie in gedeprecieerde teekenmunt ten bedrage — zoo dan al niet van ruim 300 — toch minstens zeker van 250 millioen pd. st. Dat geval daargelaten, volgens Temple's opgaven, in ieder geval toch ten bedrage van 200 millioen. En hoezeer zou, onder de hier gedachte omstandigheden, die teekenmunt niet gedeprecieerd zijn; waar zouden dan de grenzen der zilverdaling zijn?

Wat zou onder zulk een muntstoestand Indie niet lijden? Waarlijk het heilmiddel ware erger nog dan het kwaad.

Trouwens dezelfde Indische autoriteit, wiens mededeelingen over Indie's tegenwoordigen munttoestand wij hier hebben overgebracht, heeft in zijn onlangs verschenen werk over Indie (*) er aan herinnerd, dat reeds vroeger een overgang van Indie van den zilveren tot den gouden standaard in ernstige overweging is genomen. Mr. S. Laing, Sir Ch. Trevelyan en Mr. Massey, alle drie gewezen ministers van financien van Indie, waren toen onder meerderen voor den maatregel gestemd, de bekende financieele autoriteit James Wilson was echter van eene tegenovergestelde meening. Na ernstig beraad kwam de regeering tot de overtuiging dat de bezwaren, aan den maatregel verbonden, onover-

(*) India in 1880 bij Sir Richard Temple Bart. London. John Murray. 1881. Zie aldaar in de 2de editie, bl. 460 en vv.

Digitized by Google

komelijk waren. Sir Richard Temple spreekt, dit vermeldende, als zijn eigen overtuiging uit dat de verandering van muntstandaard in Indie, thans nog veel meer, inderdaad eindelooze moeilijkheden met zich zou slepen; hij acht dat Indie het zilver als standaardmunt zal moeten behouden. Bij zijne vermelde voordracht in het Bankers-Institute heeft hij er evenwel uitdrukkelijk op gewezen, dat tot 1835 Indie voortdurend onder het regime van den dubbelen standaard heeft verkeerd.

Zoover wat Indie aangaat. De quaestie heeft intusschen nog eene andere zijde. Aangenomen eens, de maatregel ware in Indie wel uitvoerbaar; wat zou dan de invloed zijn naar buiten Direkt en indirekt zou daardoor immers eene aanzienlijke vermeerdering van vraag naar goud moeten voortspruiten? En nu is het opmerkelijk dat — om ons maar aan Engeland te houden, waar het antibimetallismus zeker de meest ernstige vertegenwoordigers heeft — letterlijk algemeen erkend wordt, dat de spanning waarin de geldmarkt in den laatsten tijd zoo herhaaldelijk verkeerd heeft en inzonderheid ook weder de laatste zes maanden, onmiskenbaar te wijten is aan de vraag naar goud. Andere oorzaken hebben daartoe medegewerkt, zeer zeker; maar de vraag naar goud wordt o. a. door The Economist — om maar een algemeen erkende autoriteit op dit gebied te noemen, die in deze ook zeker geen bevooroordeelde beoordeelaar is — telkens en telkens weder als hoofdoorzaak genoemd. Angstig wordt iedere beweging ten deze der Amerikaansche markt gadegeslagen, telkens en telkens weder nagerekend hoever Italie's buitengewone behoefte aan goud reeds bevredigd is, enz. Ook zal men in Engeland geen zoo zonderlinge redeneeringen aantreffen als die van een Leroy-Beaulieu, te velde trekkende tegen de pogingen door de Fransche Bank in het werk gesteld ter versterking van haren goudvoorraad. (*) Daar begrijpt men zeer goed dat deze Bank zoo handelen moet, al zou men in het belang der Engelsche markt haar ook liever een anderen weg zien inslaan. De strijd om het goud is een noodwendig uitvloeisel van den tegenwoordigen stand van zaken. Over de beteekenis der blijvende gevolgen, die daarvan te wachten zijn, moge men in opinie verschillen, maar men moet ziende blind zijn om dat feit niet te erkennen.

Houdt die strijd aan zoo zijn onzes inziens, daarvan zeer ernstige

(*) Zie Paul Leroy-Beaulieu «La Situation Monétaire» in L'Economiste Français dd. 17 Décembre 1881.

Digitized by Google

gevolgen te wachten. Thans zijn daardoor nog slechts alle reserves aangetast, maar het oogenblik nadert — allicht spoediger dan men verwacht — waarop die uitputting der gewone reserves zich in werkelijkheid zal doen gevoelen en eene ernstige crisis in het leven zal roepen. Eene of andere bijkomende reden kan daartoe ieder oogenblik den stoot geven. Dan zal eene algemeene daling van alle prijzen volgen en in alle takken van handel en verkeer zal vertraging van beweging ondervonden, zullen zware verliezen geleden worden. Zoo zal dan het evenwicht zich herstellen; maar altoos slechts tijdelijk, zoo lang de oorzaak van het kwaad zal aanhouden.

Waarlijk, hoe meer men zich in de quaestie verdiept, hoe meer men doordrongen wordt van de noodzakelijkheid dat alle belanghebbende Staten zich vereenigen moeten, om de eenige solutie tot stand te brengen, die eene waarlijk afdoende oplossing zal geven aan de moeielijkheden van het oogenblik, de algemeene internationale bimetallieke conventie. Het algemeen belang en alle bijzondere belangen eischen een zelfde redmiddel — en gelukkig ze worden hoe langer zoo minder talrijk degenen die zich tegen dat redmiddel verzetten. Maar dit toch blijkt nog zeer noodig te zijn, dat ook alle belanghebbenden begrijpen, dat aller samenwerking noodig is om het doel te bereiken en men het niet alleen op de anderen moet laten aankomen om daartoe te geraken.

Amsterdam, December 1881. * * *

NASCHRIFT. 19 Januarij 1882. — Sedert wij zoover schreven zijn eenige belangrijke berichten vernomen, die wij hier niet onvermeld mogen laten.

In Londen heeft zich, in de laatste dagen van de vorige maand, onder de leiding van eenige financieele en politieke notabiliteiten een „Association for the establishment of an International Monetary Standard" gevormd. Het doel der Vereeniging wordt aldus geformuleerd:

„De bevordering der vastheid van alle waarden

door de instelling der vrije aanmunting van het zilver en het gebruik van het zilver als geld, op dezelfde voorwaarden als het goud.

door de medewerking ter tot stand brenging eener Internationale overeenkomst, ter vaststelling eener vaste waardeverhouding van het goud en het zilver en ter aanneming der beide metalen te zamen als standaardmunt door alle beschaafde volken, waardoor

Digitized by Google

alle internationale verrekeningen vergemakkelijkt zullen worden en een einde gemaakt zal worden aan de groote en noodelooze risico's waaronder tegenwoordig de binnenlandsche en de buitenlandsche handel gebukt gaat."

En aanstonds heeft dit voorbeeld in Duitschland navolging gevonden. Ook van daar wordt thans de oprichting gemeld eener Vereeniging ter bevordering van den overgang tot den dubbelen standaard, en ook daar staan zoowel financieele en wetenschappelijke als politieke notabiliteiten aan het hoofd der vereeniging. De invoering van den dubbelen standaard met aanneming der verhouding van $15\frac{1}{2} : 1$ wordt in het programma der vereeniging genoemd.

Tegelijkertijd is, van dezelfde zijde, bij den Rijksdag een voorstel ingediend ten doel hebbende het besluit uittelokken, dat Duitschland zich in beginsel voor den dubbelen standaaard verklare en met de overige mogendheden in overleg trede betreffende de internationale invoering van dezen.

Het is wel onnoodig, op het groote gewicht dezer berichten de aandacht te vestigen.

Digitized by Google

OVER VOLKSVOEDING IN NEDERLAND.

Een geheele menschenleeftijd is voorbijgegaan sedert de verdienstelijke, onlangs overleden scheikundige G. J. Mulder zijn „De voeding in Nederland" (*) schreef, en hoe weinig zijn zijne woorden nog ter harte genomen. Alleen de in het genoemde geschrift krachtig aanbevolene lichaamsoefeningen der schooljeugd zijn in de laatste jaren in de programmas voor het onderricht in de scholen van allerlei soort en strekking tot haar recht gekomen. De artsen hebben meer acht leeren slaan op de wetten der voeding en hechten grooter waarde aan eene rationeele voeding als eene der zekerste voorbehoedmiddelen tegen ziekten. Maar de groote massa des volks, die eerst dan de hulp van den geneesheer inroept, wanneer deze in de uiterste gevallen niet meer kan ontbeerd worden, zij begaat nog even als weleer de grootste zonden tegen de voedingsleer, die Mulder zoo treffend kenschetste met de woorden:

„Zal nu de voor het lichaam hoogst noodzakelijke hoeveelheid eiwit door aardappelen worden geleverd, dan moet de maag ten minste worden opgepropt met een massa van dit voedsel, die op hare beurt schadelijk is voor het organismus. Het moge waar zijn, dat de ondervinding leert, dat het mogelijk is bij aardappelen zelfs alleen te leven; maar het is zeker geen leven, dat veerkrachtig, zelfs niet dat gezond is. De uitgerekte maag, als een zak opgeblazen, om veel onnuts op te nemen, terwijl er weinig nuttigs uit getrokken wordt, die uitgerekte maag, al kunnen wij dit niet juist aanwijzen hoedanig zij schadelijk voor het organisme, is in eenen onnatuurlijken toestand. Die massa stoffen, die de buik dagelijks vult, drukt zenuwen die in nauw verband met de hersenen staan; polyphagen zijn dof en dommelig. En terwijl aan de

(*) Rotterdam, bij H. A. Kramers, 1847.

(†) Zie t. a. p. bl. 58, 61 en 62.

Digitized by Google

eene zijde geene krachtige voedende stoffen, niet die, waaruit het organismus voornamelijk bestaat, in het lichaam gevoerd worden, wordt er aan de andere zijde eene massa onnutte zelfstandigheden in de maag gebracht, die het lichaam alle eigendommelijkheden van polyphagen mededeelt, het bloed overvoert met nuttelooze stoffen, en verstoken laat van wat volstrekt onmisbaar is.

„Maar," zegt men nogmaals, „wie leeft er dan bij aardappelen alleen?" Geheel en al bij uitsluiting, weinigen onder ons; het is echter het hoofdvoedsel, en niet slechts bij de armen, maar het is een hoofdvoedsel bij den werkman, ook wederom hier niet alleen, maar in de burgerklasse nemen de aardappelen de voorname plaats in onder de voedingsmiddelen. Het brood wordt *spaarzaam*, het vleesch met dunne schijfjes en breed op het bord uitgelegd toegedient, om toch wat vertooning te maken; met bladgroenten. andyvie, gestoofde salade, postelein, en zulke zaken, wordt de tafel dagelijks afgewisseld in de huisgezinnen der burgerklasse; maar de hoofdschotel is daar aardappelen. Daarvan kan elk nemen, zooveel hij wil, het overige wordt hem door moeder toegediend. Op het middagmaal wordt steeds in burgergezinnen gewezen als het hoofdmaal, waarvan omtrent altijd de hoofdschotel wezen zal eene verbazende schaal met dat voedsel, waarin de geringste hoeveelheid eiwit voorkomt, van al wat wij als voedsel gebruiken."

Hoe komt het dat de wenken van een man, die aan een warm gevoel van belangstelling voor de welvaart van zijn volk eene zeldzame geleerdheid paarde, in den wind geslagen worden, en dat zijne aanbevelingen, zonder dat er partij van getrokken is, in eene bijna vergetene brochure onopgemerkt blijven, niettegenstaande de heillooze gevolgen van de gebrandmerkte misbruiken bij de voeding met bijna dichterlijk vuur afgeschilderd zijn, zooals in de volgende uitspraken:

„In Nederland, waar eenmaal veerkracht bestond, waar de veerkracht verminderd is, in Nederland, waar men zich eenmaal een krachtiger streven naar ontwikkeling bewust was, in Nederland is het plicht toe te zien naar het kwaad dat ons bedreigt, neen, dat ons reeds gedeeltelijk overmeesterd heeft."

en in de Inleiding:

„In de volgende bladzijden vindt men eene der vele oorzaken aangewezen, waardoor de middelstand en de geringe klasse in Nederland in onze dagen die veerkracht niet bezitten, waarvoor zij vatbaar zijn."

Digitized by Google

Voor een gedeelte, ongetwijfeld, omdat niets bezwaarlijker is, dan in diep gewortelde volksgewoonten door redeneering, hoe vernuftig en diep doordacht ook, verandering te brengen, en zeer zeker kunnen altijd de gevolgen van eene agitatie in dezen zin niet dan hoogst langzaam zich openbaren.

Echter even zeker voor een ander gedeelte ook daarom, omdat de wijze van betoogen, door Mulder gevolgd, bij al het vuur waarmede zij geschiedde, of wel juist dien ten gevolge, niet vrij te pleiten is van eenige overdrijving, die noodzakelijk aan iedere goede zaak afbreuk moet doen (*).

Voor een groot gedeelte eindelijk ook, omdat de voedingsleer in het jaar 1847 nog niet genoeg gevorderd was, om met aanbevelingen, steekhoudend en positief tevens, het gebouw der vernietigende kritiek te kroonen.

Gaan wij nu eens na, of wij tegenwoordig in staat zijn, — nu de wetenschappen der scheikunde en der voeding, in een dertigtal jaren van buitengewone vruchtbaarheid op dit gebied, groote vorderingen gemaakt hebben, — aan den arbeid van Mulder de noodige aanvulling te doen geworden. Om zeker te gaan, moeten wij nogmaals met het begin aanvangen en zullen wij, toegerust met de hulpmiddelen van onzen tijd, een kritiek moeten leveren over de volksvoeding in haren bestaanden toestand.

De eerste vraag welke wij te behandelen hebben, moet deze zijn: *Wat behoeft een volwassen menschelijk individu, bij gemiddelden arbeid van lichaam en geest, om gezond en sterk te blijven?* De tweede: *Welke afwijkingen hieromtrent zijn in de groote massa der bevolking te constateeren?*

Met de eerste vraag hebben, sedert het in het licht verschijnen van de brochure van Mulder, vele en uitstekende onderzoekers zich bezig gehouden, te beginnen met Moleschott en te eindigen met Carl Vogt. Zij hebben uitgerekend, welke hoeveelheid van voedingsstoffen een werkman, een gevangene, een soldaat, een inwoonster van een oude vrouwenhuis, bij goede, middelmatige, en dan weder bij faktisch ontoereikende voeding, in hun dagelijks afgemeten rantsoen ontvangen, en hiermede was reeds een zekere grondslag verkregen, in zooverre ten minste, als men het onder

(*) Ik reken hieronder het samenvoegen van rijst en aardappelen onder ééne categorie, het overdrevene betoog der noodzakelijkheid van het gebruik van vleesch, de al te rechtstreeks gemaakte afleiding uit de voeding tot de bepaling van het volkskarakter, en dergelijke meer. A. M.

Digitized by Google

verschillende toestanden in praktijk gebrachte met groote waarschijnlijkheid als juist mag aannemen.

Maar men heeft meer gedaan. Bij de klassieke proefnemingen van Carl Vogt werd de gewone omzetting van koolstof (in het respiratie-aparaat), aan stikstof (door de dagelijksche analyse der urine) nagegaan en bepaald bij menschen in bepaalde toestanden, met den geest of met het lichaam werkende en rustende, etende en hongerlijdende, slapende en wakende. De op deze wijze verkregen cijfers maken een berekening mogelijk van hetgeen aan koolstof- en stikstofhoudende bestanddeelen dag aan dag toegevoerd moet worden, om het lichaam in den bestaanden toestand te onderhouden.

Gezamelijk uit alle waarnemingen konden ten laatste cijfers worden verkregen betreffende de dagelijksche behoefte aan voedsel, waarvan met zekerheid te zeggen is, dat zij niet meer dan ongeveer 10 pCt. van de waarheid verschillen kunnen, en die dus voor physiologische cijfers betrekkelijk nauwkeurig zijn. Wij bezitten hiermede dus een bruikbaren maatstaf voor gevallen zooals ze in de praktijk voorkomen.

Deze maatstaf is, dat het volwassen mannelijke individu, dat niet overmatig zwaren arbeid verricht, behalve zouten en water dagelijks behoeft:

120 gram *eiwitstoffen*, 60 gr. *vet* en 480 gr. *koolhydraten*, hierbij echter in aanmerking genomen, dat wanneer meer eiwitstoffen of meer vet ter beschikking staan, de koolhydraten een weinig verminderd kunnen worden — dat echter het vet niet in te groote hoeveelheid kan verminderd worden, wanneer men de beide andere voedingsstoffen vermeerdert, en dat *van de eiwitstoffen onder geenerlei omstandigheden iets van aanbelang afgenomen* mag worden. Vet en koolhydraten kunnen elkander, zooals men ziet, gedeeltelijk vervangen, waarbij — op grond van daadzaken waarop wij hier niet nader behoeven te letten — 1 deel vet aan 2½ koolhydraten gelijk gesteld worden. Eiwitstoffen daarentegen kunnen wel de beide andere vervangen, maar zij zelve kunnen niet vervangen worden.

Daarom schikt men ook gaarne het vet en de koolhydraten in éene groep te zamen en spreekt dan van de groep der *stikstofvrije* (organische) *voedingsstoffen*. Aan deze groep worden de *eiwitstoffen* als op zich zelf staande tegenovergesteld. Men zegt dan: ten einde met een minimum van voedingsstoffen een bepaald voorgenomen voedingseffekt te verkrijgen, moet er eene bepaalde ver-

Digitized by Google

houding tusschen de eiwitstoffen en de stikstofvrije stoffen bestaan. Deze verhouding zou in ons geval zijn:

$$1 : 4 + \tfrac{1}{4} \times 2\tfrac{1}{4} \text{ of}$$
$$1 : 5\tfrac{1}{4}.$$

Deze verhouding duidt, hetgeen niet altijd duidelijk genoeg voorgesteld wordt, physiologisch eene *grens* aan. Zij kan enger genomen worden, wanneer eiwitstoffen in de plaats van de stikstofvrije bestanddeelen treden, echter niet wijder, wanneer niet de geheele hoeveelheid voedingsstoffen tevens eene vermeerdering ondergaat.

Uit een oekonomisch oogpunt beschouwd, vormt echter deze verhouding eene tamelijk vaste norm, omdat eiwitstoffen onder alle omstandigheden duurder zijn dan de stikstofvrije stoffen, en hiervan uitgaande, de gestelde vraag niet meer luidt: „hoe kan met de kleinste som van de gezamelijke voedingsstoffen het menschelijk lichaam in stand gehouden worden," maar wel: „hoe kan dit met de minst mogelijke kosten geschieden?"

Het vrouwelijke individu met zijne geringere levensenergie en langzamer stofwisseling, heeft een weinig minder voedingsstoffen noodig, en onder overigens gelijke omstandigheden kan hiervoor de toevoer van voedingsstoffen zinken tot

90 gram *eiwit*, 45 gram *vet* en 360 gr. *koolhydraten*.

Desnoods kan hier ook de voedingsverhouding een weinig wijder gesteld worden 1 : 6 kan nog niet oekonomisch onjuist genoemd worden, maar het minimum van 90 gram eiwit is reeds zoo laag genomen, dat daarvan niet afgeweken mag worden. De hoeveelheid koolhydraten kan men echter gerust op 420 gram dagelijks verhoogen. Het rustige leven der vrouwen bevordert de spijsvertering; eiwit-arme voederrantsoenen zijn een weinig moeilijker te verteren, en het is met het oog op deze bijzonderheid dat eene bepaalde voedingsverhouding voor bepaalde toestanden gekozen moet worden.

Gebruiken wij nu deze maatstaf van hetgeen noodig is bij hetgeen werkelijk bestaat, en bespreken wij de tweede vraag: Welke afwijkingen van den norm of van den toestand zooals hij behoorde te zijn, vallen in de verschillende groote klassen der bevolking waar te nemen?

De berekening van de werkelijk bestaande voeding des menschen, hoe eenvoudig overigens zijne levenswijze ook zijn moge, is niet zonder groote moeielijkheden te maken. Zeer veel gemakkelijker gaat dit bij onze landbouw-huisdieren, omdat wij deze

Digitized by Google

uit zeer voor de hand liggende oorzaken, noodzaken om met een zeer eenvoudig menu huis te houden, en hoewel ons hier en daar ook in dit geval de afwisselende samenstelling der voeding een streep door de rekening haalt, maakt zelfs de eenvoudigste arbeidersfamilie gebruik van ten minste een dozijn dagelijks wederkeerende voedingsmiddelen, en, wanneer wij de berekening eenigermate zorgvuldig uit willen voeren, en ook de voedingsmiddelen die bij gelegenheid, nu en dan, gebruikt worden mede in aanmerking nemen, dan zien wij zelden minder dan een twintigtal verschillende voedingsmiddelen in onze berekeningen te voorschijn treden.

Daarbij komt nog bij den kleinen man de verklaarbare tegenzin in het mededeelen van zijne wijze van leven aan meer gegoeden. Dikwijls schaamt hij zich over zijne geringe huishouding en rekent te hoog. Dikwijls ook ziet hij verhooging van direkte belastingen te gemoet, die toch ook in Nederland ten minste aan de gemeente opgebracht moeten worden, en houdt hij daarom het een of ander geheim. Ik weet niet of ik in het voorbeeld, dat ik tot uitgangspunt genomen heb, al deze klippen gelukkig ben ontkomen, maar ik ben in ieder geval gaarne bereid mij door betere aanwijzingen te laten onderrichten.

In de eerste plaats zal het ons niet moeielijk vallen de vraag te beantwoorden, waar wij in Nederland toestanden van onvoldoende voeding des menschen verwachten kunnen. In het minst nog in de rijkste provincien, waar ook voor de armsten van de tafel der rijken het een en ander ten goede komt. Ook niet in de landstreken langs de zee gelegen, waar deze soms bij wijze van uitzondering dergelijke toestanden zouden aanwijzen, — en wel daarom, omdat daar de overtollige bevolking door den zeemansdienst een tamelijk zeker asyl voor oogen heeft, en omdat in arme visschersdorpen ten minste eene goedkoope eiwit-rijke voeding, gedroogde visch die weinig handelswaarde bezit, voor een ieder verkrijgbaar is.

Bestaat ergens in Nederland een toestand van behoeftige voeding zooals wij die thans zoeken, dan moeten wij die vinden in de armere provincien, vooral bij ongelijk verdeeld grondbezit en bovenal op zandgrond, omdat juist het hoofdprodukt dat hier verkregen wordt, aardappelen en rogge, gedeeltelijk een zeer ongunstige, gedeeltelijk een ter nauwernood voldoende voedingsverhouding bezitten. Wij hebben dus hoofdzakelijk onze aandacht te vestigen op de zandgronden van Overijssel, Drenthe, Noordbrabant, en vooral Gelderland.

Digitized by Google

Welnu, de schrijver van dit opstel had in de laatste jaren de beste gelegenheid, om in eene der zoo aangeduide landstreken zijne opmerkingen te maken omtrent de gesteldheid der volksvoeding, daar zijne woonplaats sedert eenige jaren eene provinciestad der Neder-Veluwe is. In de plaats waar men woont leert men betrekkelijk gemakkelijk en zonder al te zeer door opzettelijk indringen in de levenswijze der bevolking deze wantrouwend te maken en daardoor aanleiding te geven tot onjuiste mededeelingen, den waren stand der volksvoeding kennen.

Kiezen wij, om te beginnen, een voorbeeld niet uit de armste klasse der bevolking, maar een, waaraan de voeding van een betrekkelijk welvarend arbeidershuisgezin tot grondslag ligt. De familie bestaat uit 5 personen. De vader heeft goed betaald vast werk, de vrouw werkt als schoonmaakster, en zelfs de kinderen, die alle voor zooverre de maag mee te spreken heeft, als geheel volwassen te beschouwen zijn, helpen voor een deel mede tot verkrijging van het levensonderhoud. Zulk een familie heeft geen reden om hare uitgaven al te zuinig in te richten. Stuiten wij bij haar op eene ondoelmatige voeding, dan moet deze veel meer aan slechte volksgewoonten en aan eene verkeerde richting van den smaak toegeschreven worden dan aan ongunstige huishoudelijke toestanden.

Omtrent de voeding van deze familie zijn mij door middel van andere vertrouwbare personen de volgende opgaven gedaan. Zij gebruikt jaarlijks een voorraad van 16 hektoliters aardappelen, verder wekelijks 9 pond roggemeel met de zemelen, waaruit aan huis zelf brood bereid en bij den bakker gebakken wordt, verder voor 40 cents melk in de week. Zij slachten in de herfst een eigen gemest varken van 200 halve kilogram zwaar, dat met allerlei afval en een weinig bijgekocht voeder vetgemest wordt. Ander vleesch wordt bij den slachter slechts bij uitzondering en steeds in kleine hoeveelheden aangekocht. Aan boter gebruikt men een half kilogram in de week. De middagpot bestaat, behalve hoofdzakelijk uit de reeds in rekening gebrachte aardappelen, uit eene groente, die al naar het jaargetijde zeer verschillend is en uit eene zekere hoeveelheid boonen, erwten, gele wortels, witte kool, zuurkool, knollen enz. bestaat. De avondmaaltijd wordt dagelijks, met behulp van een portie karnemelk, die 8 cents kost, uit rijst of boekweitengort bereid. Bovendien wordt natuurlijk eene zeer aanzienlijke hoeveelheid slappe koffie en een weinig thee gedronken; eindelijk ook eene niet geringe hoeveelheid jenever, alles

Digitized by Google

voedingsmiddelen, die geene voedingswaarde bezitten, zoodat wij met de bepaling der waarde hiervan ons niet behoeven bezig te houden. Alle overige voedingsmiddelen als wittebrood of tarwemeel, visch, ooft, bier en zelfs kaas of eieren, die in andere landen en landstreken evenals hier op de tafel van meer gegoeden van veel belang zijn, worden slechts nu en dan en gemiddeld in zulke kleine hoeveelheid genuttigd, dat onze berekening slechts zeer weinig foutief zijn zal wanneer wij ze niet nader in aanmerking nemen. Toch zijn zelfs deze stoffen gedeeltelijk direct mede in rekening gebracht, gedeeltelijk ook indirekt, doordien wij andere soortgelijke voedingsmiddelen een weinig hooger berekend hebben dan anders zoude geschied zijn.

Op grond van deze opgaven en met behulp van vertrouwbare gemiddelde analysen en billijke schattingen werd nu de volgende voedingstabel opgemaakt:

Voedingsmiddelen. Jaarlijks.		Koolhydraten.	Verteerbare voedingsstoffen: Eiwitstoffen.	Vet.
1200 kgr.	aardappelen	200 kgr.	9 (*) kgr.	2 kgr.
234 "	rogge	149 "	23 "	4 "
260 "	melk (†)	11 "	11 "	8 "
80 "	varkensvleesch (§) . . .	— "	8 "	32 "
26 "	boter	— "	— "	23 "
1800 "	karnemelk	80 "	48 "	16 "
25 "	rundvleesch of daarmede overeenk. visch . . .	— "	5 "	2 "
104 "	wittebrood.	52 "	7 "	— "
100 "	versche groenten . . .	10 "	1 "	4 "
100 "	boonen en erwten . . .	50 "	20 "	2 "
100 "	rijst.	72 "	7 "	1 "
100 "	boekweit	44 "	7 "	1 "
	zamen . . .	668 kgr.	146 kgr.	95 kgr. (**)
per dag en per hoofd		0,366 "	0,080 "	0,052 "
terwijl verlangd wordt voor een man		0,480 "	0,120 "	0,060 "
	voor eene vrouw	0,360 "	0,090 "	0,045 "
dus gemiddeld		0,420 "	0,115 "	0,052 "
verhouding der voedingsstoffen. . .		4	3	2
" tusschen stikstofhoudende en stikstofvrije stoffen			1 : 6	
terwijl verlangd wordt			1 : 5¼	

(*) Met inachtneming der amidachtige stoffen, die niet de voedingswaarde der eiwitstoffen bezitten.

(†) 1 liter = 8 cents.

(§) 20 pCt. slacht-afval berekend.

(**) Verg. de berekening pag. 101 Zie ook over de zamenstelling van verschillende wortelgewassen en granen: Adolf Mayer, samenstelling der landbouwprodukten enz., chromographisch voorgesteld. Wageningen 1879.

Digitized by Google

De voeding, zooals die in werkelijkheid bij eene betrekkelijk welvarende arbeidersfamilie plaats vindt, kan dus de vergelijking met de voedingsnorm niet doorstaan. (*) Vet wordt wel in voldoende hoeveelheid gebruikt. Bij de koolhydraten is het verschil gering, ter nauwernood meer dan 10 pCt. en mogelijkerwijze binnen de grens der fouten, door de schatting veroorzaakt. Maar bij de eiwitstoffen bedraagt het te-weinig volle 30 pCt. en dit zal wel niet door mogelijke verbeteringen in de opgaven, die mij wellicht door beter met de volksvoeding bekende personen zouden te geven zijn, weggenomen kunnen worden.

Omtrent een ander huisgezin, in dergelijke omstandigheden, maar in een naburig dorp verkeerende, heb ik de volgende gegevens kunnen verkrijgen. Het huisgezin bestaat uit vader, moeder, de grootmoeder van moederszijde, die echter het grootste gedeelte van het jaar buitenshuis den kost vindt, en twee kleine kinderen.

(*) Niet zonder afkeurende bemerking kan te dezer plaatse blijven de handelwijze van het Katholieke, episkopaat, ten minste die van de bisschoppelijke stoel te Utrecht in zijne invloed op de voeding der roomsche bevolking, niet door de voorschriften betreffende het gebod van het vasten op zich zelf, maar wel door de onnadenkende wijze waarop die voorschriften zijn ingericht. Schrijver dezer regelen kan zich genoegzaam in de Katholieke geloofsovertuiging verplaatsen, om de beteekenis en het doel van het vasten te begrijpen en eventueel zelfs de handhaving van dit heilzaam overblijfsel van askeetische oefening in onze materialistische eeuw te kunnen goedkeuren. Echter mag de morale oefening niet schadelijk zijn voor het instandhouden van het lichaam, omdat zij anders op dezelfde lijn staat met de zelfverminking van een Origines, en bijna den Staat noodzaakt om tusschenbeide te treden. Nu bezit de katholieke kerk genoeg gezond verstand, om juist daarom, en ook omdat de toestanden der verschillende landen sterk uiteenloopen, aan de bisschoppen het bepalen der details der voorschriften van het vasten over te laten en vele bisschoppen maken op vrijzinnige wijze van dit recht gebruik. Zoo eten de strenge Katholieken der noordelijke Pruissische provincien des Vrijdags bij éene maaltijd vleesch, omdat zij tusschen eene groote meerderheid van protestanten wonen en het verkrijgen van geschikte vischspijzen hun te veel moeite zoude veroorzaken; op dezelfde wijze hebben de katholieken in andere provincien, wanneer zij op reis zijn, licentie; evenzoo de katholieke dienstmeid, die bij protestantsche menschen dient enz. enz. Daarentegen schrijft de Bisschop van Utrecht aan zijne diocesianen twee maal in de week geheele onthouding van vleesch voor, bovendien nog op elkander volgende dagen, in den vasten tijd drie dagen, zonder ook zelfs het inwonen bij protestanten als reden ter verontschuldiging te laten gelden. Van bekenden, die langen tijd in Gelderland wonen, werd mij de verzekering gegeven, dat betrekkelijk de meeste mismaakten onder de katholieken aangetroffen worden. Ik was nog niet in de gelegenheid hieromtrent statistisch materiaal bijeen te verzamelen.

Digitized by Google

Het verbruik der familie kan gelijk gesteld worden met dat van drie volwassen personen.

Het verbruik is: 5 liter aardappels per dag. Ieder najaar wordt een varken geslacht van 125 Kgr. Verder verteert men alle weken ¾ Kgr. rundvet, ¾ Kgr. rundvleesch, 1 Kgr. spek, ⅝ Kgr. boter, 10 Kgr. roggebrood (met de zemelen), 1.2 Kgr tarwebrood ook met de zemelen gebakken, 7 eieren, 14 liter geitenmelk, 21 liter karnemelk, 1¼ liter boonen, en dagelijks voor 10 cents rijst of boekweitengort.

Hieruit laat zich de volgende tabel van de hoeveelheid verteerbare voedingstoffen in het jaar verbruikt, opmaken:

	Koolhydraten.	Eiwitstoffen.	Vet
1368 kgr. aardappelen	228 kgr.	10 kgr.	2 kgr.
520 " roggebrood	215 "	31 "	8 "
730 liter geitenmelk	33 "	26 "	29 "
100 kgr. varkensvleesch	— "	10 "	40 "
32 " boter	— "	— "	29 "
1100 liter karnemelk	49 "	29 "	10 "
35 kgr. rundvleesch	— "	7 "	3 "
62 " tarwebrood	31 "	4 "	— "
65 " boonen	32 "	13 "	1 "
18 eieren	— "	2 "	2 "
87 kgr. vet en spek	— "	— "	79 "
90 " rijst	65 "	6 "	1 "
90 " boekweit	40 "	6 "	1 "
100 " versche groenten	10 "	1 "	4 "
zamen . . .	703 kgr.	145 kgr.	209 kgr.
per hoofd en per dag	0,643 "	0,132 "	0,191 "
terwijl verlangd wordt	0,420 "	0,115 "	0,052 "

Deze menschen eten dus, zooals bij vergelijking met het vereischte minimum blijkt, zeer overvloedig. Evenwel, de verhouding tusschen de voedingsstoffen is 10: 2: 3, of stikstofhoudende tot stikstofvrije stoffen 1 : 9, terwijl verlangd wordt 1 : 5¼.

Van eene onvoldoende voeding kan dus in dit geval geen sprake zijn, wel echter van een zeer ondoelmatige verhouding tusschen de voedingsstoffen onderling. En hierin bestaat volkomene overeenstemming met het eerstgeschreven geval, dat aan eiwitstoffen gespaard wordt, terwijl, met betrekking tot de andere voedingsstoffen en bepaaldelijk vet, eene ware weelde bestaat. Bij zulk eene overmaat van stikstofvrije voedingsstoffen vermindert echter het nuttig gebruik in het lichaam der eiwitstoffen, zoodat de hier bedoelde familie wel goed verzadigd geworden zal zijn, maar geenszins zich in een voldoenden voedingstoestand kan bevonden hebben.

Digitized by Google

Overigens blijkt uit dit voorbeeld dat de bevolking op het platte land, onder omstandigheden, die voor het overige met elkander overeenstemmen, zich beter voedt dan die in de steden. Gedeeltelijk wordt dit resultaat verkregen door het houden van een geit, waartoe de armoedige dorpbewoner nog altijd gelegenheid vindt. Wij zullen op dit verschil tusschen stad en land nog verder te wijzen hebben.

De uitkomst door ons verkregen was eenigermate te voorzien. Wij behoeven slechts het wezen der voeding in het boven beschreven geval met dat bij meervermogenden en met dat in andere landstreken te vergelijken. Hier een overheerschend verbruik van aardappelen boven brood; van het aan eiwitstoffen zeer arme varkensvleesch boven ander vleesch, terwijl eindelijk de eenige weelde op het gebied der voeding bestaat in het gebruik van „voedingsmiddelen zonder voedingswaarde", koffie, thee, jenever, waarvan het eene of het andere niet goed gemist kan worden, doch waarvan een overmaat toch licht den waren stand der voeding verduistert, verder der boter, die evenmin eiwitstoffen bevat, terwijl de kaas op de tafel der arbeiders dikwijls geheel ontbreekt.

Konden wij uit de gekozen voorbeelden zien, dat eene betrekkelijk welvarende arbeidersfamilie uit onze omstreken zich zoodanig voedt, dat men zeggen moet, de grens van eene verstandige voedingsverhouding is nog niet bereikt, in nog veel hooger mate zal dit het geval zijn, wanneer wij de voeding van familien, die in werkelijk behoeftige omstandigheden verkeeren, in oogenschouw nemen.

Het materiaal voor eene werkelijke berekening, die eenige aanspraak op nauwkeurigheid kan maken, staat mij thans wel is waar niet ter beschikking, maar schijnt mij toe ook eigenlijk overbodig te zijn. Is het aan te toonen, dat diegenen, wien het niet aan voldoende middelen ter levensonderhoud ontbreekt, zich ten opzichte van het gebruik van eiwitstoffen onder de grenzen van het geoorloofde bevinden, heeft eenmaal het volks-instinkt zulk eene verkeerde richting ingeslagen, dan mag men gerust aannemen, dat deze richting nog gevaarlijker afmetingen aanneemt zoodra de middelen van bestaan minder worden. Immers, de eiwitstoffen zijn overal in de wereld het meest gezocht (*) om de eenvoudige reden, dat men ze in groote hoeveelheid slechts op

(*) Zie omtrent de prijzen der voedingsstoffen hieronder.

Digitized by Google

de meest vruchtbare grondsoorten produceeren kan, d. i. bij aanwending van meer mest en grondkapitaal — en met haar (eiwitstoffen) zal men het eerst beginnen met sparen. De voeding met aardappelen treedt steeds meer op den voorgrond. De hoeveelheid van het gebruikte varkensvleesch, op zich zelf reeds arm aan eiwitstoffen, wordt dikwijls nog verminderd, omdat een goed doorvoeden toestand van het te mesten dier niet meer bereikt wordt. Menigmaal wordt het dier ook ziek, en moet dan, om ten minste hetgeen reeds verkregen is te behouden, vroegtijdig aan de slachtbank overgeleverd worden. Als toevoerbronnen van eiwitstoffen, die eenigermate in aanmerking kunnen komen, blijven slechts over: zwaar te verteren roggebrood, bruine boonen en karnemelk, hier en daar een weinig gedroogde en gerookte visch. Ik geloof niet dat het noodig is de rekening met bepaalde cijfers te maken; want de uitkomst is vooruit te zien, zij luidt: *onvoldoende toevoer van eiwitstoffen.*

Mocht echter iemand, die het tegenovergesteld gevoelen huldigt, ook hier het strenge bewijs verlangen, dan verklaar ik mij gaarne bereid om door een bepaald na-onderzoek te trachten dat te leveren.

Heb ik wat de hoofdzaak aangaat, juist gezien, dan kunnen de gevolgen der ondoelmatige voeding ook niet ongemerkt blijven. Ik geloof dat zij zichtbaar genoeg zijn. Wel is waar ging Mulder volgens mijn gevoelen veel te ver, wanneer hij de aan het Nederlandsche volk, naar zijne meening ontbrekende veerkracht, zijn geringe voorraad van frisch en opgewekt voortbrengingsvermogen alleen aan de ondoelmatige voeding toeschrijft. Wij zijn nu wel geneigd bij het herlezen van de bedoelde zinsneden tot een glimlach, maar mogen echter niet vergeten, dat het geschrift van Mulder uit den tijd afkomstig is, waarin Moleschot aan een publiek, — dat op den weg dacht te zijn, in een anderen zin een opstanding des vleesches te verkondigen, — toeriep: „zonder phosphorus geene gedachte" en waarin Carl Vogt met even groot succes in dezelfde richting werkzaam was. Tegenwoordig denken de leiders op het gebied der natuurwetenschappen anders over deze zaken, en ofschoon zij toestemmen, dat de grondgedachte uit die storm- en drangperiode van het materialisme, namelijk de algeheele afhankelijkheid der morele verschijnselen van de physische, over het algemeen juist is, heeft men toch aan de hand van gewichtige overwegingen leeren inzien, dat deze inwerking van physische zaken op morele in bepaalde individuen en in bepaalde rassen eene beperkte is. Gesteld ook

Digitized by Google

dat ten langen laatste alles op kracht en stof uitloopt, zoo kunnen wij dit einde der dingen toch niet in alle zaken bevatten en moeten wij ons eene lange keten van morele verschijnselen laten welgevallen, die geheel alleen van elkander afhankelijk schijnen te zijn. Of, om kort te zijn: trots Moleschott heeft de kok den volksopvoeder nog niet uit het veld geslagen, hetgeen toch het geval zoude moeten zijn, wanneer de „Milch der frommen Denkungsart" door kooken en ziften uit het gelijknamige product van het uijer der koe verkregen kon worden.

Desalniettemin zou ik toch niet gaarne, bij de bespreking van de waargenomen nadeelen die een gevolg zijn van onvoldoende volksvoeding, geheel die morele eigenschappen buiten beschouwing laten, welke de bevolking meer of minder als resultaat van gene verkregen kan hebben. Maar ik geloof wel dat deze gevolgen zich het allereerst in de physische eigenschappen van het lichaam openbaren, waarvan gene eerst de verdere consekwentien zijn, die bij voldoende moreele tegenwerking eenigermate kunnen voorkomen worden.

Wat nu de lichamelijke eigenschappen betreft, komen eenige daarvan, juist in die streken, waarvoor wij het bewijs der ontoereikende voeding trachtten te leveren, duidelijk genoeg te voorschijn, en dit is juist het meest karakteristiek voor de lagere klasse der bevolking in de steden, voor den arbeidersstand, terwijl de eigenlijke landbouwer in Gelderland, met voldoend grondbezit om zich uitsluitend door de bewerking daarvan te voeden, over een in alle opzichten krachtig lichaam te beschikken heeft, dat zelfs in velerlei opzicht bloeiend mag genoemd worden. De karakteristieke lichaamseigenschappen, die wij voor een groot gedeelte aan eene onvoldoende en voornamelijk ondoelmatige voeding meenen te moeten toeschrijven, zijn: bleeke gelaatskleur, geringe lichaamsgrootte, late rijpheid, voornamelijk der vrouwelijke individuen, diklijvigheid der vrouwen en kinderen, ongeëvenredigdheid der ledematen, kromme beenen, slechte tanden, verkrommingen der ruggegraat in schrikbarende talrijkheid, ongewone grofheid en leelijkheid der gelaatstrekken, skrofuleuse verschijnselen van allerlei aard. Al deze verschijnselen vallen duidelijk in het oog in de streken waarvan ik spreek, vooral van den vreemdeling, die er minder aan gewoon is. Eéne daadzaak, het mismaakt zijn, is zelfs zoo sterk, dat het mij voorkomt als had ik in mijn geheele leven nog niet zoo vele mismaakte menschen, bepaaldelijk vrouwen en meisjes gezien, als hier in de kleine overigens gezonde stad van 6000 zielen.

Digitized by Google

Voor deze verschijnselen kunnen noch klimaat noch ras verantwoordelijk gesteld worden; want vlak daarnaast woont de Geldersche boer, grof van beenen, mager, bruin en gezond, en niet zelden in het bezit van schoone, regelmatig gevormde gelaatstrekken.

Daarentegen mogen voor een deel de bedoelde mismaaktheden toe te schrijven zijn aan ondoelmatige opvoeding der kinderen, ook in kringen waar de volwassenen zich beter voeden. Maar ook deze verkeerdheid behoort juist tot dezelfde categorie. Het misleid instinkt geeft aan het kind in de plaats van de eiwitrijke melk welke het zoo dringend noodig heeft, vroegtijdig surrogaten, waarin meel, en wanneer de ouders het eens recht goed meenen te maken, suiker de hoofdrol speelt, terwijl van het eerste in de eerste 5 maanden door de maag van het kind haast niets verteerd wordt, en de laatste, meer dan in minimale hoeveelheden toegediend, evenzeer de voedingsverhouding uit het evenwicht brengt. Het is dezelfde fout onder een andere gedaante: de duurste voedingsstoffen te willen sparen en ze door goedkoopere te vervangen, doordien men geen begrip heeft van de waarheid dat *eene klasse van voedingsstoffen niet door eene andere kan worden vervangen.*

Dat de beschreven lichaamsgebreken en ziekelijke toestanden werkelijk in verband staan met verkeerde voeding, blijkt ook duidelijk, wanneer men het oog slaat op andere landen met hunne onderling zoo verschillende toestanden betreffende de voeding.

Italie is, niettegenstaande zijne gedeeltelijk zeer ongelukkige oekonomische toestanden, niettegenstaande de groote armoede en volkomen huishoudelijke afhankelijkheid van het meerendeel zijner boerenarbeiders, beroemd wegens zijn welgemaakt en ook grootendeels zeer tot werken geschikt menschengeslacht tot diep in het gebergte toe. En dit, niettegenstaande er bij de armere bevolking van het gebruik van vleesch bijna nooit sprake is (*).

(*) Men ziet hieruit, dat mijn standpunt, wat de hoofdzaak betreft, niet op eene bestrijding van het vegetarianisme neerkomt. Integendeel, ik ben in staat aan te toonen, dat men ook binnen de grenzen van plantaardige voedingsmiddelen zich doelmatig en ondoelmatig voeden kan. Dat het zich tot plantenkost bepalen, ook afgezien van de melk en eieren die dikwijls door de vegeterianers mede gebruikt worden, zonder nadeel voor de menschelijke gezondheid mogelijk is, blijkt eenvoudig uit het feit, dat de grootste helft der menschheid zoo goed als uitsluitend van plantenkost leeft. Toch schijnt mij het vegetarianisme als dogma slechts eene dwaling te zijn, immers juist de hoogst beschaafde snel produceerende maar ook snel levende natien hebben hunne magen sedert eeuwen door het gebruik van gemengde kost *gevormd*, waardoor echter het feit niet wordt ontkend dat enkele

Digitized by Google

Klimaat en ras mogen daartoe medewerken; maar wanneer wij alles overwegen, blijft het karakter der plantenkost de voornaamste oorzaak. Het voedsel bestaat voor verreweg het grootste gedeelte uit polenta, uit maïsmeel of boekweitenmeel bereid, dus uit een graanvrucht, en als spijs op vastdagen dient in het Zuiden de macaronie die nog rijker aan eiwit is en die men in Nederland verafschuwt. De kost van den armen Italiaan is matig, maar niet al te moeilijk verteerbaar en bezit ten opzichte der verhouding der voedende stoffen eene voortreffelijke samenstelling.

Verder Ierland; door een ras bewoond, en met een klimaat gezegend, die beiden met dat van een groot gedeelte van Frankrijk overeenkomen of weinig verschillen, levert het toch, met dit land vergeleken, geheel abnormale lichaamstoestanden. Men behoeft slechts den laatsten jaargang van een groote, geïllustreerde Engelsche courant door te bladeren, waar deze de Iersche beweging aanschouwelijk voorstelt en de meest oppervlakkige kenner van physionomiek zal het groote onderscheid in het oog vallen. En zie, weder kan de kwaliteit der voedingsmiddelen, aardappelen als de goedkoopste veldvrucht, weinig voedzaam varkensvleesch als de goedkoopste vleeschspijs, en brandewijn als de goedkoopste geestrijke drank, daarvoor verantwoordelijk gesteld worden. Klimaat en bodem maken de produktie in dezen zin gemakkelijk, hopelooze toestanden wat het eigendom aangaat, dwingen tot uiterste spaarzaamheid, en geen weldadig volksinstinkt, waarmede de steeds met de natuur verkeerende zuidelijke volkeren zoo merkwaardig begaafd zijn, waarschuwt tegen eenzijdigheid.

De arme Javaan herinnert weder aan den Italiaan, zoowel in genoegzaamheid, alsook dat hij bij deze genoegzaamheid lichamelijk goed vaart. En ook zijn hoofdvoedsel bestaat uit eene graanvrucht, de rijst, en tot versnapering maakt hij gebruik van de eiwitrijke aardnooten.

Al deze zaken versterken ons in de overtuiging, dat een onvoldoende voeding in vele streken van Nederland werkelijk schuld heeft aan in het oog vallende lichaamstoestanden, die wij in die streken waarnemen.

---

individuen, en gewoonlijk niet diegenen, welke het grootste voortbrengingsvermogen bezitten, zich bij plantenkost voldoende kunnen voeden. Dit resultaat van »natural selection« kan nu niet eenvoudig ten dienste van een leerstelsel genegeerd worden, en dit stelsel algemeen te maken, zou eenvoudig beteekenen een groot aantal van onze meest tot werken en produceeren geschikte individuen spoedig of langzaam op te offeren, om met de trageren later de maatschappij en onze culture te bederven.

Digitized by Google

Gaan wij nu over tot de toestanden op moreel gebied, waaraan Mulder in zijn tijd zulk een groot gewicht hechtte, en die hij beschouwde als een gevolg der slechte voeding. Hier moet in de eerste plaats nagegaan worden, of Nederland op dit gebied zulke eigenaardige verschijnselen vertoont, of het werkelijk den volksgeest aan veerkracht ontbreekt, vergeleken met naburige en verwandte volksstammen, en of werkelijk zulke toestanden zich tot die streken waar onvoldoende voeding algemeen voorkomt, laten lokaliseeren.

Zonder twijfel heeft Mulder zich hier aan eene erge overdrijving en, wij mogen het wel zeggen, aan eene zekere oppervlakkigheid in het onderzoek schuldig gemaakt. Ja wel, — dat zal men, zonder een der vele goede eigenschappen over het hoofd te zien, die aan het Nederlandsche volk eigen zijn, kunnen toestemmen, — wij hebben honderd kenteekenen voor één, dat de energie der Nederlanders gemiddeld *tegenwoordig* voor die der aanverwandte volken achter staat. Echter dit verschijnsel aan het aardappelen-gebruik der Nederlanders toe te willen schrijven, schijnt mij meer dan gewaagd, en wel in de eerste plaats, omdat het zich geenszins tot de aardappeldistrikten bepaalt, voorts, omdat in een groot gedeelte van Duitschland en Denemarken dergelijke voedingstoestanden bestaan, eindelijk en voornamelijk, omdat juist onder het welvarende gedeelte van het volk, dat waarlijk aan eiwitvoeding niet spaart, het besproken gemis aan veerkracht het duidelijkst te voorschijn treedt. Ik houd het er voor, dat het bijna zuiver morele oorzaken zijn, die aan de Nederlandsche natie haar tegenwoordig karakter, dat ik meer als geblaseerdheid en zelfgenoegzaamheid zoude willen betitelen, verleenen.

. . . . . Nederland is langen tijd zeer rijk geweest en is nog rijk; niet de groote massa des volks, ook minder eenige weinige; maar het procentisch aantal der vermogenden is blijkbaar ongewoon groot. In breede kringen der beschaafde maatschappij en van den burgerstand is men een klein weinig verwend, een klein weinig vermoeid en deze gemoedsstemming deelt zich mede aan de mindervermogenden, die zich in hooge mate in hunne levenswijze naar de gewoonten der werkgevers moeten richten. Bovendien verspreidt iedere Indische familie, die met het overgespaarde vermogen in het moederland terugkeert, eenige honderd meters om zich heen, een zekere opiumdamp van lethargie, die niet ongestraft door de bedienden ingezogen wordt. Ik geloof deze daadzaken zijn als met de handen te grijpen.

Komen er andere tijden, ontstaat voor Nederland weder een

Digitized by Google

groot ideaal, waaraan het zijn hart verwarmen kan en dat men aan de kinderen als leidster op den levensweg mede kan geven, dan zal het vermoedelijk ook weder zijn kunnen wat het in zijn tachtigjarigen oorlog, tot verwondering der geheele beschaafde wereld geweest is. Volken, vooral die behoorende tot den onvernietigbaren Germaanschen stam, bezitten gelukkig de kracht tot zelfverjonging.

Deze samenhang schijnt mij zoo duidelijk, zoo volkomen uit bekende historische wetten af te leiden, dat ik niet gaarne den aardappel in dit opzicht beschuldigen wil. Ongetwijfeld echter, zonder moralische nawerking kan de ondoelmatige voeding niet blijven. Ik geloof alleen, dat het met de bestaande waarnemingen overeenkomt, zoowel deze als gene als meer van lokalen aard te kenschetsen. Hetgeen in het groot in Ierland aan te toonen is als het gevolg van een slecht gevoed lichaam: stompheid, bigotterie, slechts een passieve wederstand tegen het kwaad, dat moet in het klein, ook in Nederland in de bedoelde distrikten aangetoond kunnen worden, evenals vermoedelijk ook in enkele gedeelten van Duitschland, België en Frankrijk analoge verschijnselen voorkomen en zooals zij in de noordelijke gedeelten van het voormalig koningrijk Polen duidelijk opgemerkt zijn.

En in ieder geval eischt de naaste toekomst meer dan gewone inspanning, bepaaldelijk om te verkrijgen een goede kwaliteit van arbeid op ieder gebied, en deze is slechts van een goed gevoed lichaam te verwachten. De concurrentie van het buitenland bedreigt Nederland sedert eenigen tijd zelfs op het gebied van den landbouw en de veehouderij, en alle middelen moeten aangewend worden om haar waardig te gemoet te treden. Het arbeidsvermogen van den werkman, zoowel met betrekking tot inspanning en volharding als ook tot vindingsgeest en leerzaamheid, is hierbij niet de voorwaarde, die het laatst van alle behoort in acht genomen te worden, en al deze goede gaven staan ongetwijfeld in meer of minder directen of indirekten samenhang met de soort van olie die men in de levenslamp doet.

Alles wat in de bovenstaande beschouwingen gezegd is, zou ten slotte slechts op vrome onvervulde wenschen neerkomen (*), wanneer er geene middelen bestonden om eene betere voeding, ook

(*) Hierin ligt, naar het mij toeschijnt, ook de voornaamste oorzaak van het ontbreken van goede gevolgen der overigens zoo welgemeende brochure van Mulder.

Digitized by Google

voor den minvermogenden op te leveren, zonder in de eerste plaats zijn beurs zwaar te belasten. Want het is klaarblijkelijk eene *petitio principii*, van den arbeider te verlangen, dat hij zich duurdere eiwitstoffen in den vorm van melk, kaas en rundvleesch verschaffe, hem daarbij aan het verstand brengende, dat dit de beste geldbelegging is, die er op de wereld bestaat; wordende al: de grootere uitgaven terug ontvangen in de gedaante van in veel grooter mate verhoogd arbeidsvermogen. Nog geheel er van afgezien, dat de arbeider deze bewijsvoering niet begrijpt en dat hij verhoogd arbeidsvermogen in het geheel niet verlangt, omdat hij dit zich niet anders kan voorstellen dan in een verlengden werktijd, staat men met deze aanbevelingen geheel op lossen bodem; immers van deze kapitaalbelegging kan slechts dáár sprake zijn, waar kapitaal voorhanden is, en waar het ontbreekt, daar heeft ook de volkshuishoudkundige zijn recht verloren. De arbeider leeft niet alleen „van de hand in de tand", maar zijn loon staat ook in eene tamelijk regelmatige verhouding tot zijne gewone levenswijze. Hij *kan* er dus niet het initiatief toe nemen en zijne levenswijze verbeteren al zag hij voor zich het heilzame er van in, en ook de werkgever zal tot deze kapitaalbelegging, waarvan hij zeer weinig zekerheid bezit, voor zijne bestaande ondernemingen vruchten te zullen plukken, bezwaarlijk genegen zijn.

Maar misschien is het mogelijk het voedingsmengsel des arbeiders te verbeteren, geheel zonder dat aanwending van groote kosten daarvoor vereischt wordt, eenvoudig uit dien gronde, dat niet alle voedingsmiddelen door het volk naar hunne voedingswaarde geacht worden. Dit komt zelfs zeer waarschijnlijk voor, wanneer men weet, hoe vast volkgewoonten geworteld plegen te zijn, zoodat zelfs zulke voedingsmiddelen, die thans algemeen hoog gewaardeerd worden, hun veroveringstocht door de wereld zeer langzaam gemaakt hebben. De thans boven zijne waarde geschatte aardappel, zonder welken wij ons de volkskeuken in het geheel niet meer kunnen voorstellen, heeft niet minder dan twee eeuwen noodig gehad om eindelijk ook tot in den laatsten, hardnekkig verdedigden sluiphoek door te dringen. En wanneer het zóó met het vraagstuk gesteld is, dan is het eerst recht een zuiver physiologische en kan op die wijze opgelost worden, dat men het voedingsgehalte van bekende en aanbevelenswaardige voedingsmiddelen onderling en vervolgens met gemiddelde marktprijzen vergelijkt, en wij hebben niet noodig onze taak aan werkgevers, philantropische vereenigingen enz. over te dragen.

Digitized by Google

Ten einde de voedingswaarde van verschillende gebruikte en niet gebruikte voedingsmiddelen te leeren beoordeelen, doet men weder het best om de verschillende groepen en voedingsstoffen, waaruit alle voedingsmiddelen samengesteld zijn, tot uitgangspunt aan te nemen. Water en aschbestanddeelen kunnen wij hierbij buiten beschouwing laten. Het eerste, omdat dit uit een volkshuishoudkundig oogpunt „vrij goed", overal (ten minste in Nederland) kosteloos te verkrijgen is; de laatste omdat zij, het keukenzout alleen uitgezonderd, implicite in alle mogelijke voedingsmiddelen in voldoende hoeveelheid aanwezig zijn, zoodat wij die niet bijzonder in het oog behoeven te houden. Blijven verder de groepen van voedingsstoffen: eiwitstoffen, vetten, koolhydraten (in de opvolging volgens hunne volkshuishoudkundige waarde) ter behandeling over. De eerste zijn, zooals wij reeds vroeger opmerkten, verreweg de duursten. Zij zijn de onontbeerlijkste van allen en hare productie is moeilijker dan die der andere: beide volkshuishoudkundige momenten, die zooals bekend is, de waarde doen rijzen. Onder de stikstofvrije groepen van stoffen, waarvoor ten minste eene beperkte wederzijdsche verwisseling aangetoond is, geldt hetzelfde relatief van vet tegenover koolhydraten. Voor de gemiddelde verhouding der waarde kan men ongeveer aannemen:

	Eiwit	tot	Vet	tot	Koolhydraten
als	5	:	2	:	1

waarbij gemiddelde prijzen van voedingsmiddelen van verschillende samenstelling tot grondslag aangenomen zijn, tamelijk onverschillig of men van plantaardige dan wel van dierlijke voedingsmiddelen uitgaat, wanneer men slechts zorg draagt, beide (om hunne verschillende verteerbaarheid) tamelijk verschillende klassen niet met elkander te vermengen.

Het feit, dat zulk eene verhouding meer of minder scherp kan aangenomen worden, stelt ons ook in staat, om bij dergelijke berekening voedingstofeenheden tot grondslag aan te nemen Deze voedingstofeenheid is dan:

eenmaal het gewicht of het procentisch gehalte aan koolhydraten
tweemaal „ „ aan vet
vijfmaal „ „ „ eiwitstoffen

zoodat een voedingsmiddel dat 10 pCt. koolhydraten, 5 pCt. vet en 5 pCt. eiwitstoffen bezit, met een ander, waarin 5 pCt. koolhydraten, 15 pCt. vet en 2 pCt. eiwitstoffen aanwezig zijn, als evenveel (45 pCt.) voedingsstof-eenheden of voedingswaarde bevattend, oekonomisch gelijk van waarde gesteld kan worden, ofschoon

Digitized by Google

beide niet voor ieder speciaal doel der voeding even doelmatig zijn te beschouwen.

De rekening met voedingsstof-eenheden maakt ons het onderzoek gemakkelijker naar de geldswaarde van afzonderlijke voedingsmiddelen onder de bestaande toestanden der markt. In de volgende kleine tafel zijn eenige opgaven omtrent het gemiddeld gehalte aan voedingsstoffen en voedingseenheden van eenige voedingsmiddelen voor den mensch medegedeeld.

	Eiwit (*)	Vet.	Koolhydraten	Voedings-eenheden.	De voedingseenh. = 16 cts. gesteld, zou het K. moeten kosten.
Aardappelen . .	0,8 pCt.	—	20 pCt.	24 pCt.	3,8 cts.
Knollen	0,4 "	—	8 "	10 "	1,6 "
Rode wortel . .	0,8 "	—	10 "	14 "	2,2 "
Kool	0,8 "	—	5 "	9 "	1,4 "
Spinazie . . .	1,4 "	0,5 pCt.	4 "	12 "	1,9 "
Boekweiten gort.	8 "	2 "	71 "	115 "	18,4 "
Rijst	7 "	0,5 "	72 "	108 "	17,3 "
Roggebrood . .	5,6 "	1,5 "	42 "	73 "	11,7 "
Tarwebr., gebuild.	6 "	0,5 "	49 "	80 "	12,8 "
Witte boonen. .	20 "	2,0 "	54 "	158 "	25,3 "
Erwten . . .	20 "	1,5 "	52 "	155 "	24,8 "
Linzen	21 "	2 "	49 "	158 "	25,3 "
Suiker	— "	— "	96 "	96 "	15,4 "

	Eiwit.	Vet	Koolhydraten.	Voedings-eenheden.	De voedingseenh. = 75 gesteld, moet het kgr. kosten:
Vet ossenvleesch .	17 pCt.	27 pCt.		139 pCt.	104 cts.
Mager rundvleesch.	20 "	3 "		106 "	87 "
Kalfsvleesch. . .	19 "	6 "		107 "	88 "
Vet varkensvleesch.	15 "	35 "		145 "	109 "
Bokkingen . . .	21 "	8 "		121 "	91 "
Eieren (af 10 pCt. schalen) . . .	11 "	10 "		75 "	56 "
Melk	4 "	3 "	5 pCt.	31 "	23 "
Boter	0,4 "	87 "	—	176 "	132 "
Magere kaas . .	30 "	8 "	5 "	171 "	128 "

Wordt de voedingsstof van plantaardige stoffen = 16 cts, die van dierlijke voedingsmiddelen = 75 gesteld, dan moet het kgr. der genoemde voedingsmiddelen zoo veel centen kosten als in de laatste kolom is opgegeven. Men kan op deze wijze bij het vergelijken van de werkelijke marktprijzen met de hier berekende

(*) Bij eiwit is slechts het verteerbaar gedeelte van werkelijke eiwitverbindingen in aanmerking genomen.

Digitized by Google

waarde, spoedig zien, welke voedingsmiddelen betrekkelijk laag in prijs zijn. B. v. men ziet, dat alle dierlijke voedingsmiddelen in den regel veel duurder zijn dan die van plantaardige afkomst, natuurlijk omdat wij de laatste eerst door het organisme van onze huisdieren moeten laten passeeren om de eerste te verkrijgen, en omdat bij deze produktie het grootste gedeelte der ruwe grondstoffen verbruikt wordt tot levensonderhoud van gene natuurlijke machines. (*)

Verder erkent men tevens, dat niet zoozeer aardappelen en groenten maar wel de peulvruchten, in mindere mate ook het roggebrood, relatief goedkoope voedingsmiddelen zijn, en onder de dierlijke stoffen de melk, de kaas en in de tweede plaats ook het varkensvleesch.

Is de hier aangenomen vaste prijs van eene voedingsstof-eenheid ook eenigermate kunstmatig, zoo leeren wij toch op deze wijze de relatief goedkoope en relatief dure voedingsmiddelen van elkander onderscheiden, en wanneer wij onder de betrekkelijk goedkoope onze aandacht op bijzonder eiwitrijke vestigen, zoo vinden wij wat aan onze volksvoeding ontbreekt. Wij zien dat de peulvruchten een goed hulpmiddel zijn, om hierin verbetering aan te brengen. Dit middel is echter zoo dikwijls gepredikt, dat ik haar ten believe deze verhandeling niet geschreven zoude hebben. Hoogstens zoude ik mijn leedwezen daarover willen te kennen geven, dat misschien de smakelijkste onder de genoemde aanbevolen voedingsmiddelen, de linze, in Nederland niet meer gewaardeerd wordt. Daar, waar zij onder de volksspijzen opgenomen is, heeft men ten minste eene afwisseling meer, en „varietas delectat." De tegenzin, die men licht bij het herhaald eten van de beide andere verkrijgt, wordt dan minder merkbaar. In de tweede plaats is nog in het voorbijgaan daaraan te herinneren, dat eene belasting op het voedzame rundvleesch, dit op zich zelf reeds dure voedingsmiddel voor het gemeene volk geheel en al onbereikbaar stelt en daarom veroordeeld schijnt te moeten worden, terwijl de bestaande belasting op jenever op zeer gelukkige wijze de fiscale belangen met de physiologische vereenigt.

De eigenlijke gedachte intusschen, die aan mijne voorstellen tot verbetering ten grondslag ligt, is eene andere en nieuwe. Men klaagt in den laatsten tijd veelvuldig over de sterke konkurrentie

(*) Dit feit is tevens, zooals men weet, het volkshuishoudelijk juist beginsel van het vegetarianisme.

Digitized by Google

van andere, verwijderde landen, welke met betrekking tot de produktie van grondstoffen in gunstige omstandigheden verkeeren, nadat zij in den laatsten tijd eene zekere technische ontwikkeling verkregen, en de gelegenheden tot transport over de zee buitengewoon veel verbeterd zijn. Hier en daar verneemt men stemmen die de invoering van beschermende inkomende rechten verlangen, hier te lande wel is waar vooreerst zonder uitzicht op succes, gedeeltelijk omdat men verlicht genoeg is in te zien, dat daarmede de schade geenendeels verholpen, maar slechts van de producenten op de consumenten overgebracht wordt, gedeeltelijk zeer zeker ook, omdat de beschermende inkomende rechten voor een land, dat zooveel transito-handel heeft, zeer rechtstreeks nadeelen ten gevolge heeft. Door geen wet ter wereld kunnen wij de voor productie gunstige omstandigheden van Amerika, die zoo lang stand zullen houden, totdat dit land, in verhouding tot zijn natuurlijk productievermogen even sterk bevolkt is als Europa, doen verdwijnen. Een verzachtend middel in dezen ongelijken strijd is het, wanneer wij gebruik maken voor eigen productie van die ruwe stoffen, die deze andere landen tegen matigen prijs opleveren. Amerikaansche machines voor onzen landbouw; Amerikaansche katoen voor onze spinnerijen; maïs uit hetzelfde land voor onze brandewijnstokerijen; oliekoeken van allerlei soort uit overzeesche landen voor onze veehouderij; *waarom geen voedingsmiddelen*, voornamelijk zulke die rijk aan eiwit zijn, en waaraan de meeste behoefte bestaat *voor onze arbeiders?* Met den invoer van granen, met Amerikaansch spek en Amerikaansche hammen en, in eene andere richting, met margarine voor de bereiding van kunstboter is immers ook reeds een begin gemaakt.

Onder de voedingsmiddelen, die in deze richting in aanmerking zouden kunnen komen, is mijne aandacht sedert geruimen tijd op de *Aardnoot* gevestigd, die in Indie en verscheidene deelen van Afrika in verbazend groote hoeveelheid geproduceerd wordt. De Aardnoot, vrucht van *Arachis hypogaea*, eene leguminose, zoo genoemd, omdat deze plant na den bloei hare rijpe vruchten den bodem doet naderen, ja ze half en half daarin verbergt, is thans reeds een belangrijk handelsartikel ook voor Europa. Zij wordt in massa te Marseille ingevoerd en aldaar ongeschild in olieslagerijen tot aardnotenolie, een bijna kleur- en smakelooze olie geslagen, die voor veelvuldig gebruik geschikt is. Zij dient, voor zooverre bekend is, tot vervalsching der olijfolie, ook nog op andere manier tot menschelijk voedsel, verder voor

Digitized by Google

machine-olie, in den laatsten tijd eindelijk als bijmengsel van de kunstboter, om deze, vooral in den winter, tegen stijf worden te vrijwaren (*). Het residu, dat men in de olieslagerijen te Marseille overhoudt, de aardnotenkoek, wordt als bemestingsmiddel vooral op de Fransche wijnbergen veelvuldig gebruikt. Op eene dergelijke wijze wordt de vrucht in Nederlandsch-Indie gebezigd. De uitgeperste koek dient daar onder den naam van Boenghil tot bemesting voornamelijk op de suikerplantages. Op andere plaatsen worden de aardnoten op mechanische wijze van hare zaadschillen beroofd en eerst dan tot olie geslagen. De op deze wijze verkregen overblijfselen worden als geschilde aardnotenkoeken „Arachide décortiqué" in den handel gebracht en in Duitschland, alsmede in den laatsten tijd ook in Nederland als een uitstekend bijvoeder voor rundvee gebruikt. Zulke olieslagerijen bestaan te Hamburg, alsook in Holland te Koog a. d. Zaan.

Echter ook als voedingsmiddel voor den mensch wordt van de aardnotenkoeken tegenwoordig reeds gebruik gemaakt. De mindere man op Java beschouwt ze als eene lekkernij en hij verteert spelenderwijze en tusschentijds groote hoeveelheden er van. Wij zagen het reeds, dat deze trek naar lekkernij van een physiologisch standpunt bezien, niet dan goed te keuren is, daar het hoofdvoedingsmiddel der Indische bevolking uit rijst bestaat, en deze, hoewel zij de vergelijking met aardappelen glansrijk kan doorstaan, toch tot de aan eiwit- en vet arme graansoorten behoort, die eene aanvulling met eiwitrijke stoffen zeer goed verdragen kan.

Ook in Nederland is de aardnoot onder den naam van „apennootjes", ten minste als lekkernij voor de kinderen van minvermogenden doorgedrongen — in ieder geval een bewijs voor de onkostbaarheid der vrucht — zonder dat er intusschen zooveel van verbruikt wordt, dat dit bij de voeding in het geheel in aanmerking zou kunnen komen. De smaak der geschilde noten kan men het best met die van hazelnooten vergelijken. Alleen pleegt de smaak zich door een weinig ranzigheid te karakteriseeren, die intusschen niet zoo sterk is dat de smakelijkheid daardoor lijdt.

De gemiddelde samenstelling der geschilde aardnoten is nu:

vochtigheid	6 pCt.	verteerbare koolhydraten	7 pCt.
eiwit	28 pCt. (25 pCt. verteerbaar)	onverteerbaar ruwvezel	10 „
vet	46 pCt.	aschbestanddeelen	3 „

(*) Vergel. het opstel over kunstboter van Ingerman: Tijdschrift van landbouwkunde, Afl. 9.

Digitized by Google

De prijs in den kleinhandel is niet geheel laag, en er wordt voor het halve kilogram dikwijls 25 cents verlangd Echter staat deze prijs is het geheel niet in verhouding tot die van den groothandel, zooals dit met minder bekende artikelen, die in de kleine winkels verkocht worden, het geval pleegt te zijn. Te Rotterdam vinden de grootste verkoopingen van aardnooten plaats, en daar wordt voor ongeschilde aardnoten prijzen van *f* 15 à *f* 17 voor 100 Kgr. bedongen. Ook geschilde aardnoten worden daar voor *f* 17 à *f* 18 de 100 Kgr. verkocht. Deze zijn echter waarschijnlijk niet zuiver genoeg en zij staan te veel aan het ranzig worden bloot, dan dat zij als voedingsmiddel voor den mensch verder in aanmerking zouden kunnen komen. Nemen wij, om zeker te gaan, den prijs van *f* 17 voor de ongeschilde aardnoten als basis aan, en staan wij aan den kleinhandel eene winst toe van 40 pCt., dan zou de waar voor iedereen voor 24 cents het kilogram te verkrijgen zijn. Nemen wij verder in aanmerking, dat bij het schillen en zuiveren der aardnoten, volgens door mij gedane eenvoudige proefnemingen, vrij nauwkeurig een derde gedeelte overblijft, dan verkrijgen wij geschilde en gezuiverde aardnoten voor een prijs van 36 cents het kilogram.

De voedingsstof-eenheid zou dan kosten 15,6 cents. De verhouding der voedingsstoffen zou zijn { eiwit : vet : koolhydraten als 1 : 2 : } of 1 : 5 wanneer het vet bij de koolhydraten wordt gerekend.

De prijs is goedkoop. De voedingsverhouding op zich zelf wel niet goed, maar toch voortreffelijk geschikt om andere voedselmengsels, waarin de koolhydraten te veel de overhand hebben, te verbeteren, en voornamelijk een goed supplement bij de eenzijdige aardappelvoeding. Ik heb uit aardappelen en geschilde aardnoten spijzen laten toebereiden en met mijne familie daarvan gegeten. De volgende verhouding in het mengsel en wijze van toebereiding bleek mij daarbij de meest smakelijke, zoowel als in ieder opzicht de meest doelmatige te zijn: 2 deelen vooraf gekookte aardappelen fijn gemaakt, dan met een deel geschilde aardnoten, na eerst in een vijzel fijn gestampt te zijn, vermengd, de massa gezamelijk tot bruin worden toe in de pan gebakken. Bijvoeging van vet, zooals anders bij het bakken van meel- en aardappelgerechten, is hierbij niet noodig, omdat de olie der aardnoten, die in ruime hoeveelheid uitbraadt, en die immers onder den naam van „Boterolie" uit de olieslagerijen van Koog a. d. Zaan, als spijsvet aanbevolen wordt, ruimschoots voldoende

Digitized by Google

is. De voedingsstofverhouding van zulk een mengsel zoude zijn:

Eiwit		Vet		Koolhydraten
1	:	2	:	2

Zeer zeker op zich zelven nog geen goede voedingsstofverhouding want deze is:

Eiwit		Vet		Koolhydraten
1	:	½	:	4

Met toevoeging van roggebrood kan echter eene normale voeding, bereikt worden, die alleen nog slechts wat te rijk aan vet is, zoodat de besparing van boter bovendien mogelijk schijnt. De verhouding tusschen eiwitstoffen en koolhydraten — en daarop komt het in de eerste plaats aan — is in ieder geval verbeterd.

Op de toebereiding van zulk een gerecht voor die volksklassen, wiens verdiensten hun niet toelaat vleesch te koopen, is vooreerst mijn initiatief gericht. Ik ben mij wel bewust, dat met zulk een wenk, al gaat zij van nog zulke juiste grondbeginselen uit, eigenlijk nog niets tot stand gebracht is, omdat alle dergelijke aanbevelingen tientallen van jaren — en wiens adem is langer? — op de taaiheid der volksgewoonten, vooral der lagere standen, pleegt schipbreuk te lijden. Den zuiveren theoreticus moet daarom de man van de daad de hand reiken, en de laatste heeft daarbij het grooter gedeelte van het werk te verrichten. Maar deze zeldzame mannen, die voldoende tijd en — wat meer is — energie voor een dergelijk doel over hebben, moeten bij hun praktisch streven op het een of andere wetenschappelijk oordeel kunnen steunen en als zoodanig als een kleine zaadkorrel dus, die zelf nog niets waard is, doch waaruit iets goeds voortkomen kan, wensch ik het resultaat van deze kleine onderzoeking in de goede aarde van dit tijdschrift neer te leggen. Voor lucht en zonneschijn mogen anderen zorg dragen.

Dit resultaat kan kortelijk in de volgende woorden uitgedrukt worden:

De volksvoeding in Nederland is veelvuldig, voornamelijk in de zanddistrikten met hunne aardappelkultuur, eenzijdig door een buiten verhouding terugtreden der eiwitstoffen.

De onvoldoende voeding heeft blijkbaar bepaalde nadeelen voor den phisieken lichaamstoestand der bevolking ten gevolge, en consekwenterwijze moeten ook hare morele eigenschappen daaronder meer en meer lijden.

Eene verbetering zou kunnen verkregen worden door opnemen der linzen onder de volkspijzen, door opheffing van de belasting op het vleesch, het vermeerderd oprichten van paardenstachterijen, (voor het katholieke

Digitized by Google

gedeelte der bevolking) *door eene verandering in de bepalingen op het vasten van de zijde van het episkopaat*, misschien ook door vermindering der belasting bij den gebruikelijken openbaren afslag van visch, *eindelijk en voornamelijk door het opsporen van goedkoope overzeesche voedingsmiddelen*, *die rijk aan eiwit zijn*, waarvan de Aardnoot het naast voor de hand liggend en in ieder geval een zeer bruikbaar voorbeeld is.

Het initiatief met betrekking tot de noodzakelijke reformatie der volksvoeding moet genomen worden van de zijde der Besturen van Volkskeukens, weeshuizen, armenhuizen en gevangenissen, die, gesteund door de wetenschap, het voorbeeld kunnen geven en met den tijd een belangrijken invloed op de volksgewoonten zullen kunnen uitoefenen.

Eindelijk wenschte ik nog op iets opmerkzaam te maken, — dat in den tekst niet meer in oogenschouw is genomen, omdat het mij voornamelijk daarom te doen was, ééne gedachte ruim te ontwikkelen —, op de omstandigheid namelijk, dat de kookkunst in de volkskeuken, dat wil zeggen de kunst, om uit het meest goedkoope materiaal, ja somtijds uit afval, dat desalniettemin voedingswaarde bezitten kan, *smakelijke* spijzen te bereiden, in Nederland zeer achterlijk is. Volgens geloofwaardige getuigen zoude er zelfs middagmaaltijden voorkomen, die bestaan uit bruine boonen en salade met karnemelk er overheen. Dat is nu wel is waar eene kwestie van smaak, maar juist ten gevolge van het ontbreken der genoemde kunst, versmaadt men het, om uit de kalfslever smakelijke en voedzame worsten te bereiden, is de afgeroomde zure dikke melk, als grondstof voor menig zeer welsmakend gerecht bijna geheel onbekend. Men heeft in Duitschland hier en daar, en zooals het schijnt met goed gevolg, de proef genomen om de doelmatigheid en reinheid der volkskeuken te doen toenemen door zeer goedkoope huishoudscholen, die door de dochters van arbeiders op het platte land bezocht worden. Het is hier trouwens niet alleen om de voeding te doen, maar ook daarom, den geheelen stand een genoegelijk leven te bezorgen, waarmede weder zooveel andere deugden in samenhang staan. Maar de voeding kan op deze wijze ook verbeterd worden.

Wageningen, Juli 1881. A. Mayer.

Digitized by Google

HANDELS-OVERZIGTEN, 1881.

— **Suiker**. De Circulaire dd. 4 Januarij 1882 van de HH. C. RUEB & C. te Rotterdam, geeft weder een overzigt van de ladingen Koloniaal-Suiker welke van de productie-plaatsen, zonder bepaald aangewezen haven van bestemming, naar het *Kanaal voor orders* zijn gekomen.

Van de uit Java, Mauritius, Cuba, Portorico, Brazilie en Trinidad verzonden en in het *Kanaal voor orders* aangekomen ladingen suiker (per *tons* van 1000 kilogr.) zijn in de 6 laatste jaren verzeild naar:

Jaren.	Groot-Brittanje		Frankrijk		Het Noorden.		Nederland.		België.		Italie.	
	Java-suiker.	Totaal Koloniale suikers.	Java-suiker	Totaal Koloniale suikers.	Java-suiker.	Totaal Koloniale suikers	Java-suiker.	Totaal Koloniale suikers	Java-suiker.	Totaal Koloniale suikers.	Java-suiker.	Totaal Koloniale suiker.
1876	62297	187702	11277	20370	4360	8564	9175	9405	—	—	—	—
1877	64458	194888	33927	41972	11030	19735	16560	17989	—	871	—	—
1878	72850	248629	29273	40667	9600	15968	5824	8234	—	440	—	—
1879	78505	300145	29643	39111	13662	25329	2531	15389	1483	6527	1023	1023
1880	93000	212667	48358	54698	14197	23634	2977	7693	468	986	1972	1972
1881	99607	263989	40705	53928	18528	27690	11921	13059	2520	4305	3312	3937

Men ziet alzoo dat van de 176,000 ton *Java-suiker* die in 1881 in het *Kanaal voor orders* aankwamen, verzeilde naar:

Engeland	99,607 tons of ca	56½	pCt.
Frankrijk	40,705 " " "	23	"
Het Noorden	18,528 " " "	10½	"
Nederland	11,921 " " "	6¾	"
Belgie	2,520 " " "	1½	"
Italie	3,312 " " "	2	"
Totaal Java-suiker Kanaal v. orders	176,539 tons	100	pCt.

Van het totaal der Koloniale suikers van alle soorten die in het Kanaal om orders aankwamen, namelijk ruim 360 millioen kilogr., werd 263 millioen of ca 73 pCt., op Engeland verwezen.

Uit een overzicht van den suikerhandel te Triest in het jaar 1881, uitgegeven door de Heeren ROTHERMANN & ENGELMANN, blijkt dat de invoer van geraffineerd aldaar heeft bedragen:

in 1872	80,752 tons.	in 1877	221,300 tons.
„ 1873	109,088 „	„ 1878	370,700 „
„ 1874	124,040 „	„ 1879	444,770 „
„ 1875	147,728 „	„ 1880	436,050 „
„ 1876	189,250 „	„ 1881	548,990 „

Tot in 1877 genoot het Fransche, Belgische en Hollandsche geraffineerd nog debouché op die markt; sedert dat jaar is zij geheel in de macht der Oostenrijksche fabrieken.

Aandacht verdient voorts voor de Nederlandsche suikermarkt en raffinage, een overzigt van den *inslag tot verbruik* van ruwe Suiker van

Digitized by Google

1 Januarij—1 December 1881, gerangschikt volgens de classificatie der Conventie.

	Totaal tons.	No. 19/20	1e kl. No. 15/18	2e kl. No. 10/14	3e kl. No. 7/9	4e kl. No. 6 en daar beneed.	gemiddeld.
1868	106408	3^{06} pCt.	28^{80} pCt.	54^{54} pCt.	9^{90} pCt	3^{90} pCt.	83^{29} pCt.
1869	116377	6^{74} „	22^{07} „	54^{78} „	10^{03} „	6^{38} „	87^{50} „
1870	118924	7^{22} „	17^{18} „	62^{81} „	6^{59} „	6^{20} „	87^{62} „
1871	124988	7^{16} „	16^{64} „	65^{27} „	5^{89} „	5^{04} „	87^{90} „
1872	123603	6^{38} „	15^{20} „	63^{77} „	9^{84} „	4^{91} „	87^{47} „
1873	116517	3^{92} „	9^{17} „	70^{69} „	10^{22} „	6 „	86^{72} „
1874	111962	1^{30} „	4^{48} „	74^{58} „	13^{13} „	5^{91} „	86 „
1875	100953	1^{42} „	4^{62} „	76^{42} „	13^{60} „	3^{94} „	86^{45} „
1876	101597	1^{32} „	4^{42} „	75^{28} „	15^{28} „	3^{70} „	86^{35} „
1877	92215	$-^{44}$ „	4^{53} „	58 „	31^{96} „	5^{07} „	84^{88} „
1878	97517	$-^{60}$ „	2^{28} „	51^{17} „	38^{52} „	7^{43} „	83^{53} „
1879	106233	$-^{31}$ „	2 „	21^{43} „	65 „	11^{26} „	80^{57} „
1880	96493	$-^{70}$ „	1^{32} „	16^{12} „	75^{55} „	6^{31} „	80^{75} „
1881	97078	$-^{59}$ „	1^{83} „	10^{91} „	82^{16} „	4^{81} „	86^{63} „

De bedoeling der laatste Suikerwet van 20 Mei 1880 (Stbl. 93) was o. a. om door facultatieve toepassing der saccharimetrie bij aangifte van twijfelachtige en vermoedelijk gekleurde suikers, een juister classificatie naar het gehalte te verkrijgen, en daardoor het bij voorkeur toenemen van de lagere nummers, speciaal 3e kl., te voorkomen. Men had daarmede vooral de donkerkleurige doch voordeelige Cuba-suikers op het oog.

Volgens het bovenstaand staatje blijkt echter, ook over 1881, nog niets van minder aangiften in de lagere klassen, of van verhooging van het gemiddeld gehalte der totaal-hoeveelheid die verwerkt werd. Integendeel, de proportie der derde klasse nam zelfs toe, van 75 tot 82 pCt., en de tweede klasse (nos. 10/14) toont vermindering van aandeel, van 16 op c^a^ 11 pCt. En de sterke daling van het *gemiddeld gehalte* die van 1872 voor het totaal der verwerkte suiker was waartenemen, is in 1881 niet verbeterd, maar toont zelfs een nog ongunstiger cijfer dan van het voorgaande jaar (80^{63} tegen 80^{75}).

Wèl bevindt men echter bij raadpleging der Handelsstatistiek, dat nu de aanvoeren van Cuba-suiker eenvoudig zijn weggebleven.

Van Cuba kwam naar Nederland

in 1879 9,483,000 kilog.;
in 1880 nog 4,700,000;
in 1881 geene.

Treffend gevolg van de eenzijdig-*fiscale* rigting welke, in strijd met de *handels*-belangen, door de regering eener koloniale mogendheid gevolgd wordt!

Door dat hardnekkig vasthouden aan het protectie- en fiskale standpunt zien wij ons land, waar koloniale scheepvaart als een hoofdbron van welvaart *genoemd wordt*, door kortzigtig fiskaal voordeel eerst den suiker-handel uit eigene kolonien, en daarna ook dien opkomenden handel met andere koloniën, vrijwillig afsnijden.

Digitized by Google

Tabak. Jaarberigt der HH. P. DE VRIES en ZOON, te Amsterdam, 30 December 1881.

Het afgeloopen tijdperk kan voor den tabakshandel op de Hollandsche markt niet tot de bepaald goede jaren worden gerekend. Evenwel was het beter dan het jaar 1880. Een vrij aanzienlijke aanvoer van Java en Sumatra tabak gaf tot een belangrijker omzet dan in het voorafgegane tijdsverloop aanleiding, een omzet die wel is waar, om redenen straks bij de nadere bespreking van onze beide hoofdsoorten uiteen te zetten, met een zeer uiteenloopenden uitslag te kampen had, doch over het algemeen voor den tabakshandel geen bepaald nadeelig eindresultaat opleverde.

Ook de aanvoeren en omzettingen in Noord-Amerikaansche en andere kerfsoorten wierpen door de belangrijke stijging der prijzen op de Amerikaansche markten gedurende dezen zomer gemiddeld vrij goede winsten af, terwijl de Manilla en Hongaarsche tabak door bruikbare kwaliteit en matige prijzen in de landen van productie wederom dit jaar even als in vorige periodes, en belangrijk meer dan in 1880, de opmerkzaamheid der Hollandsche kooplieden trokken.

Alvorens tot de nadere bespreking van den handel in de verschillende soorten over te gaan, vermeenen wij niet te mocten verzwijgen welke omstandigheid gedurende het afgeloopen jaar tot de minder gunstige stemming bij den tabakshandel veel bijdroeg, vooral voor de dekbladsoorten, namelijk de onzekerheid waarin men in Duitschland voortdurend verkeerde aangaande de plannen der regeering ten opzichte eener invoering van het tabaks-monopolie. Gedurende het voorjaar en den zomer bleven de geruchten omtrent hare verontrustende plannen aanhouden en werkten deze natuurlijk zeer belemmerend op den handel. Menig fabriekant koeht slechts het hoogst noodige, in onzekerheid verkeerende op welke wijze de regeering hem bij eene eventueele invoering van het monopolie, voor zijn voorraad ongefabriceerde en gefabriceerde goederen schadeloos zou stellen en menig handelaar had wederkeerig weinig lust bij den tragen gang van zaken in een belangrijk gebied van verkoop en de onzekerheid met betrekking tot de waarde van zijn voorraad bij eene eventueele invoering van het Duitsche monopolie, groote partijen te koopen.

Toen nu onlangs de Duitsche Rijksdag bijeen kwam, werd door den Rijkskanselier inderdaad het wetsontwerp tot invoering van het tabaksmonopolie aangekondigd en bleek daardoor dat de geruchten dienaangaande gedurende den zomer verspreid, niet overdreven waren geweest. Vrij algemeen vertrouwt men onder den Duitschen handelsstand dat, zoodra de voorgestelde wet door den Rijksdag in behandeling zal worden genomen, de overgroote meerderheid der afgevaardigden, met het oog op het daardoor toe te brengen nadeel aan duizenden in den lande en indachtig aan de steeds gebleken gezonde stelling dat handel en nijverheid niet behooren te zijn een regeeringstaak, de wetsvoordracht zal verwerpen.

Van harte hopen wij voor den handel in het algemeen en voor de Hollandsche tabaksmarkt en Koloniën in het bijzonder, dat het vertrouwen van den Duitschen handelsstand in de stemming zijner afgevaardigden, niet moge worden teleurgesteld en de Duitsche Premier bij het artikel tabak zijne bekende standvastigheid aan eenmaal opgevatte plannen moge opgeven.

Digitized by Google

Java-tabak. In vervolge op pag. 203, *Economist* 1881, volgt hier een:

Staat der Verkoopen van Java-tabak op de Nederlandsche Markt, 1878—1880.

RESIDENTIE.	OOGST.					
	1878.		1879.		1880.	
	Pakken.	Doorsneecijfers cents per ½ Kilo.	Pakken.	Doorsneecijfers cents per ½ Kilo.	Pakken.	Doorsneecijfers cents per ½ Kilo.
Kedirie (blad)	14722	66	12823	80	26773	49
» (Crossoh)	17227	14½	5050	16	22204	14½
Bezoeki	22548	93	9332	89	23825	55½
Probolingo (blad)	21687	85	4438	72	16505	61½
» (Crossoh)	18882	20	2388	18	13612	16½
Vorstenlanden	18219	87	8703	64	12426	44
Banjoemaas (blad)	8253	72	800	94	5341	58
» (Crossoh)	833	23	—	—	201	13½
Passaroean (Malang) (blad)	5014	26	1645	85	6561	39½
» » (Crossoh)	13868	16½	1388	25	8962	20½
Kadoe	3123	88	1345	54	3651	38
Rembang	9548	39	782	47½	5132	36½
Samarang	1514	62	647	46	2162	43
Soerabaya	170	66	239	76	694	25
Banjoewangie	805	42	101	65	165	51
Preanger	1090	37	227	69	89	46
Bagelen	1699	61	114	105	873	39
Batavia	—	—	—	—	—	—
Pekalongan	93	30	45	82	133	36
Tagal	—	—	—	—	—	—
Madioen	—	—	—	—	—	—
Cheribon	—	—	—	—	—	—
Van de Molukken	135	102	147	67½	85	32
Bali	—	—	—	—	—	—
Residentie onbekend	—	—	—	—	—	—
Totaal	159430	56	50220	66	149391	41
Waarde in guldens cs.	14¾ millioen.		5½ millioen.		10 millioen.	

Vrij algemeen koesterde men hier te lande zeer gunstige verwachtingen omtrent den uitval van het 80er gewas en den omzet die daarin vermoedelijk zou plaats vinden, doch werden die helaas niet verwezenlijkt.

De uitval beantwoordde niet aan de gunstige beschrijving die men van het geheele gewas einde 1880 van uit Java had gegeven. Een deel van het gewas was gezond van blad en rijp van kleur, doch van een ander deel lieten de gehalte van het blad als ook de kleuren veel te wenschen over. De 80er oogst kon men in doorsnée onder de bruikbare doch niet onder de bepaald goede gewassen rangschikken.

Een doorgaand goed product wordt door geene enkele residentie geleverd. Een deel van den oogst uit Probolingo, Kedirie, Bezoeki,

Digitized by Google

Banjoemas was goed, een ander deel vrij middelmatig, terwijl het product uit Kadoe, de Vorstenlanden, Passaroean, Samarang, Rembang, Bagelen bepaald tot de middelmatige gewassen moet worden geteld. Oogenschijnlijk heeft de plant gedurende 1880 in enkele streken van Java te weinig regen, in andere streken op zekere tijden te veel regen ontvangen, daar vele partijen gezond, andere onsterk van blad waren.

Echter zouden in vroegere jaren ook bij een gewas als het 80er, dat, zooals wij reeds zeiden tot de bruikbare oogsten kan worden geteld, een opgewekte handel en belangrijke omzettingen mogelijk zijn geweest en bovenal hoogere, meer bevredigende prijzen voor de ondernemers op Java besteed zijn, indien niet zooals in 1881 het geval was, de handel in Java Tabak gebukt ware gegaan onder allerlei voor het artikel nadeelige omstandigheden. Volgens onze meening werden deze allereerst veroorzaakt door de concurrentie van de Sumatra tabak. Vóór een vijftal jaren, toen de Sumatra oogst slechts uit ca 25,000 Pakken bestond die dooreen ca 155 cts. opbragten, was de concurrentie die deze de Java aandeed van weinig beteekenis, daar de laatste wegens billijker prijzen ter fabricering van mindere sigaren, waarvoor Sumatra te duur was, werd genomen, maar nu de twee laatste Sumatra oogsten respectivelijk 57 en 65 duizend Pakken leverden, welke gemiddeld ca 115 cts. opbragten, behoefde deze soort niet langer uitsluitend voor sigaren van hoogeren prijs te worden verkocht. Vrij algemeen werd Sumatra dekblad in Duitschland en andere landen gedurende 1880 ter vervanging van de ziekbladdige 79er Java genomen, en viel door zijn glanzig blad en goede brandbaarheid in den smaak van het publiek, waardoor vele fabrikanten genoegzaam voor alle soorten het Java dekblad door Sumatra vervingen. Het Java dekblad is door de lage prijzen van den 80er oogst thans wel is waar weder billijker dan Sumatra, doch kan menige fabrikant, nu hij eenmaal zijne afnemers aan Sumatra sigaren heeft gewend, niet zoo gemakkelijk zijn fabrikaat wederom verwisselen en zouden eenige goede oogsten gepaard aan lage prijzen noodig zijn om het Java dekblad het verloren burgerrecht te doen herwinnen.

De overige nadeelige factoren voor den Java handel waren de in Duitschland heerschende onzekerheid omtrent de plannen der Regering aangaande het tabaksmonopolie, alsook de groote voorraad sigaren welke gedurende de eerste helft van 1881 nog in Duitschland werd gevonden, nog altijd het gevolg van het overdreven ruime fabrikaat in het najaar van 1879 na de verhooging der rechten. Door de laatstgenoemde omstandigheid moesten vele Duitsche fabrikanten, die in vroegere jaren steeds op order werkten, nu op speculatie fabriceren, een toestand die, zooals ieder begrijpelijk zal zijn, niet bijdraagt tot bepaalde kooplust.

Aan deze verschillende nadeelige omstandigheden bij den verkoop van het 80er gewas, meenen wij den kwijnenden handel gedurende 1881 te moeten toeschrijven, alsook de zoo zeer gereduceerde prijzen welke voor verschillende zeer bruikbare partijen Java dekblad in verhouding tot vorige jaren, vooral gedurende de laatste zes maanden van het jaar, werden bedongen.

Wij hopen dat de genoemde natuurlijke oorzaken den ondernemers op Java mogen verklaren waarom hun product dit jaar niet tot vroegere voor gelijke kwaliteit betaalde prijzen werd verkocht en eenige hunner niet meer als hunne meening zullen te kennen geven, dat de lagere stemming der markt voor een artikel moet worden geweten aan importeurs of makelaars, zooals in den loop van dit jaar door het

Digitized by Google

plaatsen van eenige ongerijmde artikelen in de Indische bladen is geschied, artikelen wier ongerijmdheid geene nadere weêrlegging verdient.

Gedurende de vier à vijf eerste maanden van het jaar werden de aangebodene partijen dekblad, vooral de uit Probolingo aangevoerde, tot vrij vaste prijzen verkocht; verschillende handelaars besloten in de Sler Java iets te ondernemen in de hoop dat de stemming in Duitschland en andere landen voor het artikel gunstiger zou worden. Menigeen werd daarin echter teleurgesteld, zoodat de in Juni en Juli aan de markt gebrachte partijen, waaronder voornamelijk een groot deel van het Bezocki gewas voorkwam, tot lagere prijzen dan voorheen moesten worden afgegeven. Verschillende importeurs konden niet besluiten bij deze flauwere stemming gedurende den zomer hunnen voorraad te realiseren en besloten het najaar voor den verkoop af te wachten, doch ook dit afwachten baatte niets, de stemming voor Java dekblad was gedurende de maanden October, November nog lusteloozer dan in Juni, Juli, en had een' verderen teruggang der prijzen ten gevolge.

Gedurende het geheele saisoen werd in tegenstelling met vroegere jaren gezondbladdig dekblad, ook al was hetzelve helder of bont van kleur, hooger verkocht en was coulanter te plaatsen, dan bruin rijpkleurig dekblad dat minder voordeelig van blad was. Even als in 1880 was het sigaren rookend publiek minder eischend dan vroegere jaren aangaande de kleur der sigaren en is natuurlijk voor een fabriekant die soort het voordeeligst welk het minste aantal ponden voor dekblad vereischt.

De markt voor de omblad, binnengoed en Engelsche kerfsoorten bleef gedurende het geheele jaar vrij vast, slechts in de maand September was die voor de kerfsoorten tengevolge van de willige stemming op de Amerikaansche markten iets hooger dan gedurende de andere maanden des jaars. De voor deze soorten betaalde prijzen waren ongeveer aan die van de laatste jaren gelijk. Ook de voor Crossoh besteedde prijzen waren in doorsnée voldoende, in de eerste zes maanden van het jaar echter hooger dan gedurende de latere maanden.

Het meerendeel der partijen werd bij inschrijving gerealiseerd, echter dit jaar ook vele partijen in veiling; vele importeurs besloten tot de laatste wijze van realisatie, hetzij om bij de tegenwoordige lage prijzen tegenover hunne committenten op Java door een verkoop bij kleine kwantiteiten verantwoord te zijn, hetzij in de verwachting in veiling een beteren prijs te bedingen dan bij inschrijving of uit de hand was geboden. In deze verwachting werden zij door de veiling meestal teleurgesteld. Voor de meeste partijen was en bloc meer geboden dan in veiling bedongen werd.

Digitized by Google

Sumatra-tabak. — Tienjarig overzigt der Verkoopen op de Nederlandsche Markt.

	Deli.		Lankat.		Serdang.		Benkalis.		Edie.		TOTAAL. incl. diverse		TOTAAL
	Pakken.	Doorsneecijf. p. ½ K.	Pakken.	Doorsneecijf. p. ½ K.	Pakken.	Doorsneecijf. p. ½ K.	Pakken.	Doorsneecijf. p. ½ K.	Pakken.	Doorsneecijf. p. ½ K.	Pakken.	Doorsneecijf. p. ½ K.	Waarde in millioenen. Guldens.
1871	3922	137	—	—	—	—	—	—	—	—	3922	137	ca ¾ m.
1872	6127	131	282	165	—	—	—	—	—	—	6409	132	» 1 »
1873	8883	180	355	252	—	—	—	—	—	—	9238	182	» 2¼ »
1874	11828	153	157	130	826	166	—	—	—	—	12811	154	» 3 »
1875	11534	165	1664	173	1949	210	—	—	—	—	15147	172	» 3¼ »
1876	19554	162	4403	162	4990	128	—	—	—	—	28947	156	» 6¼ »
1877	21880	135	6560	125	7602	112	125	32	—	—	36167	128	» 6¼ »
1878	31895	131	8919	126	7156	107	126	29	200	76	48155	126	» 9 »
1879	43983	119	9214	125	3576	90	—	—	695	75	57544	118	» 10½ »
1880	46541	113	14878	121	3232	90	—	—	—	—	64965	113	» 11¼ »

Even als het vorige jaar is het ook nu weder eene aangenamer taak in het jaarlijksch overzicht de afdoeningen, bedongene prijzen etc. van Sumatra dan van Java tabak te bespreken. Niet slechts is het verblijdend op een wederom vermeerderden aanvoer van ca. 8000 pakken gedurende 1881 te kunnen wijzen, alsmede op de voor de meeste ondernemingen bedongene winstgevende prijzen, doch bovenal ook op een vermeerderd gebruik van de Sumatra tabak. In landen toch alwaar deze soort nog voor eenige jaren weinig of in het geheel niet bekend was, wordt zij thans in de meeste sigaren-fabrieken verwerkt, en heeft in vele de Manilla, Java, Seedleaf en andere dekbladsoorten verdrongen. Ongetwijfeld zal dan ook meer en meer iedere sigarenfabrikant zijne opmerkzaamheid aan het Sumatragewas wijden, dat door zijn licht glanzig veel dekblad leverend blad, doorgaans goede brandbaarheid en bruikbare kleuren gepaard aan vrij goeden smaak en niet te zware kwaliteit, zoo vele gunstige eigenschappen in zich vereenigt, welke te zamen in weinig andere tabaksoorten worden gevonden.

De uitval van het 80er gewas beantwoordde over het algemeen niet aan de gunstige berichten welke men daarvan einde 1880 alhier had ontvangen, men had hier vooral betere kleuren verwacht. Het blad was, volgens onze meening, van den 80er oogst lichter dan van het 79er gewas, daarentegen waren de kleuren van vele partijen minder, van andere partijen zoowel uit Deli als uit Lankat en Serdang beter dan van den voorafgaanden oogst. Gebrek aan voldoenden regen in eenige streken heeft volgens onze meening tot den minder gunstigen uitval van verschillende partijen medegewerkt.

Het voor den geheelen oogst in doorsneê bedongen cijfer was iets lager dan voor het 79er gewas, hetgeen wij niet mogen toeschrijven aan lagere marktstemming voor Sumatra gedurende dit jaar tegenover het vorige doch veeleer aan de minder gunstige bladverhouding van verschillende partijen uit Deli waarvan de 80er oogst meer redelijk en kortbladdige tabak dan de 79er oogst bevatte, alsook aan den bepaald middelmatigen uitval van eenige uit Deli aangevoerde partijen als

Digitized by Google

Deli Mij/M, een deel der Deli Mij/T D, Deli Ba Mij, Senembah etc.

In onze periodieke overzichten deelden wij min of meer den uitval mede van het product van iedere onderneming afzonderlijk, wij willen dus om niet in herhaling te vervallen de mededeeling achterwege laten onder welke merken de beste tabak gevonden werd, doch wat wij niet willen nalaten nogmaals te herhalen en waarover wij ook reeds in ons vorig jaarlijksch overzicht spraken is de algemeene klacht aangaande de sortering. Herhaaldelijk werd op verschillende ondernemingen èn bont- èn égaalkleurige tabak onder hetzelfde merk verpakt, terwijl verder verzuimd werd de vóór- en naoogst wanneer die door de weersgesteldheid verschillend was, afzonderlijk te houden. Met den meesten nadruk protesteren wij tegen een dergelijk sortiment. Den planters zij herinnerd dat voor groote sigarenfabrieken niets nadeeliger is dan een onegaal gesorteerd dekblad, de controle op het werkvolk wordt daardoor onmogelijk, dat Sumatra en Java tot voor weinige jaren steeds door de fabrikanten geroemd werd om hare accurate sortering tegenover de Zuid- en Noord-Amerikaansche soorten, die door hare zeer middelmatige sortering veel van hare waarde hebben verloren.

Ook voor landen als Engeland en Amerika, alwaar zeer hooge inkomende rechten moeten worden betaald, is de gebrekkige sortering allernadeeligst. Wanneer de fabrikant in deze landen zijne gewenschte kleuren volgens de geopende monsterpakken heeft gekocht, en onder de gesloten pakken eenige ontvangt welke in kleur geheel afwijken, zooals dit jaar herhaaldelijk is voorgekomen, alsdan laten hem deze pakken, die voor hem onbruikbaar zijn, door de hooge betaalde rechten een belangrijk verlies en is daarvan natuurlijk het gevolg, dat zoodanig teleurgestelde kooper liever van een artikel afziet of zich voor het vervolg voor die merken hoedt waaronder het slecht gesorteerde gevonden werd, dan zich aan verdere verliezen bloot te stellen. Zooals reeds herhaaldelijk gezegd, houde men op Sumatra vóór- en naoogst, waarvan de een meer met regen begiftigd werd dan de ander, nauwkeurig uiteen; de daardoor veroorzaakte meerdere onkosten zullen ruimschoots worden vergoed.

Manilla. Van het 80er gewas werden van af Juni tot November van dit jaar ca 8000 pn. (van ca 180 kilo) door het Spaansche gouvernement op Manilla verkocht.

De door het gouvernement bedongene prijzen zijn belangrijk lager dan die welke voor het 79er gewas werden verkregen.

Het meerendeel der verkochte partijen werd voor de Hollandsche markt genomen, een deel voor Antwerpen.

Een belangrijk besluit werd in Juni l.l. door het Spaansche gouvernement genomen, namelijk de opheffing van het monopolie aangaande den tabaksbouw en het fabrikaat op de Philippijnsche eilanden; van af 1 Juli 1882 zal het iedereen vrijstaan de tabak voor eigen rekening te planten en van af 1 Januari 1883 sigaren te fabriceren.

Het 81er tabaksgewas zal nog voor rekening van het Spaansche gouvernement worden verkocht, volgende gewassen voor rekening van particulieren, wier product hetzij ongefabriceerd of gefabriceerd alsdan door de regering zal worden belast met 10 pCt. exportbelasting en mogelijk met nog eenige nader te bepalen vergoedingen aan den fiscus.

Dit besluit van het Spaansche gouvernement kan met der tijd, wanneer de cultuur op Manilla goed georganiseerd is, b. v. op de wijze als die op Sumatra plaats vindt, zeer ten voordeele der Spaansche ko-

Digitized by Google

loniën strekken en eene niet te versmaden concurrentie aan de overige Oost-Indische dekbladsoorten te weeg brengen.

De omzettingen gedurende dit jaar in *Noord-Amerikaansche*, *Europeesche* en *Oost-Indische* kerfsoorten waren over het algemeen bevredigend. Gedurende de zes eerste maanden van het jaar waren de prijzen van betere en ordinaire soorten ongeveer aan Ao. Pa gelijk, doch in den zomer vond eene vrij belangrijke stijging der prijzen plaats in navolging van de Amerikaansche markten, alwaar men tot de overtuiging kwam dat het 81er gewas, bij de langdurige droogte zeer klein zou zijn en bijna geene zware en vettige soorten zou produceeren. De speculatiegeest die van deze slechte oogstberichten het gevolg was, werd hoofdzakelijk gericht op de vetbladdige Kentucky en Virginiesoorten, doch had natuurlijk ook een gunstigen invloed op andere kerftabak. Wel is in de laatste maanden de willige stemming van dezen zomer eenigzins bedaard, doch sluiten de prijzen toch hooger dan gedurende de eerste helft van het jaar.

In *Europeesche* soorten vonden gedurende dit jaar vrij belangrijke omzettingen op de Hollandsche markten plaats. Duizende balen Hongaarsche tabak werden naar hier verzonden en voor een groot deel vrij coulant verkocht; het 80er gewas was doorgaande iets zwaarder van blad dan het 79er, de kleur was meestal bruin en vaalbruin, helder kleurige tabak kwam onder het laatste gewas weinig voor. Van verschillende partijen was het blad ook voor omblad geschikt, en waren deze ter remplacering van Java, vrij grif te plaatsen.

Helderkleurige tabak voor de kervcrij die de 80er oogst in Hongarije weinig leverde, konden onze fabrikanten echter in ruime mate vinden in *Grieksch*, *Moldavisch* etc. waarvan ca. 8000 pakken alhier en ca. 1500 pakken te Rotterdam gedurende dit jaar direct werden aangevoerd. Deze importaties welke nog nimmer, direct van het land van productie, zoo belangrijk waren, vonden over het algemeen tot bevredigende prijzen een' coulanten afzet en hopen wij dat aan de aanvoeren gedurende de volgende jaren eene verdere uitbreiding moge worden gegeven. Wij gelooven niet dat in een enkel land, natuurlijk die landen uitgezonderd alwaar de betere soorten Grieksch en Turksch voor sigaretten verwerkt worden, zooveel van deze soorten tot rooktabak verwerkt wordt als in Holland.

De Hollandsche markt is mitsdien voor deze Zuid-Europeesche soorten de aangewezen plaats en heeft bovendien niet te lijden onder lastige douane-formaliteiten en hooge kosten van opslag etc. als Marseille en Londen, waarheen tot heden vele partijen werden geconsigneerd.

— **Katoen**. „Het jaar 1881" schrijven de HH. Breukelman & de Monchy te Rotterdam, bij hunne circulaire, dd. 31 December 1881, sluit op circa dezelfde prijzen, als waarop wij begonnen, maar de fluctuatiën waren vrij belangrijk.

Met geregelde vraag voor consumptie begonnen, bleven prijzen tot half Mei in dalende richting, eerst onder den druk der groote aanvoeren in de Amerikaansche havens en daardoor verhoogde oogstschattingen; later door grootere uitplant van den nieuwen oogst, die men (mooi weder voorbehouden) wel op 7 millioen balen taxeerde. Middling Amerik. te Liverpool 5¾ d., hier 32 c.

Digitized by Google

Met de daling der grondstof hield gefabriceerd gelijken tred en werden groote leveringskontrakten voor export afgesloten. Hadden Engelsche spinners zich toen door inkoopen van katoen op levering gedekt en hun spinloon geassureerd, dan zou er van de September Corner waarschijnlijk geen sprake geweest zijn, doch met het vooruitzicht op zulke enorme aanvoeren, wachtten zij de voorspelde lagere prijzen af, terwijl speculanten veel in blanco op September opcreerden.

Een ondernemende firma te Liverpool kwam daardoor op het idee, van de flauwe stemming gebruik te maken en groote hoeveelheden Augustus- en September-levering op te koopen.

Het aanbod daardoor verminderd, hield verdere daling tegen, en gedurende Juli liepen prijzen reeds te Liverpool 1 penny van het laagste punt in Mei op, hier slechts 3 cents.

Met het doel om de markt te drukken en zoo mogelijk voornoemde firma in ongelegenheid te brengen, werden begin Augustus groote partijen ter levering aangezegd, doch alles werd stil ontvangen en betaald, waardoor prijzen einde Augustus weder ¼ penny wonnen en gedurende September, niettegenstaande veel spinnerijen in Engeland hunne werkuren veel verminderden, bleef de stemming rijzende, totdat op 30 September de niet gedekte kontrakten ruim 1¼ penny boven het laagste punt werden afgerekend. De rijzing alhier bedroeg slechts 5¼ c.

De aardigheid was er nu af en reeds den volgenden dag liepen prijzen terug en bleef de daling tot midden October aanhouden, toen prijzen weder 1 penny verloren hadden, doch zich sedert met kleine fluctuatiën staande hielden

Het groote succes van deze Corner bracht in Amerika de gemoederen in beweging en wat één man in Liverpool in September deed, konden, dacht men, vereende krachten in Amerika met New Crops tot stand brengen.

Men kocht daarom groote hoeveelheden, voornamelijk Januari-levering, op, — men spreekt zelfs van 2 millioen balen.

Berichten van vreeslijke droogte en verminderde oogstschattingen werden in de wereld gezonden; sommigen spraken van nog geen 5 millioen balen, van daar in Augustus reeds ¼ penny, in Amerika 1 c. avans.

Doch in Europa werd aan die kleine oogstschattingen geen geloof gehecht en men weigerde toen reeds te koopen, totdat men tot de overtuiging kwam, dat de hausse-partij in Amerika werkelijk krachtig was en men noode besloot de hoogere prijzen in te willigen.

Prijzen in Amerika blijven intusschen voortdurend boven de Europeesche pariteit, waardoor tot nu toe zeer weinig van Amerika werd betrokken.

Nog nooit bestond zulk eene groote verscheidenheid in oogstschattingen als dit jaar, en daar de verdere loop der prijzen bijna uitsluitend door de hoegrootheid van den Amerikaanschen oogst zal worden geregeld, zullen de aanvoeren in de eerstvolgende maanden het verschil tusschen *Bulls* en *Bears* moeten beslechten.

De aanvoeren uit den nieuwen oogst in Amerika zijn nu als volgt, in duizendtallen:

	1881	1880	1879	1878
Aanvoer 1 September tot 30 December . .	3109	3440	3184	2706
Direct aan Amerik. spinners tot 30 November	221	178	199	101
Vermeerdering van voorraad in het binnenland	383	282	315	262
	3713	3900	3692	3069
Totale oogst	?	6589	5757	5074

Digitized by Google

		Noord-Amerikaansche.	Oost-Indische.	Andere soorten.	TOTAAL.
		Balen.	Balen.	Balen.	Balen.
INVOER.	1877	31606	56286	1325	89217
	1878	48494	43818	2427	94739
	1879	41562	46004	402	87968
	1880	47927	51678	147	99752
	1881	43670	44778	1450	89898
VERKOCHT EN VERZONDEN.	1877	31923	56674	1558	90155
	1878	49616	41168	2519	93303
	1879	48830	48904	402	98136
	1880	47232	51479	135	98846
	1881	44963	44977	1462	91402
VOORRAAD.	1877	9338	250	92	9680
	1878	8216	2900	—	11116
	1879	948	—	—	948
	1880	1643	199	12	1854
	1881	350	—	—	350

— **Koffij**. Circulaire der HH. LEONARD JACOBSON & ZONEN. Rotterdam, 30 December 1881.

De loop van het artikel zal thans vóór alles afhangen van den uitval der oogsten, waaromtrent het intusschen nog te vroeg is een ander dan een hoogst oppervlakkig oordeel uit te spreken.

Wel wordt van Java berigt dat de lage landen veel door droogte hebben geleden, en eveneens wordt uit sommige distrikten van Brazilië dit zelfde vernomen. Dit laatste zou van invloed kunnen zijn; doch de ondervinding heeft geleerd dat men met dergelijke tijdingen niet voorzigtig genoeg kan zijn, en in ieder geval zijn de voorraden nog zóó groot dat, ook al werden zij bevestigd, de invloed niet zoo dadelijk bespeurd zou worden. Er is tengevolge van de hooge prijzen, in 1872 met 43 c. begonnen, en in 1874 met 72½ c. tot hun toppunt gevoerd, overal zooveel koffij aangeplant, dat het verbruik de opbrengst niet heeft kunnen bijhouden. Daardoor heeft het artikel reeds sedert lang zijn evenwigt verloren. Alleen lage prijzen kunnen dat evenwigt herstellen, gedeeltelijk door de productie te temperen, en anderdeels door het verbruik aanmerkelijk te doen toenemen. Dat wij reeds een goed eind op dien weg hebben afgelegd, kan voor zoover noodig, uit den hierachter volgenden prijsloop blijken, terwijl men, voor wat een algemeen overzigt der produktie betreft, geduld geliefd te oefenen totdat de cijfers daarvan door de uitgifte van den *grooten algemeenen Staat*, bekend zullen worden gemaakt.

Of het evenwigt echter reeds weder als bijna hersteld kan beschouwd worden, is eene andere vraag. Let men op de cijfers der statistiek, dan is dit nog niet het geval, doch neemt men de mogelijkheid in aanmerking dat de afnemers, nu de prijzen zoo zeer zijn gedaald, ook wel eens aan beterschap zouden kunnen gaan denken (en men weet hoe snel de zigtbare voorraden slinken wanneer ieder zich wat ruimer voorziet,) dan is men er thans misschien digter bij dan menigeen wel denkt.

Differentieele regten in Noord-Amerika ten nadeele van den aanvoer

Digitized by Google

uit Nederland. Op nieuw wordt in het rapport door den Amerikaanschen Minister van Financiën bij het Congres ingediend, met verwijzing naar hetgeen deswegens reeds verleden jaar werd gezegd, de wenschelijkheid eener afschaffing uitgesproken. Of het daarbij wederom blijven zal, moet de tijd leeren.

Van de koffijbladziekte op Java en Sumatra is in den laatsten tijd niets meer vernomen. Men schijnt het er thans vrij wel over eens dat zij meestal alleen werd waargenomen op minder vruchtbare of minder goed bewerkte gronden, en dan nog slechts in weinig verontrustenden graad. Ook werd bevestigd wat vroeger reeds in deze berigten is vermeld, namelijk dat deze ziekte op Java niet nieuw is doch eenigen tijd geleden, door de langdurige vochtige weêrsgesteldheid, grooteren omvang had gekregen dan te voren en daardoor ook meer de aandacht had getrokken. In het Kol. verslag van 1880 wordt er op gewezen dat kunstmiddelen, die op Ceylon zonder gunstigen uitslag waren gebleven, geene aanbeveling verdienen. De beste uitkomsten verwachtte men van goede bewerking der gronden (omwerken, geulen of kuilen graven tot afvoer van het overvloedige water, bemesting, en beperking van de verpligte bijplantingen, wanneer die tot verwaarloozing van het bestaande mogten leiden).

Java-Koffij, loop der prijzen van goed ordinair, 1862—1881.

1862.	44 -46 -45½ c.	1872.	43 -44½-40½-47 -44 -49½ c.
1863.	45½-46½-44 -45½ c.	1873.	49½-57½-50 -65½ c.
1864.	45½-46½-40½-46 -45½ c.	1874.	65½-72½-50 -59½-53 -55½ c.
1865.	45½-43½-46 -44½-45½-45 c.	1875.	55½-53 -61 -58 c.
1866.	45 -38 -44½-41 -42 -40-40½ c.	1876.	58 -52 -54 -50 -55 c.
1867.	40½-38 -40½-37 c.	1877.	55 -58 -50 -54 c.
1868.	37 -30 -36 -35 c.	1878.	54 -47 -49 -45 -49 -40½ c.
1869.	35 -34 -43 -34 -35½-32½ c.	1879.	40½-42½-41 -42 -40½-50 -48 c.
1870.	32½-35½-31½-33½-32 -35 c.	1880.	48 -39½-41 -38½-40 -39 -37-38½c.
1871.	35 -36½-33 -34½-32½-43 c.	1881.	38½-33½-37 -36 -37 -35½-36 - 35 -35½-34½ c.

Java-thee, verkocht uit de eerste hand in Nederland, van 1871—1881.

1871	38194 kn.	1877	44411 kn.
1872	44213	1878	59506
1873	44736	1879	23295
1874	55604	1880	36762
1875	64744	1881	41394
1876	57149		

Van Java uitgevoerd in het oogstjaar 1 Julij tot 30 Junij:

	Naar Nederland.	Naar Engeland.	Naar Australië enz.
1877/78	58,500 kn.	23,000 kn.	4600 kn.
1878/79	23,600	25,500	6600
1879/80	32,300	31,000	1400
1880/81	38,700	11,100	3400

Digitized by Google

OVERZIGT *van de opbrengst der Middelen (hoofdsom en opcenten) over het jaar* 1881, *in vergelijking gebragt met de raming van dat jaar en de opbrengst over vorige jaren.*

BENAMING DER MIDDELEN.	Bedrag der raming 1881.	Opbrengst over de twaalf maanden van 1881.	Opbrengst over de twaalf maanden van 1880.	Opbrengst over de twaalf maanden van 1879.	Opbrengst over de twaalf maanden van 1878.	Opbrengst over de twaalf maanden van 1877.	Opbrengst over de twaalf maanden van 1876.
DIRECTE BELASTINGEN.							
Grondbelasting	10.780.785	10.851.613	10.753.069	10.636.015	10.573.208	10.520.255	10.464.778
Personeel	10.032.000	9.998.543	9.812.900	9.554.480	9.405.275	9.170.564	8.904.610
Patenten	3.942.400	4.225.364	4.140.846	4.049.702	4.028.101	3.912.172	3.843.869
Regt op de Mijnen	2.875	3.050	2.890	2.330	2.398	3.556	4.088
Totaal	24.758.060	25.078.571	24.709.805	24.222.529	24.008.984	23.606.548	23.217.346
REGTEN OP DEN INVOER.							
Regten op den Invoer	4.600.000	4.928.701	4.753.900	4.479.914	4.572.634	5.120.520	5.789.098
Formaat-zegel	11.040	10.972	10.831	10.261	10.677	12.250	13.997
Totaal	4.611.040	4.939.674	4.764.732	4.490.176	4.583.312	5.132.771	5.803.095
ACCIJNSEN.							
Suiker	6.200.000	6.488.756	5.872.646	6.541.060	6.490.946	6.133.066	6.353.900
Wijn	2.000.000	2.051.754	2.073.804	2.046.198	2.074.134	2.056.117	1.978.356
Gedistilleerd	22.400.000	22.709.859	22.541.929	21.826.495	22.031.358	21.095.780	20.049.834
Zout	3.120.000	3.420.724	3.323.804	3.128.022	3.157.239	3.147.204	3.062.292
Zeep	1.620.000	1.691.243	1.726.862	1.639.628	1.633.977	1.579.548	1.558.172
Bieren en Azijnen	890.000	934.252	922.560	870.489	913.710	926.227	895.969
Gesalgt	2.695.000	2.985.139	2.874.300	2.680.603	2.678.045	2.732.086	2.754.103
Totaal	38.925.000	40.281.730	39.335.909	38.732.499	38.979.422	37.670.012	36.662.629
WAARBORG EN BELASTING DER GOUDEN EN ZILVEREN WERKEN.							
Belasting	300.000	322.655	319.996	311.622	364.116	380.859	373.145
Essaisloon	1.100	1.222	1.243	1.020	1.172	1.142	1.211
Totaal	301.100	323.878	321.240	312.682	365.288	382.001	374.357
INDIRECTE BELASTINGEN.							
Zegelregten	2.070.000	2.196.312	2.182.730	2.089.922	2.109.761	2.132.213	2.117.858
Registratie-regten	11.040.000	11.983.611	11.357.684	10.113.270	10.675.477	11.362.532	11.109.879
Hypotheekregten	1.104.000	1.213.690	1.120.735	964.783	1.047.816	1.049.594	1.066.843
Regt van successie en van overgang bij overlijden	9.246.000	11.202.523	10.633.269	9.714.559	6.607.344	6.196.593	8.249.669
Totaal	23.460.000	26.596.137	25.324.420	22.882.536	20.440.370	20.640.925	22.544.250
Domeinen	1.550.000	1.526.214	1.526.468	1.492.031	1.574.774	1.615.034	1.594.654
Posterijen	4.000.000	4.217.598	3.999.351	3.792.778	3.631.004	3.460.740	3.332.422
Rijkstelegraphen	935.800	1.062.269	1.016.206	912.570	821.485	788.417	783.343
Staatsloterij	430.000	433.211	577.777	433.355	433.755	433.607	433.995
Acten voor de jagt en visscherij	149.000	142.309	146.393	150.730	150.414	146.692	143.434
Loodsgelden	924.000	1.019.295	993.675	939.546	920.956	906.505	921.729
Totaal generaal	100.044.000	105.620.891	102.715.980	98.361.434	95.909.767	94.783.255	95.811.257

Digitized by Google

DE RIJKSMIDDELEN.

De hervatting van den gunstigen loop onzer gewone rijksmiddelen na den meer gedrukten toestand over de drie jaren 1877—79, welke wij in ons overzigt van jl. jaar (zie Economist 1881, pag. 186 v.) mogten constateeren, wordt thans door het overzigt in de Staatscourant over 1881, ten volle bevestigd. De *raming* wordt met ruim 5¼ millioen, de werkelijke opbrengst van het vorige jaar met bijna 3 millioen overtroffen, terwijl geen verhooging van eenig middel of buitengewoon hooge successie-opbrengst daartoe bijbragten; de successieregten gaven over 1881 slechts een kleine zes ton meer dan 't vorig jaar, terwijl 1880 ruim negen ton boven zijn voorganger mogt aantoonen.

Laten wij, ter betere vergelijking over de zes jaren, de successieregten buiten rekening, dan bevinden wij (*in millioentallen*):

	1881.	1880.	1879.	1878.	1877.	1876.
tot. opbr. rijksmiddelen	105^{6}	102^{7}	98^{3}	95^{9}	94^{1}	95^{8}
af: succ. en overgangsregten	9^{2}	10^{6}	9^{1}	6^{6}	6^{1}	8^{2}
blijft: overige middelen . .	96^{4}	92^{1}	88^{6}	89^{3}	88^{5}	87^{6}
was *meer* dan vorig jaar . .	4^{3}	3^{5}	—	0^{8}	0^{9}	4^{1}
" minder dan vorig jaar	—	—	0^{1}	—	—	—

Alzoo eene vermeerdering van *f* 4.300.000, de grootste die wij in jaren gehad hebben, voor die middelen die kunnen gerekend worden met den welstand en het toenemend vertier van het jaar zelf gelijken tred te houden, 't geen met de successieregten niet het geval is.

De toeneming vinden wij vrij gelijkmatig over de onderdeelen terug. *Personeel* en *Patenten* gingen gelijkmatig vooruit, evenzeer de *invoerregten*. De *accijnsen* met ca 9 ton. Hieronder de suiker met ca 6 ton, ofschoon het middel nog beneden het cijfer van 1879 en 1878 bleef.

Registratieregten ruim 6 ton vooruitgang, *hypotheekregten* ca 1 ton, of p. m. 8 pCt. vooruitgang.

De *posterijen* toonen de, haast normaal geworden, toename van ca 2 ton per jaar.

Digitized by Google

Het *Gedistilleerd* dat in 1879 voor het eerst een geringe afneming toonde, heeft die zeer spoedig ingehaald, en toonde in het onmiddellijk volgend jaar 7 ton, thans weer 2 ton vordering. De toen door sommige gekoesterde en door ons weersproken vrees, dat de hooge belasting op dat middel de schatkist zou bedriegen, voornamelijk wegens de toenemende fraude, wordt ook thans door de hooge cijfers van opbrengst weer afdoende weersproken.

Tot hectoliters herleid, was de opbrengst:

1876	378,000	hectol.	1879	383,000	hectol.
1877	385,000	„	1880	395,000	„
1878	386,000	„	1881	398,000	„

Dat de kleine achteruitgang van 1879 niet aan de kort te voren opgelegde belasting of toenemende fraude is toe te schrijven, vindt trouwens bevestiging genoeg door vergelijking der overige middelen in datzelfde jaar 1879, dat evenzeer ongunstig was voor vele andere middelen. Ook de invoerregten toonden in dat jaar afneming (niet aan de tariefsverlaging te wijten, die van twee jaren vroeger was). Ook voor den *wijn* was dat jaar een achteruitgang even als voor het *bier*, voor *geslagt*, nagenoeg al de accijnsen of achteruitgaande of stilstaande. Evenzeer bereikte in datzelfde jaar 1879 de belasting op *gouden en zilveren werken* haar laagste standpunt, even als de *registratie-* en *hypotheekregten;* in één woord nagenoeg al de middelen droegen dat jaar de kenteekenen van meer gedrukt vertier (*). Zoo desniettegenstaande dat volle jaar voor het totaal der middelen toch een vooruitgang van ca $2\frac{1}{4}$ millioen mogt aantoonen, is dat alleen aan de hooge successieregten toe te schrijven, welke — deels door de opbrengst der regte linie, ca 2 millioen, deels door hoog rendement in 't algemeen —, op zich zelf ruim 3 millioen *avans* gaven.

Doch met 1879 schijnt dan ook het laagste punt der depressie te zijn bereikt geweest, en sedert is er over de twee jaren vooruitgang over de geheele linie, en het gezegde: „het gedistilleerd kan niet meer dragen, de grens van *profitable taxation* is hier bereikt", zien wij voor de zóóveelste maal door de regeeringscijfers weerlegd.

(*) Merkwaardig is het, dat voor Engeland diezelfde jaren 1878 en 1879 evenzeer vermindering in verbruik van Gedistilleerd aangaven. Van 29,884,000 *gallons* ($4\frac{1}{2}$ liter) in 1878, viel de veraccijnsing in 1879 tot 28,508,000 *gallons*, een vermindering van c^a^ 5 percent tegenover 1878, welk jaar op zichzelf c^a^ 2 percent lager was dan het voorgaande. In 1880 begint ook dáár weer de toeneming.

Digitized by Google

OPGAVE *van de laagste en hoogste koersen aan de beurs te Amsterdam.*

		Oct. 1881.		Nov. 1881.		Dec. 1881.		A° 1881.	
		L.	H.	L.	H.	L.	H.	L.	H.
Binnenlandsche Effecten.									
Nationale Schuld.	2½	65¼	66½	66½	67	66⅜	67 9/16	64¾	68¼
» »	3	78⅜	79⅝	79¾	80⅝	80½	81	76¾	83¾
» »	4	101	103	104½	102¾	101	102¾	101	105 5/16
» » Oblig. 1878	4	101	103	101⅜	102⅛	101 5/16	102⅜	101	105¼
Oblig. *Amsterdam.*	3½	92½	93¾	92½	93	92¼	93¼	90¾	94¼
Aand. Nederl. Bank.		266	270	275	280	284	298	256	289
» Ned. Handelmij (op resc.)		115⅝	117½	115 7/16	117⅜	116	116⅜	108⅜	117⅜
» Ned. Indische Handelsbk.		115	116	115¼	116¼	118	121	114	130¼
» Amsterd. Bank.		134	—	129	129¼	129¼	132¼	124	135
» Rotterd. Hand. Vg.		9¾	12¼	9¾	10⅜	9¾	10¼	8¼	15¼
» Kanaal Maatschij.		45¾	46½	46	48½	46⅝	47⅜	43	49¼
» Kon. Stoomb. Maatschij.		80	84	84	88½	90	90¼	79	97
» Stoomv.-Mij Nederland.		101	107	105	106	106	110¼	95	123
» Holl. Spoorweg-Mij.		140¾	145¼	142	144¼	145¼	146¼	132⅜	152
» Ned. Rijn Sp.-Mij.		151½	152⅝	151	151¾	147¾	152½	147¼	160
» Ned. Ind. Sp.-Mij.		142	144	144	150	145	150	142	157
» Mij Expl. St. Sp.		109½	117¼	110	117	115	116	109¼	126
» Amst. Omnibus Mij		185½	186¼	186	192	190	—	175	199
Oblig. Centraal Sp. Gestd.		72	74	71	73¼	72¼	75	65¼	78
» Boxtel-Wesel 1e H.	5	—	—	—	—	—	—	73¾	77
Rusland. Oblig. & Hope Co 1798	5	98	99¼	98¼	99¼	98¼	99¼	97	100¼
» » 5e S. 1854.	5	59½	61⅝	59¾	60½	58	60¼	56	61⅝
» » 6e S. 1855.	5	81¼	83¼	81¼	82 9/16	81 1/16	82⅜	79¼	84¼
» » 1866 ƒ 1000.	5	95	97½	95 1/16	97 5/16	95½	97 7/16	92½	98¼
» » 1873 £ 100	5	88 3/16	91⅛	89⅛	90½	87¼	90	87¼	93 1/16
» » 1877 » 100	5	91	93	91½	92	90	91¼	90	95 5/16
» » 1875 » 100	4½	79¾	81¼	79 5/16	81	78¼	80⅜	78¼	85
» » 1867—69	4	77¾	79¼	78¼	79	78	79	75¼	80 7/16
» » OosterscheL. 2e Ser.	5	56¼	58¼	56¼	57¼	55¼	56¾	54¼	59¼
» Aand. Gr. Sp.-Mij.	5	128¼	134¾	127¾	130⅜	125¾	128¼	124¼	134¾
» Obl. Poti Tiflis ƒ 1000	5	89 1/16	92¼	90¾	92¼	91	92¼	88¼	94
» » Charkow Azow.	5	90¾	92¼	90¼	91⅛	90¼	92¼	88	94⅝
Pruissen. Obl. gec.	4	101⅛	—	100¼	100⅜	100¼	100¼	99¼	101⅜
Duitschland. Aand. Rijksbank.		152	155	151¼	—	149¾	150	144	155
Zweeden Oblig.	4½	101¼	103	102½	102¾	102¾	—	101¼	104
Italie. Obl. Zuid-It. Spwg.	3	51 1/16	53¼	51 9/16	52⅛	51 9/16	52 1/16	50 7/16	54½
Oostenrijk. Pap. rente M/N.	5	63¼	65 9/16	65	66	64 3/16	65¼	61⅛	67½
» Zilv. rente J./J.	5	64½	66½	65¼	66¼	65¼	66⅜	62	68¼
» Goud-rente.	4	80	81¼	79¼	80	79¼	80¼	74	82¼
» Aand. O. H. Bank.		118¼	119¼	118¼	123	120¼	121¾	115	124
Spanje. Buit. Schuld.	1	26½	27 7/16	26¼	30 3/16	29¾	32½	20¾	32½
» Binn. »	1	25⅛	26 7/16	26⅝	30	29 1/16	31⅛	19¾	31¾
» Nieuwe Buit. Schuld.	2	46	48¼	46¾	48	46⅛	50	41½	50
Portugal. Buit. Schuld.	3	52 9/16	53 7/16	52 1/16	53¾	53½	54	51	54¼
Turkije. Oblig. 1865.	5	12¾	15¼	10 1/16	13¾	11	12¼	9¼	17¼
Egypte. Geunific.	6	70¾	75 13/16	71 9/16	74¼	69 7/16	73⅜	69¼	80 7/16
» Spwg Leening.	5	93½	95¾	92¼	93¼	90 7/16	93¾	90	99¾
Brazilie. Oblig. 1865.	5	99	100 9/16	99	101	99⅜	101	97	101¾
Peru. » 1870.	6	16 3/16	19¼	15⅜	17⅜	16	20¾	15⅜	26¾
Columbia. »	4½	36¼	39¾	36	38½	33¾	36¼	33¼	46½
Ver.-St. Amerika Obl.	4½	111	112¾	111½	112¼	111⅜	113¼	110¼	114
» » »	4	114¾	—	114¾	115	116	118	111	118
Buitenlandsche Effecten.									
Ver.-St. Amerika, Spwegen.									
Aand. Illinois Central.		129	132¾	132	135¾	128	134½	126	144½
» Canada South.		58¾	66⅜	60	66	51	62 13/16	51	88⅜
» Chicago N. Western.		133	138	138	142½	138	141	133	146½
Oblig. » Madison.	7	118½	120¼	119½	121½	119	120¼	117¾	125½
» Central Pacific.	6	112	114½	112¾	114	112¾	113¾	112	116
» Joaquin Valley.	6	108½	110½	108¼	109¾	108¼	109⅜	107¼	111½
» Union Pacific.	6	114¼	115¾	113⅝	114¼	112	113¼	111¾	115¾
» Chicago S West.	7	120¼	121¼	121¼	122¼	120¼	121¼	115	124
» Miss. Kans. Tex.	7	104	106 7/16	104½	106	103	105½	103	109¼
» Paul en Manitoba.	7	108¾	110¼	108	110¼	108	110¼	107	113¼
Aand. New-York Lake Erie.		42¾	45 1/16	44 9/16	48½	40	45⅛	40	52¼

Digitized by Google

OVERZICHT DER GELD- EN FONDSENMARKT OCT.—DEC. 1881.

BANKCIJFERS, ENZ.

Nederlandsche Bank (millioenen guldens.)

	Discontorekening.				Beleeningrekening.				Munt.			Mm.	Bb. in circ.	R.-C. saldo's	Surplus dekking
	Hoofdb.	Bijb.	Agentsch.	Totaal.	Hoofdb.	Bijb.	Agentsch.	Totaal.	Goud.	Zilver enz.	Totaal.	Goud.			
1 Oct.	34.9	6.2	20.1	61.2	15.9	2.2	28.0	46.1	27.1	87.7	114.8	—	191.6	13.8	32.7
8 „	39.3	7.6	20.9	67.8	16.3	2.2	28.6	47.1	25.2	87.1	112.3	—	201.1	9.2	28.2
15 „	39.3	7.7	21.3	68.3	16.2	2.2	28.9	47.3	20.5	87.2	107.7	—	196.7	9.5	25.2
22 „	37.6	8.2	22.1	67.9	16.5	2.2	29.5	48.2	19.1	87.3	106.4	—	195.3	9.9	24.4
29 „	38.5	9.5	22.4	70.4	16.9	2.5	29.4	48.8	19.1	87.2	106.3	0.02	198.2	10.0	23.1
5 Nov.	39.6	9.5	23.9	73.0	17.0	2.6	29.7	49.3	19.0	86.9	105.9	0.02	203.6	7.3	21.5
12 „	38.8	8.9	23.9	71.6	17.1	2.6	29.5	49.2	19.0	87.0	106.0	0.02	201.8	7.8	22.1
19 „	35.6	8.4	24.3	68.3	17.0	2.8	29.4	49.2	19.0	87.4	106.4	0.02	199.5	6.9	23.9
26 „	34.8	9.0	24.5	68.3	17.2	2.8	29.1	49.1	18.6	87.6	106.2	0.02	196.4	9.6	23.8
3 Dec.	32.7	9.4	24.2	66.3	16.9	3.0	28.8	48.7	18.1	87.7	105.8	0.02	196.0	7.3	24.5
10 „	31.6	9.4	24.2	65.2	16.7	3.0	28.4	48.1	18.1	87.9	106.0	0.02	193.5	8.1	25.4
17 „	30.6	9.3	24.2	64.1	16.2	3.0	28.0	47.2	18.1	88.5	106.6	0.03	193.1	7.0	26.5
24 „	30.4	9.2	24.5	64.1	16.2	2.9	28.0	47.1	18.3	88.6	106.9	0.04	192.8	7.4	26.9
31 „	35.1	10.7	24.9	70.7	16.1	2.7	27.9	46.7	18.3	88.7	107.0	0.09	195.9	10.8	24.5

Digitized by Google

Rentekoersen: NEDERLANDSCHE BANK.

	sedert 27 Jan 1880.	6 Oct.	12 Oct.	21 Oct	29 Nov.
Disconto:					
Wissels	3	3½	4	4	4½
Gouv.-wissels . .	2	2½	3	3	3½
Promessen . . .	3½	4	4½	4½	5
Beleening:					
Binn. fondsen . .	3	3½	3½	4	4½
Buit. „ . .	4	4½	4½	5	5½
Goederen	3	3½	3½	4	4½

Ter openbare markt.

	Oct. L.	Oct. H.	Nov. L.	Nov. H.	Dec. L.	Dec. H.
Disconto-koers	3	4	3¾	4½	4¼	4½
Prolongatie-koers	4	6	4	6	4½	6

Wisselkoersen.

Kort Londen	12.11	12.14	12.09	12.11½	12.07	12.11
„ Parijs	47.70	47.95	47.95	48.05	47.80	48.05
„ Duitschland	59.10	59.35	59.05	59.25	59.10	59.35

ENGELSCHE BANK (mill. pd. sterling.)

	Bill. in circ.	Munt en mun.	Saldo's r. c. Gouvrt.	Saldo's r. c. Partic.	Port. bank. dept Gouv. sec.	Port. bank. dept Div. sec.	Rechtsh. in bank. dept.	Disc. koers Bank.	Disc. koers 3/m bank wissels op b. mkt.	Dep. rente-banken.
5 Oct.	27.12	21.69	9.01	24.86	17.61	23.86	10.32	4	4⅜	3½
								6 Oct. 5		
12 „	26.90	21.07	4.69	26.01	16.76	21.95	9.91	„	4½	„
19 „	26.66	21.26	3.33	25.48	14.92	21.44	10.34	„	4¼	„
26 „	26.19	21.24	3.30	24.92	14.32	20.99	10.80	„	4 1/16	„
2 Nov.	26.47	20.86	3.29	23.37	14.12	20.33	10.13	„	3⅞	„
9 „	26.10	20.72	3.01	23.51	13.59	20.47	10.36	„	3 9/16	„
16 „	25.98	20.68	3.12	23.32	13.24	20.64	10.44	„	3 11/16	„
23 „	25.55	20.61	4.20	22.28	13.24	20.35	10.80	„	4⅜	„
30 „	25.53	20.58	4.22	24.87	13.24	22.94	10.79	„	3 13/16	„
7 Dec.	25.44	20.78	4.90	22.85	13.24	21.31	11.08	„	4 5/16	„
14 „	25.29	20.79	5.65	22.39	13.24	21.40	11.24	„	4½	„
21 „	25.22	20.75	6.58	22.40	13.24	22.32	11.27	„	4 11/16	„
28 „	25.51	20.31	6.31	24.23	13.24	24.58	10.55	„	4¾	„

FRANSCHE BANK (mill. franc.)

	Disc.	Bel.	Munt en mun. Goud.	Munt en mun. Zilver.	Bill. in circ.	Saldo's r.-c. Gouvt.	Saldo's r.-c. partic.	Discontokoers. Bank.	Discontokoers. Op. m.
6 Oct.	1198	332	607	1222	2626	386	460	4	4
13 „	1266	325	599	1207	2682	363	556	„	„

Digitized by Google

(Fransche Bank (mill. francs.)

	Disc.	Bel.	Munt en mm. Goud.	Zilver.	Bill. in circ.	Saldo's r.-c. Gouvt.	part.	Discontokoers. Bank.	Op. m.
								20 Oct.	
20 Oct.	1326	341	598	1199	2716	381	489	5	$4\frac{7}{8}$
27 „	1413	382	604	1197	2705	535	463	„	5
3 Nov.	1462	395	611	1186	2766	547	451	„	„
10 „	1467	373	622	1184	2749	545	473	„	$4\frac{3}{4}$
17 „	1433	367	627	1180	2737	527	440	„	$4\frac{7}{8}$
24 „	1410	366	634	1175	2748	482	452	„	$4\frac{3}{4}$
1 Dec.	1403	369	639	1172	2790	455	431	„	$4\frac{7}{8}$
8 „	1388	392	647	1169	2722	397	549	„	$4\frac{13}{16}$
15 „	1363	383	648	1166	2771	373	514	„	$4\frac{7}{8}$
22 „	1329	389	653	1166	2725	364	535	„	5
29 „	1367	391	655	1161	2778	381	502	„	„

Duitsche Rijksbank (mill. mark.)

	Disc.	Bel.	Munt en mm.	Bb. in circ.	Saldo's r. c. en zicht dep.	Discontokoers. Bank.	Openb. m.
						5 Oct.	
7 Oct.	428	93	501	811	154	$5\frac{1}{4}$	$5\frac{1}{4}$
15 „	404	63	508	778	136	„	„
22 „	402	57	508	767	139	„	„
31 „	423	77	509	791	160	„	$4\frac{5}{8}$
7 Nov.	395	68	512	780	138	„	$4\frac{3}{8}$
15 „	379	53	520	763	134	„	5
23 „	371	46	529	736	155	„	„
						26 Nov.	
30 „	370	62	533	755	156	5	$4\frac{5}{8}$
7 Dec.	353	57	533	737	154	„	„
15 „	356	57	539	744	161	„	$4\frac{7}{8}$
23 „	390	54	530	760	160	„	„
31 „	451	109	514	859	166	„	„

Belgische Bank (mill. francs).

	Portefeuille Binn. pap.	Papier op Buitenl.	Munt & mm.	Bb. in circ.	Saldo's r.-c. Gouv	parte.	Discontokoers. Bank.	Op. mkt.
6 Oct.	232	40	93	321	35	31	$4\frac{1}{2}$	$4\frac{1}{2}$
13 „	234	39	93	327	28	33	„	$4\frac{3}{8}$
20 „	233	38	96	326	30	30	„	$4\frac{1}{2}$
							27 Oct.	
27 „	240	33	91	325	29	31	$5\frac{1}{4}$	$5\frac{1}{4}$
3 Nov.	240	35	92	328	34	24	„	„
10 „	246	34	90	331	33	26	„	„
17 „	239	34	93	328	32	28	„	„

Digitized by Google

Belgische Bank (mill. francs).

	Portefeuille Binn. pap.	Portefeuille Papier op Buitenl.	Munt & mm.	Bb. in circ.	Saldo's Gouv.	Saldo's r.-c. partc.	Discontokoers Bank	Discontokoers Op mkt.
24 Nov.	245	32	94	329	32	32	$5\frac{1}{2}$	$5\frac{1}{4}$
1 Dec.	242	33	99	327	38	31	„	„
8 „	243	34	97	325	38	33	„	„
15 „	251	34	99	334	33	29	„	„
22 „	244	38	99	333	33	35	„	„
							23 Dec. 5	
29 „	252	39	99	341	33	37	„	$4\frac{5}{8}$

Amerika. New-Yorkercity Clearing House Banken (mill. dollars).

	Discontos en voorschott.	Specie.	St. pap. geld.	Deposito's.	Bb. in circ.	Surpl. of Def. dekk. t. verpl. reserve.	Rente bel. op div. fondsen.
1 Oct.	330.4	59.6	14.7	308.5	19.8	D 2.75	6 à 6 + $\frac{1}{8}$
8 „	326.1	56.5	14.8	298.8	19.8	„ 3.33	6 à 6 + $\frac{1}{16}$
							5 à 6
15 „	318.3	54.8	15.1	290.0	19.8	„ 2.52	4 à 6
22 „	311.3	58.3	15.2	286.6	19.9	S 1.90	4 à 6
29 „	309.2	61.0	15.6	288.0	19.9	„ 4.71	3 à 6
5 Nov.	313.3	60.9	15.2	292.0	20.0	„ 3.10	4 à 6
12 „	313.1	60.7	14.8	290.6	20.0	„ 2.97	5 à 6 + $\frac{1}{16}$
19 „	315.1	59.9	15.2	291.0	19.9	„ 2.45	5 à 6
26 „	314.7	57.0	15.6	286.5	20.0	„ 0.97	4 à 6 + $\frac{1}{32}$
3 Dec.	315.3	55.3	15.8	286.4	20.1	D 0.43	
10 „	314.7	54.8	15.7	286.2	20.2	„ 0.96	6 à 6 + $\frac{1}{8}$
17 „	312.9	55.2	15.7	284.9	20.1	„ 0.27	5 à 6 + $\frac{1}{16}$
24 „	313.4	57.3	16.0	287.4	20.1	S 1.54	5 à 6
31 „	315.4	57.7	15.9	289.8	20.1	„ 1.25	5 à 6
							6 à 6 + $\frac{1}{16}$

DE GELDMARKT.

Een zeer opmerkelijk trimester in de geschiedenis der geldmarkt ligt achter ons. De gouduitvoeren naar de Ver. Staten van Amerika — die plaag van de Europeesche geldmarkt in de laatste jaren — waren onbeduidend; zeer groot was dienaangaande het verschil tusschen het jaar 1881 en zijn beide voorgangers. En evenwel: overal verhooging van discontokoers, bij alle banken een toestand, zooal niet gespannen, toch van dien aard dat er slechts weinig had moeten bijkomen om spanning te veroorzaken; en die

Digitized by Google

toestand blijvend, de verhoogde discontokoersen dientengevolge aanhoudend; op het eind des jaars in den algemeenen stand van zaken dan ook weder merkelijke achteruitgang in vergelijking met de voorgaande jaren.

Slaan wij in de eerste plaats de bewegingen ter geldmarkt in de laatste drie maanden eenigszins nader gade.

De beschikbare middelen, de „Reserve" der Engelsche Bank, bij den laatsten weekstaat in September nog 12,5 millioen pd. bedragende, vinden wij den 5den October tot 10,3 en den 12den dier maand zelfs tot 9,9 millioen gedaald. Eenige, op zich zelf weinig beteekenende, vraag naar goud voor het buitenland, samenwerkende met de aan het tijdstip eigen zijnde wegvloeiing van goud en billetten naar het binnenland, was daar van oorzaak. Een bedrag van tien millioen wordt intusschen wel als het minimum beschouwd, waarop de Bank hare reserve kan laten teruggaan. Reeds den 6den October ging zij daarom over tot verhooging van den discontokoers op 5 pCt. Dien koers handhaafde zij ook verder het geheele jaar door, ofschoon de discontokoers ter openbare markt aanhoudend veel lager was en in November zelfs herhaaldelijk onder 4 pCt. daalde. De kredietvraag bij de Bank werd dientengevolge zeer beperkt. En nu is het opmerkelijk, dat desniettegenstaande en alhoewel de Bank tevens aan hare portefeuille van Government-securities eene aanmerkelijke vermindering deed ondergaan, zij toch hare reserve niet weder boven de 10 à 11 millioen heeft kunnen brengen. De oorzaak is geene andere, dan dat er voortdurend aan de Engelsche markt van verschilllende zijden meer vraag naar goud was, dan waarin door de aanvoeren voorzien kon worden. Al wat de Bank door haren hoogen discontokoers vermocht om den invloed dier vraag te bestrijden, was, dat zij er in slaagde hare billetten-circulatie zoozeer te beperken en zooveel goud uit het binnenland tot zich te trekken, dat hare reserve niet verder aangetast werd; tot een meer bevredigend resultaat kon zij niet komen. De discontokoers van 5 pCt. was niet in staat de wisselkoersen genoegzaam ten voordeele van Engeland te doen omslaan om tot buitengewone goudtoevoeren aanleiding te geven. En dit wel om de eenvoudige reden, dat de buitenlandsche markten zoodanige buitengewone gouduitvoeren niet konden toelaten en dientengevolge de Banken aldaar zich tegen den invloed der Londensche discontoverhooging door gelijken maatregel teweer stelden.

De nieuwe emissies zijn aan de Engelsche markt in de laatste maanden zeer veel minder geweest dan in de vorige trimesters.

Digitized by Google

De hoogere geldkoersen hebben dienaangaande kalmeerend gewerkt.

Maar hetzelfde valt niet op te teekenen van de fondsen-speculatie in het algemeen. Buitengewoon hooge prolongatie-koersen hebben door de hausse-speculanten betaald moeten worden en dat niet een enkele maal, maar nu reeds sedert verscheidene rescontres. Eene prolongatiekoers van 6 pCt. was in de laatste maanden laag; 7, 8 ja 10 pCt. en hooger moest voor vele fondsen betaald worden. En deze Londensche koersen waren nog niets in vergelijking van wat te Parijs betaald werd. Alleen de zeer soliede waarden hebben in de laatste maanden aldaar tot zoodanige koersen ondergebracht kunnen worden. Op een aantal fondsen moest daar herhaaldelijk een rente van 15 en 20 pCt., zoo niet nog veel meer, vergoed worden. Wij hebben hier echter te doen met een verschijnsel, welks bespreking veel meer te huis behoort bij de behandeling der fondsenmarkt dan bij die der geldmarkt. Het spreekt van zelf dat, waar men dergelijke prolongatie-koersen aan de fondsenmarkt waarneemt naast disconto-koersen van 4 à 5 pCt., er geen sprake is van eigenlijke rentevergoeding, maar veel meer van een assurantie-premie door geldgevers gevorderd ter dekking hunner risico's. Intusschen zulk een groote overdrijving in de fondsen-speculatien, als waarvan deze toestand getuigt, blijft niet zonder invloed op de algemeene geldmarkt — een invloed dien wij dadelijk zullen zien dat vooral aan de Parijsche markt dan ook in werkelijkheid waar te nemen valt — maar bovendien kan, van het eene oogenblik op het andere, uit zulk een toestand eene buitengewone en zeer aanzienlijke inwerking op den algemeenen stand van zaken ter geldmarkt voortvloeien.

De buitengewoon hooge prolongatie-koersen te Parijs bewijzen dat daar een groote massa fondsen gedeclasseerd zijn en tijdelijk gehouden worden voor rekening van koopers, die er niet aan denken, of denken kunnen, ze in ontvangst te nemen, wien het daartoe volkomen aan de middelen ontbreekt. Het eenige doel dier koopers is met winst weder aan anderen te verkoopen. Zoolang nu de willige stemming aanhoudt, de kooper van gisteren heden of morgen weder nieuwe koopers vindt, en allen steeds hun fonds bij de bankiers en andere prolonganten kunnen onderbrengen, gaat alles goed; zelfs al moeten tengevolge van over-speculatie en dwaze opdrijving van prijzen ook exorbitante prolongatiekoersen betaald worden.

Ook de directe invloed van zulk eene positie der fondsenmarkt

Digitized by Google

op de geldmarkt blijft alsdan beperkt; immers de kapitalen, vereischt om de operatien der koopers gaande te houden, worden aan de markt toegevoerd door de vroegere houders der fondsen, die zich van deze ontdeden bij de verhoogde prijzen, daarvoor door de hausse-speculanten betaald. Voor het grooter deel dier sommen althans geschiedt zulks. Er zijn geen werkelijke nieuwe kapitaalsbehoeften ontstaan, alleen zijn groote mutatien in de kapitaalsplaatsingen voorgevallen. Zoolang dat alles rond loopt is de eenige werkelijke invloed, door zulk een stand van zaken op de geldmarkt uitgeoefend, deze, dat die mutatien eene verhoogde behoefte aan circulatie-middelen in het leven roepen en dat ze indirekt nieuwe plaatsingen in de hand werken. Onder de vroegere houders der fondsen, nu in de handen der speculanten overgegaan, zijn er toch zeker ook, die daarvoor elders of in geheel nieuwe zaken emplooi gaan zoeken. Maar, nog eens, de invloed daardoor op de geldmarkt uitgeoefend is uit den aard der zaak min of meer beperkt. Edoch, indien er verstoring komt in den gang van zaken, dan wordt de toestand een geheel andere. Die verstoring kan min of meer abrupt door verschillende redenen ontstaan. De geldgevers kunnen weigeren den koopers langer krediet te geven en afwikkeling der operatien verlangen. De koopers kunnen ook proprio motu tot zulk eene afwikkeling van zaken wenschen over te gaan; hetzij omdat geen nieuwe koopers opdagen en de hooge continuatie-kosten het volhouden der speculatie onmogelijk maken, of al even nadeelig althans als zelfs geforceerde realisatie; hetzij omdat een of andere reden — bezorgdheid voor eenig politiek evenement of wat ook — hun vrees aanjaagt. Slaat de markt aldus om, dan zijn enkele dagen voldoende om de rijzing van weken of maanden te niet te doen, dan blijkt eerst hoever de prijzen verwijderd zijn geraakt van het standpunt, waarop reëele koopers gevonden worden. Groote verliezen zijn dan onvermijdelijk en de geldgevers worden hoe langer hoe meer vreesachtig, het geld trekt zich terug, er ontstaat een kredietcrisis. Verkoopen van alle mogelijke fondsen en andere waarden moeten nu plaats vinden, tot dekking van verliezen en tot rembours van opgeëischte voorschotten of andere geldverstrekkingen, o. a. van deposito's. Iedereen acht zich bovendien verplicht onder zulke omstandigheden kas te maken om op alle mogelijke eventualiteiten voorbereid te zijn. Enzoovoorts, enzoovoorts; in één woord: algemeene daling van alle prijzen, algemeene geldschaarschte, het gevolg zoowel van vermeerderde behoefte als van verminderd

Digitized by Google

aanbod, daarbij overal wantrouwen en moedeloosheid; ziedaar de stand van zaken die dan aan de orde komt. Gelukkig nog indien geen ware sinisters daaruit voortspruiten, waardoor het kwaad van dag tot dag in omvang en heftigheid toeneemt.

Intusschen, haasten wij ons dit hierbij te voegen, zoover is het in Parijs nog niet gekomen, dat een dergelijke loop van zaken reeds onvermijdelijk geacht moet worden. Veel als daar gezondigd en roekeloos gehandeld is, staat er achter de Parijsche markt ook een reëele kapitaalskracht, die kolossaal is, en die heel wat fouten en dwaasheden ongestraft mogelijk maakt. Maar voor de crisis schijnen toch reeds vrij wat brandstoffen bijeengegaard te zijn. En dit toch minstens schijnt thans de positie te zijn, dat, wat heden nog vermijdbaar, schoon reeds mogelijk voorkomt, onvermijdbaar zal blijken, indien niet ten spoedigste alle handen ineen geslagen worden om een geleidelijke liquidatie te provoceeren en mogelijk te maken, maar daarentegen men nog beproeven zou door kunstmiddelen den toestand te verbloemen en het kwaad slepende te houden.

De disconto-portefeuille der Fransche Bank is in de laatste maanden gestegen tot ongeveer 1400, de beleeningen zijn geklommen tot ongeveer 400 millioen francs. Dit is te zamen weinig minder dan 1800 millioen, zegge 50 pCt. meer dan het bedrag per einde 1880, ongeveer het dubbele van het bedrag per einde 1879. Er kan in dezen niet gedacht worden aan het gevolg van toenemende handelsbeweging; niets in de gewone handelsbeweging geeft aanleiding zulk eene vermeerdering van handelspapier te veronderstellen. De oorzaak ligt klaarblijkelijk, ook wat aangaat de vermeerdering der disconto's, in de bewegingen der fondsenmarkt. De particuliere banken en bankiers zullen, ten einde buitengewone middelen ter dispositie der fondsenmarkt te stellen, meer dan gewoonlijk hun wisselportefeuille bij de Bank geherdisconteerd hebben; ook zal er, niet onwaarschijnlijk, vrij wat gefabriceerd papier bij de Bank ingesmokkeld zijn.

De goudvoorraad der Fransche Bank is in de laatste maanden weder eenigermate klimmende geweest; daarentegen nam de zilvervoorraad ruim zooveel af. Wij hebben t. a. p. (*) hierover reeds gesproken. De vermeerdering van den goudvoorraad heeft in de jongste drie maanden 48 millioen bedragen, in vergelijking met

(*) Zie in ditzelfde Nr van de Economist «De Internationale Muntconferentie te Parijs» aldaar bl. 119.

Digitized by Google

einde December 1881 beloopt die 90 millioen. In aanmerking nemende het zeer lage standpunt waarop die goudvoorraad gedaald was, moest de Bank wel alle middelen aanwenden om in haren toestand in dit opzicht verbetering te brengen. Maar de aangewende middelen doen veel afbreuk aan de beteekenis van het feit. Is de muntstoestand in Frankrijk in den loop van dit jaar al niet opnieuw slechter geworden, verbetering valt daarin nog niet op te merken.

De billetten-circulatie der Bank is geklommen tot ongeveer 2800 millioen. Neemt men daarbij in aanmerking de R. C. saldo's, zoo blijkt dat de metaaldekking der obligo's van de Bank per einde December nog geen 50 pCt. bedroeg, de gouddekking slechts 15 pCt.

De nauwe verbinding der Belgische met de Fransche geldmarkt en in het bijzonder van de fondsenmarkten in Belgie met die te Parijs is oorzaak geweest, dat de Belgische Bank in sterke mate den invloed der Parijsche geldbehoeften ondervonden heeft. Al verminderde zij haar bezit van buitenlandsche wissels tot op een bedrag van slechts weinig meer dan 30 millioen, toch daalde haar voorraad munt en muntmateriaal tot ongeveer 90 millioen. Dank zij verhooging van den discontokoers tot $5\frac{1}{2}$ pCt. klom echter ten slotte deze voorraad weder tot bijkans 100 millioen.

Ook de toestand der Duitsche Rijksbank geeft blijk van verhoogde kredietvraag. Per einde December overschreed het totaal der ongedekte billetten van de Rijksbank het maximum der belasting-vrije uitgifte met 26 millioen mark. De positie der Duitsche circulatie-banken, allen te zamen genomen, was per einde December 1881, in vergelijking met gelijk tijdperk 1880, als volgt:

(millioenen mark.)

	Disc.	Bel.	Munt en mm.	Bill. in circ.	Saldo's r.-c.
1880	647	132	614	1007	198
1881	714	145	596	1057	194

Wij vinden hier dus eene gezamenlijke verhooging van opereerend kapitaal van 80 millioen, daartegenover 50 millioen vermeerdering der billetten-circulatie en 18 millioen vermindering in den voorraad van munt en materiaal. Geen zeer groote cijfers alzoo, en toch per saldo een toestand die ver van gunstig is, een toestand die een alles behalve ruime geldmarkt doet kennen.

Duidelijk blijkt dit resultaat ook voor den algemeenen stand van zaken, indien men de eindcijfers van de hoofdrekeningen der

Digitized by Google

verschillende banken voor de laatste jaren nevens elkander in vergelijking brengt. Wij vinden dan:

Engelsche Bank.
(millioenen pd. st.)

	Bb. in circ.	M. en mm.	Saldo's gouv.	Saldo's part.	Portefeuille gouv. sec.	Portefeuille div.	Reserve.	Disc. koers.
1879 *) 24 Dec.	27.2	27.4	5.2	28.0	15.8	20.3	15.2	3
1880 22 „	26.1	24.7	8.0	23.6	14.3	21.6	13.6	3
1881 21 „	25.2	20.7	6.5	22.4	13.2	22.3	11.2	5

Fransche Bank.
(millioenen francs.)

	Disc.	Bel.	Munt en mm.	waarvan goud.	Bill. in circ.	Saldo's r.-c.	Disc. koers.
1879 26 Dec.	777	188	1991	—	2245	824	3
1880 30 „	1025	181	1786	564	2476	605	3½
1881 29 „	1367	391	1816	655	2778	883	5

Duitsche Rijksbank.
(millioenen mark.)

	Disc.	Bel.	M. en mm.	Bb. in circ.	Saldo's r.-c.	Disc.-k.
1879 31 Dec.	401	85	539	792	186	4
1880 „	394	95	522	806	174	4
1881 „	451	109	514	859	166	5

Nederlandsche Bank.
(millioenen guldens.)

	Disc. en Bel.	Munt en mm.	waarvan gond.	Bb. in circ.	Saldo's r.-c.	Surplus dekking.	Disc. koers.
1879 29 Dec.	80	154	74	190	26	68	3
1880 31 „	98	141	57	199	24	53	3
1881 31 „	117	107	18	196	11	25	4½

Belgische Bank.
(millioenen francs.)

	Binn. port.	Buit. port.	M. en mm.	Bb. in circ.	S. r.-c.	Disc.-k.
1879 30 Dec.	238	56	104	327	71	3½
1880 30 „	253	55	97	340	72	3½
1881 29 „	252	39	99	341	70	5

*) Wij nemen wat de Engelsche Bank aangaat den *voor*laatsten weekstaat des jaars, daar in de allerlaatste dagen van het jaar bij deze, als bekend, steeds exceptioneele mutatien plaats vinden, waardoor alsdan het verschil in datum van één dag de geheele vergelijking viciëeren kan.

Digitized by Google

Daarlatende den bijzonderen stand van zaken aan de Fransche markt en de gevolgen van dien, vinden wij overal de verschillende uitingen van één zelfden toestand, namelijk zeer beperkte beschikbare middelen. En dit is inderdaad het opmerkelijke resultaat van de geschiedenis der algemeene geldmarkt in de laatste maanden. De beperktheid der beschikbare middelen bij de eerste verlevendiging van kredietvraag, nadat deze, als bekend, langen tijd alles behalve groot was, en trots dat overal de discontokoersen nu reeds geruimen tijd op een betrekkelijk zeer hoog standpunt gekomen zijn. De oorzaak is geen andere dan de aanhoudende goud-uitvoer uit Europa, die aan dit jongste tijdperk is voorafgegaan, met andere woorden, de algemeene muntstoestand.

Na onze, hiervoor reeds aangehaalde, afzonderlijke behandeling van dit onderwerp, behoeven wij daarbij thans niet nader stil te staan. Alleen voegen wij hier nog bij eenige mededeelingen omtrent den tegenwoordigen muntstoestand in Amerika, die wij aan het jongste jaarverslag van den comptroller of the currency ontleenen. Deze mededeelingen zijn tevens het vervolg op de opgave desbetreffende in ons Overzicht van Sept.—Dec. 1880. (*)

Bedrag van munt en muntmateriaal en fiduciaire ruilmiddelen aanwezig in de Ver. Staten — de bedragen van gouden en zilveren munt volgens de berekeningen van den directeur der Munt — alles in dollars.

	1 Nov. 1880.	1 Nov. 1881.
Gouden munt	453.882.692	562.568.971
Zilveren munt	158.320.911	186.037.365
Staatspapierengeld	346.681.016	346.681.016
Billetten der Nat banken	343.834.107	360.344.250
	1 302.718.726	1.455.631.602

Hiervan was aanwezig in de schatkist en bij de banken:

Goud.	1 Nov. 1880.	1 Nov. 1881.
In de schatkist na aftrek van het bedrag der certificaten	133.679.349	167.781.909
Bij de Nat. banken onder bijvoeging der certificaten	102.851.032	107.222.169
Bij de staten-banken onder bijvoeging der certificaten	17.102.130	19.901.491
Totaal aan goud	253.632.511	294.905.569

(*) Zie *De Economist* 1881, blz. 141.

Digitized by Google

Zilver.	1 Nov. 1880.	1 Nov. 1881.
In de schatkist:		
Standaarddollars	47.156.588	66.576.378
Muntmateriaal	6.185.000	3.424.575
Pasmunt	24.635.561	25.984.687
Bij de Nat, banken	6.495.477	7.112.567
Totaal aan zilver	84.472.626	103.098.207
Feduciair ruilmiddel.		
In de schatkist, na aftrek van het bedrag der certificaten	18.221.826	22.774.830
Bij de Nat. banken, onder bijvoeging van het bedrag der certificaten .	86.439.925	77.630.917
Bij de Staten-banken, onder bijvoeging van het bedrag der certificaten .	25.828.794	27.391.317
Bij de spaarbanken	17.072.680	11.782.243
Totaal aan feduciair ruilmiddel .	147.563.225	139.579.307
Algemeen totaal . . .	485.668.362	537.583.083

Zoodat in werkelijke circulatie was:

	1 Nov. 1880.	1 Nov. 1881.
Goud	200.250.181	267.663.402
Zilver	73.848.285	82.939.158
Feduciair ruilmiddel	542.951.898	567.445.959
	817.050.364	918 048.519

In deze staten zijn echter buiten beschouwing gelaten de zilver-certificaten. Daarvan waren uitgegeven:

op 1 November 1880 doll. 19.780.241
„ „ 1881 „ 58.838.769

Met die bedragen moet het netto saldo der schatkist verminderd worden, zoo men dit uit bovenstaande opgaven zou willen opmaken; met even zooveel moet het totaal der in circulatie zijnde geldmiddelen vermeerderd worden. Daarmede rekening houdende, blijkt uit deze staten dat de voorraad goud-geld in de Ver. Staten laatstelijk in een jaar tijds weder vermeerderde met ds. 108.686.279; terwijl het totaal bedrag der in werkelijke circulatie zijnde geldmiddelen inmiddels eene vermeerdering ondervond van ds. 140.056.683, of zou men hiervan aftrekken de som, waarmede in denzelfden tijd de door de banken uitgegeven billetten toenamen, alsdan van ds. 123.556.540.

Meer dan 100 millioen dollars goud opnieuw in één jaar geabsorbeerd door de geldcirculatie in de Ver. Staten van Amerika.

Digitized by Google

Honderd millioen dollars, zegge het dubbele van wat van de totale jaarlijksche goudproductie voor de algemeene geldcirculatie overblijft, (*) andermaal in het laatste jaar alleen reeds door de Ver. Staten getrokken, terwijl daarnaast ook in andere buitengewone behoeften voorzien moest worden, speciaal in die voor Italie, terwijl verder landen als Egypte, verschillende staten van Zuid-Amerika enz. laatstelijk ook weder veel goud absorbeerden, om niet eens te gewagen van de gewone behoefte ter vermeerdering der actieve circulatiemiddelen in landen als Engeland enz. Zulke feiten verklaren ten volle de uitputting der reserves van de Europeesche banken.

Maar genoeg reeds weder over dit onderwerp. Ook reeds te veel allicht? Wij vreezen inderdaad dat onze lezers wel eens den indruk moeten ontvangen, dat wij hen met dit onderwerp als vervolgen. Zoolang echter de groote strijd tusschen bimetallisten en monometallisten nog altoos niet geëindigd, de overwinning der eersten niet volkomen is, achten wij het inderdaad niet onnut de aandacht te vestigen op alle feiten, die geschikt zijn licht over het vraagstuk te verspreiden. Telkens en telkens weder te wijzen op het gevaar, verbonden aan iederen stap op den weg der ontmunting van het zilver, aan vervanging daarvan door het goud. Toch zullen de landen, die als Nederland in den toestand verkeeren van den hinkenden standaard te hebben met overvloed van zilvergeld, dien weg opgedrongen worden door de weigering om tot eene bimetallieke conventie toe te treden van hen wier medewerking daartoe noodig is.

Keeren wij ten slotte nog enkele oogenblikken terug tot de trimestriale bankcijfers, om in eene nadere analyse te treden van de cijfers der Nederlandsche Bank.

Het is ons drie maanden geleden gebleken, dat de stand van zaken bij de Nederl. Bank langzamerhand merkelijk veranderd was. Wij hebben toen nog nota kunnen nemen van de eerste discontoverhooging in October. Sedert is de Bank voortgegaan door verhooging harer geldkoersen — op 12 en 21 October en 29 November — invloed te oefenen op de binnenlandsche geldmarkt ter keering van den stroom der wegvloeiing van het goud. Van 24 September tot 3 December is haar nog bijkans 11 millioen gulden gouden munt ontnomen. Toen is de beweging geheel tot stilstand gekomen. Tegenover het van 24 September tot 3 December

(*) Zie t. a. p. De Internationale Munteonferentie te Parijs; aldaar bl. 116.

Digitized by Google

weggevloeide goudgeld stond voor het volle bedrag vermeerdering van opereerend kapitaal, deze vermeerdering bedroeg zelfs ruim 14 millioen, zijnde ook de billetten-circulatie in die periode met 8.8 millioen toegenomen, daarentegen de R. C. saldo's met 6½ millioen verminderd. Einde October en begin November waren beide, het opereerend kapitaal en de billetten-circulatie, nog ettelijke millioenen hooger. Van 3 tot 24 December maakte de teruggang van het opereerend kapitaal en van de billetten-circulatie verdere vorderingen. In de allerlaatste dagen des jaars ondervonden daarentegen beide rekeningen de aan het tijdstip eigen zijnde stijging.

Aan de Amsterdamsche fondsenmarkt was in de laatste maanden de vraag naar geld aanhoudend tamelijk levendig; herhaaldelijk steeg de Prolongatie-koers tot 6 pCt. Toch scheen onze beurs, alles te zamen genomen, niet groot kooper van fondsen te zijn. Maar er hadden aanzienlijke mutatien van fonds plaats, met name werden verschillende Amerikaansche fondsen steeds veel gekocht, doch hadden daarentegen groote verkoopen van Spaansche fondsen plaats. En terwijl nu de gekochte fondsen al spoedig betaald moesten worden, bleven aanzienlijke posten verkochte fondsen hier voor rekening der buitenlandsche koopers liggen. Ook was de vraag naar geld op Amerikaansche fondsen, die niet altoos even grif door een ieder genomen worden, menigmaal een oorzaak van hoogere rentebetaling.

Voor de „muntquaestie" hebben wij ditmaal hier geen bijzondere paragraaf te openen.

Alleen dient nog vermeld te worden, dat de prijs van het zilver in de laatste maanden in Londen buitengewoon weinig variatie vertoonde. Meest dobberde die tusschen 51⅞ en 52. Een enkele maal werd tot 52⅛ toe betaald, een enkele maal tot 51¾ afgegeven. De aanvoeren waren zonder veel beteekenis, voor Indië was er steeds eenige vraag; bijzonder was dit de laatste weken het geval, waardoor het bericht, dat de regeering der Ver. Staten de intrekking van de Bland-bill wil voorstellen, ook schier zonder invloed bleef.

Wij kunnen echter onze rubriek „geldmarkt" niet sluiten zonder nog een speciaal onderwerp te behandelen, dat in nauw verband staat met de belangen onzer binnenlandsche geldmarkt en dat

Digitized by Google

dezer dagen aan de orde was. Wij bedoelen het jongste voorstel in de Tweede Kamer betreffende eene verhoogde uitgifte van Muntbilletten.

Onzes inziens zou het zeer te betreuren zijn indien tot die door sommigen gewenschte vermeerderde uitgifte werd overgegaan.

Onder de tegenwoordige omstandigheden zou het zeker hoogst gevaarlijk zijn De heer Oldenhuis Gratama acht „dat het nu het juiste oogenblik is om de muntbilletten tot 15 millioen te brengen, met het oog op het feit dat de tienguldenstukken ons land uitgevoerd worden. Het zou een middel zijn om de moeilijkheden van de goudkrises in Nederland te boven te komen." (*) Wij vreezen dat juist het tegenovergestelde het geval zou zijn. Vervanging van rentegevende schuld door papieren-geld zou, bij den tegenwoordigen stand van zaken, zeer vermoedelijk leiden tot vernieuwden uitvoer van geld, wat niet anders zou kunnen wezen dan uitvoer van goudgeld. En al ware dit zoo niet, al zouden de 5 millioen muntbilletten niet anders doen dan in de geldcirculatie de plaats innemen van bestaande 5 millioen bankbiljetten, dan toch zou geen enkele moeielijkheid van de goudkrisis daardoor uit den weg zijn geruimd. En werden de nieuwe muntbilletten in kleine stukken uitgegeven, dan zou — gelijk door den minister van financien werd opgemerkt — in ieder geval gehandeld worden tegen de ter muntconferentie betoogde wenschelijkheid van algemeene zamenwerking ter rehabilitatie van het zilver door intrekking van het papierengeld van klein bedrag.

Maar dat alles daargelaten, en daargelaten ook het gevaar dat er altoos in het algemeen voor eene regeering bestaat van zich te begeven op het „glibberige pad van het fiduciair papier", zoo is er eene bedenking van anderen aard tegen den voorgestelden maatregel, waarop wij het nuttig achten eens de aandacht te vestigen.

Het is deze, dat iedere uitgifte van fiduciair ruilmiddel door den Staat in strijd is met eene goede toepassing van het ten onzent aangenomen bankstelsel. Tweeërlei stelsel kan gevolgd worden. Uitgifte van een zeker bedrag, een bedrag waarvoor een bepaald maximum is aangegeven, van ongedekt — dat is niet door metaal gedekt — fiduciair ruilmiddel, met volledige metaaldekking van ieder bedrag aan fiduciair ruilmiddel, dat boven dat maximum wordt uitgegeven; het stelsel waarop de Engelsche

(*) Tweede Kamer. Handelingen 1881/82, bl. 667.

Digitized by Google

bankwet berust. Of, uitgifte van het fiduciair ruilmiddel onder bepaling van een verplicht minimum metaaldekking in zekere verhouding tot het totaal van het uitgegeven fiduciair ruilmiddel; het stelsel waarop de Nederlandsche bankwet berust. Uitgifte, nu van Nederlandsch ongedekt muntpapier naast de Nederlandsche bankbilletten is feitelijk niet anders dan toepassing der beide bankstelsels nevens elkander, iets wat, wel beschouwd, onmogelijk is, namelijk zonder op de juiste toepassing van beide inbreuk te maken. Door toepassing der beide stelsels naast elkander wordt beider beginsel geschonden.

Nu weten wij wel, dat reeds tien millioen muntbilletten uitgegeven zijn en dat daaruit nooit eenig nadeelig gevolg is voortgesproten. Evenzeer dat met het feit dier uitgifte, en zelfs met de mogelijkheid eener uitbreiding der toen bestaande uitgifte van tien millioen tot vijftien millioen, in de bankwet zelve in zekere mate rekening is gehouden. Maar in den aard der zaak brengt dit toch eigenlijk geene verandering te weeg. Iets anders ware het nog geweest, indien bij de bankwet de Staat de verplichting op zich genomen had om nimmer tot een hooger bedrag dan vijftien millioen muntbilletten uit te geven. Dan zou klaarblijkelijk een ander motief ten grondslag hebben gelegen der bedoelde bepaling in de bankwet, dan thans het geval is geweest. Het gold bij deze bepaling slechts de omschrijving der diensten tot welker kostelooze vervulling de Bank zich tegenover den Staat verplichten moest; niet de beperking van den maatregel, waarbij op de zuivere toepassing van het beginsel van het gehuldigde bankstelsel inbreuk werd gemaakt. Geen enkele bepaling belet de Regeering om — altoos natuurlijk op wettige wijze — tot iedere vermeerdering van uitgifte van muntbilletten over te gaan. En daarom juist achten wij dat iedere voortgang op den ingeslagen weg te betreuren zou zijn. Wenschelijkst ware het zeker, dat nooit een muntbillet uitgegeven ware en zelfs dat op de bestaande uitgifte alsnog teruggekomen werd.

Maar dan het geldelijke voordeel dat de Staat van de uitgifte van muntbilletten trekt, moet dat opgeofferd worden? In dien vorm zeker, maar in werkelijkheid, in geenen deele. Niets is billijker, rechtvaardiger en juister dan dat eenig deel, een belangrijk deel zelfs, van de voordeelen, verbonden aan de uitgifte van het fiduciaire ruilmiddel in den lande, in de staatskas vloeie. Maar dit moet verkregen worden door uitkeering van een deel der winsten van de Bank aan den Staat, niet door maatregelen

Digitized by Google

waardoor — heden zij het nog zoo weinig, maar morgen allicht veel meer — een goed beleid van de geldcirculatie en het land in gevaar wordt gebracht.

DE FONDSENMARKT.

Geen enkele der Europeesche fondsenmarkten die niet in de laatste maanden den invloed heeft ondervonden der overdreven speculatien aan de Parijsche beurs. Die invloed was tweesoortig. Eerstens had men de opdrijving der prijzen van die internationale fondsen, die te Parijs een objekt van speculatie uitmaakten. Daaronder behoorden, wat de Amsterdamsche markt aangaat, inzonderheid de spaansche fondsen, voorts obligatien Mexico en Peru. Tweedens echter was er een invloed van geheel anderen aard en een invloed die alles behalve opwekkend was; naarmate namelijk men in Parijs de speculatiewoede zag toenemen, en het gevaar van den stand van zaken aldaar zich meer openbaarde door de bij herhaling en in toenemende mate betaald wordende exorbitante reports, ontstond een algemeen gevoel van malaise, ernstige ongerustheid over de gevolgen van dien gang van zaken.

Onze ruimte laat ons niet toe ook maar eenigszins uitvoerig bij de Parijsche gebeurtenissen stil te staan. Stippen wij slechts een paar feiten aan. Voor alles is dan zeker de geschiedenis van de thans wel wereldbekende Société de l'union Générale te gedenken. Voor enkele jaren opgericht met een kapitaal van 25 millioen frcs. waarop slechts 25 pCt gestort werd, was dit kapitaal bij den aanvang van dit jaar door successive verhooging gebracht tot 100 millioen nominaal, waarvan 25 millioen gestort. Klimmend was het succes van den zeker in eenige opzichten bekwamen stichter en hoofdleider dezer financieele inrichting, den heer Bontoux. Gesteund, ten eenre door een, wat hare groote rijkdommen aangaat, nog altoos machtige partij in Frankrijk, ten andere door het tegenwoordige ministerie van Oostenrijk, welk land hij in de eerste plaats tot veld van arbeid of van bearbeiding had gekozen, riep hij al ras verschillende andere maatschappijen in het leven, nieuwe banken, maatschappijen tot exploitatie van mijnen, tot aanleg en exploitatie van spoorwegen enz. en al zijn creaties vonden onmiddelijk tot steeds klimmende premie enthousiaste opname. In November ll. bracht hij het kapitaal der Union Générale zelve op frs. 150,000,000 en dat wel thans geheel volgefourneerd; zeer opmerkelijk is de wijze waarop

Digitized by Google

dat kapitaal gevonden werd. Uitgegeven werden 100,000 nieuwe aandeelen van frs. 500 die met 350 frs. premie betaald moesten worden. De oude aandeelen stonden toen reeds boven de 2,000 frs, de nieuwe aandeelen, waarop de bestaande aandeelhouders preferentie hadden, zouden dus natuurlijk allen onmiddellijk opgenomen worden. Die uitgifte bracht 35 millioen winst in de kas der maatschappij. Daarvan zouden 25 millioen gebruikt worden om met een bedrag van 50 millioen, voortspruitende uit bestaande gewone en buitengewone reserves van de jaren 1879 en 1880 en uit de in de eerste negen maanden van het jaar gemaakte winst, te dienen tot volstorting der oude aandeelen, en bleven de reserves dan nog 18 millioen bedragen. Schijnbaar heeft aldus van het effektief kapitaal van 150 millioen slechts de helft — 25 millioen op de oude, 50 millioen op de nieuwe aandeelen — betaald behoeven te worden. In werkelijkheid is de rekening een geheel andere, daar gestort is 25 + 85, is reeds 110 millioen; maar ook de reserves en winsten spruiten voor een groot deel voort uit vroegere betalingen der aandeelhouders van premien bij de uitgifte der aan hen geplaatste diverse fondsen. Hoe het zij, het enthousiasme van Bontoux's volgelingen kende geen grenzen meer. Eerlang werden de nieuwe aandeelen tot 3000 frs. toe betaald, zegge tot 600 pCt. Dat is dus op een marktwaarde van 900 millioen dat de beurzen van Parijs, Lyon etc. het kapitaal van 150 millioen der Union Générale taxeerden. Of wel iemand het werkelijk mogelijk geacht zal hebben dat de Union Générale dividenden betalen, of hare aandeelhouders andere voordeelen aanbrengen zal, die zoodanige marktwaarde zullen rechtvaardigen? Dwaze vraag; als of iemand zich daarom bekommerde. Als in de dagen van Law was, bij deze en dergelijke speculatien der Parijsche beurs in 1881, blijkbaar de eenige verwachting der koopers dat, wat men heden kocht morgen door anderen nog hooger betaald zou worden. De koopers dachten aan geen werkelijken koop. En zoo weinig waren deze speculanten ook in staat hunne inkoopen te betalen, dat in de rescontre van medio December b. v. reports betaald zijn op de aandeelen Union Générale van 100 tot 175 frs., in doorslag, zeide men, à frs. 120, zegge: de koopers moesten voor een halve maand een rente betalen à raison van p. m. 100 pCt. 's jaars om hunne positie zoolang te handhaven. Den koopers bleef echter wel niets anders over dan zich aan zulke voorwaarden te onderwerpen. Het bleek in die dagen dat, op het oogenblik waarop de koopwoede ophield, verkoopen onmogelijk was. Een oogenblik scheen in ge-

Digitized by Google

noemde rescontre het onderbrengen der stukken schier onmogelijk, de aandeelen werden toen van alle kanten aangeboden: denzelfden dag zelfs boven de 3000 frcs. betaald, werden ze een wijle vergeefs à 2500 frs. gelaten. Men beweert dat de Union Générale daarop zelve 10,000 aandeelen in report nam, waardoor de verkoopers, uit den nood geholpen, zich terugtrokken.

Een ander voorbeeld der overdreven speculatien der Parijsche beurs levert de rijzing der Suez-aandeelen. Den 31en December 1880 golden deze frs. 1276, den 31sten December 1881 frs. 3350. Wel zijn de inkomsten der maatschappij aanzienlijk toegenomen, maar nog voor enkele weken schatten zeer sanguinische voorstanders der aandeelen het dividend over 1881 toch niet hooger dan 60 frs., en berekenden zij dat nog jaren van geleidelijk klimmend verkeer zullen moeten volgen eer men 100 frs. zal ontvangen.

Zeker zijn de hier aangehaalde voorbeelden exceptioneel, of schier exceptioneel, wat den omvang der beweging aangaat. Maar in meerdere of mindere mate laat dezelfde overdrijving zich toch opmerken in al die waarden, waarop de speculatie zich geworpen heeft, en deze zijn velen. Zoo zijn de aandeelen Fransche Bank in den loop des jaars gekomen van frs. 3680 op 5700, een oogenblik zelfs op frs. 6800; een prijs die ter nauwernood gemotiveerd zou zijn, indien men er op rekenen kon, dat het tegenwoordig opereerend kapitaal en de tegenwoordige discontokoers jaren lang zoo hoog zouden blijven. Zoo zijn alle fransche spoorwegaandeelen gestegen op prijzen, waarop ze een lagere rente afwerpen dan de obligatien derzelfde maatschappijen, ofschoon het dividend ook de op de aandeelen betaald wordende premie moet dekken, de obligatien daarentegen bij aflossing niet onaanzienlijke winst geven. En meest nog zijn de aandeelen Noorder-spoorweg gerezen op het vooruitzicht der winsten die..... de tunnelverbinding met Engeland zal veroorzaken.

Eene even optimistische opvatting van alle zaken gaf aanleiding tot de overdreven rijzing der Spaansche en Turksche fondsen en dergelijken.

De eenige verklaring van de geheele beweging schijnt wel deze te zijn, dat langzamerhand de verhalen der winsten, gemaakt eerst door eenigen, later door meerderen, ten laatste algemeen zooveel indruk hebben gemaakt dat iedereen daarvan zijn deel heeft willen hebben. Steeds meerderen en meerderen zijn aan de beurs gaan speculeeren en de leiders der beweging hebben zich wel gewacht dit tegen te gaan. Hoe verder dit ging, hoe meer

Digitized by Google

en tot hoe hooger prijzen zij hunne fondsen weder konden overplaatsen. De meest soliede fondsen, fransche rente, spoorwegobligatien en dergelijken waren intusschen hoe langer zoo meer vergeten, dalende zelfs; natuurlijk, die werden verkocht om tegen de fondsen van den dag verwisseld te worden. Opmerkelijk is het dat ook de aandeelen van sommige banken of financieele instellingen, die zich geheel buiten de beweging hielden, b. v. van het Comptoir d'Escompte en van de, ook ten onzent gevestigde, Banque de Paris et des Pays-Bas, weinig of niet in de rijzing gedeeld hebben. Evenmin eenige spoorweg-aandeelen, die alleen à comptant verhandeld worden.

Vermelden wij ten slotte alleen nog deze bijzonderheid, dat even als vroeger in Berlijn en Weenen thans ook aan de Fransche fondsenmarkt een zeker aantal nieuwe maatschappijen zijn uitgebracht, omwerkingen in naamlooze vennootschappen van bestaande zaken, waarop de eigenaars ter beurze winst wilden bedingen. Men berekent dat in het geheel genegotieerd is een nieuw kapitaal van minstens 600 millioen voor financiëele instellingen en bijkans even zoo veel voor verschillende industriëele en handelsondernemingen; volgens eenigen zouden deze bedragen zelfs nog veel hooger gesteld moeten worden.

Keeren wij thans tot de Amsterdamsche beurs terug. Niet alleen de aandeelen der Union Générale of van welke fransche financieele inrichtingen ook, maar evenzeer fransche spoorwegaandeelen enz. zijn aan deze geheel onbekend. Direkt bleef ze dan ook buiten de geheele beweging der Parijsche beurs; zij deelde niet in de gemaakte winsten, zij behoefde zich niet te bekommeren om de direkte gevolgen wanneer de markt zou omslaan. Maar toch, als opgemerkt, bleef zij niet geheel vrij van het algemeen malaise, dat zich langzamerhand van alle beurzen heeft meester gemaakt onder den indruk der bezorgdheid voor de ontknooping der Parijsche beweging. En bevreemdend is dit niet. De geld- en fondsenmarkten in Europa zijn, hoe langer hoe meer, zoozeer één geworden, dat geen enkele ontsnappen kan aan de terugwerking van hetgeen op de eene of andere voorvalt en vooral niet indien het een der hoofdmarkten geldt.

Er was bovendien nog meer aanleiding tot eene zekere algemeene lusteloosheid, voorzoover niet speciale redenen in tegenovergestelde richting hun invloed nog meer deden gelden.

Dit laatste was vooral in sterke mate het geval bij de Spaansche fondsen. Daarover straks.

Digitized by Google

Wat meewerkte tot het in 't leven roepen van eene zoo al niet bepaald flauwe, toch ver van willige beursstemming was wel in de eerste plaats de algemeene verhooging van den rentestand. Wij spreken nu niet van de verhooging der beurs prolongatie koersen, maar van die renteverhooging, die overal optemerken viel als een gevolg van het levendiger handelsverkeer en van de verlevendiging van den ondernemingsgeest op verschillend gebied alsmede van den algemeenen muntstoestand. De verwachtingen van een blijvende verlaging van den algemeenen rentestandaard zijn voorhands volkomen verdwenen. En zoo was er wel reden om zich aftevragen, of niet deze en gene fondsen, toen die verwachtingen van zoo vele zijden werden vernomen, op een standpunt gekomen zijn, dat eigenlijk niet gerechtvaardigd was.

Voorts schenen ook weder politieke quaestien aan de orde te komen. De gebeurtenissen in Tunis en die in Egypte aan de eene zijde, aan de andere zijde de moeilijkheden, waarop Oostenrijk in zijn nieuwe Oostersche bezittingen schijnt te gaan stuiten, gaven aanleiding tot eenige vrees dat de Oostersche quaestie weder onder een nieuw aanzien de heerschende rust — zoo al niet dadelijk den vrede — zal komen verstoren. Daarbij was een zekere onrust in de groepeering der Europeesche allianties niet te miskennen. Dan was in Duitschland de binnenlandsche politieke toestand onmiskenbaar op weg om een niet zeer behagelijk aanzien te verkrijgen. En in Frankrijk gaf het lang verwachte en eindelijk tot stand gekomen optreden van een ministerie Gambetta aanvankelijk slechts tot allerlei teleurstellingen aanleiding.

Dan bestond er ook voor enkele Europeesche fondsen eenige speciale reden tot gedruktheid in min gunstige berichten omtrent de financien dier Staten. Aldus inzonderheid wat aangaat de Russische fondsen, waarbij nog altoos onze Amsterdamsche beurs een zoo groot — meer dan eens wezen wij er reeds op, een onzes inziens veel te groot — belang heeft.

Eindelijk, last but not least, wijzen wij op de daling der Amerikaansche fondsen als een oorzaak van algemeene lusteloosheid onzer fondsenmarkt.

Zeer vast bleven te midden van dat alles onze nationale fondsen. Wij hebben hier te doen met hetzelfde verschijnsel als dat zich te Londen openbaart in de rijzing der consols, die in de laatste maanden hooger prijs bedongen dan in jaren het geval was. De vraag voor dergelijke boven alle bedenking zeker geachte fondsen is grooter dan de nieuwe toevoer daarvan. Er is voor zulke waarden

Digitized by Google

altoos nieuw emplooi en er komt weinig van los. Van daar ook voor onze goede spoorweg-aandeelen en obligatien en geheel deze categorie van binnenlandsche fondsen doorgaand een zeer goede markt, indien al niet veel beweging. Van daar ook het goed onthaal dat de weinige nieuwe aanbiedingen vinden, die er van zulke fondsen geschieden. Zoo was de leening der Amsterdamsche Omnibus-Maatschappij weder een groot succes.

Met een enkel woord noemden wij reeds de rijzing der Spaansche fondsen. Daarbij dienen wij nog een oogenblik stil te staan. Bij de aanbieding van zijn eerste budget is het nieuwe ministerie dadelijk voor den dag gekomen met de lang verwachte en reeds veel besproken conversieplannen. Wij moeten voor de bijzonderheden van een en ander voor het oogenblik verwijzen naar de eigenlijke financieele bladen (*). Constateeren wij alleen dat, gelijk in het algemeen het optreden van dit ministerie in toenemende mate bevrediging geschonken en vertrouwen opgewekt heeft, ook inzonderheid zijn financieel programma groote voldoening heeft gegeven. Vernieuwde rijzing der Spaansche fondsen volgde en nam deze zelfs allengs zeer groote proportien aan; onbetwijfelbaar een wijle te groot. Te groot: niet alleen blijkbaar uit de hooge reports die ook voor dit fonds aan de Parijsche markt betaald moesten worden en waardoor dus het bewijs werd geleverd, dat de rijzing groote posten dezer fondsen in zwakke handen had doen overgaan; maar inzonderheid te groot omdat — wij spreken hier van de 1 pCts. schuld — men nog geheel in het onzekere verkeert welke conditien verkregen kunnen worden. De conversie der gepriviligeerde schulden en der 2 pCts. aflosbare schuld is thans reeds een voldongen feit. Dit was intusschen bij verre de gemakkelijkste helft van het werk. Door verspreiding der op het budget zwaar drukkende amortisatie dezer schulden over een veel grooter aantal jaren dan volgens de oorspronkelijke bepalingen geschieden moest, konden de middelen gevonden worden om aan de schuldhouders zeer aannemelijke voorstellen te doen en tevens voor de schatkist eene directe besparing in den dienst der schuld te bewerkstelligen, zoo aanzienlijk dat daardoor een krachtige

(*) Niet onmogelijk hervatten en vervolgen wij binnen kort onze vroegere mededeelingen omtrent de financien van eene of andere der Europeesche staten, waarbij onze beurs het meeste belang heeft. Maar bij gelegenheid van ons overzicht laat onze plaatsruimte ons niet toe in vele bijzonderheden te treden. Vooral niet wanneer, als in dit Nr. van de Economist, de geldmarkt en de muntquaestie ons reeds zoo lang moesten bezighouden.

Digitized by Google

bijdrage werd verkregen tot dekking van het chronisch deficit van het budget. Maar wat aangaat de uitgestelde 3 pCts., thans 1 pCts. schuld, wil men de trapsgewijze verhooging der rente tot 3 pCt. vervangen door eene onmiddelijke verhooging tot een minder bedrag. In dit geval zal dus juist het tegenovergestelde plaats vinden van de eerste conversie. Daar was het procédé, opoffering van de toekomst aan het heden ten bate der tegenwoordige positie van de schatkist. Hier zal, ten koste van eene directe opoffering, in de toekomst aanmerkelijke besparing verkregen worden. Maar ter wille dier opoffering zal direkte belasting-verhooging moeten plaats vinden, eene belastingverhooging min of meer belangrijk, al naarmate de directe renteverhooging min of meer groot zal moeten zijn. Bevrediging van beide partijen zal dus in deze zoo gemakkelijk niet zijn. Nu werd aanvankelijk gesproken van eene conversie op den grondslag eener dadelijke renteverhooging tot 2, minstens $1\frac{3}{4}$ pCt. Men vleide zich klaarblijkelijk dat na loven en bieden 2 pCt. wel verkregen zou worden. Maar de latere berichten spreken van ernstige oppositie tegen belastingverhooging, zelfs reeds zoover dat $1\frac{3}{4}$ pCt. rente betaald zou kunnen worden, en doen het voorkomen alsof de schuldhouders te kiezen zouden hebben tusschen de conversie op den voet eener rentebetaling van hoogstens $1\frac{5}{8}$ pCt. of handhaving van den tegenwoordigen toestand, die medebrengt renteverhooging dit jaar op $1\frac{1}{4}$ pCt. en later dan verder tot in maximum 3 pCt., maar dat latere nog geheel onbekend en niets de regeering dienaangaande bindende. Inmiddels heeft de Amsterdamsche beurs hare verkoopen van Spaansche fondsen voortdurend voortgezet. Ving zij daarmede te vroeg aan, bij de laatste verkoopen staat zij zeker goed.

Van bijzondere bewegingen hebben wij nog gewag te maken van eene vernieuwde poussée der obligatien Mexico. De oprichting eener bank in Mexico, van welke de aandeelen te Parijs aan de markt werden gebracht, herlevendigde de speculatie in het Staatsfonds. Velen blijven de meening toegedaan, dat de verbeteringen, die in den stand van zaken in Mexico zijn opgemerken en die volgens hen het begin zijn van een nieuw leven van dat land, vooral ook de spoorwegbouw aldaar en de financieele kontrakten met den staat, die daaruit zijn voortgevloeid, Mexico zullen dwingen tot eene schuldregeling overtegaan, daar de staat weder behoefte zal verkrijgen aan krediet op de Europeesche geldmarkten. De redeneering komt inderdaad niet ongemotiveerd voort. Intusschen blijkt nog uit niets dat het verwachte oogenblik nabij is.

Digitized by Google

Ook Peruanen hadden weder eenige dagen van willigte; maar het blijft moeilijk omtrent den toekomstigen loop van zaken aldaar en inzonderheid betreffende de vooruitzichten der schuldhouders een juist inzicht te verkrijgen.

Turken waren ten slotte alles behalve willig, ofschoon de financiëele regeling eindelijk tot stand kwam. Maar deze belooft den houders dan ook vooreerst al een zeer geringe rentebetaling. En daarbij blijft het de vraag, hoe lang aan de regeling de hand gehouden zal worden; zoo lang Turkije's financiëele toestand zoo hopeloos slecht is, als nog altoos het geval blijkt te zijn, zal er altoos reden zijn te vreezen, dat Turkije de gesloten overeenkomst op eene of andere wijze zal schenden.

Wij noemden onder de redenen der algemeene gedruktheid, die veelal in de laatste maanden aan onze beurs heerschte, de daling der Amerikaansche fondsen. Deze daling heeft onze plaats inderdaad gevoelig getroffen. Drie oorzaken zijn er voor die daling aantewijzen. Eerstens de tarievenoorlog tusschen verschillende spoorwegmaatschappijen in Amerika, waaronder de netto-inkomsten van zoovele lijnen belangrijke schade leden. Tweedens, de toestand der geldmarkt in New-York. De vermindering der Amerikaansche uitvoeren, de aanhoudende vraag naar geld te New-York voor het binnenland en nog altoos een zekere ophooping van geldmiddelen in de schatkist werkten zamen om te New-York geld tamelijk schaars te maken. In de derde plaats moest de kolossale spoorwegbouw, die meer dan ooit in Amerika aan de orde blijft, wel de overtuiging doen ontstaan dat er geen reden bestaan heeft voor zoodanige opdrijving van de prijzen der spoorwegfondsen als in 1880 en in het begin van 1881 plaats vond. Het bleek meer en meer, dat langzamerhand én der spoorwegen zelven én der spoorwegfondsen weder geduchte concurrentie dreigt. Eindelijk was er mogelijk een vierde oorzaak van daling, namelijk de manipulaties der groote speculanten te New-York die, op de hoogste prijzen verkocht hebbende, op verlaagd standpunt weder koopers wilden worden en die het oogenblik daartoe geschikt oordeelden, te weten, om ten dien einde allereerst kunstmatig de koersen nog verder te drukken.

Met dat alles was er zeker nog geen reden om zich ernstig ongerust te maken over de amerikaansche zaken; al blijft met het oog op de groote uitbreiding van het spoorwegnet en op de aanzienlijke vastlegging van kapitaal, die daaruit voortvloeit, eenige voorzichtigheid zeker raadzaam.

Digitized by Google

Maar het ongeluk der Amsterdamsche beurs, de oorzaak, waardoor zij door de jongste dalingen zoo bijzonder getroffen werd, ligt in de richting, waarin in de laatste twee jaar zich hare geldbeleggingen in Amerikaansche spoorweg-fondsen hebben bewogen. Aandeelen, aandeelen en nog eens aandeelen zijn het geweest, die men hier heeft gekocht. En nu, het blijkt telkens weer, zijn — enkele uitzonderingen daargelaten — alle amerikaansche spoorweg-aandeelen, ook de beste, toch in groote mate nog altoos aan aanzienlijke momentaneele en zelfs aan meer blijvende waarde-wisselingen bloot gesteld. Dit heeft tweeërlei oorzaak. Ten eerste, dat schier het geheele spoorweg-net in Amerika nog eenigermate in een toestand van wording verkeert, althans aan voortdurende vervorming blootgesteld blijft. Door aanbouw van nieuwe lijnen en daarstelling van nieuwe combinaties verplaatst een groot deel van het verkeer zich nog gedurig. Ten tweede, is bij de meeste maatschappijen de verhouding tusschen aandeelen- en obligatien-kapitaal oorzaak, dat iedere verandering in de netto-inkomsten van betrekkelijk grooten invloed is op het dividend der aandeelhouders. Er bestaat door beide oorzaken een essentieël verschil tusschen het gros der Amerikaansche spoorweg-aandeelen en dat der Europeesche spoorweg-aandeelen.

Onlangs heeft men in Londen willen oprichten eene „Railway Investment Company." Het doel was in administratie te nemen een zeker aantal aandeelen in verschillende Engelsche spoorwegen. Tegen iedere 100 pd. st. aandeel in een bepaalden spoorweg zou worden uitgegeven een à pd. 100 preferred, een à pd. 100 deferred aandeel. Op het preferred aandeel zou het dividend van het oorspronkelijk aandeel worden uitgekeerd tot een zeker maximum, het meerdere op het deferred aandeel De Engelsche spoorwegaandeelen, aldus redeneerden de ontwerpers der maatschappij, geven een zeker bedrag aan dividend dat onder alle omstandigheden als verzekerd geacht kan worden; voor een ander kleiner deel is het dividend meer afhankelijk van de tijdsomstandigheden, voor eenige vermindering of vermeerdering vatbaar, maar in den regel een langzaam accres belovend. Aldus vertegenwoordigt het aandeel: a. eene zekere waarde, die in aard gelijk is aan die van een volkomen gesecureerde obligatie; b. een waarde die onzeker is, waarin het speculative element de hoofdfactor is. Splitsen wij die beide deelen van het aandeel, zoo zullen ze te zamen hooger betaald worden dan het tegenwoordige aandeel. Wie een zekere belegging zoekt, behoeft dan niet meer tevens een speculatie te entameeren, hij

Digitized by Google

koopt het preferred aandeel en zal daarvoor den hoogsten prijs betalen; wie een speculatie beoogt, koopt het deferred aandeel en zal ook daarvoor meer betalen, daar hij aan zijn speculativen inkoop niet langer een wichtige geldbelegging behoeft vast te koppelen.

Welnu, een dergelijke splitsing van preferred en deferred interest zou zeker slechts bij zeer enkele Amerikaansche spoorwegaandeelen in toepassing gebracht kunnen worden; niet alleen, in den regel, niet bij de Common Stock, maar zelfs niet bij de Preferred Stock. En onze Nederlandsche kapitalisten zullen er zeker wel bij varen, indien zij uit de ervaring der laatste maanden blijvend deze les trekken, dat schier ieder Amerikaansche spoorwegaandeel is, wat de bedoelde Engelsche Investment Company zou noemen „deferred stock" d. i. een fonds dat uit zijn aard aan groote wisselingen van rentabiliteit en van beurskoers onderhevig is.

Amsterdam, Januari 1882. * * *

NASCHRIFT. 27 Januari. Een enkel woord over de jongste voorvallen ter geld- en fondsenmarkt. De ineenstorting der boven alle verhouding opgedreven koersen van eenige fondsen aan de Parijsche markt is nog spoediger gevolgd dan verwacht werd en de gevolgen zijn al niet minder erg geweest dan te vreezen was. In één opzicht heeft de crisis — want tot een zware crisis is het gekomen — zelfs dadelijk een ernstiger aanzien verkregen dan voor een drietal weken, toen wij de voorgaande bladzijden schreven, zich verwachten liet. Zoodra namelijk als de aandeelen der Union Générale van hun duizelingwekkend standpunt tot meer bescheiden koersen terugvielen (hoezeer ook die koersen nog altoos betrekkelijk hoog bleven) en daardoor het krediet der maatschappij een schok ondervond, bleek het dat de positie der maatschappij intrinsiek zoo zwak, zoo ongezond was, dat zij op verschillende wijzen zoo zwaar geëngageerd was, dat onmiddelijk vreemde hulp noodig was om staking van de betalingen der maatschappij te voorkomen. Tevens ook bleek het, dat de verrekeningen aan het parquet der agents en bij de coulisse over zulke sommen liepen en de Union Générale zelve daarin zoozeer betrokken was, dat, ook in deze, zonder tusschenkomst van anderen aan geen gelei-

Digitized by Google

delijken afloop der zaken te denken viel. Gelukkig echter had men, wat deze zaak aangaat, den noodigen tijd voor zich om maatregelen te beramen. Vóór de rescontre van medio Januari was het nog slechts tot een plaatselijk debacle der Lyonsche markt gekomen, wel waren toen ook reeds de aandeelen Suez p. m. 1000 francs gedaald, maar de Parijsche markt in het algemeen hield zich goed, en inzonderheid wist Bontoux alstoen nog de daling der Unions tegen te houden; maar de rescontre was niet daar geweest, of de stroom bleek Bontoux te machtig om daartegen te worstelen, hij moest zijn aandeelen laten gaan, en toen sloeg de markt geheel om, daar, als gezegd, de gevolgen dier daling direkt zoo bijzonder ingrijpend waren. Edoch bijkans veertien dagen had men nu voor de borst alvorens de grootste betalingen tot uitvoering behoefden te komen. Besprekingen hadden thans plaats, onderhandelingen werden gevoerd om de noodige schikkingen en maatregelen te treffen, ten einde alles goed af zou kunnen loopen. Er bestaat algemeene verwachting dat dit gelukken zal. De haute finance, d. i. de voornaamste bankiers, Rothschilds, enz. en de eerste financieele instellingen, Banque de Paris, enz., werken allen zamen en staan met raad en daad aan het hoofd der beweging, die geen ander doel heeft dan de plaats van Parijs en alle belangen, door deze vertegenwoordigd en bij deze betrokken, voor verdere onheilen te sparen. Zullen deze pogingen met volkomen succès bekroond worden? Volgens alle berichten is het op dezen oogenblik nog onmogelijk daarop een antwoord te geven.

Wij zullen dan ook voorshands in geen verdere bijzonderheden omtrent het verloop der plaats gevonden gebeurtenissen en omtrent den stand van zaken treden. Over eenige dagen, als deze regelen gedrukt zullen zijn, zal de toestand een veel meer gepréciseerd karakter verkregen hebben, zullen de gebeurtenissen allicht een belangrijke en meer gedeeideerde wending genomen hebben, hetzij dan ten goede of ten kwade. Ons hier met de berichten of geruchten van den dag bezig te houden, zou geheel zonder nut zijn, en om het ontstaan der crisis historisch en kritisch te behandelen, daartoe is het oogenblik nog niet gekomen. Wijzen wij er alleen nog op dat, door het gemelde optreden der haute finance ten zeerste gebleken is welke groote krachten der Parijsche markt ter dienste staan, en dat daardoor tevens het bewijs geleverd is dat de val van Bontoux, wat aangaat de positie der groote finantieele machten, een geheel op zich zelf staand feit is. Maar ook nog op andere wijze is de intrinsieke kracht der Parijsche markt

Digitized by Google

reeds gebleken, namelijk door de enorme contante inkoopen, die op de verlaagde prijzen het publiek gesteld heeft tegenover de verkoopen der thans gederouteerde speculanten, namelijk voor zoover het de erkende soliede waarden betreft.

Ook de invloed, naar buiten uitgeoefend door de Parijsche gebeurtenissen, is voorshands al niet minder geweest dan zich verwachten liet. Sterk werden Londen en Berlijn aangetast, daar ook aldaar voor Parijsche rekening vele operatien loopende waren. Maar het meest moest de reeds van nature zoo gevoelige Weener markt lijden, daar aldaar direkt voor rekening der Bontouxsche maatschappijen groote verkoopen van Oostenrijksche fondsen plaats vonden. Bovendien was deze plaats reeds juist in die dagen onaangenaam aangedaan door de berichten uit Dalmatie, de Herzogewina, enz. Intusschen op al deze plaatsen is, evenals te Parijs en zelfs nog meer, op de gedaalde prijzen der fondsen het publiek sterk als kooper opgetreden. Evenzoo handelde de Amsterdamsche beurs; groote inkoopen werden hier in verschillende fondsen bewerkstelligd.

Overal groote wisselingen in de geld- en wisselkoersen behooren verder onder de eerste gevolgen der Parijsche gebeurtenissen; dit wat aangaat de eerste invloed speciaal op de geldmarkt.

Digitized by Google

REGERINGS-STATISTIEK.

Meer dan ééne belangrijke publicatie is dezer dagen van regeringswege geleverd. Het Departement van Financien gaf het zesde stuk, (1e ged.) der *Bescheiden over de geldmiddelen*, het jaar 1880 betreffende, en daarbij tevens eene nieuwe Statistiek der *Verdeeling van het Grondbezit*, door den minister Vissering uitgeschreven. In dit lijvig 4o deel van 381 pag. vindt men voor elke gemeente des rijks de aangeslagenen in de grondbelasting in uitvoerige rubrieken verdeeld naar de gezamenlijke belastbare opbrengst hunner eigendommen, waar ook gelegen; afzonderlijk worden opgegeven: *a.* de aanslagen ten name van één persoon; *b.* die met mede-eigenaren (collectieve aanslagen); *c.* die ten name van publiekregtelijke of andere zedelijke ligchamen, vennootschappen enz.

De uitkomsten voor de Gebouwde en de Ongebouwde eigendommen worden afzonderlijk behandeld, terwijl eindelijk een derde algemeene staat aangeeft: de belastbare opbrengst der aanslagen van grondbelasting in elke gemeente ten name van *buitenslands wonende* belastingpligtigen.

Daaruit blijkt, om bij de ongeb. eigend. te blijven, dat van de geheele belastbare opbrengst aan buitenlands wonende aangeslagenen toekomt: In Zeeland 25 pCt., Limburg 13 pCt, N.-Brabant 6 pCt. Voor het geheele rijk is de verhouding van de aan buitenlanders toekomende bel. opbrengst: 5 pCt. van het totaal.

Het straks genoemde stuk der *Financiele Bescheiden* bevat mede onderscheidene nieuwe tabellen, waaronder wij de aandacht vestigen op een overzigt van de in 1880 toegekende tijdelijke *vrijdommen van grondbelasting* voor nieuwe stichting of herbouw, alsmede voor ontginning enz., met aanduiding tevens voor de in dat jaar vervallen vrijdommen. Men kan daaruit het navolgend overzigt voor de provincien opmaken:

Digitized by Google

GEBOUWDE EIGENDOMMEN.

Provincien.	Aantal geb. eigendommen waarvoor in 1880 vrijdom is toegekend wegens: stichting.	herbouw.	bijbouw.	Aantal geb. eigendommen in 1880 geschat wegens vervallen vrijdom: stichting.	herbouw.	bijbouw.
Noordbrabant . .	1,194	296	162	581	322	345
Gelderland	1,106	257	223	951	297	398
Zuidholland . . .	1,574	395	242	1,786	436	395
Noordholland . .	1,843	420	327	1,338	359	532
Zeeland.	323	143	135	425	122	106
Utrecht	475	127	65	72	79	72
Friesland.	755	150	264	917	185	370
Overijssel	464	132	107	358	118	173
Groningen	861	195	311	597	145	441
Drenthe	345	56	96	227	35	76
Limburg	285	113	109	173	90	88
Totaal v. h. Rijk	9,225	2,282	2,041	7,425	2,188	2,996

ONGEBOUWDE EIGENDOMMEN.

Provincien.	Grootte der ongeb. eigendommen waarvoor in 1880 vrijdom is toegekend wegens: ontginning.	droogmak.	bedijking.	Grootte der ongeb. eigendommen in 1880 geschat wegens vervallen vrijdom voor: ontginning.	droogmak.	bedijking.
	Hect	Hect	Hect	Hect.	Hect.	Hect
Noordbrabant . .	1,138	48	99	818	28	144
Gelderland	878	»	»	225	»	»
Zuidholland . . .	»	»	10	17	139	40
Noordholland . .	5	262	»	12	6	4,216
Zeeland.	»	7	»	»	»	427
Utrecht.	75	»	»	9	176	»
Friesland.	86	16	»	338	166	»
Overijssel	390	»	»	354	»	»
Groningen	1,338	»	52	276	1	»
Drenthe	751	»	»	398	»	»
Limburg	149	»	»	622	»	»
Totaal v. h. Rijk	4,814	335	162	3,133	467	4,829

De groote aanbouw schijnt zich dus vrij wel over het geheele land uit te strekken en voor alsnog niet verminderende te zijn, althans het aantal verleende vrijdommen wegens stichting overtreft vrij aanzienlijk de in hetzelfde jaar *vervallende* vrijdommen, die alzoo een zestal jaren vroeger waren verleend. Worden deze opgaven geregeld van jaar tot jaar voortgezet, dan kunnen zij de stof tot belangrijke vergelijking aanbieden.

Het onderwerp verdient te meer de aandacht, nu de intrekking van dit vrijdom-stelsel, als niet meer noodig om aanbouw aan te moedigen, onlangs bij de behandeling der Staatsbegrooting door den Hr. Gleichman, en ook, indirectelijk met het oog op de gemeente-financien, door den Hr. van Tienhoven is ter sprake gebragt.

De publicatie dezer bescheiden is, evenals onze lezers bekend is, door den Minister Vissering jaarlijks toegezegd. Door onvoor-

Digitized by Google

ziene vertraging konden die over het jaar 1880 loopende, niet in 1881 verschijnen, doch eerst half Januarij 1882. Wij mogen dus in den loop van dit jaar nog de opgaven over 1881 verwachten, (behalve het 2e deel van het 6e stuk v. 1880).

Ook het Dept. v. Waterstaat enz., gaf een bundeltje spoorweg-statistiek, nieuwe opgaven bevattende.

De publicatien door beide Departementen in de laatste jaren geleverd, mogen indedaad degelijke aanwinst worden genoemd.

DE KOFFIJKULTUUR OP JAVA.

Aangaande dit onderwerp zijn bij de behandeling der staatsbegrooting in de Eerste Kamer belangrijke beschouwingen geleverd:

De afhankelijkheid onzer Staatshuishouding van de koffij, zoowel wat de hoeveelheid als prijs betreft, erlangt te meer gewigt bij de toenemende productie der concurreerende soorten, vooral Braziel-koffij.

Dienaangaande zeide het Voorloopig Verslag omtrent de Alg. Besch. der Staatsbegrooting:

„De productie der koffij op Java bleef sedert de laatste dertig jaren stationair, terwijl die op Sumatra, op zich zelf beperkt, bovendien binnen de beperkte grenzen achteruitging. Daar tegenover staat de in reusachtige verhoudingen toegenomen productie in Brazilie, terwijl die van het in vergelijking met Java kleine Ceylon reeds ongeveer drievierde van de opbrengst dáár bedraagt. En zoo zeer als de Ceylonkoffij de fijnere Java-soorten naar de kroon steekt, zoozeer wordt de Santos-koffij — eene betere soort van Brazilie-koffij dan de zoogenaamde Rio-koffij — een steeds geduchter mededingster van de gewone Java-soorten en tot belangrijk lager prijzen dan deze verkocht. Men gaf de volgende cijfers van de gemiddelde jaarlijksche productie van koffij in de genoemde landen. De hoeveelheden zijn daarin allen herleid tot balen van 60 kilogrammen, zooals die van de Java-koffij zijn:

Digitized by Google

	Java	Padang.	Ceylon.	Brazilie.	
				Rio koffij.	Santos-koffij.
1833/40	605,683	„	„	710,422	„
1841/50	960,173	„	„	1,644,882	„
1851/60	1,005,050	„	„	2,481,226	„
1861/70	935,444	150,263	680,250	2,425,691	420 543
1871/80	1,030,187	134,796	685,925	2,897,864	795,290

Bedenkt men daarbij, dat de jongste oogst — 1881/82 — van Rio-koffij wordt geschat op 4,200,000 balen en die van Santos op 1,600,000 balen, en dat de productie van het artikel in het algemeen niet als die van veldvruchten, naar verhouding van den stand der prijzen spoedig inkrimpt of zich uitbreidt, maar gedurende eene lange reeks van jaren dezelfde blijft, — daar de koffijboom in vijf jaren tot volle productie komt en dan, gemiddeld ten minste vijftien jaren vruchtdragend blijft, — dan blijkt uit alles, dat het al geheel ijdel zou zijn om op eene eerlange stijging te hopen der nu reeds zoo ongemeen lage prijzen van dit product. Veeleer zij men op verdere daling van deze voorbereid. De Regering zal, meende men, wèl doen om het gewigt van deze feiten vooral niet gering te schatten bij de overweging van hare taak met betrekking tot de financiele toekomst des lands."

In de memorie van antwoord zeide de regering dat de aangegeven cijfers de geheele koffij-productie van Java, nl. zoowel de gouvernements- als particuliere koffij, scheen te bevatten. Neemt men nu de gouvernements-koffij alleen, dan erlangt men over diezelfde tijdperken als jaarlijks die gemiddelden:

1841/50	844,000	pikols	gemiddeld	per	jaar.
1851/60	918,000	„	„	„	„
1861/70	862,000	„	„	„	„
1871/80	853,000	„	„	„	„

Men moet daarbij echter niet over het hoofd zien, dat in het afgeloopen jaar de Gouvernementskoffij-cultuur zeer gunstige resultaten heeft opgeleverd.

Neemt men dit jaar mede in aanmerking, en zoekt men dus het jaarlijksch gemiddelde over de tientallen van jaren die met 1842, 1852, 1862 en 1872 aanvangen, dan verkrijgt men de volgende uitkomst:

1842/51	863,000	pikols	gemiddeld	per	jaar.
1852/61	901,000	„	„	„	„
1862/71	817,000	„	„	„	„
1872/81	913,000	„	„	„	„

Digitized by Google

De regering meent dat, met deze cijfers voor oogen, een aanmerkelijke vooruitgang voor het laatste tiental jaren zigtbaar is, terwijl ook de gemiddelde prijs der Java-koffij tot dusverre sterk klimmende is.

	Totale productie.	Middenprijs der Java-koffij per pikol.
1841/50	2,605,055	ƒ 27
1851/60	3,486,276	38
1861/70	4,612 191	49
1871/80	5,544,062	60

Bij dit gunstig oordeel over den loop der prijzen, zooals die hier in gemiddelden van tientallen jaren wordt opgegeven, zal men echter naar onze meening den loop in de allerlaatste jaren niet over 't hoofd mogen zien. De tienjarige gemiddelden mogen onderling een climax vormen, doch wanneer men de veilingsopgaven der laatste jaren nagaat (zooals die o. a. in de circulaire der H.H. Jacobson voorkomen) dan blijkt het dat men tegenwoordig in een dalende periode is, ongeveer gelijken tred houdende met de toenemende Braziel-productie.

Wij hebben hier deze punten van het Voorl. Verslag opgenomen als toelichtende inleiding eenigzins bij de redevoering van een der rapporteurs over Hoofdstuk I, den heer Muller, die daarin ook dit onderwerp behandelde.

DIFFERENTIEELE REGTEN OF VRIJHANDEL?

REDE VAN DEN HEER MULLER IN DE EERSTE KAMER.

Het schijnt mij toe, Mijnheer de Voorzitter, dat in den laatsten tijd de lucht in groote mate bezwangerd is met wat ik zou wenschen te noemen de miasmen van het protectionisme, en het schijnt wel alsof er eenig gevaar bestaat, dat die woekerplant bij ons allengs het goede zou kunnen verstikken wat onder de vrijheid is tot stand gekomen.

Men eischt ten minste andermaal met luider stemme protectie. Mij schijnt die eisch in de eerste plaats beleedigend voor de wetgevende magt; immers, 't houdt het verwijt in, dat zij niet ge-

Digitized by Google

weten heeft wat zij deed toen zij de proctectie afschafte; maar ook beleedigend voor den man van bedrijf, voor hen die deelnemen aan nijverheid, handel of scheepvaart, als of zij nog een steunsel, als of zij nog krachten zouden noodig hebben, als of zij nog den aalmoes der alimentatie noodig hadden om te kunnen bestaan.

Immers, protectie en alimentatie is één en hetzelfde.

De vorm waarin men nu de protectie verlangt is heffing van hooge invoerregten. Ik meende steeds dat althans bij ons invoerregten het karakter hadden van eene belasting; en het eigenaardige effect van alle hooge regten is, dat de invoer van vreemde goederen wordt geweerd, en dat de belasting dus *niet* in de schatkist komt. Maar het tweede effect is, dat de belasting toch wordt geheven, maar door den binnenlandschen producent, die nu den prijs zijner waren verhoogt met het inkomend regt dat zou gedrukt hebben op het buitenlandsch geweerde goed. Naar mijne overtuiging behoort eene belasting op den invoer dan ook daarom tot de schadelijkste vormen van belastingheffing. Behalve de ongeveer f 5,000,000 toch die de natie aan de schatkist betaalt voor het van het buitenland ingevoerde, betaalt zij, naar mijne overtuiging, nog het meervoud van die som aan onze binnenlandsche producenten van alle goederen, waarvan de invoer hier te lande met regten bezwaard is. Die producenten worden zoodoende belastingheffers, wat hier alleen de Staat mag zijn.

Onze protectionisten zijn eenzijdig, Mijnheer de Voorzitter, want zij vragen geen protectie voor den meest gewigtigen tak van onzen nijverheid, den landbouw. Die landbouwnijverheid heeft gedurende tal van jaren getoond, dat zij geene krukken noodig heeft, dat zij kan bestaan zonder protectie; en de voordeelen van dat stelsel komen in ruime mate aan onze fabrikanten en hunne werklieden, die zich daardoor zooveel goedkooper voeden. Waarom die eenzijdigheid. Waarom, indien straks den landman misoogsten treffen en hij hoopt in een hoogeren prijs voor de mindere hoeveelheid eene schadevergoeding te vinden, doch daarin zich teleurgesteld ziet, omdat de buitenlander onze markt met hetzelfde product overstroomt; waarom dan den landman niet beschermd, maar wel den fabrikant? Waarom ook niet onze turfmakers beschermd, waardoor echter eene gewigtige grondstof voor de nijverheid in prijs zou stijgen? Dit ligt dus *niet* op den weg der protectionisten. Zij willen wel gaarne wat ontvangen, maar niet gaarne wat geven!

Nu hoort men voortdurend de leer prediken: wij hebben onze

Digitized by Google

poorten opengezet, maar anderen doen dat niet; ergo moeten wij terug naar het tijdvak van bescherming. Volgens die logica zouden zij, die leden zijn van matigheidsgenootschappen en zien hoe weinig vruchten hunne pogingen dragen, moeten wenschen, dat wij allen misbruik gingen maken van sterken drank.

Ik behoef niet te wijzen op de vele voordeelen die het verlaten van het stelsel van protectie heeft gehad. Maar toch meent men dat onze fabriekmatige industrie en handel er onder geleden hebben, dat bovenal de sterkste greep, de afschaffing der differentiele regten in Nederlandsch-Indie, schade heeft toegebragt aan die gewigtige volksbelangen. Ik ben van eene andere meening, en daarvoor heb ik gronden.

Ik heb vóór mij een staat, vermeldende den uitvoer uit het vrije verkeer naar Nederlandsch-Indie van 1851—1880. Die cijfers teekenen met volkomen juistheid den uitvoer der producten van onze nijverheid daarheen. Daarin *kan* niet liggen eenig buitenlandsch product waarvan de invoer hier te lande belast is met invoerregt. Manufacturen bij voorbeeld zijn hier te lande onderworpen aan een inkomend regt van 5 pct. en in Indie van 6 pct. Nu zal het een vreemdeling wel niet in de gedachte komen om zijne manufacturen eerst naar Holland te brengen en daar 5 pct. regt te betalen en ze dan van Holland naar Indie te zenden om daar nog eens 6 pct. te storten. De uitvoer uit het vrije verkeer, dien we in onze handels-statistiek afzonderlijk vinden opgeteekend, teekent dus met volkomene juistheid den uitvoer van artikelen van onze eigen nijverheid.

En nu de feiten.

Bij de behandeling der laatste tariefwet voor Indie in 1872 werd met grooten ophef verkondigd het groote gevaar van eene vernietiging onzer katoenindustrie bij eene afschaffing der bescherming. Welnu, in de jaren 1851—1860, een tijdperk van volle bescherming, leverde Nederland aan Indie aan katoenen manufacturen voor 77 millioenen guldens; in 1861—1870, toen gedurende zes jaren van de tien, de eerste tariefwet van den heer Fransen van de Putte in werking trad, klom de uitvoer tot 133 millioen, dat is met 71 percent, en van 1871—1880, toen gedurende zes jaren geenerlei bescherming meer bestond, bleef die uitvoer stationair, zij behield ten volle het veld, en van vernietiging was dus geen sprake. Ja, zij leverde eene grootere hoeveelheid goederen, om dat de katoen minder kostte. En nu de industrie die de wol verwerkt; zij ging met 8 percent vooruit, die welke de hennep

Digitized by Google

verwerkt in het eerste decennium met 74 en in het tweede andermaal met 77 percent.

In een dezer dagen, helaas, te Rotterdam verschenen brochuretje leest men, dat de invoer van kleederen uit Berlijn zoo verbazend toeneemt, en wordt op deze een inkomend regt geëischt van 20 of 25 percent, als of onze natie uit louter kleêrmakers bestond. Welnu, die uitvoer naar Indie van die onbeschermde kleederen bedroeg 136 percent meer in het tijdperk van vrijheid dan in dat van volledige bescherming. De uitvoer daarheen van het papier, welk artikel heette ten gronde gerigt te worden toen eenige jaren vroeger de uitvoer van lompen werd vrijgesteld, steeg met 62 percent, in het laatste tegenover het eerste decennium. En de uitvoer van aardewerk steeg met 421 percent, die van glaswerk met 540 percent, het laatste tijdperk van bijna algeheele vrijheid gesteld tegenover het eerste van volledige productie.

Ziedaar de gevolgen der afschaffing van de differentiele invoerregten in Nederlandsch Indie, voor zooveel eenige belangrijke takken onzer nijverheid betreft. En gaan wij nu na welken invloed zij heeft gehad op onze geheele handelsbeweging met Nederlandsch-Indie, dan ziet men, dat de totale uitvoer in het eerste decennium, dat van volledige bescherming, bedroeg 148 millioen, in het tweede, dat van getemperde bescherming, 242 millioen, en dus nagenoeg 100 millioen meer, en in het derde, dat van de vrijheid, 368 millioen, dat is dus weder 120 millioen meer, zoodat er eene stijging is van 149 pct. in het laatste tegenover het eerste tijdvak. Die cijfers hebben intusschen niet uitsluitend betrekking op onze nijverheid, maar ook op onzen handel. Gelijke uitkomst verkrijgt men ten aanzien van hetgeen onze industrie aan andere landen heeft geleverd. Voor de veel besproken wol-industrie, aan welke de bescherming ontnomen is, steeg dit met 127 pct. in den uitvoer, wanneer men de laatste 7 jaren der bescherming in Indie stelt tegenover de eerste 7 jaren der vrijheid. Met zulke cijfers voor oogen kan het niet anders of men moet tot Regering en Vertegenwoordiging zeggen: laat ons toch behouden wat wij hebben.

Wat nu de uitvoerhandel van Indie naar Nederland verminderd is, dat ligt bovenal aan het artikel suiker, een artikel waarvan de aanvoer verhinderd wordt door ons accijnsstelsel. Wanneer men beweert dat de afschaffing van de differentiele uitvoerregten in Indie op die vermindering gewigtigen invloed gehad heeft, dan vergist men zich, want dat regt bedroeg slechts f 0,30 per 100

Digitized by Google

Ned. ponden of 18 cents per picol, terwijl het verschil tusschen de verschillende klassen van den suikeraccijns het veelvoud daarvan bedraagt.

De Minister van Financien, — die is de natuurlijke vijand van onze suikeraanvoeren. Hij moet zelfs logisch wenschen, dat al onze raffinaderijen werden gesloten, opdat de overponden hem niet meer in den weg zitten. De handel heeft dat gevaar dan ook wel degelijk voorzien en er op gewezen toen het nog tijd was, toen de Engelsche accijns nog niet was afgeschaft; maar men heeft den handel niet gehoord. In dat opzigt gaat het Nederland als den man die aan den drank is, die wel erkent dat hij verkeerd doet, maar zegt: ik kan den drank niet meer missen. Ook onze financien kunnen den suikeraccijns niet meer missen.

En nu een enkel woord over Indie, waar nog altijd een toestand blijft bestaan, die, mijns inziens, zorgelijk is. Ik heb daarbij voornamelijk het oog op onze gouvernements-koffijcultuur.

De Minister van Kolonien heeft, met eenige aardige cijfers de opmerkingen van het Voorloopig Verslag weerlegd. Ik zeg: aardige cijfers, omdat hij door de verschikking van één enkel jaar tot het door hem verlangde resultaat gekomen is.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, iemand die meer met statistiek te doen gehad heeft, weet hoe gemakkelijk het is de cijfers naar zijn verlangen te doen spreken. Maar zelfs daar, waar die verschikking van één jaar heeft plaats gehad, komt men tot het resultaat, dat in het antwoord aan deze Kamer genoemd wordt „eene aanmerkelijke vooruitgang," maar eigenlijk eene bittere ironie is op de gouvernements cultuur. Van 1842—1851 was de productie 863,000 pikols, in het volgende decennium 901,000 pikols, en dus 4 percent meer, in het volgende weder ruim 80,000 pikols minder, en in het laatste is het 913,000 pikols. Ziedaar nu de „aanmerkelijke" vooruitgang, een vooruitgang van 1¼ percent in het laatste tegenover het tweede tijdstip.

En nu wordt er geantwoord: ja, maar de prijzen zijn vooruitgegaan. Dit is natuurlijk. Indien men van de uitnemende, overal begeerde Java-koffij de productie belemmert, dan spreekt het van zelf, dat bij de toeneming van het gebruik de prijs zal stijgen.

Trouwens, dezelfde stijging, waarop de Minister zich beroemt, heeft plaats gehad voor alle overige koffijsoorten. Ik wensch te wijzen op een handelsberigt van 23 dezer van het grootste huis in koffij — ik vergis mij, het grootste handelshuis in koffij is de Nederlandsche Staat — ik bedoel het tweede handelshuis, namelijk

Digitized by Google

de heeren W. Schöffer & Co. te Rotterdam, waarin ik lees: „Für die Ueberproduction von Rio- und Santos-Caffee ist ein nahes Ende noch nicht abzusehen." En verder: „Die constatirte Ueberproduction von Rio- und Santos-Caffee kan ihren Ausgleich finden durch:

„*a. Missernten.* Dafür besteht heute nicht die allergeringste Aussicht;

„*b. Einschränkung der bestehenden Production.* Die Caffeebäume welche einmal gepflantzt sind, wird man sicherlich erhalten, so lange Preise die Kosten für Unterhalt, Pflücken und Präpariren noch decken. *Einschränkung der bestehenden Production* ist noch nicht wahrscheinlich."

Ziedaar iets dat wel in het oog moet worden gehouden. Mij schijnt het toe logisch te zijn, wanneer ik zeg, dat de gouvernements-cultuur op Java de particuliere industrie onmagtig heeft gemaakt.

Ik spreek van bittere ironie, wanneer men de productie van Java vergelijkt met die van andere landen, die zoo magtig is toegenomen. Had men op Java maar het systeem van Brazilie gevolgd. Brazilie moest zijn koffij laten planten en verzorgen en plukken en bereiden door kostbare slaven; op Java hebben wij eene groote arbeidzame bevolking. Hadden wij even als Brazilie in de laatste 30 of 40 jaren de particuliere industrie op Java in de hand gewerkt, dan zouden wij nu zeker ook 6 millioen balen kunnen afleveren. En de Java-koffij is oneindig veel beter dan de Braziliaansche. Dàt zou de welvaart van Indie en moederland eerst regt hebben bevorderd. Ik zal het woord niet noemen, waarmede ik het stelsel zou willen brandmerken, dat door velen zoo hoog geprezen en bewierrookt wordt.

Wat moet nu de conclusie zijn van de opmerkingen, die ik de vrijheid genomen heb aan de aandacht der Kamer te onderwerpen?

Krachtig behoud van het vrijhandelsstelsel, krachtige bevordering van alles wat op dien weg ligt, dus ook verbetering van de middelen van vervoer vooral ook ten bate van onze belangrijkste tak van nijverheid, den landbouw.

Predik ik daarmede de protectie langs een anderen weg? In geene deele, en slechts door onkunde zal eene dergelijke bewering geuit worden.

Men doet het wel is waar voorkomen alsof de handel alleen de voordeelen trekt van de verbetering onzer water- en landwegen; maar dat berust op eene verkeerde voorstelling van wat de handel eigenlijk doet, de handel toch drijft geen handel in „handel",

Digitized by Google

maar in „goederen", goederen die eerst door anderen moeten geproduceerd worden; die producenten zijn de landbouwers en de grondbezittende eigenaren onzer belangrijkste fabrieken. Langs die verbeterde land- en waterwegen moeten de producten van onze landbouwnijverheid en onze fabrieken worden vervoerd, maar de handel geniet daarvan zeer zeker niet in de eerste plaats, veelmin al de voordeelen. Een groot gedeelte onzer handelsbeweging, zoowel die met naburige volken als met verre gewesten, gaat zelfs buiten den handel om. Ik vraag den geachten afgevaardigde uit Overijssel, hier voor mij gezeten, den heer Stork, of bij voorbeeld niet het overgroote gedeelte van de producten van zijn fabriek, die voor Indie bestemd zijn, buiten den handel om door hem zelf daarheen gezonden wordt? Op zijn hoogst verdient daaraan een expediteur eene kleinigheid en een bankier voor deze of gene operatie; maar voor *den handel* heeft de beroemde fabriek van C. T. Stork & Co. nagenoeg geen voordeel.

Weigeren de Regering of de Wetgevende magt verbetering van de verschillende wegen om de goederen te vervoeren, dan weigeren zij in de eerste plaats aan onze grondbezitters, onze landbouwers en fabrikanten den natuurlijken steun die hun toekomt. Daarom hoop ik dat men niet maar altijd zal blijven zeggen dat dergelijke uitgaven uitsluitend ten bate van den handel geschieden.

Dit zijn de opmerkingen, welke ik gemeend heb aan het oordeel van de Regering en der Kamer te moeten onderwerpen; in de hoop dat deze of gene, die in vroeger tijd zijne stem gegeven heeft aan de ontwerpen tot bevordering der vrijheid van verkeer overtuigd zal geworden zijn, toen goed gehandeld te hebben.

Digitized by Google

ECONOMISCHE NALEZINGEN EN BERIGTEN.

— **De kultures in Suriname**. Het *Handelsblad* van 29 Januarij geeft eene beschrijving van de pogingen der Ned. Handelmaatschappij om de kultures in Suriname te steunen, en zoo mogelijk weer tot bloei te brengen. Voornamelijk is het streven om voor de suiker een nieuw stelsel in te voeren, met verdeeling van werkzaamheden, nl. afscheiding der teelt van het riet, en bereiding van het sap. Door de oprigting eener groote centraal-fabriek, waarin het riet der plantages wordt afgeleverd, kunnen de plantage-houders afzien van de fabrieksbewerking tot persing van het riet, koking van het sap enz., al hetwelk nu tegen een aandeel in de opbrengst in de centrale fabriek kan geschieden. Het voordeel ligt voor de hand. Eerstens worden de plantage-houders ontheven van de aanzienlijke kosten, zoo voor kapitaal als anderzins, welke de fabrieksinrigting meebrengt, ten anderen kan in een fabriek op groote schaal de bewerking met toepassing der nieuwste procédé's beter plaats vinden en meer product opleveren tegen betrekkelijk lager kosten, dan wanneer dat in tal van kleine fabriekjes plaats vindt.

Het systeem herinnert aan dat der zoogenaamde *fruitières* in westelijk Zwitserland, met de kaasmakerij in één gemeenschappelijke werkplaats, alwaar de veehouders ieder zijn aandeel melk komen aanbrengen, tegen proportioneel aandeel in het product, zoodat zelfs de kleinste boer de voordeelen van goede bewerking op groote schaal kan genieten. 't Is een gelukkige aanwending der coöperatie, dat in de centrale suikerfabriek in het groot wordt toegepast.

De Handelmaatschappij bemoeit zich dus niet met de suikerteelt, welke, bij goede toepassing der immigratie-verordeningen en hulp van het immigratiefonds, door de plantagehouders, voortaan van de zorg der fabrieken ontheven, naar men hoopt met beter gevolg zal kunnen gedreven worden.

De cacaoteelt — die overigens op particuliere ondernemingen reeds goede resultaten geeft — wordt door de Handelmij op een aangekochte plantage gedreven, evenals de kultuur, bij wijze van proefneming, van Liberia-koffij, een soort waarvoor Suriname goed geëigend schijnt te zijn.

Dat bij herleving der kultures in de kolonie, directe stoomvaartver-

Digitized by Google

binding met Nederland, en aansluiting te Demerary aan de overzeesche telegraafkabel bepaalde noodzakelijkheid is, zal weinig betoog behoeven. Voor een ontworpen stoombootlijn van Amsterdam heeft de regering ondersteuning toegezegd. Dat de telegrafische verbinding nog steeds ontbreekt, is niet anders te verklaren dan door de kortzigtige zoogenaamde zuinigheidsgeest, die de betrekkelijk geringe kosten van dat onontbeerlijk verkeer-middel nog van de begrooting heeft teruggehouden.

„De suikercultuur in Suriname", zoo eindigt het artikel in het *Handelsblad*, „gaat door de oprichting der centraalfabriek een betere toekomst te gemoet; die inrichting kan binnen weinige jaren het middelpunt worden van de suikerproductie in de kolonie. De koloniale schatkist zal daarbij belangrijk worden gebaat, wegens de uitvoerregten op het product en de subsidie van Nederland zal daardoor kunnen verminderen.

Hoezeer bij die goede vooruitzichten een rechtstreeksche stoomvaart van Nederland op Suriname gewenscht is, — zal wel geen nader betoog behoeven. Intusschen, zal de suiker uit Suriname den weg naar Nederland nemen, dan moet onze verouderde wetgeving op den suikeraccijns eerst worden veranderd, een wetgeving die reeds zoo veel schade heeft toegebragt aan onze suikermarkt. Thans gaan de bruine plantagesuikers meestal naar Amerika tot hoogere prijzen, dan hier te lande zijn te bedingen, en met de fraaie suikers der fabriek zal de Handelmaatschappij even als de planters wel genoodzaakt zijn in Engeland ter markt te komen.

Wanneer zullen wij toch wijs worden en niet langer een verschil van kleuren bij de suikerbelasting handhaven, dat de fraaie suikers van onze markten weert?"

— Het **Duitsche rijksbureau voor statistiek** heeft eene tabel uitgegeven van het aantal recruten die niet konden lezen of schrijven. Zij loopt over de zes jaren van 1875/76 tot en met 1880/81 en geeft onder anderen de volgende cijfers.

Bij de lichting van 1875 bedroeg het aantal dezer personen in Pruisen 3.19 percent van het geheele aantal recruten. Bij die van 1880/81 was het cijfer gedaald tot op 2.33.

In Beieren is het in dien tijd gedaald van 1.79 op 0.29, in Saksen van 0.23 op 0.17, in Baden van 0.22 op 0.09, in Hessen van 0.35 op 0.29, in Mecklenburg-Schwerin van 1.09 op 0.56, in Saksen-Weimar van 0.29 op 0.11, in Oldenburg van 0.52 op 0.37, in Reuss (jonge linie) van 1.20 op 0.30, in Lippe van 0.78 op 0.24, in Elzas-Lotharingen van 3,45 op 2.24.

In Wurtemberg is het op het oude cijfer van 0.02 gebleven.

In Mecklenburg-Strelitz, Brunswijk, Saksen-Meiningen, Saksen-Coburg, Reuss (oude linie), Schaumburg-Lippe en Lubeck is het gedaald tot op 0.

Digitized by Google

Daarentegen is het gestegen in Saksen-Altenburg van 0.18 op 0.37, in Anhalt van 0.29 op 0.43, in Schwarzburg-Rudolstadt van 0 op 0,39 in Schwarzburg-Sonderhausen van 0 op 0.40, in Waldeck van 0 op 0 59, in Bremen van 0 op 0.39, in Hamburg van 0.45 op 0.49.

De verdeeling over de provinciën liep in Pruisen het meest uiteen. Zoo bedroeg het bijv. bij de laatste lichting in Oost-Pruisen 7.02, West-Pruisen 8.75, Posen 9.91, Hannover 0.40, Westfalen 0.59, de Rijnprovincie 0.22 enz.

Over het geheele Duitsche rijk berekend, is het cijfer gedaald van 2.37 op 1.59.

— **Vrijhandel of protectie!** De *Australasian Trade review* geeft eenige treffende feiten aan, om de voordeelen van vrijhandel boven een protectie-stelsel te doen uitkomen. Als voorbeeld wordt nl. verwezen op de twee Australische kolonies Victoria en New-South-Wales. De eerstgenoemde, Victoria, is de talrijkste in bevolking, en heeft een sterk beschermend tarief, terwijl New-South-Wales geheel het vrijhandelstelsel huldigt. En nu toonen die beide staten in de laatste tien jaren een zeer ongelijken vooruitgang.

De *imports* van Victoria vermeerderden in de tien jaren 1870—1880 van pd. st. 12,455,000 tot pd. st. 14,556,000; de *exports* van pd. st. 12,470,000 tot pd. st. 15,954,000, maar de overigens in gelijke omstandigheden verkeerenden staat New-South-Wales, kwam van pd. st. 7,757,000 imports tot pd. st. 13,950,000, en voor de exports, van pd. st. 7,990,000 tot pd. st. 15,525,000.

De bevolking van Victoria vermeerderde in de tien jaren van 731,000 tot 862,000 zielen of met 17 pCt., en New-South-Wales van 503,000 tot 750,000 zielen, of niet minder dan 40 pCt. De *imports* vermeerderden te Victoria 17 pCt. New-South-Wales 80 pCt. *Exports*, toeneming Victoria 20 pCt., New-South-Wales 94 pCt.

Terwijl dus Victoria zeer langzaam vooruitgaande of stilstaande is, ziet men New-South-Wales met geheel vrijen handel, met kracht vooruitgaan. De bevolking van Victoria, zegt de *Austr. R.*, begint dan ook nu in te zien dat hunne fabriekanten, om voldoend succès te hebben, aan een grooter veld dan Victoria behoefte hebben, terwijl zij de vraag naar hunne producten uit de overige kolonien dagelijks zien achteruitgaan.

Digitized by Google

EEN WOORD OVER TIENDVERPACHTING ALS WAARDEMETER VAN GROND.

In de sociale wetenschap is de hoofdzaak bij alle „leer der waarden", de waarde namelijk van den *grond*, nog zeer onvolkomen toegelicht. Bepaaldelijk heeft onze eeuw, meer dan eenige andere, de schijnbare grilligheid van dat onderwerp aan den dag gelegd. Daardoor werd echter de aandacht des te meer er op gevestigd, en als men niet wist dat het vraagstuk zoo diep lag, zou men bij die algemeene opmerkzaamheid haast mogen verwachten, dat schatting van den bouwgrond als maatschappelijk productie-middel, zoowel wetenschappelijk als proefondervindelijk zou moeten vaststaan.

Toch is niets minder waar. Sints het land koopwaar werd, heeft het ontbroken aan een wetenschappelijken maatstaf voor zijne waardebepaling. Het vraagstuk, van zoo uitnemend en overwegend belang, werd en wordt nog, overal langs louter empirischen weg beslist. De kapitalist, die land wilde aankoopen, stelde zich op de hoogte van hetgeen dat land in die streek zou kunnen opbrengen, en bepaalde zijn koopprijs daarnaar. Hoe onredelijk dergelijke bepaling was, blijkt wel het meest hieruit, dat de verloopen kwart-eeuw eene ongekende stijging in de landprijzen heeft gezien, die in de allerlaatste jaren 1879—1881 schijnt te willen overgaan in daling, zonder dat iemand een afdoend antwoord weet te geven op de vraag: „Is de prijs van het land hoog of laag? Zijn er goede redenen om rijzing te verwachten of daling?"

Voor dergelijke vragen, waarbij men den bouwgrond als productie-middel, in verband met den geheelen maatschappelijken toestand, moet kunnen beschouwen, ontbreekt eigenlijk elk middel ter vergelijking, d. i. tot meting van waarde. Waarom is de prijs van *f* 1000 per hectare hier te hoog en daar te laag?

Vergeefs zou men hiervoor een antwoord zoeken bij de Land-

Digitized by Google

bouw-Scheikunde. Zelfs al onderstelt men, dat zij met de grootste nauwgezetheid rekening hield met *alle* physische en chemische eigenschappen van den bodem — terwijl zij dit nu slechts met *enkele* doet en vooreerst ook wel zal blijven doen — zou zij twee machtige elementen moeten verwaarloozen, omdat deze geheel buiten haar kring liggen: nl. de bevolking, die den grond bebouwen moet, en de aardrijkskundige ligging. Stel b. v. dat zij enkele Groningsche streken, naar *hare* wetenschap, gelijk stelde met beemden uit Rijnland, 't Westland of Beijerland; dan zal nog niemand uit die gelijkheid van scheikundige samenstelling tot gelijkheid van prijs durven besluiten. Zoo zijn ook de vruchtbaarste landen in Turkije minder waard dan schrale grond in Nederland. En de kapitalist, die het geheel van *alle* invloeden wil uitgedrukt zien in een bepaald getal guldens, wordt weêr overgelaten aan ramingen van de allermoeilijkste soort, omtrent geestkracht der bevolking, beteekenis van den handel, mogelijkheid van wijziging, enz. Want de grond is in deze beteekenis onverbrekelijk verbonden aan den arbeidenden mensch zijner nabuurschap en de voorwaarden van het vervoer der producten.

Eéne wetenschap vooral kan hier licht geven: de Geschiedenis. „In 't verleden ligt het heden, in het *nu* wat worden zal." Zoo ook hier. De kennis van hetgeen een bepaald gedeelte bodem heeft voortgebracht, geeft het beste middel aan de hand ter gissing van 't geen het in eene volgende reeks van jaren opleveren kan. In de productie *als feit* ligt de invloed van vruchtbaarheid, bevolking en handel uitgedrukt. De wetten der maatschappelijke ontwikkeling geven aan dezen grondslag eene onloochenbare zekerheid, waarmede de praktijk natuurlijk binnen eigen kring reeds langen tijd rekening heeft gehouden. De prijsbepaling van den grond door de omwonenden geschiedt naar onbewuste regelen van geschiedenis; maar het middel, om die plaatselijke regelen tot één algemeen geheel te codificeeren, heeft steeds ontbroken.

Voornamelijk wel, omdat de geschiedschrijvers in 't algemeen, juist wegens diezelfde onbekendheid der grondslagen, zich weinig daarmee hebben bezig gehouden. Misschien zijn omtrent geen enkel sociaal vraagstuk de gegevens schaarscher. Statistieke cijfers omtrent den mensch, zijn leeftijd, zijne economische waarde, zijne arbeidskracht, vindt men nog hier en daar. Prijzen van enkele producten, loop van den handel, staten van in- en uitvoer, geven omtrent andere vragen somtijds licht. Maar eene degelijke schatting van de voortbrengende kracht van den grond is, geloof ik, nergens

Digitized by Google

te vinden. Vele van die onschatbare gegevens zijn daartoe gaandeweg ontglipt, en wij, nakomelingen, mogen spijt gevoelen over die onachtzaamheid onzer voorgangers, voor bevreemding of verwijt dienaangaande, kan er bij ons, die eerst nu de behoefte aan dergelijke gegevens met levendigheid gevoelen, geen plaats zijn. Doch gelukkig is de leemte niet onherstelbaar. Er *zijn* gegevens, al vindt men ze niet zoo volmaakt als men wenschen mocht. Het schijnt mij namelijk toe, dat men in de verpachtingen der Tienden, voor iedere nauw omschreven streek, een middel heeft om de productie van den bouwgrond, over eene voldoende reeks van jaren, met betrekkelijke juistheid te gissen. Het komt er bij ons vraagstuk vooral op aan, eene goed aaneensluitende reeks van oogsten in zekere streek tot grondslag te leggen voor eene schatting van de waarde van den grond aldaar. Men beschouwe het land als productie-middel van eene bepaalde nijverheid der voedingsmiddelen, dan geven de Tiendverpachtingen antwoord op de vraag, wat de grond met en door zijne bevolking en in zijne eigenaardige ligging, in het oog zijner beste beoordeelaars, heeft opgebracht? En met die gegevens in de hand, kan men eene redelijke bepaling geven van de *waarde*, ja, wellicht, de eenmaal gevondene lijn verlengende, de naastkomende rijzing of daling voorspellen.

Er moet eenige nadruk gelegd worden op die „beste beoordeelaars"; want, wie bescheidenlijk erkennen moet, dat voor zijne meest zorgvuldige raming altijd nog de proef op de som: „de wijding der *uitkomst*" ontbreekt, zal ook wel toegeven, dat geene raming van den oogst nauwkeuriger zijn kan dan de gezamenlijke schatting, op het beste en meest gelegen oogenblik, door belanghebbende deskundigen, bij eene publieke verkooping gedaan. Dit onwraakbaar getuigenis omtrent ieder oogstjaar leggen de tiendverpachtingen af. Sinds jaar en dag wordt er een nauwkeurig omschreven deel van den oogst volgens vaste gewoonten in publieken koop aangeboden. Die verpachtingen hebben een onverbrekelijk deel uitgemaakt van den landbouw in zijn geheel, binnen eene bepaalde streek. En juist hierin onderscheiden zij zich gunstig van elk ander middel dat eene lokale of détailhistorie kan aanbieden. Zij zijn onpartijdig geweest als het geld zelf; zij waren handelsdaden voor en door iedereen; zij volgden jaar op jaar in een goed gesloten geheel; zij leefden met en op den grond.

Vergeefs zou men eene ellenlange lijst van *koopprijzen van het land* binnen zekeren omtrek en eeuwen achteruit samenstellen. Die lijst zou de grilligste sprongen en afwijkingen zonder nader licht

Digitized by Google

vertoonen, vooral omdat zij zich slechts tot gedeelten bepaalt en geenerlei uitkomst geeft omtrent bij-omstandigheden. Ieder kent verhalen als het verkoopen eener groote bouwhoeve voor een paar kippen of hammen. Ik ken in mijne omgeving land, dat, twintig jaren na den aankoop, voor het *tienvoud* van den oorspronkelijken prijs werd verkocht. Deze feiten zijn talrijk en maken den zoeker radeloos. Voor ongewettigde daling is een geringe tegenspoed van het landbouw-bedrijf voldoende; en welke schromelijke rijzing door speculatie kan ontstaan, heeft de geschiedenis der laatste enkele jaren bewezen. Ook hoop ik in den loop van dit artikel aan te toonen, hoe andere gegevens omtrent *pachtprijzen* geen verband houden met de *voortbrenging* van den landbouw.

Het aangewezen middel zou niet alleen dienstig kunnen zijn voor iedere praktische vraag van aankoop, maar bij uitgebreide toepassing ook grondstof kunnen leveren voor eene algemeene geschiedenis van den landbouw. Waarschijnlijk zijn op de meeste plaatsen in ons vaderland de registers dezer verpachtingen wèl bewaard gebleven en, indien men den weg wist te vinden om deze stomme getuigen naar behooren te ondervragen, zouden onderscheidene naspeurders één geheel kunnen bijeenbrengen, waarin met sprekende cijfers de geschiedenis van den landbouw als nijverheid ter voortbrenging geschreven stond. Voor eene bepaalde streek heb ik getracht dien weg te vinden, niet onbewust van de geringe mate aan kennis, die ik tot de oplossing van het vraagstuk kon aanbrengen, maar tevens met de hoop, dat ook andere oogen dan de mijne op het onderwerp mocht worden gericht, en wèl wetende dat lokale kennis in deze hare waarde heeft.

Digitized by Google

II.

TIENDVERPACHTINGEN BINNEN SOMMELSDIJK.

Met de hierboven ontwikkelde denkbeelden had ik sints geruimen tijd omgegaan, het betreurende dat er geen materiaal voor zulken arbeid te mijner beschikking lag, toen mij op de laatste tiendverpachting te Sommelsdijk als curiositeit werd overgereikt de volgende aanteekening:

Tienden te Sommelsdijk in 1681, *f* 3218; in 1781, *f* 3624; in 1881, *f* 4038.

Er bleek dus nu tot mijne blijdschap dat het materiaal niet onvindbaar was. Weldra had ik dan ook de kohieren der tiendverpachting binnen Sommelsdijk van af 1666 tot heden in eene goed aaneensluitende reeks. Tevens bleek mij echter, dat ik op menige moeilijkheid bij de bearbeiding stuiten moest. De betrekkelijk zeer hooge opbrengst der vroegere jaren schokte mijn innig geloof aan onzen hooggeprezen vooruitgang der 19e eeuw. „Hoe", vroeg ik mijzelven af, „hoe kan de opbrengst in 1681 in geld bijna even hoog zijn als in 1881? Is niet de voortbrengende kracht van den landbouw in twee honderd jaren vertwee- of verdrievoudigd? En is niet daarbij, naar men zegt, de waarde van het geld in de maatschappij dubbel of driemaal gedaald? Moet dan de verhouding dier opbrengsten niet besloten zijn binnen de limiet 4 als minimum en 9 als maximum"?

En toch waren deze cijfers nog niet de opmerkelijkste. Er zijn jaren in de 17e eeuw waarbij de opbrengst der tienden merkelijk hooger was *in geld* dan tegenwoordig. Doch eenige nadere bepaling ga vooraf.

De tienden van Sommelsdijk werden bij de uitgifte (1464) van den polder bepaald .... „ende van Coorenthiende, ende van Vlas„thiende den elfden schoof ofte hoop ..... van Aveel (*) en van „Meede en dierghelijke 14 grooten Vlaamsch". — Deze onderscheiding der tienden is natuurlijk in stand gebleven, en de *Smalliend* of *Rabatie* voor alle vruchten die niet te lande kwamen, langzamerhand uitgebreid; maar bosschen. weiden, klavers enz. waren van den beginne af vrij en bleven vrij. Men zou meenen, dat ten tijde der uitgifte deze bepaling van 14 gr. Vl. 't gemet eenigzins

(*) «Aveel» (Brassica Rapa Campestris) eene soort van koolzaad, waarvan mij echter nergens gebleken is dat zij hier ooit werd verbouwd.

Digitized by Google

gelijk heeft gestaan met de werkelijke *tiend* van koornland; maar er zijn gronden te over, om te meenen, dat deze rabatie slechts moest worden beschouwd als eene recognitie, dáár waar het recht om *tiend* te heffen niet onbestreden was. Moest het in 1464 als eene aan Tiende gelijke schatting beschouwd worden, dan zou men toen de opbrengst van eenig gemet geraamd hebben op 11 × f 0.35 = f 3.85 in het toenmalige geld, welke schatting zal blijken gansch onaannemelijk te zijn.

Ook is het opmerkelijk, dat de korentiend ongerept is gebleven totdat het keizerlijk decreet van 1811 alle tienden gelijkelijk ten behoeve der landeigenaren met ⅓ verminderde; maar omtrent de rabatie was men niet zoo scrupuleus. Toen de aardappelteelt met kracht doordrong, lieten de Staten van Zeeland (waartoe Sommelsdijk behoorde) zich bewegen om „uit heure rechte Souvereyniteit" de rabatie voor aardappelen, van af het jaar 1737 aanmerkelijk te verhoogen en te brengen van *f* 0 35 op *f* 3.00. Deze nieuwigheid vond veel tegenkanting. Zoo vind ik in de Quohieren der Tiendverpachting, dat de heer v. Aerssen van Sommelsdijk, tiendheffer, van af het jaar 1736 tot 1775, deze rabatie van aardappelen „specialyk uit deese verhuring reserveerde, om deselve door den „gerechtsbode te doen ophalen." Daarna, toen de gewoonte voor goed gevestigd was, smolt zij weer in de gewone verhuring en werd terzelfder tijde verpacht.

Deze verhuring, die misschien meer te recht eene jaarlijksche verkooping heeten mocht, geschiedde en geschiedt nu nog, in den polder het Oudeland van Sommelsdijk (waartoe ik mij bepaald heb, omdat daarin niets afgekocht en niets twijfelachtig is) in twintig blokken voor de koorntiend. Voor de vlastiend was de polder in drie grootere blokken verdeeld. De koopers betaalden 5 pCt. rantsoenpenningen, blokgeld, en nog eenige kleine onkosten.

In en na 1775 werd de rabatie, die niets meer beteekende dan het recht om *f* 0.35 te heffen van elk gemet zaad, ajuin, aveel, meede of meekrap, enz. en *f* 3 van 't gemet aardappelen, ook afzonderlijk in drie blokken verpacht Voor dien tijd is zij dus in de koorntiend begrepen.

De volgende opgaven zijn rechtstreeks getrokken uit de origineele kohieren. Het zou onhandelbaar zijn de geheele lijst van 214 jaren specifiek te geven. Dus heb ik de opbrengsten saamgevat in tijdvakken van tien jaren 1881—1871, 1871—1861 enz. waarvan dus het midden wordt aangegeven door 1877/76, 1867/66 enz. Rantsoenpenningen en andere kosten zijn er niet bij gerekend.

Digitized by Google

GEMIDDELDE OPBRENGST ALLE TIENDEN SOMMELSDIJK.

Tijdvak rondom	Gulden.	Aanmerking.
1877/76	*f* 4720	
1867	4870	
1857	4680	
1847	3800	berekend.
1837	3200	
1827	2300	geraamd.
1817	4460	
1807	6313	
1797	5340	
1787	4170	
1777	3730	
1767	3250	Met uitsluiting van aardappelen.
1757	2850	
1747	2640	
1737	2550	
1727	2630	
1717	2920	
1707	2960	
1697	3790	
1687	2700	
1677	3500	

De verpachting had plaats in pond vl., de geldsommen zijn herleid op den voet van 1 pond vl. = *f* 6.

De jaren 1850–1810 ontbreken; maar 1847 en 1837 zijn berekend uit totaal-opgaven, waarvan de polder het Oudeland van S.-dijk een bekend en evenredig aandeel uitmaakte. De tijdvakken 1827 en 1817 zijn gegist in verband met het bedrag der tienden in Middelharnis, de nabij gelegen gemeente.

Toevallige oogsten zijn door deze gemiddelde opgaven geneutraliseerd. Indien ik merkwaardige cijfers had willen geven uit mijne lijst, dan zou ik noemen de jaren 1675 met *f* 4302; 1676 *f* 4524; 1677 *f* 4398; 1697 *f* 4674; 1698 *f* 4050; 1699 *f* 4956; 1772 *f* 4290; 1773 *f* 4362; 1774 *f* 3654; 1775 *f* 4422; 1786 *f* 4872: 1787 *f* 4428; 1793 *f* 4866; 1794 *f* 4638; 1795 *f* 5832; 1796 *f* 5700; 1800 *f* 5766; 1801 *f* 6624; 1802 *f* 7254 (*) jaren die bijna allen de opbrengst van 1879 met *f* 3238; van 1880 ad *f* 4028; van 1881 ad *f* 4038 in niet onbelangrijke mate overtreffen.

Maar vóór dat deze cijfers als ramingen van zeker gedeelte oogst kunnen dienen, moeten zij eenige noodige herleiding ondergaan.

Ten eerste moet in rekening worden gebracht de invloed van het zoo straks genoemde decreet van 1811, waarbij de geheele tiend met $\frac{1}{8}$ werd verminderd. Men nam voorheen den elfden schoof; maar na 1811 moest men van iederen hoop twee bossen ($= \frac{1}{8}$) missen. Tegenwoordig bedraagt dan ook de Koorntiend $\frac{1}{11}$ O $- \frac{1}{55}$ O $= \frac{4}{55}$ O. Stel daarvoor $\frac{14}{11}$ Opbrengst. In de kolom (3) van het volgende staatje is dus het vermenigvuldigtal om uit de tiend tot de geheele opbrengst te komen eerst 11, daarna 14.

(*) Opmerkelijk is, zooals Becquerel ook gevonden heeft, dat er *tijdvakken* zijn van gunstige oogsten.

Digitized by Google

Ten tweede dient men te weten hoeveel oppervlakte met koorn bezaaid was; maar ik vraag verlof om dit punt, dat meer uitvoerige behandeling vereischt, tot straks te bewaren. Aangenomen dat men die gegevens heeft, dan vindt men door rechtstreeksche deeling de opbrengst in guldens per gemet. Wij zouden daarmede nog altijd gekluisterd zijn aan de veranderlijke waarde van *het geld.* Om ons daarvan te ontslaan kiezen wij een maatstaf voor waarde, die èn als product èn als levensbehoefte, daartoe bij uitstek geëigend is: *het koorn.* Men heeft dus noodig *ten derde*: de koornprijzen van het tijdvak, dan zal de uitkomst geven de gemiddelde waarde van den oogst over alle producten *met koorn vergeleken;* hier in *tarwe* als maat uitgedrukt. Van alle koornsoorten, die ik kiezen kon, nam ik natuurlijk de puike Zeeuwsche witte tarwe. Ik ben zoo gelukkig geweest die prijzen op te delven; voor de periode 1667—1771 uit de billetten der broodzetting te Zierikzee (dat in Sommelsdijk den toon aangaf) tot 1700 en daarna van Sommelsdijk. De cijfers van 1776 tot 1795 kon ik aanvullen uit de Nederlandsche Jaarboeken; van 1817 tot 1835 uit de bijlage van den heer Beelaets in de Staats-courant nº 18, van 1836—1850 uit het Bijblad der St. Ct. 1850—51 bijlage blz. 782 en van de jaren 1840—1841 uit opgaven, mij welwillend verstrekt door de heeren van Stolk, graanhandelaren te Rotterdam.

Het was mij te voren onbekend, dat deze gegevens zoo moeilijk te vinden waren, en misschien wel heb ik slecht gezocht; maar ook heb ik bij dat zoeken kritiesch wantrouwen leeren voeden en menige moeilijk verworvene opgave moest als onbetrouwbaar ter zijde worden gelegd.

Het is een opmerkelijk feit, en dat wel stellig bewijst, hoe ik recht heb om een *innig verband* tusschen de koornprijzen van zekeren tijd en de opbrengst der tienden te onderstellen, dat in eene nauwkeurige en gedetailleerde grafische voorstelling, die ik heb vervaardigd doch achterwege moet laten, de beide lijnen *koornprijs* en *tiend* bijna altijd evenwijdig loopen. Men mag ze niet volstrekt parallel eischen, dewijl de prijs en de oogst niet onverbrekelijk aan elkaar verbonden zijn. Maar de tiendverpachting, die plaats heeft in de laatste helft van Juli, geeft natuurlijk aan alle belanghebbenden kans op den marktprijs, en nog heden ten dage wordt door de „*blokkeerders*" en schatters zekere geldende prijs der tarwe als grondslag aangenomen.

Deze geheele bewerking zou zich zonder bezwaar laten uitvoeren en dan volkomen zuivere resultaten geven, bij aldien de *tweede*

Digitized by Google

der vroeger genoemde eischen, *het bezaai* van ieder jaar, even nauwkeurig bekend was als de andere gegevens. Dat is ongelukkig het geval niet.

Bij de tiendverpachting in onzen tijd wordt aan ieder der principalen ter hand gesteld eene opgaaf van het bezaai in ieder blok, opgenomen door een aangesteld persoon, den *blokkeerder*. Vóór dat een blok in bod komt, wordt deze opgave aan belanghebbenden voorgelezen, zonder dat evenwel de verkooper de juistheid dier opgave garandeert. Deze gewoonte is natuurlijk, en zij schijnt dan ook gevolgd te zijn in al den tijd dien ik overzien kan. Zoo vind ik b. v. op het quohier van 1668 deze aanteekening in margine — „UEd. sal de ommestanders telckens mondeling bekent maken ..... in ieder blocq zoo van quantiteyt als qualiteyt besayt .... omtrent jegenwoordige is staande". Doch al deze en dergelijke gegevens zijn verloren gegaan, omdat niemand er toen belang bij had ze te bewaren.

Wij tasten echter niet geheel in 't duister.

De polder, waarvan hier sprake is, wordt opgegeven in erve (hemelsbreed) groot te zijn, ook in al de opgemelde kohieren, 2089 gemet. (Een Sommelsdijksch gemet = 0.4051 H A) Daarvan gaat af om het geheel tot zaaiensveld te herleiden $\frac{1}{11}$ = 189 gem. blijft 1900. Uit het register der boomgaarden blijkt dat er in 1666 68 Gem. oude boomgaarden en 24 jonge waren: welk getal gestadig afneemt tot wij in het jaar 1745 slechts 18 Gem. oude boomgaarden vinden. Zoowel van oude kaarten als uit mondelinge berichten is het mij bekend, dat er in den aanvang van het gekozen tijdvak ± 100 Gem. bosch was in den polder. In den geregelden landbouw waren dus opgenomen 1900 — 100 — 68 — 24 = 1720 Gem. Daarvan waren braak 200 Gem. (± $\frac{1}{4}$) en wei, klaver enz. voor den boer in eigen gebruik $\frac{1}{4}$ = 430 Gem. Cijnsbaar bleef er dus p. m. 1100 Gem.

De landbouw is in al dien tijd niet van aard veranderd; behalve koorn werd hier altijd geteeld meekrap, oliezaad, ajuin, later aardappelen en eindelijk suikerbieten. Wij moeten eene raming maken van het aandeel, dat in de genoemde 1100 cijnsbare gemeten, 's jaars door koornvruchten werd ingenomen. Nu is het opmerkelijk dat in *dit* land — door Staring onder de bij uitstek korenbouwende streken gerekend en ook in al de uitgiften genoemd als „te maken tot eenen coornlande" — het aandeel der halmvruchten nog zoo gering is. Zoo vind ik b. v.

Digitized by Google

in 1868.	1875.	1879.	1880.	1881.	
537 G.	510 G.	446 G.	448 G.	459 Gem.	koorntiend.
518 „	444 „	726 „	605 „	571 „	rabatietiend.
6 „	21 „	18 „	45 „	40 „	vlastiend.
1061 G.	975 G.	1190 G.	1098 G.	1070 Gem.	cijnsplichtig.

Het blijkt dus dat slechts een betrekkelijk gering gedeelte van den geheelen polder (1900 Gem.) echte tiend opleverde. (*)

Het is tegenover den 19e-eeuwschen landbouw zoo gunstig mogelijk gerekend, als men onderstelt, dat in den aanvang van ons tijdvak (1668) slechts 300 gemeten aan meekrap, zaad, ajuin, aardnoten en andere dergelijke vruchten werden gewijd, terwijl de overige 800 gem. koorn droegen. Stelt men dan den aanvang van de aardappelteelt omstreeks 1700 en de invoering der suikerbieten omstreeks 1850, allen afbreuk doende aan de koorntteelt, dan komt men tot eene raming van het aantal koorndragende gemeten als kolom 4 van het onderstaande staatje aangeeft.

(*) Bij den strijd, die er gevoerd is tegen de tiendheffing, is naar mijne meening dit punt telkens over 't hoofd gezien, ofschoon het wel tot de allerbelangrijkste behoorde. Men berekende b. v. in de Economist van 1855, 1856 enz. telkens, dat het, ter verbetering van den grond aangewende kapitaal, eveneens tiendplichtig werd in dezer voege: Stel opbrengst morgen land f 60, waarvan f 30 voor huur en f 30 voor inkomen. De tiend is f 6. Besteedt de landbouwer daaraan f 20 om f 30 te winnen, dan wordt de opbrengst f 90 en dus $\frac{1}{10}$ = f 9. Die drie guldens meer gaan af van de extra-winst van f 10 en geven dus drievoudige tiend.

Maar allereerst is de tiend niet $\frac{1}{10}$ maar $\frac{1}{14}$ der opbrengst. Voorts blijkt uit de bovenstaande opgaven van een *korenbouwende* streek dat te nauwernood $\frac{1}{4}$ der landerijen eigenlijk *Tiende* draagt. Een boer, die zekere verbetering van f 20 per morgen aanbrengt om f 30 te winnen over b. v. 100 morgen besteedt f 2000 wint f 3000. Daarvan dragen slechts 25 morgen tiend; d. i. dus niet f 300 maar $\frac{1}{14}$ × f 750 = f 54.00. Al het overige land betaalt eigenlijk grondrente.

[Naar onze meening blijft de beschouwing van *Econ.* 1855 onaangetast. Immers, moet de berekening gemaakt worden over den tiendpligtigen grond op zich zelf en niet over een bebouwing van pligtigen en vrijen grond dooréén. Een eigenaar moge soms het bezwaar op tiendpligtigen grond ondervonden, door groote voordeelen op zijne tiendvrije gronden kunnen bestrijden, — dat heft den hinderpaal niet op, welken tiendheffing tegen landverbetering aanbiedt! Zoo is b. v. de Wilhelminapolder eerst ten volle gedraineerd geworden, toen de tiendpligtige gronden waren vrijgekocht. Over het tiendvrije gedeelte was dat reeds vroeger gebeied. Ten andere blijft er bij zulke voordeelige kapitaalsaanwending als hier verondersteld wordt, (nl f 20 om f 30 te winnen) nog altijd marge van voordeel, ook na aftrek der tiend. Doch stel f 20 besteed om f 22 te winnen, dan verdwijnt op tiendpligtigen grond het voordeel geheel. Zoowel in *Economist* als in *Beg. v. Staathuish.*, is dan ook steeds door ons betoogd, dat kapitaals-aanwending tot verbetering van grond door tiendpligtigheid wordt tegengehouden, tenzij in bijzonder voordeelige gevallen, als b. v. hier bedoeld door f 30 opbrengst tegen f 20 besteed.] Red.

Digitized by Google

TIJDVAK RONDOM.	Opbrengst der tienden.	Waarde van den koornoogst	Aantal gemeten koorn.	Derhalve opbrengst per gemet in guldens.	Koornprijs per Zeeuwsche zak.	Derhalve aantal zakken per gemet.
1	2	3	4	5	6	7
1877	ƒ 4720	ƒ 66080	480	ƒ 138	ƒ 8.95	ƒ 15.42
1867	4870	68180	505	135	8.80	15.34
1857	4680	65520	530	123[6]	9.77	12.65
1847	3800?	53200	555	96	8.32	11.54
1837	3200?	44800	580	77	6.66	11 56
1827	2300?	32200	605	53	6.54	8.10
1817	4460?	62440	630	99	ontbreekt.	
1807	6313	69443	655	106	ontbreekt	
1797	5340	58740	670	87[7]	8 85	9.91
1787	4170	45870	685	67	8.24	8.13
1777	3730	41030	690	58	6.49	8.94
1767	3250	35750	710	50	6.30	7.94
1757	2850	30130	720	41[8]	5.37	7.79
1747	2640	29040	730	39[8]	6.06	6.57
1737	2550	28050	740	37[9]	6 20	6 11
1727	2630	28930	755	38[3]	5.24	7.31
1717	2920	32120	770	41[7]	5.88	7.09
1707	2960	32560	780	41[5]	6.45	6.43
1697	3790	41690	790	50[2]	8.04	6.24
1687	2700	29700	800	37	4.74	7.80
1677	3500	38500	800	48	5.76	8.33

Met 14 vermenigv.

Met 11 vermenigvuldigd.

Omtrent dit staatje valt op te merken dat de kolommen 1, 2, 3 en 4 in het voorafgaande zijn toegelicht. Kolom (5) ontstaat door rechtstreeksche deeling van de cijfers uit (4) in (3). Kolom (6) is het resultaat van de, zoo nauwkeurig mogelijk, uitgevoerde berekening der middenprijzen van tarwe over elk tijdvak, waarbij ik den Zeeuwschen zak van 80 liter (den Zierikzeeschen zak, volgens de Kanter) als de maat van de Schouwsche korenmarkt, van mijne 100 eerste jaren tot grondslag nam. Ook vond ik vrijheid om alleen den prijs der tarwe in aanmerking te nemen, daar, blijkens mijne vroeger genoemde grafische voorstelling, de andere koornprijzen daarmee evenwijdig loopen en het doel der bewerking toch is: het uitdrukken van den oogst in de hoeveelheid van zeker willekeurig product. Dan geeft kolom (7) door rechtstreeksche deeling van (6) in (5) het cijfer, in Zeeuwsche zakken; hoe hoog alle boeren den oogst schatt'en over dat tijdvak, in tarwe als standaardmunt uitgedrukt. (*)

Het is zeer zeker te betreuren, dat deze betrekkingscijfers, door het twijfelachtig vertrouwen dat kolom (4) verdient, slechts

(*) Wie bezwaar heeft in de vreemde en ouderwetsche maten vindt, door de cijfers van kolom (7) met den factor 148,0 te vermenigvuldigen, de opbrengst per *hectare in kilogrammen tarwe.*

Digitized by Google

als „globale" moeten worden aangemerkt. Ware in de massa oude protocollen slechts hier en daar eenig gegeven omtrent den oogst bewaard gebleven; had de eene of andere klerk uit onachtzaamheid slechts een enkel tiendboekje daaronder doen verdwalen of uit speelsche zucht eenige aanmerking ingevlochten, dan had ons resultaat door zulk een mijlpaal aan betrouwbaarheid aanmerkelijk kunnen winnen.

Het beeld dat kolom (7) van den tegenwoordigen staat van onzen landbouw geeft, in vergelijking met den ouden tijd, is niet vleiend, want de vooruitgang in opbrengst strookt zekerlijk niet met onze denkbeelden en minder nog met onze wenschen. Wat ik omtrent de uitgebreidheid van de vroegere koornteelt heb durven aannemen, is waarschijnlijk de limiet van 'tgeen men ten gunste van onzen huidigen landbouw mag onderstellen.

Ieder gemet, dat men in kolom (4) minder aanneemt in de vroegste jaren, vermeerdert de productie-kracht der vorige eeuwen. Er blijft dus nog zóóveel raadselachtigs, dat ik gemeend heb andere gegevens te moeten bijbrengen, om zooveel mogelijk den twijfel aan de juistheid te bezweeren.

III.

DE TIENDEN VAN MIDDELHARNIS EN ANDERE GEGEVENS.

Middelharnis, dat tegelijk met Sommelsdijk in denzelfden ring bedijkt werd, hief en verpachtte zijne tienden op dezelfde wijze. Behalve zekeren geringen afkoop in de laatste jaren, bleef ook aldaar alles vrij wel op denzelfden voet. Slechts werd de rabatie daar nooit afzonderlijk verpacht. Zij bedroeg daar bij de uitgifte „van elcken gemeeten een quartier van een Engelschen Nobel (*), vijfthalven Engelsche weegende." In 1623, het eerste jaar waaromtrent iets voorkomt, werd in de conditien dit gelezen: „van 't gemet meê drie schellingen ende van elck gemet saets, ajuin ende coolen 27 gr. Vl" De smaltiend was er dus iets hooger, (doch ook uitdrukkelijk in geld betaalbaar, als grondrente) dan in Sommelsdijk, doch daarentegen heeft men er nooit de hooge rabatie van *f* 3 voor de aardappelen betaald, dewijl deze eigendunkelijke verhooging slechts door de Staten van Zeeland bedreven werd, en Middelharnis behoorde van ouds tot het land van Voorne.

In 1693 wordt voor het eerst als rabatie-vrucht vermeld hennep en coriander; in 1780 wordt boekweit expresselijk genoemd,

(†) Ik vind later den Nobel opgegeven = 48 gr. Vl., maar deze waarde was zeer veranderlijk.

Digitized by Google

ofschoon deze teelt nooit goed inheemsch geworden is. Ajuin en meekrap werden veel geteeld. Bij zekere memorie aan de Staten vermeldt het gemeentebestuur van Mhs. in 1662 en 1677, dat de straten door de ajuinwagens zeer werden stuk gereden en aangezien de school en kosterie enz. uit het straten- en waaggeld moesten worden onderhouden, terwijl het onderhoud der straten steeds meer kwam te kosten, vroegen ze zekere tegemoetkoming om de school niet te doen lijden. Voor de gemeente werd drie stuivers geheven van elke honderd ponden meô in de stoof, vlas, aardnoten of alle andere vruchten die te wage komen. Het is dus niet gewaagd, om aan te nemen, dat deze opbrengst, tot onderhoud van belangrijke gemeente-eigendommen aangewezen, een overwinst van eenige beteekenis heeft moeten geven en de landbouw heeft dus nog vele andere vruchten behalve koorn opgeleverd. Dit besluit mag ook voor den landbouw in Sommelsdijk gelden, want het land was van ééne kwaliteit en men volgde, en volgt ook nu nog, vrijwel hetzelfde systeem, gelijk van twee zoo nabij gelegene gemeenten te verwachten is.

Werpt dit dus reeds eenig licht over het onderhavige vraagstuk, ook de opbrengst der tienden geeft contrôle. Mocht men twijfelen aan de juistheid van de cijfers in Sommelsdijk, dan vergelijke men daarmede de onderstaande opbrengst van de tienden in de Oude polders van Middelharnis.

TIJDVAK RONDOM 1	Gemiddelde opbrengst der tienden. 2	Waarde van den Koornoogst. 3	AANMERKINGEN
1877	ƒ 7720	ƒ 108080	
1867	7915	110810	
1857	7955	111370	
1847	5910	82740	
1837	4910	68740	
1827	3740	52480	
1817	5740	80360	
1807	7820	86020	
1797	7590	83490	
1787	5900	64900	
1777	5730	63030	
1767	5640	62040	uit 7 jaren.
1757	4890	53790	» 9 »
1747	4844	53284	» 4 »
1737	3830	42130	» 2 »
1727	4660	51260	» 7 »
1717	5250	57750	
1707	5070	55770	» 3 »
1697	6230	68530	» 6 »
1687	3630	39930	» 1 »

Kolom (3) is weder uit (2) berekend op dezelfde wijze als voor S.-dijk, d. i. de cijfers nâ 1811 zijn met 14, daarvóór met 11 vermenigvuldigd. Ofschoon de rabatie daarin begrepen is weegt deze verhooging vrij wel op tegen het weglaten der rantsoenpenningen en blokgelden.

Het tijdvak 1811—1850 wordt hier niet gemist. Daarentegen vormen de vroegste jaren geene doorloopende reeks. De allervroegste jaren (die niet in den staat opgenomen zijn) zijn 1623 met ƒ 4410, 1632 met ƒ 6458, 1682 met ƒ 3630.

De opgaaf van omstr. 1697 vond ik in een boedelscheiding.

Digitized by Google

Bij eene vergelijking met het vroeger medegedeelde staatje blijkt — en de grafische voorstelling geeft dit, zoowel voor de gemiddelde als voor de enkele jaren, met verrassende duidelijkheid — dat deze cijfers, zich uitstrekkende over een grooter gebied dan het Oudeland van Sommelsdijk, door dezelfde wet beheerscht worden. En inderdaad, voor zooverre ik nog hier en daar op andere gegevens het oog kon slaan, bleek het, dat de door mij geraadpleegde kohieren ten volle het karakter van *betrouwbare* officieele stukken verdienen. Zij vullen elkander zoo nauwkeurig aan, dat elk wantrouwen ongewettigd is.

Doch het is nog mogelijk dat de officieele waarde niet met de particuliere waarde overeenstemt. Indien zekere praktijken, gewoonten of rechten, de waarde der tienden in het oog der huurders of bezitters hadden verkleind of vergroot, dan zou nog zeer wel de jaarlijksche opbrengst een onzuiver denkbeeld hebben gegeven van de particuliere waarde. Contrôle daarop kwam mij nog wenschelijk voor. Ik zocht daarom in enkele taxatien bij eigendomsovergang der tienden, en vond:

in 1735 het geheele tiendrecht gewaardeerd op *f* 32,000.
„ 1767 „ „ „ „ „ 72,000.
„ 1816 „ „ „ „ „ 96,000.

en uit een publieken verkoop in 1793 de gemiddelde onzuivere jaarlijksche opbrengst op *f* 5951.

Wanneer ik rekening houd met de *f* 1066: 6 die als Ordinaire Verponding en de *f* 1568.58^{5} die als 100e en 200e Penning van de opbrengst der tienden moesten worden voldaan, (vóór 1811) dan blijkt dat men in 1735 tegen 6 pCt., in 1793 tegen $4\frac{3}{10}$ pCt., in 1816 tegen 5 pCt. het tiendrecht kapitaliseerde. En eveneens vind ik in dergelijke stukken de gemiddelde opbrengst dezer tienden vóór 1629 geschat op *f* 4668.

Dewijl deze particuliere gegevens geheel passen in de lijst der voorafgaande officieele gegevens, mogen wij gerust de eerstgenoemde cijfers ons volle vertrouwen schenken.

Reeds gaf ik eene soort rechtvaardiging van de cijfers, die ik meende te moeten aannemen in de kwestieuse kolom (4). Ook voor Middelharnis kon ik, niettegenstaande herhaalde nasporingen, geen stellige opgave van het bezaai over één enkel der vroegere jaren ontdekken. Slechts over onzen tijd heb ik een buitengewoon nauwkeurige opgave van de teelt in 1874. (*) Daaruit blijkt dat

(*) Deze gegevens zijn ontleend aan eene kaart, opgemaakt door mijn broeder met het doel om, door persoonlijk onderzoek, zoo nauwkeurig mogelijk te bepalen,

Digitized by Google

21¼ pCt. der totale oppervlakte met koorn en 37 pCt. met voedergewassen (waaronder ook haver) bezet was. Het valt in het oog hoe deze opgaaf overeenkomt met hetgeen ten opzichte van de teelt in Sommelsdijk werd aangevoerd. Het in eigenlijken zin tienddragend gedeelte is bijzonder klein. Rekent men de haver tot de tiendplichtige gewassen (gelijk zij ook is, voor zooverre ze niet groen vervoerd wordt) dan worden deze cijfers bijna 25 pCt. en bijna 34 pCt.

Kunnen wij dus omtrent de groote vraag niet anders dan zijdelings licht verkrijgen, toch is er nog een middel tot contrôle van de daaruit afgeleide cijfers van kolom (5): de geschatte opbrengst per gemet. Ik had het geluk eene aanteekening te vinden, betreffende eene verkooping van vruchten te velde, in 1773 te Middelharnis, in den sinds 1762 bedijkten Johannespolder. De *geheele* opbrengst van het gemet (dat iets grooter is dan het Sommeldijksche gemet) was voor wintertarwe *f* 100; wintergerst *f* 100; paardeboonen *f* 50.50; erwten *f* 52.88; haver *f* 67.76; gemiddeld *f* 83.93. Als men in aanmerking neemt, dat dit nieuwe grond was, in een polder slechts 11 jaren geleden bedijkt en dit gemiddeld cijfer vergelijkt met de cijfers voor 1777 en 1767 n. l. *f* 58 en *f* 50, dan mag dit resultaat wel ter versterking van het vertrouwen dienen. Het juiste cijfers van dit jaar is, opbrengst tiend Sommelsdijk in 1773 *f* 4362; dan wordt kolom 5 *f* 68.50. Ook dit cijfer is natuurlijk een gemiddelde over *alle* te bande komende vruchten.

IV.

DE WAARDE DEZER GEGEVENS.

Het zal nu wel mogen worden aangenomen, dat het cijfer, in den aanvang gezocht, nl. de *productie van het land*, uit de Tiendgegevens met groote zekerheid is af te leiden. Voor iemand, die gelukkiger is dan ik, en voor zekere uitgestrektheid eenige, al zijn het maar weinige, bepalingen heeft van het bezaai, die als bakens dienst kunnen doen, kan de lijn der voortbrenging nauwkeurig worden getrokken. En, als de vraag gesteld wordt omtrent

---

hoeveel tijd en arbeid eene volkomen juiste landbouwstatistiek voor eene gemeente vorderen zou. Van ieder stuk lands werd het bezaai op eene kadastrale kaart aangeteekend en de grootte berekend. Hij kwam tot het besluit dat dergelijk werk voor iemand, die over rijtuig en alle andere gemakken te beschikken had, voor eene oppervlakte van 1980 H. A. 17 dagen eischen zou.

Digitized by Google

zeker bepaald stuk gronds, dan geeft de kennis van hetgeen het blok waarin dat stuk gelegen is, heeft opgebracht, ook zeer waardevolle cijfers voor de productie in 't maatschappelijk verband.

De waarden, die ik op dit gebied slechts bij benadering vinden kon, zijn tot op zekere hoogte onnauwkeurig, maar *onjuist* zijn ze niet. En als vergelijkingscijfers beschouwd, geven zij althans een beeld van hetgeen de landbouw voorheen kon en nu vermag. Mij schijnt het vooral opmerkenswaardig, dat de landbouw der 17e eeuw resultaten had, die veel beter zijn dan ik meende te mogen verwachten. In één opzicht is althans het bezwaar tot juiste schatting uit den weg geruimd: de veranderlijke waarde van het geld is geëlimineerd en, als ik aan deze berekening eene algemeene opmerking mag vastknoopen, dan is het deze, dat én het geld én het graan tegenover andere maatschappelijke waarden, zijn gedaald. Het graan is, voor zekere hoeveelheid arbeid (in den grond de ware economische maatstaf), ruimer verkrijgbaar. Ik heb nog getracht dit aan te toonen, door de bewuste kolom 5 (opbrengst per gemet) in verband te brengen met dagloonen; doch de gegevens, die ik verzamelen kon, waren te schraal en ik moest al heel spoedig alle vertrouwen daaraan ontzeggen, toen het mij bleek, hoe moeilijk het viel, zelfs voor dezen huidigen tijd, een doorsnêe-cijfer als dagloon aan te nemen.

Maar hebben de uitgevoerde berekeningen al eenigzins gediend, om mijne verbazing over het hooge bedrag der vroegere tiendverpachtingen te temperen, toch is het raadsel niet opgelost. Want, als de prijs van het land, als productie-middel bij zekere nijverheid, rechtstreeks evenredig moet zijn met die productie, dan komen we tot gansch ongerijmde uitkomsten. Zoowel de pacht- als de koopwaarde van grond zijn ongelijk veel krasser gestegen, dan de voortbrengende kracht. Ik kan dit raadsel niet oplossen, maar geef nog om het zoo juist mogelijk te stellen de navolgende bepalingen, die allen betrekking hebben op denzelfden grond van Middelharnis en Sommelsdijk.

Pachtwaarde. Een merkwaardig juist gegeven bezitten wij in het Boek der Verpondingen en der Mergentalen van Middelharnis, waarbij het totaal der pachtsommen door beëedigde schatters, na inzage der huurceelen of op taxatie, over 1586 Gemeten in 't Oudeland van Middelharnis werd berekend op *f* 9939.65. Deze schatting werd in 1695 verricht. Thans zou men het totaal van al die pachten moeten ramen op minstens *f* 45000, dat is in bijna 200 jaren eene stijging van 1 tot 4½.

Digitized by Google

Uit eene particuliere aanteekening, betreffende de verpachting van landerijen, die nog aan ons kantoor onder administratie zijn, vind ik de pacht van een stuk, dat in 1693 *f* 72 deed, thans gestegen tot *f* 305 en een ander van *f* 75, op heden *f* 535. Hier is de rijzing van het eene stuk als 1 tot 4¼, van het andere 1 tot 7.

Dergelijke gegevens zijn niet al te ruim voorhanden. Slechts vind ik nog eene aanteekening omtrent de pacht van een stuk lands in 1793 verhuurd om *f* 18, thans à *f* 37. Maar hoe schaarsch zij ook voorkomen, toch spreken zij luide genoeg van de wanverhouding tusschen de pachtwaarde van het land en zijne opbrengst.

Opmerkelijker nog is dit bij den *koopprijs* van grond, en het vinden van eene meer aaneensluitende reeks gaat daarbij gemakkelijker.

Reeds vermeldde ik de redenen waarom enkele verkoopingen daarbij niet ten grondslag mogen worden gelegd: iedere op zich zelf staande verkooping is te veel van omstandigheden afhankelijk, om als maatstaf te kunnen dienen. In de Registers echter van het Recht van Overgang vindt men eene, geleidelijk volgens vaste regelen voortschrijdende, schatting, die wel geene zulke waarborgen biedt als de publieke koop oplevert, maar waar men het voordeel der continuïteit heeft. Zoo vind ik van enkele daarin genoemde en willekeurig gekozen stukken lands de waarde per gemet:

in 1740	*f* 60	thans	*f* 600	verhouding	10
	135	„	800	„	6
	300	„	600	„	2
„ 1745	60	„	400	„	6.7
„ 1746	70	„	500	„	7.1
„ 1747	300	„	700	„	2.3
	320	„	1100	„	3.4
	250	„	1000	„	4
	120	„	600	„	5
„ 1772	143	„	600	„	4.2
„ 1776	130	„	550	„	4.2
	250	„	600	„	2.4

Uit de registers van de Diaconie (waarin ook de aankoopen zijn vermeld) leid ik nog af:

in 1726	*f* 46	thans	*f* 400	verhouding	8.7
„ 1734	220	„	1000	„	4.5
„ 1713	180	„	650	„	3.6
„ 1731	91	„	600	„	6.6

Deze reeks verhoudingscijfers ziet er zeer verward uit; maar

Digitized by Google

zij bewijst althans met groote kracht, dat het slechte land belangrijk meer in prijs is gestegen dan het goede.

Het blijkt al dadelijk als wij deze verwarde cijfers groepeeren. Al het land, dat in het tijdvak 1726—1776, beneden de *f* 100 waarde had, is gestegen van (*f* 60 + *f* 60 + *f* 70 + *f* 46 + *f* 91) = *f* 327 tot (*f* 600 + *f* 400 + *f* 500 + *f* 400 + *f* 600) = *f* 2500 d. i. in verhouding van 1 tot 7.7. De grond, waarvan de waarde speelde tusschen *f* 100 en *f* 199, is gerezen van (*f* 135 + *f* 120 + *f* 143 + *f* 130 + *f* 180) = *f* 708 tot (*f* 800 + *f* 600 + *f* 600 + *f* 550 + *f* 650) = *f* 3200, alzoo van 1 tot 4.5. Die met een waarde van *f* 200 tot *f* 299 klom van (*f* 250 + *f* 250 + *f* 220) = *f* 720 tot (*f* 1000 + *f* 600 + *f* 1000) = *f* 2600, dus in reden van 1 tot 3.6. Alles wat boven de *f* 300 werd geschat nam toe van (*f* 300 + *f* 300 + *f* 320) = *f* 920 naar (*f* 600 + *f* 700 + *f* 1100) = *f* 2400, dus van 1 op 2.6.

Alzoo slecht land	(*f* 0—*f* 100 waarde)	rijzing	7.7.
schraal land	(„ 100—„ 199 „)	„	4.5.
midddelmatig land	(„ 200—„ 299 „)	„	3.6.
goed land	(„ 300— „)	„	2.6.

Zoowel de *pacht-* als de *koopwaarde* van het land zijn dus zoo ongelijk veel sterker gerezen dan de *opbrengst*, dat men zou meenen aan het eind der rijzing te zijn. Hoe kan de boer van den huidigen dag bestaan? Hij moet eene pacht betalen, die het zevenvoud is van die zijner voorgangers van voor twee eeuwen. Sla ik het oog op het beperkte gebied mijner omgeving, dan wordt het nog raadselachtiger; want ook die gelukkige boer van omstreeks 1680 betaalde ongelijk veel minder aan dagloonen. Behalve dat het loon stellig beneden de 10 stuivers was, is het uit de bevolking der beide gemeenten op dat tijdstip aan te toonen, dat er de helft minder menschen voor zijn bedrijf beschikbaar waren dan thans. Weinig pacht, weinig dagloon, weinig mest, veel opbrengst — En toch geen rijke boeren? Ik geloof van neen. De rijke boer is een schepsel van de 19e eeuw. Ik meen, dat de landbouwer van vroeger door zeer drukkende belastingen werd in de laagte gehouden.

Onze cijfers geven omtrent dien welstand een eigenaardig licht, dat mij trof, toen ik de rekening ging opmaken.

Ik herhaal allereerst met nadruk, dat in kolom (5) van onzen staat, waar de opbrengst in guldens per gemet is opgegeven, *alle* vruchten zijn opgenomen. Zij schat wel alleen het koorn, maar de opbrengst van een dergelijk gemet zal natuurlijk op den langen duur gelijk wezen aan die van eenig handelsgewas, omdat

Digitized by Google

het anders niet meer zou worden geteeld. In den omloop der boerderij in onzen tijd (rondom 1877) moet de opbrengst per bebouwd gemet worden geschat op *f* 138.

Een boer van 100 gemeten heeft 25 gemeten noodig, zoo als wij reeds vroeger opmerkten, voor voedergewassen. Hij bebouwt er 75 (die op de eene of andere wijze eijnsplichtig in onze berekening voorkomen). Zijne jaarlijksche opbrengst is dus 75 × *f* 138 = *f* 10350

Hij betaalt eene pacht van 30 × 100 = *f* 3000

Volgens eene nauwkeurige, door 4 der beste mij bekende landbouwers opgemaakte raming, betaalt hij aan werkloon	„ 4500	
Mest en andere uitgaven	„ 1000	„ 3500
Zuiver jaarlijksch overschot		*f* 1850

Daarbij is nu voor de paarden niets gerekend, dewijl die uit de 25 gem. worden onderhouden. Voor Rundvee-rekening niets, dewijl de gevoelens over het winstgevende van dat bedrijf zeer verdeeld zijn. Zijn eigen stal brengt echter de mest aan. Voor stroo-verkoop geene bate, dewijl die al begrepen is in de *f* 138.

Het pleit sterk voor de juistheid onzer cijfers, dat volgens die bovengemelde nauwgezette raming door landbouwers, specifiek opgemaakt, de jaarlijksche totale ontvang in doorsneê wordt geraamd op *f* 9103. Daarin toch zijn de buitenkansjes buiten rekening gelaten, en het is bekend dat de boer van de buitenkansjes leven moet.

Bij het opmaken van eene dergelijke rekening zou men — hoe nauwkeuriger, zoo erger, — tot het besluit komen dat de boer te nauwernood 3 of 4 pCt. van zijn bedrijfskapitaal trekt. In ons cijfer van *f* 1850, dat over 10 jaren loopt, zijn echter zoowat de meeste invloeden opgenomen, en dit verklaart de meerdere ontvangst van *f* 1247. Dàt althans is het voordeel van publieke cijfers.

Maken wij nu de rekening op van den boer omstreeks 1677. Hij had stellig, behalve zijne voedergewassen, meer braakland, gelijk wij in de vroegere berekening hebben aangenomen. Een boer van 100 Gem. had er waarschijnlijk 60 in bouw. Met kolom (5) berekenen wij dus zijne jaarlijksche ontvangsten op 60 × *f* 48 . . *f* 2880

De pacht was, (als aangevoerd) 7 × 100 . . *f* 700

Aan werkloonen, bij mindere bevolking, minder loon en meer braak	„ 1000	
Mest en andere kosten	„ 250	„ 1950
Zuiver overschot . . .		*f* 930

Merkwaardig is het daarbij als wij weer den overslag maken

Digitized by Google

van geld in tarwe, dat de boer van 1877 overhoudt 206 zakken en die van 1677 .... 163 zakken Zeeuwsch.

Het moet erkend worden, dat deze beschouwingen en rekencijfers niet veel meer waarde hebben dan als bespiegelingen.. Niemand zal ze tot grondslag leggen van zijn bedrijf. Ik weerhoud mij dus ook van eene verdere uitbreiding, tot tijd en wijle dat daarop de goedkeuring van scherper oog en rijper oordeel dan het mijne verkregen is. Mocht het aangevoerde den toets eener gezonde kritiek doorstaan, dan hoop ik deze gegevens met vrijmoedigheid in de praktijk te kunnen toepassen.

Voorshands wijs ik weer terug op mijn punt van uitgang: de waarde van het land. Ik heb aangetoond, dat uit de vroegere koop- en pachtprijzen geenerlei les is te trekken en dat tot grondslag van de berekening moet worden gelegd *de opbrengst*. De landbouwer moet leven van de overwinst en zijn bedrijf daarnaar bepalen; de kapitalist moet niet het zuiver, doch het bruto rendement schatten. Nu is het aan geen redelijken twijfel onderhevig, dat wij thans in den aanvang van een tijdperk staan, waarin de landbouw bijzondere aandacht gaat genieten. Men mag verwachten, als de wetenschap zich ernstig met haar gaat bemoeien, dat de vooruitgang groot zal zijn, gelijk b. v. de Zeevaart door wis- en sterrekunde pas hare ontwikkeling verkreeg, en de Fabrieks-nijverheid thans door de scheikunde omhoog gedragen wordt.

De landbouwer ziet achteruit, naar de ellendige periode 1815—1845 die er den schrik heeft ingebracht. Hij overziet niet meer dan 't geen zijn vader en grootvader verhalen. De geleidelijke ontwikkeling die daaraan voorafging, is voor hem verborgen, en men moet hem den eisch niet stellen, veel te verwachten van theoretische wetenschap, die men in hare eerste pogingen dikwijls ziet falen. Hij is dus voor de hier gestelde vraag geen bevoegd beoordeelaar, en ziet de toekomst donker in. Niet alzoo de economist. Voor hem is het land een hoofd-factor in de nijverheid der voedingsmiddelen, die veel beter kan worden benuttigd dan tot heden het geval was. Hij rekent uit, dat eene betrekkelijk geringe vermeerdering der bruto-opbrengst in het zuiver rendement eene belangrijke rol speelt. Met de wetenschap als bondgenoote, voorziet hij voor den landbouwer eene belangrijke verheffing, en ook voor den grondeigenaar eene voortgaande stijging van zijne waarden.

Middelharnis. C. J. H. v. d. Broek.

Digitized by Google

NASCHRIFT.

Om te doen uitkomen hoezeer het besproken middel betrouwbare resultaten geven moet, als men maar in het bezit is van juiste opgaven betrekkelijk het bezaai, geef ik hier een staaltje van den Koornoogst in Sommelsdijk over de laaatst verloopen negen jaren.

JAARTAL.	Opbrengst der enkele Koorntiend	Derhalve geheele opbrengst polder.	Aantal gemeten koorn.	Derhalve opbrengst van 't gemet.	Prijs van 't graan per 100 kg.	Derhalve opbrengst gemet in kg graan	*Aanmerkingen.*
1	2.	3	4.	5	6.	7.	
1881	ƒ 2902	ƒ 40628	459	ƒ 88.50	ƒ 13.—	681	Kolom (4) is hierbij ingevuld naar de opnemingen der blokkeerders. De prijzen uit Kolom (6) zijn ten tijde der tiend-verpachting omstreeks half Julij.
1880	3020	42280	448	94.40	12.50	755	
1879	2477	34678	446	77.75	13.10	593	
1878	4078	57092	440	129.80	15.75	824	
1877	4402	61628	470	131.80	17.10	766	
1876	3447	48258	480	100.50	13.—	773	
1875	3442	48188	510	94.50	12.20	774	
1874	5223	73122	500	146.25	17.45	838	
1873	4188	58632	426	138.—	16.10	857	

De getallen van kolom (7), 681, 755, enz. geven dus de berekende Koornoogst der betrokken jaren. Het valt nu gemakkelijk deze cijfers te toetsen aan 't geen men weet van de uitkomsten van den landbouw in dien tijd.

v. d. B.

Digitized by Google

HET TOELATINGS-EXAMEN TOT DE MILITAIRE AKADEMIE IN 1881.

Even als voorgaande jaren wensch ik in de volgende bladzijden den uitslag te bespreken van de laatstelijk gehouden toelatings-examens tot de Militaire Akademie; ik stel er prijs op dit nogmaals te doen, daar binnen kort uitvoering zal moeten worden gegeven aan het voorschrift, dat de wet van 1877 vóór Sept. 1882 moet worden herzien, zoodat men zeker binnen kort eene voordracht mag tegemoet, zien waarbij òf de regeling der Militaire Akademie en in verband daarmede die van de toelatings-examens eene ingrijpende wijziging ondergaat, òf de tegenwoordige toestand in hoofdzaak bestendigd wordt. Hoewel velen zeker met mij van gevoelen zullen zijn, dat eene geheele wijziging wenschelijk is, door welke een einde wordt gemaakt aan den tegenwoordigen tweeslachtigen toestand, volgens welken aan de Akademie zoowel voorbereidend onderwijs wordt gegeven, als datgene wat meer bepaald in den aanstaanden officier wordt noodig geacht, zoo durf ik mij nog niet vleijen, dat men zoo spoedig reeds tot een zuiver stelsel zal terugkeeren. Wellicht zal dit eerst het geval zijn, als men eenmaal de noodzakelijkheid zal hebben ingezien van niet alleen de Militaire Akademie, maar het geheele militaire onderwijs, voor zooveel althans de opleiding tot officier betreft, bij de wet te regelen.

Aanvankelijk hadden zich voor het in 1881 te houden examen 177 aspiranten aangemeld, van welke 7 niet zijn opgekomen en 1 zich onder het examen heeft teruggetrokken, terwijl nog 28 bij het geneeskundig onderzoek werden afgekeurd, waaronder niet minder dan 26 wegens gebreken aan de oogen. Er bleven dus 141 aspiranten over, die aan het examen hebben deelgenomen, dat is 21 minder dan elk der beide voorgaande jaren.

Het schriftelijk examen heeft plaats gehad den 14 en 15 Junij op vijf plaatsen in verschillende deelen van het land. De regeling was ongeveer dezelfde als in 1880, behalve dat het

Digitized by Google

nu twee geheele dagen duurde in plaats van anderhalven dag; daardoor was er ook gelegenheid om een schriftelijk examen in natuurkunde (oplossing van werkstukken) te houden, op welke leemte in het Verslag over het in 1880 gehouden examen terecht was gewezen. In de regeling van het schriftelijk examen vinden wij overigens weer hetzelfde streven om zooveel mogelijk de meest heterogene vakken op elkander te doen volgen; namelijk op den eersten dag stelkunde, Fransch, geschiedenis en natuurkunde, op den tweeden meetkunde, Nederlandsch, rekenkunde, Hoogduitsch en Engelsch. Tusschen twee achtereenvolgende examens was altijd een half uur of een uur rust, behalve tusschen Hoogduitsch en Engelsch.

Voor het schriftelijk examen in meetkunde was $2\frac{1}{4}$ uur toegestaan, voor dat in stelkunde $1\frac{3}{4}$, in rekenkunde en geschiedenis elk $1\frac{1}{4}$, voor natuurkunde $1\frac{1}{4}$, voor Nederlandsch 1 uur, voor Fransch $\frac{3}{4}$ en voor Hoogduitsch en Engelsch elk $\frac{1}{4}$ uur; de aspiranten waren den eersten dag $5\frac{1}{4}$ uur bezig met het schriftelijk werk in vier vakken, den tweeden dag 6 ure met dat in vijf vakken; zij hadden dus zeker niet te klagen dat zij niet genoeg te doen hadden. Of jongelingen van dien leeftijd, die tusschen 's morgens 8 en 's namiddags 4 uur in *vijf verschillende vakken* schriftelijk werk moeten maken, kunnen geacht worden in een normalen toestand dat werk te verrichten, die vraag zou ik niet bevestigend durven beantwoorden!

De opgaven voor het schriftelijk examen geven mij slechts tot enkele opmerkingen aanleiding; die voor meetkunde waren zeker niet gemakkelijk en het is dus niet te verwonderen, dat, zooals in het Verslag te lezen staat, het schriftelijk werk in dit vak over het algemeen onvoldoende was. Voor de geschiedenis hadden de candidaten in $1\frac{1}{4}$ uur *drie* opstellen te maken, aan elk van welk hoogstens een half uur mocht worden besteed. Ik laat hieronder de opgave in haar geheel volgen (*). Men zal het zeker met mij eens zijn, dat wanneer in het verslag de uitkomst van dit examen „zeer bevredigend" genoemd wordt, òf de aspiranten van ge-

(*) De opgave van het schriftelijk werk in geschiedenis luidde als volgt:

„Uit *elk* der drie groepen *a*, *b* en *c* over ÉÉN onderwerp ter keuze van den aspirant een opstel te maken. Aan elk van deze opstellen afzonderlijk mag niet meer dan $\frac{1}{4}$ uur besteed worden.

Groep *a*. Vaderl. Gesch.
1. De oorsprong der Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten.
2. Leicester in de Nederlanden.
3. De oorlog met Engeland van 1780—1784.

Digitized by Google

schiedenis steeds hun hoofdstudie moeten gemaakt hebben, òf de examinator al bijzonder laag bij den grond is gebleven.

Het mondeling examen was voor elke ploeg over twee achtereenvolgende dagen verdeeld, met dien verstande, dat het telkens 1½ dag duurde; op den eersten dag werd mondeling geëxamineerd in zes of zeven vakken, telkens een half uur in elk en met drie tusschenpozingen, den tweeden dag in de vier of drie overgeblevene vakken; bij andere ploegen ging de halve dag aan den geheelen vooraf.

Van de 141 geëxamineerden hebben 71 voldaan. Uit de aanteekeningen, mij door de welwillendheid van een der examinatoren verstrekt, blijkt dat men thans ook weder, even als het vorig jaar, de aspiranten had verdeeld in drie soorten, nl. *a.* zij die uitsluitend aan eene hoogere burgerschool hunne opleiding hadden ontvangen; *b.* zij die vroeger op eene hoogere burgerschool waren geweest, maar alleen het laatste jaar aan eene andere inrichting hadden doorgebracht, en *c.* zij, die in 't geheel niet aan eene hoogere burgerschool hunne opleiding hadden ontvangen. Tot de onder *a* vermelde behoorden 77 geëxamineerden, van welke 44 werden toegelaten en 33 afgewezen; tot de onder *b* genoemde 11, van welke 6 een voldoend examen aflegden en 5 werden afgewezen; eindelijk tot de onder *c* vermelde aspiranten 53, van welke 21 slaagden en 32 werden afgewezen.

Onder de 77 leerlingen uitsluitend van hoogere burgerscholen was er 1 uit de 2e klasse, die werd afgewezen; 66 uit de 3e klasse, van welke 37 werden toegelaten en 29 afgewezen; onder deze cijfers zijn er 12 en 4 begrepen, die voor de 2e maal de lessen in die klasse hadden bijgewoond; eindelijk nog 9 leerlingen eener 4e klasse, van welke 6 slaagden en 3 werden afgewezen, en één leerling eener 5e klasse, die werd toegelaten.

Van de 11, die eerst eene hoogere burgerschool en daarna eene andere inrichting hadden bezocht, waren er onder de 6 toegelatenen 2, die in de 2e klasse, 3 die in de 3e en één die zelfs in de 4e klasse eener hoogere burgerschool was geweest; van de 5 afgewezenen hadden 2 het tot de 2e en 3 tot de 3e klasse gebracht.

Groep *b.* Oude en middelgesch.	1. Philippus van Macedonië.
	2. De Gracchen.
	3. De Noormannen.
	4. De Fransch-Engelsche oorlog.
Groep *c.* Nieuwe gesch.	1. De eerste Engelsche omwenteling.
	2. Karel XII, Koning van Zweden.
	3. De Oostenrijksche successie-oorlog tot aan den vrede van Breslau.

Digitized by Google

Vergelijkt men deze cijfers met die van de voorgaande jaren, dan komt men tot de resultaten, die ik heb gemeend op de eenvoudigste wijze in de volgende tabel te kunnen samenvatten.

JAREN.	GETAL ASPIRANTEN, AFKOMSTIG VAN											
	uitsluitend eene hoogere burgersch.			eene h. b. s en daarna eene andere inr.			uitsluitend eene andere inrichting			alle te zamen.		
	Toeg.	Afg.	Tot.	Toeg.	Afg.	Tot.	Toeg.	Afg.	Tot.	Toeg.	Afg.	Tot.
1878	82	46	128				25	50	75	107	96	203
1879	43	42	85				37	40	77	80	82	162
1880	38	41	79	12	3	15	34	34	68	84	78	162
1881	44	33	77	6	5	11	21	32	53	71	70	141
TOTAL.	207	162	369	18	8	26	117	156	273	342	325	668

Hierbij valt nog op te merken, dat het jaar 1877 voorbedachtelijk is weggelaten, daar de toen gehouden examens zoo kort na de vaststelling der wet zelve plaats hadden, dat men ze niet als normaal kan beschouwen (zie *Econ.* 1879, blz. 469), alsmede dat voor de jaren 1878 en 1879 slechts éene enkele afdeeling was aangenomen, zoowel voor hen die *laatstelijk* aan eene bijzondere school hunne opleiding hadden ontvangen, na vroeger op eene h. b. s. geweest te zijn, als voor hen, die in 't geheel geen h. b. s. hadden bezocht. De cijfers, welke voor de jaren 1878 en 1879 in de tweede afdeeling ontbreken, zijn dus onder die der derde afdeeling begrepen.

De vergelijking tusschen de verschillende soorten van opleiding wordt gemakkeljker, als men de verhouding tusschen de toegelatenen en afgewezenen percentsgewijze uitdrukt, zooals in de volgende tabel is geschied.

JAREN.	VAN 100 ASPIRANTEN, AFKOMSTIG VAN							
	uitsluitend eene hoogere burgersch.		eene h. b. s en daarna eene and. inr.		uitsluitend eene andere inrichting.		alle te zamen.	
	zijn toegel.	zijn afgew.	zijn toegel.	zijn afgew.	zijn toegel.	zijn afgew.	zijn toegel.	zijn afgew.
1878	64	35			33	67	53	47
1879	50	50			48	52	49	51
1880	48	52	80	20	50	50	52	48
1881	57	43	55	45	40	60	50	50
in alle vier de jar. 1878-1881.	56	44	69	31	43	57	51	49

Digitized by Google

Uit deze cijfers blijkt, dat de totaal-uitslag slechts weinig verandering heeft ondergaan, daar het cijfer der toegelatenen afwisselde tusschen 49 en 53 ten honderd. Bij de leerlingen der hoogere burgerscholen werd meer afwisseling gevonden. De uitslag was de gunstigste in 1878, hetgeen wellicht daaraan is toeteschrijven, dat er toen onder de aspiranten meer leerlingen uit de 4e en 5e klasse waren; vooral was de uitslag toen gunstig in vergelijking met dien van de leerlingen van andere inrichtingen. Het volgend jaar echter was de uitslag voor de beide afdeelingen nagenoeg dezelfde, *iets* gunstiger voor de hoogere burgerscholen; hierbij is echter in aanmerking te nemen, dat onder de in de derde afdeeling vermelde er waarschijnlijk eenige waren, die in de tweede hadden behooren vermeld te worden. In 1880 was wederom de uitslag nagenoeg dezelfde voor de hoogere burgerscholen en voor de bijzondere inrichtingen, zelfs iets gunstiger voor laatstgenoemde, maar het gunstigst voor hen, die eerst eene h. b. s. en daarna nog eene andere inrichting bezocht hadden. Het laatste jaar 1881 hebben de hoogere burgerscholen echter hunne schade weder ingehaald; voor haar toch is de uitslag verreweg de gunstigste, zelfs nog iets gunstiger dan voor de jongelieden, die na eerst eene h. b. s. bezocht te hebben, het laatste jaar aan eene andere inrichting hebben doorgebracht; verreweg het ongunstigst is de uitslag voor hen, die uitsluitend zoodanige andere inrichting hebben bezocht.

Uit de bij het examen voor elk vak toegekende cijfers is het volgende overzicht opgemaakt; een dergelijk vindt men in mijn verslag van de in 1880 gehouden examens (*Econ.* 1881, bl. 270). Hierbij zij in herinnering gebracht, dat het cijfer 10 *uitmuntend* en 5 *een voldoende* beteekent. Het *schrijven* is achterwege gebleven, omdat aan alle aspiranten, met uitzondering van één enkelen, daarvoor het cijfer 5 werd toegekend.

Digitized by Google

EXAMEN-VAKKEN.	GEMIDDELD CIJFER, TOEGEKEND AAN ASPIRANTEN, AFKOMSTIG VAN											
	eene hoogere burgerschool,			eene h. b. s. en daarna eene andere inr.			eene andere inrichting van onderwijs,			alle scholen te zamen,		
	voor de 44 toegel.	voor de 33 afgew.	voor alle 77 aspiranten.	voor de 6 toegel.	voor de 5 afgew.	voor alle 11 aspiranten.	voor de 21 toegel.	voor de 32 afgew.	voor alle 53 aspiranten.	voor de 71 toegel.	voor de 70 afgew.	voor alle 141 aspiranten.
Rekenkunde	6,0	4,2	5,2	7,2	4,6	6,0	6.1	3,6	4,6	6,2	4,0	5,1
Stelkunde	6,0	3,8	5,1	7,1	4,2	5,8	5,4	3,4	4,2	6,0	3,6	4,8
Meetkunde	5,6	3,7	4,8	6,5	5,0	5,8	6,2	3,5	4,5	5,8	3,7	4,8
Natuurkunde	5,9	4,3	5,2	6,2	3,2	4,8	5,8	3,6	4,5	5,9	3,9	4,9
Geschiedenis	6,3	5,0	5,7	6,5	5,6	6,1	6,8	4,2	5,2	6,5	4,6	5,6
Aardrijkskunde . . .	6,7	5,5	6,2	6,3	5,0	5,7	6,2	4,6	5,2	6,5	5,0	5,8
Nederlandsch	6,5	4,7	5,7	6,9	5,2	6,1	6,5	4,4	5,2	6,5	4,6	5,5
Fransch	5,6	4,6	5,2	6,5	4,8	5,7	6,2	4,5	5,2	5,8	4,6	5,2
Hoogduitsch	6,2	4,9	5,6	6,2	5,0	5,7	5,6	3,8	4,5	6,0	4,4	5,2
Engelsch	5,8	4,6	5,3	6,5	4,8	5,7	6,1	4,3	5,0	6,0	4,5	5,3
Voor alle vakken . .	6,1	4,5	5,4	6,6	4,8	5,7	6,1	4,0	4,8	6,1	4,3	5,2

In de meeste vakken is het verschil tusschen de beide laatste jaren gering; men vindt den meesten achteruitgang voor rekenkunde van 5,7 tot 5,1, voor meetkunde van 5,2 tot 4,8; den meesten vooruitgang voor geschiedenis van 5,3 tot 5,6 en voor Engelsch van 5,0 tot 5,3; behalve voor het laatste vak laat zich het verschil eenigszins verklaren uit hetgeen hiervóór over de opgaven voor schriftelijk werk is opgemerkt.

Voor de leerlingen der hoogere burgerscholen valt op een vrij aanzienlijken vooruitgang te wijzen bij stelkunde van 4,6 tot 5,1, bij geschiedenis van 5,3 tot 5,7, bij aardrijkskunde van 5,7 tot 6,2, bij Hoogduitsch van 5,3 tot 5,6, bij Engelsch van 4,9 tot 5,3; de sterkste achteruitgang wordt ook hier bij rekenkunde (5,7 tot 5,2) en meetkunde (5,0 tot 4,8) waargenomen.

In de volgende tabel is aangewezen, hoeveelmaal aan leerlingen van elke der bovengemelde soorten van scholen voor elk vak een voldoend of een onvoldoend cijfer is gegeven. Voor het jaar 1880 vindt men dergelijke opgave in mijn vorig opstel (*Econ.* 1881, bladz. 271).

Digitized by Google

EXAMEN-VAKKEN.	AANTAL MALEN DAT IS TOEGEKEND AAN LEERLINGEN, AFKOMSTIG VAN											
	eene hoogere burgerschool,			eene h. b. s. en daarna eene andere inr.			eene andere inrichting,			alle scholen te zamen,		
	een cijfer hooger dan 5.	het cijfer 5	een onvold. cijfer.	een cijfer hooger dan 5.	het cijfer 5.	een onvold. cijfer.	een cijfer hooger dan 5.	het cijfer 5	een onvold. cijfer.	een cijfer hooger dan 5.	het cijfer 5.	een onvold. cijfer.
Rekenkunde	20	23	25	7	2	2	13	13	27	49	38	54
Stelkunde	27	22	28	7	1	3	9	11	33	43	34	64
Meetkunde	26	20	31	6	3	2	17	9	27	49	32	60
Natuurkunde	31	28	18	4	2	5	17	11	25	52	41	48
Geschiedenis	42	19	16	9	1	1	24	11	18	75	31	35
Aardrijkskunde . . .	56	12	9	7	2	2	26	9	18	89	23	29
Nederlandsch	42	20	15	8	1	2	22	9	22	72	30	39
Fransch	32	23	22	6	2	3	18	21	14	56	46	39
Hoogduitsch	37	28	12	5	5	1	12	18	23	54	51	36
Engelsch . . . . : . .	38	14	25	7	1	3	22	11	20	67	26	48
Voor alle vakken . .	360	209	201	66	20	24	180	123	227	606	352	452

Het verschil tusschen de hoogere burgerscholen en de andere inrichtingen loopt hierbij aanstonds in het oog. Terwijl van de examens der aspiranten, uitsluitend van hoogere burgerscholen afkomstig, 26 ten honderd onvoldoende waren, bedroeg dit cijfer voor de weinige leerlingen, die daarna nog een jaar op eene andere inrichting hadden doorgebracht, 22 ten honderd, maar voor hen, die uitsluitend zoodanige andere inrichting hadden bezocht, 43 ten honderd.

Ten einde eene vergelijking met de voorgaande jaren mogelijk te maken, volgt hier een tabellarisch overzicht over de laatste vier jaren, waarbij alle cijfers percentsgewijze zijn berekend. In de eerste plaats zijn daarop de cijfers voor de leerlingen der hoogere burgerscholen vermeld, in de tweede die voor alle scholen te zamen; men zal zich herinneren, dat eerst in 1880 voor de andere inrichtingen eene splitsing in twee soorten is aangenomen. Bovendien zal uit eene vergelijking tusschen de cijfers voor de hoogere burgerscholen en die voor alle scholen aanstonds blijken, of de bijzondere inrichtingen op het eindcijfer een gunstigen of een ongunstigen invloed hebben uitgeoefend.

Digitized by Google

EXAMEN-VAKKEN.	AANTAL MALEN OP 100, DAT IS TOEGEKEND AAN ASPIRANTEN, AFKOMSTIG VAN															
	hoogere burgerscholen,								alle inrichtingen te zamen,							
	een voldoend cijfer.				een onvoldoend cijfer.				een voldoend cijfer.				een onvoldoend cijfer.			
	1878	1879	1880	1881	1878	1879	1880	1881	1878	1879	1880	1881	1878	1879	1880	1881
Rekenkunde	70	72	72	68	30	28	28	32	66	71	75	62	34	29	25	38
Stelkunde	63	67	55	64	37	33	45	36	61	69	56	55	39	31	44	45
Meetkunde	67	56	63	59	33	44	37	41	64	59	62	57	36	41	38	43
Natuurkunde. . . .	64	72	72	77	36	28	28	23	47	58	62	66	53	42	38	34
Geschiedenis	82	77	77	79	18	23	23	21	81	72	75	75	19	28	25	25
Aardrijkskunde. . .	73	77	80	88	27	23	20	12	72	78	80	79	28	22	20	21
Nederlandsch . . .	83	68	84	81	17	32	16	19	75	67	80	72	25	33	20	28
Fransch	74	59	63	71	26	41	37	29	65	62	66	72	35	38	34	28
Hoogduitsch	66	65	76	85	34	35	24	15	55	58	73	74	45	42	37	26
Engelsch	75	67	68	68	25	33	32	32	68	66	68	66	32	34	32	34
Voor alle vakken .	72	68	71	74	28	32	29	26	65	66	70	68	35	34	30	32

Voor *rekenkunde* was de uitslag steeds gunstiger voor de hoogere burgerscholen, behalve in 1880; voor alle scholen was het jaar 1881 het ongunstigste. Voor *stelkunde* is weinig verschil op te merken, behalve voor 1881, voor welk jaar de uitslag voor de hoogere burgerscholen verreweg de gunstigste was. Voor *meetkunde* is het verschil gering, doch, behalve voor 1879, steeds ten voordeele der hoogere burgerscholen. Voor *natuurkunde* overtreffen de hoogere burgerscholen verreweg de andere inrichtingen; bij beide valt voortdurend op vooruitgang te wijzen. Voor *geschiedenis* zijn de cijfers steeds gunstig en aan weinig afwisseling onderhevig, maar voor de hoogere burgerscholen steeds de gunstigste. Voor *aardrijkskunde* werden eveneens veel voldoende cijfers toegekend; in voorgaande jaren was de uitslag van beide soorten van inrichtingen nagenoeg dezelfde, maar in 1881 veel gunstiger voor de hoogere burgerscholen, daar het voor deze geldende cijfer van 88 ten honderd door den invloed der andere inrichtingen voor alle te zamen tot 79 daalde. Wat de talen betreft, voor het *Nederlandsch* staan de hoogere burgerscholen steeds bovenaan, vooral in 1881; voor het *Fransch* wonnen het de andere inrichtingen, behalve in 1878; in de andere jaren was het verschil gering; voor het *Hoogduitsch* hebben steeds, maar vooral in 1881, de hoogere burgerscholen de overwinning behaald; voor het *Engelsch* zijn, behalve in 1878, de resultaten nagenoeg dezelfde, doch in het laatste jaar weer

Digitized by Google

iets gunstiger voor de hoogere burgerscholen. Voor alle vakken te zamen hebben de hoogere burgerscholen steeds de overwinning behaald, vooral in 1878 en in 1881.

Nog verdient het opmerking, dat op de algemeene ranglijst der aspiranten voor 1881 onder de 30 eersten 21 leerlingen uitsluitend van hoogere burgerscholen voorkomen, 4 die eerst eene hoogere burgerschool en daarna eene andere inrichting bezocht hadden, en slechts 5 leerlingen van bijzondere inrichtingen. Van de 32 aspiranten, die in alle vakken een voldoend cijfer verkregen, waren 18 afkomstig van hoogere burgerscholen, 6 van eene hoogere burgerschool en daarna eene bijzondere inrichting, 8 uitsluitend van eene bijzondere school.

Het verslag der commissie bevat geen bijzonderheden, die verdienen hier vermeld te worden. Ik heb ook bij het voorgaande thans geen beschouwingen van bijzonderen aard te voegen; ik meen in dit opzicht naar mijn voorgaand opstel te mogen verwijzen.

STEYN PARVÉ.

Digitized by Google

KOLONIALE KRONIEK.

Koloniale Literatuur.

Maanden lang ontbrak ons de gelegenheid deze Kroniek te vervolgen. Ook nu kunnen slechts zeer enkele onderwerpen, zeer weinige producten der koloniale literatuur worden vermeld.

Bovenaan sta de Borneo-quaestie en de daarmede nauw verbonden vraag: Hoever strekt het Nederlandsch gebied in den Indischen Archipel?

Hoedanig de Borneo-quaestie was ruim een jaar geleden, werd vermeld in deze kroniek van Januari 1881, Econ. p. 76. Weinige maanden later kon er in het „Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap", V, 3, 108, (Mei 1881) nog op worden gewezen, dat destijds eigenlijk nog geen sprake mocht zijn van de „vestiging" eener „Engelsche Compagnie" op Noord-Borneo.

Sedert is de toestand zeer aanmerkelijk veranderd.

Of F. W. Burbidge's opgesmukt boek, „The Gardens of the Sun, etc.; Borneo and the Sulu archipelago," (Londen, 1880) (*), waarin Borneo „the foster-Colony" van Engeland wordt genoemd, gewaarschuwd dat, zoo Engeland het zich niet aantrok, het ingelijfd zou worden bij de Spaansche koloniën of de prooi van particuliere maatschappijen, er toe bijdroeg om de publieke meening van Engeland te bewerken en de engelsche begeerlijkheid op te wekken, is ons onbekend. Maar zeker is het dat, terwijl vroeger meermalen was gezegd dat Engeland's regeering evenmin iets te maken wilde hebben met Noord-Borneo als het zich ooit Serawak had aangetrokken, in den loop van 1881 de dagbladen meer en meer begonnen te spreken van de aanstaande verleening van een „Royal Charter" aan de „Dent-Overbeck-" of „British North-Borneo Company" (†) en eindelijk in November vermeldden dat het Charter verleend was. Naar aanleiding van het bericht dat Engeland aan de „British North-Borneo Company" vergunde de gronden

(*) Waarover zie de „Ind. Gids" van Febr. en Juni '81, p. 318 en 1157.

(†) Zie Ind. Gids, 1881, Maart p. 485, October p. 615. De I. G. resumeert gewoonlijk (mocht het geregeld maandelijks kunnen geschieden) zoo volledig het belangrijkste wat de dagbladpers over koloniale zaken geeft, dat wij dikwerf kunnen volstaan met naar dat tijdschrift, gemakkelijker te raadplegen dan de dagelijksche producten der pers, te verwijzen.

Digitized by Google

te ontginnen, haar door de Sultans van Borneo en Solok (*) afgestaan, uitte het Handelsblad van 11 Nov. de meening dat het hier vermoedelijk slechts eene erkenning als rechtspersoon gold. Het vermeldde Spanje's protest en dat de Cortes overlegging van stukken hadden gevraagd; betoogde dat Nederland op Noord-Borneo geene rechten had; herinnerde aan hetgeen de Minister van Koloniën van Goltstein daaromtrent op 22 October 1880 tot nu wijlen den Hr. Lenting zeî: „Het tractaat van 1824 beoogde slechts gemengd koloniaal bezit te voorkomen, maar er is geen grond in te vinden voor aanspraken op souvereiniteit in onafhankelijke inlandsche Staten." Nederland had nimmer een tractaat met het onafhankelijke Broenei — ergo. Intusschen was het goed, zeî het Hand., (dat vroeger, zie Econ. Jan. 81, p. 77, terecht had gezegd, „dat het verkieslijker is koloniale mededingers tot verre vrienden dan tot naaste buren te hebben,") dat Spanje protesteerde (†), omdat het daardoor nog onwaarschijnlijker werd dat Engeland op Borneo vasten voet krijge.

Weinige dagen later kon de N. Rotterd. Ct. nauwkeuriger en vollediger berichten mededeelen. Haar Londensche correspondent deelde in de nrs van 18—27 Nov. o. a. den inhoud van het aan de „British North-Borneo Company" verleende „Royal Charter" mede. Het strekt om de maatschappij te machtigen „onder zekere voorwaarden" de talrijke en gewichtige concessien, door de Sultans van Broenei en Solok verleend, te aanvaarden en uittevoeren, overtuigd, zeî Engeland's Koningin, dat de plannen der petitionarissen prijzenswaardig zijn en aanmoediging verdienen, en dat hun onderneming aan onze bezittingen als ook aan ettelijken onzer onderdanen veel voordeel zal kunnen aanbrengen. Uit den tekst der voorwaarden werd betoogd dat het Engeland kennelijk te doen was om op N. Borneo eene vestiging van Engelschen met uitsluiting van alle anderen te verkrijgen. Uittreksels werden medegedeeld uit de rapporten van den Gouverneur van Laboean van 1877 en '78, ten blijke dat deze al lang aandrong op engelsche vestiging op N.-B. Alle gewesten werden opgenoemd, welke de maatschappij verkreeg. De schrijver vreest gevaar voor ons, meent dat de maatschappij met eene erkenning tot rechtspersoon door het Parlement had kunnen volstaan, maar dat het Kon. Charter het bewijs oplevert

(*) Met Robidé van der Aa, zie Ind. Gids, Febr. 1882, noot 2, geven wij aan de schrijfwijze *Solok* de voorkeur. Zie aldaar en bij de Sturler «Het grondgebied van N. O. I. enz.» (infra cit), p. 88, op hoe verschillende wijzen die naam wordt geschreven. Nog zij opgemerkt dat het «Aardr. en Stat. Woordenboek van N.-I.» schrijft «Sollok», volgens de Sturler, die zelf «Soeloe» schrijft, de inlandsche benaming.

(†) Over dat protest en de interpellatie over de zaak in de Cortes zie men een uitvoerigen brief uit Madrid in het «Dagblad van Z.-H. en 's Grav.» van 28 Dec. jl.

Digitized by Google

van Engelands suzereiniteit. In het Nr van 26 Nov. deelde de correspondent zijn gesprek mede met den Hr. Dent, die hem mededeelde dat de Hr. Overbeck zich aan de zaak had onttrokken en erkende dat N.-Borneo ten gevolge van het Charter onder de protectie van Engeland was gekomen. Op 29 Nov. deelde de N. Rott. C. een artikel mede van the Spectator, die tegen the Borneo-grant protesteerde, meenende dat Engeland te veel hooi op zijn vork nam.

De Arnh. Ct. van 24 en 25 Nov. gaf goede artikelen over het onderwerp in den geest als het Handelsblad steeds had gedaan, beweerende dat Nederland geene rechten had op N. Borneo, dus anderen niet beletten kon zich er te vestigen.

Meer of min in dien geest uitte zich ook het Vaderland in zijne nrs. van 23 en 30 Nov., 3 en 7 Dec.

In zijne nrs. van 5, 6, 7, 13, 14 en 17 Jan. jl. wijdde de N. Rott. C. een zestal hoofdartikelen aan de Borneo-quaestie (*). Het blad betoogde 1°. dat het Kon. Charter, schoon niet onmiddelijk leidende tot aanhechting van N.-Borneo aan de Britsche kroon, toch de kiem in zich bevat van eene dergelijke uitbreiding van het engelsch koloniaal bezit; 2°. dat Nederland geen recht heeft op N.-B. dat ons de bevoegdheid zou schenken de inmenging van vreemde mogendheden daar te weren, daarbij de meening van den Hr. Woudrichem van Vliet weêrleggende; 3°. wordt de vraag onderzocht en ontkennend beantwoord: of wij een verkregen recht hebben om inmenging van andere natien, speciaal de engelsche, tegen te gaan, ook in die gedeelten van den Indischen Archipel, welke niet aan onze souvereiniteit zijn onderworpen? Verder wordt er op gewezen dat de tractaten met Engeland, ook niet de geest en de praemissen van dat van 1824, ons geen recht geven ons tegen Engelsche nederzettingen op N.-Borneo te verzetten. Engeland ontkende steeds dat wij een uitsluitend recht zouden hebben op Borneo. De bewoordingen van de artt. 3 en 6 van het traetaat van 1824 pleiten ook tegen zoodanig beweren. Dat ook de regeering dit meer en meer inziet, mag ook worden opgemaakt uit de omstandigheid, dat in 1880 nog meermalen sprake was van geest en strekking van het traetaat van 1824, in 1881 niet meer. In het voorlaatste artikel wordt betoogd dat wij ons ook niet met grond tegen de aanspraken van Spanje op een deel van N.-Borneo zouden kunnen verzetten. In het slotartikel wordt gezegd: men zegge: Nederland gaf een belang prijs door zich niet tijdig op N.-Borneo te vestigen; niet, gelijk de heer W. van Vliet en zijne medestanders beweren: Nederland verzuimde in deze Borneo-zaak een recht te handhaven.

(*) Een overdruk in brochure-vorm van dat goed bewerkt betoog komt gewenscht voor.

Digitized by Google

Het kwam niet onnut voor hier een beknopt overzicht te geven van hetgeen althans een deel onzer organen der publieke meening over dit belangrijk, veel besproken vraagpunt in het midden brachten.

In Indië luidde het oordeel verschillend. Althans de „Javabode" gaf in de laatste dagen van Dec. jl. eene heele reeks van artikelen over de quaestie, waarin de politiek van onthouding onzer regeering fel werd gelaakt.

Hoe er in onze volksvertegenwoordiging over werd geoordeeld, vindt men opgeteekend in de Ind. Gids van Jan. '82, p. 23, in het artikel „De Borneo kwestie in de Staten-Generaal." Daarin worden medegedeeld de redevoeringen der Heeren Wintgens en des Amorie van der Hoeven, die de zaak uit een geheel verschillend oogpunt beoordeelden, het antwoord daarop van den Minister van Buitenlandsche Zaken en het antwoord door den Minister van Kolonien aan de Eerste Kamer gegeven op eene opmerking over de zaak in het voorloopig verslag dier Kamer omtrent de Indische begrooting voor 1882. De heer Wintgens beschouwt het gebeurde, zoo zegt de I. G., als eene vernieuwde schending van het tractaat van 1824, als eene miskenning van onze rechten, als eene benadeeling van onze koloniale en handelsbelangen, waartegen de Regeering nadrukkelijk had behooren op te komen. De heer van der Hoeven daarentegen acht den loop, dien de zaak genomen heeft, waardoor hetgeen oorspronkelijk slechts als eene avontuurlijke onderneming van baron van Overbeek is beschouwd, thans is geworden een wel gevestigde onderneming eener Engelsche compagnie, die in zekere mate afhankelijk is en in elk geval onder toezicht staat van de Engelsche Regeering, ten hoogste verblijdend en geruststellend.

Onzes inziens oordeelde de heer Wintgens te pessimistisch, maar ook de heer van der Hoeven te optimistisch, zijnde wij nog steeds van de boven aangehaalde, door het Handelsblad geuite meening: „dat het beter is koloniale mededingers tot verre vrienden dan tot naaste buren te hebben." Terstond worde er echter bijgevoegd dat wij ons zeer goed eene vreemde vestiging op N.-Borneo kunnen voorstellen, welke voor ons vermoedelijk veel nadeeliger gevolgen zou hebben kunnen hebben dan verwacht mag worden dat van de vestiging en erkenning door Engeland der „British North-Borneo Company" het geval zal zijn.

De Minister van Buitenl. Zaken zeide dat onze vertoogen over deze zaak bij de Engelsche Regeering steeds een zeer voorkomend onthaal hebben gevonden; dat Engeland telkens de verzekering heeft gegeven dat de vestiging geen ander karakter zou hebben dan die eener uitsluitend particuliere handelsonderneming; dat van de zijde der regeering hoegenaamd geene bedoeling bestond om hare souvereiniteit te doen gelden over eenig gedeelte van Borneo. Toen in beginsel besloten was het charter te bekrachtigen heeft de Engelsche Regeering ons in de ge-

Digitized by Google

legenheid gesteld de bepalingen aan te wijzen, die onzes inziens niet in alle deelen in overeenstemming waren met het particulier en handelskarakter der onderneming. Aan onze bedenkingen heeft Engeland wel is waar geen gevolg gegeven, omdat het meende dat de bepalingen, waartegen wij bezwaar hadden, onmisbaar waren voor de Maatschappij. De verzekering ons telkenmale gegeven dat het Britsche gezag niet op Borneo zal worden gevestigd, schijnt dan ook door menige bepaling van het charter zelf gewaarborgd, o. a. door de voorbehouden aanstelling van Engelsche consuls en door de omstandigheid dat de afstand van grond enz. heeft plaats gehad behoudens de souvereine rechten van de sultans van Broenei en Solok, aan wie de Maatschappij eijnsplichtig is.

Niet minder duidelijk was het antwoord van den Minister van Koloniën aan de Eerste Kamer. „Ofschoon de bevoegdheid en de macht welke de „Britsche Noord-Borneo-Maatschappij bij charter heeft verkregen, verder „reiken dan naar het oordeel van den ondergeteekende voor eene han„delsonderneming noodig of gewenscht is, moet hij opmerken dat slechts „sprake is van eene private onderneming. Men vat het charter verkeerd „op wanneer men spreekt van Engelsch gebied op de West- of op de „Oostkust van Borneo, of meent dat de onderneming is gelijk te stellen „met eene nederzetting onder Britsch gezag. Officieel is het charter „thans door de Britsche regeering medegedeeld, met de uitdrukkelijke „verklaring: *„dat het gebied, hetwelk door de sultans van Broenei en „Solok aan den heer Dent is afgestaan, door de maatschappij zal worden „beheerd onder de suzereiniteit van de Sultans, aan welke de betaling van „eene jaarlijksche schatting is toegezegd; dat het Britsch gouvernement zich „geene souvereine rechten toegenaamd op Borneo toeëigent en dat het charter „integendeel doelt op de aanstelling van Britsche consuls op het grondge„bied der maatschappij.*"

Met de vermelding dezer verklaring kan het overzicht van het over de Borneo-quaestie verhandelde worden besloten, omdat, kwam de zaak ook later nog kortelijk in onze Kamers ter sprake, daarbij geen nieuwe gezichtspunten werden aangegeven. (*)

(*) Mogelijk zal dit wel het geval zijn bij de eerstdaags te verwachten bespreking der zaak in het Engelsch Parlement. De heeren Dillwyn en Gorst kondigden aan dat zij de quaestie van het Borneo-charter zouden ter sprake brengen. De heer Dillwyn zou deze motie voorstellen: dat het ongewenscht is, dat eenige inlijving van grondgebied, middelijk of onmiddelijk, plaats hebbe zonder voorafgaande volledige kennisname en toestemming van het Parlement. Ten einde het debat met volledige kennis van zaken zou kunnen plaats hebben, zei de onder-secretaris van staat voor Buitenlandsche Zaken, Sir Ch. Dilke, toe dat de geheele op de zaak betrekkelijke briefwisseling spoedig zou worden overgelegd. Dit een en ander vermeldende, zegt «Daily News» dat nog moet blijken welke voordeelen Engeland uit de vestiging der «British N.-B. Company» op N.-B. zal trekken.

Digitized by Google

Die officieele verklaring der Engelsche regeering is ongetwijfeld van gewicht. Zij waarborgt ons dat de Eng. regeering voor het tegenwoordige, moge het voor eene verre toekomst zijn, er niet aan denkt eenige souvereine rechten op N.-Borneo uit te oefenen. Dat zij het ernstige voornemen heeft dit niet te doen, daarvoor schijnt ook te pleiten de bekende omstandigheid, dat de Radja van Serawak bij herhaling te vergeefs pogingen heeft aangewend Engeland de souvereiniteit over zijn land te doen aannemen. Toch kunnen wij niet nalaten te herinneren aan de omstandigheid, dat aanvankelijk de Nederlandsche en Britsche Oost-Indische Compagnien ook enkel handelsondernemingen heetten, welke door den loop der zaken gedrongen werden veroveringen te maken, en haar gebied steeds uittebreiden, welk gebied eindelijk met dat van het moederland werd inecngesmolten. Evenzoo zal wellicht eenmaal de tijd komen dat Engeland, hoewel nu eerlijk en oprecht niet naar souvereiniteit op eenig deel van Borneo strevende, zich door den loop der zaken gedrongen voelt dit wel te doen. Die min gewenschte toestand zou zeker in strijd zijn, niet met de letter, doch wel, althans naar onze opvatting, met den geest van het tractaat van 1824, dat ten einde altijd mogelijke botsingen te voorkomen, zooveel mogelijk afscheiding der Engelsche en Nederlandsche bezittingen beoogde (*).

Dat onze Regeering de mogelijkheid van zoodanig gevaar inzag en daarom de vestiging eener vreemde nederzetting op N. Borneo met leede oogen zag blijkt voldoende uit den loop der zaak. Wij gelooven echter ook dat zij niet meer kon doen dan bezwaren inbrengen en zorgen dat de grenzen onzer souvereiniteit op Borneo juist werden aangeduid (†). Van eene Nederlandsche vestiging op N.-Borneo kon moeilijk sprake zijn, zoowel omdat ons gebied in den Indischen Archipel voor onze krachten al groot genoeg is, (§) als omdat wij de gelegenheid daartoe lieten voorbijgaan door geen gevolg te geven aan de voorstellen

(*) Zelfs na het recente betoog daartegen van de N. Rott. C. en van anderen kunnen wij van deze oude, door ons meermalen voorgestane opvatting der zaak, nog niet geheel afstand doen. Zie meer daarover hieronder, blz. 257.

(†) Dat de regeering op dit laatste bedacht was, blijkt uit de jongste koloniale verslagen. Zie o. a. in dat van 1880, blz. 16. In het in de volgende noot te vermelden stuk van den heer Robidé van der Aa kan men echter lezen dat in dit opzicht nog wel wat te doen schijnt.

(§) In het merkwaardig stuk van onzen Robidé van der Aa, in «de Ind. Gids» van Februari 1882, blz. 131: «De uitbreiding van het Nederlandsch gebied in den Indischen Archipel sedert 1816», wordt een zeer duidelijk historisch overzicht gegeven van de verbazende uitbreiding van dat gebied in de laatste halve eeuw. De klagers over achteruitgang van Nederlands koloniale macht, zoowel in onze Kamers als daarbuiten, zij de lezing van dat artikel, ook vooral voor des schrijvers slotwoorden, p. 154 en v., dringend aanbevolen.

Digitized by Google

tot het sluiten van tractaten met Broenei, gedaan vóór de vestiging op N. W. Borneo van James Brooke. (*) Van een beroep op het tractaat van 1824 kon daarbij ook moeilijk sprake zijn, daar wij ons na lang tegenstribbelen tijdens en in den ersten tijd na Brooke's vestiging in Serawak wel hadden moeten nederleggen bij, althans berusten in Engelands beweren dat dit tractaat in casu niet van toepassing was. Op dien ouden strijd, die tot zooveel geschrijf aanleiding gaf, behoeft thans te minder teruggekomen, daar wij er nog een woord over zullen moeten zeggen bij het hieronder bespreken van stukken, meer bepaald over de uitgestrektheid, de begrenzing van het Nederlandsch gebied in den Indischen Archipel handelende.

Daartoe kan thans worden overgegaan.

Van de meest recente stukken over de vraag: Hoever strekt het Nederlandsch gebied in den Indischen Archipel? reeds eenigermate in de bovenvermelde stukken en ook in De Economist van December 1879, blz. 1142 besproken, zal het gevoegelijkst melding kunnen gemaakt bij het bespreken van het uitmuntend academisch proefschrift van den heer J. E. DE STURLER „Het grondgebied van Nederlandsch Oost-Indië", waarin het vraagstuk grondig wordt behandeld.

Aan die bespreking mogen eenige weinige woorden bij wijze van inleiding voorafgaan.

Sedert ons stuk „Academische Verhandelingen over Koloniale Onderwerpen" in de „Bijdragen" van het „Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indie" voor 1880 werd geschreven, is de lijst van „koloniale dissertatien" weder met enkele goede stukken uitgebreid. De Hr. G. J. A. VAN BERCKEL promoveerde op 2 December 1880 met een academisch proefschrift, getiteld: „Bijdragen tot de geschiedenis van het Europeesch Opperbestuur over Ned.-Indie, 1780—1806"; de Hr. J. G. H. GUNNING verkreeg op 26 Maart 1881 te Leiden den graad van doctor in de taal- en letterkunde van den O.-.I. Archipel na de verdediging van zijn proefschrift: „Een Javaansch geschrift uit de 16e eeuw, handelende over den Mahomedaanschen godsdienst, naar een Leidsch H.S. uitgegeven en met aanteekeningen voorzien." De Hr. L. J. P. J. JEEKEL verkreeg dien graad te Utrecht op 14 Dec. jl. na verdediging zijner dissertatie: Het „Sumatratractaat." De Hr. P. H. LE CLERCQ mede aldaar op 27 Nov. jl. op eene dissertatie: „Vervolging in rechten van inlandsche vorsten en hoofden op Java." (Art. 84 Reg. Regl.) De Hr. COUPERUS verkreeg voor korte weken dien graad te Leiden na verdediging van zijn proefschrift: „Het rechtswezen op Sumatra's West-

(*) Zie daarover de slothoofdstukken van Veth's »Borneo's wester-afdeeling«. Ook de Sturler, infra cit., p. 248.

Digitized by Google

kust". De Hr. J. E. DE STURLER promoveerde op 24 Juni 1881 te Leiden tot doctor in de staatswetenschap en in de rechten na de verdediging van zijn proefschrift: „*Het grondgebied van Nederlandsch Oost-Indie in verband met de tractaten met Spanje, Engeland en Portugal.*"

Aan dit laatste stuk, eene lijvige dissertatie van 382 bladzijden, willen wij eenige regelen wijden, niet slechts omdat de ons persoonlijk onbekende schrijver de beleefdheid had ons een exemplaar van zijn proefschrift toe te zenden, (*) maar vooral omdat hij naar ons inzien eene zeer belangrijke bijdrage leverde tot recht verstand van een steeds aan de orde van den dag zijnd vraagstuk, dat ook meermalen in de Kol. Kron. werd besproken, het laatst in die van Januarij 1881, blz. 76 en dat nauw verband houdt met de hierboven besproken Borneo-quaestie.

Tot het kenschetsen van het standpunt van den Hr. DE STURLER zou wellicht kunnen worden volstaan met te zeggen, dat hij in de bestaande of vroegere tractaten geene bepaling kan vinden, welke aan Nederland het recht zoude geven zich te verzetten tegen vestigingen van anderen op het onafhankelijk, althans van Nederland geheel onafhankelijk gedeelte van Noord-Borneo. Daaromtrent stemt hij dus overeen met den Hr. DE WAAL en de Nederlandsche regeering en verschilt ten eenenmale in gevoelen met den Hr. WOUDRICHEM VAN VLIET en sommige leden onzer Staten-Generaal.

Er dient echter iets meer van den inhoud van zijn proefschrift gezegd.

In het eerste hoofdstuk: „Het grondgebied van Ned.-Oost-Indie", wordt breedvoerig nagegaan hetgeen verhandeld is over de vraag of de „Kolonien en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen" een deel vormen van het Koninkrijk der Nederlanden, eene vraag, welke de schrijver bevestigend meent te moeten beantwoorden. (blz. 7.)

In het gemis van een wettige omschrijving en in de gebrekkige kennis van de grenzen van ons koloniaal grondgebied meent hij de oorzaak te moeten zien van de rechtsonzekerheid, waardoor dat grondgebied aan de wederrechtelijke aanspraken en aanmatigingen van andere natien kan

(*) Dat wij op de kennisneming van dergelijke proefschriften prijs stellen is genoegzaam gebleken uit het stuk in 's Instituuts Bijdragen. Wij benuttigen deze gelegenheid om de schrijvers er van opmerkzaam te maken op de wenschelijkheid dat zulke geschriften, meer geregeld dan wij weten dat het geval, is bij de Tweede Kamer en bij den Raad van State worden ingezonden. Bij beide collegien heeft men dikwerf behoefte aan bronnenstudie. Meermalen wezen wij als eene verdienste van goede dissertatien aan dat zij de literatuur over een of ander onderwerp goed doen kennen en den onderzoeker daardoor dikwerf veel moeite besparen. Wij zijn dan ook overtuigd dat men bij die collegien op het bezit van zulke stukken prijs zou stellen. Dat men ze in de bibliotheken van het Instituut en van het Indisch Genootschap gaarne zal opnemen, spreekt wel van zelf. Op 's Instituuts leestafel nedergelegd, komen zij van zelve onder veler aandacht.

Digitized by Google

worden blootgesteld. Eerst bij eene wettelijke grensregeling en omschrijving vindt het grondgebied in het volkenrecht erkenning van zijn onschendbaarheid. Die erkenning kan plaats hebben stilzwijgend, door mededeeling langs diplomatieken weg, of uitdrukkelijk door tractaten te sluiten. (Voorrede blz. IX.)

Na betoogd te hebben dat de bezwaren, welke vroeger van eene juiste omschrijving der grenzen van ons koloniaal grondgebied weerhouden hebben, goeddeels, zoo niet geheel, hun gewicht verloren hebben, komt de schrijver dan ook tot de slotsom (blz. 48), dat het raadzaam en niet te laat is om met goed gevolg over te gaan tot het aanvullen of wijzigen van art. 1 van het Regeeringsreglement voor Ned.-Indie met een grondgebieds-omschrijving der Nederlandsche bezittingen in den Indischen Archipel. (*) Hij geeft aan hoe hij meent dat dit art. zou moeten luiden.

De quaestie in dit inleidend hoofdstuk behandeld is zeker niet van gewicht ontbloot en wekte, blijkens veler behandeling er van, de belangstelling van onderscheidene schrijvers. De Hr. C. Th. van Deventer wijdde er zijne flinke dissertatie aan: „Zijn naar de Grondwet onze kolonien deelen des Rijks?" (Leiden 1879) (†) De Hr. Robidé van der Aa sprak er over in zijne voordracht, gehouden in de vergadering van het Indisch Genootschap van 29 Maart 1881, over den omvang van Nederlands rechten in den Indischen Archipel, en nader in zijne belangrijke, reeds boven vermelde studie in „De Ind. Gids" van Januarij jl.: „Hoever strekt het Nederlandsch gebied in den Archipel?" waarin de Sturler's dissertatie uitvoerig wordt besproken. De Hr. Wijnmalen wederom in dat Genootschap bij zijn voordracht op 25 October jl. over de verhouding van Indië tot Nederland.

Wat er bij de debatten in dat Genootschap, wat er door den heer de Sturler en de door hem geraadpleegde schrijvers en door anderen over werd gezegd, bewijst genoegzaam dat, mogen dan ook al enkelen, zooals men in eene der jongste vergaderingen van het Indisch Genootschap kon hooren, de quaestie eigenlijk „oiseus" noemen, zeer velen haar der belangstelling overwaardig achten. Voor die velen heeft de heer de Sturler gewis weder eene lezenswaardige bijdrage tot recht begrip der zaak geleverd.

Wij zullen dat punt echter verder laten rusten om ons nog eenige oogenblikken met den hoofdinhoud van de Sturler's dissertatie bezig te houden.

Nauwkeurig gaat hij den inhoud na der tractaten, welke op de be-

(*) Niet «overzeesche bezittingen», gelijk de schrijver zegt, omdat daaronder ook die in Amerika zouden begrepen zijn.

(†) Ook door den heer de Sturler besproken en breedvoerig aangekondigd in Themis 1880, 1, 164, door Mr. A. J. E. A. Bik.

Digitized by Google

paling van ons grondgebied in Indië betrekking hebben. Het eerst zijn de vredestraetaten van Munster en Utrecht aan de beurt. Hoe hij zijne stof behandelt, kan in korte woorden het best worden aangeduid door medetedeelen welke punten, blijkens de inhouds-opgave, worden besproken. In het 2e hoofdstuk worden vooraf de op het onderwerp betrekkelijke bepalingen van de vredestractaten van Munster en Utrecht nagegaan, waarbij vooral wordt onderzocht wat volkenrechtelijk te verstaan is onder het begrip „vaart", waarvan in het Munstersche traetaat sprake is (zie de conclusie op blz. 87); daarna wordt gesproken over de vroegste betrekkingen van Spanje en van Nederland met Soeloe vóór 1648; vervolgens worden deze twee vragen onderzoeht en ontkennend beantwoord: „Was de vaart op Soeloe begrepen in de verbodsbepaling van het laatste lid van art. V van het tractaat van Munster?" Stond Soeloe onder, of erkende het Nederlands opperheersehappij? Ten slotte worden de tractaten van 1836, 1850, 1851 en 1876 tussehen Spannje en Soeloe besproken.

Na aldus uit de gesehiedenis en uit analogie met andere traetaten den geest van art. 5 van het Munstersche traetaat te hebben leeren kennen, kan gezegd worden dat de sehrijver tot deze conclusie komt: dat de Spanjaarden, door met Solok de bekende tractaten te sluiten, hunne bevoegdheid niet zijn te buiten gegaan en dus feitelijk het tractaat van Munster niet hebben geschonden.

Met grond schijnt tegen die conclusie niet veel in te brengen. Bij 's schrijvers ontkennende beantwoording der vraag, blz. 163: „Heeft Spanje Nederlands reehten in den Indisehen Arehipel gesehonden?" leggen wij ons dan ook neder. Niet geheel echter kunnen wij ons vereenigen met 's schrijvers beweren op blz. 166, dat de grenslijn onzer bezittingen op N. O. Borneo thans duidelijk genoeg is aangeduid. Op de gronden door Robidé van der Aa in „De Ind. Gids" van Jan. en Febr. jl., blz. 13, 18 en 153 aangevoerd, meenen wij dat de Regeering alsnog op eene nauwkeuriger regeling dier grenslijn bedacht behoort te zijn.

Uitvoerig gaat de Hr. Sturler in het 3e hoofdstuk inhoud en strekking der tractaten met Engeland van 1814, 1824 en 1871 na. Ongetwijfeld is het dit deel van zijn betoog, dat uit den aard der zaak en omdat daarbij de bepalingen van het zooveel besproken tractaat van 1824 aan een grondig onderzoek worden onderworpen, de meeste aandacht zal trekken en deze ook ten volle verdient. Ten einde niet te uitvoerig te worden, zullen wij er ons echter niet bij ophouden, omdat hierboven reeds is gebleken dat de schrijver zich schaart aan de zijde van hen, men weet zij worden meer en meer talrijk, die meenen dat Nederland zich niet met grond op de bepalingen van het tractaat van 1824 zoude kunnen beroepen om eene Engelsche vestiging, dus nog veel minder die eener partieuliere Engelsche maatschappij op het onaf-

Digitized by Google

hankelijke Noord-Borneo, waarmede wij zelfs nimmer tractaten sloten, te beletten.

Persoonlijk kostte het ons eenige moeite tot die conclusie te komen. Lang, bij de bespreking in 1856 van Smulders „Geschiedenis en Verklaring van het tractaat van 1824", later van Elout's „Bijdragen", van Brooke's vestiging op Serawak, van Veth's „Westerafdeeling van Borneo" enz. enz., hebben wij volgehouden dat, zoo al niet de letter, dan toch de geest van het tractaat van 1824 zich verzette tegen elke Engelsche vestiging op Borneo, om ons nu slechts bij dat deel van den Indischen Archipel te bepalen, ook al wordt Borneo niet uitdrukkelijk in het tractaat genoemd. Voortdurende studie der zaak deed ons echter meer en meer inzien dat de Hr. Elout van Soeterwoude, de groote strijder voor dat denkbeeld, ons en vele anderen, natuurlijk geheel onwillekeurig en enkel uit vaderlandsliefde voor waar aannemende wat hij meende dat waar behoorde te zijn, op een dwaalspoor had gebracht. Nog zijn wij van meening, en blijkbaar was dit ook, althans tot in 1880, blijkens de boven aangehaalde woorden van den Minister van Goltstein, de meening onzer regeering, dat het doel van het tractaat van 1824 was: eene territoriale afscheiding tusschen de Engelsche en Nederlandsche bezittingen in Zuid-Azie. Logisch moest daaruit volgen: geene Nederlandsche bezitting in een of ander deel van voor- of achter-Indië, geen engelsche bezitting of van ons onafhankelijke vestiging van Engelschen in die landen van den Indischen Archipel, als Borneo, waar het Nederlandsch gezag, althans in een deel van het land, reeds gevestigd was. (*) Daardoor toch zouden in vervolg van tijd wederom de botsingen en verwikkelingen kunnen ontstaan, waaraan men door het tractaat van 1824 een eind wilde maken en welke men door dat tractaat voor het vervolg wilde voorkomen.

Maar, welk ook dat doel moge zijn geweest, een feit is het, dat Borneo in het tractaat van 1824 niet is genoemd; dat het reuzeneiland Borneo, ook geographisch omdat het zich veel noordelijker uitstrekt, onmogelijk te begrijpen is onder de eilanden bezuiden straat Singapore, waarvan in art. 13 van het tractaat sprake is; (†) dat wij nimmer eene vestiging hadden op, zelfs geen tractaat met de vorsten van Noord-Borneo, althans geen dat ons eenige rechten van suzereiniteit gaf; dat wij ons niet verzetten tegen, althans ons nederlegden bij het sluiten van een tractaat van Engeland met Broenei, het bezetten van Laboean door Engeland, Brooke's vestiging op Serawak enz.

Nu kan men wel blijven beweren, dat Engelands houding tegenover

(*) De Sturler zegt ook, blz. 205, dat dit was de grondslag der in 1820 hervatte onderhandelingen tusschen Nederland en Engeland.

(†) Zie over dit punt de Sturler p. 281 en v.

Digitized by Google

Serawak, in welks overname het steeds difficulteerde, zijne verklaringen tijdens het verleenen van het charter aan de British N.-Borneo Company, dat het niet dacht aan eene vestiging van regeeringswege op eenig deel van N.-Borneo, bewijzen dat die mogendheid gevoelt, dat zoodanige vestiging in strijd zou zijn althans met den geest van het tractaat van 1824. Maar hoewel noode en tot ons leedwezen moeten wij zeggen dat het ons voorkomt dat het betoog van den jongsten strijder voor Nederlands rechten, den heer Woudrichem van Vliet, met hoeveel talent en scherpzinnigheid ook gevoerd, dat ingeval van zulke vestiging, of zelfs maar van de vestiging eener particuliere engelsche handelsonderneming op N. Borneo, zoodanige strijd zoude bestaan, door de heeren de Sturler en Robidé van der Aa, om hier slechts deze twee schrijvers te noemen, te niet gedaan is, en Nederland zich niet, op grond enkel van dat tractaat, met voldoende kracht tegen zoodanige vestiging zou kunnen verzetten.

Hopen wij slechts dat het aan onze diplomatie zal mogen gelukken, ofschoon dat zeker niet gemakkelijk gaan zou, eene nieuwe overeenkomst met Engeland te sluiten, waarbij die mogendheid zich uitdrukkelijk verbindt geen enkelen nieuwen post in den Indischen Archipel, althans in eenig deel daarvan waar nu het Nederlandsch gezag gevestigd of voorheerschend is, te bezetten en nimmer de souvereiniteit over Serawak of N. Borneo te zullen aanvaarden, opdat de territoriale afscheiding in 1824 beoogd, volkomen zij. Lukt dit niet, gelijk te vreezen is, laat de regeering dan, ter voorkoming van mogelijke latere verwikkelingen, in de eerste plaats zorgen voor het trekken en behoorlijk vaststellen eener juiste demarcatielijn tusschen onze bezittingen op Borneo's Oostkust en die der British N. Borneo Company of die van Spanje aldaar, zoo die mogendheid de rechten dier maatschappij niet erkent. En laten wij dan tevens bidden en hopen dat, komt de British N. Borneo Company eenmaal tot bloei, of zelfs al mocht onverhoopt eenmaal de tijd komen dat N. Borneo eene wezenlijke engelsche bezitting worde, daaruit geene botsingen tusschen Nederland en Engeland zullen ontstaan (*), maar slechts een edele wedijver wie, Nederlanders of Engelschen, het door hen bezette deel van het zoo uitgestrekte, maar betrekkelijk nog zoo weinig bekende en weinig produceerende Borneo het spoedigst en het best tot ontwikkeling zouden kunnen brengen.

Dat het ons ernst ware met die ontwikkeling, zouden wij zeker het best kunnen bewijzen door van het jarenlange praten tot handelen over te gaan, door spoedig gehoor te geven aan de warme opwekking

(*) Onze jarenlange vriendschappelijke verhouding tot Serawak schijnt ten waarborg te strekken dat zoodanige nabuurschap nog niet per se tot botsingen behoeft te leiden.

Digitized by Google

van den volijverigen secretaris onzer, jegens de Indische nijverheid steeds zoo verdienstelijke Maatschappij van Nijverheid, den bekwamen Directeur van haar zoo belangwekkend, bij onze koloniale mannen nog lang niet genoeg bekend en gewaardeerd Koloniaal Museum, den heer F. W. van Eeden. Zeer terecht wees deze er op (*) dat het geen houding had dat wij anderen zouden willen verhinderen N. Borneo, waarmede wij nimmer iets te maken hadden, tot ontwikkeling te brengen, terwijl wij zelven zoo goed als niets deden voor de ontginning der natuurschatten van het zooveel grootere deel van Borneo, dat sedert lang onder ons direct of indirect gezag stond. Met warmte wekte hij daartoe op. Zijne opwekking schijnt vruchten te zullen dragen en weldra hopen wij over eene Nederlandsche Borneo-Compagnie te zullen kunnen spreken.

Na deze uitweiding keeren wij nog even tot de Sturler's proefschrift terug. Hoofdzakelijk echter slechts om te zeggen dat wij, om niet te uitvoerig te worden, onvermeld zullen laten wat hij over ons tractaat met Engeland van 2 Nov. 1871, met Portugal van 20 April 1859 zegt. Evenzoo worde eenvoudig vermeld dat onder de talrijke bijlagen de tekst voorkomt der verschillende besproken tractaten, een lijst der geraadpleegde en aangehaalde werken en een overzichtskaart van den O.-I. Archipel, de grenzen aangevende tusschen de bezittingen van Nederland en die van anderen (†).

Werd veel van den rijken inhoud onbesproken gelaten, wij vertrouwen genoeg gezegd te hebben om te doen zien dat de Sturler's proefschrift eene met veel vrucht te gebruiken handleiding is voor hen, die eene studie wenschen te maken van de vraag, hoever het grondgebied van Ned. Oost-Indië strekt en hoe zijne begrenzing door tractaten geregeld is.

Bij de bespreking van de Sturler's boek vervulden wij meer de rol van referent dan van recensent, voor enkele weinige, onzes inziens gegronde aanmerkingen naar Robidé van der Aa's stuk in de Indische Gids van Januarij jl. verwijzende. Enkele weinige opmerkingen mogen ons toch nog vergund zijn.

Zoo trof het ons bij het verhaal dat de Sturler op blz. 192 en vlg. geeft van het gebeurde in Palembang in 1811 en 1812 geen melding te zien gemaakt van het zoo belangrijke stuk: „Palembang in 1811 en 1812", waarmede J. C. Baud in 1853 het eerste deel der „Bijdragen van het Kon. Instituut v. d. T., L. en Vk. van N.-I." opende en waar-

(*) Zie zijn warm woord in het «Nieuws van den Dag» van 13 Dec. jl., warm toegejuicht in dat blad van 19, in de «Arnhemsche Courant» van 22, in het «Vaderland» van 24 Dec. enz.

(†) Waarop onze kundige geograaf de heer van der Aa, in de «Indische Gids» van Jan. jl. eenige weinige bemerkingen heeft.

Digitized by Google

door onwederlegbaar Raffles schuld aan het vermoorden van het Hollandsche garnizoen te Palembang is gebleken.

In de noot 2 op blz. 255 had, nu toch naar één nederlandsch schrijver over de kolonisatieplannen van Bran de Saint-Pol Lias werd verwezen, volledigheidshalve ook naar de Economist van December 1876 en April 1879 moeten zijn verwezen, omdat de koloniale kroniekschrijver een der zeer weinige Nederlanders was, die over die plannen bijzonderheden mededeelde.

Eene derde opmerking is, dat wij gaarne, hetzij ten slotte van elk hoofdstuk, hetzij ten slotte van het geheele werk, in eenige korte zinsneden de slotsom van des schrijvers betoog hadden geresumeerd gezien. Bij het bespreken van het eerste spoorweg-rapport-de Cluysenaer in De Economist van Juli 1877 prezen wij het dat schier elk hoofdstuk eindigde met eene §: „gevolgtrekkingen", het resumé van het voorafgaand betoog bevattende. Voor den lezer is zulks zeer aangenaam. Niet minder voor hem, die later naar de slotsom van het betoog van den een of anderen schrijver te verwijzen heeft. Moeht de heer de Sturler eenmaal tot het bezorgen eener tweede uitgave van zijn proefschrift geroepen worden, of wel, wat wij na deze zoo wel geslaagde proeve zeer hopen, zich andermaal tot het schrijven van een meer of min soortgelijk of ander werk over onze koloniale belangen aangorden, dan wenschen wij dat hij op dit punt bedacht moge zijn.

En hiermede nemen wij afscheid zoowel van het uitmuntend proefschrift van den heer de Sturler, als van de Borneo-quaestie, welke ons aanleiding gaf ons vrij lang met zijn boek bezig te houden.

Nu volge een *spoorwegpraatje*, althans wat *Sumatra* betreft.

Over de ontginning van het Ombilin-kolenveld en den aanleg van Spoorwegen in Midden-Sumatra werd laatstelijk vrij uitvoerig gesproken in de Kol. Kroniek van October 1879. (Vroeger geschiedde het in de Kol. Kron. van Februari 1878 en Juni 1877, even in het voorbijgaan in die van April 1876, p. 411, en Dec. 1879, p. 1137, ook in die van Nov. '74; verder in artikelen van de Economist van Febr. '72, Jan. '73 en Mei '76, blz. 537). Sedert Oct. 1879 werd er weder druk over de zaak gesproken en geschreven. Of zij daardoor nader aan eene oplossing kwam? Wie zal het zeggen?

In elk geval schijnt het wenschelijk hier kortelijk te vermelden, wat in de verloopen twee jaren omtrent de zaak voorviel.

In de eerste plaats dient dan herinnerd aan het gesprek op 23 Oct. 1879 in de Tweede Kamer tusschen den vroegeren Minister van Koloniën Fransen van de Putte en den tegenwoordigen Minister van Goltstein over de zaak gevoerd. (Zie Bijblad, p. 244.)

De Hr. Fransen van de Putte, sprekende over de spoorwegplannen

Digitized by Google

van den ingenieur Cluysenaer, drong op het spoedig nemen van een besluit aan. (De vraag zij veroorloofd, of het nemen eener beslissing niet had kunnen zijn bespoedigd zoo de Minister van Koloniën van 1872, de Hr. VAN DE PUTTE, in plaats van het plaatselijk onderzoek op Sumatra alleen aan den Hr. CLUYSENAER c. s. op te dragen, gebruik had gemaakt van het aanbod van de eerste concessie-aanvragers om bij dat onderzoek tevens gebruik te maken van de diensten van een bekwaam en ondervindingrijk engelsch spoorweg-ingenieur. Zie „Nota over de concessie-aanvrage tot ontginning van kolen uit het Ombilien kolenveld en aanleg van een spoorweg vandaar naar Padang" ('s Hage, 1872) en het naar aanleiding daarvan door den Hr. VAN KERKWIJK in de Economist van Januari 1873, p. 58, geschreven artikel: „Steenkolen-ontginning en Spoorweg-aanleg op Sumatra." De Minister van Goltstein antwoordde dat, aangezien het hier niet alleen een spoorweg of eene ontginning betrof, maar ook den handel in kolen, het eene zaak is die niet wel voor rekening van den staat kan worden genomen; dat hij daarom aan de concessie-aanvragers te kennen had gegeven, dat hij hunne voorstellen met sympathie zou onderzoeken, hebbende hij sympathie voor die zaak, „niet alleen uit het oogpunt dat het wenschelijker is hier het werk door particulieren te laten doen, maar ook vooral met het oog op het groot belang voor onze scheepvaart en voor de exploitatie van onze spoorwegen dat eindelijk aan de exploitatie der Ombilin-kolenvelden de hand worde geslagen."

Wij bepalen ons tot deze eenvoudige herinnering aan het parlementair gesprek van 23 October 1879, er enkel de aandacht op vestigende dat de Minister, zeer terecht, naar het voorkomt, zeï dat, aangezien het hier ook den handel in kolen geldt, het eene zaak is, die niet wel voor rekening van den Staat kan worden genomen.

In 1880 hoorde het publiek weinig over de Ombilin-kolenzaak. In 1881 kwam zij vaker ter sprake. Het lid der Sumatra-expeditie D. D. Veth, wijdde er een afzonderlijk hoofdstuk aan in zijn „Aardrijkskundige beschrijving," een onderdeel uitmakende van het grootere onder toezicht van den hoogleeraar Veth verschijnende werk, aan die expeditie gewijd. (*) Dat hoofdstuk is getiteld: „De afvoer der Ombilin-kolen. Verbetering der communicatie-middelen ter Sumatra's Westkust." In het werk zelf loopt dit stuk door of liever zal dit stuk doorloopen van blz. 97—137. Wij citeeren hieronder uit den ons door den schrijver vereerden overdruk, ook omdat deze op de laatste bladzijde des schrijvers résumé bevat, hetwelk nog niet bekend is aan de inteekenaren van het werk betreffende de Sumatra-expeditie.

(*) Op den rijken inhoud van dat belangrijk, weldra voor het grootste gedeelte voltooide werk, hopen wij eerlang meer bepaald de aandacht te vestigen.

Digitized by Google

De bekende drie spoorweg-rapporten van den ingenieur Cluysenaer, besproken in de Kol. Kron. van Juli 1877 en Oct. 1879, worden door den Hr. D. D. Veth nagegaan. Hij meent dat daarin nog wel eenige vereenvoudiging zou zijn aan te brengen, o. a. door behalve andere bezuinigingen ter vermijding van een zeer duur spoorweggedeelte, een trajectschip te bezigen voor het vervoer der spoorwegwaggons over het meer van Singkarah. Uitbreidende betgeen daaromtrent voorkwam in de vroegere voorloopige rapporten der Sumatra-expeditie en waarop ook vroeger door ons werd gewezen, gaat hij ook na betgeen voor spoorweg-aanleg en rivier-verbetering gedaan zou moeten worden om den kolenafvoer oostwaarts te doen plaats hebben. Maar de slotsom zijner beschouwingen en uitvoerige berekeningen is, dat de kolenafvoer per spoor zoowel oostwaarts als westwaarts steeds zoo kostbaar zou zijn, dat de Ombilinkolen niet of nauwelijks de mededinging met de uit Engeland aangevoerde steenkolen zouden kunnen volhouden. Daarbij moet niet worden over het hoofd gezien dat bezwaren van staatkundigen aard, het verzet van den radja van Sigoentoer tegen het betreden van zijn gebied door vreemdelingen, enz., waaromtrent men de bijzonderheden kan lezen in het reisverhaal der Sumatra-expeditie, voor het tegenwoordige, en wellicht nog voor lang, het maken van een spoorweg oostwaarts onmogelijk maken, zoolang ons gouvernement in die streken niet volkomen meester is.

Nu afvoer per spoor ondoenlijk bleek, onderzoeht de Hr. Veth, blz. 33, „of zich niet door meerdere aanwending van den transportkabel (*) gunstiger vooruitzichten openen." Zijn antwoord op die vraag luidt gunstig, mits de kabelspoorweg zooveel mogelijk in rechte lijn van het strand naar het kolenveld worde aangelegd.

Aangezien het oogmerk, waarop de mijn-ingenieur de Greve, ingevolge zijnen last, bedacht was: verbetering van de gemeenschap tusschen Padang en de Padangsche Boveulanden, daardoor niet, althans bezwaarlijk, zou worden verkregen, gaat de Hr Veth na hoe dat mogelijk zou zijn. Hij stelt daartoe voor een lichten, goedkoopen spoorweg, die zooveel mogelijk op de bestaande wegen wordt gelegd, gelijk er in den laatsten tijd onderscheidenen in Zwitserland en elders zijn gebouwd.

De slotsom van het betoog van den Hr. Veth, (z. blz. 41 van den overdruk) is: wat de exploitatie der Ombilin-steenkolen betreft, „dat slechts door het aanwenden van een transportkabel de afvoerweg over de Brandewijnsbaai mogelijk wordt;" „dat verbetering in het transport-

(*) Eigenlijk had hij van luchtspoorweg of zwevenden kabelspoorweg moeten spreken. Zie hieronder.

Digitized by Google

stelsel ter Westkust van Sumatra, onafhankelijk van het steenkolenvervoer, door middel van een spoorweg op de bestaande wegen gelegd, alleszins uitvoerbaar is:" „dat eene grondige verbetering van de monding der Padang-rivier waarschijnlijk mogelijk is, en dat, uit het oogpunt van den handel, daaraan de voorkeur is te geven boven haven-aanleg in de Brandewijnsbaai."

De heer D. D. Veth genoot, vergissen wij ons niet, eene opleiding als spoorweg-ingenieur. Door zijne langdurige omzwervingen op Sumatra waarbij hij meer bepaald met de aardrijkskundige opnemingen was belast, kon hij eene groote mate van terreinkennis opdoen. Naar zijn oordeel over een punt als het onderhavige behoort dus te worden geluisterd. Dit noopte ons er op te wijzen wat hij daaromtrent zegt in het aardrijkskundig deel van de beschrijving der tochten van de Sumatra-expeditie, omdat velen zoodanig vertoog wellicht anders niet licht in dat werk zouden zoeken.

Wat de Hr. D. D. Veth in dat stuk omtrent het aanwenden van den *kabel-spoorweg* slechts even aangaf, ontwikkelde hij breedvoeriger in eene voordracht in de algemeene vergadering van het Aardrijkskundig Genootschap van 9 April 1881 gehouden. Daarbij besprak hij, doch beknopter dan in het boven bedoelde stuk geschiedde, de verschillende plannen van den afvoer der steenkolen van de Ombilinvelden, in verband met zijn eigen onderzoekingen op het terrein en zijn denkbeelden over de beste wijze van afvoer dier steenkolen, waarvoor hij het aanwenden van Bleicherts *Draht-Seilbahn* of nog liever gedeeltelijk diens kabelspoorweg en gedeeltelijk gewone spoorwegen van zeer eenvoudige constructie aanbeval. Zie het kort verslag dier voordracht in het Tijdschrift van het Aardr. Gen. van Mei 1881, blz. 124, in het feuilleton van de N. Rott. Ct. van 14 en in dat van het Handelsblad van 24 April jl., dat meer uitvoerig dan duidelijk was in de beschrijving van den aanbevolen kabelspoorweg. Meer leerde men daaromtrent uit een brief in het Handelsblad van 29 April van den sedert overleden Heer R. J. Kelderman, Amsterdam, Geldersche Kade, no 4, bij wien toegangkaarten verkrijgbaar waren tot de Lintorfer-kolenmijn bij Dusseldorp, waar de kabelspoorweg van A. Bleichert te Leipzig, door Veth bedoeld, in werking is, en vooral in Veth's stuk in „De Indische Gids" van Mei jl, blz. 827: „De zwevende kabelspoorweg en zijn toepassing bij de ontginning der Ombilinkolen" Daarbij wordt eerst Bleichert's „Draht-Seilbahn", waarvan in de vergadering van het Aardr. Genootschap ook eene afbeelding was tentoongesteld, beschreven. Zulk een kabelspoor wordt gevormd door twee parallel loopende staaldraadkabels, welke op houten of ijzeren staanders rusten. Langs die kabels worden de met het te vervoeren materiaal gevulde bakken vervoerd door kleine wagentjes, getrokken door een staaldraadkabel zonder einde, in bewe-

Digitized by Google

ging gebracht door een drijfwiel. (*) Vervolgens wordt medegedeeld, dat de heer Bleichert in de laatste 5 of 6 jaren 114 zwevende kabelspoorwegen heeft gebouwd, die volgens Veth's informatien zeer goed voldoen. Daarna worden de voordeelen opgesomd van den zwevenden kabelspoorweg boven den transportkabel, voorgestaan o. a. door den luitenant der artillerie Sluiter. (Zie o. a. Tijdschrift voor Ned.-Indie van Januari 1873 en onze Kol. Kronick van Juli/November 1871 naar aanleiding van het rapport der heeren Kool en Siedenburg over den transportkabel).

Eindelijk wordt berekend dat een zwevende kabelspoorweg op Sumatra zeer goed te maken zou zijn voor ƒ 22,000 per kilometer. Zulk een spoorweg van Sawah Loento aan het Ombilinkolenveld tot de Brandewijnsbaai zou eene lengte moeten hebben van 70 kilometer, dus voor ƒ 1,540,000 kunnen worden gelegd. Stijgt het vervoer, gelijk spoedig kan worden verwacht, tot over de 100,000 tonnen per jaar, dan zou een tweede kabelspoorweg aangelegd en dus dat kapitaal verdubbeld moeten worden. Rekent men daarbij nog ongeveer een paar millioen voor de eigenlijke mijnexploitatie en de havenwerken, dan zou toch geen grooter kapitaal dan ƒ 5,000,000 benoodigd zijn (zeker heel wat minder dan de 30 millioen door den Hr. Cluysenaer aanvankelijk of de ruim 20 millioen, door hem later noodig geacht.) De heer Veth beeijfert dat de zelfkosten van een ton kolen te Padang zouden zijn ƒ 9. Bij verkoop van 200,000 tegen ƒ 11 te Padang zou van het geheele kapitaal van ƒ 5,000,000 eene zuivere winst van 8 pCt. worden genoten. De resultaten zouden nog gunstiger zijn, zoo men voor den afvoerweg, voor die gedeelten waar de kosten per kilometer niet veel meer dan die van den dubbelen kabelspoorweg zullen bedragen, van een gewonen spoorweg gebruik maakt.

(*) Veel beter dan door deze korte beschrijving leert men den kabelspoorweg kennen door het door eene teekening verduidelijkt artikel van den Hr. Fr. Büttgenbach «Bergwerk- und Hütten-Director te Lintorf»: Luchtbanen van IJzertouw, voorkomende in het maandblad «De Indische Mercuur» van Augustus 1881, blz. 10 e. v. De Hr. B. bracht voor drie jaren de mijnwerken te Lintorf met het Lintorferspoorwegstation door middel van een kabelspoorweg, systeem Bleichert, in verbinding. Door een driejarig dagelijksch gebruik is hij ongetwijfeld bevoegd over de waarde der luchtbaan als middel van vervoer een oordeel te vellen. Dat oordeel is in alle opzichten gunstig. Hij geeft eene beschrijving van den aanleg van zulke banen, van hare verschillende deelen, van de verkregen resultaten enz. De aanlegkosten worden door den Hr. B. berekend op 6 à 12 gulden per strekkenden meter. De transportkosten, meent hij, beloopen slechts $\frac{1}{8}$ tot $\frac{1}{5}$ van het transport per as en nog niet de helft van de kosten, welke een voor het vervoer ingerichte tramwagen op smal spoor met paarden of met locomotief vereischt. In een volgend stuk zouden nog meer bijzonderheden omtrent den aanleg enz. eener bestaande luchtbaan worden gegeven.

Digitized by Google

Die voordeelen zouden, dunkt ons, nog grooter worden zoo men in de vlakte in plaats van een gewonen spoorweg een stoomtramweg aanlegde, gelijk ze eerlang (zie Kol. Kroniek van Juni jl., blz. 616, en de onlangs verspreide stukken betreffende de aan den Hr. Clifford en anderen daarvoor verleende concessie), (*) op Java zullen worden aangelegd, omdat die nog eenvoudiger en goedkooper van constructie zou kunnen zijn, en, het voorbeeld van den Festiniog-tramway in Noord-Wales leert het, toch zeer voldoende voor een druk vervoer.

Zou het den Hr. D. D. Veth gelukt zijn in den kabel-spoorweg het middel gevonden te hebben om den zoo rijken kolenschat van het Ombilinveld eindelijk tot ontginning te brengen? Wij hopen het van harte omdat, wij zeiden het bij herhaling, wij ten zeerste wenschen dat die aan uitmuntende steenkolen zoo overrijke mijnen ten spoedigste in exploitatie worden gebracht. Of de Staat dan wel particulieren, of de oorspronkelijke concessie-aanvragers, dan wel anderen daartoe het noodige zullen doen, is ons, uit het oogpunt van het algemeen belang, in zeker opzicht onverschillig, zoo slechts het noodige worde gedaan om dien rijken schat, dien de natuur ons schonk, niet langer onbenut te laten.

Eene opmerking zij ons ten slotte nog vergund, terwijl wij tevens op eene kleine leemte wenschen te wijzen, welke wij in de betoogen van den Hr. Veth meenen te hebben ontdekt.

Eerst wat het laatste betreft. Bij eene vroegere gelegenheid hebben wij er aan herinnerd dat de inlanders, tengevolge van hun aard en karakter, schier altijd onder opzicht moeten werken, dat de exploitatie van den transportkabel, hoe eenvoudig ook, eene mate van „technic labor", voortdurende zorg en oplettendheid eischt, die van den inlander nauwlijks te verwachten is; dat daarom bij den transportkabel, en dit geldt ook voor den zwevenden kabelspoorweg, een vrij talrijk Europeesch opzichterspersoneel zou moeten worden in dienst gesteld, hetgeen natuurlijk de exploitatie kostbaar zou maken. Het scheen dat de regeering tot dezelfde conclussie gekomen was, toen zij in het Koloniaal Verslag van 1876, blz. 138, mededeelde dat bij onderzoek gebleken was dat het leggen van een transportkabel van Padang naar het Ombilin-veld (waaraan volgens het vorig verslag was gedacht ten einde zoodoende spoedig tot eene aanvankelijke ontginning der steenkolen te geraken) (†) ƒ 4,000,000 zou kosten, terwijl de mogelijkheid eener geregelde exploitatie erg werd betwijfeld, weshalve van het nemen eener

(*) Waarover het weekblad „De Nieuwe Financier en Kapitalist" in Sept. jl. belangrijke beschouwingen gaf.

(†) Een belangrijk punt, dat ons ook steeds aan het gebruik maken, zoo mogelijk, van den transportkabel, althans als tijdelijk hulpmiddel, ook bij den aanleg van den eigenlijken spoorweg, groote waarde deed hechten.

Digitized by Google

proef met dien kabel was afgezien. Zou hetzelfde wat voor korte jaren ten opzichte van den transportkabel werd opgemerkt, niet evenzeer omtrent den kabelspoorweg gelden, en is het dus geene leemte in het betoog van den Hr. Veth dat hij niet nauwkeuriger heeft aangetoond waarom, zijns inziens, de exploitatie van den kapelspoorweg weinig kostbaar zal kunnen zijn?

Onze opmerking is deze. De zwevende kabelspoorweg, door den Hr. D. D. Veth voorgestaan, heeft alleen ten doel om de Ombilinkolen langs den kortsten weg en op de doelmatigste en minst kostbare wijze van de plaats van productie naar de kust te brengen. Zou bij nader onderzoek het aanleggen en exploiteeren van zulken weg uitvoerbaar blijken, zou de overtuiging kunnen worden gevestigd, dat, terwijl de langste der door den Hr. Veth opgenoemde kabelspoorwegen slechts eene lengte heeft van 10710 meters (*), de exploitatie van zulk een weg van 70 kilometers geen overwegende bezwaren aanbiedt, dan zou dat doel vermoedelijk worden bereikt. Maar uit het groot aantal stukken, sedert een tiental jaren aan deze zaak gewijd, kan men zich herinneren dat wel steeds is gezegd: zonder spoorwegaanleg is kolen-exploitatie onmogelijk, maar tevens dat die spoorweg dienstbaar moet worden gemaakt aan de verbetering van het transportstelsel in het gouvernement van Sumatra's Westkust in het algemeen, meer bijzonder aan het verkrijgen eener betere gemeenschap tusschen de rijke Padangsche bovenlanden en de kuststreken (†). Nu zouden de afkomende kolenbakken wel tot opvoer van eenige koopwaren, van zout enz. kunnen dienen; maar tot personenvervoer zou de kabelspoorweg natuurlijk geheel ongeschikt zijn. Zou hij tevens voor den afvoer van koffie en andere producten der Padangsche Bovenlanden dienstbaar moeten worden gemaakt gesteld dat zijne richting, waarbij alleen aan den kortst mogelijken afvoerweg der Ombilinkolen is gedacht, daartegen geen beletsel zou zijn,) dan zou, daar voor den afvoer van 200,000 T. kolen reeds twee paralel loopende kabelspoorwegen noodig worden geacht, daarvoor de aanleg van een derde lijn noodzakelijk zijn. Dit zou natuurlijk de aanleg- en exploitatiekosten weder aanmerkelijk verhoogen. Dit een en ander schijnt het wenschelijk te maken den aanleg van kabelspoorwegen tot het volstrekt noodzakelijke te beperken, d. i. tot die gedeelten van den weg waar het zeer bergachtig terrein aan het leggen van een gewonen spoorweg groote moeielijkheden in den weg legt.

(*) Indische Gids, 1881, blz. 820.

(†) Zie o. a. behalve de menigvuldige, hierboven aangehaalde stukken in De Economist, de „Nota over de Concessie-aanvrage tot ontginning van kolen uit het Ombilienveld en aanleg van een spoorweg van daar naar Padang" van de Heeren van Diest en Quarles van Ufford, ('s Hage, van Stockum, 1872.)

Digitized by Google

Die wenschelijkheid geeft de Hr. Veth zelf reeds eenigermate toe, door in zijne boven aangehaalde slotwoorden te spreken van de gunstige verwachtingen, welke gekoesterd mogen worden van den aanleg van een gewonen spoorweg daar, waar de kosten per kilometer niet veel meer dan die van den dubbelen kabelspoorweg zullen bedragen. Op blz. 334 had hij er op gewezen dat van de 70 K. M. van den door hem voorgestanen spoorweg 28 K. M. door het gebergte en de overige door nagenoeg vlak terrein zouden loopen. Zou het nu niet wenschelijk zijn voor die vlaktelijn gebruik te maken van een gewonen spoorweg, omdat deze beter voorzien zou in de algemeene behoeften van het verkeer en omdat dan gemakkelijker aansluiting zou worden verkregen tusschen dezen kolenspoorweg en de overige in het gouvernement van Sumatra's Westkust noodig geachte spoorwegen, waarvoor de Hr. Veth in de boven besproken stukken gegevens bijeenbracht, welke ook na kennisneming van de uitvoerige rapporten van den Hr. Cluysenaer met vrucht zullen worden geraadpleegd?

Dat de overlading in gewone waggons van den inhoud der kolenbakken door een kabelspoorweg of transportkabel of tramway aangevoerd geene groote bezwaren aanbiedt, leert ons de daartoe strekkende inrichting bij den Festiniog railway bestaande, beschreven en afgebeeld in de, in onze Kol. Kron. van Juni jl., blz. 616, vermelde brochure: „Note sur les chemins de fer à voie étroite (60 centim.) Chemin de fer de Festiniog. Chemin de fer Decouville." Beschrijving en afbeelding van een en ander kan men ook bekomen in de magazijnen van werktuigen van den Hr. de Blocquery in het Kenaupark te Haarlem.

Mogen de artikelen van den Hr. D. D. Veth, welke hierboven hoofdzakelijk werden besproken, er krachtig toe medewerken dat de Ombilin-kolenzaak, waarover nu al jaren lang gesproken en geschreven is, eindelijk tot afdoening kome.

Het bovenstaande lag voor de pers gereed, toen ons door de goedheid des schrijvers in handen kwam de brochure: „Eene stoomtram-verbinding „tusschen Padang en de Padangsche Bovenlanden en de exploitatie der „Ombilin-kolen met behulp van eenen zwevenden kabelspoorweg naar „de Brandewijnsbaai, door D. D. Veth, Ingenieur." (Leiden, 1882. Niet in den handel.)

Wij betreuren die woorden: „niet in den handel", omdat het hier geldt eene zaak van groot publiek belang en wij overtuigd zijn dat ook velen buiten hen aan wien de schrijver zijne brochure deed toekomen, gaarne van dat stuk zouden hebben kennis genomen. Van de bekomen vergunning om den inhoud te bespreken maken wij echter gaarne gebruik.

Voortgaande studie der zaak heeft er den heer Veth toe geleid zijne

Digitized by Google

boven ontwikkelde plannen en denkbeelden in onderscheidene opzichten te wijzigen.

In het kort komt zijn tegenwoordig voorstel hierop neder.

De door zoovelen, in de eerste plaats door de regeering, sedert lang dringend noodig geachte verbeterde gemeenschap tusschen Padang en de Bovenlanden wil hij verkrijgen door den aanleg van een stoomtram van Padang naar Padang Pandjang, later uit te breiden tot Fort de Kock en Paja Koemboeh, Fort van der Capellen en Solok.

Geheel afgescheiden daarvan, wil hij de exploitatie der Ombilinkolen doen plaats hebben met behulp van een zwevenden kabel-spoorweg, systeem Bleichert, direct van het kolenveld naar de Brandewijnsbaai.

In het derde gedeelte echter, dat ten opschrift draagt: „De exploitatie der Ombilin-steenkolen en de verbetering van de transportmiddelen op Sumatra's Westkust door middel van eene combinatie van gewonen spoorweg, zwevenden kabelspoorweg en stoomtram", bespreekt hij eene combinatie van de verschillende voorgeslagen transportmiddelen.

Uit dit hoofdstuk, in verband beschouwd met de beide eersten, blijkt ten duidelijkste dat de heer Veth het nog geenszins met zich zelven eens is welk nu eigenlijk het meest aanbevelenswaardige plan zou zijn dat gevolgd zou moeten worden om te geraken tot het doel, waarnaar sedert zoolang wordt gestreefd: verbetering der gemeenschap tusschen Padang en de Bovenlanden en het vinden van een doelmatig, niet te kostbaar middel tot afvoer der Ombilin-kolen.

Dit zeggende, bedoelen wij in het allerminst niet er den heer Veth een verwijt van te maken dat hij, althans schijnbaar, nog min of meer aarzelt welk plan als het absolut beste aan te bevelen. Zijne aarzeling pleit voor zijne eerlijkheid. Zij is het gevolg van twee omstandigheden: voor spoorwegaanleg en vervoer in groote hoeveelheid van een zeer volumineus product als steenkool uit de bergstreken in de binnenlanden moet men op Sumatra nog geheel in het onbekende werken; telkens worden op het gebied der werktuigkunde, inzonderheid wat het spoorwezen betreft, nieuwe uitvindingen gedaan, welke wijzigingen noodzakelijk maken in de conclusien, waartoe men op goede gronden meende te zijn gekomen.

Men weet, ook uit hetgeen daarover in de Kol. Kron. van Juni 1877 en Oct. 1879 werd geschreven, hoe dit een en ander er den Hr. Cluysenaer toe leidde in zijne beide rapporten van 1878 met geheel andere plannen en voorstellen voor den dag te komen dan het geval was geweest in zijn eerst, in '76 gepubliceerd rapport. Wij twijfelen er dan ook niet aan dat, wanneer de Hr. Cluysenaer thans, vier jaren later, geroepen werd nader ter zake te rapporteeren, blijken zou dat zijne denkbeelden ter zake weder nieuwe wijzigingen hebben ondergaan.

De Hr. Veth is het blijkbaar nog zoo weinig met zichzelven eens

Digitized by Google

omtrent de kens der te volgen plannen, en de wijze hoe die uit te voeren, dat hij het noodig heeft geacht dezer dagen naar Sumatra terug te keeren, ten einde door nadere plaatselijke onderzoekingen en opnemingen daaromtrent meer zekerheid te verkrijgen. Alle belangstellenden in deze gewichtige zaak zijn hem erkentelijkheid verschuldigd, dat hij niet geaarzeld heeft de conclusiën, al zijn het nog geene onwrikbaar vaststaande, publiek te maken, zij het dan ook slechts voor een beperkt publiek, waartoe hij op dit oogenblik meende te kunnen komen. Daardoor toch wordt ongetwijfeld weder meer licht over de zaak verspreid, en kunnen anderen hun profijt doen met het door hem tot publiek domein gemaakte.

Zien wij nu iets nader welke zijne conclusien en voorstellen zijn.

In het eerste gedeelte tracht de heer Veth te betoogen dat eene stoomtram-verbinding, waarbij de tramweg bijna geheel de bestaande wegen kan volgen, geheel voldoende is om de zoozeer gewenschte verbetering der gemeenschap tusschen Padang en de Bovenlanden tot stand te brengen, beschrijft Rowan's stoomwagen en zegt waarom hij aan dezen boven anderen de voorkeur meent te moeten geven, geeft vervolgens het programma voor den aan te leggen spoorweg tusschen Padang en Padang Pandjang (77 à 80 K.M.) die, volgens hem, het leggen per meter spoorweg op *f* 8 stellende, niet meer dan *f* 1,900,000 zou behoeven te kosten. Voor de verlenging der lijn over Fort de Kock naar Paja Koemboeh, lang 54 K.M., berekent hij *f* 1,000,000, voor die naar Fort van der Capellen en Solok, lang 57 à 60 K.M., met 18 K.M. stoomvaart over het meer van Singkarah, waaraan de voorkeur wordt gegeven boven een spoorweg langs het meer, *f* 1,200,000. De gezamenlijke kosten van dit 191 K.M. lange traject zouden dus volgens den heer Veth niet meer behoeven te bedragen dan de voorwaar verrassend geringe som van *f* 4,100,000, waarbij *f* 400,000 als bedrijfskapitaal moet worden gevoegd.

Onder het hoofd „exploitatie-rekening" geeft de heer Veth verschillende berekeningen, waarvan de slotsom is dat na voltooiing van het net de exploitatie-uitgaven zouden bedragen *f* 400,000, de ontvangsten *f* 635,000 's jaars, gevende eene winst van *f* 235,000 of iets meer dan 5 pCt. over het noodig geacht kapitaal van *f* 4,500,000.

Om dat kapitaal bijeen te kunnen brengen, acht hij eene rente-garantie van minstens 4 pCt. door de Regeering noodig. De geringe directe uitgaven, daarvoor aanvankelijk benoodigd, zouden spoedig ruimschoots worden vergoed door de vele directe en indirecte voordeelen, voor de Regeering uit den aanleg van den stoomtramweg voortspruitende.

In het tweede gedeelte, bij het bespreken van „de exploitatie der Ombilinkolen met behulp van eenen zwevenden kabelspoorweg", maakt de heer Veth eerst melding van de vroegere plannen van den Heer

Digitized by Google

Sluiter om daarvoor den transportkabel te bezigen, acht het een geluk dat daarvan niets gekomen is, overtuigd dat dit vervoermiddel niets dan teleurstellingen zou hebben opgeleverd; beschrijft nader den zwevenden kabelspoorweg, systeem Bleichert, gelijk hij dien wil aanleggen in het 62 K. M. lange tracé tusschen Sawa Loento aan het kolenveld en de Brandewijnsbaai, dat hij wenscht te volgen. Voor het leggen van den kabelspoorweg met alles wat daarbij behoort, berekent hij *f* 1,500,000, voegt daarbij *f* 700,000 voor de eigenlijke mijnontginning en *f* 300,000 bedrijfskapitaal, „zoodat, om de geheele zaak op touw te zetten, een kapitaal van *f* 2,500,000 gevorderd wordt."

Bij het opmaken zijner exploitatie-rekening neemt de heer Veth drie tijdstippen aan, namelijk wanneer 60,000, 120,000 en 180,000 tonnen kolen vervoerd zullen worden. In het eerste geval zou de kabelspoorweg 8, in het tweede 16, in het derde 24 uren per dag in werking moeten zijn. In het laatste geval rekent hij dat ieder jaar een nieuwe trekkabel noodig zal zijn. Voor gezamenlijke exploitatiekosten berekent hij voor de drie gevallen *f* 612,000, *f* 972,000 en *f* 1,260,000, „zoodat dus de zelfkosten der steenkolen te Padang". (Brandewijnsbaai?) aan boord van de schepen op *f* 10.20, *f* 8.10 en *f* 7 komen te staan."

„Worden nu de kolen te Padang voor *f* 12, *f* 11 en *f* 10 verkocht, „dan verkrijgt men eene winst van *f* 108,000, *f* 348,000 en *f* 540,000, „gelijkstaande met eene rente van 4.3, 13.9 en 21.6 pCt. van het „aanlegkapitaal." Stijgt het kolenvervoer tot boven de 180,000 T., dan zou de aanleg van een tweeden kabelspoorweg noodig zijn. Zou die niet reeds veel vroeger noodig zijn? Zou het toch niet zeer gewaagd zijn bij dergelijk vervoermiddel, waarbij ook, volgens den voorsteller zelven, moet gerekend op jaarlijksche vernieuwing van den trekkabel, dat natuurlijk tijdelijke, zij het kortstondige staking van exploitatie moet ten gevolge hebben, een geregelde werking van 24 uren per etmaal aan te nemen? Vervalt de heer Veth ook hier niet in de fout, waarop we reeds boven wezen, van te weinig voor toezicht hebbend europeesch personeel en voor „techuic labor" uittetrekken? Zouden ten gevolge van deze en andere opmerkingen, werden zij juist bevonden, de cijfers zijner exploitatie-rekening geen aanmerkelijke wijzigingen moeten ondergaan? Bovenal, getuigt het van practischen geest om, terwijl, blijkens de lijst van Bleichert's kabelspoorwegen in het beschaafde Europa, door den heer Veth op blz. 829 van „De Ind. Gids" van Mei 1881 gegeven, er daaronder slechts één kon worden genoemd van ruim 10,000 meters en alle overige van minder dan 100 tot 5000 M. lang waren, er nu in de binnenlanden van Sumatra een te willen bouwen van 62 kilometers lengte, welke in dat zeer moeilijk bergterrein het eenig transportmiddel zou zijn om den „zwarten diamant" van de Ombilinvelden naar Sumatra's kusten te vervoeren?

Digitized by Google

Zien wij nu iets nader hoe de heer Veth, in zijn derde gedeelte zich voorstelt dat eene combinatie tusschen de verschillende voorgeslagen transportmiddelen zou zijn tot stand te brengen.

Het gecombineerde plan, waarbij de steenkolen per stoomboot of per spoorwagens op ponten over het meer van Singkarah zouden worden vervoerd en de eigenlijke spoorweg eerst benoorden dat meer zou aanvangen, zou (blz. 42) bestaan uit:

„Spoorwegaanleg van den noordelijken oever van het meer van Sing-„karah over Padang Pandjang en Padang naar de Brandewijnsbaai, met „een zijtak van Padang Pandjang naar Fort de Kock.

„Eene stoombootvaart op het meer van Singkarah en den aanleg van „stoomtramwegen: Fort de Kock—Paja Koemboeh, Moeko-Moeko—„Fort van der Capellen en Singkarah—Solok.

„Aanleg van een zwevenden kabelspoorweg van Sawa Loento naar „Singkarah en vervoer van de steenkolen over het meer, of aanleg van „een kabelspoorweg van de Loerah gedang" (meer noordelijk in het „kolenveld dan Sawah Loento) „naar den noordelijken oever van het „meer van Singkarah."

De gezamenlijke kosten van dit plan zouden *f* 17,000,000 beloopen, waarvan voor spoorwegaanleg met rentegarantie *f* 11,000,000. De kosten der gewijzigde plannen-Cluysenaer zijn begroot op *f* 24,500,000; bij den aanleg van stoomtramwegen en den bouw van een kabelspoorweg door Veth in het eerste gedeelte zijner brochure voorgesteld, zouden slechts *f* 7,000,000 noodig zijn.

Cluysenaer rekent voor de uitvoering zijner plannen noodig te hebben 8 jaren, Veth voor het gecombineerde plan 5, voor zijn oorspronkelijk plan 2½ jaren.

Tot eene eigenlijke conclusie komt de heer Veth niet. Zijne slotzinsnede luidt echter aldus: „Zooals men ziet is dus, althans wat de finan-„tieele zijde betreft, alles in het voordeel van stoomtram-aanleg en „exploitatie der steenkolen door middel van een zwevenden kabelspoor-„weg van de kolenvelden naar de Brandewijnsbaai. Stijgt de ontginning „der steenkolen echter en bedraagt deze meer dan 180,000 T., dan „wordt dit in mindere mate het geval, omdat dan een tweede kabel-„spoorweg aangelegd en het kapitaal dus nagenoeg verdubbeld moet „worden. Komt hier nu nog bij, dat het personen- en goederenverkeer „aanmerkelijk grooter wordt, dan hier is aangenomen, dan zou het kun. „nen gebeuren dat het gecombineerde plan, ook uit een finantieel oog-„punt, de voorkeur verdiende."

Tot zoover de Hr. Veth, die door een drietal teekeningen en kaarten zijne voorstelling der zaak toelicht. Zijne brochure bespraken wij eenigszins uitvoerig omdat zij, niet in den handel zijnde, als jongste geschrift over eene velen terecht belangstelling inboezemende zaak de aandacht

Digitized by Google

verdient. Hoewel wij niet konden nalaten hier en daar een vraagteeken te zetten, vraagteekens die gemakkelijk te vermenigvuldigen zouden zijn, onthielden wij ons daarbij, gelijk in dit geheele stuk, opzettelijk van alle beoordeeling. Ons oogmerk was geen ander dan het geven van een beknopt overzicht van hetgeen sedert Oct. 1879, toen deze zaak laatstelijk in de Kol. Kroniek werd besproken, over de ontginning van het Ombilin-kolenveld en den aanleg van spoorwegen in Midden-Sumatra in de Kamers en in publieke geschriften werd verhandeld. Zoodanig overzicht kan nut hebben wanneer de zaak nader, gelijk uit eenige gegevens vermoed mag worden dat eerlang het geval zal zijn, in ernstigen vorm onder de aandacht van het publiek en van de wetgevende macht zal worden gebracht.

J. K. W. Quarles van Ufford.

Digitized by Google

HET BIER ALS VOLKSDRANK.

De maat loopt over. Het misbruik van sterken drank is een kanker geworden die de zedelijke en stoffelijke welvaart des volks langzaam maar zeker ondermijnt. Reeds in 1877 bereikte de opbrengst van den accijns op het gedistilleerd het cijfer van ruim 21 millioen gulden of ongeveer 60 pCt. van het gansche accijnsprovenu. De verbruikte waarde — een stellig improductief verbruik — kan gerust op 40 millioen gulden gesteld worden. En dat op eene bevolking van 4 millioen inwoners, wier rundvleeschconsumtie te nauwernood de helft kan halen! Nog eens, de maat loopt over. Dit wordt dan ook luider en luider door de publieke opinie uitgesproken en de onlangs genomen maatregelen tot beteugeling van het drankmisbruik worden toegejuicht. Gewis een verblijdend teeken des tijds. Die demonstratiën van verschillende zijden vernomen, bewijzen het wortelschieten eener volksovertuiging, die op zich zelve reeds veel belooft voor het welslagen van den strijd. Zij toch is de aarde waarin de drankwet hare zaden zal kunnen uitstrooien die, om vruchten te kunnen voortbrengen, niet reeds bij het ontkiemen in het onkruid van lauwheid en onverschilligheid mogen worden verstikt. Doch daarmede is niet alles gezegd. Zijn allen het eens omtrent de noodzakelijkheid om het drankmisbruik tegen te gaan, niet zoo eenstemmig wordt over de doelmatigheid der strijdmiddelen gedacht, en tal van opregte menschenvrienden zijn huiverig om hun bijval te schenken aan maatregelen die slechts beperking der drankgelegenheden ten doel hebben, dewijl zij, op het gezag van uitnemende physiologen, aannemen, dat het onderwerpelijk vraagstuk in nauw verband staat, zoowel met de volksvoeding in het algemeen en in betrekking tot het klimaat, als met de behoefte aan ontspanning der zenuwen en opwekking der spieren bij zwaren arbeid. Zij vreezen — en ons dunkt niet geheel ten onrechte — dat beperking van

Digitized by Google

drankverkoop, zonder gelijktijdige opening van gelegenheden om den prikkel welke nu eenmaal bestaat, langs een anderen voor geest en lichaam onschadelijken weg bevrediging te schenken, het kwaad zal verplaatsen, ja welligt verergeren.

Wat daarvan zij, zooveel is zeker dat men in deze niet alleen rekening heeft te houden met „*Ce qu'on voit*" maar ook met „*Ce qu'on ne voit pas.*"

Veel is er in de bedoelde richting te doen. Verbetering van onderwijs, hoe heilzaam in het algemeen, is hier niet afdoende. Wijl velerlei oorzaken de dronkenschap in de hand werken, zoo is er ook in de maatschappelijke verhoudingen veel dat bij de bestrijding daarvan in 't oog dient te worden gehouden. Zoo is bv. eene bedompte vunzige woning stellig eene oorzaak die den werkman van den eigen haard terughoudt en hem de verpoozing na zware dagtaak, in kroegen of drankhuizen doet zoeken. Sluit men nu eenvoudig de openbare drankwinkels, zonder iets in de plaats te geven, terwijl nog maar schaars in de behoefte aan gezonde en vrolijke arbeiderswoningen is voorzien, geen twijfel of er zullen clandestine gelegenheden als paddestoelen uit den grond oprijzen, wier verpestende invloed honderdmaal erger nadeel aan zedelijkheid en gezondheid zal berokkenen. En indien het waar is dat dorst naar sterken drank in gelijke mate wordt opgewekt als voedzame, zenuw- en spierversterkende bestanddeelen aan de voedingsmiddelen der arbeidende klassen ontbreken, en de onreinheid en verzuimde huid-cultuur de versterkende zuurstof beletten de poriën van het lichaam te doordringen, zou dan het afschaffen van accijnsen op noodzakelijke levensbehoeften, het *vleesch* en de *zeep*, niet in de voorste rei dienen te komen der middelen tot afdoende bestrijding van het algemeen erkende euvel?

Ook hier geldt „gouverner c'est prévoir" en dat prévoir bestaat in het wegnemen der oorzaken van het kwaad: „cessante causa cessat effectus"

Of we dan alléén van staatsbemoeiing heil verwachten? Verre van daar. We zijn overtuigd dat die algemeene volks overtuiging, waarop in den aanhef is gewezen, vrijwillig veel sneller en krachtiger middelen zal aangrijpen in den aangebonden strijd dan de dwingende kracht van het gezag kan aanbieden, doch dat belet niet dat men van den Staat mag eischen zijne inrichting zoo te hervormen, dat de vrije werking der sociale krachten ten goede er niet door worde gestremd.

Reeds doen zich verschijnselen voor — en het is meer bijzonder

Digitized by Google

daarop dat wij de aandacht wenschen te vestigen — dat de onbeschermde nijverheid zich voorbereidt om te kunnen voorzien in de behoeften welke ongetwijfeld zullen toenemen naarmate het misbruik van sterken drank zal afnemen; en onder die behoeften noemen wij in de eerste plaats die aan gezonde, versterkende volksdranken. De bierfabrikatie, die trouwens eene lange geschiedenis heeft, schijnt geroepen te zijn, bij de opkomst van een vierden stand in onze hedendaagsche maatschappij, daarin te voorzien.

Kan men de schrijvers der oudheid gelooven, dan is Egypte het vaderland van het bier en zijn beroemde Koning Osiris de eerste bierbrouwer. Pelusium aan de monden van de Nijl was bij uitnemendheid de bierstad der oudheid. Grieken en Romeinen, Galliërs en Teutonen, zij lieten zich het bier wel smaken, en de sagen der oude Saxers gingen zelfs zoo ver om het bierdrinken als een der bekoorlijkheden van het Walhalla te schetsen.

In de middeneeuwen was het bier een der belangrijkste uitvoerartikelen. De dertigjarige oorlog doodde, nevens zooveel andere takken van volkswelvaart, ook deze industrie. Het bier bleef, wat zijne kwaliteit betrof, op hetzelfde lage peil als de algemeene welstand, en met het verval zijner voortreffelijkheid, verviel ook de vraag voor export. Brandewijn en genever namen, vooral in Noord-Europa, dat vroeger zijne bieren door de Hansa had betrokken, zijne plaats in. Zoo bleef het tot aan de 19e eeuw. Na afloop der Napoleontische oorlogen verkreeg men allengs, bij verbeterden socialen toestand, ook weer beter bier. Hoe in onzen tijd de bierfabrikatie is vooruitgegaan, is overbekend. Het is een handelsvoorwerp geworden dat op de in- en uitvoer-staten eene belangrijke plaats inneemt. Wat ons land betreft, wijst de toeneming van den accijns binnen 10 jaren (1868—1877) met ruim 30 pCt. op een verhoogden bloei. Ook kennen wij de verschillende op groote schaal aangelegde Beijersch-bier brouwerijen, door associatie van kapitalen in 't leven geroepen, en waarvan sommigen zelfs het praedicaat *Koninklijke* mogen voeren dat zij met eere handhaven; — maar wat niet zoo algemeen bekend is, dat is hoe een particulier, met geringe hulpmiddelen begonnen, eene ouderwetsche dorpsbrouwerij in eene belangrijke fabriek van Engelsche bieren heeft weten te herscheppen, die een product aflevert dat de vergelijking met de beste Engelsche en Schotsche bieren kan doorstaan, en dat wel tegen ¼ lager prijzen dan de Engelsche, en zelfs lager dan de prijzen die voor Beijersch worden bedongen. De energie van dien ondernemer, den heer

Digitized by Google

J. A. Corman te Vlijmen, zou op zich zelve reeds waardeering verdienen, doch van ons standpunt is het meer het economisch verschijnsel van het zich ontwikkelen eener op kleine schaal begonnen industrie, ten platte lande, dat de aandacht vordert. De vraag is te behandelen, naar de oorzaken van minder productie-kosten, welke van zelf aanmerkelijk lager marktprijzen toelaten voor een in gehalte concurreerend product en eene uitbreiding van debouché van ongekenden omvang doen verwachten. Bedriegen we ons niet geheel, dan zijn *Cormans pale ale* en *extra stout*, — biersoorten waaraan nu reeds bij het verbruik, boven de Engelsche en Schotsche soorten een voorkeur wordt gegeven —, gelet op de aanmerkelijk lagere prijzen, bestemd om de plaats van genever als volksdrank voor een goed deel in te nemen.

Reeds nu is de aflevering zoo aanzienlijk, dat de ondernemer genoopt is zijne brouwerij uittebreiden en stoomkracht te gaan aanwenden om bij elk brouwsel 80 à 100 tonnen van 1,5 Hectoliter te kunnen fabriceeren, wat een accijnsprovenu van ieder brouwsel van f 40.— à f 50.— zal opleveren.

Hoe kwam de man, zal men wellicht vragen, achter het fabrieksgeheim? Ons dunkt, we hooren den ondernemer, die als eenvoudig werkman, natuurlijk met een helder hoofd en open oog, zijn vak in voorname Duitsche en Belgische brouwerijen aanleerde en nu onlangs zijne ervaring aanvulde door eigen waarneming in Engelsche en Schotsche fabrieken, antwoorden: „het grootste en beste fabrieksgeheim is: *er niets bij doen.* Eenvoudig *gerst* (mout) *hoppe* en *zuiver water*, dat zijn de grondstoffen waarvan ik mij bedien, maar in juiste evenredigheden, met nauwlettende opvolging van chemische wetten als hoofdzaak."

Dan, waaraan is gezegd economisch verschijnsel toe te schrijven? Ons komt het voor, dat de uitbreiding der versnelde transportmiddelen, waardoor weldra iedere streek, even goed als de groote centra der bevolking, aan het net van land- en waterwegen zal zijn verbonden, antwoord geeft op de gestelde vraag. Die uitbreiding van het ruilverkeer moet noodwendig een decentraliseerenden invloed op de volksnijverheid uitoefenen. Men heeft aanvankelijk gemeend, en uit dien hoofde aan de kleinere plaatsen reeds een wissen ondergang voorspeld, dat de fabriekmatige nijverheid om op groote schaal te kunnen worden gedreven, zich meer en meer in de groote centra der bevolking zou samentrekken. Wat we hier zagen geeft echter grond om op den duur veeleer het omgekeerde te verwachten. Wanneer het bezwaar der trans-

Digitized by Google

portkosten de schaal niet meer naar de steden doet overhellen — en dat is weldra van de dalende beweging der Spoorwegtarieven te verwachten — dan biedt het platteland, en niet slechts voor de bier-fabricatie maar ook voor andere, in meerdere ruimte, frisscher water, en onbelemmerde vrijheid van beweging, bij goedkooper levenswijze voor het werkvolk, waarlijk niet te versmaden voordeelen aan, die de schaal naar zijne zijde kunnen doen overslaan. In deze verwachting werden wij nog versterkt bij het vernemen der reden waarom de heer C. terstond van een vroeger gevormd plan om zijne industrie te verplaatsen terugkwam, toen de zekerheid was verkregen dat spoedig de spoorbaan 's Bosch—Zwaluwe zou worden gebouwd.

Vreesden we niet al te ver van ons onderwerp af te dwalen, dan zou nog een andere nieuwe industrie der Boven-Langstraat allezins eene breeder bespreking verdienen, eene industrie die mede geroepen schijnt om een volksdrank aan te bieden ter bestrijding der alcoholische dranken: de verduurzaamde vruchtensappen van frambozen, kruisbessen, aalbessen enz. Men weet dat een handel op groote schaal in die vruchten te Vlijmen en omstreken wordt gedreven, met bestemming tot uitvoer naar Engeland. Aan dien handel dankte men reeds den zeer intensieven tuinbouw welk daar wordt aangetroffen. Nu is men echter door de overweging dat de loonen in Engeland merkelijk hooger zijn dan hier, en dat bij vervoer der vruchten in ruwen staat naar ginds de vracht van den afval als weggeworpen is te beschouwen, tot het inzicht gekomen dat ook op dit terrein een ruim veld voor eene ondernemende hand open ligt. Was het wonder dat de ondernemende C., toen hij de Engelsche bierfabricatie ging afkijken, tevens een blik sloeg in de bereidingswijze dier vruchten en op de veelzijdige bestemming welke aan het eindproduct daarvan wordt gegeven?

Reeds is op zijn initiatief eene combinatie gevormd met het doel om weldra ook daarin te trachten de Engelsche industrie op zijde te streven.

We stellen ons voor, dezen nieuwe onderneming met onze volle aandacht in hare opkomst en ontwikkeling te volgen en daarvan te zijner tijd de uitkomsten mede te deelen. Hartelijk hoopen wij dat ze aan de streek, welk onlangs zoo vreeselijk door watersnood werd geteisterd, eene nieuwe bron van welvaart zal opleveren, waardoor zij, even als het Departement *des Landes*, weleer een der

Digitized by Google

armoedigste streken van Frankrijk, dank de industrie der verduurzaamde vruchten, tot ongekenden bloei zal kunnen geraken.

We hopen tevens dat beide ondernemingen, die qua nijverheid natuurlijk geen bescherming (*) noodig hebben, evenwel die welwillende belangstelling in hare ontwikkelingsperioden zullen ontmoeten, waarop zij aanspraak mogen maken, bij het schoone doel dat hier, naast eigén welvaart der ondernemers, beoogd wordt, namelijk om, door aanbieding van gezonde, versterkende volksdranken, het misbruik van sterken drank te helpen bestrijden.

C.

(*) Toeneming van bier-consumtie, ook als middel om indirectelijk het jenever-verbruik te bestrijden, juichen wij zeer toe, doch omtrent het niet-beschermd zijn der inlandsche bierfabrikatie zijn wij het met den S. niet eens. Gelijk bij vele onzer accijns-artikelen het geval is, wordt bij invoer een regt geheven dat den accijns verre overtreft, en alzoo ongetwijfeld een protectieve strekking heeft. Zoo is het vreemde Bier bij ons belast met *f* 3 per hectoliter, en de Statistiek van handel en Scheepvaart over 1880 geeft dan ook aan (Overzigt Staat D, II Deel pag. 548), voor Bier een invoer tot verbruik ter waarde van *f* 111.026 belast met *f* 55,513 invoerregt, of 50 pCt. der waarde! Wij hebben die anomalie in ons tarief meermalen besproken, even als de belemmering welke onze wetgeving door het niet verleenen van afschrijving van suikeraccijns, aan sommige industrien oplegde, onbillijkheid welke eerst zeer onlangs bij de wet, en dezer dagen door het K. B. tot regeling der teruggave van accijns bij uitvoer, o. a. voor de fabricatie van vruchtensap en derg. is opgeheven. RED.

Digitized by Google

PAPIER-FABRIEKATIE EN BESMETTELIJKE ZIEKTEN.

(CORRESPONDENTIE.)

Van de Directie der Koninklijke Nederlandsche Papierfabriek te Maastricht, ontving *de Economist* de navolgende beschouwingen over het artikel van Dr. Ruysch: *Lompenhandel en Besmettelijke ziekten*, voorkomende in ons nº. van Januarij ll.

Aan deze opmerkingen (blijkens schrijven van den hr. Dir. Lhoest overeenkomende met zijne fransche Brochure „*Observations critiques* enz." *niet in den handel*), willen wij billijkheidshalve gaarne plaats verleenen, terwijl wij tevens, tot sluiting van het debat in dit Tijdschrift, het wederantwoord van Dr. Ruysch doen volgen.

Sedert eenigen tijd, en vooral in Limburg, schrijft de Directie is de openbare gezondheid aan de orde van den dag. En zeer terecht. Maar om het welslagen van zoovele loffelijke pogingen niet in gevaar te brengen, vermijde men overdrijving, en bouwe geen theoriën op valsche of onvoldoend waargenomen feiten, anders bereidt men zich teleurstellingen voor, en wij vreezen dat de heer Ruysch, van wien dezer dagen een opstel in dit tijdschrift verscheen, welk opstel later door de voornaamste dagbladen van ons land werd overgenomen, dergelijke teleurstelling niet kan ontgaan.

Dit opstel heeft de algemeene strekking het groote gevaar, voortvloeijende uit het transport en de hanteering der lompen, in het licht te stellen, en meer bepaaldelijk, administratieve maatregelen in het leven te roepen.

Er is hier sprake van zekere feiten die in onze fabriek zouden geconstateerd zijn geworden, en welke zouden bewijzen, dat de lompen een groot gevaar van verspreiding van pokken, en daarbij evenzeer van epidemiën in het algemeen opleveren.

Zichier, in somma, de feiten, zooals het werkje van Dr. Ruysch

Digitized by Google

dezelve aangeeft, en waarvan eenige in 1879, andere in 1880 zouden waargenomen zijn:

1e Serie van feiten: „In 1879 werd te Maastricht door Dr. „Du Moulin, op een oogenblik dat sinds vele maanden in geheel „Limburg, zich niet één geval van pokziekte had voorgedaan, „een geval van pokken geconstateerd bij een meisje arbeidende in „de Koninklijke papierfabriek aldaar, en belast met het sorteren „van lompen, afkomstig uit de landstreek Visé-Luik, alwaar op „dat oogenblik vele gevallen van pokken voorkwamen.

„Dank zij de uitstekende maatregelen zoodra zich de ziekte „openbaarde, ter afzondering en ontsmetting getroffen, en de al„gemeene revaccinatie der arbeiders en arbeidsters der fabriek, „breidde zich de ziekte niet uit. Dit jaar kwamen te Maastricht „geene andere gevallen van pokken voor."

Werkelijk kwamen er geen andere gevallen van pokken voor, en wij willen wel aannemen dat de bedoelde persoon, met name Bosch, waarvan hier sprake is, en die hoogstens 14 dagen van onze fabriek is afwezig geweest, de pokken heeft gehad, alhoewel zij er geene sporen van vertoont, maar wat wij ten sterkste tegenspreken, is, dat men geconstateerd heeft, of zelfs heeft *kunnen* constateren, dat zij lompen voortkomende uit de landstreek Visé-Luik zoude behandeld hebben, daar zij noch sorteerster, noch snijdster was, hetgeen door onze boeken van dien tijd gemakkelijk te verifieren is.

In werkelijkheid was deze vrouw werkzaam in een locaal, verre van de lompensorteerders verwijderd. De lompen komen eerst in dit locaal, na stuk voor stuk door de handen der snijdsters te zijn gegaan, en eene sortering en voorloopige reiniging te hebben ondergaan. Het is mogelijk dat gemelde B. eenige stukken Luiker-lompen (in allen geval met eene veel grootere hoeveelheid inlandsche vermengd) bij hun transport naar de lompenkookketels aangeraakt hebbe, dat is echter noch bewezen, noch door iemand te bewijzen, dergelijke bewijzen onmogelijk zijnde.

Men heeft gevonden dat behandeling van Luiker-lompen, dit pokkengeval kon verklaren, en nu heeft men dit maar als de waarheid aangenomen.

Zeer gemakkelijk inderdaad!

Echter zoude de waarheid niets van hare regten verloren hebben, indien men zich bepaald had tot de *veronderstelling*, dat de ziekte behandeling van Luiker-lompen tot oorzaak zoude kunnen gehad hebben.

Digitized by Google

In allen geval rechtvaardigde dergelijk nietig feit geenszins de volgende zinsnede, destijds gebruikt in eene mededeeling aan de Couranten. „De pokken zijn uitgebroken onder de werklieden der Koninkl. Nederl. papierfabriek." Welk eene vreeselijke tijding? Heeft men zich overigens wel eens afgevraagd, waarom eene onzer arbeidsters niet even goed door deze ziekte kon worden aangetast als eene vrouw, vreemd aan onze fabriek?

2e Serie van feiten. „In 1880 toen de pokken in verschillende „Belgische gemeenten epidemisch hebben gewoed, werd 21 Juni, „door Dr. Bachelier te Maastricht, terwijl aldaar, noch in de om„streken, geen geval van pokziekte voorkwamen, andermaal een „geval van pokken bij eene arbeidster uit dezelfde fabriek geconstateerd, die lompen had behandeld, welke voor een groot deel „uit het besmette België waren ingevoerd.

„Den 25n Juni werd wederom — ditmaal door Dr. Schols — „een geval waargenomen bij eene sorteerster die op hetzelfde „locaal als de eerst aangetastte, aan dezelfde balen werkzaam „was geweest, terwijl eindelijk den 3n Juli door dienzelfden ge„neeskundige de opzichter van het lompenmagazijn dierzelfde „fabriek, als poklijder onderhanden genomen werd. Een der sor„teersters bezweek aan de pokken. Beide meisjes waren nog geen „jaar in dienst der fabriek en dus — daar sinds hunne opname „geene algemeene revaccinatie had plaats gehad — niet als de „andere arbeidsters ten vorige jare gerevaccineerd, toen in 1880 „het beschreven geval bij een der sorteerders werd geconstateerd." (*)

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

„Deze feiten zijn wel is waar klein in getal, maar ze hebben „het voorrecht naauwkeurig door verscheidene personen geconstateerd te zijn en duidelijk te spreken."

Hier staan wij werkelijk verbaasd, en vragen ons af, waar de Hr. Ruysch zijne inlichtingen toch wel gehaald heeft. Ziehier de feiten:

Ten eerste waren de 3 personen in questie gerevacineerd — de twee meisjes met het geheele personeel der fabriek, waaronder zij behoorden (het bewijs ligt voor iedereen ter inzage), de zoo-

(*) Wij behouden ons het punt voor, dat geene andere gevallen in Maastricht noch omstreken zouden voorgekomen zijn — zulks is onjuist.

Digitized by Google

genaamde opzigter van het lompen-magazijn 14 dagen voor zijne ziekte (pokken, gewijzigde pokken of hoe moeten wij het noemen).

Ten tweede, was het overleden meisje, genaamd Coemans, noch sorteerster, noch snijdster, zij werkte in het locaal, vanwaar de gesneden en gesorteerde lompen naar de lompenkookketels worden afgegeven.

Ten derde, even als in 1879 was de hoeveelheid lompen welke wij uit België ontvingen, zeer onbeduidend tegenover de hoeveelheid uit Holland aangevoerd, het was dus niet mogelijk lompen te sorteren „voor een groot gedeelte uit België afkomstig."

Eindelijk was de zoogenaamde opzigter niemand anders dan een hoofdbeambte, belast met de gebouwen der fabriek, die mogelijk in maanden geen voet gezet had in de totaal afgezonderde werkplaatsen waar de lompen behandeld worden, en die ook buiten zijn werkkring lagen.

Is het niet te betreuren dat de heer Ruysch, in een zoo teedere zaak, zich op die wijze in dwaling heeft laten brengen?

Al onze beweringen kunnen door getuigen en onze boeken bewezen worden, — en wij verlangen dat ons deze bewijzen gevraagd mogen worden — wij verlangen *licht*, *het volle daglicht*.

Zeker heeft ons destijds de gedachte aan de mogelijkheid eener epidemie diep bewogen, en hebben wij toen de door Dr. Ruysch opgesomde maatregelen genomen, beschermende maatregelen, welke wij sedert dien tijd niet gestaakt hebben. — Dit neemt echter niets weg van de ontkenning der feiten.

Eene opmerking van ouderen datum vinde hier nog hare plaats: In de cholera-epidemie van 1866 werd geen onzer lompensorteersters aangetast, en voordat ons het tegendeel bewezen wordt, kunnen wij de veronderstelling uitgedrukt op pagina 39 van het werkje dat wij bestrijden, als zijnde de lompen een machtig vervoermiddel voor alle epidemien, niet aannemen.

Het is dus bijna een vierde eeuw, dat wij den gezondsheidstoestand van ons fabrieksperseneel gadeslaan, en het is opmerkenswaardig dat gedurende al deze jaren geene aanstekelijke ziekte ons personeel heeft aangetast.

Voorzeker zou eene dergelijke buitengewone verschooning de internationale maatregelen, welke men, zonder achting voor de bedreigde belangen, in het leven wil roepen, niet rechtvaardigen.

Het doet ons waarlijk leed, dat Dr. Ruysch, vóór hij deze feiten zoo stellig bevestigde, niet geraden heeft geacht bij ons,

Digitized by Google

die in deze toch het beste op de hoogte moesten wezen, inlichtingen te vragen. Wij zouden hem die volgaarne verstrekt hebben.

Tot hiertoe hebben wij uitsluitend eenige alleenstaande feiten onzer fabriek op rekening gesteld, onderzocht, maar ook achten wij het ons ten plicht, ons veld verder uit te breiden, ten einde het bewijs te leveren, hoe overdreven de gevaren zijn, waarmede men ons, met een ijver, een goede zaak waardig, bedreigt.

Het is ons niet mogelijk de door vreemde geneeskundigen, waarop de heer Ruijsch zich beroept, waargenomen feiten in twijfel te trekken, noch de theoriën, die dezelve daaruit afleiden, te bestrijden; maar waarom zoo veraf gaan zoeken, wanneer zich rondom ons onloochenbare feiten voordoen, feiten welke hier ter plaatse gecontroleerd kunnen worden? Onder dat opzicht kan onze fabriek als een uitgebreid laboratorium, waar men proefnemingen verrigt, waar men de feiten bij den dag opteekent, aangemerkt worden. Gelijk men zien zal, doen deze feiten alle gedachte aan de vermeende gevaren, voortvloeijende uit transport en hantering der lompen, voortkomende uit het binnenland of de aangrenzende landen, als overdreven verwerpen. Ziehier de feiten in al hunne naaktheid:

Van af het jaar 1875, dus sedert 7 jaren, boeken wij de sterfgevallen van ons personeel, benevens de oorzaken van den dood, en wij bevinden op een personeel zich tusschen een cijfer van 500 à 600 personen bewegend: 45 sterfgevallen of 12 pCt. *Van deze statistiek het lompenpersoneel isolerend, vinden wij voor dit personeel naauwelijks* 10 pCt.

Deze cijfers zijn welsprekend.

Gaan wij van onze fabriek over op de stad Maastricht, van de stad op de provincie, en van de provincie op het geheele Rijk, dan bevinden wij, wat pokziekte betreft, de volgende cijfers uit officieele bronnen over de jaren 1870 tot 1880 geput:

Digitized by Google

STATISTIEK WEGENS HET AANTAL STERFGEVALLEN IN HET ALGEMEEN EN TENGEVOLGE VAN POKKEN.

JAREN.	IN NEDERLAND.		IN LIMBURG.		IN MAASTRICHT.		AANMERKINGEN.
	Totaal	aan pokken	Totaal	aan pokken	Totaal	aan pokken	
1870	93,066	706	5440	1	834	„	* De meeste gevallen kwamen voor in de provincien: Z.-Holl. 7504, N.-Holl. 3009, N.-Brab. 1118, Utrecht 1972 — stertgevallen door pokken.
1871	106,978	*15,787	5221	172	878	16	
1872	94,594	3731	5804	201	702	2	
1873	89,285	351	5177	4	772	„	
1874	85,069	130	4707	1	721	„	
1875	96,834	195	5238	„	809	„	
1876	90,186	113	5185	1	805	„	
1877	86,289	26	4609	„	662	„	
1878	90,735	11	5381	„	865	„	
1879	90,024	8	5022	„	920	„	
1880	95,282	79	5776	1	832	1	
	1,018,342	21,137	57,560	381	8800	19	
		20.6 °/oo		6.6 °/oo		2.0 °/oo	

Aldus werden in het geheele Rijk, op 1000 stergevallen, 20.6 door pokken geconstateerd, terwijl zulks voor de provincie Limburg slechts 6 °/oo, en voor onze stad slechts 2 °/oo bedroeg

En nog verkrijgen deze reeds zoo welsprekende cijfers eerst al hunne kracht, wanneer men in aanmerking neemt dat:

van al de steden des lands, onze stad diegene is welke de meeste lompen verbruikt, zoodat volgens den schrijver, onze papierfabriek het brandpunt van pokken en andere epidemien zou moeten wezen;

van al de provincien des lands, Limburg de meeste lompen verbruikt, en wij vermeenen dat het de eenige provincie is, die lompen uit Belgie trekt.

Indien wij met dezelfde ligtvaardigheid waarvan sommige schrijvers ons het voorbeeld geven, gevolgen gingen trekken, zouden wij de statistiek het omgekeerde doen zeggen, van hetgeen dezelve volgens den Hr. Ruijsch constateert, nl. dat: het aantal sterfgevallen ten gevolge van pokken, in omgekeerde reden staat tot de hoeveelheden lompen die behandeld worden.

In allen geval moet men erkennen dat, niettegenstaande de volgens Dr. Ruijsch zoo ongunstige ligging onzer fabriek, onzer stad, onzer provincie, de statistiek proportionele sterftecijfers aanwijst, die verre zijn beneden die van het geheele Rijk. En

Digitized by Google

waarom zou men dan juist hier de bijzondere hulp der regeering willen inroepen?

Moeten wij nu nog doen opmerken dat terwijl de pokkenepidemie, in één jaar 7504 slachtoffers in Zuid-Holland, 3009 in N.-Holland, 1109 in N.-Brabant en 1972 in Utrecht eischte, wij uit gemelde provincien honderd duizende kilo's lompen ontvangen hebben?

Wij willen niemand kwetsen, en voorzeker niet den heer Ruijsch, die de plichten van zijn ambt naar zijne inzigten vervult, maar ook niemand zal ons het recht van verdediging betwisten, daar wij met name geciteerd zijn geworden. Niemand zal ons het regt willen betwisten om ook onze ondervinding, waar het feiten geldt die op den algemeenen gezondheidstoestand betrekking hebben, in de schaal te leggen.

Het is met dat doel dat wij sedert lang den maatregel nemen, eene geregelde statistiek in onze fabriek bij te houden.

Het is met datzelfde doel dat wij, hierin zoovele fabrieken vooruitstrevend, maatregelen van reinheid, luchtverversching en ontsmetting genomen hebben.

Het is insgelijks met dat doel, dat wij steeds zullen voortgaan alle *praktische* middelen op te sporen om epidemien te voorkomen, waarvan wij de mogelijkheid geenszins betwisten.

Maar wat wij vreezen, is: autoritaire maatregelen, genomen onder den invloed van gewaagde leerstellingen, en die, terwijl zij het doel niet kunnen bereiken, op louter schadelijke resultaten voor de industrie moeten uitloopen.

Onze Industrie nogtans speelt eene groote rol in de wereld; daargelaten de beschavende zijde van de papierfabrikatie, is zij het nog die dezen afval, dit uitwerpsel der beschaving opneemt, zuivert en onschadelijk maakt, en in een product verandert, waarvan oog noch hand afkeer gevoelen.

En het is deze industrie, eertijds helaas, zoo bloeiend in ons land; deze industrie, als zoovele anderen reeds opgeofferd aan belangen van anderen aard, welke men door knevelende maatregelen zoude willen aan banden leggen, onder voorwendsel dat zij eene bron van kwaad zouden zijn, terwijl zij in werkelijkheid eene bron van zegen is.

Maastricht, Februarij 1882.

Digitized by Google

NOG EENS DE LOMPEN-QUAESTIE.

In eene dezer dagen verspreide brochure, getiteld: „Observations critiques à l'occasion d'une brochure sur la variole" komt de Heer Lhoest, directeur der Kon. Ned. papierfabriek te Maastricht, op tegen mijne beschouwing in Economist Janv. ll. omtrent den oorsprong der pokkengevallen die in 1879 en 1880 onder het personeel zijner fabriek zijn waargenomen, en wel op oogenblikken dat deze ziekte overigens te Maastricht niet voorkwam.

De Heer Lhoest meent op tweederlei gronden protest te moeten aanteekenen tegen mijne z. i. onjuiste beschouwingen, waarvan hij vreest dat, werden zij niet weêrsproken, allicht wettelijke bepalingen ten nadeele der papier-industrie het gevolg zouden kunnen zijn. Hij spreekt in de eerste plaats als papierfabriekant maar ook tevens als Staatsburger, omdat hij vreest dat wij in casu op het gebied der aetiologie aan het dwalen zijn geraakt, en dus de ware oorzaken der ziekte voor ons verborgen zullen blijven. Met genoegen nam ik het schrijven van den Heer Lhoest ter hand; zal toch eene zaak juist beoordeeld worden dan moet ze van alle zijden bezien worden; na de hygienist dus de industrieel, want beider belangen plaatsen dezen niet altijd op het zelfde standpunt bij de beoordeeling derzelfde feiten, dat leert ons de geschiedenis van den dag maar al te vaak. Daarom begroeten wij den Heer Lhoest in deze lompen-quaestie bij voorkeur als kampioen voor de papier-industrie; dat rechtvaardigt reeds in alle opzichten zijn protest. Bovendien neemt de papierfabriekant naar onze bescheiden meening eene positie in die eerder de verdediging van den tegenwoordigen toestand wettigt, dan die van den Staatsburger, daar de ondervinding toch onbetwistbaar leerde dat reeds al te veel burgers het slachtoffer werden der besmetting uitgaande van de oude kleeren en lompen, door den Heer Lhoest in bescherming genomen. Straks zal ik nog een paar serien daarvan, tijdens de

Digitized by Google

cholera- en pokken-epidemie in Nederland geconstateerd, als vervolg op de reeds genoemde gevallen ten beste geven.

Doch ter zake. Uit een groot aantal waarnemingen van buitenlandsche en binnenlandsche collega's in een 25tal Nederlandsche, Fransche, Engelsche, Duitsche, Noorweegsche en Italiaansche steden, waaruit m. i. het gevaar der besmetting door oude kleeren en lompen bleek, neemt de Heer Lhoest die welke te Maastricht door de H.H. Drs. Du Moulin, Schols, Bachelier en mij zijn geconstateerd, en roept na toetsing van het door ons medegedeelde aan zijne lezing der feiten, o. a. uit: „n'est il pas regrettable que c'est ainsi qu'on écrit l'histoire?"

Welnu, wij zullen kort zijn en, ter juiste beoordeeling der bedoelde feiten, de beide lezingen eenvoudig met elkaar vergelijken, aan het oordeel van den lezer overlatende, eerst die betreffende het in 1879 geconstateerd geval, daarna die der in 1880 onder het personeel der papierfabriek geconstateerde gevallen.

Ik schreef dan op bladz. 34 van „de Economist" de navolgende regels:

„Eenige feiten door mij in 1879 en 1880 in Limburg waar„genomen en in de jaarverslagen van het Geneeskundig Staats„toezicht gepubliceerd, sluiten zich wonderwel aan bij de gelijk„tijdige waarnemingen der genoemde buitenlandsche collega's, en „maken het mij naar mijne bescheidene meening ten pligt, ook „ten onzent daarop nader de aandacht te vestigen. In 1879 werd „te Maastricht door Dr. Du Moulin, op een oogenblik dat sinds „vele maanden in geheel Limburg zich niet één geval van pok„ziekte had voorgedaan, een geval van pokken geconstateerd bij „een meisje, arbeidende in de Koninklijke papierfabriek aldaar, „en belast met het sorteeren van lompen, afkomstig uit de land„streek Visé—Luik, alwaar op dat oogenblik vele gevallen van „pokken voorkwamen."

Deze voorstelling van dit feit is volkomen in overeenstemming met het officieel verslag door mijn ambtgenoot Dr. Dozy daaromtrent opgemaakt. Laten wij hier woordelijk nagaan wat, tengevolge van eigen onderzoek, aangevuld door mededeelingen van Dr. Du Moulin, door Dr. Dozy omtrent het voorkomen van dit geval werd opgeteekend. Wij lezen dan in het bovenbedoeld verslag aan den Geneeskundigen Raad in de Juli-vergadering van 1879 ter tafel gebracht, waaraan ik mijne mededeeling heb ontleend, dienaangaande het navolgende:

„Te Maastricht kwam in Februari een pokgeval voor bij eene

Digitized by Google

„vrouw die de lompen in de papierfabriek van den Heer Lhoest „sorteerde. Het bleek dat deze lompen uit Luik afkomstig waren, „alwaar pokgevallen voorkwamen. Aangezien de fabrikant geene „kans zag eene zoo groote massa lompen gedurende eenige uren „op eene temperatuur van 100° te houden, hetwelk toch het beste „middel ter desinfectie zou zijn, verkreeg de adjunct-Inspecteur „dat hij zijn werkvolk zou laten revaccineeren."

Wanneer wij beide bovenstaande voorstellingen der waargenomen feiten met elkaar vergelijken, dan zien wij dat, ofschoon de vorm eenigzins uiteenloopt, dat de inhoud van beide mededeelingen nagenoeg dezelfde is.

Slaan wij daarna den blik op hetgeen de Heer Lhoest in zijne „Observations critiques" aangaande deze mededeeling zegt, dan zien wij dat in den grond der zaak ook door den directeur, *al is het ook minder positief*, in hoofdzaak hetzelfde wordt gezegd, namelijk:

„Nous voulons bien admettre que la nommée B .... dont il s'agit et qui a été absente de l'usine pendant une quinzaine de jours au plus, ait eu la variole, bien qu'elle n'en porte guère les traces. Mais ce que nous contestons, c'est qu'on a constaté, ou seulement pu constater qu'elle ait trié des chiffons de Visé ou de Liège, attendu qu'elle n'était ni trieuse ni coupeuse de chiffons, ainsi qu'on peut le vérifier par nos livres de l'époque. En réalité cette ouvrière était employée dans un local fort éloigné des trieuses. Les chiffons n'arrivaient dans ce local qu'après avoir passé morceau par morceau par les mains des coupeuses, et avoir subi un triage et un grossier nettoyage; il est possible que la nommée B. ait touché quelques morceaux de chiffons de Liège, dans leur transport vers les chaudières à débouillir, cela n'est toutefois ni prouvé, ni à prouver: de telles preuves étant impossibles."

De hoofdzaak door Dr. Du Moulin en mijn ambtgenoot medegedeeld, wordt dus hier niet ontkend maar eerder bevestigd. Of de bedoelde B. lompen uitzocht, knipte, verzamelde, in den trommel wierp of op eene ander wijze behandelde, verandert naar mijne bescheidene meening, al bitter weinig aan de zaak, evenmin, of ze met de andere gezond gebleven arbeidster welke lompen sorteerde, in hetzelfde lokaal werkte of in een ander. Voegt men daarbij de opmerking, dat in 1879 noch vóór, noch tijdens het optreden der pokziekte bij het fabriekmeisje, andere pokgevallen te Maastricht voorkwamen — die, ware daarvan den Heer Lhoest maar

Digitized by Google

iets uit de omgeving van B. bekend, zeker wel ter sprake zouden gebracht zijn — bedenkt men daarbij de krachtige toepassing der middelen om 't gevaar van besmetting uit de lompen te voorkomen door algemeene revaccinatie van het personeel der fabriek enz., alles vrijwillig door den Heer Lhoest ondernomen, dan behoeven wij hier niets meer bij te voegen, en laten omtrent de waarde van het verschil tusschen „le fait constaté et le fait possible" gerust het oordeel aan den lezer over, al kunnen wij niet als „corpus delicti" een lomp met het wapen van Luik of Visé gemerkt, vol micrococci, uit de door B. behandelde lompen aantoonen.

Verder schrijft de Heer Lhoest dat ik zoude gezegd hebben „En „1880 alors que la variole regnait en Belgique et nullement dans „le Limbourg, deux nouveaux cas furent constatés, respectivi„ment par les docteurs Schols en Bachelier, parmi les trieuses „de la même fabrique. Une d'elles, qui avait trié des chiffons en „grande partie Belges, succomba. Enfin le surveillant des trieuses „de chiffons lui-même fut atteint, et traité par le docteur Schols. „Aucun des deux trieuses n'avait été revaccinée l'année précé„dente, ces trieuses ne faisant pas encore partie du personnel de „la Papéterie."

Die vrije vertaling acht ik minder gelukkig geslaagd, ik ben daarom verplicht nog even te herhalen wat ik op bladz. 34 neerschreef:

„In 1880 toen de pokken in verschillende Belgische gemeenten „epidemisch hebben gewoed, werd 21 Juni door Dr. Bachelier te „Maastricht, terwijl aldaar noch in de omstreken gevallen van „pokziekte voorkwamen, andermaal een geval van pokken bij een „arbeidster uit dezelfde fabriek geconstateerd, die lompen had „behandeld, welke voor een groot deel uit het besmette België „waren ingevoerd.

„Den 25 Juni werd wederom, ditmaal door Dr. Schols, een geval „waargenomen bij een sorteerster, die op hetzelfde lokaal als de „eerst aangetaste, aan dezelfde balen werkzaam was geweest, „terwijl eindelijk den 3 Juli door dienzelfden geneeskundige de „opzichter van het lompenmagazijn derzelfde fabriek als poklijder „onder behandeling genomen werd. Een der sorteersters bezweek „aan de pokken. Beide meisjes waren nog geen jaar in dienst „van den fabrikant, en dus — daar sinds hare opname geen „algemeene revaccinatie had plaats gehad — niet als de andere „arbeidsters ten vorigen jare gerevaccineerd, toen in 1880 het „beschreven pokkengeval bij een der sorteersters werd geconstateerd."

Digitized by Google

Zooals de lezer merkt, zeide ik volstrekt niet dat er tijdens het eerste weder optreden der pokziekte in 1880 onder het personeel der Konk. Ned. papierfabriek nergens in Limburg pokziekte voorkwam; integendeel op bladz. 32 wijs ik er zelfs op, dat er van af 1 Jan. 1880—1 Aug. 1881 in Limburg negentien gevallen van pokziekte zich hadden voorgedaan, waarvan in de maanden Juni en Juli 1880, toen de ziekte achtereenvolgens 3 personen werkzaam aan de fabriek van den Heer Lhoest aantastte, 3 te Maastricht, 2 te Herten, 1 te Roermond en 1 te Maasniel. Behalve deze gevallen echter, op 21 en 25 Juni en 3 Juli door Dr. Schols en Dr. Bachelier behandeld, kwamen er toen noch te Maastricht, noch in de omstreken dezer stad gevallen van pokziekte voor.

Wat nu betreft de bijzaken, nevens dit vaststaand feit in mijn opstel medegedeeld, deze zijn ontleend aan de mededeelingen der geneeskundigen zelve. Ze zijn overigens van zeer weinig invloed op de eindconclusie; of toch de beide aangetastte meisjes reeds voor 1879 tot het personeel der fabriek behoorden, of wel in 1880 aangenomen werden en dus al of niet bij de algemeene revaccinatie in 1879 op nieuw geënt waren, doet bij de beoordeeling van de al of niet besmettelijke kracht der lompen niets af. Daaruit toch zoude alleen blijken, dat vaccinatie en revaccinatie alleen geen voldoende waarborgen geven tegen het gevaar van besmetting der lompen, maar volstrekt niet dat de meisjes niet door de lompen besmet werden.

Omtrent het gewicht der tegenwerping van den heer Lhoest, dat de verdachte lompen door de arbeidsters behandeld niet voor een groot deel maar voor een klein deel uit België afkomstig waren moeten wij den lezer zelve laten beslissen, terwijl de bemerking dat de laatstaangetaste geen opzichter der lompen-magazijnen, maar „employé supérieur" der fabriek is, in zoo verre ook weinig tot de zaak afdoet, daar uit de mij toegezonden staat van aangifte der besmettelijke ziekte blijkt, dat de Heer Lhoest, als hij zegt dat deze opzichter *misschien* in geen maanden in de lompen-sorteerzalen was geweest, niet volledig was ingelicht, daar hij er wel was geweest, al was die zaal dan ook niet zijn dagelijksch verblijf.

Uit het boven medegedeelde blijkt dus, dat in 1879 *en* 1880 *viermaal achtereenvolgens personen behoorende tot het personeel der papierfabriek van den heer Lhoest, welke personen lompen hadden behandeld of wel het lokaal waar de lompen worden gesorteerd, hadden bezocht, door de pokziekte werden aangetast, op oogenblikken dat te Maastricht*

Digitized by Google

geen andere gevallen van pokziekte voorkwamen, en dat de behandelde lompen ten deele kwamen uit België, alwaar in 1879 *en* 1880 *in verscheidene gemeenten de pokziekte epidemisch optrad.*

De conclusie laat ik aan den lezer over.

Wat nu betreft de statistiek door den Heer Lhoest opgemaakt, waaruit schijnt te moeten blijken dat het lompen sorteeren een zeer gezonde bezigheid is, dat is naar mijne bescheidene meening voor iemand die maar een greintje begrip van statistiek heeft, ook niet veel zaaks.

Had de Heer Lhoest bij het vermelden der pokkengevallen in het Rijk, Limburg en Maastricht ook 1871 en 1872 buiten zijn staatje gelaten, hij had met nog grooter letters de cijfers „éloquents d'eux mêmes" kunnen drukken, want dan was er in Maastricht, gedurende het door den Heer Lhoest dan aangegeven tijdperk, niemand anders aan pokziekte gestorven als zijn lompenmeisje.

In allen geval had de Heer Lhoest bij het opmaken van zijn staatje, tot 1865, het jaar der wording onzer nieuwe geneeskundige statistiek moeten teruggaan. Dan zelfs het jaar 1865 nog buiten spel latende, in welk jaar alleen te Maastricht 49 personen aan de pokziekte stierven, had hij reeds in plaats van 2 p. m. jaarlijks, 7 p. m. sterfgevallen aan de pokziekte te Maastricht gevonden.

Hij had dan het volgend staatje kunnen opmaken:

STERFTE.

	IN HET RIJK.		IN LIMBURG.		IN MAASTRICHT.		
	Totaal.	Pokken.	Totaal	Pokken	Totaal	Pokken.	
1865	96435	»	5594	»	730	49	1866. Cholera heerscht te Maastricht epidemisch. 1867. Vaccinatie en revaccinatie op groote schaal stuitte de ziekte.
1866	108529	1413	5813	215	1065	16	
1867	91209	542	5049	30	808	1	
1868	96514	143	5094	8	760	2	
1869	89157	50	5136	11	719	»	
1870	93066	706	5440	1	834	»	
1871	106978	15787	5221	172	878	16	
1872	94594	3731	5804	201	702	2	
1873	89285	351	5177	4	772	»	
1874	85069	130	4707	1	721	»	
1875	96834	195	5238	»	809	»	
1876	90186	113	5185	1	805	»	
1877	86289	26	4609	»	662	»	
1878	90735	11	5381	»	865	»	1879 en 1880. Roodvonk en diphtheritis heerschen te Maastricht epidemisch.
1879	90024	8	5022	»	920	»	
1880	95282	79	5776	1	832	1	

Digitized by Google

In het tijdperk 1866—1870, (dus 1865 in welk jaar de pokziekte te Maastricht hevig heerschte buiten rekening latende), heeft Limburg, op N. en Z.-Holland na, het grootste aantal ingezetenen aan pokziekte verloren nl. 264, terwijl in N.-Brabant slechts 182, in Friesland 115, en in al de overige provincien minder dan 100, in Drenthe zelfs slechts 5 personen aan pokziekte stierven.

Maar, vraag ik in gemoede, wat zegt nu deze statistiek? mijns inziens niet veel anders dan dat daarbij veel afhangt van het cijfers groepeeren. Zoude ze toch iets beteekenen, dan zoude men niet slechts van de ziekten van het personeel dat de lompen sorteert, maar ook van dat wat ze verzamelt en oplegt, een statistiek moeten maken, bovendien niet alleen van de pokken maar van alle besmettelijke ziekten zoude dergelijk statistiek, van af het jaar 1865, het geboortejaar der nieuwere Geneeskundige statistiek in Nederland, tot heden moeten worden geraadpleegd, want tegen geen besmettelijke ziekte kan men zich gemakkelijker hoeden als tegen de pokken door de vaccinatie, die in Limburg geen tegenstand ondervindt, terwijl de fabriekarbeiders van den Heer Lhoest alle gerevaccineerd worden. Dan ook zoude men bij het opmaken der statistiek betreffende de sterfte aan pokziekte, ook eene statistiek der vaccinatie en revaccinatie moeten kunnen raadplegen; eindelijk zoude men niet alleen het aantal der sterfgevallen door besmettelijke ziekten veroorzaakt, maar ook het aantal der ziektegevallen, van af 1865 tot heden geconstateerd, voor oogen moeten hebben: verreweg het grootst aantal patienten toch herstelt, zoo om slechts een paar te noemen, werden b. v. in Limburg in 1871 niet minder dan 741 personen door de pokziekte aangetast, waarvan echter slechts 172 stierven. Ook zoude nog rekening gehouden moeten worden met de middelen door de bevoegde autoriteiten in het werk gesteld om de ziekte te fnuiken, en op welk tijdstip dit is geschied. Zoo was b. v. blijkens de mededeeling van den toenmaligen adjunct-Inspecteur, spoedige afzondering der lijders in de barakken in 1871 oorzaak dat de ziekte te Maastricht zich niet verder uitbreidde. Hadde de Heer Lhoest in 1879 en 1880 niet zelf zoo krachtig en ingrijpend gehandeld, om, telkens als de ziekte onder zijn volk optrad, in overleg met de geneeskundigen door afzondering, ontsmetting, luchtverversching, vaccinatie en revaccinatie, en andere voorbehoedende maatregelen de ziekte bij de geboorte te verstikken, zijne statistiek der pokkensterfte zoude naar alle waarschijnlijkheid niet zoo betrekkelijk gunstige cijfers voor Maastricht aanwijzen.

Digitized by Google

De heer Lhoest zegt verder, sprekende over de observatiën der buitenlandsche collega's, dat wij beter doen, de feiten rondom ons heen waargenomen te bespreken, dan wel deze waarnemingen ver af te zoeken. Naar onze meening belet het een het ander niet, maar... volgen wij zijn raad. Dientengevolge verwijs ik den lezer naar de in 1872 en 1875 door het Departement van Binnenlandsche Zaken uitgegeven verslagen omtrent de Cholera-epidemie in Nederland in 1866—1867 en omtrent de pokken-epidemie in Nederland in 1870—1873, waarvan de gegevens door onze Nederlandsche collega's werden bijeengebracht en uit welke verslagen maar al te vaak blijkt hoe groote rol de kleeren en lompen afkomstig van besmettelijke zieken spelen, bij de verspreiding der verschillende besmettelijke ziekten. Behalve verschillende der reeds in mijn eerste opstel vermelde gevallen, waar lompen en lompen-kooplieden, oude kleeren, oud beddegoed enz. als oorzaak der verbreiding van de pokziekte werd aangemerkt, kan de lezer zich daar overtuigen dat het optreden der pokken-epidemie 1870—1873 in verschillende plaatsen zijn ontstaan te danken had aan gebrekkige ontsmetting der voorwerpen afkomstig van besmettelijke lijders, en aan de rondwandeling en het transport van besmette kleederen en lompen.

Zoo werd o. a. nog te Breda in November 1870 en te Utrecht in Maart 1880 en Januari 1871 het optreden der pokziekte veroorzaakt door personen die linnengoed, van besmettelijke lijders afkomstig, gewasschen hadden. Op een andere bladzijde draagt daarvan de schuld het beddegoed van een aan pokken overleden persoon, dat zonder eenige voorzorgsmaatregel met eene passagiersboot van de eene gemeente naar de andere werd vervoerd.

Het optreden der pokken te Alkmaar en te Ohé en Laak werd aan besmette kleederen, uit 's Hage en Belgie afkomstig; te Utrecht in 1873 aan besmette dekens, afkomstig van in 1872 aangetastte lijders, toegeschreven. Al de in het verslag genoemde gevallen van besmetting door oude kleeren enz. aan te halen zoude ons te ver voeren; als voorbeeld hoe sprekend de geobserveerde feiten zijn, slechts een paar gevallen, ontleend aan de geschiedenis der epidemie te Muiden en te Tilburg:

„In December 1870 had een ingezetene van Muiden een zijner „dochters, die te 's Hage aan pokken leed, bezocht, hare begrafenis „bijgewoond, en hare kleederen medegenomen. Zijne overige 3 „dochters die met hem te Muiden woonden, namen de kleeding-„stukken in gebruik, werden alle aangetast, en stierven in

Digitized by Google

„Januari 1871. Daarmede was te Muiden eene epidemie ingeleid, „die er 50 menschen heeft weggerukt.

„Tilburg, dat heviger geteisterd was, scheen in Augustus en „September 1873 geheel vrij van pokken. Het beddegoed met toe„behooren van den laatsten (in Juni overleden) pokzieke was ont„eigend en vernietigd, maar de kleeren en eenig huisraad waren „in een ander huis op een zolder geborgen; na 2 maanden hield „eene vrouw zich op dien zolder onledig met het uitzoeken van „eenige goederen die zij verlangde te koopen, en weinige dagen „later werd deze vrouw door pokken aangetast."

Slaan wij nu nog een oogenblik vluchtig den blik op het verslag omtrent de cholera-epidemie in Nederland, dan vinden wij nog sprekender feiten omtrent de overbrenging van deze ziekte door kleederen, beddegoed en lompen.

Het verslag wemelt er letterlijk van. Zoo werd een lompenkoopman van St. Oedenrode, door pokken aangetast op een kar naar Schijndel getransporteerd, de aanleidende oorzaak dat achtereenvolgens 15 personen te Schijndel worden aangetast. Zoo werd de cholera te Tilburg ingevoerd door een oudkleerkoop, met opgekochte kleederen komende uit Amsterdam. Zoo werd ook het eerste geval van cholera te Druten waargenomen bij een kramer in vodden en beenderen. Zoo vinden wij verder in dat verslag o. a. dat te Heusden, Oudenbosch, Hindeloopen, Nieuwsbrug, Leeuwarden en 's Bosch cholera werd ingevoerd of voortgeplant door het ter hand nemen of wasschen van lakens, dekens, oude kleeren enz. terwijl omtrent het voorkomen der ziekte te Rotterdam wordt opgemerkt, dat daar o. a. vooral ook een groot aantal waschvrouwen werd aangetast. Maar waarom verder te gaan? Ik geloof dat de treurige tijdingen van besmetting in mijn vorig opstel en hier genoemd, daarmede inbegrepen de quaestieuse gevallen te Maastricht, reeds meer dan genoeg mijn vrees voor oude kleeren en lompen afkomstig van besmettelijke lijders zullen wettigen, en dat elk onbevooroordeeld lezer zal moeten toestemmen, dat het wenschelijk is dat meer voorzorgen bij het verzamelen, opleggen, vervoeren en sorteeren der lompen worden aangewend dan tot heden is geschied.

Ik ten minste ben daarvan ten volle overtuigd, en al moge de Heer Lhoest of welke andere papierfabriekanten ook, mij nog zoo vele „déceptions amères" voorspellen, of beschuldigen van „éxagérer of établir des théories sur des faits mal observés, avec un zèle, digne d'une BONNE cause," en dergelijke en meer, hij ga in vredes

Digitized by Google

naam zijn gang, ik zal den mijnen gaan, en, zoo als ik dat heden deed, waar ik meen op het duistere gebied van de aetiologie der besmettelijke ziekten eenig licht te zien, dit, waar ik het *noodzakelijk* acht, kenbaar maken, en naar mijne beste overtuiging de middelen aangeven die ik in het belang der openbare hygiène wenschelijk acht, ook al mogten die, waar het niet anders kan, nu en dan in strijd zijn met het belang van eenigen tak van industrie.

Maar tevens zal ik trachten zoo eenvoudig mogelijke maatregelen aan te geven, overtuigd dat praktische uitvoerbaarheid en eenvoud steeds de eerste vereischten moeten zijn van hygiènische maatregelen, zullen die algemeene toepassing vinden. Ik meen dat ook in mijn vorig opstel gedaan te hebben, en heb juist daarom duidelijk omschreven wat ik om de besmetting van oude kleeren en lompen te keeren noodzakelijk achtte, waaruit duidelijk blijkt, dat vooral en in de eerste plaats mijn doelwit is door algemeene en krachtige ontsmetting der kleederen afkomstig van besmettelijke lijders deze hun smettend vermogen te ontnemen. Daarom vraag ik internationale regeling der ontsmetting en, om in Nederland slechts lompen toe te laten uit landen, waar behoorlijk voor ontsmetting der besmette kleederen wordt zorg gedragen. Mochten lompen uit gevaarlijke oorden komen, waar geen ontsmetting wordt toegepast en vaak besmettelijke ziekten heerschen, b. v. Algiers, Egypte, Tunis enz. dan zouden deze, alvorens bij ons ingevoerd te worden, ontsmet moeten worden. Maar is dat te veel geeischt? Mij dunkt het is in de gegeven omstandigheden een bescheiden eisch, daar men het recht had te vragen ze geheel te weeren. Verder wensch ik oprichting van ontsmettingsovens voorzien van voldoend ontwikkeld personeel om de ontsmetting der kleederen en voorwerpen afkomstig van besmettelijke lijders *lege artis* te kunnen verrichten; daar kan de Heer Lhoest, en niemand dan alleen misschien de gemeente-fiscus en de graafbidders, iets tegen hebben, dunkt me. De Minister van Oorlog althans en verschillende gemeentebesturen waren dan ook zoo welwillend aan dezen mijnen wensch, reeds voor ruim een jaar door mij uitgesproken, gevolg te geven.

En wat nu betreft de voorzorgen die ik wenschelijk acht bij het verzamelen, opleggen, transport en sorteeren van lompen, deze zijn, dunkt mij, evenmin drukkend; laten wij ze hier nogmaals woordelijk van bladz. 47 afschrijven:

1°. dat de aanleg der lompenmagazijnen in de bebouwde kom der gemeente verboden worde;

Digitized by Google

2°. dat het vervoer der lompen niet anders moge plaats hebben dan in goed gesloten zakken met een vochtig zeil gedekt;

3°. dat slechts in ruime, luchtige en goed geventileerde, door het geneeskundig staatstoezicht daartoe geschikt geoordeelde lokalen, lompen gesorteerd mogen worden.

4°. dat bij het verleenen van concessien tot oprichting van papierfabrieken worde bepaald, dat aldaar enkel gevaccineerde en op tijd gerevaccineerde sorteersters en sorteerders van lompen mogen werkzaam zijn; dat door de sorteersters daarbij een in de fabriek blijvend kleed moet worden gedragen, terwijl buiten de zaal eene gelegenheid tot reiniging van handen en aangezicht behoort te zijn.

Nu vraag ik in gemoede: wettigen die voorstellen de beschuldiging, dat ik behoor tot hen die het er op toeleggen de papierindustrie den dood te doen, of deze te „entraver par des mesures vexatoires?" Ook ik acht de „coté civilisateur" van de papierindustrie hoog, en erken gaarne dat de sociale waarde door haar aan de gevreesde vuile, waardelooze lompen gegeven voor deze industrie sympathie moet wekken, maar de openbare gezondheid die ik bij de tegenwoordige gebrekkige regeling van het ontsmetten, ophalen, opleggen, vervoeren en sorteeren van lompen, bedreigd acht, heeft naar mijne bescheiden meening, evenzeer hare eischen en rechten. Ik acht daarom reglementeering of herziening der daaromtrent bestaande reglementen en verordeningen bepaald noodzakelijk.

Ik gaf daartoe de middelen aan, die ik het beste dacht. Ik neem daarvan vooralsnog niets terug, maar meen ten laatste er nog vooral op te moeten wijzen, dat het bij de beoordeeling der quaestie vooral zaak is, deze in haar geheel te beschouwen, en dus niet slechts bij de ten opzichte der papierfabrieken gewenschte maatregelen van voorzorg stil te staan, maar vooral ook de aandacht te wijden aan het gevaar, dat door den oud kleerkoop en van uit de lompen-magazijnen dreigt.

Opdat dit niet uit het oog verloren worde, herhaal ik daarom hier tot slot van mijn antwoord, wat ik op bladz. 43 van mijn eerste opstel zeide: „De verschillende zeer uiteenloopende omgeving waarin de lompen verkeeren, op de lange baan die zij afleggen alvorens in den trommel der papierfabrieken rondgewenteld te worden; de verschillende soorten van stations waar zij verzameld, opgelegd of gesorteerd worden, eischen alle bijzondere voorzorgen.

„Worden die genomen, dan wordt het kwaad een zegen, *en*

Digitized by Google

oefent de papier-industrie, waardoor de lompen-afvoer verzekerd wordt, een onbetwistbaar gunstigen invloed uit op de openbare gezondheid. Zeer zeker toch moet voor een groot deel de omvang welke in vroegere eeuwen de besmettelijke ziekten namen, aan het omzwerven der besmette kleeren en lompen, met producten der huiduitscheiding en bakterien bezwangerd, worden toegeschreven; welke omzwerving thans, door de waarde welke de lompen voor de papierindustrie verkregen hebben, korter duurt dan voorheen.

„De minste voddenraper is, *mits hij in staat gesteld wordt zijn taak rationeel en onder de noodige voorzorgen te volbrengen*, in deze uit een hygiënisch oogpunt van onbetaalbaar nut, daar hij het verdachte gevreesde vuil geregeld helpt afvoeren naar den trommel der papierfabriek.

„Zijn de lompen slechts eenmaal daarin neergeworpen, dan is het gevaar voorbij, want zeker bestaat er geen beter middel — tenzij het vuur — om dit verdachte vuil af te voeren. Het komt er dus vooral op aan om, bij het *ophalen*, *verzamelen*, *opleggen*, *vervoeren* en *sorteeren* der lompen, doeltreffende maatregelen van voorzorg te nemen, even goed als dat bij den afvoer van faecalien, meststoffen en ander vuil behoort te geschieden."

Maastricht, 20 Februarij 1882. RUYSCH.

Digitized by Google

DE RUSSISCHE FONDSEN AAN DE AMSTERDAMSCHE BEURS.

Wij meenen dat het nuttig geacht mag worden, de aandacht der Nederlandsche fondsenhouders eens te vestigen op eenige beschouwingen der buitenlandsche pers betreffende den stand van zaken in Rusland.

In *The Economist* dd. 18 dezer vinden wij het volgende artikel.

RUSLANDS TOESTAND.

Men verneemt in den allerlaatsten tijd niet veel nieuws uit Rusland, maar de stand van zaken aldaar is zeer zonderling en, het is te vreezen, niet weinig gevaarlijk. Naar de meening van zeer bevoegde en zeker zeer aandachtige en belangstellende beoordeelaars, is er eene algemeene gisting op te merken bij Ruslands groote legermacht — een macht die meer dan een millioen goed geoefende en dappere manschappen telt — maar zonder dat men zich wel rekenschap schijnt te geven waarheen men wil, en zonder dat eene bepaalde leiding valt op te merken. De Nihillisten zijn in menig opzicht niet geslaagd in wat zij zochten teweeg te brengen, zij zijn vooral er niet in geslaagd afbreuk te doen aan de macht der autocratie; maar in eene zaak hebben zij hun doel bereikt. Zij hebben aan hen die Rusland regeeren schrik aangejaagd, bij hen een ontmoediging veroorzaakt, waardoor zij niet meer in staat zijn hun taak vrijelijk te vervullen. De Keizer regeert nog altoos, maar hij regeert als een man die in een belegerde stad woont, vervolgd door het geluid van het kanon dat hij niet van zich af kan zetten, afgemat door de onmogelijkheid van tot kalmte te komen, te waken hebbende tegen een onmiddellijk dreigend gevaar en tevens over allerlei belangen buitenaf, die op geen afdoening kunnen wachten. Hij is opgesloten in Gatschina, het somberste paleis dat men zich denken kan, als in een vesting, hij is moeilijk te genaken, heeft steeds te zorgen voor de veiligheid der zijnen, en hij wordt vóór zijn tijd nedergedrukt door die erfelijke zwaarmoedigheid, onder welke

Digitized by Google

al zijn voorgangers op lateren leeftijd gebukt gingen. Het is mogelijk dat er overdrijving bestaat in de voorzorgsmaatregelen die genomen worden ter zijner bescherming, zelfs mogelijk opzettelijke overdrijving met het doel om hem afgezonderd te houden; maar dat er noodzakelijkheid bestaat voor voorzorgsmaatregelen is buiten twijfel. Het denkbeeld toch, om de opvolgende Keizers om het leven te brengen totdat de autocratie ineenstort, is niet opgegeven, de taktiek, om door bedreigingen het gevoel van vrees wakker te houden, wordt steeds gehandhaafd. Het Ministerie, ofschoon minder aan gevaar blootgesteld, voelt het gemis van een steeds tegenwoordig zijnd hoofd; het wordt daarbij overheerscht, in zijn handelingen verward, door de noodzakelijkheid om voortdurend vóór alles te zorgen dat een nieuwe aanslag vermeden worde; en deze meening vooral schijnt bij de ministers vast te staan, wellicht niet ten onrechte, dat het hoogst gevaarlijk zou zijn zich met kracht te verzetten tegen iedere verklaarde beweging der gemoederen in Rusland, en inzonderheid tegen de patriotische geestdrijverij die ten grondslag ligt aan de panslavistische beweging. Daarom wordt de panslavistische beweging aan haarzelve overgelaten; de comités zijn gereorganiseerd, de bladen, in dienst der partij staande, schrijven wat hun goeddunkt, en direkte kuiperijen in den Balkan en zelfs in Bohemen en in Oostenrijksch Polen worden ongemoeid gelaten. Het wordt niet eens wenschelijk geacht om de verspreiding der beweging in het leger te keer te gaan, of legerhoofden voor hunne openlijke begunstiging der beweging te berispen, terwijl de minste botsing met het volk angstig vermeden wordt. Hieraan, en hieraan alleen, is het ook te wijten dat zoo weinig doortastend, met zoo weinig flinkheid, gehandeld is ter bestrijding der joden-vervolgingen. Er heerscht onder het volk groote verbittering tegen de joden, niet omdat het joden zijn, maar eenvoudig omdat zij de eenige welvarende burgers zijn; en de regeering vreest dat, zoo zij hunne bezittingen volkomen wilde beschermen, de soldaten van hunne wapenen gebruik zouden moeten maken en dat daardoor de heerschende neiging tot opgewondenheid op eene gevaarlijke wijze zou worden aangehitst. De Nihilisten vinden het gemakkelijker voor ieder door de regeering vergoten bloed om wraak te roepen, dan zich door theorien te laten leiden. Daarom is aan de generaals opgedragen bij de onderdrukking van volksoploopen met geduld en zachtheid te werk te gaan; en het is het ongeluk van Rusland dat alle bevelen van de Centrale Regeering met

Digitized by Google

overdrijving uitgevoerd worden, de uitvoerders gaan altoos verder dan bedoeld werd. Daarenboven heerscht er bij het volk een groote prikkelbaarheid, waardoor men zich gemakkelijk laat meêsleepen, ten eerste om gehoor te verleenen aan alle mogelijke verhalen, zijn ze soms ook nog zoo dwaas; zoo werd in sommige provincien voor zeker gehouden dat de Keizer gevangen zit; en voorts tot handelingen als aanvallen op de rijken in het algemeen of op de joden in het bijzonder. Oploopen, samenscholingen, demonstraties van allerlei aard komen gedurig voor, en het geheele rijk verkeert in een toestand van opgewondenheid, die oorzaak is dat de Minister van Binnenlandsche Zaken niet weet waaraan zich te houden, en die niemand kan leiden of beheerschen; alleen de Keizer zou dit vermogen, maar in zijne treurige afzondering is hij daartoe ongeschikt en niet in staat. Zoo sterk is deze afzondering dat, ofschoon hij als iedere alleenheerscher in al zijn gangen wordt bespied, steeds als door een mikroskoop wordt gadegeslagen; zijn karakter voor zijne onderdanen een gesloten boek blijft, ja zelfs, naar men zegt, menigmaal een raadsel is voor de Ministers die gedurig met hem in aanraking komen, en die dan ook niet weten welken weg hij eigenlijk op wil — te minder weten deze dikwijls wat hij in zijn schild voert, daar hij telkens een gretig oor schijnt te leenen aan allerlei beschuldigingen waaraan hij toch eigenlijk niet gelooft, welke schijnbare lichtgeloovigheid dan ook reeds vele verrassingen heeft veroorzaakt. Waarschijnlijkst is het, dat de Keizer pijnlijk aangedaan wordt door al de kuiperijen, die om hem heen plaats vinden, en die hem met wantrouwen vervullen, niet zoozeer nog omtrent zijn vrienden zelven, als omtrent hunne geschiktheid hem tot raad te dienen.

Het algemeene gevolg van dezen toestand is dat Rusland met zijn groote macht zonder aanvoering en leiding staat, en dat, zoo te zeggen, alles gebeuren kan, vooral het terrein geschikt is voor een gevaarlijke beweging tot oorlog. Schier het eenige denkbeeld waaromtrent eenstemmigheid bestaat, dat duidelijk aan alle leiders der verschillende groepen, coterien en vereenigingen, thans in Rusland werkzaam, voor oogen staat, is, dat alle slavische belangen beschermd moeten worden tegen Oostenrijk, dat door de Panslavisten, en met reden, gehaat wordt. Zij zijn bevreesd dat de Habsburgers Montenegro bezetten, Servië aanvallen, Bulgarije overheerschen en Bosnië inlijven zullen, en daarom zetten zij overal de gemoederen tegen Oostenrijk op. Eene aanzienlijke partij in Bohemen staat onder hun invloed, de Ruthenen in

Digitized by Google

Gallicië worden door hen in beweging gebracht, zij waarschuwen de Serviers dat hunne godsdienstige vrijheid in gevaar is, en bij al de Slaven in den Balkan trachten zij het denkbeeld wortel te doen schieten, dat thans het oogenblik daar is om de overheersching der Magyaren te voorkomen, de naam der Magyaren als een schrikbeeld genoemd wordende daar deze inzonderheid gehaat zijn wegens hunnen kasten-trots. Alreeds zijn deze vermaningen zoo doeltreffend, dat de opstand in Bosnie gaandeweg een ernstiger karakter aanneemt, dat de volksleiders in Montenegro nog slechts met moeite door hun Vorst in bedwang gehouden kunnen worden, en dat ieder oogenlijk Vorst Milan in Servie door een volksoploop onttroond kan worden, in welk geval het Oostenrijksche leger onmiddellijk voorwaarts zou dringen en in het Russische Rijk alle zelfbeheersching verloren zou gaan. De Keizer is oprecht gehecht aan het behoud van den vrede en ernstig strevende naar verbetering der financien van den staat ook het Ministerie verlangt geen oorlog; maar geen van beiden kunnen het wagen ernstige vijandschap op te wekken èn bij het leger èn bij de leidende elementen der bevolking; noch kunnen zij Oostenrijk's vorderingen zonder zorgen gadeslaan; noch ook zich vrijmaken van een heimelijk gevoel dat een groote oorlog, trost al zijne gevaren, de lucht zou opklaren en een einde zou brengen aan een haast onhoudbaren toestand. Werd Rusland geslagen, zoo zou de Czar bezwaarlijk nog slechter af kunnen zijn dan thans; terwijl, zou Rusland overwinnaar zijn, schier iedere inwilliging gemaakt zou kunnen worden zonder aan het prestige van de regeering afbreuk te doen, en zonder vernietiging der autocratie, die de Panslavisten wenschen te behouden. Dit gevoelen is gevaarlijk in een land als Rusland, waar het leger altijd zoo machtig is, waar aanzienlijke troepen-massa's onopgemerkt naar de grenzen gebracht kunnen worden, waar een overtuiging bestaat, al is die dan ook vermoedelijk ongegrond, dat, zou het tot een oorlog komen, Frankrijk daaraan deel zou nemen, en waar steeds toevlucht genomen kan worden tot eene vermeerderde uitgifte van papierengeld — hoe verderfelijk die maatregel ook wezen zoude — om de operatien aan te vangen. Verliest de Czar zijn zelfbeheersching, zoo kan hij tot den oorlog besluiten zonder iemand anders te raadplegen dan zijne militaire omgeving, en, eens de oorlog goedgekeurd zijnde of ook slechts de eerste handelingen, tot dezen leidende, zoo ware teruggaan tegenover de algemeene opgewondenheid in Rusland even gevaarlijk voor

Digitized by Google

de autocratie als een nederlaag. De Czar, die, wij herhalen het, begeerig is den vrede te handhaven, zal allicht op het laatste oogenblik nog op eens en krachtig de geheele beweging den kop kunnen indrukken; maar dat doende zou hij de eenige machtige partij van zich vervreemden, die tegelijk algemeen geacht en gezien is en een voorstander is der autocratie, en groot is nog het gevaar dat hij wachten zoude totdat de beweging hem zelf te machtig geworden ware.

The Statist van denzelfden datum bevatte een niet minder belangrijk artikel. Ook deze schrijver is ongerust. Sedert zoo langen tijd, zegt hij, zijn de zaden voor een nieuwen oorlog in Europa gestrooid, zijn de elementen, waaruit deze ontstaan kan, zich opzamelende, terwijl toch de vrede bewaard bleef, dat men ook thans nog hopen mag, dat de dreigende moeilijkheden op vreedzame wijze uit den weg geruimd zullen worden; maar ongetwijfeld moet de toestand ernstig geacht worden. Onmiskenbaar zijn de betrekkingen tusschen Rusland en Oostenrijk gespannen, en schijnt men als zeker te moeten aannemen dat Duitschland gehouden is voor de belangen van Oostenrijk in de bres te springen. De oorzaak der spanning tusschen Oostenrijk en Rusland is geene andere dan de het hoofd weder opstekende panslavistische beweging in Rusland. De schrijver wijst dienaangaande op dezelfde verschijnselen waarop in *the Economist* de aandacht werd gevestigd.

Het schijnt op den eersten aanblik ongelooflijk — gaat hij dan voort — dat eene Russische regeering dwaas genoeg zou zijn Oostenrijk en Duitschland tot een oorlog uit te dagen, het is inderdaad ook zeer mogelijk dat de Russische regeering volstrekt de hand niet in de beweging heeft. De inwendige toestand van Rusland is in den vreemde zoo weinig bekend, dat het onmogelijk is te beoordeelen in hoeverre de panslavistische beweging slechts van het volk uitgaat of aangedreven wordt door de bureaucratie; maar denkbaar is het zeker dat, in den bestaanden toestand van gisting en anarchie in Rusland, de Panslavisten zich geëmancipeerd hebben van den invloed hunner officiëele leidsmannen en besloten hebben de regeering te noodzaken den weg optegaan, dien zij voor Rusland wenschelijk achten. Waar de revolutie zoodanig het hoofd heeft opgestoken, bepaalt zij zich vermoedelijk niet tot de inwendige aangelegenheden van den staat. Eenigen mogen achten dat de uit den weg ruiming der kwellingen, waaronder de Russen

Digitized by Google

zelven gebukt gaan, het werk is dat het eerst voor de hand ligt; anderen zullen meenen, dat de bestrijding van alle met Rusland verbonden volkstammen een plicht is, die daarbij niet achter mag staan. Het kan dus zijn, dat de Panslavistische comités zich geheel van de leiding der regeering hebben vrij gemaakt, en dat de Keizer, zwak en aarzelend als deze thans is, inderdaad bevreesd is hen tegen te werken. Het is ook mogelijk dat Generaal Ignatieff met opzet tot den opstand in de Oostenrijksche gewesten aanzet. Men moet niet vergeten dat Ignatieff nooit geacht is een groot staatsman te zijn. Hij wordt geacht (of hem wordt verweten) tot den oorlog met Turkije genoodzaakt te hebben en dat gedaan te hebben ter wille zijner panslavistische beginselen. Zoo hij een oprechte panslavist is, kan het zeer wel zijn, dat hij thans ten opzichte van Oostenrijk dezelfde taktiek volgt als vroeger ten opzichte van Turkije. Zeer wel mogelijk is het daarbij, dat hij hoop heeft den oorlog te vermijden. Zijn begeerte is allicht alleen Oostenrijk genoegzaam tegen te werken en bezig te houden, om het te beletten tot Salonika door te dringen. Hij weet wellicht dat, liet men Oostenrijk ongemoeid, het niet rusten zoude alvorens zijn macht tot Salonika te hebben uitgestrekt, en wil slechts deze begeerte naar nieuwe machtsuitbreiding fnuiken, vertrouwende dat het Rusland altoos nog mogelijk zal blijven zich uit het gedrang, waarin het zich gemoeid zou hebben, terug te trekken.

Maar verder ook — gaat de schrijver voort — gedenke men steeds, dat nooit in oorlogsquaestien op de voorzichtigheid van Keizers of staatslieden te rekenen valt. Hij herinnert aan de roekeloosheid waarmede Napoleon III te werk ging toen deze Frankrijk in oorlog bracht met Duitschland. En de tegenwoordige Czar — zegt hij — is, gelijk door iedereen kan worden waargenomen, zoo ter neder geslagen door het lot dat zijn vader onderging, dat men betwijfelen moet of hij wel de noodige kalmte, vastberadenheid en geestkracht heeft, om te beslissen of een buitenlandsche oorlog noodlottig zou zijn of niet, en het kan zeer wel zijn dat hij zich door zijne omgeving laat overtuigen, dat de beste wijze, om aan het nihilisme een einde te brengen en weder de liefde zijn onderdanen te verwerven, zou zijn den oorlog aan het gehate Oostenrijk te verklaren en voor de bevrijding van alle Slavische volkstammen het zwaard te trekken.

Ten slotte treedt de schrijver in eenige beschouwingen omtrent de groote nadeelen die uit een oorlog met Oostenrijk en Duitschland voor Rusland zouden kunnen voortspruiten, oorlog waarbij allicht

Digitized by Google

de Baltische provincien en Polen de prijs zouden zijn die Bismarck voor Duitschland's deel zou eischen, hetzij dat Polen een nieuw rijksland zou moeten worden als blijvend bolwerk tegenover Rusland, of wel dat Polen aan Oostenrijk zou gaan met de westelijke provincien van Turkije en daarentegen de Duitsche provincien van Oostenrijk bij het Duitsche rijk zouden worden ingelijfd. De schrijver zegt, dat dergelijke Bismarckiaansche plannen door velen volstrekt niet onmogelijk worden geacht en, naar het oordeel derzulken, Duitschlands toenadering tot Oostenrijk en verwijdering van Rusland verklaren. Hij wijst er, wat de bijzondere belangen van Rusland in deze aangaat, inzonderheid op, dat het verlies van genoemde provincien niet het minst een onherstelbare financiëele ramp voor Rusland zouden zijn.

Ook in *Le Temps* vinden wij in dato 21 dezer een hoofdartikel, waarin en gelijken geest als in de beide Engelsche weekbladen de panslavistische beweging in Rusland beoordeeld wordt. Wij vestigen verder de aandacht op een belangrijk artikel „La situation en Russie" voorkomende in het nummer van 15 dezer van *La Nouvelle Revue*. In dat geschrift, van een Russische hand, wordt uiteengezet dat Rusland voortaan zijn kracht moet zoeken bij de Oud-Russische partij, dat alleen op die wijze, door feitelijk en zedelijk het zwaartepunt van het Rijk weder te verleggen van het westersch Petersburg naar het oude Moscow de regeering de binnenlandsche moeilijkheden te boven zal kunnen komen. Wij zouden er op willen wijzen hoe hier, op een geheel ander standpunt, het moeilijke dilemma blijkt waarmede de regeering in Rusland te kampen heeft. Die oud-russische partij is immers de partij der panslavisten. Buiten deze, hooren wij betoogen, is er voor Rusland geen uitweg om zich aan de moeilijkheden van den inwendigen toestand des lands te ontworstelen. Deze te volgen, luidt het van andere zijde, voert, mogelijk onbewust, maar zeker tot een nieuwen oorlog, waarbij Ruslands bestaan in hooge mate op het spel zal worden gezet.

Maar reeds genoeg. Ons oogmerk is geenszins zelf te gaan politiseeren. Het eenige wat wij bedoelen is, in vervolg op, en in aansluiting aan onze gewone Beurs-overzichten, de aandacht onzer lezers eens speciaal te vestigen op den stand van zaken in Rusland. Een ieder oordeele voor zich zelf of hij meent eenige, en zoo ja, welke waarde hij meent te moeten hechten aan beschouwingen en beoordeelingen van den toestand als waarvan wij hier een en ander hebben medegedeeld. Merken wij daarbij alleen nog dit op, dat

Digitized by Google

wij onze aanhalingen niet ontleend hebben aan de menigmaal vluchtig neergeschreven overpeinzingen van dagbladschrijvers, maar aan twee weekbladen, welker gematigdheid en ernst algemeen bekend zijn. En welker redacteuren niet ongevoelig

Dat het een onderwerp geldt waardig in de hoogste mate de aandacht van onze Beurs, van de Nederlandsche kapitalisten te trekken; wie zal het ontkennen? Is het toch niet bij honderde en honderde millioenen dat men de Russische fondsen, door het Nederlandsche kapitaal opgenomen, moet tellen? Wij hebben reeds meer dan eens en bij verschillende gelegenheden, in den loop onzer geregelde beursbeschouwingen er op gewezen, dat de voorliefde van de Nederlandsche kapitalisten voor de Russische fondsen ons ongemotiveerd en gevaarlijk voorkwam. Wij hebben gemeend in de tegenwoordige omstandigheden met nadruk op dit denkbeeld terug te moeten komen.

Allerminst bedoelen wij echter thans een paniek in het leven te roepen; of een „sauve qui peut" aan de houders van Russische fondsen toe te roepen. Trouwens het zoude thans weinig baten, indien men van het eene uiterste tot het andere oversloeg, en tot overhaaste verkoopen zou willen overgaan. De buitenlandsche markten zouden, vreezen wij, thans slechts geringe opnemingskracht openbaren. De redevoeringen van generaal Skobelef hebben, op de buitenlandsche markten veel meer dan hier, eene algemeene ontstemming veroorzaakt. Is aan dit incident groote beteekenis te hechten? Het wil ons voorkomen als of dit bezwaarlijk tot een crisis zal leiden, al werd de onruststooker ook blijkbaar slechts met eenige aarzeling teruggeroepen en niet eens geheel gedesavoueerd. Maar wel zijn wij geneigd daarin eene vingerwijzing te zien, waardoor een toestand verraden wordt inderdaad niet ongelijk als door den schrijver in *the Economist* werd aangeduid. Het incident moge voorbijgaan en zal dan allicht spoedig vergeten zijn, maar mogen de lessen daaruit te trekken dit dan niet worden!

De aandacht onzer beurs scheen, wat de Russische fondsen aangaat, in den laatsten tijd weder hoofdzakelijk gevestigd te zijn op de berichten die spreken van allerlei plannen tot verbetering van de financien van den staat. Dat het met deze plannen ernst is bij de regeering, betwijfelen wij geen oogenblik. Maar de vraag is, of niet, zelfs zonder buitengewone voorvallen, deze plannen op zeer groote moeilijkheden zullen stuiten; of niet het gevaar groot is, dat het oogenblik nog niet daar is, waarin aan de uitvoering van dergelijke plannen ernstig de hand geslagen kan

lig zyn voor de financieele voordeelen, die met rooskleurige of zwart of donkergekleurde beschouwingen op de beurs zyn te behalen.

Digitized by Google

worden; en wat niet vooralsnog voor klimmende moeilijkheden gewacht kunnen worden? Moeilijkheden die, nog eens zij het gezegd, het dwaas en lichtzinnig zou zijn als zeker te voorspellen, maar niet minder dwaas zeker daarvoor de oogen te sluiten.

Vooral ook vergete men daarbij dit niet, dat, tegenwoordig wel minder dan ooit, Rusland, wat de financieele zijde van het vraagstuk aangaat, in staat is face te maken aan de eischen die een nieuwe buitenlandsche oorlog zou stellen. Al de verbeteringen die in den financiëelen toestand gebracht moeten worden, bestaan slechts op het papier. Het laatste dienstjaar is met een buitengewoon groot deficit gesloten. De staatsschuld — gevestigde en vlottende schuld — is aanzienlijker en drukt zwaarder dan ooit te voren. De economische en politieke toestand van het land laat — al wordt niet ten onrechte gewezen op de aanzienlijke hulpbronnen des lands die bij een goed bestier van zaken langzamerhand tot ontwikkeling te brengen zijn — voorshands echter geen plaats voor buitengewone opofferingen.

Eenige cijfers mogen omtrent een en ander meer licht geven.

Het laatste dienstjaar, waarvan de rekening is afgesloten, is dat van 1880. Wij laten hier een staat volgen aangevende de Begrooting van dat jaar en de werkelijke uitkomst, alsmede de Begrootingen voor 1881 en 1882.

Digitized by Google

Alles in ronde sommen en in duizendtallen roebels (dus 650.880 = R. 650.880.000).

ONTVANGSTEN.	Begroot. 1880.	Uitkomst dienst 1880.	Uitkomst der begrooting. meer.	minder.	Begroot. 1881.	Begroot. 1882.
Directe belastingen . . .	118.870	110.600	—	8.270	118.750	118.830
Patenten	14.500	14.730	230	—	19.260	19.460
Dranken	225.310	222.390	—	2.920	222.840	226.720
Zout	11.350	13.600	2 250	—	vervallen	vervallen
Tabak	14.030	13 040	—	990	13.050	13.050
Suiker	5.130	4.260	—	870	4.100	7.910
Douanen	88.540	95.210	6 670	—	97.890	100.560
Zegel	12.820	14.390	1.570	—	14.180	14.940
Registratie	7.320	9.740	2.420	—	8.380	9 690
Paspoorten, tollen enz. .	8.690	9.430	740	—	9.220	9.720
Post, telegraaf, mijnen, . enz.	25.490	26.640	1.150	—	25.960	26.180
Staatsdomeinen	25.800	30.790	4.990	—	30.940	34.210
Spoorwegen	21.590	13.460	—	8.130	14.330	19.280
Belasting op spoorwegen en stoomboot en vervoer	8.000	8.090	90	—	8.300	8.100
Diversen	39.980	42.170	2.190	—	41.170	45.560
Div. ontvangst. «d'ordre»	23.460	22.480	—	980	22.450	22.170
Totaal der Gewone Ontvangsten	650.880	651.020	22 300	22.160	650.820	676.380
Buitengew. ontvangst. op rekening van de Spoorwegen	—	—	—	—	—	22.740
Uit het provenu der 5 pCts. billetten der Bank	—	—	—	—	—	60.380
Saldo's v. vroegere dienstjaren	—	—	—	—	—	2.500
						762.000
UITGAVEN.						
Dienst van de Schuld. Eigenlijke Staatsschuld	131.210	132.644	1.430	—	141.410	146.850
Spoorwegleeningen . . .	40.830	40.830	—	—	51.930	51.930
Staats-collegien	2.460	2.990	530	—	1.660	1.650
Eeredienst	10.280	10.180	—	100	10.320	10.300
Keizerlijk Huis	9 190	11.110	1.920	—	9.150	8.950
Ministerie v. Buitenl. Zak.	4.450	4.800	350	—	3.650	3.690
» » Oorlog. . . .	193.780	259.310	65.530	—	206.720	183.490
» » Marine. . . .	29 390	33.190	3.800	—	28.900	27.510
» » Financien . .	88 850	112.750	23.900	—	79.200	78.430
» » de Domeinen	19.060	19.860	800	—	19.830	19.240
» » Binnenl. Zak.	59.100	62.670	3.570	—	61.400	65.120
» » Onderwijs. .	16.790	16.860	70	—	17.700	18.030
» » de openbare wegen. . . .	11.470	13.040	1.570	—	11.590	16.070
» » Justitie. . . .	16.680	16.820	140	—	16.550	16.780
Rijkscontrole.	2 280	2.400	120	—	2.190	2.370
Stoeterijen	160	920	60	—	840	930
Transcaucasie	8.030	8.950	920	—	7.680	7.250
Uitgaven «d'ordre» . . .	—	—	—	—	22.450	22.170
Totaal der gew. Uitgaven	644.710	749.320	104.710	100	639.170	680.760
Buitengew. Uitgaven op rekening van de spoorwegen	—	—	—	—	—	22.740
Afbetalingen aan de Bank	—	—	—	—	—	50.000
Onvoorziene uitgaven . .	—	—	—	—	—	8.500
						762.000

Digitized by Google

Allereerst valt de aandacht op het hoogst aanzienlijke deficit van het jaar 1880. Het bedraagt R. 98.000.000 Zijn er bijzondere oorzaken die dit verklaren? Volgens het rapport van den minister van financien zou dit inderdaad het geval zijn. Ongeveer 55 millioen van de uitgaven van het ministerie van oorlog zijn veroorzaakt door de expeditie tegen de Turkomanen, door de voorzorgsmaatregelen genomen met het oog op de verwikkelingen met China en door buitengewone troepenbewegingen in den Kaukasus, alsmede door veranderingen in de uitrusting van het leger en dergelijke onkosten meer. Niet ten onrechte dunkt ons, vraagt echter *The Economist*, dit onderwerp behandeld, (*) of in dergelijke uitgaven niet telken jare in Rusland te voorzien is, zoodat die volstrekt niet als exceptioneele lastposten beschouwd zouden mogen worden. Voorts wordt door den minister nog een buitengewone oorzaak van het deficit aangegeven, namelijk de slechte oogst van het jaar 1880; de mindere opbrengst der directe belastingen, van den accijns op de dranken en van de spoorwegen zou daaraan te wijten zijn. Gelijk ook door *The Economist* werd opgemerkt, moet men, aldus oordeelende en een zuivere balans willende trekken tusschen de gewone ontvangsten en de gewone uitgaven, echter nog minder vergeten optemerken, dat de vermeerdering in de opbrengst der douanen slechts het gevolg was van buitengewone invoeren, die plaats vonden in afwachting van de met 1 Januari 1881 ingaande verhooging van het tarief en dat de vermeerdering in de opbrengst der domeinen en op het hoofd „Diversen" slechts voortspruit uit vervreemding van activiteiten die den staat toebehoorden. Minst genomen worden de exceptioneele verminderingen der staatsinkomsten door dergelijke exceptioneele vermeerderingen goedgemaakt. Laat men buiten rekening een som van ruim 7 millioen, besteed tot het verleenen van hulp in de door misoogst geteisterde streken, zoo zou men moeten aannemen per saldo voor geheel normale cijfers te staan.

Het dificit is gedekt door

R. 12,080,000 saldo van het provenu der 3de Oostersche Leening
2,440,000 saldo der dienstjaren 1874, 1875 en 1876
33,480,000 rembours uit het spoorwegfonds — dat, gelijk laatstelijk uitvoerig door de regeering verklaard is, debiteur was aan de schatkist.
20,030,000 saldo van het dienstjaar 1879

(*) The Economist 1881 bl. 1616.

Digitized by Google

en 30,270,000 tot slot van rekening bij de Bank opgenomen. Tegenover het totale bedrag van dit deficit is dus weder schuldvermeerdering komen staan; immers het voordeelig saldo van het dienstjaar 1879 was alleen ontstaan doordat alle zoogenaamde buitengewone uitgaven van dat jaar door directe geldleening bestreden waren, en de overbrenging van een som uit het spoorwegfonds, welks middelen slechts door leeningen bijeengebracht zijn, staat feitelijk ook weder met verhooging van het saldo der staatsschuld gelijk.

En welke zijn de werkelijke verwachtingen omtrent de uitkomst van de jaren 1881 en 1882. In een artikel, aan de beoordeeling van het budget van 1882 gewijd, schreef *The Economist* onlangs (*) dat er zeker alle reden was tot erkenning van den goeden wil der Russische regeering om het evenwicht in de begrooting te herstellen, maar dat het toch onmogelijk was om zich te vleien met het vooruitzicht dat de loop van zaken inderdaad zoo wezen zal als de begrooting dit aangeeft. Telken jare opnieuw worden op het papier alle uitgaven zooveel mogelijk gereduceerd — meer dan waaraan het later mogelijk blijkt zich te houden. Het gevolg is eenvoudig dat suppletoire kredieten het budget later moeten komen aanvullen. Deze beliepen:

in 1875	Rb.	15,700,000
„ 1876	„	21,620,000
„ 1877	„	32,890,000
„ 1878	„	20,550,000
„ 1879	„	38,660,000
„ 1880	„	56,200,000

Zien wij nu weder de kosten van het ministerie van oorlog slechts op 206 millioen geraamd voor 1881 en zelfs op slechts 183 millioen voor 1882, tegen bijkans 260 werkelijke uitgave in 1879, zoo is het schier ondenkbaar, dat niet uit dien hoofde een reeds aanzienlijke suppletoire kredieten noodig zullen zijn.

Daarentegen worden de ontvangsten altoos zeer ruim geschat Zoo b. v. de opbrengst der douanerechten. Deze werd voor 1881 nog $2\frac{1}{2}$ millioen hooger geraamd dan de werkelijke opbrengst in 1880, vermeerdering van opbrengst natuurlijk te verkrijgen dank zij de verhooging der rechten, maar klaarblijkelijk werd volstrekt geen rekening gehouden met de invoeren die in 1880 plaats vonden in anticipatie op de toekomst met het oog op de tarietverhooging.

(*) The Economist 1882 bl. 100.

Digitized by Google

Het gevolg was, dat de opbrengst in de eerste negen maanden van 1881 circa 15 millioen beneden de waarde gebleven is. In de laatste maanden is daarin echter eenige verbetering gekomen, zegt de minister in zijn rapport bij de begrooting over 1882. En, blijvende vermeerdering van in- en uitvoer verwachtende tengevolge van den ruimeren oogst van 1881, begroot hij de opbrengst der douanen over 1882 dan ook op nogmaals 2½ millioen meer dan de vorige raming.

Dat bij een dergelijk finantieel beheer de Russische schuld voortdurend toeneemt, kan zeker geen verwondering baren. Maar het feit van de kolossale schuldvermeerdering van den laatsten tijd blijft er niet te minder gewichtig om; en het is onmogelijk niet door den omvang dier schuldvermeerdering getroffen te zijn, ook al houdt men rekening met de groote oorlogen door Rusland in die jaren gevoerd.

In 1831 beliep de Russische schuld nog slechts 220 millioen roebel; in 1842 281 millioen, in 1847 315 millioen. Na den Krimoorlog is de schuld bijkans verdubbeld, in 1860 was het kapitaal der geconsolideerde schuld 515 millioen. Van 1860 tot 1875 verdriedubbelt de schuld, den 1en Januari 1875 1,700,000,000 roebel bedragende. De oorlog met Turkije alleen veroorzaakt wederom een milliard schuld-creatie. In 1879 vinden wij het totaal der schuld als volgt:

Geconsolideerde schuld	Rb. 1,800,542,158
Niet in het Grootboek ingeschreven schuld (daaronder R. 693,788,829 spoorweg-obligatien	„ 1,034,415,207
Vlottende schuld, krediet-billetten enz. p. saldo	„ 646,552,690
Totaal	Rb. 3,481,510,055

Op 1 Januari 1881 was het bedrag der krediet-billetten tot R. 1.133.515.125 gestegen, tegenover een metaaldekking van slechts R. 150.000.000

Het totaal der schuld zal thans — wij hebben de laatste juiste cijfers hier niet voor ons liggen — zeker p. m. 4000 millioen roebel bedragen.

Van daar dat de dienst der schuld thans met bijkans 200 millioen roebels op de begrooting voorkomt; of, trekt men daarvan af de ontvangsten van de spoorwegen, nog altoos met een bedrag van ruim 180 millioen.

Tegenover een totaal bedrag van inkomsten van p. m. 650 millioen roebel de dienst der schuld 180 millioen, zegge circa 28 pCt. En daarnaast het leger minstens 180 millioen, de marine

Digitized by Google

nog eens p. m. 30 millioen absorbeerende. Dus worden 60 pCt. der jaarlijksche inkomsten alleen voor den dienst der schuld en voor de verdediging van het land (wel te verstaan in vredestijd) vereischt.

Waarlijk een zeer lange periode van binnen- en buitenlandsche vrede en welvaart zal niet te veel zijn, zoo de Russische regeering er in slagen zal de staatsfinancien weder in goeden toestand te brengen.

Amsterdam, 24 Februari 1882. * * *

Digitized by Google

UITVOERREGTEN IN NED.-INDIE.

In eene vergadering dd. 20 Februarij van het Dept. 's Gravenhage der Ned. Mij tot bevordering van Nijverheid, tot welker bijwoning ook eenige niet-leden der maatschappij waren uitgenoodigd, was eene bespreking der uitvoerregten in Nederlandsch-Indie aan de orde gesteld, naar aanleiding van het deswege verhandelde op het Congres in 1881 te Haarlem gehouden. Onze lezers vinden hier, volgens het verslag der dagbladen (*Vad.* en *Dagbl. v. Z. H.*) met eenige bijvoeging een overzigt van het aangevoerde.

De Hr. Bosscher, oud O.-I. Hoofd-ambtenaar, leidde het onderwerp in met verdediging der stelling, dat het wenschelijk is, de nog bestaande uitvoerregten op goederen uit Ned.-Indië, zoowel naar Nederland als naar het buitenland af te schaffen. De spreker stelde op den voorgrond, dat eigenlijk niemand de uitvoerregten zal verdedigen. Toch werden in October 1872 door de Tweede Kamer die regten bij de nieuwe Indische tariefwet gehandhaafd, toen de Kamer het amendement van den heer Kappeyne, dat alle uitvoer- en doorvoerregten in Indië zouden worden afgeschaft, verwierp. Spr. stelde eerst in het licht, hoe ongunstig de uitvoerregten werken; dat zij de slechtste belastingen zijn, die de voortbrenging tegengaan, den handel belemmeren en de concurrentie bemoeilijken, ja soms onmogelijk maken. In 1872 werd als argument voor het behoud van die regten aangevoerd, dat de toestand in Indië zóo bijzonder was en de industriëelen daar zoo weinig belasting betalen en zoo goede zaken maken, dat het uitvoerregt er wel af kon. Hij stelde in het licht, dat dit — daargelaten de vraag of het in 1872 wel zoo was — thans in geenen deele het geval is. Hij wees op de zware lasten, waaraan de landbouw-industriëelen reeds zijn onderworpen, en waarbij dan nog het uitvoerregt komt, dat geen kleinigheid is, — een koffij-ondernemer, die 3000 à 4000 pikols produceert, brengt *f* 5500 à *f* 6600 aan uitvoerregten aan de schatkist op — vooral ook omdat het tarief geen rekening houdt met de resultaten der onderneming, en er opgebragt moet worden, ook al heeft men met verlies gewerkt, wat in Indië meer gebeurt dan men hier wel denkt. Spr. trad daarbij in een uitvoerige beschouwing van de vele lasten, die op een landbouw-onderneming rusten, en berekende, hoe een koffij-onderneming, die 4000 pik. op-

Digitized by Google

brengt, jaarlijks ƒ 14,000 ongeveer aan den fiscus moet offeren. Vooral in de tegenwoordige omstandigheden, nu de koffijprijzen laag zijn, de productiekosten hoog — een pikol kost den ondernemer minstens ƒ 20 — en de concurrentie hoe langer hoe scherper wordt, is het uitvoerregt een ware druk, die belet dat jonge ondernemingen tot bloei komen en dat nieuwe verrijzen. Voor de suikerproducenten is het voor het oogenblik iets beter, daar de prijzen zich eenigszins hersteld hebben, maar ook zij hebben aan een ontzaglijke concurrentie het hoofd te bieden, en dit wordt hun zeer moeilijk gemaakt door het uitvoerregt. „De producenten moeten concurreren op de wereldmarkt met producenten uit andere landen — zeide spr. — men geve hun dus fair play." Ook voor de tabak, de indigo, de thee en de tin gelden dezelfde argumenten; tabak, indigo en thee zijn producten, wier teelt vooral den inlander ten goede komt, doch voor de ondernemers zeer wisselvallige, dikwerf zeer schadelijke resultaten oplevert, en toch wordt de ondernemer aan een uitvoerregt onderworpen, dat hem in de slechte tijden dikwijls zeer veel moeite kost op te brengen. Ook bij het uitvoerregt op tin, dat ƒ 3¼ per 100 kilogram bedraagt, is geen rekening gehouden met de wisselvallige waarde van het product, die spreker op ƒ 70, maar ook op ƒ 38 gekend heeft. Ten slotte behandelde spr. de vraag: welke zullen de financiëele gevolgen van afschaffing der uitvoerregten zijn? Twee millioen zal de schatkist minder ontvangen, maar spr. achtte het niet onmogelijk om door een meer rationeele heffing van invoerregten, d. i. door hoogere regten op artikelen van weelde, eenigszins een aequivalent voor het gemis der twee millioen te vinden. Overigens wilde hij liever door besparing in de uitgaven, door een zuinig beheer, goed overleg en scherp toezigt het gemis vergoeden dan door nieuwe heffingen. Door de afschaffing — dus besloot hij — zal men een daad van regtvaardigheid verrigten. Men schafte de uitvoerregten in Nederland af, niet uit weelde, maar niettegenstaande tekorten, op grond dat de voordeelen hoegenaamd in geen verhouding stonden tot den druk, aan sommige klassen van industriëelen opgelegd.

Na deze uiteenzetting volgde een debat waaraan door de HH. Heemskerk Azn., Hoven, de Bruijn Kops, W. J. Hoogeveen en Heyligers werd deelgenomen. De stelling ondervond bestrijding bij eerstgenoemden, ondersteuning bij de overige sprekers.

De heer mr. J. Heemskerk Az., die indertijd als lid der Tweede Kamer het (door den heer Bosscher aangehaald) amendement-Kappeyne tot afschaffing van de uitvoerregten verdedigde, verklaarde dat de economische gronden door den inleider van het debat aangevoerd, ook zijn sympathie hebben. De uitvoerregten zijn inderdaad eene economische zonde, in strijd met het vrijhandelsbeginsel en ook in strijd met die

Digitized by Google

matige beschermingwelke tegenwoordig bij meest alle volken als uitzondering op de „freetrade" wordt toegelaten. Nogthans twijfelt spreker of de *Maatschappij van Nijverheid* wel wijs zou doen om zich nu te wenden tot de Regering met een verzoek zooals verleden jaar op het Congres te Haarlem beproken werd.

Elke belasting op zich zelve beschouwd kan ernstig worden bestreden, en als men ook hier het uitvoerregt in N. Indië beschouwt met het oog alleen op den producent, dan is ook die belasting ongetwijfeld aan een ernstige critiek onderhevig. Zoo is het ook hier te lande: neemt men hier de eerste de beste belasting, dan is het niet moeijelijk daarvan een critiek te leveren. Maar er staat iets tegenover: het belang van de schatkist, dat is het algemeen belang. Daarmede heeft men ook rekening te houden bij een afschaffing van het N.-Indisch uitvoerregt; en als men dan nu op die afschaffing aandringt, dan verlieze men niet uit het oog, dat de toestand, wat de Indische finantiën betreft, met dien van 1872 weêr hemelsbreed verschilt. Naar sprekers gevoelen is dat verschil van dien aard, dat hij het bedenkelijk zou achten, op afschaffing van een belasting aan te dringen, bij de onzekere kans van daarvoor in de Indische huishouding een billijk en evenredig equivalent te vinden.

In 1872 was het althans nog usance om bij het opmaken van de Begrooting voor N.-Indië te rekenen op eene Bijdrage uit Indië van 10 millioen. Wel verre dat dit nu nog het geval is, hebben wij nu een Indische Begrooting zien aannemen, waarbij gerekend wordt op een deficit van 25 millioen, dat gedekt zal worden door een voorschot uit de Nederlandsche schatkist zonder eenige aanwijzing, wanneer of hoe die 25 millioen zullen worden terug gegeven. Daarop is zelfs het vermoedelijk uitzigt nog niet geopend.

Spreker achtte het overbodig de oorzaken van dien toestand uiteen te zetten. We weten allen dat Nederland zich de luxe gepermitteerd heeft van een veroverings-oorlog, die in Indië zijn weêrgade niet heeft. Er werden vroeger wel meer kostbare expeditiën uitgerust, maar zulke aanzienlijke schatten als de Atjeh-oorlog heeft verslonden, zijn vroeger nooit geofferd moeten worden. Maar wij staan voor het feit en de gevolgen. En zullen wij dan in die omstandigheden een middel loslaten dat 2 millioen opbrengt?

Wanneer men die vraag te beantwoorden heeft — meent spreker — lette men wel op het verschil, dat bestaat tusschen het Indisch belastingstelsel en dat van Nederland. Worden in Nederland fouten of misrekeningen begaan, en overschrijden de uitgaven de inkomsten, dan is men hier toch tot op zekere hoogte vrij zeker, dat dank zij de draagkracht, den goeden wil van de natie, haar cohesie, als men 't zoo noemen mag, het deficit ten slotte zal worden betaald. Als 't volstrekt

Digitized by Google

noodig is, zal men hier eerst een leening uitschrijven en dan, zonder veel bezwaar, eenige millioenen meer opbrengen tot dekking van rente en aflossing. Op dezen loop van zaken heeft men in Indië niet te rekenen. De Indische cohesie is niet zoo groot. Op Java en Madura zou men het misschien een eind ver brengen, omdat ons gezag op die eilanden krachtig is, maar op de buitenbezittingen zou het in 't geheel niet gaan. Bovendien is er op Java en Madura een zekere grens aan de belasting, die een goede staatkunde niet mag overschrijden. Als men daar 10 millioen te kort komt, dan rekene men er in elk geval niet op, dat het deficit door de Indische belastingschuldigen zal worden gedragen.

Acht spreker het dus nog al bedenkelijk om in dezen tijd een inkomst van twee millioen los te laten zonder kans van ze terug te krijgen, hij mist aan den anderen kant ook elken waarborg voor een gepast equivalent. De heer Bosscher sprak er van, de inkomende regten te verhoogen. Spreker laat daar of een verhooging voor de meesten dier regten wenschelijk zou zijn, en wat de luxe-artikelen betreft, gelooft spreker dat men zich in een verhoogd regt op die artikelen zeer teleurgesteld zou zien. Er zijn al zoo veel economisten geweest, die afschaffing van sommige belastingen hebben aanbevolen om de opbrengst terug te vinden in de luxe-artikelen, maar de ervaring heeft ze bedrogen. In Frankrijk heeft het niets gegeven; in Engeland heeft men het geprobeerd, maar ook daar is men er op terug gekomen; langzamerhand kwam men tot de ervaring dat de heffingskosten wel toenamen, maar de opbrengst achteruit ging. En zoo zal het ook met een verhoogd invoerregt op artikelen van luxe in Indië gaan, daargelaten nog het bezwaar, dat die belasting, meestal treffende kleine voorwerpen, gemakkelijker dan eenige andere ontdoken kan worden.

Wil men daarentegen het equivalent in een directe belasting vinden, dan zal de fiscus voorzeker op tegenstand stuiten.

Spreker betreurt nog altijd levendig de tariefsherziening, zooals zij is tot stand gekomen. Vooral acht hij het zeer te bejammeren, dat men heeft doen vervallen de differentieele regten op de suiker, waardoor wij een krachtig wapen uit de handen hebben gegeven bij de onderhandelingen met andere Mogendheden voor het sluiten van handelstractaten. In plaats van die differentieele regten werden toen nieuwe uitvoerregten ingevoerd, wat spreker uit een economisch oogpunt betreurenswaardig achtte. Van daar dat spreker indertijd gestemd had voor het amendement-Kappeijne en ook voor dat van den heer de Bruyn Kops, om althans de thee niet met uitvoerregt te belasten. Het is echter een andere vraag, of het geraden is, om thans tot den radicalen maatregel over te gaan om die regten af te schaffen.

Spreker herinnerde zich hier onwillekeurig wat hij den heer van Hoëvell indertijd in Felix had hooren verkondigen. De belastingen in

Digitized by Google

Indië waren het onderwerp van zijn rede, en in 't bijzonder trok hij te velde tegen de belasting in arbeid. Schering en inslag van zijn betoog was dat de afschaffing van de cultuurdiensten geen nadeeligen invloed zou uitoefenen op de inkomsten der schatkist. Maar toen hij er eindelijk aan toe was om te concluderen, verklaarde hij, welligt ten gevolge van vermoeidheid — het debat had twee avonden geduurd — of om een andere oorzaak, dat.... bij de afschaffing van de cultuurdiensten altijd te rade moest gegaan worden met de belangen van de Indischen schatkist.

Later had spreker den heer van Hoëvell over dit onderwerp meer gehoord en dan draaide het altijd op die zelfde stelling uit.

De theorie klinkt ook hier zeer schoon — zei spreker — maar het komt maar op de toepassing aan. De tijd is voorbij, toen wij tot aan de ellebogen in de millioenen tastten. De deficits moeten thans door de Nederlandsche belastingpligtigen betaald worden bij wijze van voorschot aan Indië, zonder eenige kans van die millioenen ooit weêr te zien.

Spreker geeft toe, dat het uitvoerregt, inzonderheid bij het dalen der koffijprijzen, nadeelig kan werken op den producent. Daarmede is echter de belasting nog niet dadelijk veroordeeld als een drukkende belasting. Vergelijkt men toch de waarde van den uitvoer in de laatste jaren, die gemiddeld 171 millioen bedroeg, met de gemiddelde opbrengst van de uitvoerregten in de laatste 4 jaren, die men stellen mag op *f* 1,900,000, laat ons zeggen 2 millioen, dan vindt men dat de uitvoerregten het $1\frac{11}{90}$ deel van den totalen uitvoer bedragen. Men kan dus niet zeggen dat hier sprake is van een overdreven hooge proportionele belasting.

De heer W. Hoven vroeg of het uitvoerregt op tin ad *f* 3 den weg niet opent voor Engeland, om dat artikel gemakkelijker op het vaste land in te voeren. Een aequivalent voor de afschaffing van de uitvoerregten zou spreker gevonden willen zien in bezuiniging op de voor rekening van het Gouvernement naar Indië gezonden artikelen, waarvan de qualiteit en de bruikbaarheid veeltijds schromelijk te wenschen overlaten. Een scherper contrôle zou hier duizenden kunnen uitsparen.

De heer Hoogeveen is het eens met den heer Bosscher, dat de Regering den industrieel in Indië moet ontheffen van de lasten, die hem telkens bij vernieuwing worden opgelegd. Het belang van Nederland is zeker, dat onze koloniale producten zooveel mogelijk naar onze eigen markten worden vervoerd. Daar is o. a. het artikel thee. Vroeger bestond daarvoor een vrij vaste markt te Amsterdam en te Rotterdam; maar de hooge kosten, die er langzamerhand op gelegd werden, noopten de Nederlandsche planters om hun producten naar Amerika en naar Melbourne te verschepen; en toen eindelijk ten gevolge van de hooge onkosten de Hollandsche theemarkt geheel moest verloopen, besloten de

Digitized by Google

producenten hun waar naar de Londensche markt te zenden, waar hun thee echter ongeschikt bleek. Alle moeite werd gedaan om het artikel meer gewild te maken, hetgeen den planters eindelijk ook gelukte. In plaats van 20 à 29 c. per ½ kilo, zooals vroeger op de vaderlandsche markt, bedroegen thans de onkosten op de markt te Londen niet meer dan p. m. 11 c. per ½ kilo. Naauwelijks werd men deze verandering op de Amsterdamsche en Rotterdamsche markten gewaar, of ook de onkosten daar daalden onverwachts tot zelfs 9 c., niettegenstaande men vroeger aan den industrieel steeds een vermindering had geweigerd, bewerende dat men zich aan de usance moest onderwerpen. Onze producten keerden intusschen onder die gunstiger omstandigheden van lieverlede weêr naar de Amsterdamsche markt terug, en de verzending zal nu vooreerst wel tusschen Londen en Amsterdam verdeeld blijven. Een dergelijke toestand valt op 't oogenblik te constateren wat den tabak betreft. Londen is van dat product de groote markt, maar de export naar Amsterdam is tegenwoordig niet gering En nu de kina De groote markt van dat product is alweêr de Londensche. Spreker mogt echter het heugelijk verschijnsel constateren dat ook de Amsterdamsche markt voor de kina meer en meer van belang gaat worden. Onlangs heeft die markt zelfs een eerste partij uit Britsch-Indië gehad, terwijl vroeger alle kinabast van daar naar de Londensche markt ging. De reden hiervan zal wel gelegen zijn in de omstandigheid dat de zaden van die kina uit Java verkregen waren. Het vooruitzigt bestaat dus dat de kina-planters hun product meer en meer naar Amsterdam zullen zenden, ook omdat daar voor materialen en officinales de grootste markt te wachten is.

Op die verschijnselen lettende met het oog op de koloniale industrie, is, naar spreker's meening, de afschaffing van de regten ook van genoemde artikelen een dringende eisch. Bij handhaving van het drukkende uitvoerregt zullen de Ned. Indische landbouw-nijveren hun producten naar 't buitenland blijven zenden. En wie zal hun dat ten kwade duiden, als zij onder moeijelijke omstandigheden werken en hun onkosten enorm stijgen! Om een voorbeeld te noemen: de onkosten van 1000 katties (5 picols) rijst klimmen soms tot *f* 50. Geen wonder als men nagaat, dat het arbeidsloon, dat vroeger, buiten de voeding, 12½ c. bedroeg, in latere jaren tot 20, 25 à 30 c. daags per koelie is verhoogd.

Onder die omstandigheden werd de N.-Indische industrieel belast met nieuwe belastingen, waarop hij vroeger bij 't aanvaarden van zijn onderneming niet gerekend had. Hij onderwerpt er zich natuurlijk aan, maar het neemt niet weg dat hij er den druk van gevoelt.

Ook spreker wenschte in 't midden te laten, dat Nederland en N.-Indië de bate van de uitvoerregten niet missen kunnen. De leuze behoort z. i. te zijn, dat men er ernstig naar streve om Indië te ontwikkelen en alle belemmeringen van de Ned.-Indische nijverheid opheffe

Digitized by Google

ten einde te voorkomen dat de producten van onze Overzeesche bezittingen, in plaats van op de Hollandsche markt, telkens beter te regt komen in den vreemde.

Kan men die twee millioen onmogelijk missen, dan zou ook spreker liever de inkomende regten verhoogd zien, vooral van de luxe-artikelen. Niemand zal een sigaar minder rooken of een lakenschen jas minder laten maken, als hij eenige verhooging van den prijs moet betalen aan den fiscus.

De heer de Bruyn Kops heeft met veel genoegen het exposé van den heer Bosscher gehoord. De wenschelijkheid, ja de noodzakelijkheid van de afschaffing in quaestie, in het belang van de Ned.-Indische nijverheid, is z. i. dan ook voldoende aangetoond. En nu het meer practische punt: Op welke wijze zullen die 2 millioen worden teruggevonden? Wel beaamt spreker de opmerking van den heer Heemskerk, dat als men heeft een zamenstel van belastingen, elke belasting op zich zelve stof tot kritiek kan opleveren. Maar datzelfde erkenne men dan ook het geval te zijn, zoodra men een aequivalent bespreekt. Immers zoo dikwijls er sprake van is, een schadelijke belasting af te schaffen en daarvoor een equivalent aan te wijzen, komen allerlei bedenkingen tegen het nieuw voorgestelde, en wel met des te meer klem, omdat die nieuwe last nog niet bestaat en het voor- en nadeel er nog van ondervonden moeten worden.

Daar nu bovendien het bespreken van het eventueel equivalent niet in de bedoeling van de vraag ligt, zal spreker zich daar voorshands niet in begeven, maar liever met een enkel woord zijn meening zeggen over het algemeen financieel vraagpunt: de opoffering van de 2 millioen. Al erkent men, dat het tegenwoordig oogenblik daartoe minder gunstig is, moet z. i. de toestand van de Indische financiën intusschen deze Maatschappij niet weerhouden om bij de Regering op afschaffing aan te dringen. Twee redenen pleiten z. i. daarvoor: 1o de lage prijzen, en 2o de toenemende concurrentie buiten Java. Bepaalt men zich tot de koffij, dan ziet men voor Java de bijzonder lage prijzen der laatste jaren gepaard gaan met steeds bedenkelijker concurrentie van Brazilie en andere koffijsoorten, die, ofschoon van inferieure qualiteit, door de groote massa's, welke aan de markt komen, een ernstig gevaar opleveren voor den koffijplanter op Java. De Gouvernementscultuur kan dat bezwaar te boven komen, bij de groote *marge* van winst die daar nog altijd boven de vaste, zoog. productiekosten overblijft. Maar voor de particuliere ondernemers, die hun producten zoo spoedig mogelijk van de hand moeten zetten, en die werken met een beperkt kapitaal, terwijl de koffijteelt eenige jaren voorschot vereischt eer de oogst kan beginnen, dreigt de mededinging overweldigend te worden.

De Hr. H. heeft ook de suiker en afschaffing der differentieele regten

Digitized by Google

besproken. Daarover in 't voorbijgaan dus een enkel woord. Sedert Engeland zijn aceijns heeft laten varen, is niet alleen de uitvoer van suiker derwaarts uit Java, maar van de Philippijnen en van elders ontzaggelijk toegenomen. Het is dan ook, volgens spr., niet geweest de afschaffing van de differentiële regten, welke onze suikermarkt deed verloopen, maar het openstellen van die Engelsche markt; en als men den uitvoer van alle producten uit Java nagaat, dan zal men bij slot van rekening zien dat het eigenlijk alleen de suiker is die onze markt voorbij gaat, en niet alzoo de overige producten.

Spr. meent dat de op zich zelf niet bestreden stelling, welke door de Maatschappij in 't debat is gebragt, niets van haar beteekenis verliest door de omstandigheid, dat de toestand der Indische finantiën op dit oogenblik ongunstig is, maar dat het, ondanks dien toestand, van belang blijft op de afschaffing van de uitvoerregten aan te dringen als op eene van die, voor een gezonde ontwikkeling van Indie gebiedende voorschriften, waarmede een Nederlandsche Regering rekening heeft te houden.

Fiscale bezwaren stelle men daarbij niet op den voorgrond, maar volge het voorbeeld van de hh. van Hall en v. Bosse, die in hun tijd reeds zeer juist hebben ingezien, dat verstandige afschaffing van regten de productie bevordert, en de voorwaarde is voor die vermeerdering van 's lands welvaart, waarvan ook de schatkist gaandeweg de vruchten plukt.

Een cijfer van 2 millioen acht spreker bovendien niet van zoo overwegend belang. De heer Heemskerk acht die heffing luttel als men let op de totale waarde van den uitvoer, maar als die spreker de 2 millioen tegenover de 170 millioen *algemeenen* uitvoer niet van overwegend belang noemt, dan mag een verlies van 2 millioen op een begrooting van ca 150 millioen ook niet te hoog worden aangeslagen. Hebben wij het geluk dat de koffijprijzen weer stijgen, dan zijn die 2 millioen spoedig gevonden. Er zijn nog andere inkomsten die voor verhooging vatbaar zijn: reeds werden de uitvoerregten op luxe-artikelen genoemd, (ofschoon ook spreker zich daarvan luttel voorstelt); dan vergete men niet dat de opbrengst der landrente toeneemt, en dat misschien in korte wisseltrekking in plaats van op zes maanden nog wel een bate zou te vinden zijn; maar in elk geval zullen die 2 millioen zoowel door vermindering van uitgaven als door nieuwe inkomsten gevonden kunnen worden. Spreker meent dat de Mij het equivalent veilig aan het finantieel beleid der Regering en aan de inrigting der Begrooting mag overlaten.

De heer mr. A. Th. Heyligers, die het een voorregt acht, den heer Bosscher over Indische onderwerpen te hooren spreken en in 't algemeen zijn ingenomenheid met diens stelling betuigt, meende hem nogtans,

Digitized by Google

waar hij de zeker niet overdreven lasten beschouwde die op de industrie in Indië drukken, opmerkzaam te moeten maken op een fout, waarin ook vele industriëlen in Indië vervallen. Hij rekende namelijk het erfpachtsregt ook onder de lasten, welke de industrieel daar te dragen heeft.

Dat erfpachtsregt is de koopprijs van den grond, en dus evenmin als een op dien grond drukkende last te beschouwen als de prijs, dien een stuk land hier aan den Nederlandschen boer heeft gekost. Het erfpachtsregt heeft niets met den fiscus te maken; hier staat de bezitter van den grond tegenover den domein-eigenaar, den Staat. Maar ook zonder dat zijn de landbouw-ondernemers in Indië genoeg bezwaard. Spreker constateerde met genoegen de algemeene bestrijding van het onbillijke uitvoerregt. Wij gaan dus vooruit, want in 1872 moest de strijd nog op een nederlaag uitloopen. Nogtans zijn er enkelen, die op dit oogenblik niet met de afschaffing zouden willen medegaan, ofschoon zij reeds tien jaren geleden en ook nu nog die belasting een economische zonde noemden in strijd niet slechts met den vrijen handel, maar zelfs met begrippen van gematigde bescherming. Is een dergelijke economische zonde dan te verdedigen? Ja, in geval van *force majeure*, maar die moet ontkend worden. Het belang van de schatkist valt niet te ontkennen, evenmin de eisch van een equivalent. Dat equivalent is echter te vinden: niet in een verhooging van de impost op de luxe-artikelen, waaruit men hoogstens het bagatel van een f 20,000 zou verkrijgen; ook niet in verhooging van andere regten of belastingen, althans niet in de eerste plaats; maar vóór alles in scherper toezigt, minder wanbeheer en minder verkwisting. De in Indië vergrijsde ambtenaren haalde spreker tot getuigen aan, om met hem te constateren, dat er millioenen in Indië worden verkwist. Als men in Indië — zooals met spreker over 't algemeen het geval was, — buiten de ambtelijke wereld staat, dan vooral ergert men zich aan die verkwisting. Als voorbeeld noemde spreker den Atjeh-oorlog, die zeker met 25 pCt. minder kosten had kunnen gevoerd worden. De contracten, die werden gesloten, deden schier het vermoeden wekken dat men dien krijg zoo duur mogelijk heeft willen voeren. 's Lands pakhuizen liggen dan ook voor honderdduizenden met onbruikbare waar gevuld. Een in 't oog vallend staaltje van verspilling had spreker te Batavia getroffen. De fundamenten werden gegraven voor een grootsche stichting; de aard der werkzaamheden bewees dat men hier met een geducht werk te doen had; eindelijk bleek dat hier gebouwd werd .... het wachthuisje voor het hôtel van den G. G. Als men dergelijke dingen in Indië ziet gebeuren, dan zoeke men niet naar een nieuwe of hoogere belasting, maar dan eische men een equivalent in beter beheer. Want het voortbestaan dezer economische zonde is niet alleen in strijd met de economie, maar ook met de politieke moraliteit.

Digitized by Google

„De schatkist kan het nu allerminst lijden: de tijd van de 10 millioen uit Indië is voorbij en in stede daarvan betalen wij voorschotten van 25 millioen." Spreker herinnert echter dat door de afstemming van het amendement-Keuchenius een rentepost op de Indische begrooting is gebragt, groot 7½ ton, die, als het tot het sluiten van een leening voor Indië zal zijn gekomen, het Indisch aandeel in de rente zal hebben te dekken.

Spreker's conclusie is, dat door de afschaffing van de uitvoerregten de belangen van het moederland niet zullen worden geschaad, en dat die 2 millioen door een scherper beheer wel zullen terug gevonden worden.

De heer W. Hoven deelde nog eenige staaltjes mede van uitzendingen van goederen, die in Indië nooit gebruikt zijn, van materiaal en gereedschappen die letterlijk de vracht niet waard waren. De reden van deze roekeloosheid moet gezocht worden in de onbekookte en niet gecontroleerde aanvragen uit Indië en het in ontvangst nemen van de artikelen aldaar door menschen, die er totaal geen verstand van hebben.

De heer Bosscher betuigde zijn voldoening over den steun, die hem in de bestrijding van de uitvoerregten was ten deel gevallen. Met bijzonder genoegen constateerde hij, dat een der talentvolste mannen op economisch gebied, de heer Heemskerk, het in beginsel met hem eens is, en slechts in de uitvoering weêrhouden wordt door vrees voor de eischen van de schatkist. De finantiëele quaestie was echter hier minder op haar plaats. Wel had spreker ze gemoveerd, omdat men in onze maatschappij in dergelijke gevallen nu eenmaal gewoon is te vragen: „wat wil j'er voor in de plaats geven?" En dan zegt men: geen verhooging van het invoerregt op de luxe-artikelen, want dat geeft hoogstens een *f* 20,000. Ook spreker ziet daarin niet veel heil, ofschoon hij toch veilig die opbrengst op 1½ ton meent te mogen ramen. Met meer nadruk heeft ook hij echter gewezen op een betere administratie, op afschaffing van wanbeheer, dan zal het verlies wegens de afschaffing van de uitvoerregten ruimschoots gevonden worden. De industrie in Indië kwijnt en zal te gronde gaan als zij niet in billijkheid ontheven wordt van de haar al te zwaar drukkende lasten. De vraag: kan de schatkist het lijden, moet hier dus vervallen, omdat de maatregel een daad van regtvaardigheid is tegenover Ned. Indië.

De heer Heyligers bragt nog iets bij tot het equivalent, in den vorm van 2 à 3 ton, als toevallige bate van 14,000 perceelen te Batavia, „die men vergeten had in de verponding aan te slaan!"

Niemand meer het woord verlangende, dankte de Voorzitter de Vergadering voor haar belangstelling en de sprekers voor hun gewaardeerde adviezen en stelde voor, als conclusie van het debat, de volgende motie aan te nemen:

„Het Departement 's Gravenhage van de *Ned. Maatschappij t/b. van Nijverheid*, gehoord de belangrijke discussiën, door leden der Maatschappij

Digitized by Google

en belangstellende genoodigden gevoerd, bij het beantwoorden van de (boven aangehaalde) stelling, wenscht in deze gewigtige quaestie voorralsnog geen beslissend oordeel uit te spreken, en besluit de notulen dezer vergadering aan Directeuren der Maatschappij toe te zenden, met verzoek ze op te nemen onder de mededeelingen betreffende de op de volgende Algemeene Vergadering te behandelen vraagpunten." -

Bij acclamatie werd dienovereenkomstig besloten.

Wat nu de kansen tot verkrijging van het verlangde betreft, wij kunnen ons niet wel voorstellen dat de stemming daarvoor, in onze vertegenwoordiging althans, ongunstig zoude zijn. Een verwijzing op het votum der 2e Kamer bij het amendement Kappeyne in 1872 is indedaad niet afdoende. Men vergete toch niet dat de tariefsherziening, zooals zij, ook na de verwerping van dat amendement, tot stand kwam, reeds vele gewichtige stappen in vrijgevige rigting inhield, terwijl men toch niet alles tegelijk kan doen. Dat het daarbij geen principieele kwestie gold, bleek trouwens reeds dadelijk, toen in diezelfde zitting, waarin de afschaffing der uitvoerregten slechts 24 stemmen op zich vereenigde, een voorstel tot rojeering van het uitvoerregt op de *thee* de helft der stemmen verkreeg, en eerst later, bij andermaal staking, werd verworpen.

Voegt men daarbij de bijzonder slechte ontvangst welke aan het later ingediend wetsvoorstel tot uitbreiding der uitvoerregten in de buitenbezittingen is ten deel gevallen, welk wetsvoorstel, met het oog op de gewenschte bevordering der productie in N. I. met groote meerderheid werd verworpen, dan zal het wel niet gewaagd zijn om thans, na tien jaren en terwijl de producent op Java, bij mingunstige handelstoestanden, te meer aanspraak heeft op steun, op een gunstiger stemming te mogen rekenen. Ook bedenke men, dat in 1872 de afschaffing der *differentieele* regten op zich zelf, — die voor de Nederlandsche nijverheid, door wegneming der surtaxe op vreemd fabriekaat in Indie, een moeilijker tijdperk opende —, daarentegen, door de opheffing der surtaxe bij uitvoer naar vreemde havens, voor de betrokken producenten op Java reeds eene wezenlijke verligting daarstelde, en hunne markt verruimde. Is het dan niet verklaarbaar, dat velen in 1872 gemeend hebben toen voor 't oogenblik genoeg te hebben gedaan, en verdere ontheffing aan latere opportuniteit te kunnen overlaten?

Wij hopen dan ook dat niet alleen het Haagsche Departement, doch ook meerdere departementen zich de zaak zullen aantrekken,

Digitized by Google

en dat ook, speciaal ter bestrijding van het aequivalents bezwaar, de treffende voorbeelden van het kwistig omspringen met 's lands gelden bij aanbestedingen als anderzins, die door sommige sprekers, van nabij daarmee bekend, werden aangevoerd, nominatim en met nadruk onder de aandacht der regeering zullen worden gebragt.

Digitized by Google

ECONOMISCHE NALEZINGEN EN BERIGTEN.

— De zoogenaamde **Fair-trade.** The Economist verwijst in zijn jaarlijksche *Commercial History* naar de protectionistische beweging, welke onder den naam van *Fair-trade*, in 1881 in Engeland is waargenomen, eene beweging waarop men zich soms ook buiten Engelands grenzen heeft beroepen, als ware met die agitatie het ondeugdelijke van het vrijhandelsstelsel bewezen!

Gebruik makende van de voor den Landbouw ongunstige tijden, en van de zeer trage hervatting van den algemeenen handel, heeft men bij meer dan eene gelegenheid, getracht een voor het vrijhandelsstelsel vijandelijken geest op te wekken. Dat de bedoeling in hoofdzaak is geweest, daarmede een wapen tegen het ministerie Gladstone te smeden, is spoedig blijkbaar geworden. De nijvere elementen des volks, die belangen welke men als door de free trade benadeeld voorstelde, hebben de aangeboden hulp teruggewezen. In de eerste plaats de *farmers*, de landbouw-klasse in 't algemeen hebben zich door het lokaas van de beloofde graanregten niet laten vangen. (Zie o. a. het belangrijk manifest in ll. jaar van de vertegenwoordiging der Landbouw-belangen ten voordeele van *freetrade* uitgegaan). Evenmin hebben de werklieden om beschermende regten willen verzoeken, en gaven zij een treffend bewijs van hunne stemming, toen zij de voorstanders van Fair-trade uit het Congres der Vak-Vereenigingen (*Trade's Unions Congress*) hebben uitgestooten. De beweging is op die wijze spoedig gestuit, of liever van zelve doodgebloed; de opstokers, dien weinigen opgang ziende, trokken zich terug, en weldra kwam een opluikend handelsverkeer en toenemend vertier den grondslag hunner redeneeringen hun onder den voet weghalen, nl. dat het vrijhandelsstelsel den uitvoerhandel van Engeland ten gronde zou rigten, en de inlandsche industrie deed kwijnen.

In Engeland is dus de vlaag van protectie-koorts spoedig voorbij gegaan, en in de laatste maanden, zegt de comm. rev. hoort men er nagenoeg niet meer van spreken. Maar ook in andere landen staat het met de beweging niet gunstig. In Duitschland is door de Kamers van koophandel

Digitized by Google

en vele organen van den handel een verpletterend oordeel over de economische plannen van Bismarck uitgesproken. In de Vereenigde Staten hebben de talrijke overschotten, die de schatkist door het hooge tarief verkreeg tot de noodzakelijkheid gebragt de inkomsten te verminderen, en al moge het niet dadelijk geschieden, te betwijfelen valt het niet, dat men reeds daardoor alleen, tot een lager tarief *moet* komen. Spanje geeft reeds een goed voorbeeld, en is bezig een tarief op vrijgevige grondslagen zamen te stellen. In de Australische kolonien, waarvan het meerendeel tot heden een beschermend stelsel had aangenomen, gemaakt dat beginsel, dank zij de schitterende uitkomsten van de tegenovergestelde rigting, meer en meer in discrediet.

Er zijn dus vingerwijzingen te over, dat het mistrouwen dat men getracht heeft omtrent de beginselen van handelsvrijheid uit te strooijen, van tijdelijken aard is geweest, uitgelokt door de ongunstige omstandigheden van dat oogenblik, en dat de thans reeds afnemende beweging weldra voor het gewigt der feiten geheel zal moeten abdiceeren.

— Wij ontvangen het laatste Verslag der **Rotterdamsche Coöperatieve Verbruiksvereeniging,** waarin voorkomt de onderstaande Staat van Winst en Verlies over 1881 (*onderdeelen van den gulden hier weggelaten*).

BATEN.

Winst op verkochte goederen	ƒ	17702
Uitkeering der Contractanten	„	2190
Rente van gedeponeerde gelden	„	535
Steenkolen-rekening	„	167
Diversen	„	680
	ƒ	21275

LASTEN.

Afschr. van de waarde der penningen	ƒ	65	
Bijgeboekte rente van het reservekapitaal	„	105	
Rente op zakelijke borgstellingen	„	136	
Salaris Depothouder en bedienden	„	4559	
„ Boekhouder	„	262	
„ Administrateur	„	994	
Huishuren	„	2761	
Diverse onkosten	„	4054	
			ƒ 12939
Winst			ƒ 8336

Digitized by Google

Te verminderen met:

Afschrijving op de waarde van vast kapitaal . .	ƒ 429	
Afschrijving op de kosten van oprichting . . .	„ 36	
Rente aan de Leden	„ 914	
		„ 1379
Blijft . . .		ƒ 6956

Deze overblijvende winst is verdeeld als volgt:

10 pCt. aan het Bestuur	ƒ 695	
5 pCt. aan de Reservekas	„ 347	
5 „ „ den Boekhouder.	„ 347	
2½ „ „ den Administrateur	„ 173	
77½ „ „ de Leden	„ 5391	
		ƒ 6956

Het gezamenlijk bedrag der ingeleverde Penningen bedroeg ƒ 118457, terwijl in het 1e, 2e, 3e en 4e kwartaal, respectievelijk 5, 5, 3½ en 4½ pCt. dividend, op de rekening der leden werd bijgeschreven.

Kustvaart in Duitschland. De *Staats-Courant* bevat een rapport van den consul-generaal der Nederlanden te Hamburg, over de kustvaart in zijn ressort, met het oog op de Duitsche wet van 22 Mei 1881 en de onlangs daaraan door keizerlijke verordening gegeven uitvoering, volgens welke Nederlandsche schepen, met ingang van 1 Jan. dezes jaars, zijn uitgesloten geworden van het recht tot het vervoer van goederen van de eene Duitsche haven naar de andere. In zijn gebied (Hamburg, Altona, Harburg, Cuxhaven, Rostock en Wismar) worden daardoor 72 Ned. zeilschepen getroffen, die in 1881 van de eene Duitsche haven naar de andere voeren; hun tonneninhoud bedroeg voor Hamburg 1/4 van de Ned. zeilvaart op die haven (schepen in ballast buiten rekening gelaten.) Het zijn meestal schepen van 60 à 70 R. T.

Aan het slot zegt de Consul-Gen. het volgende:

„Vanzelf rijst thans ook de vraag, op welke wijze deze schepen zich zullen kunnen schadeloos stellen voor hunne uitsluiting der kustvaart in de Duitsche zeeën.

„In Frankrijk en Rusland is de kustvaart alleen aan de nationale schepen geoorloofd, terwijl de vaart op de Engelsche kust, die aan alle natiën vrijstaat, aan onze bovenbedoelde schepen, welke over het algemeen voor die vaart te klein zijn, weinig vooruitzichten aanbiedt.

„De van de vrachtvaart tusschen Duitsche havens uitgesloten schepen zullen zich dus naar andere streken moeten wenden en dan in de eerste plaats wel het oog richten op het verkeer tusschen Duitschland en Nederland, een verkeer, dat zooals boven is gebleken, ook door vaartuigen van gering charter wordt onderhouden. Mochten onze vaartuigen er in

Digitized by Google

slagen de Duitsche schepen, welke aan deze vaart deelnemen, daaruit te verdringen, dan zou de hun toegebrachte slag ten slotte nog tot eene uitkomst leiden, die waarschijnlijk niet is bedoeld.

„Het zal onzen schepen verder wellicht kunnen gelukken, het aandeel, dat zij tot nog toe hadden in de vaart tusschen hier en Denemarken en van dit land op de Oostzeehavens, uit te breiden.

„Mocht onzen schippers het een en ander gelukken, dan zal de door Duitschland genomen maatregel de daarbij betrokken Nederlandsche belangen zeker niet zoo zwaar treffen, als wel verwacht wordt. Op deze gunstige wending der zaak bestaat wel hoop, indien onze schippers slechts alle krachten inspannen, om in de bovengenoemde vaarten een grooter aandeel te veroveren. Verscheidene kapiteins, die ik over deze aangelegenheid sprak, hebben mij dan ook op de vraag, of zij door het verbod op de vrachtvaart ernstig zouden lijden, geantwoord, dat zij zeer zeker altijd eenige schade zouden ondervinden, maar niettegenstaande dat het hoofd wel boven water zouden houden, of liever gezegd hunne schepen in het water.

„In den eersten tijd zal de besproken maatregel vooral ook ongerief veroorzaken aan de schippers, die sedert jaren aan de vrachtvaart op de Duitsche kust hebben deelgenomen en zich nu uit het hun zoo gewone bedrijf in andere toestanden moeten verplaatsen. Doch ook thans zal het in de eerste plaats van de energie onzer zeelieden afhangen of zij deze moeielijkheden zullen overwinnen."

— **Engelsche suikerhandel over 1881.** De imports in 1881, zegt de *Public Ledger*, bereikten het hoogst bekende cijfer, nl. volgens raming 1.073 millioen kilo, tegen 1001 milln. in 1880, en 1037 milln. in 1879. Terwijl de aanvoeren uit West-Indië, zoowel van Britsche als vreemde kolonien, voortgingen met vermindering aan te toonen, kwam er aanzienlijk meer van andere bronnen, bepaaldelijk van Brazilie, Java, Manilla en Madras, terwijl de toenemende invoer van beetsuiker er nog het hare toe bijbragt.

Invoer van suiker in Engeland (*millioentallen kilog.*)

	Koloniale suiker.		*Europeesche*		
	v. Eng. kol.	Vreemde kol.	Beetsuiker.	Geraffineerd.	Totaal.
1881	218	404	312	139	1073
1880	236	351	261	151	1001
1879	276	439	169	151	1037

De totale consumtie (ruw en geraff.) bedroeg:
1881 1020, tegen 1880 990 en 1879 960 millioen kilog.

Toeneming der Beetwortelsuiker industrie. Reeds meermalen, zeggen de H. H. C. Rueb & Co., hebben wij de aandacht gevestigd op de uit-

Digitized by Google

breiding, welke de beetwortelsuiker-industrie voortdurend ondergaat. De thans ten einde spoedende campagne heeft daarvan het bewijs geleverd: in Duitschland toch nam zij met 15 nieuwe fabrieken eenen aanvang. De aanstaande campagne belooft weder meer. Het belangwekkende bericht van den Heer Herbertz te Berlijn „Die Deutsche Zuckerindustrie" deelt mede, dat het aantal fabrieken in Duitschland eene nieuwe en aanzienlijke vermeerdering zal ondergaan: de in werkingtreding van 18 fabrieken is reeds verzekerd en 35 zijn nog in aanbouw. Het is dientengevolge waarschijnlijk dat in 1883/84 150 millioen ctr. beetwortels in Duitschland zullen verwerkt worden, welk cijfer eene vermeerdering aanwijst van 50 pCt. in den tijd van 4 jaren, terwijl, met het oog op de verbetering en vergrooting van de oude fabrieken, de toename van het suikerrendement veel grooter dan 50 pCt. zal zijn.

— **Rijks-Postspaarbank.**

	Inlagen.	Terugbetalingen.	Saldo inleg der maand.	Totaal ingeschreven ult° der maand.
April	ƒ 113,338	ƒ 1,467	ƒ 111,870	ƒ 111,870
Mei	120,273	7,570	112,703	224,574
Junij	93,019	11,563	81,455	306,029
Julij	141,958	20,722	121,235	427,265
Augustus	139,806	25,468	114,337	541,603
September	125,251	39,079	86,172	627,776
October.	120,610	53,055	67,554	695,331
November	140,151	59,885	80,265	775,600
December	132,505	57,488	75,017	850,617

Het getal boekjes bedroeg over de eerste maand, met ult° April 5651, hetgeen op ult° Dec. tot 22,831 was toegenomen.

Digitized by Google

DE SCHOTSCHE BANKEN EN HAAR ARBEIDSVELD.

De Schotsche banken zijn door de economisten steeds met belangstelling gadegeslagen en meermalen werden veler oogen bij het verrijzen eener vraag op het gebied van het bankwezen naar Schotland gericht, omdat men meende dat daar nog veel viel op te merken, en daar nog menige les kon worden geleerd. Ook in den strijd om vrijheid van bankwezen hebben zij als argument daarvoor gediend en al is de hitte van dien strijd thans verminderd, de belangstelling in de Schotsche banken is zulks zeker niet. Een ieder die zich niet met kwesties van bankpolitiek heeft opgehouden, en wiens oog op de advertentie eener Schotsche bank valt, waarin deze het publiek bericht dat zij rekeningen-courant opent, dat zij gelden in deposito neemt en daarover rente vergoedt, zal zeker meenen dat hij met eene gewone depositobank te doen heeft. Indien men echter de kenmerken der Schotsche banken opsomt, dan zal wellicht menig leek op dit gebied zich aangespoord gevoelen tot een nadere kennismaking met haar. In een land, dat minder inwoners telt dan het onze, worden tien circulatiebanken gevonden die 5 à 600.000 pd. st. aan fiduciair betaalmiddel hebben uitstaan, en behalve hare hoofdkantoren nog 800 agentschappen bezitten. Deze feiten leiden tot de onderstelling dat het arbeidsveld der Schotsche banken ruim is en goed doorwerkt wordt, maar een juist begrip van de grootte harer operatien wordt eerst gevormd, wanneer vernomen wordt, dat hare deposito's 78,000,000 pd st., zegge *f* 936.000.000, bedragen. In 1845 reeds bedroegen de deposito's der Schotsche bonken 33.192.105 pd. st. en waren in 1857 gestegen tot 43.270.612 pd. st.; in 1865 hadden zij voor een bedrag van 56.185.061 pd. st. in deposito, en in 1874 voor 78.405.261 pd. st.; de geheele vermeerdering in die negentien jaren bedraagt dus 45.213.156 pd. st. Voegt men hier nog aan toe dat door diezelfde banken een merkwaardig systeem van credietverleenen in practijk wordt gebracht, dan zal het niemand langer verwon-

Digitized by Google

deren dat deze banken tot menige studie aanleiding hebben gegeven. Zoo heeft Wolofski in zijn werk over de Schotsche banken enkele harer karaktertrekken aangetoond en toegelicht; hem wordt door Somers, in diens kritiek op Wolofski's boek, verweten, dat hij de waarde van het recht om papier aan toonder uit te geven geringschat en dat juist dit recht de sleutel is tot het geheim van den voorspoed dezer banken. Benevens vele verhandelingen en boeken, werpt ook het proces-verbaal van een verhoor van deskundigen door eene in 1876 benoemde Engelsche commissie een helder licht over Schotlands bankwezen, zoodat men bij het doorbladeren van dit blue-book niet alleen de bevestiging vindt van menige vroeger verkondigde stelling, maar ook telkens nieuwe bizonderheden aantreft, die eene bijdrage kunnen leveren tot de kennis van den toestand.

De eerste bank, die de Bank van Schotland heette, kreeg in 1695 van het Parlement een octrooi voor een en twintig jaren. Na verloop van dien termijn, werd het octrooi niet hernieuwd, hetgeen aanleiding gaf tot het ontstaan van een aantal nieuwe banken. De Bank van Schotland was bijna dadelijk na hare oprichting, eene circulatiebank, daar zij in 1704 papier aan toonder uitgaf, en door in 1696 de eerste agentschappen te vestigen wees zij toen reeds den weg, die door de andere banken met zulke gunstige resultaten betreden is. In tegenstelling met de Bank van Engeland, die haar ontstaan te danken heeft aan geldgebrek der regeering tengevolge der oorlogen met Lodewijk den veertiende, hebben de Schotsche banken niets aan den Staat te danken gehad en waren dan ook niets daaraan verplicht; dit is waarschijnlijk de reden geweest, waarom zij in hare operatiën geene belemmeringen van staatswege hebben ondervonden. De eenige bepaling, die in de oude statuten omtrent de banken gevonden wordt, is, dat zij van het eigenlijke bankwezen haar bedrijf moesten maken. Het zich van den beginne af bewust zijn, dat op eigen krachten moest worden gesteund en het tengevolge daarvan werken met een betrekkelijk groot kapitaal zal zeker niet het minst hebben bijgedragen tot hare soliditeit en tot de groote uitbreiding die het bankwezen daar te lande heeft ondergaan. De meening dat de toestand der Schotsche banken van hare oprichting af niets te wenschen heeft overgelaten, zou echter te gunstig zijn, want ook deze banken hebben moeilijke dagen beleefd. De Bank van Schotland staakte tot driemaal toe hare betalingen, en verschillende misbruiken slopen in, als de „optional clause" op het papier aan

Digitized by Google

toonder, (eene bepaling waardoor den uitgever van dat papier werd toegestaan de betaling daarvan eenige maanden uit te stellen tegen vergoeding van rente) als het uitgeven van fiduciair betaalmiddel door eigenaren van publieke werken. Alles werd echter te boven gekomen en een Schotsch schrijver heeft dit vergeleken met het rukken en steigeren van een jong en krachtig paard, dat nog niet gewend is te werken. Met het jaar 1845 treedt de geschiedenis van de Schotsche banken een nieuw tijdperk in, want ook zij ondervonden de gevolgen van de overwinning door de voorstanders der currency-theorie op die van het banking principle behaald. Dat de laatste zes en dertig jaren voor de Schotsche banken eene periode van bloei hebben opgeleverd blijkt uit de vermeerdering van het bij haar à deposito gestorte bedrag, maar naast dien voorspoed heeft dit tijdsbestek haar ook twee onheilen gebracht nl. de beruchte faillissementen der Western Bank en der City of Glasgow Bank. Merkwaardig mag het genoemd worden, dat de faillissementen dezer twee banken van weinig invloed zijn geweest op de positie der andere.

Bij eene beschouwing van de karaktertrekken der Schotsche banken moet worden opgemerkt dat zij eene drievoudige rol vervullen: zij bewijzen de diensten van eene depositobank, van eene circulatiebank en van eene voorschotbank. Door het verleenen van „cash credits" treden zij op als voorschotbanken, daar „cash credits" credieten zijn, die worden verstrekt tegen zekerheid, welke in twee of meer borgtochten bestaat. De crediettrekker betaalt interest over dat deel van het crediet waarvan hij gebruik maakt. Dit boekcrediet is te verkiezen boven eene promesse. Deze laatste heeft een bepaalden looptijd en de promittent is derhalve verplicht tot betaling van rente over dien geheelen tijd, omdat de promesse vóór den vervaltijd moeilijk kan worden betaald. Wanneer derhalve aan iemand een „cash credit" wordt verleend, kan deze daarvan naar welgevallen gebruik maken; hij kan door middel van cheques daarover disponeeren, of de door hem geaccepteerde wissels bij de bank betaalbaar stellen die hem het crediet verleent. Ten allen tijde kan door den persoon, die het crediet geniet, zooveel van de gemaakte schuld worden afgelost als hij zal verkiezen, en zoo leidt deze geheele regeling voor hem tot besparing van kosten. Het zijn vooral landbouwers, kleinhandelaren, winkeliers en industrieelen, die van de „cash credits" gebruik maken, en wanneer de zaak die zij drijven slechts van voldoende soliditeit is, of wanneer hunne persoonlijke karakter-

Digitized by Google

trekken een genoegzamen waarborg opleveren, zal gebrek aan kapitaal nooit een onoverwinnelijk bezwaar voor hunne energie zijn, zoodat door deze verstandige wijze van credietverleenen aan iederen tak van industrie de weg tot uitbreiding en verbetering openstaat. Terwijl in vele landen de landbouw kwijnt tengevolge van de armoede der boeren, die niet bij machte zijn voldoende kapitaal aan te wenden bij de uitoefening van hun bedrijf, voorziet een Schotsche boer, die voor het eerst zelfstandig optreedt, zich van het beste vee, de nieuwste gereedschappen, in één woord van alles wat kan bijdragen tot besparing van uitgaven en tot vermeerdering van de opbrengst zijner boerderij; hij geniet zoodoende de voordeelen van een ruimen „Stock-in-trade".

Door het op deze wijze verleenen van crediet, verrichten in Schotland de banken, wat in ons land door credietvereenigingen, kassiers, en in sommige provincien door procureurs en vooral door notarissen wordt tot stand gebracht. Daar zijn de banken de gewone credietgeefsters, zoodat een ieder die crediet verlangt, zich tot haar wendt en dit heeft tengevolge dat in Schotland geen persoon tusschen credietgever en crediettrekker staat, wat in ons land en in vele andere rijken van het vaste land van Europa veelal het geval is. In deze laatsten is de geldgever meestal tusschenpersoon; de aan zijn order gerichte promessen worden door hem naar de eene of andere finantieele instelling ter disconteering gebracht, hetzij dat deze eene door den Staat geprivilegieerde circulatiebank, hetzij eene depositobank of kassiersvennootschap is, die door het groote vertrouwen dat zij geniet en door het aanzienlijke bedrag der onder haar berustende deposito's in staat is het gevraagde crediet te verleenen. Een groot voordeel van de „cash credits" is dus, dat de crediettrekker minder interest betaalt dan anders het geval zou zijn, omdat wanneer er een tusschenpersoon is, zoowel deze als de eigenlijke credietgever eenige remuneratie moet genieten. Die tusschenpersoon valt nu volgens het Schotsche stelsel geheel weg. Tengevolge der nauwe betrekking waarin de banken tot hare crediettrekkers staan, zijn zij steeds bij machte te oordeelen of van het door haar verleende crediet een waardig gebruik wordt gemaakt. Door de agenten worden de directiën op de hoogte gehouden van de handelingen van den gecrediteerde, die bovendien door zijne borgen nagegaan wordt, want deze zijn ten allen tijde gerechtigd de „cash credit" te doen eindigen door hun borgtocht op te zeggen. Niettegenstaande de Schotsche banken derhalve weinig risico bij het verleenen van „cash

Digitized by Google

credits" loopen, beleggen zij daarin toch het kleinste deel harer middelen, daar zij die credieten voor het meerendeel uit haar kapitaal en reserve verleenen Zoo had de Royal Bank op den 30sten Juli 1880 11,000,000 pd st. aan „assets" van allerlei aard, waarvan slechts 3.500.000 pd. st. „cash credits" waren, zijnde 1.100.000 pd. st. meer dan haar kapitaal en reserve.

Nevens de „cash credits" is het groote aantal agentschappen zeer merkwaardig. Niet alleen in de groote steden waar de hoofdkantoren der Schotsche banken gevestigd zijn, bestaat gelegenheid om met die banken in aanraking te komen, maar in alle kleine steden, en in de meeste dorpen worden agentschappen dezer banken aangetroffen. Overal waar de hulp der Schotsche banken noodig zou kunnen zijn, hebben zij derhalve agentschappen opgericht, en dikwijls bestaan zelfs op plaatsen van weinig beteekenis agentschappen van verschillende banken. Nu moet men zich niet voorstellen, dat die kantoortjes luxurieus zijn ingericht. Indien wij daarbinnen traden, zouden wij er den agent vinden, die door een klerk, „accountant" genaamd, bijgestaan wordt. Geen van beiden wordt hoog bezoldigd, want de eerste geniet dikwijls slechts 150 pd. st. per jaar, en de klerk heeft meestal een tractement van 80 pd. st. Om niettegenstaande die geringe bezoldiging toch geschikte personen te vinden voor de betrekking van agent, worden daartoe dikwijls procureurs of notarissen aangesteld. Wat de bevoegdheid dezer agenten betreft, kan gezegd worden dat zij geen handelingen kunnen plegen die de bank voor langen tijd verbinden zonder daartoe eerst de goedkeuring van het hoofdbestuur ingewonnen te hebben, en eindelijk worden alle stukken zoowel door den „accountant" als door den agent geteekend, zoodat de eerste ook een deel der verantwoordelijkheid, althans in administratieven zin, draagt. Aldus eenvoudig ingericht kost een geheel agentschap in het algemeen genomen, slechts van 400 pd. st. tot 250 pd st.

Wat zou natuurlijker zijn dan thans het doel der agentschappen uiteen te zetten; toch is het beter dit voorshands uit te stellen en eerst de omstandigheden aan te toonen, die hun bestaan mogelijk maken. Dit punt wordt geheel beheerscht door het recht van uitgifte van fiduciair betaalmiddel Wel draagt de goedkoope administratie — die zich vooral openbaart in het geven van lagere tractementen dan in Engeland — bij tot de bestaanbaarheid der agentschappen, maar zonder haar eigenschap van circulatiebank zouden de Schotsche banken niet zulk eene uitbreiding aan hare agentschappen hebben kunnen geven. Door de wet van 1845 werd

Digitized by Google

het recht van uitgifte van circulatiepapier, dat vroeger nagenoeg onbegrensd was, zeer beperkt. Oogenschijnlijk waren de bepalingen dezer wet niet zeer hinderlijk, aangezien de Schotsche banken toegestaan werd fiduciair betaalmiddel te blijven uitgeven tot een bedrag, gelijk aan hetgeen zij vóór 1845 in circulatie hadden gehad; alleen dan, wanneer zij dat bedrag te boven gingen, zou het aequivalent van dat meerdere, door metaal moeten gedekt worden. Ook wordt het voorschrift der wet van 1844, dat wanneer eene bank door verkoop of op andere wijze bij eene andere geïncorporeerd wordt, zij haar circulatierecht verliest, in de wet van 1845 niet gevonden, zoodat de banken in Schotland zich vereenigende hare positie sterker kunnen maken zonder daardoor haar recht om papier aan toonder uit te geven, te verbeuren. Heel hard zijn deze bepalingen van de wet van 1845 zeker niet, maar wanneer in aanmerking genomen wordt, dat de banken steeds meer papier aan toonder in omloop hebben, dan de wet aanneemt dat zij in 1845 in circulatie hadden, dan zullen de bepalingen van deze wet ook anders beoordeeld worden. Wat toch is het geval? Toen den Schotschen banken plotseling bevolen werd om het bedrag van haar papier aan toonder, dat gemiddeld in circulatie was, aan de regeering op te geven, vreesden zij dat eene nieuwe belasting op het circulatiepapier de eigenlijke grond van dit bevel was en vandaar dat zij een bedrag opgaven, dat, naar ons verzekerd wordt, veel minder dan de werkelijkheid was. In de volgende tabel worden de bedragen gevonden waarvoor de Schotsche banken ongedekt fiduciair betaalmiddel in circulatie mogen brengen.

	Kapitaal.	Bedrag circulatiepapier dat niet door metaal behoeft gedekt te zijn.
	Pd. st.	Pd. st.
Bank of Scotland	1,500,000	343,418
Royal Bank of Scotland	2,000,000	216,451
British Linen Company	1,000,000	438,024
Commercial Bank	1,000,000	374,880
Union Bank	1,000,000	454,346
Aberdeen Town and County Bank	252,000	70,133
North of Scotland Banking Company	320,000	154,319
Clydesdale Banking Company . . .	1,000,000	274,321
Caledonian Banking Company . . .	125,000	53,434
National Bank.	1,000,000	297,024

De Schotsche banken zijn dus genoodzaakt een metaalvoor-

Digitized by Google

raad te hebben en telkens wanneer zij uitbreiding wenschen te geven aan hare uitgifte van papier aan toonder, moeten zij nagaan of haar metaalvoorraad zulks toelaat; indien dat onderzoek geen bevredigende resultaten oplevert, zal de metaalvoorraad versterkt moeten worden. Al heeft dat recht tot uitgifte van circulatiepapier ook eene beperking moeten ondergaan, toch is het, zelfs in zijn tegenwoordigen omvang van groote waarde voor de Schotsche banken, op grond van de noodzakelijkheid om ieder agentschap van eene kas te voorzien, die zoowel ter verwisseling bestemd is als voor de operatiën. De Schotsche banken zijn wel is waar niet verplicht hare billetten bij hare agentschappen inwisselbaar te stellen, maar zij hebben terecht ingezien dat de meerdere gemakkelijkheid, die zij aan het publiek verschaffen, ook haar tot meerder voordeel zal zijn. Zonder circulatiepapier zouden de agentschapskassen uit munt moeten bestaan, en dientengevolge zouden die kassen eene groote waarde vertegenwoordigen. Dat kasbedrag zou, zoolang het niet tot de eene of andere operatie werd aangewend, niet rentegevend kunnen zijn, en daar het voor een groot deel door deposito's verkregen is waarvoor rente moet vergoed worden, zouden de banken zulk een groot renteverlies lijden, dat het bestaan van al de agentschappen onmogelijk wierd. Vermindering van het kasbedrag der agentschappen zou gepaard gaan met vermindering van de geschiktheid dezer lichamen, daar juist het groote aantal agentschappen en hunne goede inrichting veel bijdragen tot den bloei der Schotsche banken. Tengevolge der wetsbepalingen van 1845, zijn de agentschappen evenals vroeger steeds ruim van fiduciair betaalmiddel en schaars van munt voorzien; het circulatiepapier vertegenwoordigt geene waarde voor dat het uitgegeven is, aangezien eerst dan de schuldbekentenis in leven treedt; op deze wijze is ieder agentschap in het bezit van voldoende operatiekracht, zonder dat dit het renteloos liggen van kapitaal mede brengt.

Door die agentschappen zijn de Schotsche banken in staat overal deposito's te verzamelen. Zoovele bankkantoren er bestaan, zoovele gelegenheden er zijn tot inbreng van gelden en waar de plattelandsbevolking door den afstand tusschen hare woonplaatsen en eene stad waar eene depositobank gevonden wordt, anders zou worden weêrhouden om haar geld rentegevend te maken, wordt thans in bijna ieder Schotsch dorp een agentschap van een der Schotsche banken gevonden. Dit heeft dan ook het gevolg gehad, dat een ieder die geld heeft dat niet onmiddellijk gebruikt moet

Digitized by Google

worden, dit bij eene bank stort, om over dat bedrag rente te ontvangen. Men heeft daar niet alleen begrepen, dat geld of bankbriefjes, die ongebruikt in geldkist of portefeuille blijven liggen, door à deposito te worden gestort, rentegevend kunnen worden gemaakt, maar de spaarzame Schotsche bevolking heeft ook de daartoe aangeboden gelegenheid niet ongebruikt gelaten. Wolofski heeft de agentschappen vergeleken met zuigpompen en Somers keurt die vergelijking goed, mits niet worde vergeten, dat de banken het op deze wijze verzamelde kapitaal op andere plaatsen als een weldadigen regen laten neêrstroomen. Deposito's worden door de Schotsche banken op verschillende voorwaarden aangenomen. Somtijds wordt geld tegen eene vaste rente voor een bepaalden tijd gestort. Het op deze voorwaarden gedeponeerde kan moeilijk dienen tot fonds voor de betaling van wissels en het oogmerk van den bewaargever is derhalve, kapitalen, die voor korteren of langeren tijd moeten worden rentegevend gemaakt, te beleggen bij instellingen, die groot vertrouwen genieten Deze wijze van geld te beleggen, vervangt wat op de Amsterdamsche beurs verstaan wordt onder geld uitleenen in prolongatie. Kapitaal dat niet in fondsen belegd wordt of in finantieele ondernemingen gestoken, komt veelal als deposito bij een der banken, en deze omstandigheid, verklaart het in den aanvang genoemde bedrag deposito's voor een groot gedeelte. Geld kan ook voor onbepaalden tijd in deposito worden gegeven, terwijl er dan dagelijks over kan worden beschikt; dan heet de aangegane deposito-rekening „operating deposit receipt" (in Engeland „current account" genoemd), terwijl zij enkel „deposit receipt" heet, wanneer het bedrag gestort is voor een bepaalden tijd. De rente die betaald wordt over de „operating deposit receipt" is lager dan die welke voor de deposito's op tijd wordt uitgekeerd. De Schotsche banken berekenen de rente over de deposito's op twee wijzen, want zij keeren òf de lagere rente uit over het dagelijksch saldo der rekeningen-courant, òf de hoogere rente over het laagste saldo der rekening gedurende de maand. De rekening-couranthouder mag tusschen deze twee renteberekeningen kiezen, en hij zal die keuze tot zijn voordeel kunnen aanwenden, zoo dikwijls hij de variatiën zal voorzien van de dagelijksche saldo's zijner rekening.

In ons land, in Engeland, Frankrijk enz. wordt voor circuleerend medium veelal metaal gebezigd, maar in Schotland is dit anders. Gouden of zilveren munt wordt daar weinig gevonden en

Digitized by Google

haar plaats wordt bijna geheel ingenomen door de bankbilletten. Het Schotsche publiek geeft den voorkeur aan fiduciair betaalmiddel, voornamelijk wegens zijn vorm en de banken zijn in staat dezen wensch te bevredigen daar zij billetten ter waarde van 1 pd. st. in circulatie mogen brengen. Dat papier aan toonder bewijst door zijn geschiktheid tot circuleeren nog gewichtige diensten als reclame-billet. Nergens gaat het spreekwoord „onbekend maakt onbemind" misschien meer op, dan juist op het terrein van het credietwezen en het valt niet te ontkennen, dat billetten uitnemende geschiktheid bezitten om de bank, die hen in circulatie heeft gebracht, bij het publiek bekend te maken. Een ieder die billetten in betaling neemt, is overtuigd dat de daarop voorkomende betalingsbelofte zal worden nagekomen, want anders had hij de billetten geweigerd, en indien hij nu de waarde die de billetten vertegenwoordigen à deposito wenscht te storten, dan wijzen de billetten de bank aan bij welke hij dat met vertrouwen kan doen. Overal waar de billetten eener bank in circulatie zijn, wordt de soliditeit der bank niet in twijfel getrokken en het papier aan toonder baant derhalve den weg voor de deposito's. In den eersten tijd nadat de kapitalist met eene bank in betrekking is getreden, zijn de deposito's meestal klein, maar de ondervinding heeft geleerd dat zij allengs grooter worden en dat vermeerdering van den rijkdom der bewaargevers meestal eene vermeerdering van het in deposito gegeven bedrag tengevolge heeft. Circulatiepapier en agentschappen maken dus een groot deel der machinerie uit, waardoor de deposito's worden bijeengebracht en bij eene beschouwing der Schotsche banken zou het onjuist zijn de groote beteekenis niet te erkennen die het recht tot uitgifte van circulatiepapier voor haar heeft. Het is zeker waar dat dit recht voor de Schotsche banken niet van even groote waarde is als wanneer hare werkzaamheden beperkt waren tot die eener eenvoudige circulatiebank en dit derhalve de voorwaarde van haar bestaan was; het is misschien ook waar dat met minder agentschappen even groote resultaten konden worden bereikt als tegenwoordig, maar zeker is het, dat zonder het recht tot uitgifte van papier aan toonder en zonder een uitgebreid net van agentschappen de Schotsche banken nooit dien graad van bloei en van ontwikkeling zouden bereikt hebben, waarop zij thans staan.

Hierboven werd het bedrag papier aan toonder der Schotsche banken dat in circulatie is, groot genoemd en deze stelling heeft recht op eenige verklaring, vooral wanneer men het bedrag

Digitized by Google

billetten daar in omloop gaat vergelijken met datzelfde bedrag in ons vaderland. Nederland is wel wat bevolking betreft grooter dan Schotland maar het verschil is niet aanzienlijk en zeker niet groot genoeg om zulk een verschil te rechtvaardigen, als er bestaat tusschen de bedragen aan bankbilletten in omloop van deze twee landen. De verschillende toestanden en gewoonten moeten in aanmerking genomen worden om een juist oordeel te kunnen vellen.

Wanneer bij de Nederlandsche bank wissels worden gedisconteerd, ontvangt de discontant bankbilletten in betaling voor zijne wissels en deze bankbilletten zullen hem dienen tot betaalmiddel bij volgende operatiën. Evenzoo gaat het, wanneer eene leening wordt aangegaan en effecten of goederen als onderpand worden gegeven, want ook dan wordt het ter leen gegeven bedrag in billetten uitbetaald.

In Schotland gaat het echter anders; daar zou de bank die de wissels disconteerde in plaats van die met billetten te betalen een boekcrediet aan den discontant geopend hebben; en indien de discontant billetten in betaling ontvangen had, dan zou hij in de meeste gevallen die billetten dadelijk à deposito gestort hebben en zich daardoor een boekcrediet geopend zien. Zulk een boekcrediet is van meer voordeel dan billetten, omdat ook daarover door middel van cheques kan gedisponeerd worden en het bovendien nog rente opbrengt. Door het boekcrediet en de cheques is dus het terrein van het circulatiepapier zeer beperkt geworden.

Het bedrag bankbilletten in omloop bestaat voor het grootste deel uit billetten van 1 pd. st., wat in den volgenden staat aangetoond wordt:

Week eindigende	BANKBILLETTEN.		
	Bijdragende minder dan 5 pd. st.	Hooger dan 5 pd. st.	Totaal.
1874.	Pd. st.	Pd. st.	Pd. st.
Januari 3	4,019,820	1,978,671	5,998,491
Februari 7	3,726,300	1,844,562	5,570,862
Maart 7	3,701,175	1,803,422	5,504,597
April 4	3,775,761	1,907,912	5,683,673
1875.			
Jannari 2	4,099,822	2,115,732	6,215,554
Februari 6	3,748,971	1,941,227	5,690,198
Maart 6	3,709,989	1,834,370	5,544,359
April 3	3,694,397	1,845,478	5,539,875

Digitized by Google

1876.	Pd. st.	Pd. st.	Pd. st.
Januari 1	4,158,219	2,138,025	6,296,244
Februari 5	3,751,350	1,939,896	5,691,246
Maart 4	3,723,422	1,879,281	5,602,703
April 1	3,733,705	1,908,897	5,642,602

Wat blijkt hieruit? Dat ruilingen van groote bedragen, waartoe bankbilletten van groot bedrag noodig zijn, in Schotland slechts zelden door middel van papier aan toonder tot stand komen en dat het arbeidsveld van het circulatiepapier beperkt is tot ruilingen van kleine bedragen. Waar in Nederland het gouden tienguldenstuk en het muntbillet dienst doen als circuleerend medium, daar wordt in Schotland het bankbillet gevonden en buiten dat terrein, dus waar in ons land het arbeidsveld van het bankbillet begint, worden veelal de cheques en het boekcrediet gevonden als de middelen, die het ruilverkeer mogelijk maken. De billetten ter waarde van één pd. st. vormen derhalve een invloedrijken factor van de macht der banken, want door hen wordt de kleinhandel met de banken in betrekking gebracht en daardoor leeren ook kleine kapitalisten de voordeelen kennen van het in deposito geven hunner gelden, wat hen tot spaarzaamheid aanspoort. Onderwerpt men de Schotsche banken aan een onderzoek en verbaast men zich over de groote resultaten die zij hebben opgeleverd, dan vergete men niet dat de positie dezer banken geene zelfstandige is en men ga niet de betrekking waarin zij tot de Bank van Engeland staan onopgemerkt voorbij. Om deze duidelijk te maken kan worden gebruik gemaakt van het voorbeeld dat aangehaald is voor de in 1876 benoemde commissie van onderzoek naar de circulatiebanken. De Bank van Schotland had op den 27 Februarij 1875 aan billetten in omloop een bedrag van 626,000 pd. st. en hare metaalvoorraad bedroeg 390,000 pd. st. terwijl hare gezamenlijke debetposten (liabilities) toen 12,880,000 p. s. groot waren. Alvorens verder te gaan, dient te worden vermeld dat de metaalvoorraad niet uitsluitend bestemd is tot verzekering van de belangen der houders van de billetten, want deze laatsten staan, wat hunne aanspraken op den metaalvoorraad betreft, volkomen gelijk met de overige crediteuren der banken. Dit in aanmerking nemende blijkt dat de metaalvoorraad van de Bank van Schotland toen slechts ± 3 pCt. van hare gezamenlijke debetposten uitmaakte. Moet hieruit de conclusie getrokken worden dat deze bank zich toen in een precairen toestand bevond? Voor-

Digitized by Google

zeker niet, en dit zal door een ieder toegegeven worden, wanneer hij verneemt dat deze bank op dienzelfden dag in staat was, om haren metaalvoorraad binnen zeer korten tijd van 3 pCt. van haar geheel debet, tot 30 pCt. daarvan te brengen. Het is de Bank van Engeland, die, zoo noodig, de Schotsche banken van specie voorziet; door deposito's bij die bank te hebben, opeischbare inschulden op Londensche bankiers, rijksschuldbewijzen, die steeds een vaste markt vinden, en geld dat in Londen op korten termijn is uitgeleend, zijn de Schotsche banken bij machte een beroep op den metaalvoorraad der Bank van Engeland te doen.

Hiervan wordt ook gebruik gemaakt. In die tijden van het jaar waarin de meeste betalingen gedaan worden, in Mei en in November, klimt overal en dus ook in Schotland de behoefte aan betaalmiddel Aangezien het Schotsche publiek geen voorliefde voor metaal heeft, maar fiduciair betaalmiddel verlangt, wordt aldaar het bedrag bankbilletten in circulatie aanmerkelijk grooter, wat overeenkomstig de bepalingen van de wet van 1845 eene vermeerdering van de metaalreserve tengevolge moet hebben. Het meerdere bedrag metaal dat de banken naar aanleiding der vermeerdering van de in omloop zijnde bankbilletten moeten bezitten, is grooter dan haar beschikbaar metaalsaldo, zoodat van elders metaal moet worden aangevoerd; vandaar tweemaal 's jaars eene goudverplaatsing van Engeland naar Schotland, die varieert van 300,000 pd. st. tot 500,000 pd. st.

Deze uitzendingen van metaal oefenen op de goudmarkt van Engeland geen invloed en hebben dat zelfs in 1873 niet gedaan toen de uitvoer van goud naar Schotland 530,000 pd. bedroeg. Wel was de disconto-rente in diezelfde dagen tot 9 pCt. gestegen, maar de oorzaak hiervan lag in aanzienlijke uitzending van goud naar Duitschland. De gouduitvoeren naar Schotland zijn dan ook van zulk een kleinen omvang in verhouding tot den geheelen goudvoorraad van Engeland (*), dat zij geen stoornis van de goudmarkt veroorzaken. Er zijn echter tijden geweest waarin zulks wel het geval is geweest, bijv. in 1847 en in 1857, maar in dit laatste jaar was hij ook geklommen tot 1.500.000 pd. st. Voor de in

(*) In 1844 schatte Mr. Newmarch het bedrag gemunt goud dat toen in Engeland was, op 36.000.000 pd. st.; Mr. Wegnelin schatte het in 1857 op 57.000.000 pd. st. en in 1875 werd het door Mr. Hendriks op 100.000.000 pd. st. geraamd. Wanneer men hierbij voegt het bedrag ongemunt goud dat in de kelders van de Bank van Engeland is, dan heeft men ongeveer het bedrag van den goudvoorraad in Engeland.

Digitized by Google

1875 benoemde commissie, „die belast werd met het instellen van „een onderzoek naar de restricties en privileges, die door de wet „waren opgelegd en toegekend aan circulatiebanken in Engeland, „Schotland en Ierland," verklaarden de afgevaardigden van de Bank van Engeland dat de buitenwerkingstelling van de wet van 1844 in 1847 moest toegeschreven worden aan de pressie die door de Western Bank, de Northumberland en Durham District Bank werd uitgeoefend op de Bank van Engeland. Opmerkelijk is het dat deze twee uitvoeren naar Schotland niet gevolgd waren op meerdere uitgifte van bankbilletten, evenmin moesten dienen om betalingen in het buitenland te bewerkstelligen, maar bestemd waren om de bestaande uitgifte te ondersteunen en om de positie der banken tegenover hare depositarissen te versterken. Ten bewijze hiervan kan er op gewezen worden dat deze uitvoer op het einde van November plaats greep, terwijl de gewone uitzendingen steeds op het einde van October en in het begin van Mei plegen te geschieden. De wijze waarop de Schotsche banken goud uit de bank van Engeland nemen is zeer eenvoudig. Zij hebben een groot bedrag deposito's bij de Bank van Engeland, dat kan worden opgevraagd. Indien zij niet in staat zijn de behoefte aan goud te bevredigen, dan worden bankbilletten ter inwisseling aangeboden en de Schotsche banken kunnen zich die verschaffen door over hare deposito's bij de Londensche bankiers te beschikken, of door wissels bij de Bank van Engeland te disconteeren. Wat de verhouding der banken tot elkaâr betreft, zou allicht de meening kunnen ontstaan, dat de banken, door den prikkel der concurrentie aangezet, in geen welgezinde stemming jegens elkander verkeerden. Niets zou meer onjuist zijn, want grooter samenwerking dan tusschen de Schotsche banken bestaat is moeilijk denkbaar. Te recht hebben zij ingezien dat elkander te steunen allen tot voordeel moest zijn en aan deze ondersteuning hebben zij eene ruime toepassing gegeven. Zij deelen wederkeerig hare crediettrekkers mede en geven elkaâr over deze inlichtingen, waardoor menig misbruik van crediet wordt voorkomen. Een ander blijk dezer samenwerking is de gewoonte om in overleg met elkander de rente te bepalen die door haar over de à deposito gestorte gelden zal vergoed worden. Telkens wanneer de rentestandaard der Bank van Engeland eene verandering ondergaat komen de directiën der Schotsche banken bijeen en stellen de rente vast, steeds daarbij den rentestandaard van de Bank van Engeland volgende, hoewel

Digitized by Google

niet in hare excessen. De directiën der in het noorden van Schotland gevestigde banken wonen deze vergaderingen niet bij, maar keuren de besluiten goed die door hare zusterinstellingen genomen worden. Deze gezamenlijke rentebepaling is niet het gevolg eener wettelijke regeling, maar van eene overeenkomst tusschen de banken, die reeds vóór 1845 bestond en slechts zelden — en dan nog gedurende zeer korten tijd — verbroken is. Heeft dit welligt ten gevolge, dat de rente die over de in deposito gegeven gelden uitgekeerd wordt, nu de concurrentie verlamd is, niet zoo hoog is, als zij wel zou kunnen zijn? Reeds Gilbart ontkende dit, en klachten hierover worden ook niet vernomen. Het schitterendst heeft die samenwerking der banken geblonken toen dezen bij het faillissement der Western Bank en bij dat der City of Glasgow Bank de billetten dezer banken in betaling zijn blijven nemen en ook de bewaargevers gesteund hebben. Door het volgen van eene dergelijke gedragslijn, hebben zij zich het vertrouwen van het algemeen verworven en voorkomen dat er vrees ontstond voor haar circulatiepapier.

Enkelen vinden in de onbeperkte aansprakelijkheid der aandeelhouders van de Schotsche banken eene verklaring van het groote vertrouwen dat dezen genieten. Met uitzondering van de Bank van Schotland, de Royal Bank en de British Linen Company is de aansprakelijkheid der aandeelhouders van al de Schotsche banken geheel onbeperkt en de aandeelhouders zijn dus steeds gehouden tot betaling van al de schulden die de bank op zich geladen heeft. De drie zoo even genoemden hebben bij hare oprichting een charter ontvangen: de Bank van Schotland van het Parlement en de twee anderen zijn met Koninklijke charters begiftigd geworden. Uit dit feit alleen mag men, volgens Mr. Somers (*), niet tot de beperkte aansprakelijkheid der aandeelhouders van deze banken besluiten. Onbeperkte aansprakelijkheid was regel, en alleen het Parlement kon daarop eene uitzondering in het leven roepen, maar nóch in het charter van de Bank van Schotland, nóch in de charters der twee andere banken komt eenige bepaling voor omtrent de aansprakelijkheid. De Commercial en de National Bank hebben ook charters: in dezen wordt de beperking van de verantwoordelijkheid tot het bedrag der aandeelen uitgesloten en het gaat volgens Mr. Somers niet aan door eene redeneering de argumento e contrario te willen aannemen dat de

(*) The Scotch Banks and their system of issue. Edinburgh 1873, bl. 24.

Digitized by Google

vroegere charters de beperkte aansprakelijkheid wel inhouden. Nog een ander schrijver heeft zijn stem vooral over dit onderwerp doen hooren, nl. Mr. Mitchell (*), die ons de wet van 1845 herinnert, waarin de bepaling voorkomt, dat iedere Schotsche bank, met uitzondering van de Bank van Schotland, de Royal Bank en de British Linen Company, jaarlijks tusschen den 1sten en den 15den Januari, de namen, woonplaatsen en betrekkingen van hare aandeelhouders moet opgeven en dat deze gegevens vóór of op den 1sten Maart in eene courant moeten worden bekend gemaakt. Uit het feit dat de drie genoemde banken van dezen regel zijn uitgesloten, wil men wel eens opmaken dat de wet van 1845 haar zegel heeft gedrukt op de zienswijze van hen, die de aansprakelijkheid dezer banken als beperkt aannemen. Mitchell zelf schijnt echter daar niet al te groote waarde aan deze redeneering te hechten, daar hij eenige bladzijden verder van zijn werk, het wenschelijk acht om den strijd hierover te beslechten, door deze banken te laten registreeren naar de bepalingen der Companies Acts van 1863 tot 1879, als maatschappijen met beperkte aansprakelijkheid der aandeelhouders. Zeker is het, dat de onbeperkte aansprakelijkheid niet slechts in naam bestaat, want de crediteuren der Western Bank en der City of Glasgow Bank hebben het juist daaraan te danken, dat zij voor groote verliezen zijn bewaard gebleven. Toen eerstgenoemde bank failleerde, werden de aandeelhouders, spoedig nadat de bank hare betalingen had gestaakt, aangesproken door de liquidateurs om 25 pd. st. per aandeel van 50 pd. st. te storten ter bestrijding van het deficit dat in den aanvang op 304,602 pd. st. begroot werd. Na realisatie bleken de baten te hoog geschat, en dientengevolge werd het deficit op den 21sten Juli begroot op 916,864.6.8. pd. st. De aandeelhouders moesten ten tweeden male worden aangesproken en de bijdrage die toen door hen moest geleverd worden bedroeg 100 pd. st. per aandeel van 50 pd. st. Dit geheele bedrag was echter niet noodig voor de betaling der schulden, zoodat later 68 pd. st. per aandeel van 50 pd. st. aan de aandeelhouders kon worden teruggegeven. Bij het faillissement der City of Glasgow Bank had de onbeperkte aansprakelijkheid der aandeelhouders voor hen nog treuriger gevolgen, want de eerste bijdrage die zij moesten geven was 500 pd. st. per aandeel van 100 pd. st., en op den 31sten December 1878 werd door de liquidateurs

(*) Our Scotch Banks, their position and their policy. Edinb. '79, bl. 87.

Digitized by Google

eene nieuwe bijdrage gevorderd, groot 2.250 pd. st. per aandeel van 100 pd. st., die op den 22sten April e. k. moest worden betaald. De gevolgen dezer twee faillissementen leeren van welk overwegend belang het zoowel voor de crediteuren als voor de aandeelhouders is, dat de aandeelen in handen zijn van vermogende lieden. Dit was het geval met de aandeelen der Western Bank, maar de aandeelen der City of Glasgow Bank waren niet allen in handen van vermogenden en de vermogende aandeelhouders hebben toen zooveel meer moeten bijdragen, naarmate andere aandeelhouders, wegens hun onvermogen, daartoe niet in staat waren te doen. Is het wonder dat de vraag rees of de onbeperkte aansprakelijkheid der aandeelhouders wel een der lichtpunten van het Schotsche bankwezen was? Het moest dienen tot waarborg voor de belangen der schuldeischers, maar leverde het wel een blijvenden, hechten waarborg? Het kan toch licht gebeuren dat er zulk een vrees ontstaat voor aandeelen van banken wier aandeelhouders onbeperkt aansprakelijk zijn, dat zij alleen door personen gekocht worden, die behalve dat aandeel, weinig of niets te verliezen hebben. In dat geval verliest de bekendmaking van de namen en betrekkingen der aandeelhouders veel van hare waarde. Daarenboven bestaat het gevaar dat de aandeelhouders bij het eerste vernemen van het besluit tot het doen van een beroep op hunne aansprakelijkheid in de verleiding zullen komen om zich op alle mogelijke wijzen van hunne aandeelen te ontdoen. Ook deze mogelijke gevolgen der onbeperkte aansprakelijkheid moeten in aanmerking genomen worden bij het vellen van een oordeel over hare wenschelijkheid voor de Schotsche banken.

Wij werpen een laatsten blik op de wet van 1845 en stellen de vraag of die wet dezen banken tot voordeel, dan wel tot nadeel is geweest. Wel was zij haar dikwijls een knellende band, wanneer de uitgifte van circulatiepapier vergroot moest worden en dit niet kon gedaan worden dan door eene evenredige vermeerdering van den specievoorraad, maar in het algemeen genomen is zij haar toch tot onberekenbaar voordeel geweest. De banken hebben dat begrepen, want de bepaling dezer wet dat geene andere dan de in 1845 bestaande banken het recht tot uitgifte van circulatiepapier zou hebben, is, volgens Mr. Somers, de hoofdreden geweest, die hare oppositie tegen het wetsontwerp van Sir Robert Peel heeft doen ophouden. De deputatie, die door de meeste banken naar Londen gezonden was, om hare bezwaren tegen het wetsontwerp

Digitized by Google

in te dienen, keerde weder huiswaarts op het vernemen van deze bepaling en berichtte toen aan de Schotsche parlementsleden, dat zij, hoewel nog vervuld van weêrzin, hare goedkeuring niet kon onthouden aan het wetsontwerp. Terwijl de Schotsche banken door deze bepaling een monopolie voor de uitgifte van circulatiepapier ontvingen, werden zij door deze zelfde bepaling voor concurrentie op het gebied der deposito's gevrijwaard. Een nieuw opgerichte bank zal geene agentschappen kunnen hebben, daar zij geen fiduciair betaalmiddel mag uitgeven, en zij zal zich dus verstoken zien van ruime toevloeiing der deposito's. Daarenboven zal zij het bezwaar ondervinden van te moeten betalen met het circulatiepapier harer concurrenten, aangezien voor dat papier in Schotland bij het publiek groote voorliefde bestaat, en wel in die mate dat het papier der Bank van Engeland daar moeilijk in circulatie kan worden gehouden. Om te kunnen beschikken over eenen voldoenden voorraad fiduciair betaalmiddel, zouden nieuw opgerichte banken zich genoodzaakt zien groote deposito's bij hare concurrenten te hebben, waarvan ieder oogenblik zooveel zou kunnen worden opgevraagd als de behoefte medebracht. Het is twijfelachtig of de oudere banken hare jongere zusters hierin wel de behulpzame hand zouden willen bieden en het laat zich niet denken dat over deze deposito's eene even hooge rente zou worden uitgekeerd als over andere, omdat van deze deposito's waarschijnlijk plotseling groote bedragen zouden worden opgevraagd. De pogingen ingesteld om nieuwe banken in het leven te roepen, hebben dan ook telkens schipbreuk geleden en na een kort bestaan hebben de jeugdige depositobanken het veld moeten ruimen voor de oude Schotsche circulatiebanken.

In de laatste jaren hebben de Schotsche banken ook Engeland tot het terrein harer werkzaamheden gekozen. Het bedrag der aan hare zorg en administratie toevertrouwde kapitalen was grooter geworden dan de behoefte aan kapitaal in Schotland, en zij waren alzoo genoodzaakt eene andere kapitaalmarkt op te zoeken, om die kapitalen productief te maken. Het nabij zijnde Londen bood daartoe de schoonste gelegenheid aan. Reeds sedert langen tijd hadden zij correspondentschappen in Londen gehad voor zaken aldaar, die voor een groot deel in het beleggen van gelden bestonden. Deze wijze van geldbelegging is zeer verkieslijk, omdat daardoor niet alleen het uitgezette geld rentegevend wordt gemaakt,

Digitized by Google

maar de banken ook de beschikking krijgen over een aanzienlijk kapitaalbedrag in Londen. Nog eene andere omstandigheid had de Schotsche banken doen inzien dat betrekkingen met Londen voor haar van overwegend belang waren. De wereldhandel had die stad meer en meer tot zijn middelpunt gekozen, en het gevolg was, dat voor wissels op die plaats meestal een gunstiger koers kon worden bedongen dan voor wissels op Schotland. Toen de Schotsche banken opmerkten dat hare rekeninghouders de door hen geaccepteerde wissels dikwijls te Londen betaalbaar stelden, besloten zij, ook om dezen van dienst te zijn, tot de oprichting van agentschappen te Londen, die op uitgebreider schaal zouden kunnen werken dan de correspondentschappen konden. Het doel dat met de oprichting der agentschappen te Londen beoogd werd, was dus niet om als concurrenten der Engelsche landbanken op te treden, maar om zelven het werk in handen te nemen, dat zij voorheen aan hare correspondenten hadden opgedragen. De Bank van Schotland heeft dit doel nauwkeurig omschreven door aanwijzing der redenen, die haar tot dezen stap hadden gebracht: *a.* den wensch om hare reserve in Londen zelven te kunnen administreeren, *b.* de overtuiging dat het in haar belang was haren rekening-couranthouders de meest mogelijke gemakkelijkheid in hunne operatien te geven, en *c.* de gelegenheid die zich nu zou aanbieden om deel te nemen aan de Londensche bankoperatien. Het was de National Bank, die een begin maakte met de invasie van Engeland, en die daarin gevolgd werd door de Bank van Schotland, welke in 1867 een kantoor in Londen opende, terwijl de Royal Bank zulks in 1874 deed. In datzelfde jaar richtte de Clydesdale Bank agentschappen op in Cumberland, waartoe zij aanleiding vond door de bloeiende ijzer-industrie in die streken en door hare connectiën met industrieelen, die daar groote établissementen bezaten.

Zeer hartelijk werden de Schotsche banken door hare Engelsche zusters bij hare komst te Londen niet ontvangen, want alom werden daarover ernstige klachten vernomen. Ten einde daaraan tegemoet te komen, diende Mr. Goschen in 1874 een wetsontwerp in, dat ten doel had al de circulatiebanken van het Britsche koningrijk in eenzelfden toestand te brengen, want het wilde den werkkring der Engelsche banken tot Engeland beperken, dien der Schotsche tot Schotland en dien der Iersche tot Ierland. De behandeling van dit wetsontwerp gaf op den 17den Maart 1875 aanleiding tot de benoeming der reeds meer genoemde commissie van onderzoek

Digitized by Google

naar de circulatiebanken. Tijdens den duur harer zittingen zouden de Schotsche banken geene nieuwe kantoren in Engeland openen. De commissie toog met grooten ijver aan het werk: een aantal directeuren van banken uit alle deelen van het land, bankiers en eene deputatie van de directie der Bank van Engeland werden gehoord, in één woord de geheele zaak werd ernstig en omstandig onderzocht en het verslag . . . ., welnu dit heeft nooit het levenslicht mogen aanschouwen, want nadat het onderzoek was ten einde gebracht, legde de commissie alleen het proces-verbaal van het verhoor van deskundigen over en zeide dat haar de tijd had ontbroken tot het uitbrengen aan een verslag en een daarin ontwikkeld oordeel. (*)

Behalve over het recht der Schotsche banken om kantoren in Londen te vestigen, werden verschillende aanmerkingen op hare komst, van Engelsche zijde vernomen. Onbillijk werd het genoemd dat aan Schotsche banken zou toegestaan worden, wat de wet van 1844 aan Engelsche circulatiebanken onthoudt, zoodat deze laatsten, wanneer zij het bezitten van een kantoor in Londen voor zich van overwegend belang rekenen, haar recht tot het uitgeven van fiduciair betaalmiddel moeten prijsgeven om zich in Engelands hoofdstad te mogen vestigen. De National Provincial Bank strekt tot voorbeeld, daar zij van haar recht tot uitgifte van circulatiepapier heeft afstand gedaan ten einde Londen niet langer voor zich gesloten te zien. Met het zoeken van bezwaren tegen de vestiging der Schotsche banken te Londen, ging men zelfs tot deze bewering, dat zij allicht een uitermate groot kapitaalbedrag op de Londensche markt zouden brengen en daardoor een storenden invloed zouden oefenen op den rentestandaard. De grond der oppositie was echter gelegen in de vrees voor concurrentie. In Engeland worden cheques veel gebruikt tot het doen van uitbetalingen, en aangezien de cheques door middel van het „clearing system" tegen elkaâr worden ingewisseld en de Engelsche banken voor de inwisseling geene provisie berekenen, geschieden de betalingen op die wijze snel en goedkoop. Ook in Schotland worden cheques en een „Clearing system" gevonden maar de Schotsche banken berekenen provisie voor de inkasseering van die cheques en wissels, welke haar uit Engeland

(*) In »The Economist« van den 3 Juni 1876, blz. 651, wordt de meening verkondigd, dat het gemis aan een verslag geweten moet worden aan gemis van overeenstemming bij de commissie.

Digitized by Google

worden gezonden, en deze provisie moet natuurlijk door de Engelsche banken, die haar betaald hebben, aan hare cliënten worden in rekening gebracht. Sedert de Schotsche banken kantoren in Londen hebben, kunnen zij daar rekeningen-courant aangaan en omdat zij voor hare rekeninghouders cheques betaalbaar in Schotland inkasseeren zonder daarvoor provisie te berekenen, is het in het voordeel van een ieder, die zaken op Schotland heeft om rekeninghouder van eene der Schotsche banken in Londen te worden. „Het groote nadeel dat het monopolie der Schotsche „banken aan de Engelsche berokkent, is derhalve, dat wanneer „rekeningen-courant worden aangegaan, het voor partijën van „belang is, en zulks ook moet zijn, om naar eene Schotsche bank „in Londen te gaan, omdat men daar zijne zaken op zeer goed-„koope condities kan gedaan krijgen. Om deze redenen worden „alle nieuwe rekeningen bij deze kantoren aangegaan. Voor be-„staande rekeningen-courant heeft het de gevolgen, dat handelaars „eene tweede rekening bij een der Schotsche banken zullen openen, „indien dit ten minste de moeite waard is." (*)

In de commissie van onderzoek kwam ook nog eene wijze van voorschot-verleenen ter sprake die door de Schotsche banken in practijk wordt gebracht, nl. het accepteeren van wissels uit het buitenland getrokken tegen consignatie van goederen. Wel accepteeren de Engelsche deposito- en circulatiebanken ook wissels om daardoor aan den trekker crediet te verleenen, maar de Engelsche „bankers" meenden, dat door de Schotsche banken eene te groote uitbreiding aan deze acceptatiën vooral ten behoove van buitenlandsche en koloniale huizen, werd gegeven. De omstandigheid dat de Schotsche banken fiduciair betaalmiddel in omloop brachten en het publiek wel genoodzaakt was, dit bij gebreke van ander geschikt betaalmiddel aan te nemen, moest deze banken aansporen zooveel mogelijk zaken te vermijden, waaraan veel risico was verbonden. Van Schotsche zijde werd echter ontkend dat deze acceptatiën groote risico voor haar zouden medebrengen, vooral op grond dat zij voortvloeiden uit credieten verstrekt aan Dundeesche en Glasgowsche kooplieden, die daarvan op deze wijze gebruik maakten. Naar de redenen die de banken tot deze politiek hadden aanleiding gegeven, behoeft niet ver te worden gezocht. Het was voorzeker niet de zucht om langs dezen weg

(*) Antwoord van Mr Crake, directeur der London and Westminster Bank, op vraag 7031 der commissie van 1875.

Digitized by Google

hooge commissiën te verdienen, maar veeleer het verlangen om ook in dit opzicht de belangen van hare rekeninghouders te bevorderen en hare vestiging in Londen, waar een uitgebreide wisselhandel bestaat, had natuurlijk eene aanzienlijke vermeerdering harer acceptatiën ten gevolge. Het ruime arbeidsveld dezer banken brengt verscheidenheid van operatiën mede, vandaar dat hare gedragslijn zoozeer afwijkt van die harer Engelsche zusters, en de regelen die aan circulatiebanken kunnen worden voorgeschreven, niet altijd met dezelfde kracht op haar mogen worden toegepast.

De commissie van onderzoek werd niet herbenoemd. Daardoor was de termijn verstreken, gedurende welken de Schotsche banken verhinderd waren nieuwe kantoren te Londen te vestigen; nu spoedde zich op den 30sten Mei 1876 eene deputatie van Engelsche „bankers" naar den toenmaligen Chancellor of the Exchequer met dringend verzoek, dat hij den afgeloopen termijn zou hernieuwen. Op haar verzoek werd echter afwijzend beschikt, en nu gebeurde wat zij gevreesd had, want weldra openden drie andere Schotsche banken kantoren in Londen.

De tijd van rust voor deze banken was nog niet aangebroken en de „struggle for life" in Londen was nog niet met eene beslissende overwinning geëindigd. De val der City of Glasgow Bank en de gevolgen der onbeperkte aansprakelijkheid harer aandeelhouders deed de regeering naar middelen omzien, om dit kwaad in het vervolg, voor zooveel mogelijk, te weren en zij meende die te vinden in een wetsontwerp van Sir Stafford Northcote. Het ontwerp had tot doel maatschappijën meerdere gemakkelijkheid te geven in het beperken der aansprakelijkheid harer aandeelhouders en opende tevens den weg om naast het gestorte kapitaal een tweede niet gestort kapitaal te vormen, dat alleen in geval van faillissement zou worden aangesproken. Er kwam nog eene bepaling in voor, nl. dat de weldaden, die door deze wet aan banken zou worden verleend, niet verkrijgbaar zouden zijn voor circulatiebanken, welke kantoren in eenig ander deel van het Britsche Koningrijk zouden hebben, dan waar hare hoofdbureaux waren gevestigd. De verontwaardiging, die hierop in Schotland ontstond over deze wijze om de Schotsche banken te noodzaken hare Londensche kantoren op te heffen, en de steun dien de oppositie tegen deze bepaling ook in Engeland ondervond, maakten dat de regeering dit voorschrift uit het onderwerp moest lichten, alvorens het kracht van wet kon bekomen

Digitized by Google

Algemeen werd verwacht, dat de Schotsche banken zich onmiddellijk deze wet ten nutte zouden maken tot verbetering der positie harer aandeelhouders, maar eerst onlangs zijn eenige daartoe overgegaan. Ook dezen hebben een nieuw volgestort kapitaal gevormd, waardoor de positie harer aandeelhouders is verbeterd en de aanspraken der bewaargevers verzekerd blijven. Terwijl de geschiedenis der Schotsche banken vóór 1845 een voorbeeld heeft geleverd van de werking van vrije banken, heeft de wet, die in dat jaar in werking trad, aan haar bestaan als zoodanig een einde gemaakt; ook na dien tijd blijven zij merkwaardig, wegens den omvang harer werkzaamheden en wegens den steun, dien zij aan den Schotschen handel, industrie en landbouw verleenen.

Tot zooverre het verleden dezer banken. Haar toekomst? Voor eenige jaren schreef Gilbart: (*) „Belemmeringen in den „weg der banken gelegd, zijn eigenlijk belastingen, die het alge„meen moet opbrengen. Deze stelling is in Engeland, nóch aan „staatslieden, nóch aan het publiek volkomen duidelijk: dikwijls „is het toch den handelsstand aangenaam geweest, wanneer wetten „tot stand kwamen, die in strijd waren met het belang der ban„ken. In Schotland worden zulke zaken beter begrepen. Daar is „de mercantiele bevolking steeds de steun der banken geweest en „zij heeft de waarheid der hierboven gegeven stelling ingezien"....
Zoolang dit van het Schotsche publiek kan worden gezegd, en zoolang de banken voortgaan op den weg dien zij thans betreden, zal de dag, waarop haar bloei zal ophouden, waarschijnlijk nog verre zijn.

Amsterdam. J. Luden.

(*) A practical treatise on banking; Londen 1855, II, blz. 520.

Digitized by Google

ONZE ZEEVAARTSCHOLEN.

In het opstel, dat het vorige jaar in dit Tijdschrift werd opgenomen, heb ik, onder meer, de aandacht gevestigd op hetgeen bij de discussiën over de Staatsbegrooting voor 1881 in de Tweede Kamer der Staten-Generaal over het zeevaartkundig onderwijs was gezegd, bepaaldelijk over de noodzakelijkheid eener wettelijke regeling van de zeevaartscholen (*Econ.* 1881, bl. 431—437.) Terwijl ik aan den eenen kant de wenschelijkheid erkende van eene wettelijke regeling, trachtte ik aan den anderen kant aan te toonen, dat de achteruitgang van de koopvaardijvloot niet is toe te schrijven aan de gebrekkige inrichting van sommige zeevaartscholen, maar aan geheel andere oorzaken, bepaaldelijk ook aan eene onvoldoende controle op de bekwaamheid van hen, die niet zelden door de reeders als gezagvoerders of stuurlieden aan boord van de koopvaardijschepen worden geplaatst. Ik kwam tot het besluit, dat er vóór alles behoefte is om laatstgemeld onderwerp bij de wet te regelen, en dat vooral dan, wanneer zoodanige eischen werden vastgesteld en binnen een bepaalden tijd zoodanige regeling werd ingevoerd, tevens voor eene voldoende gelegenheid tot opleiding behoorde te worden zorg gedragen.

Wanneer men nagaat, wat bij de behandeling der Staatsbegrooting voor 1882 in de Tweede Kamer over ditzelfde onderwerp is geschreven en gezegd, dan zou men geneigd zijn om te vragen, of men dan alles weder geheel had vergeten, wat het vorige jaar was gezegd? althans hetgeen naar mijne meening de hoofdkwestie is, werd in 't geheel niet aangeroerd. Daarentegen mocht ik, sedert ik bovengemeld opstel schreef, bij personen, die ik bij uitnemendheid geschikt acht om over de zaak te oordeelen, bepaaldelijk bij verschillende leden van het Bestuur der Amsterdamsche Kweekschool voor Zeevaart en bij den Voorzitter en sommige leden der Commissie, met het afnemen der stuurmans-examens belast, geheele instemming met mijne beschouwingen aantreffen. Dit geeft

Digitized by Google

mij den moed om andermaal op de zaak terug te komen, ook naar aanleiding van hetgeen in de Tweede Kamer werd gesproken.

In het Voorloopig Verslag over het 5e Hoofdstuk der Staatsbegrooting werd op nieuw gewezen op de noodzakelijkheid van eene wettelijke regeling van het zeevaartkundig onderwijs. De Minister had het vorig jaar beloofd de regeling bij de herziening der wet op het middelbaar onderwijs te doen plaats hebben; maar nu van die herziening nog niets was gekomen, werd ook de regeling der zeevaartscholen verschoven. Hier kwam men tegen op, te meer daar „sedert 1878 eene wet tot regeling dezer zaak bij het Deparement gereed lag." Wilde de Minister al geen Rijksscholen oprichten, dan kon hij toch subsidiën verleenen aan gemeenten, die gezind waren zeevaartscholen op te richten. Het vorige jaar was de gemeente Veendam bereid onder genot van Rijkssubsidie eene zeevaartschool op te richten. „Waarom, vroeg men, heeft de „Minister aan die aldaar zoo nuttige inrichting zijn steun ont„houden?" Anderen voegden hier den wensch bij „dat de Minister „liever op meerdere plaatsen scholen van minderen omvang zou „steunen of oprichten, dan op eene of enkele plaatsen groote, „kostbare inrichtingen te vestigen." Op eene andere plaats van het Voorloopig Verslag werd, naar aanleiding van den ongunstigen uitslag der stuurmans-examens voor sommige scholen, gesproken van „de onverschilligheid, die aan het Departement van Binnen„landsche Zaken voor het zeevaartkundig onderwijs scheen te „heerschen."

Op dit een en ander werd door den Minister vrij uitvoerig geantwoord. Naar aanleiding van hetgeen werd opgemerkt omtrent het sedert 1878 in gereedheid gebrachte wetsontwerp, werd gezegd, dat het slechts een voorloopig ontwerp van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid was, maar dat noch de toenmalige, noch de tegenwoordige Minister zich met de zaak hadden bezig gehouden, daar beide van meening waren, dat eene afzonderlijke regeling niet raadzaam was. Welke bezwaren daartegen bestonden, werd nader in bijzonderheden aangetoond.

Een hoofdpunt van 's Ministers antwoord was de kwestie van het aan de gemeente Veendam geweigerde subsidie. De Minister gaf daarvan een kort historisch overzicht, klaarblijkelijk om aan te toonen, dat hij gaarne aan die gemeente een subsidie had willen toekennen, indien men de plannen had willen wijzigen en althans een gedeelte der kosten ten laste van de

Digitized by Google

gemeente brengen. Ik acht het onnoodig dit gedeelte der Memorie van antwoord hier letterlijk over te nemen, hoewel ik gaarne erken, dat de zaak daarin niet alleen volkomen juist, maar zelfs op eene voor de adressanten verschoonende wijze is voorgesteld. Intusschen heeft dit gedeelte in de Tweede Kamer bij den heer Goeman Borgesius, afgevaardigde voor Veendam, heftige tegenspraak, ja zelfs eene zeer onzachte beschuldiging van den Minister, uitgelokt. Daar ik van 't begin af aan in de zaak ben betrokken geweest en met alle bijzonderheden bekend ben, wensch ik dienaangaande in eenige meerdere bijzonderheden te treden, te meer daar zulks mij de gelegenheid verschaft om over de regeling van het zeevaartkundig onderwijs in het algemeen het een en ander in 't midden te brengen.

Toen ik in 1872 het eerst met het toezicht op het middelbaar onderwijs in de provincie Groningen werd belast, — vroeger was dit aan Dr. Staring opgedragen geweest, — vond ik te Veendam eene hoogere burgerschool van vijfjarigen cursus en eene zeevaartschool onder een zelfden directeur en gedeeltelijk met hetzelfde onderwijzend personeel, ja zelfs in hetzelfde gebouw. Ieder, die eenigszins bekend is met het soort van de gewone bezoekers eener zeevaartschool, zooals de Veendamsche en alle andere, behalve de Kweekschool te Amsterdam, toen waren, dat is, in hoofdzaak bestemd voor het onderwijs van zeelieden, die reeds gevaren hebben, zal het zeker met mij eens zijn, dat het belang van de leerlingen der hoogere burgerschool eene geheele scheiding der beide inrichtingen hoogst noodzakelijk maakte. Het gemeentebestuur was het geheel met mij eens, maar maakte bezwaar uithoofde van de aanzienlijke vermeerdering van kosten, hoofdzakelijk veroorzaakt doordat bij volkomen scheiding der beide scholen aan 't hoofd van elke een afzonderlijke directeur moest worden geplaatst. Het personeel der gecombineerde school kostte toen *f* 12,900 's jaars; bij geheele scheiding zouden de kosten *f* 14700 bedragen; op mijn voorstel werd het Rijkssubsidie der hoogere burgerschool van *f* 7000 tot *f* 8500 verhoogd, zoodat slechts eene verhooging van *f* 300 ten laste van de gemeente bleef. Gaarne had ik toen aan de school nog een afzonderlijke leeraar in wiskunde doen aanstellen, maar mijne poging om voor de zeevaartschool ook een subsidie te verkrijgen bleef vruchteloos, zoodat het geheele onderwijs in wis- en zeevaartkunde werd opgedragen aan Dr. de Jager Meezenbroek, die vroeger aan 't hoofd van beide scholen had gestaan. Tot directeur der hoogere burgerschool werd de heer E. Huizinga benoemd,

Digitized by Google

vroeger leeraar aan de h. b. s. te Goes. Bovendien werd voor de zeevaartschool een eigen gebouw aangewezen. Aan deze inrichting waren behalve den directeur nog drie leeraren der h. b. s. werkzaam, waarvan een belast was met het onderwijs in het Engelsch, een met dat in het wetboek van koophandel, kennis van scheepspapieren enz. en een in aardrijkskunde. Deze leeraren genoten daarvoor geen afzonderlijke jaarwedde; die van den directeur bedroeg *f* 2300; hoeveel de kosten van het gebouw en het materieel hebben bedragen, weet ik niet, maar ik onderstel, dat die wel door de opbrengst der schoolgelden zullen bestreden zijn, zoodat men de kosten der zeevaartschool, welke ten laste der gemeente bleven, op hoogstens *f* 2300 's jaars mag stellen.

Dat deze reorganisatie aanvankelijk op de zeevaartschool geen ongunstigen invloed uitoefende, kan blijken uit het getal der jongelieden, die er gebruik van maakten. In de voorgaande jaren had dit in de maand December gemiddeld 30 bedragen; in December 1873 klom het tot 53, en bedroeg in de volgende jaren op hetzelfde tijdstip 54, 51, 42, 21, 30, 10; het laatste cijfer wijst het getal in November 1879 aan, toen de directeur naar elders vertrok en de school werd opgeheven. Men ziet, dat er in den laatsten tijd achteruitgang was in het getal der leerlingen; er was dan ook reeds sprake geweest van opheffing der school, zooals mij bleek bij conferentiën, die ik daarover met het gemeentebestuur had. Aan den eenen kant de vermindering van het getal der leerlingen, aan den anderen de begeerte om, terwijl de kosten der hoogere burgerschool door hoogst noodzakelijke verbetering der jaarwedden van sommige leeraren waren toegenomen, de kosten van p. m. *f* 2300 der zeevaartschool uit te sparen, brachten het gemeentebestuur er toe om de school op te heffen. Ik heb steeds mijn best gedaan om dit tegen te houden, maar te vergeefs; eigenlijk was dan ook reeds in Augustus 1879 tot opheffing met het eind van den cursus 1879/80 besloten, toen de directeur in November van dat jaar zijn ontslag vroeg; dat ontslag was slechts eene aanleiding om de school eenige maanden vroeger op te heffen.

Welke was de oorzaak van den achteruitgang der Veendamsche school? In een der officieele stukken, van het gemeentebestuur uitgegaan, wordt de reden opgegeven, waarvan ook de Minister in de Memorie van Antwoord melding heeft gemaakt, namelijk: „dat het „verval van den zeemansstand in die streken en het daardoor „zeer verminderd bezoek der school die inrichting overbodig maakte."

Digitized by Google

Zonder te willen beweren, dat deze reden niet volkomen gegrond was, meen ik echter daarbij nog eene andere te moeten aanwijzen. Men had in voorgaande jaren alles gedaan wat men kon om maar leerlingen te lokken; het beste middel zou geweest zijn uitstekend onderwijs, maar men had er te Veendam wat anders op bedacht, namelijk gemakkelijke examens ter verkrijging van diploma's als stuurman. Men zal zich herinneren, dat vóór 1878 de examens werden afgenomen door plaatselijke commissiën, naar 't heette volgens een zelfde programma, maar niettemin met zooveel vrijheid, dat op verschillende plaatsen met zeer ongelijke maat kon gemeten worden en ook inderdaad gemeten werd. Die te Veendam de lessen gedurende eenigen tijd volgde, was nagenoeg zeker dat hij het diploma verkreeg; van daar dat de school een buiten alle verhouding groot getal leerlingen telde en dat de Veendamsche commissie soms in een jaar meer diploma's uitreikte dan die te Rotterdam en Amsterdam te zamen! Toen nu krachtens het Kon. besluit van 5 Mei 1877 (Staatsblad n°. 98) met den aanvang van 1878 de Rijks-Commissie in functie trad, begreep men aanstonds te Veendam, dat de gouden eeuw voorbij was en dat de examens van de leerlingen der Veendamsche school geheel andere resultaten zouden opleveren. Ik ben zeker, dat deze overtuiging op het besluit tot opheffing een overwegenden invloed heeft uitgeoefend; in weerwil toch van den lof, die door den directeur en zijne vrienden steeds over de school en het daar gegeven onderwijs werd verkondigd, waren velen het met mij eens, dat juist het gehalte van het onderwijs zeer veel te wenschen overliet en dat daarin de hoofdoorzaak van den achteruitgang te zoeken was.

Zoo als ik opmerkte, het besluit tot opheffing werd tegen mijn zin en zelfs op dat oogenblik tegen mijne verwachting genomen. Toen de zaak eenmaal beslist was, kon ik er niets meer aan doen, hoe gaarne ik ook een verzoek om een Rijkssubsidie tot verbetering van het onderwijs bij den Minister zou ondersteund hebben. Intusschen vond het besluit tot opheffing in de gemeente zelve tegenspraak, vooral bij hen, die meer bepaald tot de zeevaart in betrekking stonden of gestaan hadden. In het voorjaar 1880 kwamen adressen in bij den gemeenteraad met verzoek om op het besluit terug te komen en de zeevaartschool, die reeds sedert November niet meer bestond, op nieuw, des noods onder een anderen vorm, te openen. Dientengevolge werd er eene Commissie benoemd, aan welke werd opgedragen een plan voor eene nieuwe school te maken; die Commissie bestond uit de Heeren Winkler Prins, Voorzitter

Digitized by Google

der Commissie van Toezicht op het M. O., Huizinga, directeur der h. b. s., Hazewinkel, Boer en Hoveling, oud-gezagvoerders, en Wilkens, scheepsreeder; de heeren Winkler Prins, Hazewinkel en Wilkens waren tevens oud-leden der vroegere „Com„missie tot het examineeren van varenslieden." Deze Commissie droeg, „na breedvoerige bespreking der zaak en na vaststelling „der hoofdpunten, aan haar medelid Hazewinkel op een gemoti„veerd ontwerp in den door haar besproken geest in gereedheid „te brengen." Dat ontwerp, waarmede de Commissie zich later ten volle heeft vereenigd, komt in hoofdzaak op het volgende neer.

De opterichten zeevaartschool zou „beantwoorden zooveel mo„gelijk aan een verband met het onderwijs in de kweekschool te „Amsterdam en aan de eischen van het bestaande Rijksprogramma „van examen"; zij zou in de eerste plaats bestaan uit een onafgebroken cursus van twee jaren, als voorbereiding, tot welken de leerlingen op ongeveer 12jarigen leeftijd en na aflegging van een admissie-examen zouden worden toegelaten, om na twee jaren, op ongeveer 14 à 15jarigen leeftijd, na afgelegd overgangs-examen, tot de 3de klasse overtegaan. In dien tweejarigen voorbereidenden cursus zou onderwijs worden gegeven in Nederlandsch, rekenen, geschiedenis en aardrijkskunde, beginselen van Fransch en Engelsch, stel- en meetkunde — „in het 1e jaar niets meer dan de grond„beginselen der planimetrie en der algebra, in het eerst daarop „volgende halfjaar de beginselen der stereometrie met bizondere „toepassing op den bol en de algebra tot en met de vierkants„vergelijkingen, in het 2e halfjaar de platte en bolvormige drie„hoeksmeting, uitgebreid tot de oplossing van alle gevallen", — voorts het hand- en rechtlijnig teekenen, de beginselen der natuurkunde, het schiemanswerk en de beginselen der practische zeevaartkunde, de wapenhandel en de gymnastiek. Na dien cursus, die twee *of drie* jaren zou kunnen duren, — de ontwerper scheen dus intezien, dat hetgeen hij voorstelde voor twee jaren wel wat kras was, — doch die slechts moest worden aangemerkt als voorbereiding voor het zeevaartkundig onderwijs, zou het „moeielijk en onraadzaam zijn de aspirant-zeelieden vooreerst nog „langer op de schoolbanken vast te houden, tenzij zij daartoe door „een internaat en discipline, gelijk in de kweekschool te Amsterdam, „kunnen worden gedwongen.... Na afloop van deze voorbereidings„cursus zijn zij echter zeer bruikbaar aan boord en zullen zeker „bij gezagvoerders de voorkeur tot plaatsing genieten, dewijl zij „reeds dadelijk, na den tol aan de zeeziekte te hebben betaald,

Digitized by Google

„kunnen worden gebezigd bij het zetten, bergen en reven der „zeilen, enz. hetwelk zij reeds op school hebben geleerd." Dientengevolge werd voorgesteld de leerlingen na den voorbereidenden cursus „een practische oefening van minstens 4 maanden op een „zeilschip ter zee te doen genieten." Daarna zouden zij zich kunnen aanmelden voor de 3de klasse, waarvan de cursus 6—9 maanden zou duren, namelijk van 1 October tot Paschen „voor „die leerlingen, die op dat tijdstip met succes het overgangs-„examen tot de 4de klasse zouden hebben afgelegd. Die daarin „niet zijn geslaagd, blijven eene herhalingsklasse vormen tot „hoogstens 1 Juli." De leerstof van de 3de klasse zou bestaan, gedurende een of twee maanden uit eene repetitie van het in den vorigen cursus geleerde, en vervolgens uit de *platte zeevaartkunde*, „waaronder wij verstaan *het berekenen van het gegiste bestek* door „koers- en verheid en door peilingen. Tevens kan het toepassen „van het grootcirkel-zeilen geleerd, en met het vervolg van het „onderwijs der 3de klasse worden voortgegaan."

Na afloop der 3de klasse zou de leerling weder minstens 3 maanden op een zeeschip moeten varen om daarna weder met 1 October in de 4de klasse te worden opgenomen; in die 4de klasse, waarvan de cursus eveneens 6—9 maanden zou duren, zou, behalve eene herhaling van het vroeger geleerde, onderwijs worden gegeven in „het zeevaartkundig onderwijs in den vollen omvang, „de goniometrie en trigonometrie ter grondige verklaring der „verschillende zeevaartkundige en toegepaste sterrekundige vraag-„stukken, de kennis van het stoomwerktuig, het praktisch gedeelte „der zeevaartkunde met betrekking tot besturing van het zeil-„en het stoomschip; de rechten en verplichtingen volgens het „wetboek van koophandel, enz., in een woord, om in alle op-„zichten te kunnen voldoen aan de vereischten van alle vakken, „vermeld in het programma der Rijksexamens in Nederland."

Het onderwijzend personeel der school zou bestaan uit een directeur, tevens belast met het onderwijs in zeevaartkunde, natuurkunde en (de kennis van) het stoomwerktuig, op *f* 2200; een leeraar in zeevaartkunde en wiskunde, belast o. a. met het onderwijs in wiskunde in alle vier de klassen, op *f* 1600; een leeraar met acte van hoofdonderwijzer, met aanteekening voor Fransch en Engelsch, zoo mogelijk ook voor hand- en lijnteekenen, belast met het voortgezet lager onderwijs, met dat in teekenen en in talen in de 1ste en 2de klasse, op *f* 1600; een leeraar in het lagere gedeelte der practische zeevaartkunde, tevens concierge, op *f* 500

Digitized by Google

en vrije woning; een leeraar in het hoogere gedeelte der practische zeevaartkunde en de scheepsconstructie, op *f* 700; een leeraar in het wetboek van koophandel, assurantiewezen, boekhouden enz., op *f* 400, en een leeraar in gymnastiek, op *f* 200. Te zamen zou dus het personeel *f* 7000 kosten, of, als een afzonderlijke teekenleeraar noodig was, ongeveer *f* 500 meer.

De Commissie nam het plan van den heer Hazewinkel geheel over en maakte daarbij de volgende berekening van kosten. Voor rente van het kapitaal, noodig tot stichting van een schoolgebouw, en kosten voor materieel zou *f* 1000 's jaars noodig zijn, bedragende met de bovengemelde *f* 7500 voor personeel een totale uitgaaf van *f* 8500. Gedurende de eerste twee jaar kon echter de leeraar in wiskunde gemist worden, terwijl op eene opbrengst van schoolgeld van 40 leerlingen tegen *f* 20 ieder was te rekenen; de netto uitgaven zouden dus *f* 6100 bedragen; daarna zou het personeel voltallig worden gemaakt, maar was op 30 leerlingen in de hoogere klassen tegen *f* 30 elk te rekenen, zoodat de netto uitgaven alsdan *f* 6800 zouden bedragen. Op dezen grond stelde de Commissie voor, dat een Rijks-subsidie van *f* 5000 zou worden gevraagd, met vooruitzicht op verhooging met *f* 700, wanneer het personeel voltallig zou zijn.

De gemeenteraad vereenigde zich met het plan en zond den 28n Juni 1880 aan den Minister van Binnenlandsche Zaken een adres, waarbij een subsidie van *f* 7000 's jaars werd verzocht. Dit adres werd in mijne handen gesteld, ten einde daarover advies uit te brengen. Na nog het oordeel van een deskundige daarover te hebben gevraagd en meer bepaaldelijk ook van den ontwerper zelven omtrent sommige punten, die mij nog eenigszins duister voorkwamen, inlichtingen te hebben ontvangen, deelde ik den Minister mijn gevoelen mede. Dit was niet in allen deele gunstig; alvorens echter dienaangaande in bijzonderheden te treden, komt het mij wenschelijk voor hier omtrent de regeling van de zeevaartscholen eenige opmerkingen van algemeenen aard te laten volgen.

Er zijn eigenlijk twee soorten van zeevaartscholen, namelijk die met een geregelden cursus en klassikaal onderwijs, en die, waar in den regel meer individueel onderwijs wordt gegeven. De eerste soort is in ons land alleen vertegenwoordigd door de Kweekschool voor de Zeevaart te Amsterdam, die, naar ik meen, reeds van het jaar 1785 dagteekent. Voor de toelating tot die school wordt gevorderd een leeftijd van minstens 12 en hoogtens 15 jaar, kennis

Digitized by Google

van de gronden der Nederlandsche en van de eerste gronden der Fransche taal, eenige kennis van geschiedenis en aardrijkskunde, vlug rekenen met gewone en tiendeelige breuken, kennis van de algebra met inbegrip der wortelgrootheden tot en met de oplossing der vergelijkingen van den eersten graad met twee onbekenden en van de eerste beginselen der meetkunde tot aan die der vlakken in de ruimte. Voor onderwijs, huisvesting, voeding en verpleging wordt slechts /100 per jaar betaald. Het onderwijs is verdeeld over een driejarigen cursus, gedurende welken onderwijs wordt gegeven in wiskunde, stuurmanskunst, sterrekunde, kennis van schip, tuig en besturing, stoomwerktuigkunde, practische oefeningen op een instructie-vaartuig, op- en aftuigen, behandeling van het roei- en zeilvaartuig, benevens het schiemanswerk; gymnastiek, wapenhandel en artillerie; voorts in het Nederlandsch, Fransch, Engelsch en Hoogduitsch, geschiedenis, aardrijkskunde hand- en lijnteekenen. Alle leerlingen zijn interne; zij blijven al den tijd in het gebouw der kweekschool; de zorg voor de plaatsing aan boord van koopvaardijschepen na afloop van den cursus is aan Bestuurderen overgelaten. Na de reis komen zij aan de Kweekschool terug; hebben zij twee reizen volbracht of is reeds gedurende de eerste reis de leeftijd van 19 jaren bereikt, dan worden zij ontslagen, evenwel niet dan na nog gedurende drie maanden een herhalingsonderwijs te hebben bijgewoond ten einde in staat te zijn met gunstigen uitslag het examen van derden stuurman af te leggen.

Aan de Amsterdamsche kweekschool zijn 9 leeraren verbonden. Het getal der leerlingen bedroeg gedurende de laatste drie jaren 40, 44 en 40.

Tot de tweede soort van zeevaartscholen moeten alle andere in Nederland gerekend worden; het zijn, voor zooveel mij bekend is, de volgende:

Digitized by Google

GEMEENTEN.	NAAM EN SOORT DER SCHOOL.	Getal der leeraren.	GETAL DER LEERLINGEN. 1879. in December.	1879. ged. het gehele jaar.	1880. in December.	1880. ged. het gehele jaar.	1881. in December.	1881. ged. het gehele jaar.
Amsterdam . . .	Bijz. zeevaartschool in het Zeemanshuis . .	2	8	32	8	34	14	41
Rotterdam. . . ,	Gem. Zeevaartschool .	4	18	47	17	50	12	46
Helder	Bijz. Zeevaartschool .	1	10	11	5	12	10	16
Terschelling . . .	Gem. Zeevaartschool .	2	11	30	8	19	7	17
Vlieland	Gem. Zeevaartschool .	1	10	32	15	27	4	22
Harlingen	Bijz. Zeevaartschool .	3	15	67	21	63	16	56
Schiermonnikoog	Gem Zeevaartschool .	1	15	53	20	36	14	47
Groningen	Bijz. Zeevaartschool .	3	10	26	11	22	8	29
Delfzijl.	Bijz. Zeevaartschool .	2	12	24	10	21	8	16
	Totalen . . .	19	109	322	115	284	93	290

Bovendien is er nog eene school te Scheveningen, bestemd voor de jongere zeelieden van de visscherijvloot; ik meen deze, als van geheel localen aard en niet bestemd om de leerlingen tot het stuurmansexamen op te leiden, hier verder buiten beschouwing te mogen laten.

Het getal der leeraren in de tabel is dat in December 1881; het heeft in de laatste jaren geen wijzigingen ondergaan. Waar 2 leeraren aanwezig zijn, is in den regel één met het theoretische, de andere met het practische onderwijs belast; waar er 3 zijn, geeft één uitsluitend onderwijs in wiskunde, één in theoretische en één in practische zeevaartkunde; te Rotterdam is bovendien een leeraar in het Engelsch

Het getal der leerlingen is opgegeven voor de laatste drie jaren. Werd alleen het cijfer opgegeven voor een bepaald tijdstip, bijv. December, dan zou men eene zeer onjuiste voorstelling verkrijgen van het getal jongelieden, die van het onderwijs gebruik maakten; daarom is voor elke school bovendien nog opgegeven, hoeveel verschillende leerlingen in den loop van elk der laatste drie jaren korteren of langeren tijd van het onderwijs gebruik maakten; men ziet dat hun getal bijna driemaal grooter is dan dat van de in December aanwezige leerlingen. Wil men zich een denkbeeld maken van de wijzigingen, die dit cijfer doorgaans in den loop van het jaar ondergaat, dan beschouwe men bijv. de volgende opgaven voor de school in het Zeemanshuis te Amsterdam en de school te Rotterdam over 1881:

Digitized by Google

	Jan.	Febr.	Maart	April	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	Tot.
Amsterdam	16	16	14	10	8	6	6	—	10	11	16	14	41
Rotterdam	13	13	14	17	18	14	12	12	—	12	12	12	46

Te Harlingen, waar in den loop van 1881 niet minder dan 56 jongelieden onderwijs ontvingen, bedroeg het hoogste cijfer 23 in Februari. De meeste leerlingen blijven slechts gedurende de weinige maanden, dat zij aan wal zijn tusschen twee reizen in; sommigen hebben reeds een examen van derden of tweeden stuurman gedaan en bereiden zich voor tot het verkrijgen van een hooger diploma; anderen hebben slechts als scheepsjongen gevaren en moeten nog het examen voor derden stuurman afleggen; enkelen hebben nog in 't geheel niet gevaren en wonen alleen de lessen in wiskunde bij, maar deze vormen slechts eene kleine minderheid.

Het voorname onderscheid tusschen de twee soorten van scholen bestaat, behalve in den omvang van het onderwijs, daarin, dat aan de eerstgenoemde de jongens regelmatig en klassikaal onderwijs ontvangen vóór dat zij op zee gaan, terwijl aan de tweede soort, uithoofde van de ongelijke vorderingen der leerlingen, die nagenoeg allen reeds op zee gevaren hebben, klassikaal onderwijs in den regel onmogelijk is.

De school te Veendam nu behoorde tot de tweede soort van scholen. In den loop van 1878 namen 61 leerlingen daar achtereenvolgens deel aan het onderwijs, van welke er in December 30 aanwezig waren; hoeveel leerlingen in 1879 van het onderwijs gebruik hebben gemaakt, kon wegens het vertrek van den directeur niet worden opgegeven; tijdens de opheffing in November 1879 waren er 10 aanwezig, zooals reeds hiervóór is vermeld.

Men zal dus inzien, dat de Veendamsche Commissie eene groote verandering op het oog had; de school, vroeger tot die der tweede soort behoord hebbende, zou tot eene dergelijke inrichting als de Amsterdamsche Kweekschool gemaakt worden, zonder internaat, maar met een voorbereidenden cursus, op het voorbeeld van sommige Duitsche zeevaartscholen, terwijl bovendien de jongens reeds op schepen zouden worden geplaatst, vóór dat zij nog iets aan theoretische zeevaartkunde hadden gedaan en alleen zich een weinig met het practische, wel te verstaan met schiemanswerk en de behandeling der zeilen, hadden beziggehouden. De eischen, die men voor den overgang van de 2de tot de 3de klasse wenschte te stellen, kwamen, wat het theoretische gedeelte betreft, ongeveer overeen met die bij de toelating te Amsterdam Aan die school worden de leerlingen echter, zooals het reglement voorschrijft, toe-

Digitized by Google

gelaten op een leeftijd van 12—15 jaren; maar in werkelijkheid zijn er nooit jongens beneden de 13 jaren. Zoo bestond bijv. de laagste klasse bij het begin van den cursus 1880/81 uit 5 leerlingen tusschen 13 en 14 en uit 8 tusschen 14 en 15 jaren; de leerlingen blijven minstens drie jaren en doen dan eene of twee zeereizen; men kan dus aannemen, dat zij, tot het einde gekomen, in den regel den leeftijd van 18 jaren bereikt hebben, die bij het Kon. besluit van 5 Mei 1877 voor het afleggen van het examen van derden stuurman wordt gevorderd. Te Veendam zouden de leerlingen worden toegelaten met geen andere kennis dan gewoon lager onderwijs en een weinig Fransch. Zij zouden dus waarschijnlijk op jeugdiger leeftijd worden toegelaten en derhalve na afloop van den vierjarigen cursus, onder welken twee zeereizen, ter gezamenlijke duur van het bij het programma gevorderde minimum van 200 dagen, zouden begrepen zijn, in den regel nog niet den voor het examen gevorderden leeftijd bereikt hebben. Het denkbeeld van een voorbereidenden cnrsus scheen, wel is waar, op zich zelf niet geheel af te keuren; te Amsterdam toch heeft de ondervinding geleerd, dat menigeen bij het toelatingsexamen wegens onvoldoende voorbereidende kennis moet worden afgewezen; maar strikt genomen had die tweejarige voorbereidende cursus niets met het zeevaartkundig onderwijs te maken, behalve door de toevoeging van een weinig practisch onderwijs; men kon dien bijna beschouwen als een deel van eene hoogere burgerschool, des noods als een verlengstuk van eene lagere school, stellig niet als een wezenlijk onderdeel van het zeevaartkundig onderwijs. Zou nu de Regeering het beginsel, dat bij eene zeevaartkundige school een tweejarige voorbereidende cursus behoort, als 't ware sanctionneeren door aan eene school volgens zoodanig plan ingericht, een subsidie toe te kennen, verreweg aanzienlijker dan tot dusverre ooit aan eenige inrichting van dien aard werd toegekend? Hoewel ik tegen de overige onderdeelen der regeling, vooral tegen de verdeeling der leerstof, nog verscheidene andere bedenkingen had, was toch die voorbereidende cursus voor mij voldoende om tegen het toekennen van een zoo aanzienlijk subsidie aan eene volgens dit, in zekeren zin nieuwe stelsel ingerichte school te adviseeren, en wel allerminst op het oogenblik, dat waarschijnlijk binnen korten tijd de wet omtrent de inrichting der zeevaartscholen bepaalde voorschriften zou geven. Waren die eenmaal vastgesteld en paste de school, zooals men die te Veendam wilde oprichten, in het door de wet aangewezen stelsel, of kon men haar gemakkelijk daarmede in overeenstemming

Digitized by Google

brengen, dan kon aan zoodanige school een subsidie worden toegekend, indien er ten minste kans was, dat zij in die streken op een voldoend bezoek kon rekenen. In allen gevalle, de zaak verdiende van alle kanten bekeken te worden; een kort uitstel scheen mij toe geen kwaad te kunnen, daar men toch door eene ontijdige opheffing der vroegere school het geheele zeevaartkundig onderwijs te Veendam had laten verloopen.

Er was echter nog een punt, dat zwaar bij mij woog. Gesteld, dat de wet een zoodanig stelsel van scholen aannam, als dat, waarvan de Amsterdamsche school als de eerste en de eenigste vertegenwoordigster in ons land is te beschouwen, — en ik acht het meer dan waarschijnlijk, dat de wetgever zulks inderdaad doen zal, — was er dan grond om behalve die school er aanstonds meer in het leven te roepen? en zoo ja, was Veendam dan daartoe de meest geschikte plaats? Ik, voor mij, zou de eerste vraag niet aanstonds bevestigend durven beantwoorden. Immers, zooals ik reeds in mijn vorig opstel trachtte aan te toonen, tot dusverre is nog niet gebleken, dat aan uitbreiding behoefte wordt gevoeld. De Amsterdamsche Kweekschool heeft een uitmuntenden naam; er wordt op voortreffelijke wijze gezorgd, zoo voor het onderwijs als voor de verpleging der leerlingen; het kost- en leergeld is zoo buitengemeen laag, dat men wel verwachten mag, dat ieder, die zoodanige opleiding verlangt, zich daar zal aanmelden. En toch, nimmer is zij geheel vol geweest, evenmin toen zij nog in het oude gebouw was gevestigd, als sedert dit voor weinige jaren aanzienlijk vergroot is, zoodat er ruimte is voor minstens 80 inwonende leerlingen. Het getal heeft in de laatste jaren nooit meer dan 44 bedragen; wel hebben zich enkelen meer aangemeld, die wegens onvoldoende voorbereidende kundigheden niet konden worden toegelaten; maar zelfs al had men niemand behoeven af te wijzen, dan zou er toch nog ruimte over geweest zijn. De tijd zal dus moeten leeren, of er inderdaad behoefte is aan eene tweede instelling van dien aard; en zoo ja, dan zal de vraag kunnen worden gesteld, of die behoort geplaatst te worden in eene streek van ons land, waarvan de gemeentelijke autoriteit zelve verkondigde, „dat het verval van den zeemans-„stand de school aldaar overbodig maakte."

De Commissie raamde het getal leerlingen voor de voorbereidende klasse op 40, voor de 3de en 4de klasse op 30, in 't geheel dus op 70 leerlingen. Ik geloof niet dat dit cijfer ooit zou bereikt zijn. Veendam zelf kan onmogelijk zoodanig getal leveren; bij

Digitized by Google

gemis van een internaat of van eene goedkoope gelegenheid tot huisvesting en voeding, zooals bij de Amsterdamsche Kweekschool, zouden de naburige gemeenten Wildervank, Pekela en Hoogezand, op welke men vooral het oog gevestigd had, ook zeker het verwachte contingent niet leveren.

Eindelijk had ik nog bedenking tegen de regeling van het onderwijs in de 3de en 4de klasse, in verband met de plaatsing aan boord van schepen. Het eigenlijke zeevaartkundig onderwijs zou geheel over den tweejarigen cursus dier beide klassen verdeeld moeten worden, van welke echter nog 7 maanden afgingen voor twee reizen. Zou dit onderwijs, evenals dat in de voorbereidende afdeeling, klassikaal gegeven kunnen worden, dan moesten, als alle klassen aanwezig waren, ieder jaar op hetzelfde tijdstip niet minder dan een dertigtal jongelieden te gelijk aan boord van koopvaardijschepen worden geplaatst. Zou men daartoe te Veendam gelegenheid vinden? Wanneer men in aanmerking neemt, dat men te Amsterdam, met een veel kleiner getal leerlingen, bij de tegenwoordige beperkte scheepvaart steeds veel moeielijkheden ondervindt om de jongelieden behoorlijk geplaatst te krijgen, dan ligt het besluit voor de hand, dat men zich ook in dit opzicht te Veendam illusiën maakte, tenzij men de jongens eenvoudig „voor de mast" wilde plaatsen, hetgeen evenwel voor jongelieden, die zulk onderwijs hebben genoten, niet wel gaat; voor de leerlingen van de Kweekschool te Amsterdam wordt dan ook alleen plaatsing als *stuurmans-leerling* gezocht.

Het verzoek om een subsidie van *f* 7000 kwam mij zeer overdreven voor. De Commissie had immers voorgerekend, dat de school de eerste twee jaren netto *f* 6100 zou kosten en later, als zij compleet zou zijn, *f* 6800. Neemt men in aanmerking, dat de voor weinige maanden opgeheven school ruim *f* 2000 aan de gemeente kostte, dan zou op die wijze nog al een aardige winst verkregen worden: besparing van de kosten der vroeger bestaande school en voor de nieuwe een subsidie, zelfs nog hooger dan de geraamde kosten; — waarlijk, dat zou voor de gemeente geen slechte rekening maken; op die voorwaarde zou zeker menige gemeente wel eene zeevaartschool willen oprichten! Hoe men ook over de plannen zelve mocht denken, tot het geven van een subsidie tot zoodanig bedrag kon de Regeering, mijns inziens, nooit overgaan.

De Minister vereenigde zich met mijne zienswijze en deelde de voornaamste der door mij gemaakte bedenkingen, zoowel tegen de regeling zelve als tegen het hooge bedrag van het gevraagde sub-

Digitized by Google

sidie, aan het gemeentebestuur van Veendam mede, met uitnoodiging om nadere voorstellen aan den gemeenteraad te doen. Het gemeentebestuur, andermaal voorgelicht door de speciale Commissie, volhardde echter bij zijne plannen zonder nieuwe argumenten aan te voeren om de deugdelijkheid daarvan te betoogen. Ik acht het onnoodig daarover in bijzonderheden te treden, maar bepaal mij tot de opmerking, dat ik daardoor nog meer werd bevestigd in de overtuiging, 1e dat de twee voorbereidende klassen nagenoeg niets met het zeevaartkundig onderwijs te maken hadden, 2e dat in de 3de en vooral in de 4de klasse klassikaal onderwijs slechts bij uitzondering mogelijk zou zijn, en 3e, dat nooit op een zeventigtal leerlingen, zooals men scheen te verwachten, te rekenen zou zijn. De Minister dacht er eveneens over en gaf aan het gemeentebestuur te kennen, dat het verleenen van een Rijkssubsidie aan eene op eenvoudige schaal ingerichte zeevaartschool alleen dan zou in overweging worden genomen, wanneer al de uitgaven wegens het materieel en een gedeelte van die wegens het personeel ten laste der gemeente bleven; dat de school ongeveer op dezelfde leest zou moeten geschoeid worden als de vroeger bestaan hebbende school, maar van meer en beter personeel voorzien en uitsluitend voor zeevaartkundig onderwijs bestemd zonder voorbereidende afdeeling, die naar het lager of naar het eigenlijk middelbaar onderwijs zou moeten worden overgebracht.

Maar te vergeefs! het Veendamsche gemeentebestuur, gedreven door de speciale Commissie of door haren rapporteur, bleef bij zijne plannen volharden; men *wilde* eene op groote schaal ingerichte zeevaartschool, eene, naar mijne meening, gebrekkige nabootsing van de Amsterdamsche Kweekschool; wilde de Minister daarvoor geen geld geven, dan moest hij zelf maar zeggen, hoe de school ingericht moest worden. Maar dat was immers reeds duidelijk aan het gemeentebestuur opgegeven? Geen school zooals de Amsterdamsche, waar de leerlingen minstens een paar jaar zouden blijven, alvorens op een schip te worden geplaatst, maar eene school, waarvan de bestemming was degelijk onderwijs te geven in datgene, wat vereischt wordt bij de stuurmansexamens aan jongelieden, die reeds gevaren hadden, en van hun verblijf aan wal gebruik maakten om zich voor een eerste of volgend examen voor te bereiden; eene school dus van dezelfde soort als die te Rotterdam en alle andere, maar beter ingericht dan die een jaar geleden door den gemeenteraad was opgeheven.

Wanneer men het bovenstaande vergelijkt met hetgeen door

Digitized by Google

den Heer Goeman Borgesius in de zitting van de Tweede Kamer van 16 December werd gesproken, dan komt men tot het besluit, dat hij slecht omtrent het gebeurde was ingelicht. De zeevaartschool te Veendam was *niet* opgeheven „omdat zij niet meer voldeed aan „de eischen van den tijd." Hij noemde het „niet juist" dat, zooals de Minister had gezegd, de examens uitsluitend door de leeraren der school werden afgenomen. Het is wel mogelijk, dat ook wel door de leden der Veendamsche examen-commissie een enkele vraag op practisch gebied werd gedaan; ook noodigde men wel eens deskundigen van Amsterdam of elders uit om te komen kijken, maar men liet hen niet examineeren; ik heb eens zulk eene vertooning bijgewoond en bij die gelegenheid inzage genomen van het schriftelijk werk; juist op hetgeen ik toen zag, was mijn ongunstig oordeel over de Veendamsche schoolexamens gegrond. Er werd bijna nooit een kandidaat afgewezen; in 1876 werd de school in den loop van het jaar bezocht door 104 jongelieden, van welke 57 voor de Veendamsche commissie een examen aflegden en een diploma verkregen; in 1877 was dit met 33 van de ruim 80 leerlingen het geval. In 1878, het eerste jaar der Rijkscommissie, werd de school door 61 leerlingen bezocht; daarvan meldden zich slechts 17 aan en van deze werden nog 9 afgewezen. Over 1879 moet de uitslag nog slechter geweest zijn; door het vertrek van den directeur en de opheffing der school heb ik geen volledige opgaven kunnen krijgen. Men wil het steeds doen voorkomen, alsof bij de programma's, behoorende bij het Kon. besluit van 5 Mei 1877 zooveel hoogere eischen zijn gesteld, dan bij de vroegere na onderling overleg tusschen de verschillende examen-commissiën vastgestelde; maar dit is eigenlijk niet het geval. Het groote verschil is niet zoozeer gelegen in den omvang van de bij de programma's gevorderde kennis, als wel in de wijze, waarop er vroeger uitvoering aan werd gegeven, en die, waarop de examens thans worden afgenomen; toen werd er, vooral te Veendam, de hand mede gelicht; thans worden de voorschriften met gepaste gestrengheid uitgevoerd.

Maar keeren wij tot de redevoering van den heer Borgesius terug. „Het werk der Commissie vond bij den Minister niet de „minste waardeering." Is dat juist? Werd het plan niet met de meeste zorg onderzocht? Of kon die waardeering dan alleen blijken door ja en amen te zeggen op alles wat die Commissie voorstelde? „Vooreerst bezwaren van financieelen aard; lang zal ik (de heer G. B.) hierover niet spreken." Moest de Minister dan aan-

Digitized by Google

stonds een subsidie toestaan, hooger zelfs dan het door de Commissie zelve geraamde bedrag der kosten? „De beide door den Minister „gemaakte bedenkingen bewijzen, dat hij den toestand volstrekt „niet begrijpt. Immers de oude school was *juist* opgeheven, *omdat* zij „op een *verkeerden* leest was geschoeid en omdat zij aan de hoogere „eischen niet voldoen kon. Hoe kon men dan eischen, dat de raad „zou terugkeeren tot datgene wat de ervaring had veroordeeld." Ik zou hieruit eerder durven afleiden, dat de Heer Borgesius zelf *den toestand volstrekt niet begrijpt*. De Minister verlangde volstrekt niet, dat de school geheel als vroeger zou worden ingericht; integendeel stelde hij als eisch: *meer* en *beter* personeel. Ware de Heer Borgesius beter op de hoogte geweest van den toestand en de behoeften van het zeevaartkundig onderwijs, dan zou hij hebben begrepen, dat het meer dan gewaagd was, na de ondervinding die men te Amsterdam had opgedaan, aanstonds, buiten de wet om, nog meer inrichtingen van dergelijke soort in 't leven te roepen, vooral op eene plaats, waar de zeevaart zoozeer was achteruitgegaan en waar men door opheffing der vroeger bestaande school de zaak geheel had laten verloopen. De Minister wilde de vroegere school zien herleven in een verbeterden vorm, dat wil zeggen met zoodanig onderwijzend personeel, dat beter dan tot dus verre aan de bij de programma's gestelde eischen zou kunnen worden voldaan. Werd dan later het zeevaartkundig onderwijs bij de wet geregeld, dan zou de school gemakkelijk met de daarbij gestelde eischen kunnen worden in overeenstemming gebracht; dan zou zelfs kunnen worden in overweging genomen, of er voldoende redenen waren om de school van de inrichtingen der tweede soort tot die der eerste te doen overgaan.

De heer Borgesius beweerde verder dat „de Commissie getracht „heeft uitvoerig 's Ministers bedenkingen te weerleggen"; ook dit is niet geheel juist; vergeefs zal men in de latere adviezen der Commissie eenig argument vinden, dat den Minister kon nopen om van zijne meening terug te keeren. Dat de Minister aan het gemeentebestuur antwoordde, dat het niet op zijn weg lag een uitgewerkt plan te geven, is volkomen waar; maar in hoofdzaak had de Minister reeds te kennen gegeven, welke zijns inziens de grondslagen daarvan behoorden te zijn. Niets was gemakkelijker dan een zoodanig plan te maken; maar dat wilde men juist te Veendam niet; men had er nu eenmaal zijne zinnen gezet op eene op groote schaal ingerichte school, grootendeels met de Amsterdamsche Kweekschool overeenkomende, geheel op Rijkskosten,

Digitized by Google

liefst met een batig saldo voor de gemeentekas; toen men dit niet krijgen kon, gaf men de zaak op en er kwam in 't geheel niets tot stand!

Ik zal thans in geen bijzonderheden treden aangaande de programma's voor de stuurmans-examens; dat die niet dan na rijpe overweging en raadpleging van verschillende deskundigen zijn vastgesteld, kan blijken uit hetgeen ik vroeger (*Econ.* 1881, bl. 434) dienaangaande heb medegedeeld. Hoe onbillijk deze echter soms beoordeeld worden, kan blijken uit het gezegde van den heer Borgesius, dat het examen over „47 vakken" loopt; als hij zich de moeite wil getroosten het nummer van het Staatsblad, waarin zij voorkomen, in te zien, dan kan hij zich over zijne grove dwaling bij deze schatting overtuigen. De heer Lieftinck wees ook op den ongunstigen uitslag der examens; maar is die inderdaad zoo slecht als men het voorstelt? De officieele cijfers, zooals die te vinden zijn in de verslagen der examen-commissiën, moeten dit uitwijzen. In de volgende tabel heb ik de cijfers voor de vier jaren, gedurende welke die examens gehouden zijn, vereenigd.

JAAR.	GETAL DER KANDIDATEN.		
	Geëxam.	Toegel.	Afgew.
1878	92	36	56
1879	78	30	48
1880	76	40	36
1881	69	44	25

Men ziet dus, dat er in die vier jaren achtereenvolgens 39, 38, 53 en 62 ten honderd slaagden; er is dus aanmerkelijke vooruitgang. Het getal der geëxamineerden is, wel is waar, veel geringer dan in vroegere jaren; het bedroeg gedurende de jaren 1864—1869 gemiddeld ongeveer 300 's jaars; maar de uitslag was niet zoo bijzonder veel gunstiger dan in het jaar 1881. Gedurende zooeven vermeld zesjarig tijdvak werden voor alle commissiën te zamen 81 ten honderd der kandidaten toegelaten; bij de Amsterdamsche commissie, die zich gunstig onderscheidde door den ernst, waarmede ook toen reeds door haar de examens werden afgenomen, slaagden slechts 68 ten honderd, dus niet veel meer dan in 1881 voor de Rijkscommissie. Door de Veendamsche

Digitized by Google

commissie werden in die zes jaren van de 103 geëxamineerden slechts 5 afgewezen, door die te Harlingen van de 105 slechts 1, en in latere jaren is de uitslag in die twee gemeenten althans niet minder gunstig geweest (*).

De Heer van der Kaaij mengde zich ook nog in het debat, zooals hij het zelf uitdrukte, als „derde klager over de verwaar-„loozing van het zeevaartkundig onderwijs." Hij verklaarde, noch door de Memorie van Antwoord, noch door mijn opstel in dit Tijdschrift, overtuigd te zijn „dat de bezwaren van de Regeering om „tot eene afzonderlijke regeling van dat onderwijs over te gaan, van „ernstigen aard zijn... Het vermoeden was bij hem bijna tot zeker-„heid gebracht, dat de mannen van het middelbaar onderwijs, die „hoogen prijs stellen op herziening van die wet, eene afzonderlijke „regeling van het zeevaartkundig onderwijs tegenhouden, om daar-„door met des te meer kracht op herziening van het middelbaar „onderwijs in het algemeen te kunnen aandringen." Ronduit gesproken, er is *iets* waars in die bewering; maar ik zou mij nimmer hebben laten verleiden om tot eene regeling der zeevaartscholen bij de wet op het middelbaar onderwijs te adviseeren, indien ik niet innig overtuigd was, dat ook het belang van het zeevaartkundig onderwijs zelf zich tegen eene afzonderlijke regeling verzet. Dat was ook de meening van den heer Kappeyne, die het wetsontwerp van zijn ambtgenoot den Minister van Waterstaat liet liggen, omdat hij het beter achtte het middelbaar onderwijs, waartoe hij ook de zeevaartscholen rekende, in zijn geheelen omvang tegelijkertijd te herzien. Het was zijn bepaald voornemen, toen de wet van 1878 op het lager onderwijs en de aanvullingswet van 25 April 1879 vastgesteld waren, weldra tot eene herziening der wet van 1863 over te gaan; en had niet spoedig daarna eene ministerieele crisis plaats gehad, dan twijfel ik niet, of het jaar 1880 zou ons een ontwerp voor eene nieuwe wet tot regeling van het M. O. hebben gebracht. Maar het Ministerie trad af; de nieuwe Minister stelde zich in de eerste plaats tot taak de wet van 1878 in te voeren; de voorbereiding daartoe vereischte veel

(*) Voor de laatste jaren, die aan de invoering van het Kon. besluit van 5 Mei 1877 zijn voorafgegaan, ontbreken mij de juiste gegevens; alleen is het mij bekend, dat in 1876 niet minder dan 169, in 1877 nog 146 diploma's werden uitgereikt door de zeven toen bestaande commissiën. Deze zijn in 1878 alle opgeheven, behalve die te Dordrecht, die nog steeds voortgaat met examens af te nemen en diploma's uit te reiken.

Digitized by Google

tijd en werkkracht, en niet minder de invoering zelve. Van daar dat de reorganisatie van het middelbaar onderwijs herhaaldelijk werd uitgesteld. Kon men nu van den Minister Six verlangen, dat hij, tegen zijne overtuiging in, een greep doende in het middelbaar onderwijs, alleen de zeevaartscholen zou gaan regelen en al het andere, waarvoor evenzeer eene definitieve of eene gewijzigde regeling noodig was, voorloopig zou laten rusten? En waarom? Om onze handelsvloot te redden van den ondergang? Maar nog nooit is door iemand het bewijs geleverd, dat die minder gunstige toestand hoofdzakelijk is toe te schrijven aan de gebrekkige inrichting der scholen; ook de Heer Lieftinck heeft dit niet gedaan, toen hij in zijne rede van 16 December beide zaken met elkander in verband trachtte te brengen, en den wensch uitte, dat op 1 Januari 1884 „den dag waarop geen enkel raam onzer lagere „scholen meer tuimelen zal, maar allen schuiven zullen, — den gulden „dag, waarop voor elk schoolvertrek twee privaten zullen ge„vonden worden, met twee portalen, — den gulden dag waarop „alle schoolvloeren van hout zullen zijn en de kinderen geen koude „voeten meer zullen hebben — alsdan de wet gereed moge zijn, „die aan frissche Hollandsche jongens weer lust en moed en kracht „zal geven, om met ernst en degelijkheid een *goed* georganiseerd „onderwijs in de zeevaartkunde te bezoeken, opdat onze thans „vervallen zeemansschap weder bloeie en krachtig worde." Dat de wensch, voor zooveel het tijdstip van de invoering eener wet betreft, zeer wel voor vervulling vatbaar is, zal men licht toegeven; Thorbecke, in Februari 1862 als Minister opgetreden, diende den dag vóór Pinksteren van dat jaar een wetsontwerp tot regeling van het M. O. in, en ruim een jaar daarna kwam de wet in werking; waarom zou dus de nieuwe regeling niet vóór het einde van 1883 kunnen zijn vastgesteld? Maar of de andere voorspellingen van den heer Lieftinck zullen vervuld worden, of namelijk, nadat door die wet de Hollandsche jongens naar de uitmuntend ingerichte zeevaartscholen zullen gedreven zijn, daardoor onze handelsvloot tot haar vroegeren bloei zal terugkeeren, — het bewijs, al ware het slechts van de waarschijnlijkheid of mogelijkheid daarvan, zou ik zoo gaarne eens vernomen hebben!

De Heer van der Kaaij haalde nog als voorbeeld van de onvoldoende belangstelling der Regeering in het zeevaartkundig onderwijs de weigering aan van den Minister om ten behoeve van de school aan het Nieuwediep een subsidie te geven „Die school" zeide hij „is eene bijzondere zeevaartschool, die een gering sub-

Digitized by Google

„sidie van de arme gemeente ontvangt van *f* 400 Het aantal harer „leerlingen is altijd gering geweest en vermindert voortdurend. „Voor een groot deel zal dit wel hieraan zijn te wijten, dat men „de school goed wil hebben en dus een veel te hoog schoolgeld, „*f* 12 per maand, vordert. De strengere eischen voor de examens „vorderen thans echter grootere uitgaven en de school loopt gevaar." De gemeenteraad van den Helder had zich daarom tot den Minister gewend met verzoek om òf de school tot eene Rijksschool te maken, òf er een subsidie aan toe te kennen; daarop had de Minister geantwoord: „dat hij, in afwachting van eene wettelijke „regeling van het zeevaartkundig onderwijs, het niet wenschelijk „achtte het getal der door het Rijk gesubsidieerde inrichtingen te „vermeerderen."

De Minister heeft, naar aanleiding van deze opmerking, in zekeren zin *amende honorable* gedaan en bekend „die beschikking in een „onbewaakt oogenblik te hebben genomen." De afwijzende beschikking werd op mijn advies genomen, en ik kan, tot mijn leedwezen, niet erkennen, dat zoodanig advies door mij „in een onbewaakt oogenblik" werd uitgebracht. De zeevaartschool te Nieuwediep verdient ter nauwernood den naam van *school;* er is slechts één onderwijzer; het getal der leerlingen bedroeg in de vijf eerste maanden van 1881 8, 5, 3, 2, en 1, in de vier laatste maanden 2, 4, 10 en 10. Dat het aantal leerlingen „voortdurend vermindert", is niet volkomen juist, zooals uit de hervóór medegedeelde tabel kan blijken. Gebrekkig is het onderwijs niet; in 1881 toch verkregen van de 4 leerlingen dezer school, die examen aflegden, 3 het diploma. Het schoolgeld is hoog, veel hooger zelf dan aan eenige andere school; maar men verlieze niet uit het oog, dat men hier met eene bijzondere inrichting te doen heeft; welk verband er eigenlijk bestaat tusschen dit hooge bedrag en den wensch van het gemeenbestuur om de school goed te willen hebben, zooals de heer van der Kaaij meende, is mij niet recht duidelijk. Wat vroeg nu de gemeente den Helder? Dat *bij herziening der wet* eene Rijkszeevaartschool in de gemeente zou worden gevestigd, en dat *in afwachting daarvan* een Rijkssubsidie aan die bijzondere school zou worden toegediend. Wilde men soms de school anders inrichten en er eene openbare van maken? Wilde men het personeel uitbreiden? Daarvan bleek niets. Het zou, mijns inziens, slechts geweest zijn een geschenk aan eene bijzondere school, in dit geval aan den eenigen aan die school werkzamen leeraar. Om de school goed te maken zou men er nog 2 of 3 leeraren aan hebben moeten

Digitized by Google

verbinden; maar daartoe waren eenige duizenden guldens noodig geweest. Kon de Regeering daartoe besluiten, zoolang de wet nog niet had aangewezen, welke vakken en onderdeelen aan deze soort van scholen onderwezen moeten worden? Ik vond geen vrijheid om dit aan te raden.

Ik meen mij op dit oogenblik tot het bovenstaande te mogen bepalen. Nog ééne opmerking van meer algemeenen aard mag ik echter niet achterwege laten. Hoe komt het toch, dat het publiek in het zeevaartkundig onderwijs en hetgeen er mede in verband staat, zoo weinig belangstelling aan den dag legt? Ik heb hier niet het oog op het onderwijzend personeel der scholen, die niets liever wenschen dan hunne positie verbeterd te zien, niet alleen uit een materieel oogpunt, maar ook door de betere regeling der inrichting, aan welke zij werkzaam zijn; evenmin op de besturen van enkele inrichtingen, zooals dat van de Amsterdamsche Kweekschool, bij hetwelk ik steeds eene groote belangstelling heb aangetroffen en van welks leden ik, door herhaalde gedachtenwisseling, veel heb kunnen leeren; ook niet op enkele vereenigingen, zooals de „Vereeniging ter bevordering „van het Zeevaartkundig onderwijs", grootendeels uit onderwijzers in de zeevaartkunde bestaande welke meermalen op verbetering van dit onderwijs aandrong; maar ik bedoel den handelsstand, voornamelijk hen, voor wie het van belang is, dat er bekwame gezagvoerders en stuurlieden te krijgen zijn. Ik weet, dat het sommige maatschappijen niet gemakkelijk valt steeds op afdoende wijze in de behoefte aan goed personeel op hare schepen te voorzien; en toch, er worden geen stappen gedaan om eene regeling te verkrijgen, die voor de toekomst betere waarborgen oplevert. Te Rotterdam bijv. voldoet de school, in weerwil van den ijver, die de onlangs afgetreden directeur Lucardie steeds heeft aan den dag gelegd, en hoewel de gemeente ƒ 5500 's jaars aan jaarwedden aan het personeel betaalt, niet aan de eischen van den tegenwoordigen tijd in eene onzer eerste koopsteden; de heer Lucardie was steeds de eerste om dit te erkennen. En toch, is er ooit eene stem uitgegaan van den Rotterdamschen handelsstand om op verbetering aan te dringen? ik heb er nimmer iets van vernomen. Evenmin heeft men gewezen op de noodzakelijkheid van andere middelen om het kader der koopvaardijschepen te verbeteren, door namelijk, even als in andere naburige staten, bepaalde eischen te stellen voor hen, die als stuurman en vooral als gezag-

Digitized by Google

voerder aan boord van de koopvaardijschepen worden geplaatst. Wordt nog eens een enkele maal op de noodzakelijkheid van een beter kader gewezen, zooals bijv. in de N. Rott. Courant van 15 December 1881, dan wordt dit laatste punt geheel uit het oog verloren, en schijnt men alle heil uitsluitend in de wettelijke regeling der scholen te zoeken. Ik heb dit punt reeds met eenige uitvoerigheid in mijn vorig opstel behandeld en en neem dus de vrijheid, ten einde niet in herhalingen te vervallen, daarnaar te verwijzen, en tevens bij hen, die in het zeevaartkundig onderwijs en in onze handelsvloot belang stellen, aan te dringen om vooral in die richting de zaak te steunen, ja zelfs pressie uit te oefenen. Drie zaken zijn tot verbetering van het kader der koopvaardijvloot noodig: 1° de *verplichting* om aan boord van onze koopvaardijschepen gediplomeerde gezagvoerders en stuurlieden te plaatsen; 2° *strenge examens*, door welke die diploma's verkregen worden, en 3° *goede scholen*, waar de gelegenheid gevonden wordt om de voor die examens noodige kennis op te doen. Zoo lang één dier middelen blijft ontbreken, zullen de beide andere, in weerwil van alle inspanning, blijken geheel onvoldoende te zijn om het doel te bereiken.

Maart 1882. STEYN PARVÉ.

Digitized by Google

OVER DEN LEVENSDUUR IN VERBAND MET HET HUWELIJK.

In het „Journal of the Institute of actuaries" van 1880 en 1881 komen eenige mededeelingen voor over dit zoo belangrijke vraagstuk, waaruit wij het een en ander willen samenvatten.

Men kan zeggen, dat twee vragen door de Engelsche geleerden werden gesteld; ten eerste: vindt er onder gehuwden eene mindere sterfte plaats dan onder ongehuwden?, en ten tweede: zoo ja, welke zijn de oorzaken daarvan?

Voor de beantwoording der eerste vraag was het noodig de uitkomsten der statistiek te raadplegen. Volgens Bertillon bedraagt de sterfte van het 25e tot 30e jaar in Frankrijk voor gehuwde mannen 6,2 voor ongehuwden 10,2, voor weduwen 21,8 per 1000. In Belgie is de verhouding 7,—, 8,5 en 24,6. In Nederland is zij volgens hem dezelfde. — De uitkomst van al zijne berekeningen wes, dat de sterfte per 1000 tusschen het 25e en 30e jaar bedraagt 4 voor gehuwde mannen, 10,7 voor ongehuwden en 22 voor weduwen.

Ook andere statistieken bevestigen de mindere sterfte onder gehuwden Dr. Stark was een der eersten, die de aandacht op dit punt vestigde naar aanleiding van de uitkomsten der schotsche volkstelling. Hij vond voor 1863 en 1864 een doorloopend meerdere sterfte van het 20e tot het 85e jaar voor ongehnwde mannen, dan voor gehuwden en weduwnaars. Van het 25e tot 30e jaar b. v. bedroeg zij per 1000 8,23 voor gehuwde mannen en weduwnaars en 14,94 voor ongehuwde mannen. Van het 35e tot 40e was de verhouding 11,67 en 16 02. Van het 45e tot 50e jaar: 17,04 en 21,18., enz.

Dr. Stark leidde hieruit af, dat, „ongehuwd te blijven, voor het „leven schadelijker is, dan het meest ongezonde beroep of het „verblijf in een ongezond huis of in een streek, waar nimmer de „geringste poging tot sanitaire verbetering heeft plaats gehad." Het publiek en zelfs de statistici namen die gevolgtrekking aan, zij ligt dan ook voor de hand. Toch kwam de heer R. A. Proctor

Digitized by Google

er met reden tegen op. De gevolgtrekking is onjuist. Men zou, zegt hij, even goed kunnen zeggen: de gemiddelde lengte van de Engelsche garde is grooter, dan die van de overige mannelijke bevolking; derhalve wordt men lang door een der garde te zijn. Of wel: de gemiddelde levensduur van edellieden is grooter, dan die van niet-adelijken; derhalve is een adelijke titel bevorderlijk aan den levensduur. Ieder zal het onjuiste dezer redeneringen inzien. En toch, die van Dr. Stark was geene andere De zaak is volgens Proctor dat uit de verkregen uitkomsten meer dan ééne gevolgtrekking mogelijk is, en wel:

of, het huwelijk is bevorderlijk aan den levensduur;

of, de gehuwden bestaan uit het gezonde en sterke deel der bevolking;

of, de mindere sterfte onder hen wordt veroorzaakt door eene samenwerking dezer twee oorzaken.

Dit laatste is het meest waarschijnlijk. Proctor zegt dan ook, dat eenig nadenken zal doen inzien, dat personen, die ongezonde beroepen uitoefenen, armoedigen, dronkaards en zij, wier levenskans gering schijnt, eerder ongehuwd zullen blijven dan zij, bij wie het tegenovergestelde het geval is. Armoede oefent ook invloed op het huwen uit. In tijden van voorspoed hebben er meer huwelijken plaats dan anders. En wat het gehuwd zijn zelf betreft, zoo zal het feit, dat iemand gehuwd is en voor een gezin moet zorgen, hem meer op zijne gezondheid doen letten en gevaren doen ontzien, dan anders het geval zou zijn geweest.

Dr. Robertson, de inspecteur der statistiek in Schotland, is ook van deze meening. Het is duidelijk, zegt hij, dat een groot deel der mannen, die in hunne jeugd ziekelijk, mismaakt, dronken, smerig, losbandig, misdadig, ellendig en afzichtelijk zijn, of die een beroep uitoefenen, strijdig met den gehuwden staat, zooals dat van soldaat, — voor het grootste deel moeten behooren tot de ongehuwden. Evenzoo is het met hen, wier levensloop gemankeerd is of wier kracht van ligchaam of geest heeft geleden door ingespannen arbeid in hunne jonge ongehuwde dagen. Zulke „ongelukkigen" sterven natuurlijk vroeger dan de gehuwden van denzelfden leeftijd. Dr. Robertson gelooft echter niet, dat deze redenen afdoende zijn om de mindere sterfte te verklaren. Alhoewel hij, zooals de Redactie van het tijdschrift zegt, „een onverbeterlijk ongehuwd oud heer" is, — waardoor zijn getuigenis door de schoone sexe slechts met te meer belangstelling zal gelezen worden, — zoo gelooft hij toch, dat het gehuwd zijn zelf

Digitized by Google

ook op een meer directe wijze tot langer leven leidt, al ware het slechts, omdat het de gewoonte van regelmaat en spaarzaamheid en een streven naar aanzien aanmoedigt; — zaken waarover maar al te veel arme jonggezellen zich niet zeer bekommeren. „Zonder twijfel is," zegt hij, („hoewel er zeker Lady Macbeths „zijn,) de invloed van de vrouw op haren man, in 't algemeen „genomen, *tot zijn welzijn;* en de liefderijke zorg voor echtgenoote „en gezin ondersteunt den man dikwijls in tijd van ziekte of „wendt deze af."

Hooren wij nu, wat Herbert Spencer zegt over de grootere sterfte van ongehuwden en niet-meer gehuwden.

Ook hij gelooft niet, dat Bertillou en Dr. Stark juist hebben geredeneerd. Maar hij zoekt de oorzaken elders. Wat doet, vraagt hij, overgaan tot een huwelijk, als men elkander bemint? In de meeste gevallen, — hoewel er dikwijls onbezonnen huwelijken worden gesloten, — gaat men er niet toe over, zonder de noodige middelen van bestaan te bezitten. — Wie nu zijn zij, die het meest kans hebben om daarvoor voldoend inkomen te verwerven? Die mannen, welke, wat ligchaam en geest betreft, de besten zijn: de sterksten, de bekwaamsten en de meest moreelen. Dikwijls doet de spierkrachtige man een arbeid en ontvangt daardoor een inkomen, onbereikbaar voor den zwakke van ligchaam. Dikwijls geeft schranderheid van geest een positie, terwijl stompheid op slecht betaalde plaatsen blijft zitten. Dikwijls brengt bezadigdheid, alsmede bekwaamheid om zich tijdelijk te bedwingen en in te toomen, het tot posten, die nooit gegeven worden aan den volgens indrukken handelenden of spilzieken mensch. — En wat zijn de gevolgen van kracht, schranderheid en bezadigdheid, als men ze vergelijkt met die van zwakheid, stompheid en gebrek aan zelfbedwang? Duidelijk is het, dat de eerste eigenschappen den levensduur zullen bevorderen en de laatste tot vroegtijdigen dood kunnen aanleiding geven.

Er is echter nog een andere oorzaak. In alle hooger georganiseerde wezens is de voortbrenging van nieuwe slechts mogelijk, als hunne groei en ontwikkeling bijna ten einde zijn gebracht; de krachten van voort- en grootbrenging zijn bij hen evenredig aan de overmaat van levenskracht, die zij bezitten boven die, benoodigd voor eigen onderhoud. Het instinct van voortbrenging en de daarmede samengaande hartstochten zijn groot, naarmate de overmaat van levenskracht groot is. Deze is echter het gevolg van een goed lichaamsgestel, d. i. van zulk een, dat aanleg heeft

Digitized by Google

om lang te bestaan. Een sterkte van lichaam, welke gepaard gaat met een krachtigen zin voor het huwelijk, is derhalve van zoodanigen aard, dat zij een gunstig gevolg heeft voor den levensduur.

Maar er is nog een derde oorzaak. Het huwelijk wordt niet alleen bepaald door den man, maar ook door de vrouw. Vrouwen nu worden aangetrokken door mannen van kracht, gevoel en verstand, en de vrijheid harer keuze doet haar zeker dikwijls de hand aan slecht gevormde, zieke of weinig begaafde mannen weigeren. Daardoor zullen bijeengenomen de beste mannen in het huwelijk treden, terwijl van de overigen een zeker aantal ongehuwd zal blijven. Daar de eersten het meest kans hebben om lang te leven, zoo brengt ook deze invloed er toe bij om den minderen levensduur van de ongehuwden te vermeerderen.

De vraag blijft nu nog te beantwoorden: waardoor ontstaat de zeer groote sterfte van hen, die gehuwd zijn geweest, maar die hunne wederhelft door den dood hebben verloren?

Wat de weduwnaars betreft, onder hen, die niet hertrouwen, is de sterfte bijzonder groot. Uit de onderzoekingen van Sprague blijkt, dat dit in groote mate hieraan te wijten is, dat zij die in goede gezondheid verkeeren, bijna allen binnen eenige jaren een tweede huwelijk aangaan; waardoor voornamelijk de zwakken en vroeg stervenden als weduwnaars overblijven.

Bij de weduwen is echter de sterfte het grootst. Spencer zegt omtrent haar ongeveer het volgende. Gewoon zijnde met hare kinderen onderhouden te worden door haren echtgenoot, worden zij plotseling op eigen krachten aangewezen. De hierdoor ontstane buitengewone inspanning, zorg en ontbering zijn veel grooter dan die, welke eenige andere klasse der samenleving ondervindt. Onvermijdelijk is hiervan onder haar een grooter sterftecijfer het gevolg. Maar uit haar midden worden dan nog door een nieuw huwelijk verwijderd zij, die het meest kans hebben op een lang leven. Eerstens zij, die het best hare kracht en schoonheid hebben bewaard. In de tweede plaats zij, die of geene of weinig kinderen bezitten. Ook deze behooren onder de sterkere, omdat haar lichaam niet door vele bevallingen heeft geleden. In de derde plaats zij, die in het bezit zijn van aanzienlijke middelen van bestaan, welke aantrekkingskracht bezitten voor nieuwe dingers naar hare hand. Ook deze zouden, minder dan de onbemiddelde, onderworpen zijn geweest aan groote sterfte, omdat zij gemakkelijk in haar onderhoud en dat van hare kinderen zouden hebben kunnen voorzien.

Die weduwen dus, die arm zijn en het minst in staat om de

Digitized by Google

moeilijkheden van haar lot te overwinnen, blijven over, en hierdoor is opgehelderd de ontzettende sterfte onder deze, ook zonder dat aan het gehuwd zijn op zich zelf eenige invloed op den levensduur wordt toegekend.

Aan het eind van dit opstel gekomen, kunnen wij derhalve de eerste der in den aanvang gestelde vragen bevestigend beantwoorden. En wat de tweede dier vragen betreft, zullen wij ons aansluiten bij het gevoelen van Dr. Stark, die meent dat „de verlenging van het leven, welke een gevolg is van den gehuwden staat, een bizondere voorziening is van de natuur ter bescherming van den vader van het huisgezin, opdat hij zijne kinderen kunne verzorgen en over hunne opvoeding waken? Wij gelooven wel na het bovenstaande, dat eene verlenging van den duur van het leven ten gevolge van het huwelijk zeer waarschijnlijk is; maar tevens dat de toestand en de omstandigheden, waarin de ongehuwden en niet meer gehuwden verkeeren, de voorname oorzaken zijn, dat de sterfte onder hen zooveel grooter is dan die der gehuwden.

Rotterdam. A. S. van Reesema.

Digitized by Google

NOG IETS OVER DE WEELDE.

A. is veelwerf millionair. Zijne stallen en jagthonden kosten hem jaarlijks een burgermans kapitaal; de kruimkens zijner gastmalen verstrekken ongehoorden overvloed aan zijne talrijke dienaren en hun familie en vrienden; zijne kunstverzamelingen vertegenwoordigen niet te begrooten bergen gouds, en de juweelen van mevrouw A. steken de oogen uit aan prinsessen.

B. daarentegen is een arme stumper. Met zijn huisgezin zou hij 't jaar rond kunnen leven van hetgeen A. aan één enkel feest ten koste legt, en vrouw B. heeft nog nooit een zondagsdos bezeten, half zoo fraai of duurzaam als de tweemaal afgedragen kleederen die aan kennissen en vrienden worden uitgedeeld door mevrouw A's derde kamenier. Dit alles overwegend, heeft B. een wrok tegen A. en ziet hij diens rijkdom en levenswijs met geen liefderijk oog.

De fabrikant C., en de winkelier D., benevens E., die confiseur en F. die modiste is, hebben ook hunne denkbeelden over den rijken buurman. Zij wijzen er gaarne op, dat deze en zijns gelijken jaarlijks schatten laten verdienen aan hen, hunne vrienden, verwanten en vakgenooten, „die toch óók moeten leven" en houden A. in eere als den weldoener der stad waar hij woont en der provincie waar zijn buitenverblijf ligt. De schilder G., de tooneelist H. en de musicus I. roemen in hem den kunstervaren Maecenas en vragen elkander af wat er worden zou van de beoefening van 't Schoone, zoo A. en de zijnen hun goud niet veil hadden voor de kunstenaars. K. is sociaal-democraat, declameert tegen de verregaande zwelgerij van dezen groote der aarde, en verkondigt luide, dat diens eigendom, waarvan hij de vruchten verteert in luiheid en overdaad, in gemeenschappelijk kapitaal behoorde te worden omgezet uit welks opbrengst den werkman

Digitized by Google

zijn dagelijksch brood zou worden toebedeeld; terwijl de diaken L., hoezeer dankbaar voor het vele dat A. doet voor zijne mingezegenden medemensch, niet kan nalaten het heimelijk te betreuren dat hij zijn inkomen niet onder de armen verdeelt in plaats van het grootendeels te besteden aan vermaken, die, gelijk ds. M. er hoofdschuddend bijvoegt, zijn eeuwig heil welligt ten slotte in gevaar zullen brengen, en in zijne omgeving voedsel geven aan zondige ijdelheid.

Zoo heeft ieder zijn oordeel over de Weelde. Haast niemand laat zij onverschillig; talloos zijn hare critici. Onder dezen spelen zij van ouds een hoofdrol, die zich tegenover haar plaatsen op het standpunt der strengere zedeleer. Doch zij zijn de eenigen niet; de weelde raakt op zóóvele punten het gebied der stoffelijke volkswelvaart, dat zij voor economen niet minder dan voor theologen en moralisten een geliefkoosd voorwerp van beschouwing is. In den laatsten tijd is dit uit verscheidene nieuwe geschriften gebleken. „Les apologistes du luxe et ses détracteurs" zooals de Laveleye het uitdrukt in de Revue des Deux Mondes van 1 November 1880, verdeelen de economische wereld in twee kampen. Welke dezer partijen heeft de waarheid in pacht? of wel zijn beiden op het onregte spoor?

I.

De economische school, die men thans gewoon is de orthodoxe te noemen, huldigt omtrent de weelde een leerstuk, welks vastheid eene orthodoxe rigting waardig is. Zij ziet in weelde niets, dan bedenkelijk kapitaalverlies. Haar oordeel ten deze is, voorzoover mij bekend, nergens beter uiteengezet dan door Bastiat, in het overbekende hoofdstuk „Epargne et Luxe" van „Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas." Vóór en na hem hebben anderen in hoofdzaak hetzelfde gezegd, maar nooit zoo bondig, zoo helder, zoo „schlagend."

De weeldeleer van Bastiat heeft een bij uitstek polemisch karakter. Zij loopt storm tegen de bekende bewering dat de weelde der rijken een weldaad is voor de maatschappij „omdat zij het geld onder de menschen brengt" — eene redenering die veelal met zeker schouderophalen voor een winkeliers-argument wordt uitgekreten, hoewel zij hoog- en zeer hooggeboren peters heeft gehad, getuige o. a. het historische woord van Louis XIV „un roi fait l'aumône en dépensant beaucoup." Tegen deze bewering nu

Digitized by Google

brengt Bastiat al zijne hulptroepen te velde; de onvergelijkelijke klaarheid en pittigheid van zijn stijl, de *verve* zijner populaire en puntige voorstellingswijze, worden ten dienste gesteld van het kapitaal, dat door de weelde heet verloren te gaan, of liever, welks vorming zij zou beletten. De weelde, zegt men, houdt den arbeid gaande, en doet den werkman leven. Goed, antwoordt onze schrijver; maar zoo de in weelde verteerde sommen waren gekapitaliseerd, zouden zij dan niet evenzeer den werkman levensonderhoud hebben verschaft? Immers ja; want het middel om kapitaal productief te maken zonder het op eene of andere wijze aantewenden tot voeding van den maatschappelijken arbeid, is nog niet gevonden. Een rijkaard besteedt eene zeer aanzienlijke som aan een kostbaar voorwerp: stel, een diamanten versiersel. De arbeid voor het maken van dit voorwerp gebruikt, wordt uit die som betaald. Maar zoo voor diezelfde geldsom bv. eene fabriek was opgerigt zou zij immers evenzeer aan loonen zijn uitbetaald, met dien verstande, dat de fabriek voortdurend nieuwen arbeid zou hebben gevorderd en geretribueerd en met de voortbrengselen van dien arbeid de maatschappij verrijkt, terwijl het stel diamanten voor niets meer dient, dan om aan enkele ijdele lieden een onnut genot te verschaffen. De hoeveelheid arbeid, die door eene weeldevertering ééns wordt beloond, kon met dezelfde kosten voortdurend worden gaande gehouden en met hare producten de maatschappij verrijken. En daarom verdient, volgens Bastiat, de weelde, uit het oogpunt van het maatschappelijk belang, onze volle afkeuring.

Het is waarlijk geen wonder dat eene leer als deze, door een man als dezen verkondigd, in de wereld fortuin heeft gemaakt. Eenvoudig en bevattelijk, geschikt om terstond een voor later onbevooroordeeld nadenken gevaarlijken indruk te maken, leende zij zich bijzonder voor de pen van den brillanten schrijver, die in zoovele zijner leerstellingen getoond heeft, zich beter op indruk maken dan op nadenken te verstaan. De eer, waarin de Bastiat'sche weeldekritiek lange jaren is gehouden, is zij dan ook, geloof ik, minder aan hare innerlijke waarde dan aan het talent van haren verkondiger verschuldigd, al kan niet worden ontkend dat zij reëele diensten bewezen heeft als dooddoener tegen het, zooeven aangehaald woord van Lodewijk den Veertienden, waarmée elke buitensporigheid, elk wanbeheer zou te verdedigen zijn.

Beschouwt men de zaak méér van nabij, dan is het moeijelijk, voor de leemten der boven geresumeerde weelde-theorie ongevoelig te blijven. Ontdaan van haar polemisch karakter en als dogma

Digitized by Google

beschouwd — en als zoodanig bekleedt zij eene plaats in het stelsel eener school, die eer te veel dan te weinig voorliefde voor dogmen heeft — stelt zij twee punten vóórop. In de eerste plaats zoekt zij het heil der maatschappij uitsluitend in kapitaalvorming en nog eens kapitaalvorming; ten tweede gaat zij van het denkbeeld uit dat de weelde de kapitaalvorming absoluut belet, en zien hare aanhangers te zeer over 't hoofd, dat in tallooze gevallen het gevolg van groote weelde-uitgaven eer eene verplaatsing dan eene vernietiging van kapitaal is. Met alle andere dogmen heeft dit leerstuk der „orthodoxe" school in ruime mate het gebrek gemeen, van te veel alles over één kam te scheren. Er is weelde en weelde; maar een dergelijk *distinguo* zoekt men te vergeefs in het klassieke leerstuk „Epargne et Luxe". Andere schrijvers, die bij de bespreking van het vraagstuk zich op hetzelfde standpunt plaatsten, hielden dit onderscheid beter in het oog; doch het gevolg was dat zij vervielen in een onvruchtbaar ziften tusschen „geoorloofde" en „ongeoorloofde" weelde, en veel moeite en vernuft besteedden aan het uitdenken van definitien, die ten slotte altijd even onbestemd bleven en juist dáárdoor de innerlijke zwakte der leer, de onvastheid van het ingenomen standpunt blootlegden.

Volgen wij aanvankelijk de redenering van Bastiat, — in dier voege dat wij de weelde en hare naaste gevolgen, het „ce qu'on voit" wegdenken en het desideratum, het „ce qu 'on ne voit pas" nader beschouwen, door ons een ommezwaai in het maatschappelijk leven voortestellen waarbij alle weelde vervalt en alle overtollig inkomen wordt gekapitaliseerd.

Waar zoû men heen met al dat kapitaal? De kapitalisten, wier naam in het onderstelde geval al spoedig legio zoû zijn, zouden geloof ik, met deze gewigtige vraag geweldig verlegen zitten. Terwijl aan de eene zijde een breede stroom van opgelegde inkomsten de kapitaalmarkt bezwaren kwam, zou anderzijds de vraag naar kapitaal aanzienlijk moeten inkrimpen. Want een groot deel onzer hedendaagsche nijverheid dankt haar afzetgebied aan verteringen, die den toets der Bastiatsche kritiek niet kunnen doorstaan. Meer dan ooit wordt thans het kapitaal in 't groot aan de voortbrenging van weeldeartikelen dienstbaar gemaakt; denkt men zich dit alles weg, dan staan tallooze fabrieken stil of gaan achteruit, moeten tallooze maatschappijen liquideren, en in 't gunstigste geval — hare aandeelhouders afbetalen. Er zijn slechts weinige takken van nijverheid wier product niet op de eene of andere wijze de weelde voedt of geheel of ten deele aan weelde-industrieën

Digitized by Google

dienstbaar is. Slechts die enkele zouden ten slotte onverlet blijven, die ons eenvoudig voedsel, alledaagsche kleeding en huisvesting bezorgen; de overige zouden óf te niet gaan, óf hare débouchés ernstig besnoeid zien. Met den handel zou 't niet beter gaan; want de omzet van zaken, die méér dienen tot genot dan tot vervulling eener levensbehoefte neemt een aanzienlijk deel des wereldhandels in beslag. En zelfs de handel in levensbehoeften, granen en steenkolen b. v., zou worden aangetast; hoeveel graan toch wordt er tot alcohol verstookt en in weelde geconsumeerd? hoeveel steenkolen zou de wereld minder dan thans behoeven, zoo de geheele fabriekmatige productie van weeldeartikelen verdwenen was, en het stoomverkeer kwijnde door het ophouden der transporten van die artikelen benevens de pleizierreizen? Dit alles zou eene geweldige inkrimping van den maatschappelijken arbeid, dus van de vraag naar kapitaal medebrengen; bij gelijktijdige toestrooming van al het kapitaal, dat thans *niet* wordt gevormd, is het moeijelijk zich zelfs een denkbeeld te maken van de daling van den rentevoet, die zeker alles te boven zou gaan wat de hevigste crises ons ooit gebragt hebben. Gesteld nu — wij zijn nu éénmaal, ter wille van Bastiat, aan het onderstellen van onmogelijke dingen — dat deze rentevermindering géén eind maakte aan de onderstelde algemeene kapitalisatiewoede; zou dan de arbeidende klasse, in wier belang dit alles wordt verlangd, er mede gebaat zijn? Bij de overschietende takken van bedrijf zou ongetwijfeld het „loonfonds" aan plethora lijden; doch hoe zou daarentegen het toestroomen van al de beschikbare arbeiders naar die bedrijven de loonen drukken? Men neme eens de proef, legge onze patentwet vóór zich, die alle denkbare en welligt sommige ondenkbare bedrijven opsomt, en hale een streep door elk bedrijf dat regtstreeks of indirect, geheel of ten deele, aan de weelde dienstbaar is; er zullen er vrij wat wegvallen; en al de arbeidskrachten wier bestaan men aldus heeft weggeschrapt zal men hebben intedeelen bij de vakken die zijn blijven staan! Een homerische „struggle for existence" over heel de wereld zou immers 't onvermijdelijk gevolg wezen. Bij de levensbehoeften, welker productie als éénig arbeidsveld overbleef, zou zeker eene neiging tot voortdurende prijsverlaging niet uitblijven; doch welke eene daling der waarde van het geld zou daartegenover staan, daar alle sedert eeuwen vergâarde gouden en zilveren sieraden, na als voorwerpen van weelde te hebben uitgediend, door aanmunting tot kapitaal moesten bevorderd worden en tegelijk de inkrimping van alle maatschappelijk bedrijf de be-

Digitized by Google

hoefte aan ruilmiddel in eene niet te berekenen verhouding verminderen deed! Ziedaar althans eenige der gevolgen, die zich der verbeelding als onvermijdelijk voordoen zoo men zich de moeite geeft, zich in het Bastiatsche desideratum van algemeene zuinigheid en verval van alle weelde te verdiepen. Die moeite kan men zich, geloof ik, verder veilig besparen; de gewenschte toestand is onmogelijk, en wat heeft men er aan, onmogelijke onderstellingen uittespinnen? Zóóveel zal reeds nu duidelijk zijn, dat de maatschappij, zoo zij alle weelde vaarwel zeide, een toestand van algemeene armoede tegemoet zou gaan, dien zij natuurlijk alléén zou kunnen bereiken langs een reusachtigen lijdensweg, bezaaid met crises en catastrophes voor welker proportien de verbeelding stilstaat.

Beticht men mij van overdrijving? Voert men aan, dat bij Bastiat evenmin als bij een der schrijvers, die in dezen oordeelen uit zijn standpunt, het denkbeeld is opgekomen om *alle* weelde te veroordeelen? (*) Ik antwoord met de wedervraag: welke dan wèl, en welke niet; en op die vraag is, voor zooveel mij bekend, nog geen bevredigend antwoord gegeven, om de eenvoudige reden, dat er geen te geven is. Wat is eigenlijk weelde? en wat is geoorloofde weelde? Enkelen slechts hebben den moed, te zeggen: weelde is elke vertering, die niet noodig is tot levensonderhoud, en elke weelde moet worden veroordeeld. Slechts die enkelen zijn consequent; maar zij verliezen dan ook de eischen van het maatschappelijk leven en de grenzen van het mogelijke volkomen

(*) In zijn «Harmonies economiques», wijst dezelfde schrijver er op, hoe de behoeften steeds klimmen met de beschaving, en hoe elke ééns vervulde hoogere eisch terstond tot levensbehoefte wordt. Hij voorziet daarbij eene objectie: «J'entends qu'on me crie: Economiste, tu bronches déjà. Tu avais annoncé que ta science s'accordait avec la morale, et te voilà justifiant le sybaritisme. — Philosophe, dirai-je à mon tour, dépouille ces vêtements qui ne furent jamais ceux de l'homme primitif, brise tes meubles, brûle tes livres, nourris-toi de la chair crue des animaux, et je répondrai alors à ton objection. Il est trop commode de contester cette puissance de l'habitude dont on consent bien à être toi-même la preuve vivante.

On peut critiquer cette disposition que la nature a donnée à nos organes; mais la critique ne fera pas qu'elle ne soit universelle... *Sans elle, il est impossible d'expliquer la civilisation*». — Prof. de Laveleye teekent hier verzet aan; op de woorden «te voilà justifiant le sybaritisme» antwoordt hij «c'est ce qu'il fait sans nul doute.» De volgeling is consequenter dan de voorganger. Hoe toch de aangehaalde volzinnen te rijmen met den principiëlen aanval op de weelde, dien Bastiat in «Epargne et luxe» doet?

Digitized by Google

uit het oog. De meeste schrijvers over dit onderwerp deinzen terug voor zulk een uiterste, en komen tot iets wat ten slotte niet anders heeten mag, dan schipperen met een valsch beginsel. Vandáár de overvloed van weelde-definitiën, die gelijk de heer Domela Nieuwenhuis onlangs opmerkte in de Vragen des Tijds, eigenlijk geene definitiën zijn zijn. Say heeft de rij geopend. „On peut dire *en général*, que le luxe est l'usage des choses chères; *et ce mot cher, dont le sens est relatif, convient assez dans la définition d'un mot dont le sens est relatif aussi.*" (Traité, l. III. ch. 5.) En verder: „On a défini le luxe l'usage du superflu. *J'avoue que je ne sais pas distinguer entre le superflu et le nécessaire.*" Smith zelf, bij wien overigens eene opzettelijke behandeling van ons vraagstuk te vergeefs wordt gezocht, heeft voor alle verdere weifelingen de kiem gelegd door te verklaren „Under necessaries I comprehend, not only those things which nature, but those which the *established rules of decency* have rendered necessary to the lowest rank of people. All other things I call luxuries, without meaning, by this appellation, tho throw the smallest degree of reproach upon the *temperate* use of them." (W. o. Nations, book V, ch. 2.) Reeds hier worden wij dus naar de bij uitstek ongewisse en veranderlijke „established rules of decency" verwezen en tot *gematigd* gebruik beperkt. De onderscheiding tusschen „geoorloofde" en „ongeoorloofde" weelde, die in deze volzinnen opgesloten ligt, is door prof. Vissering tot volle ontwikkeling gebragt. Onder weelde verstaat deze ten onzent bij uitnemendheid gezaghebbende schrijver „elk genot dat verder gaat dan de voldoening van de volstrekte behoeften des levens *in den kring waarin iemand zich geplaatst vindt*"; doch hij kent eene uitgebreide rubriek van geoorloofde weelde en brengt daartoe alles waardoor „de mensch *overeenkomstig zijn aanleg*, er naar streeft, zijn toestand te verbeteren en aangenaam te maken, zich daartoe de velerlei gaven der natuur *zooveel mogelijk* ten nutte te maken, *zijne genietingen te verfijnen*, zijnen geest met kennis te voeden, *zijnen zin voor het schoone voldoening te geven;*" terwijl als ongeoorloofde weelde wordt aangemerkt al wat „*niet meer* strekt tot bevrediging eener *redelijke* behoefte." — Ik heb in deze drie definitiën uit vele alles gecursiveerd, wat twijfel aanduidt, ons plaatst op louter subjectief terrein en ons dus volslagen in 't onzekere laat; en ik meen dáárna mijn wedervraag te mogen herhalen: welke verteringen veroordeelt men en welke keurt men goed? Wáár trekt men de grens tusschen weelde en niet-weelde? Gesteld dat een geboren

Digitized by Google

Croesus en een hongerige landlooper in dezelfde gevangenis achter slot worden gezet, of door verpligten persoonlijken krijgsdienst in dezelfde gemeenschappelijke kazerne onder dak gebragt. De eerste lijdt er gebrek in den vasten zin des woords; de tweede verheugt zich in ongekend stoffelijk bien-être; is nu het régime van eel of ménage te weelderig of te schraal? A. vindt er niet wat hij, *overeenkomstig zijn aanleg*, bepaald noodig heeft, om een dragelijk bestaan te hebben; B geniet er veel, wat voor hem méér is dan levensbehoefte „in den kring waarin hij zich (doorgaans) geplaatst vindt." Hoe nu te oordeelen, met de definitiën in hand? Zoo de klassieke leer, die van veroordeeling der weelde uitgaat, op practisch terrein eenige waarde had, zij zou ons in dit, zoowel als in tallooze andere gevallen een criterium moeten geven, waaraan wij ons konden vasthouden. Zij is daartoe onmagtig omdat zij tegenover het maatschappelijk verschijnsel der weelde het thans onhoudbare standpunt der Lycurgussen heeft willen innemen, doch voor de consequentiën van dat standpunt terugdeinzen moest. En zoolang die onmagt duurt, staat het een ieder vrij, Bastiat aan zijn woord te houden en hem af te vragen wat er van de maatschappij zou worden, zoo *alle* weelde verviel. Want eenmaal aan 't beknibbelen der menschelijke genietingen, is er geen enkele reden om daarmede niet voort te gaan. Zoo men onze dames heden het dragen van diamanten en paarlen had afgeleerd zou ongetwijfeld morgen een rigorist tegen gouden en zilveren sieraden gaan ijveren, en een economist het daarin geimmobiliseerd kapitaal bejammeren; het nikkel, het brons, het ivoor, het koper het blik zouden achtereenvolgens aan de beurt komen en er is geene reden om te verwachten dat de zedeleer of de angst voor 't kapitaal tot zwijgen zouden zijn gebragt, zoolang de vrouwen iets anders droegen dan pijen of zakken, waarmede men zich immers zeer goed tegen de koude beschutten kan.

Hoe onvruchtbaar het terrein der definitiën in deze ook zij. ik mag het niet verlaten zonder een blik op den laatsten oogst dien het opgeleverd heeft; het begrip van weelde nl. zooals het door prof. de Laveleije is omschreven in het, uit de Revue des deux Mondes overgedrukte, laatste hoofdstuk van zijn „socialisme contemporain;" eene omschrijving waaraan de heer Domela Nieuwenhuis in zijn aangehaald artikel het zegel zijner volle instemming hecht.

Laveleije begint met het relatief karakter van het woord „luxe" te erkennen. Maar gaat hij voort „d'après moi, la distinction est

Digitized by Google

toujours facile à faire: un objet vaut-il la peine que je prendrais et le temps que j'emploierais à le confectionner moi-même? Si oui, ce n'est pas du luxe et j'ai raison de me le procurer; mais si, pour l'obtenir, je détourne le travail humain d'une destination où il serait plus utile, j'ai tort. Je sacrifie le nécessaire au superflu. Je fais un mauvais usage de mes forces ou de celles de mes semblables."

Zonder onbescheiden te zijn kan men zich voorstellen, dat de schrijver dezer woorden terwijl hij ze neêrschreef, was gezeten aan een bureau, omringd van eenvoudige doch nette meubelen, gehuld in eene kleedij, die met de waardigheid van een *gentleman* en een hoogleeraar strookt. Eilieve, hoeveel tijd en moeite zou het den gevierden geleerde hebben gekost, die tafel, die meubelen, die kleederen zelf te vervaardigen? De wereld heeft alle reden om zich te verheugen dat prof. de Laveleije zijn criterium van weelde niet op zichzelf heeft toegepast; zoo de hoogleeraar zelfs de voor hem meest onmisbare zaken zelf vervaardigd had, de wetenschap zou een aantal onschatbare werken van zijne hand hebben moeten derven. De „distinction toujours facile à faire" is al te gemakkelijk gemaakt, maar houdt dan ook geene rekening met de omstandigheid dat heel ons maatschappelijk leven op uitgebreide arbeidsverdeeling en gebruiksvereeniging berust en niemand ooit zijne eigene levensbehoeften vervaardigen kan, zoodat het opgeworpen criterium in geen enkel geval tot toepassing kan komen, of 't moest wezen onder de wilden in Midden-Afrika. De definitie, welker origineele vorm den heer Domela Nieuwenhuis zoozeer getroffen heeft dat hij haar met beide handen aanneemt, brengt ons, letterlijk opgevat, dus alweder niet verder. Ontdoet men haar van de paradoxale inkleeding waardoor zij de aandacht trekt, dan blijft de geenszins nieuwe stelling over; elke vertering is als schadelijke weelde af te keuren, zoo zij het product vernietigt van eene hoeveelheid arbeid die nuttiger had kunnen worden besteed. Zijn wij er nu? Immers neen; daargelaten dat niet elke weelde een product vernietigt (en dit mag niet worden over 't hoofd gezien) hebben wij nog de hoofdvraag te beantwoorden die de eigenlijke *cardo quaestionis* uitmaakt: hoe wordt de arbeid het nuttigst besteed; m. a. w. wáárin bestaat de bruikwaarde der goederen? En kent men bruikwaarde of nuttigheid alléén toe aan datgene, zonder 't welk geen mensch bestaan kan, men verkondigt eene leer welker toepassing, zoo zij denkbaar ware, onze maatschappij binnen korten tijd ten grave zou brengen. Geeft men

Digitized by Google

daarentegen toe, dat ook datgene nuttigheid bezit wat het leven veraangenaamt, dat „bruikwaarde" ook *genot* kan vertegenwoordigen en geen synoniem is van „voedings- of verwarmingswaarde," dan staan wij ook weder, evenzeer als straks, voor de vraag: wáár het nuttige ophoudt, het schadelijke en afkeuringswaardige begint. Zoodat wij, ter conclusie overgaande, wel genoodzaakt zijn te erkennen, dat ook de definitie van prof. de Laveleye ons gelaten heeft waar wij waren, nl. in duister, twijfel en onzekerheid.

Een tweede punt in mijne voorstelling der gevolgen van het verdwijnen der weelde kan nog van overdrijving worden beticht; de mate nl. der kapitaalvorming, die haar zou komen te vervangen. Had deze onderstelde nieuwe factor in het maatschappelijk leven geen zeer belangrijken omvang, de gevolgen van overkapitalisatie zouden niet zoo schromelijk zijn. De bestrijders der weelde zijn gewoon, schrikkelijke tafereelen op te hangen van in één uur verscheurde kanten danskleedijen, aan één maaltijd verbraste fortuinen, en wat er al meer op 't gebied van roekelooze verkwisting op te teekenen valt; hunnerzijds heb ik dus het verwijt niet te vreezen van de weelde en de kapitaalvorming die uit haar verval zou voortvloeien, te hoog te hebben aangeslagen. Intusschen is een uitstap op het terrein der statistiek hier welligt niet zonder nut. Zij geeft ons, zoo al geen maatstaf, ten minste een uitgangspunt.

De Nederlandsche natie is, en naar ik meen teregt, onder haar zusteren als eene spaarzame bekend. Onder onze gegoede en zéér gegoede klassen zal men vele personen aantreffen die jaarlijks een deel van hun inkomen kapitaliseren; zelfs strekt het hier den rijke niet tot eer, zoo hij in den reuk staat van zijne uitgaven uit te strekken tot aan de grenzen van zijn revenu. De verhouding van de weeldeverteringen tot het maatschappelijk inkomen zal dan ook ten onzent zeker niet sterker zijn dan elders. In afwachting nu, dat voor eene eenigzins volledige weeldestatistiek de elementen verzameld zijn, moge het volgende strekken om een denkbeeld te geven van de sommen, die in ons bij uitstek soliede vaderland jaarlijks aan de weelde ten offer worden gebragt.

Er groeit hiertelande geen wijn; de goedkoope landwijnen waarin b.v. het zuidelijk Frankrijk zich verheugt, zijn hierheen niet te vervoeren; als volksdrank kan het druivensap daarom hier niet in aanmerking komen; levensbehoefte is het allerminst, en het mag dus veilig onder de luxe-artikelen worden gerangschikt. De op-

Digitized by Google

brengst van den wijnaccijns vertegenwoordigde in 1879 eene consumptie van 102,310 hectoliter. Het hectoliter geschat op een gemiddelden consumptieprijs van *f* 100 (wat zeker matig gerekend is) komt deze tak van weelde der natie jaarlijks te staan op *f* 10,231,000.

Meer dan drie dienstboden in huis te hebben, zal wel altijd een weelde zijn. Het aantal der dienstboden van de eerste klasse (huisbedienden) in gezinnen, waar er meer dan drie zijn, bedraagt, volgens de laatste statistiek der Personele belasting te zamen 6163. Het aantal dezer gezinnen is 1204; voor elk hunner 3 dienstboden als noodzakelijk aangemerkt, blijft dienstboden van weelde 6163 — 3612 = 2551. Voegt men bij dit cijfer de 1880 tuinlieden en tuinknechts, 58 jagers, en 714 huisbewaarders of bewaarsters, die de statistiek over 1878/9 aanwijst, de optelling geeft een totaal van 5203 dienstboden van weelde. Loon en onderhoud dezer personen plus de meerdere onkosten waartoe hunne aanwezigheid indirect aanleiding geeft, gemiddeld geschat op *f* 500 per hoofd wat voor dienstboden van deze categoriën niet te veel schijnt, vertegenwoordigt enkel de regtstreeksche weelde-uitgave aan talrijk dienstpersoneel in Nederland jaarlijks *f* 2,601,500.

Het aantal „paarden van gemak of weelde" — de belastingwet zelve beslist hier omtrent den aard der vertering — dat in het bovengenoemde dienstjaar gehouden werd, bedroeg 7223. Een paard van deze soort nu vertegenwoordigt aan slijtage, voedering en verzorging, onderhoud van slijtage en tuigen, rijtuigen en wat dies meer zij, minstens eene jaarlijksche uitgaaf van *f* 1000; voor het genoemde aantal dus een jaarlijksche weelde-vertering van *f* 7,223,000.

Ziedaar derhalve, enkel aan wijn, dienstboden en paarden, een nationale weelde-vertering tot een berekenbaar jaarlijksch bedrag van ruim 20 millioen. Natuurlijk is deze som slechts een klein deel van het totaal der uitgaven die, al stelt men de grens tusschen weelde en levensbehoefte ook niet bijzonder laag, in elk geval boven die grens vallen. Wie meer dan drie dienstboden heeft, of één of méér luxe-paarden houdt, brengt zonder twijfel op allerlei ander gebied, dat aan de statistiek ten eenenmale ontsnapt, veel méér aan de weelde ten offer dan die paarden en dienstboden hem jaarlijks kosten. Ook is er veel weelde in gezinnen, die niet boven drie huisbedienden gaan en paard noch rijtuig houden; en het aantal dezer gezinnen is oneindig grooter dan het cijfer dergenen, die leven op een eigenlijk gezegd grooten

Digitized by Google

voet (*). Dit alles in aanmerking nemend durf ik het er voor houden, dat een tweehonderdtal millioenen voor het totaal der weelde-consumptie in Nederland zeker geen te hooge schatting is. Het begrip „weelde" is daarbij in milden zin uitgelegd; daalde men af tot aan de grens der eigenlijke levensbehoeften, de statistiek zou ons ander materiaal verschaffen, het drankverbruik in de eerste plaats, en het verkregen cijfer zou oneindig hooger worden. — Eene jaarlijksche meerdere besparing nu van twee honderd millioen, (waarbij ondersteld moet worden dat in alle beschaafde Rijken evenredige sommen naar rentegevende belegging kwamen mededingen en de ten onzent zoo geliefkoosde belegging in buitenlandsche waarden dus in gelijke mate bemoeilijkt werd), zou ongetwijfeld, *ook al bleef de kapitaalvraag gelijk zij is*, den rentevoet ten onzent gevoelig aantasten. Wij zouden schromelijk rijk worden — en dientengevolge schromelijk arm.

Doch, dáárgelaten de onmogelijke gevolgen waartoe de klassieke weeldeleer zou leiden zoo zij het tot eenigzins algemeene en consequente toepassing bragt, heeft zij ook hare zuiver theoretische gebreken.

Is het altoos en in alle gevallen wààr, dat eene in weelde verteerde geldsom voor het maatschappelijk kapitaal verloren is?

Het zou natuurlijk geen *fair play* zijn, zoo wij hier dachten aan het geval dat de vertering ten koste van bestaand kapitaal geschiedt. Om de quaestie zuiver te stellen moet worden vooropgezet, dat de uitgaaf door het inkomen van hem, die zich haar veroorlooft, gedekt wordt, zoodat voor het kapitaal der natie niet van regtstreeksch verlies, maar hoogstens van winstderving sprake is.

De vertering begint met den ruil van een luxe-voorwerp tegen eene zekere geldsom. Zij wordt daarna voortgezet door het verbruik of gebruik van het voorwerp

De geldsom in de eerste plaats, of juister de koopkracht die zij vertegenwoordigt, wordt tijdelijk aan het kapitaal der maatschappij onttrokken. Maar de kansen dat zij, althans ten deele, spoedig weder daarin eene plaats zal vinden, zijn bij eene weelde-

(*) In 1878/9 waren er 40,323 gezinnen met 1 dienstb.
14,696 „ „ 2 „
5,907 „ „ 3 „
2,348 „ „ 4 „
enz. De kleinen zijn talrijk, de grooten zeldzaam. En hoeveel bepaalde weelde schuilt er niet ook onder de uitgaven der kleinen!

Digitized by Google

vertering doorgaans grooter, dan waar het den aankoop van een voorwerp van levensbehoefte geldt.

De voornaamste grief tegen weeldeverteringen is: dat zij het product van bijzonder veel arbeid vernietigen, waarvoor genietingen worden verkregen die tegen den aangewenden arbeid niet opwegen kunnen. Men vergeet daarbij, dat die arbeid, waar het voorwerpen van hoogere weelde betreft, (en deze alléén treft het verwijt) doorgaans bijzonder goed beloond wordt, zoodat de hoeveelheid arbeid tot de voor het product geruilde geldsommen in eene verhouding staat, die voor kapitalisatie dier sommen meer ruimte overlaat dan 't geval is bij andere industriën. En dit mag toch, bij eene beoordeeling der weelde als economisch feit, niet worden over 't hoofd gezien. Niet de mate van aangewenden arbeid en de daardoor verkregen genietingen alleen, maar ook de regtstreeksche invloed op de vermogensverdeeling zijn factoren van het economisch belang der weelde.

De zaken welker gebruik de eigenlijke grove weeldeconsumptie uitmaakt, kunnen niet worden vervaardigd dan door zeer geoefenden arbeid; smaak en kunstvaardigheid zijn daarbij onmisbaar. Smaak en kunstvaardigheid nu worden zeer hoog geremuneerd; ondernemerswinst en arbeidsloon stijgen in deze takken van nijverheid soms tot fabelachtige bedragen, 't zij zij door één persoon genoten worden, zooals bij zelfstandige kunstenaars, of door verschillende, zooals bij diamantslijperij en dergelijke bedrijven. Er worden fortuinen verdiend door hen, die kunst- of weeldevoorwerpen vervaardigen; fortuinen, die ongetwijfeld, althans voor het meerendeel, in wezen blijven en aan het maatschappelijk kapitaal een goed deel der koopkracht terug geven, waarmede het bij den aankoop der voorwerpen aanvankelijk verminderd werd. Beschouwd uit het oogpunt der maatschappelijke kapitaalrekening alléén, brengt de weelde meer kapitaalverpaatsing dan kapitaalverlies te weeg. En wie zal beweren dat de maatschappij verarmd wordt zoo een deel van het kapitaal der Croesussen in handen van de producenten van weelde-artikelen wordt overgebracht? Om een voorbeeld te noemen: wie de aan diamanten of zijden kleederen besteedde sommen onherroepelijk voor de maatschappij verloren acht, beweert implicite dat de diamantslijperij voor onze hoofdstad geen tak van welvaart is, en dat Hendrik de Vierde Frankrijk heeft verarmd door zijdeteelt en zijdeindustrie uit het Oosten naar zijn rijk overtebrengen en aantemoedigen. Wij hooren onze beste staathuishoudkundigen aandringen op het bevorderen der kunstnijverheid

Digitized by Google

van regeringswege, door industriescholen, tentoonstellingen enz.; en toch zou, volgens het inzigt der bestrijders van de weëlde, de bloei der kunst-industrie de natie verarmen. Zoo niet, dan is daarmede erkend dat van de massa koopkracht die door de hoogere standen aller natien aan zijde en diamanten, fraaie meubelen enz. wordt besteed, wel degelijk althans een goed deel ten bate der maatschappij „teregt komt", in haar gezamenlijk kapitaal zijne plaats behoudt en den arbeid blijft voeden. Het gezegde „de weelde is nuttig, want zij brengt het geld onder de menschen" moge al naar vorm en inhoud aan gevaarlijke onjuistheden mank gaan, het bevat een kern van waarheid, dat niet is wegtecijferen. De weelde voorkomt of tempert de onmatige kapitaalsophooping in enkele handen; zij werkt krachtig mede tot eene gelijker verdeeling van het maatschappelijk vermogen. Zoo de rijken, wien den titel van Maecenassen thans schatten kost, die schatten steeds kapitaliseerden, zou niet alléén eene overmatige kapitaalvorming, maar ook en in de eerste plaats eene bovenmate ongelijke kapitaalverdeeling het gevolg zijn.

En om dit te voorkomen werken al die min verhevene onder 's menschen eigenschappen krachtig ten goede mede, die men gewoon is, kortweg te brandmerken als de dienaressen van egoïsme en onzedelijkheid. IJdelheid, genotzucht, modezucht, alle dragen zij er 't hare toe bij, dat groote kapitaalmassa's uit de handen der rijken in die van minder rijken overgaan. Of is het niet de ijdelheid der koopers, veel meer dan de arbeid, de onkosten of zelfs het talent en de bekwaamheid der verkoopers, die in de meeste gevallen den prijs der zaken van hoogere weelde bepaalt? Wie zijn portret geschilderd wil hebben tot aanvulling eener familie-galerij, zal hij zich niet bij voorkeur wenden tot een kunstenaar die *en vogue* is, en dezen zonder aarzelen het twintigvoud betalen van 't geen een kunstbroeder van gelijke verdiensten, doch die niet te Parijs of Weenen woont en geen zoo grooten naam heeft gemaakt, voor hetzelfde werk bedingen zou? Is het den waren verzamelaar geen wellust ongeloofelijke sommen neêr te leggen voor aardewerk of koperwerk, of snijwerk, of wat dan óók, dat wél beschouwd geen waarde heeft dan die door de manie der „liefhebbers" wordt toegekend aan oude en zeldzame prullen? Bestaat niet het verschil tusschen een magazijn van den eersten rang en een onaanzienlijken winkel maar al te dikwijls enkel dáárin, dat het eerste dubbele prijzen rekent voor identieke goederen, wetend dat het der voorname clientèle bovenal om *ture*

Digitized by Google

waar te doen is? „Le haut luxe" koopt om te verteren; de waarde van het gekochte is bijzaak, de prijs hoofdzaak. De equatie van vraag en aanbod werkt (natuurlijk enkel in dezen beperkten kring) veelal *à rebours;* hoe *hooger* prijs, hoe meer vraag. Zulk koopen is meerendeels geven; de hoeveelheid arbeid, die in het product verbruikt wordt, is dikwijls luttel en meestal buiten alle verhouding tot den besteedden prijs. Dingen en loven ligt niet in den aard der Maecenassen, veelmin in dien der Trimalcions. En zoo nu *f* 1000 gegeven wordt voor een voorwerp dat aan productie-kosten *f* 100 vertegenwoordigt, zal toch wel erkend moeten worden dat het maatschappelijk kapitaal door het verbruik niet met *f* 1000 maar hoogstens, zoo men wil, met *f* 100 verminderd is. Wanneer men de weelde veroordeelt uithoofde van den arbeid dien zij verbruikt, heeft men ook alleen met dien arbeid te maken, en is het in dit opzigt onverschillig hoeveel geld door het product in omloop wordt gebragt tengevolge van den monopolieprijs dien het bedingt. Het aangehaalde artikel van de Laveleye geeft een sprekend voorbeeld, hoe dit soms wordt over 't hoofd gezien. Den Croesus die een flesch Johannisberger van fr. 40 drinkt, beschuldigt de schrijver van „het equivalent van 20 dagen arbeids" in een paar teugen te vernietigen, enkel om een zeer fijn *bouquet* te genieten dat door de meesten zelfs niet wordt opgemerkt. Alsof het oogsten en bereiden dier ééne flesch wijn één man twintig dagen of twintig man één dag arbeids had gekost!

Maar, zoo zegt men, er is dan toch eene zekere quantiteit arbeid aan elk weelde-object besteed, en die arbeid is voor de maatschappij verloren. — Ik betoogde reeds, dat het in deze redenering opgesloten desideratum: geen andere productie dan van levensbehoeften, een onmogelijke eisch is die, gesteld dat hij kon vervuld worden, de maatschappij ten val zou leiden. Doch afgezien hiervan, gaat het toch waarlijk niet aan, al wat het leven veraangenaamt kortweg ijdel en nutteloos te noemen. In de eerste plaats dient onderscheiden te worden tusschen voorwerpen, tot onmiddellijk *ver*bruik bestemd, en duurzame zaken die niet of weinig slijten en dus eigenlijk alleen worden *ge*bruikt. Het verbruik der eerstgenoemde gaat natuurlijk het ligtst in misbruik over; want het strekt tot bevrediging, en daardoor alligt tot prikkeling, der lagere zinnelijke behoeften. De voor het individu schadelijke gevolgen van overdaad zijn veel eer te vreezen bij tafel- en ander kostbaar zingenot, dan bij de weelde des geestes; en bovendien is het vooral de weelde der zinnen, die aan den weg timmert, en

Digitized by Google

door hare feesten en uiterlijk vertoon de afgunst der mingegoeden gaande maakt. Toch is ook hier voor een algemeen veroordeelend vonnis geene plaats. „The temperate use" zelfs van de meest vergankelijke onder de kostbare genietingen, epulae lantae, keurige kleedij en wat dies meer zij, is, althans bij het meerendeel der individuen, een levensvoorwaarde voor die meer verfijnde beschaving, die eene klasse van personen vormt en aanvult, door de rigting van hun geest en hunne intellectuele hoedanigheden bekwaam tot het hoogste, het edelste, het zwaarste deel van den maatschappelijken arbeid. Heeft niet de wetgeving van alle beschaafde natien dit denkbeeld geheuldigd, door hen, die aan den spits staan van den Staat, op Staatskosten met eene min of meer officieele weelde te omgeven? Zelfs de meest democratische Staat heeft zijne civiele lijst. Het begrip dat er weelde behoort te heerschen in de hoogste maatschappelijke kringen is dus doorgedrongen in het positief Staatsregt ook der jongste, van alle dynastische traditien vrije republieken. Men stelle zich trouwens een Staatsopperhoofd vóór, met zijn gezin eene alledaagsche huurwoning betrekkend en de gezanten van vreemde mogendheden ontvangend in zijn huis- of studeervertrek! Dat er, gelijk de Laveleye triumfeerend aanvoert, magtige vorsten zijn wier privaatleven een toonbeeld van eenvoud is, doet hier niets ter zake. Eerst dán zou het pleit kunnen gelden, wanneer een vorst kon worden aangetoond, die geene hofhouding had. Men behoeft zich volstrekt niet onder de verdedigers te rangschikken van de politiek, die alle openbare gebouwen tot kostbare paleizen wil maken en ondergeschikte ambtenaren op kosten der belastingschuldigen bij hun arbeid omringt met uitgezochte ameublementen, al erkent men, dat in de hoogste maatschappelijke standen ook de weelde der zinnen niet kan worden gemist.

Veel méér nog behoort daar de weelde thuis die bestaat in het bezit van onvergankelijke zaken, kunstvoorwerpen in de eerste plaats. Voor hen, die alle weelde als kapitaalvernietiging te keer willen gaan, schijnt mij dit een lastige objectie: zij strijken het vonnis over het fijnste, het edelste en het meest adelende, wat de menschelijke geest heeft voortgebracht. Of laat men ook hier weêr eene onderscheiding toe, en neemt men de kunst in bescherming terwijl men de weelde veroordeelt?

Ik antwoord zonder aarzelen: alle kunst is weelde. Zoo niet, waar is dan de grens? De definitie van *weelde* heeft waarlijk moeite genoeg gegeven; zal men haar nog afhankelijk gaan stellen van

Digitized by Google

de minstens even précaire definitie van *kunst?* En dit zal toch noodig zijn, zoo men tusschen kunst en weelde wil onderscheiden. Een waaier, bv., door een groot kunstenaar beschilderd; is dit een voorwerp van weelde of van kunst? Moet het gebruik van zulk een waaier als offer aan spilzucht en koketterie veroordeeld, dan wel verdient het aanbevolen te worden als middel tot verspreiding van kunstzin? De bewoners onzer groote steden zagen onlangs eene wereldberoemde tooneelkunstenares optreden in eene reeks van toiletten, met welker pracht en kostbaarheid men lang te voren door de dagbladen bekend was gemaakt. Ongetwijfeld waren die tooisels krachtige, ja onmisbare hulpmiddelen bij het teweegbrengen van het aesthetisch genot, dat het spel der gevierde vrouw verschafte; zal men nu hare kanten en diamanten als onnutte weelde ten vure verwijzen, dan wel hun eene plaats inruimen onder de zaken, die in dienst der muze het hart verheffen, het gemoed veredelen? Deed men het eerste, de geheele dramatische kunst had alle kans, bij eenigzins consequente redenering het lot harer voornaamste *accessoires* te deelen; en dan „pourquoi s'arrêter en si beau chemin?" Zoo Sarah Bernhardt de maatschappij benadeelt door ons, ten koste van veel geld, talent en studie iets betooverends te doen zien en hooren, waarom dan Rafaël niet schuldig gesproken aan diefstal van maatschappelijk kapitaal, omdat hij zijne ongeëvenaarde werkkracht besteedde aan eene sixtynsche madonna, die thans voor geene millioenen meer zou te koopen zijn? Zoo de grens tusschen weelde en levensbehoefte niet te trekken is, tusschen weelde en kunst is zij het duizendmaal minder. Wie een kunstvoorwerp koopt, of Joachim, of Patti gaat hooren, verschaft zich tegen min of meer aanzienlijke geldelijke opoffering een genot, dat niet ieder zich verschaffen kan, en dat, al stond het voor allen open, door de minsten zou worden gewaardeerd; maar 't is mij niet duidelijk, hoe deze opoffering op economische gronden onderscheiden kan worden van de sommen, die voor rijke en schoone kleedij of voor geurige wijnen worden uitgegeven. De economie is toch geen regter over 's menschen smaak, geen „legislateur du Parnasse." Niettemin vindt de kunst veelal genade in de oogen van de bestrijders der weelde, en de gevaarlijke klip, het stellen van een criterium, wordt door hen met eene of andere handige zinwending omzeild. Met eerbiedwaardige consequentie ziet daarentegen de heer Domela Nieuwenhuis in zijn aangehaald opstel deze moeijelijkheid onder de oogen, en strekt hij zijn anathema over alle kunstgenot uit. In schrijvers oog zijn kunst

Digitized by Google

en onzedelijkheid één, en is de prostitutie eigenlijk de voornaamste reden van beider bestaan. Ten minste zoolang de maatschappij op hare tegenwoordige grondslagen berust, kan geen „gezonde" kunst bestaan en strekt de zoogenaamde kunstzin slechts als voorwendsel tot en handlangster bij de bevrediging van de laagste lusten der magtigen en rijken. Hoeden af! want deze schrijver deinst althans terug voor geene der consequentiën van zijn leer; hij geeft een volkomen afgerond, of wil men liever, een bij uitstek vierkant stelsel. Zoolang niet allen gelijke middelen bezitten, is al wat aan de kunst besteed wordt, naar de strekking van zijn betoog min of meer wederregtelijk onthouden aan de lagere klassen, die van deze genietingen verstoken zijn en naar wier behoeften de schrijver, zoo 't schijnt, den *standard of life* van alle standen zou willen ingericht zien. Een waar Procrustes-bed voor alle edeler aspiratiën en alle hoogere ortwikkeling! Intusschen zijn wij nog niet genaderd tot dat millennium van sociale gelijkheid, waarin niemand zich veroorloven zal, méér te doen, te zijn of te begeeren dan een ander. Aan de spits onzer maatschappij staat nog eene klasse van personen, die méér behoeven dan water en brood, wier fijnere beschaving en ontwikkeling voor hen zekere weelde tot levensvereischte maakt, en die den zwaren arbeid des geestes, dien zij alléén verrigten, in den regel niet zouden kunnen volhouden zonder een ander soort van ontspanning en verpoozing, dan hij behoeft die slechts met de spieren zijns ligchaams deelneemt aan den maatschappelijken arbeid. Er zijn nog rijken, 't is nu eenmaal niet anders, zij zijn er altijd geweest, en dat wij buiten hen zouden kunnen moet nog bewezen worden; en zoolang zij niet zijn opgeruimd mogen wij hun, geloof ik, dankbaar zijn voor 't instandhouden dier hoogere behoeften, wier vervulling de zonneschijn van 't maatschappelijk leven is en die ongetwijfeld zouden verdwijnen zoo elk gebukt ging onder de zorg voor het dagelijksch brood, of zich van wege den Staat, naar socialistischen eisch, zijn deel arbeid en zijn deel voedsel zag toegewezen, met uitdrukkelijk of impliciet verbod van te vragen om méér.

Zeker, de weelde leidt dikwijls tot betreurenswaardige excessen. Dezelfde van moeder Eva geërfde karaktertrekken, die ons naar genot doen haken, brengen ons in gevaar tot uitspattingen over te gaan zoodra wij het tot genieten hebben gebragt. En deze uitspattingen verzwakken onze zedelijke en verstandelijke vermogens; zij maken ons tot onwaardige, en, wat alléén in 't kader dezer

Digitized by Google

beschouwing te pas komt, tot *onbruikbare* menschen. In dit ééne opzigt zou ik de weelde economisch nadeelig willen noemen: dat zij nl. bij zwakke naturen, die zich in haar schoot werpen zonder zedelijken breidel of steun, soms talenten en bekwaamheden te loor doet gaan die aan het stoffelijk welzijn van allen hadden kunnen te goede komen. Het *immateriel* kapitaal der maatschappij (ik vraag verschooning voor de uitdrukking) tast zij soms gevoelig aan. Soms, niet altijd; want sterke beenen en sterke hersenen kunnen zelfs de grofste weelde dragen. Mirabeau was een overgegeven wellusteling; maar heeft hij zijn leven onnut besteed? Hoe dit zij, de uitspattingen tegen te gaan, is de taak der zedeleer; de weelde zelf te keeren is onmogelijk, tenzij men vooraf den rijkdom, d. w. z. den eigendom hebbe opgeruimd en de maatschappij daardoor aan een geheel nieuw lichaam geholpen, waarvan trouwens nog te bezien staat of het niet aan pijnlijker kwalen zou onderhevig zijn dan het bestaande. Wat heeft men al niet beproefd, welke kracht maatregelen niet doorgezet, om de weelde te fnuiken! De geschiedenis verhaalt van sumptuaire wetten, van weeldebelastingen zonder tal; doch nergens zien wij onder haar invloed eene natie op den duur tot karigheid of zelfs tot matigheid gebracht, ook al draagt eene tijdelijke vlaag van rigoristische dweepzucht, doorgaans reactie tegen verslapping en bandeloosheid, er het hare toe bij. Zoolang men den eigendom onaangeroerd laat, zal men tevergeefs den bezittende verbieden of ontraden zijn goed te gebruiken tot persoonlijk genot. De mensch is ijdel, pronkzuchtig en begeert genot; hij zal dus aan de weelde offeren zoolang hij er de middelen toe heeft, m. a. w. zoo lang de eigendom bestaat, en wie hem veranderen wil dient hem niet het schadelijke zijner handelwijs voor 't algemeen, maar de zedelijke nadeelen van ijdelheid, pronk- en genotzucht voor hem zelven voor te houden. Het eenige economische standpunt, waarop men consequent tegen alle weelde te velde kan trekken is het communistische. Wie daarentegen den eigendom handhaaft of onvermijdelijk acht, dient hem aantenemen met al zijne consequentiën, en kan, naar 't mij voorkomt, in de kritiek der weelde niet verder gaan dan Roscher, wiens geestig woord het geheele vraagpunt resumeert: „Wenn sich ein Volkswirth für oder gegen den Luxus schlechthin erklärt, so ist das ungefähr ebenso, als wenn sich ein Arzt für oder gegen die Nerven im Allgemeinen erklären wollte."

(*Wordt vervolgd.*) A. Beaujon.

Digitized by Google

AGRARISCH WETSONTWERP VOOR ENGELAND EN SCHOTLAND.

Gelijk onze meeste lezers bekend zal zijn, heerscht in Engeland het éénjarige pachtstelsel, dat echter niet belet, dat de huur der boerderijen van vader op zoon, geslachten achtereen, overgaat waarbij dan alleen de pachtsom soms een onderwerp van discussie uitmaakt. Daardoor is een toestand geboren, dat de pachter zich allengs als eigenaar is gaan beschouwen, dat hij wegen en bruggen heeft gemaakt, woeste gronden ontgonnen, landerijen droog gelegd, gebouwen gesticht en afgebroken, kortom dat hij rechten en verplichtingen heeft uitgeoefend, die in andere landen alleen het deel van den eigenaar zijn.

Door dien eigenaardigen toestand is ook het restitutie-stelsel ontstaan, d. i. de vergoeding die de eigenaar aan den huurder moet betalen voor aangebrachte verbeteringen, welke restitutie bij de wet van 14 Februarij 1876 geregeld is, en door ons uitvoerig beschreven in het opstel over pachtcontracten in de *Economist* van 1880 bl. 281.

De ongunstige jaren en de achteruitgang van den landbouw hebben den engelschen pachter tot de meening gebracht, dat dit facultatieve restitutie stelsel alléén, niet voldoende is voor hunne belangen, en na vele debatten is eindelijk door de vereeniging van pachters (Farmers alliance) een wetsontwerp in het leven geroepen, waarbij meer op de belangen der pachters, dan op die der eigenaars gelet is In hoofdzaak komt dat ontwerp hierop neer:

De pachter zal zijn aandeel in de toegebrachte verbeteringen, aan een ander, die de middelen bezit om de boerderij te exploiteeren, kunnen overdoen, waarbij de eigenaar echter de voorkeur zal bezitten om voor den geboden prijs die verbeteringen over te nemen.

Zoodra het overdoen der boerderij met eene geldsom betaald zal worden, is het noodzakelijk dat de nieuwe pachter ook nauw-

Digitized by Google

keurig wete wat hij eigenlijk koopt. Hierin voorziet het wetsontwerp, door te bepalen dat de pachtsom voor een tijdperk van 7 achtereenvolgende jaren vooraf worde vastgesteld, en dat de voorwaarde van het nieuwe pachtcontract niet onereuser mogen zijn dan het oude. Het ergste komt echter nog achteraan. Indien nl. de huurder en verhuurder het niet eens kunnen worden over de pachtsom, wordt die door de rechtbank bepaald.

De opzegging der huur moet van weerszijden geschieden twee jaren vóór het verstrijken van den pachttijd, bij gebreke hiervan wordt de huur onder dezelfde voorwaarde en gedurende denzelfden huurtijd stilzwijgend verlengd.

Als de eigenaar opslag van huur verlangt en de pachter dit weigert, dan wordt het geschil voor eene rechtbank gebracht, die in hoogste ressort beslist, doch alleen eene verhooging van pacht mag inwilligen, ingeval het perceel eene hoogere huurwaarde heeft verkregen door *andere* oorzaken, dan door verbeteringen die de pachter heeft aangebracht. Verlangt daarentegen de pachter afslag van huur, en kunnen partijen het daarover niet eens worden, dan kan die afslag alleen door de rechtbank verleend worden zoo de waardevermindering eene andere oorzaak heeft als verwaarloozing of slecht beheer door den huurder.

Niet alleen bij het eindigen van den huurtijd, maar ook binnenstijds, zal de huurder de pacht kunnen overdoen of verkoopen (altijd met recht van voorkeur door den eigenaar) en zal hij zelfs bij uiterste wil er over kunnen beschikken, onder dien verstande dat daarin een bepaalde persoon als opvolger aangewezen wordt. Zoo dit laatste verzuimd wordt, kunnen de gezamenlijke erfgenamen niet als pachters optreden, maar eindigt de huur na één jaar, mits er vergoeding voor aangebrachte verbeteringen gerestitueerd worden.

Men ziet dat in dit wetsontwerp, de huurovereenkomst eenigzins de geaardheid van een zakelijk recht begint te verkrijgen, en punten van aanraking met het beklemmingsrecht onzer noordelijke provincien heeft. Tegenover de voordeelige bepalingen voor den pachter, staat de strafbepaling van schadevergoeding jegens den eigenaar en zelfs ontbinding der huur, bijaldien de pachter het goed slecht beheert of er schade aan toebrengt, en bij wanbetaling.

In het laatste geval zal de eigenaar niet meer kunnen overgaan tot inbeslagneming als preferente schuldenaar, maar zal de procedure zijner vordering en de executie van het vonnis behandeld

Digitized by Google

worden, evenals die van iedere andere vordering. Alle plaatselijke belastingen, die op den grond drukken, komen voor drie vierde gedeelte ten laste van den eigenaar, de tienden en andere uitgangen geheel ten zijnen laste.

Ten laatste worden door het nieuwe wetsontwerp alle overeenkomsten nietig verklaard, die in strijd zijn met de rechten aan den huurder bij deze wet toegekend, even als ook alle bepalingen, waarbij hij zich verbinden zou om van zijne rechten geen gebruik te maken.

Alle gedingen worden in het hoogste ressort behandeld voor een speciale rechtbank, bestaande uit den rechter van het graafschap of district, en twee leden gekozen uit eene lijst, die ieder jaar opgemaakt wordt door de bestuurders (guardians) van het graafschap.

Zooals uit het bovenstaande gemakkelijk valt op te maken, heeft dit wetsontwerp meer den bijval der pachters dan der grondeigenaars weggedragen. Van verschillende belanghebbende zijden, is het dan ook aangevallen en verdedigd. *The Economist* komt op voor het goed recht der grondeigenaars, dat hun natuurlijk vrij moet laten in de keus van den persoon, wien zij hun grond ter bebouwing toevertrouwen, en de voorwaarden daaromtrent naar hun goedvinden te stellen; zij oordeelt dat het toegekende recht van voorkeur voor de grondeigenaars niet voldoende is, om in vrijheid over hun eigen grond te beschikken.

De *farmers alliance* beroept er zich op, dat alle verbeteringen die de pachter aanbrengt, nooit eenig nadeel voor den grond en bijgevolg voor den grondeigenaar kunnen opleveren, en de pachter dus vrij moet zijn, om die bij het eindigen der huur, aan wien hij wil te verkoopen.

Daarentegen beweert de partij der grondeigenaren, bij monde van Lord Argyll, dat de verbeterde toestand der gronden enz. niet uitsluitend door het kapitaal en den arbeid van den pachter, maar door samenwerking dier factoren met den grond verkregen is, waardoor eene juiste schatting der restitutie die den pachter toekomt niet te verkrijgen is, — waartegen de pachters weder beweren, dat hun de geheele waarde der verbetering toekomt, omdat zij bij eventueele ongunstige resultaten, ook het geheele verlies dragen moeten.

Minder tegenstand ontmoet de bepaling van een langeren huurtijd, opdat de pachter de vruchten zijner verbeteringen kan plukken, en ook de schadevergoeding die hij ontvangt bij vroeger

Digitized by Google

eindigen van den huurtijd, maar daarmede moesten, volgens *The Economist*, zijne aanspraken eindigen, zoodra hij zijne uitschotten kapitaal en intrest, terug ontvangen heeft.

Het wetsontwerp gaat echter verder en wil bij vertrek ook nog eene vergoeding voor de vrij duistere uitdrukking „het belang van den pachter bij de huur."

Waarschijnlijk wordt hiermede bedoeld, de schade die een vertrekkende huurder ondervindt door zijne verplaatsing en het aanvaarden eener nieuwe boerderij.

Het spreekwoord „eene verhuizing is zoo erg als een halve brand", aangevuld tot „een dubbele brand" indien het de verhuizing van eene boerderij betreft, moge waar zijn, maar het kan toch evenmin als bij den handelaar of fabriekant aanleiding tot schadevergoeding geven, als bij het eindigen van den huurtijd de huur ophoudt, en eene verhuizing het gevolg daarvan is.

Met uitzondering van bepalingen omtrent restitutie der kosten van nog niet geheel genoten verbeteringen, verklaart *The Economist* getrouw aan zijn beginselen, dat iedere wettelijke tusschenkomst bij het maken van een huurcontract ongewenscht is, en beide partijen in hunne vrijheid van het maken der bepalingen niet moeten belemmerd worden.

In den bloeitijd van den landbouw moge de concurrentie der pachters aan de grondeigenaren een zekere overmacht gegeven hebben, thans, bij den gedrukten toestand van den landbouw, nu de vraag naar land het aanbod niet overtreft, is het tijdstip voor de pachters zeer gunstig om te bedingen wat hun wenschelijk toeschijnt en eene beschermende wet overbodig. Het laatste woord in dezen strijd is nog niet gesproken, wij komen er waarschijnlijk nog weder op terug.

Barneveld. H. M. Hartog.

Digitized by Google

ECONOMISCHE NALEZINGEN EN BERIGTEN.

Gymnastiek-onderwijs. De geneeskundige raad van Friesland en Groningen heeft den inspecteur van het lager onderwijs voor de noordelijkste provinciën des rijks om medewerking verzocht tot algemeene invoering van gymnastiek-onderwijs in de lagere school. Dat onderwijs behoort niet buiten de schooluren gegeven te worden, maar tusschen de lesuren in. Dit laatste is voor de schoolkinderen het meëst wenschelijk, omdat het meer overeenkomt met de eischen der gezondheidsleer. De lesuren buiten de schooluren worden niet trouw bezocht, en zoo zij al worden bijgewoond, zijn de leerlingen na 3 uren onafgebroken geestesarbeid te vermoeid, te onoplettend, om een gymnastiekles van een uur met aandacht en gepaste tucht te kunnen volgen. Daarentegen werkt een half uur gymnastiek-onderwijs, dagelijks onder den schooltijd genoten, verkwikkend en opwekkend op den geest en het lichaam van het kind; de aandacht en de orde, zoowel bij het school- als bij het gymnastiek onderwijs worden er door bevorderd

De bezwaren, die tegen de invoering van het gymnastiek-onderwijs op deze wijze bestaan, zijn met eenigen goeden wil wel te boven te komen. De ruimte voor een gymnastiek-lokaal behoeft niet grooter te zijn dan 150 M^2, des noods een houten loods zonder planken vloer, mits de grond vast en niet vochtig is. Het onderwijs behoeft zich slechts tot de meest elementaire oefeningen uit te strekken: staande bewegingen van romp en ledematen, zoo noodig ondersteund door halters en staven, loop- en springoefeningen. Ook behoeft geen afzonderlijk gymnastiek-onderwijzer te worden aangesteld; 't is voldoende, dat een der onderwijzers, die aan de school verbonden zijn, de akte voor gymnastiekonderwijs bezit. Uit een paedagogisch oogpunt verdient dat zelfs de voorkeur, naar het

Digitized by Google

oordeel van den Geneeskundigen Raad, die er ten slotte op wijst, dat de hooge eischen, die aan de intellectueele ontwikkeling van het kind gaandeweg gesteld worden, het dringend noodig maken, dat lichamelijke eischen bij de algemeene ontwikkeling meer tot hun recht komen, en dat door methodische lichaamsoefeningen de harmonie van lichaam en geest steeds gewaarborgd worde.

Wij deelen geheel deze zienswijze, en hopen dat het praktisch advies van den Geneeskundigen Raad zoowel bij het Schooltoezigt als bij vele Gemeentebesturen ingang zal vinden. Met kleine middelen kan hier veel gedaan worden, en ieder die goed geleide „vrije oefeningen" (nl. zonder toestellen, zoogen. kamergymnastiek) heeft zien verrigten, zal de weldadige en opwekkende strekking daarvan moeten erkennen. Hoe eenvoudig de zaak echter schijne, men wane niet dat de eerste de beste dat onderwijs geven kan; — zal de zaak niet in spelen ontaarden, dan moet de onderwijzer, ook van dit onderdeel, deugdelijk zijn opgeleid. Daarom is het zeer wenschelijk dat de verbetering van Gymnastiekonderwijs aan de rijks kweekscholen, met meer paedagogisch karakter dan tot heden, waartoe de Kamer onlangs besloot, en gelden beschikbaar stelde, spoedig worde verwezenlijkt.

— **De Gymnastiek-examens 1881.** Het verslag der Commissie v. 1881 voor de akten-examens middelbaar onderwijs (wat gymnastiek betreft, ook voor akte L. O.), opgenomen in de Staatsct. v. 29 Maart, is zeer uitvoerig omtrent den uitslag wat het gymnastiek-onderwijs betreft, — en teregt. Nu eenmaal aan dat nuttig onderdeel een officiecle plaats bij het Volksonderwijs is aangewezen, moet de zaak niet van jaar tot jaar blijven sleuren en in den hoogst onbevredigenden toestand verblijven waarin zij tot nu toe verkeert.

De uitslag van het examen 1881 was als volgt:

Voor de Gymnastiek-acte L. O. hadden zich 87 candidaten aangemeld, waarvan 49 zijn geëxamineerd; van deze konden slechts 14 worden toegelaten, de overige 35 werden afgewezen, of trokken zich terug.

Voor de akte M. O. hadden zich aangemeld 37, geexamineerd werden 23, waarvan toegelaten 2.

Voorzeker al wederom een hoogst onbevredigenden uitslag.

De commissie zegt tot toelichting o. a.:

„De inrigting der examens voor de *gymnastiek* was — voor zooveel de candidaten voor de bevoegdheid tot het geven van *lager* onderwijs betrof — de volgende:

De candidaten waren verdeeld in ploegen van 10.

Het examen liep voor elken candidaat af in éénen dag.

Des vóórmiddags van elken examendag werden de candidaten onder-

Digitized by Google

worpen aan het praktisch gedeelte van het examen. Het onderzoek betrof derhalve, behalve de „bedrevenheid in nuttige ligchaams-oefeningen" de „bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen van beiderlei sekse en van den leeftijd, waarop zij de lagere school plegen te bezoeken". Ten behoeve van het laatstgenoemde gedeelte des examens waren schoolklassen in het gymnastiekloeaal aanwezig, voor de mannelijke candidaten eene jongens- en eene meisjesklasse, voor de vrouwelijke candidaten enkel eene meisjesklasse. Naar aanleiding der verrigte oefeningen, en evenzeer in de gymnastiekzaal zelve, werd onderzoek gedaan, in hoever de candidaten konden voldoen aan den eisch van het examenprogramma: „naauwkeurige bekendheid met de voorzorgen, die bij het geven van gymnastiekonderwijs moeten genomen worden". Volgt eene omstandige beschrijving van de wijze waarop de examens werden afgenomen. Daarop vervolgt het Verslag:

„De uitslag van het examen was treurig.

Die uitslag heeft de commissie te meer leed gedaan, omdat de indruk, dien zij van de algemeene ontwikkeling der candidaten kreeg, in zeer vele gevallen gunstig was, gunstiger zelfs dan die, verkregen bij het onderzoek van hen, die zich voor eene acte *middelbaar* onderwijs hadden aangemeld, en onder wie er als gewoonlijk waren, die in alle of bijna alle vakken, geheel of nagenoeg geheel, onvoldoende moesten worden genoemd.

Zoo gaarne had de commissie bij de beoordeeling der candidaten dit verblijdend verschijnsel doen wegen, gelijk zij evenzeer gezind is geweest, ruimschoots ten voordeele der candidaten in rekening te brengen, dat het afleggen van een examen onder de nieuwe bedeeling eener nieuwe wettelijke regeling eigenaardige moeijelijkheden heeft.

Maar wat vermogt zij tegenover de omstandigheid, dat zeer vele candidaten ronduit verklaarden, volstrekt géene oefening in het leiden der oefeningen van schoolklassen te bezitten, dat er onder hen waren, die zelve alle oefening misten met werktuigen, ook van die aller eenvoudigste, waarvan het gebruik juist voor de *lagere* school als aangewezen is?

En dit kwam voor bij meer dan één, die door zijn examen in anatomie en physiologie toonde een goed hoofd te hebben, en dat te hebben gebruikt, in tegenstelling, ook ditmaal weêr, met zoo menigen candidaat voor de middelbare acte, die uit de genoemde vakken een en ander geheel machinaal had van buiten geleerd!

Bij vele candidaten was het examenprogramma blijkbaar geheel onbekend. Nog meerderen hadden het niet dan oppervlakkig gelezen, en begrepen het dan ook verkeerd. Waarom dan niet inlichting gevraagd! Het programma dateert van 3 Augustus 1879."

En nu volgt de aanwijzing van den weg om verbetering te verkrijgen.

Digitized by Google

„Wil men gymnastiek-onderwijs door bevoegde personen, dan behoort de gelegenheid te worden geboden waar de *oefening*, die alleen bevoegd maakt, te verkrijgen is.

En wanneer de commissie dit als haar gevoelen uitspreekt, wordt door haar, met het oog op ons *lager* onderwijs, in de eerste plaats aan de onderwijzers-*kweekscholen* gedacht. Het is voortreffelijk, indien aan *al* hare kweekelingen gelegenheid wordt gegeven tot het verkrijgen van eenige oefening in gymnastiek. Deze komt ongetwijfeld niet alleen hunne *lichamelijke* ontwikkeling ten goede. Maar voor eene vorming tot *vak*-onderwijzer in de gymnastiek is dat *niet* voldoende. Volkomen teregt wordt, om als zoodanig te mogen optreden, afzonderlijke, opzettelijke bevoegdheid vereischt. En deze eischt opzettelijke *vorming*. Naast de oefening van alle leerlingen der kweekschool is voor die vorming van enkelen, *die haar verlangen*, zonder twijfel gelegenheid.

Nogtans behoeft deze laatste geenszins tot de kweekscholen beperkt te blijven. Ook elders is zij te vinden."

— **Finantieele Statistiek.** Dezer dagen is rondgedeeld een nieuw No. der „Bescheiden betreffende de Geldmiddelen", uitgegeven door het Dep. v. Financien, *zesde* stuk, 2e gedeelte. Het bevat een vijftigjarig overzigt van de opbrengst der belastingen, en der andere gewone middelen, van 1830 tot 1880. Om de bruikbaarheid van de uitvoerige tabel te vermeerderen, zijn de opbrengstcijfers bij *duizendtallen* opgegeven, en zeer teregt, daar het hier geen comptabiliteits-opgaven betreft, doch een geschiedkundig overzigt. Voor elk jaar is het bevolkingscijfer tevens vermeld, zoodat een ieder die den staat wil bestuderen, de vereischte berekeningen p. hoofd der bevolking voor de verschillende middelen kan maken.

Een historiek onzer belastingwetgeving gaat vooraf, nl. de zakelijke aanduiding van elke wet tot invoering, afschaffing of wijziging van belasting, sedert 1830 tot heden.

Eindelijk geeft een grafische voorstelling een aanschouwelijk overzigt van de toeneming en opbrengst der verschillende middelen.

Door een en ander is alzoo het materiaal tot bestudeering van ons belastingwezen, weder met eene nuttige bijdrage verrijkt.

— **Verhouding van in- en uitvoerwaarde.** De aanzienlijke overmaat der engelsche *import*waarde boven de *exports*, die in de laatste jaren meermalen als wapen werd gebezigd om het vrijhandelstelsel te bestrijden, heeft onlangs aan den heer Giffen, President of the Statistical depart v. Board of Trade aanleiding gegeven om, in eene verhandeling

Digitized by Google

over het gebruik der handelsstatistiek in 't algemeen, ook dit punt nader toetelichten. Meermalen was reeds, o. a. door Goschen in zijn bekend werk over de wisselkoersen, er op verwezen, dat de *invoer*waarde (gesteld dat men in alle opzigten betrouwbare cijfers heeft), den prijs vertegenwoordigt van de artikelen in het land van consumtie aangekomen, en dus in zich bevattende het aequivalent der kosten van vervoer, commissie, winst etc. boven de waarde die zij verondersteld kan worden aan de haven van oorsprong te hebben. Daarentegen moet de *uitvoer*waarde van een land gerekend worden nog met diezelfde kosten etc. te worden verhoogd eer de artikelen in het land van bestemming ter markt komen.

Wanneer nu een land dat veel exporteert ook tegelijk in aanmerkelijke mate de vervoerder der goederen is, dan wordt de factor van winst die in vrachten, commissie enz. wordt genoten, een zeer belangrijk *item*, dat echter niet in de Handelsstatistiek voorkomt, daar dit onderwerp internationaal door wissels of andere remises wordt afgerekend. Om diezelfde reden wordt het *écart* tusschen in- en uitvoerwaarde dat daaraan is toe te schrijven, grooter naarmate de scheepvaart in sneller mate toeneemt, zoo als in Engeland met zijn ontzaggelijk uitgebreide stoomvaart het geval is.

Van belang is het, de oorzaak van dat verschil onder cijfers te kunnen brengen, en daartoe heeft de heer Giffen in zijne verhandeling eene poging gewaagd. Na vele inlichtingen bij deskundigen te hebben ingewonnen maakt hij een gemiddelde berekening, voor de zeilschepen en de stoomschepen afzonderlijk, omtrent de kosten die gerekend kunnen worden voor scheepsloonen, victualie, assurantie, onderhoud, vernieuwing en afschrijvingskosten, en eindelijk de gemiddelde winst (12½ pCt.)

Volgens de tonnemaat die tegenwoordig in de vaart is, berekent hij voorts die kosten gezamenlijk:

	v. d. zeilsch.	stoomb.	te zamen.
scheepsloonen	4 m_n pd. st.	5½	9½ m_n pd. st.
provisien	2	4½	6½
assurantie	3	5	8
onderhoud materieel enz. . . .	5	10	15
winst	5	8½	13
	19 m_n pd. st.	33½	52 m_n pd. st.
te vemeerderen met			
onkosten in Engelsche havens			4
verbruik Eng. kolen bij transport			2
reparatien etc. van vreemde schepen in Engeland. .			1½
			59½ m_n pd. st.

Hij komt dan tot een totaal van p. m. 60 millioen sterling of c_n 720

Digitized by Google

millioen gulden 's jaars, waarmede de uitvoerwaarde eigenlijk moet vermeerderd worden eer men ze met de import-cijfers vergelijke.

Neemt men deze *items* in berekening, dan daalt die zoogenaamde verontrustende „excess of imports" tot een bedrag dat ruim gedekt wordt door hetgeen de Engelschen jaarlijks aan intrest van buitenslands uitgezette kapitalen beuren, bedragen die ook niet op de handelsstaten van invoeren voorkomen.

De heer Giffen zeide in toelichting, dat zijne cijfers wel ramingcijfers zijn, doch dat een vergelijking met soortgelijke nasporingen van Newmarch en anderen, hem deden aannemen dat zij eer te laag dan te hoog waren.

— **Rijks-Postspaarbank**.

	Inlagen.	Terugbetalingen.	Saldo inleg der maand.	Totaal ingeschreven ult° der maand.
April 1881	ƒ 113,338	ƒ 1,467	ƒ 111,870	ƒ 111,870
Mei	120,273	7,570	112,703	224,574
Junij	93,019	11,563	81,455	306,029
Julij	141,958	20,722	121,235	427,265
Augustus	139,806	25,468	114,337	541,603
September	125,251	39,079	86,172	627,776
October.	120,610	53,055	67,554	695,331
November	140,151	59,885	80,265	775,600
December	132,505	57,488	75,017	850,617
Januarij 1882 . .	195,552	59,860	135,691	994,314
Februarij	154,088	60,644	93,444	1,087,758

Het getal boekjes bedroeg over de eerste maand, met ult° April 1881 5651, hetgeen ult° Januarij 1882 tot 26,714 en ult° Februarij tot 29,062 was toegenomen.

— **Necrologie.** Mr. Newmarch. Den 23n Maart overleed te Torquay de als economist en statisticus welbekende schrijver Newmarch.

Van zijne jeugd af in Bank- en assurantiezaken werkzaam, had hij ook in de Pers spoedig de aandacht op zich gevestigd door de degelijke behandeling van Bankzaken en andere financieele onderwerpen. De bekende schrijver Tooke vestigde op hem zijne keuze als medewerker voor een gedeelte van zijn beroemde History of Prices. Daarmede vooral heeft Newmarch zijn naam gevestigd.

Voorts was hij medebestuurder of Secretaris van vele maatschappijen, o. a. van de Statistical Society, die hem in 1869 als opvolger van Gladstone, tot Voorzitter benoemde. De Currency-kwestiën, Belastingwezen en Spoorwegzaken werden met helderheid door hem behandeld in verschillende Tijdschriften, o. a. ook veel in *the Economist*, welks

Digitized by Google

jaarlijksche *Commercial History* door Newmarch in 1863 werd op touw gezet.

Als lid der Reform Club streed hij steeds dapper en met kennis van zaken voor economische hervorming. Met politiek heeft hij zich weinig ingelaten, doch menige redevoering in genootschappen, en geteekende of ongeteekende artikels in Tijdschriften zijn de blijvend nuttige nalatenschap van den werkzamen man, die in zijn vaderland en de wetenschappelijke wereld in 't algemeen, zeer hoog stond aangeschreven.

Digitized by Google

DE UITKOMSTEN VAN HET LIERNUR-STELSEL TE AMSTERDAM.

Het voorrecht van in 1868 te behooren tot de eerste leerlingen bij de toenmalige stafschool te Breda en een gelukkige omstandigheid, welke aldaar aanleiding gaf tot kennismaking met den heer Liernur, leidden dezerzijds tot een levendige belangstelling in het onderwerp der stads-reiniging, inderdaad één der voornaamste vraagstukken onzer maatschappelijke samenleving. Onder de menigvuldige leervakken aan die hoogste inrichting van militair onderwijs, thans als krijgsschool gevestigd te 's Gravenhage, rangschikte ook de legerverpleging, waarbij de levensvoorwaarden van den krijgsman worden getoetst aan de eischen tot zijn voeding, kleeding, verzorging en huisvesting. Nog meer toen dan heden lieten tal van kazernes zeer veel te wenschen over. Inzonderheid mocht de huisvesting van den soldaat te Breda, te Amersfoort, te Bergen op Zoom, te 's Hertogenbosch en te Maastricht zeer gebrekkig worden genoemd. Zoo min de plaatsing dier gebouwen, meestal in de centra der meest bevolkte tevens armste buurten, als hunne oorspronkelijke bestemming, dikwerf oude kloosters of tuighuizen, of hunne inrichting naar het stelsel van Vauban tot huisvesting van een overtalrijke bevolking, beantwoordden aan de eischen der hygiëne. Na de opkomst der lichtingen tot eerste oefening en gedurende de najaars-manoeuvres verraadde inzonderheid des nachts een sterke menschenlucht hoe onvoldoende er in de luchtverversching werd voorzien, terwijl over dag de prikkelende lucht uit de keukens zich vermengde met de walgelijke miasma, die uit de in of nabij die gebouwen geplaatste privaten en urinoirs opstegen. Veel reeds ware gewonnen, wanneer het mocht gelukken door eene andere inrichting der latrines, gepaard met lediging alvorens het gistingsproces der faecaliën intrad, het luchtbederf te beperken, wellicht grootendeels te voorkomen. Nevens overvloedig voedsel en zuiver drinkwater, vormt ook voor den soldaat versche

Digitized by Google

lucht één der zekerste middelen tot behoud der gezondheid, en biedt den deugdelijksten waarborg om de landsverdediging langdurig met krachtige individu's vol te houden.

Bij de bestudeering van dit belangrijke onderwerp trok vooral onze aandacht de uitvinding van den Haarlemschen burger, die na in den vrijheidsoorlog van Noord-Amerika zwaar te zijn verminkt, zich op de natuurwetenschappen had toegelegd, en door een bijzondere beoefening van den faecaliën-afvoer, vervolgens door toepassing zijner vinding op de Ferdinand's kazerne te Praag scheen te zijn geslaagd om het drievoudige vraagstuk van verbetering der openbare gezondheid, van verzameling der excreta zonder aanstoot te geven aan de bewoners en van spoedige aanwending dier stoffen tot bemesting van den grond, tot een voldoende oplossing te brengen.

Mochten de uitkomsten te Praag, verkregen in eenige afzonderlijke gebouwen, de uitvoerbaarheid van het zoogenaamde pneumatische reinigingsstelsel voor deskundigen en technici hebben aangetoond, tegenover het groote publiek waren deze proeven niet uitwijzend genoeg, en zou het vertrouwen eerst worden gevestigd, wanneer een toepassing op ruimere schaal het bewijs had geleverd, dat van een zeker aantal bijéén gelegen huizen, van gansche buurten, wijken en stadsgedeelten de excreta op gelijke wijze kan worden verzameld.

Onze belangstelling voor het Liernur-stelsel, aanvankelijk opgewekt tot betere reiniging van militaire gebouwen, leidde er toe om dat gewichtige vraagstuk in het binnen- en het buitenland te volgen tot de reiniging van gansche steden. Ware het toch moeilijk te verwachten, haast ondenkbaar, dat het pneumatische reinigingsstelsel allereerst op onze kazernen zou worden toegepast, daarentegen lag het in den aard der zaak, dat bij invoering van die wijze van afvoer in groote steden, alwaar tevens talrijke garnizoenen liggen, de kazernen van zelf, waarschijnlijk zonder eenige kosten voor het militaire departement, op het buizennet zouden aansluiten: als gevolg waarvan dan tevens de bevolking der militaire gebouwen zou zijn gebaat. Wij oefenden dus geduld. Van nog grooter belang achtte men het, dat de geheele maatschappij door de vinding van den heer Liernur werd gebaat, dan alleen het betrekkelijk geringe procent der natie, door het leger vertegenwoordigd.

Inzonderheid mocht het lot onzer geboortestad, alwaar de vervuiling van bodem en grachten voortdurend toeneemt, levendige deelneming wekken. Kapitein Liernur had met lofwaardige vader-

Digitized by Google

landsliefde zijn uitvinding allereerst in Nederland aangeboden; maar hij ondervond bij zijne onderhandelingen met het gemeentebestuur van 's Gravenhage zooveel tegenwerking, dat hij wel besluiten moest om zich naar den vreemde te wenden.

Behalve in de reeds vermelde kazerne te Praag paste hij zijn stelsel toe op groote particuliere gebouwen aldaar, te Brünn en te Olmütz, terwijl nog andere steden onderhandelingen aanknoopten tot de invoering van het pneumatisch rioolstelsel. Noch in Boheme, noch in Berlijn kwam het stelsel tot toepassing op groote schaal, totdat drie steden in Nederland, hare Haagsche zuster beschamende, den stoot gaven tot een proef in dien zin. Het eerst besloot de gemeenteraad van Leiden in 1870 tot toepassing van die reinigings-methode bij de demping van een gedeelte der Binnenvestgracht, een buurt, bewoond door ongeveer 1200 personen; korten tijd later bewilligde ook Amstel's raadvergadering tot den pneumatischen afvoer op de te dempen Looijersloot met ongeveer 1100 personen; Dordt volgde in 1874.

Londen, Dresden, Hamburg, Frankfort, Berlijn en anderen, alwaar elk ander stelsel van afvoer, het spoelstelsel wel het meest, niets dan teleurstelling had opgeleverd, hielden het oog gevestigd op de uitkomsten, welke zouden worden behaald te Amsterdam, als handelsplaats het meest bij name bekend in het buitenland. Bij al het schoone en liefelijke, hetwelk de residentie den vreemdeling te genieten geeft, moeten de vervuiling der grachten, niet anders dan spacieuse open riolen, en de 250-jarige overwegingen van de vroedschap om in dien onhoudbaren toestand verbetering te brengen, aan vreemde oogen, zoo al niet aan hun reukorgaan, ontsnappen. Zij zouden het trouwens niet gelooven, dat het oordeel van een wereldkundig ingenieur als Conrad, veelmaals geraadpleegd bij buitenlandsche groote werken, van beroemde vreemde en Nederlandsche hygiënisten en medici, die aan het stelsel van den heer Liernur de voorkeur hadden gegeven boven elk ander stelsel van afvoer, in Neerland's residentie moest achterstaan voor nieuwe ontwerpen tot invoering van het overal elders veroordeelde spoelstelsel.

Hoewel te Amsterdam, te Leiden en te Dordrecht de grondbeginselen van het Liernur-stelsel geenszins volledig zijn toegepast, en men zich bepaalde tot den pneumatischen afvoer der faecaliën, doch zonder toepassing van het afwaterings buizennet, stelde niet temin de ondervinding in die steden met het afvoerstelsel opgedaan, de juistheid in het licht der grondbeginselen van den uitvinder. De

Digitized by Google

gemeenteraads-verslagen van Dordt en van Leiden, eveneens de mededeelingen van burgemeester en wethouders van Amsterdam aan een commissie uit het stedelijk college van 's Gravenhage, leerden dat er geen technische bezwaren bestaan tegen voormeld stelsel. Inmiddels had de aanvankelijke toepassing van het pneumatisch buizennet in de hoofdstad te strijden met grooten tegenstand en met partijzucht; de aanleg was geschied buiten toezicht van den uitvinder, en had op enkele plaatsen vormen aangenomen, die schier aan kwaad opzet deden denken, althans tot groote nadeelen bij de exploitatie aanleiding gaven. Sinds echter in 1880 het toezicht op de uitbreiding van het stelsel aan de firma Liernur en de Bruijn Kops is opgedragen, worden de uitkomsten voortdurend beter en bieden gelegenheid tot een onpartijdige beoordeeling. Al werd tot heden te Amsterdam naast den pneumatischen afvoer der faecaliën de draineering van den bodem door het tweeledig rioolstelsel niet te gelijkertijd toegepast, is niettemin naar onze meening het pleit der stads-reiniging in Neerland's hoofdstad beslecht. Andere groote steden Rotterdam, 's Gravenhage, Arnhem en anderen handhaven nog steeds een afwachtende houding.

In onze vaderstad was op nieuw een warme strijd gestreden over het schrikbeeld van vervuiling, hetwelk gemeente en badplaats voortdurend toegrijnst. Maar de conclusie omtrent de daartegen te voeren wapenen werd nogmaals uitgesteld, en de palliatieven, waarmede men zich voorloopig tevreden stelde, doen denken aan het koppige grauwtje van Boileau te Parijs, hetwelk volgens de geestige dichter van „le Lutrin" bij het zien van een medicus vroeg:

Que dit-il quand il voit, avec la mort en trousse,
Courir chez un malade un assassin en housse?

Men heeft sinds 1880 te 's Gravenhage twee groote beerputten gebouwd met de bedoeling om deze pneumatisch te ledigen: één aan het einde van de Gedempte Prinsengracht, de andere aan de Maurits-kade tegenover de Willems-kazerne. Wij allen hebben den arbeid aldaar gezien; maar eilieve! wie onzer was tot heden getuige van de pneumatische lediging?

Klaarblijkelijk was het de bedoeling van den geachten raad der gemeente om te vóórkomen, dat de inhoud van die putten zou worden geloosd op de riolen en langs dien weg afvloeien in de grachten. Niettemin geschiedt dit laatste *à la barbe* van hen, die in volle overtuiging hun stem hebben geschonken aan een maatregel, waarvan de onuitvoerbaarheid niet voldoende schijnt te zijn overwogen, en nu door de ondervinding wordt aangetoond.

Digitized by Google

De pneumatische lediging van de enkel tot dat doel gebouwde putten biedt op zich zelf geen bezwaar, en is eenvoudig een quaestie van aanschaffing der daartoe bestemde werktuigen. Maar de ontzachelijke toevloed van water in die putten, waarop niet schijnt te zijn gerekend, zou kostbare maatregelen vereischen om de putten voortdurend uit te pompen. Bovendien moet hetgeen op die wijze wordt opgepompt, om te handelen in den geest van het achtbaar stads-college, tevens worden verwijderd. Doch waarheên die ontzachelijke massa faecalien en grondwater te voeren, wanneer men niet wil vervallen in de feil, om de verontreiniging, die men in enkele buurten verlangde te vóórkomen, elders te bevorderen, en zoodoende ten slotte niets dan een verplaatsing van vuil te bewerkstelligen?

Inderdaad schijnt de wijsheid te 's Hage te zijn verstrikt. De putten worden op bepaalde tijden uitgebaggerd tot verwijdering van het bezinksel; maar het water blijft, even als vroeger, en naar wij gelooven ten eenemale in strijd met de bedoelingen van den Raad, afvloeien op de grachten. Doch er is meer. Sinds korten tijd wordt in een klein gedeelte van de gemeente nabij het Oranje-plein het spoelstelsel toegepast, waartoe een stoommachine is opgesteld aan het einde van de Koningstraat, terwijl het vuil hetwelk in de betrokken riolen wordt doorgespoeld, uitloopt in de gracht langs de Hooft-kade, alwaar het waarschijnlijk af en toe zal worden uitgebaggerd! — Leest men bij zooveel hygiënische en agrarische zonden de lijvige raadsverslagen te 's Gravenhage in den zomer van 1880 over de stads-reiniging; aanschouwt men onbevooroordeeld, hoe de vorstelijke residentie zich in narren moede wendt en keert om de vraag der stads-reiniging op te lossen buiten het Liernur-stelsel; terwijl inmiddels toestanden worden in het leven geroepen, waarmede later rekening zal moeten worden gehouden, en de vervuiling van den bodem rustig voortwoekert — dan vergunne men het den zoon van één der oudste te 's Gravenhage wonende familiën, om met Boileau's langoor, die zijn nood klaagde aan een „docteur de Sorbonne" der Seinestad tijdens Lodewijk XIV, te herhalen:

Oh! que si l'âne, alors, à bon droit misanthrope,
Pouvait trouver la voix qu'il eut au temps d'Esope,
De tous côtés, docteur, voyant les hommes fous,
Qu'il dirait de bon coeur, sans en être jaloux,
Content de ses chardons, et secouant la tête:
Ma foi, non plus que nous l'homme n'est qu'une bête!

Digitized by Google

Gelooft men voorts inderdaad, dat de inrichting van de zoogenaamde overstorten der beerputten in de residentie heeft kunnen beletten, dat een groot deel der vaste stoffen van de gewone beerputten te recht komen in de riolen? Heeft men zich wel eens vergewist, hoevelen van deze overstorten reeds de kop zijn kwijt geraakt? Is te Scheveningen wel eens onpartijdig door deskundigen onderzocht, hier of daar een riool open brekende, of de vuile massa werkelijk voldoende wordt afgevoerd naar zee? Het zou dan wel eens kunnen blijken, dat men zich, ongerekend het agrarische vergrijp en de beleediging van Neptunus, kostbare luchtkasteelen had gebouwd. Dat de uitvoering van een afvoerkanaal van de residentie naar zee — inderdaad niet anders dan een walgelijk open riool, hetwelk onzes inziens de toekomst van Scheveningen als badplaats moet bederven — nog niet tot stand kwam, is wellicht alleen te danken aan het gelukkige toeval, dat de bepalingen van de gemeentewet geenszins zijn overeen te brengen met de voorwaarden van toezicht en beheer op de sluiswerken voor bedoeld afvoerkanaal, door het daarbij betrokken waterschapsbestuur van Delfland gesteld. Inmiddels gelooven wij eerder aan de verschijning van oorlogsbodems in de fraaie vijvers van het Haagsche bosch, dan dat de prudentie van den Haagschen gemeenteraad, korten tijd op een dwaalspoor geleid door foutieve technologische voorspiegelingen, zich zou laten verschalken tot uitvoering van zoodanig faecaliën-kanaal naar zee.

Een nieuwe, ernstige waarschuwing aan 's Gravenhage en andere groote gemeenten, om niet langer den strijd voort te zetten tegen het tweeledig rioolstelsel, hetwelk blijkt te voldoen aan alle hygiënische, technische en economische eischen; maar tot de stadsreiniging den weg in te slaan, door de natuur aangegeven, meenen wij te vinden in de hoogst belangrijke adviezen, welke onlangs door burgemeester en wethouders van Amsterdam omtrent het Liernur-stelsel zijn uitgebracht aan een commissie uit den gemeenteraad van Berlijn.

De redactie van dit tijdschrift, die ons voor twee jaar vergunde om bescheidenlijk enkele denkbeelden omtrent de voorstellen tot de reiniging onzer geboortestad mede te deelen, wilde nogmaals eenige ruimte beschikbaar stellen om daarop terug te komen. Tot versterking van de toenmaals verdedigde meening en aanprijzing van het tweeledig rioolstelsel gelooven wij geen krachtiger bewijsgronden te kunnen aanvoeren, dan die, vervat in het antwoord van de hoogste stedelijke overheid te Amsterdam op de vraagpunten harer Duitsche collega's aan de Spree.

Digitized by Google

Van de drie voormelde steden, Amsterdam, Leiden en Dordrecht, is Amsterdam de eenige, alwaar de verwijdering van de faecaliën door gedeeltelijke toepassing van het tweeledig rioolstelsel zoodanige practische uitbreiding heeft verkregen, dat men zich een grondige voorstelling kan vormen omtrent de bruikbaarheid, de deugdelijkheid en de kosten van die methode.

Gold vóór tien jaar de eerste toepassing van den pneumatischen afvoer te Amsterdam slechts een aanvankelijke proefneming in een straat met ± 1600 inwoners, thans wordt bereids een bevolking van ± 29000 bewoners door dat stelsel bediend, terwijl honderden andere percelen, voor 10,000 bewoners bestemd, van de noodige voorbereidende inrichtingen zijn voorzien, om eerlang op de buizennetten aan te sluiten. Deze uitbreiding had gaandeweg plaats in weerwil van den passieven tegenstand, dien de aanleg jaren lang in den boezem van het gemeentebestuur moest ondervinden. Strekke het laatste tot bewijs, dat de bevolking zelve, over 't algemeen genomen, met het stelsel tevreden is.

Toen in 1879 het dagelijksch bestuur te Berlijn een nieuw voorstel in den raad bracht tot uitbreiding van het spoelstelsel op de buitenwijken der stad, besloot dit college bij overweging van de ontzachelijke kosten, tevens van de mislukking in landbouwkundigen en financiëelen zin van de irrigatie der velden te Osdorf (*), alvorens eene conclusie te nemen omtrent het vraagstuk der riolering, de voorlichting omtrent dit onderwerp aan eene speciale commissie op te dragen.

De voorzitter dezer commissie, dr. A. Schultz, wendde zich langs officiëelen weg tot heeren burg. en weth. van Amsterdam, ten einde zoo volledig mogelijk inlichtingen te erlangen omtrent de werking van het Liernur-stelsel aldaar. Hij stelde een aantal vragen op, die door het gemeentebestuur van Amsterdam met de meeste bereidwilligheid categorisch zijn beantwoord. Vragen en antwoorden publiceerde Dr. Schultz in een brochure: „Anhalts-

(*) Uit de mededeelingen van dr. Carpenter tijdens het laatste internationale geneeskundig congres, gehouden van 2 tot 9 Augustus 1881 te Londen, blijkt dat ook te »Croydon sewage farm« het rioolvocht uit steden alwaar *waterclosets* zijn ingevoerd, niet zonder voorafgaande filtratie tot de bevloeiing van wei- en bouwland kan worden gebezigd. Eveneens oordeelt de Utrechtsche hoogleeraar dr. G. van Overbeek de Meijer — één der krachtigste strijders vóór het Liernur-stelsel, in Nederland en daar buiten — dat op de conclusiën der voordracht van dr. Carpenter te Londen, betreffende de sanitaire voordeelen van bedoelde bevloeiing, zeer veel valt af te dingen. (Weekblad van het Ned. Tijds. voor Geneeskunde, no. 37 van 17 Sept. 1881).

Digitized by Google

punkte zur Beurtheilung der Canalisationsfrage in Berlin", in 1880 bij Wiegandt, Hempel en Parey uitgegeven, waarin burgemeester en wethouders van Amsterdam hunne ervaring meedeelen omtrent de werking, de kosten van aanleg en de exploitatie van het stelsel.

Gemakshalve hebben wij de vragen weggelaten en de antwoorden eenigszins verkort. Uitvoeriger zijn beiden te vinden in voormelde brochure, eveneens in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van den 30sten December 1881.

Burgemeester en Wethouders van Amsterdam verklaarden: „dat overal, waar zelfwerkende barometrische faecaal-afsluitingen zijn aangebracht, de gelijktijdige lediging steeds regelmatig heeft plaats gehad, onverschillig hoe groot het aantal buizen per hoofdbuis óf de lengte dezer laatste zij; op één plaats bedraagt deze lengte 265 meter, en met inbegrip van alle vertakkingen, 357 meter. Hetzelfde geldt voor alle hoofdbuizen, slechts twee uitgezonderd, die echter bij 1370 aangesloten perceelen ter nauwernood in aanmerking mogen komen: te minder, wijl er bij gebrek aan voldoend personeel tot toezicht gedurende den aanleg geene zekerheid bestaat of de buizen wel goed zijn gelegd. Over het algemeen genomen is de werking van de barometrische afsluiting volkomen vertrouwbaar. De ondervinding leerde, dat zoo min in het buizennet als in de privaten verstoppingen door faecaliën voorkomen. Enkele malen ontstonden er in de privaattrechters — waarop het vacuum niet werkt — verstoppingen door papier. Maar verstoppingen van een privaat, ontstaan door het daarin werpen van vreemde voorwerpen, verhinderden nimmer de geregelde lediging der overige met de zelfde hoofdbuis verbonden privaten. Voorwerpen, die in de syphons, tot het stelsel behoorende, verstoppingen kunnen veroorzaken, zullen dit in de syphons van elk ander riool of buizenstelsel eveneens doen.

„Als gevolg van de ondiepe ligging van het pneumatische buizennet zijn de kosten bij het in orde brengen van de uiterst zeldzaam voorkomende verstoppingen veel geringer dan bij soortgelijke opruimingen in steenen buizen of gemetselde riolen. Ook maakt het geen verschil voor de geregelde lediging, of er in het privaat uitsluitend menschelijke faecaliën geraken, dan of de excreta door het inwerpen van water sterk worden verdund.

„De buizenleidingen blijven hermetisch gesloten, wijl het vacuum eventueel ontstaande openingen sluit door opzuiging in de naden van de omliggende aarde. De buizen vervuilen niet, bakken niet aan en vertoonen geen neerslag, zoodat het overbodig is de

Digitized by Google

buizen met bezems als anderszins uit te vegen, zoo als bij de spoelriolen geschiedt. (*)

„Na afloop van den eersten proefaanleg in 1872 onder leiding van den heer Liernur, waardoor de technische uitvoerbaarheid van het stelsel werd aangetoond, heeft het gemeentebestuur den verderen bouw opgedragen aan de stedelijke bouwkundigen en zijn deze uitsluitend belast met de inspectie der bij aanneming geleverde toestellen en werkzaamheden; de heer Liernur leverde alleen de noodige plannen. Op de inrichting der leidingen enz. binnen de huizen is geen controle uitgeoefend, omdat het gemeentebestuur destijds meende daartoe geenszins het recht te bezitten. Men bepaalde er zich toe om de teekeningen en de voorschriften van den heer Liernur aan de eigenaars der huizen ter hand te stellen met aanbeveling, zich daarnaar te regelen op straffe van verantwoordelijkheid voor de financiëele gevolgen, wanneer van die ontwerpen werd afgeweken. De heer Liernur miste echter het recht om verandering te eischen, wanneer de door de stedelijke technici vastgestelde uitvoering van het stelsel aanleiding gaf tot moeielijkheden. Ter plaatse, waar de inrichtingen in overeenstemming met de plannen van den heer Liernur zijn uitgevoerd, ontstond zelden of nimmer ongerief. Rook, stank, belemmering van het verkeer, dienstweigering der toestellen enz. stonden steeds in verband met de eigenaardigheden van een voorloopigen toestand, of waren toe te schrijven aan feilen bij de uitvoering. Er bestaat geenerlei bewijs of grond om aan te nemen, dat het enkele malen voorkomende ongerief zou mogen worden toegeschreven aan andere oorzaken, dan aan onnauwkeurigheden in de ontwerpen of aan een slechte uitvoering, maar geenszins aan redenen, welke iets met de beginselen van het stelsel hebben te maken.

„Wat de kosten aangaat zijn de begrootingen van den heer Liernur juist bevonden; de kosten van uitvoering bleven nagenoeg immer beneden de raming.

„Het bezwaar van het gemeentebestuur om zich in te laten met de inrichtingen binnenshuis belette tevens de controle op den aanleg der bij het stelsel behoorende gootsteenen, om welke reden de overmatige verdunning der stoffen door het werpen van groote

(*) Dit bleek onlangs op nieuw te Amsterdam bij slooping van de woningen van de «Bouwkas», alwaar het stelsel sedert 1872 onafgebroken (nagenoeg 10 jaren) in werking is geweest. De leidingen waren van binnen volkomen zuiver, zonder het geringste aanbaksel of eenigen neerslag, en zullen bij eene volgende uitbreiding in den toestand, waarin zij verkeeren, op nieuw worden gelegd.

Digitized by Google

hoeveelheden huiswater in de privaten, niet op rekening van het stelsel mag worden gesteld. In het vervolg zal hiertegen worden gewaakt door een speciaal ontworpen privaat (*), hetwelk de opneming van overmatig groote hoeveelheden water verhindert. De methode van den heer Liernur om de verdunde stoffen tot waarde te brengen kon niet worden toegepast, alvorens op den 31sten December 1879 tot een blijvende toepassing van het stelsel was besloten.

„De tegenwoordige exploitatie-kosten worden hoog genoemd, maar mogen geenszins als normaal worden beschouwd. Het was te voorzien, dat bij de wijze, waarop het stelsel te Amsterdam allengs is uitgebreid, de exploitatie-kosten onvermijdelijk moesten toenemen. De elkaar met tusschenpozen volgende besluiten van het gemeentebestuur tot de invoering van het stelsel in ver uit elkander gelegen buurten; voorts het feit, dat nog niet tot een blijvende toepassing dier reinigings-methode was besloten, leidden te samen tot het aanleggen van meerdere kleine pompstations, tot aanschaffing van een stoomboot enz., welke omstandigheden de kosten belangrijk hebben doen stijgen. De ondervinding geeft recht om te verwachten, dat bij exploitatie met behulp van een centraal-buizennet en één enkel pompstation de kosten voor de bediening belangrijk zullen verminderen.

„Volgens het besluit van den gemeenteraad van 31 Dec. 1879 zal eene ongeveer 5 kilometer lange centraal-buizenleiding worden aangelegd om het vacuum, vervolgens de faecaliën over te brengen: in welke leiding zijn begrepen drie syphons langs den bodem van breede wateren. Bedoelde werken hebben bij de tot heden met de uitvoering belaste technici geen bezwaar ontmoet en het raadsbesluit is zelfs op grond van hun advies genomen. Uit een technisch oogpunt beschouwd, kan de lengte van de buizenleiding buiten rekening blijven, wijl de naast de vacuumbuis gelegen vervoerbuis, door den aanleg van zoogenaamde verzamelputten of reservoirs telkens kan worden afgebroken, wanneer er nieuwe aanwending van atmospherische beweegkracht, d. i. nieuwe luchtaanvoer, noodig is. De afstand, waarop de faecaliën op deze wijze kunnen worden vervoerd, mag onbepaald heeten.

„Voor de bediening van bovenbedoelde tamelijk korte leiding zal de aanleg van zoodanig reservoir waarschijnlijk overbodig blijken.

(*) Zie dienaangaande ons opstel over de »Stadsreiniging« — de Economist van Juli—Augustus 1880, bl. 759.

Digitized by Google

„Om eindelijk den afzet te bevorderen van de stoffen, die nu eenmaal als gevolg van de vroeger vermelde omstandigheden in zeer verdunden toestand verkregen worden (*), heeft men besloten tot indikking der verzamelde excreta door gedeeltelijke verdamping van het watergehalte met behulp van den afgewerkten stoom der centrale machine. Acht slaande op de dringende behoeften van den landbouw en de veeteelt in den omtrek der hoofdstad, biedt de verkoop bij vermenging van ingedikte faecaliën met huis en straatvuil — waardoor deze laatste stoffen tevens worden benuttigd — betere kansen, dan de afzet van drooge mest in den vorm van poudrette."

Burgemeester en wethouders van Amsterdam verklaarden derhalve overholen op grond van een tienjarige ondervinding:

a. dat het Liernurstelsel alleszins bevredigend werkt, zoodat deze eigenaardige toepassing van bekende physische wetten volkomen aan de gekoesterde verwachting beantwoordt; —

b. dat de vrees, als zouden de leidingen lek worden en aanbakken, geheel ongegrond is; —

c. dat de bezwaren, die zich nog voordoen, zijn te wijten deels aan een slechte uitvoering bij gemis aan voldoend toezicht gedurende den aanleg, deels aan het stadium van proefneming, waaraan het stelsel aanvankelijk was onderworpen; deze bezwaren zijn inmiddels van ondergeschikte beteekenis en gemakkelijk te voorkomen; —

d. dat bij misbruik van de privaten, als tot verwijdering van stoffen of lichamen, die daarvoor niet zijn bestemd — een misbruik gansch afgescheiden van het tweeledig rioolstelsel en hetwelk bij elke andere methode in gelijke mate voorkomt — de herstelling gemakkelijker geschiedt dan bij de opruiming van de gewone privaten, waterclosets, enz. der spoelriolen: zoodat ook de reparatie-kosten bij het Liernur-stelsel tot een minimum worden teruggebracht.

De verdere antwoorden van burgemeester en wethouders te Amsterdam hebben betrekking op de kosten van aanleg en van exploitatie van het Liernur-stelsel in de wijk tusschen de Wetering-

(*) Onder de bezwaren tegen het Liernur-stelsel wordt o. a. immer aangevoerd de sterke verdunning der stoffen: enkel het gevolg van misbruik der privaten bij het inwerpen van wasch- en ander water. Maar hoe sterk de verdunning ook zij, houden de stoffen dan toch immer *eenige* waarde, terwijl bij het spoelstelsel onvermijdelijk *alle* mestwaarde verloren gaat.

Digitized by Google

poort en de Utrechtsche poort: de grootste uitgestrektheid, welke tot heden aanéengesloten van het buizennet is voorzien.

„Deze wijk is groot 23½ HA. De bevolking, die aldaar door het Liernur-stelsel wordt bediend, bedraagt 13.861 personen, welk getal naar alle waarschijnlijkheid spoedig tot 18.580 zal klimmen (*).

„Het totale bedrag der aanlegkosten voor die wijk is bezwaarlijk op te geven zonder de daarin begrepen kosten voor de privaatinrichtingen binnenshuis en de aansluitingen, welke laatsten gedeeltelijk voor rekening van de gemeente zijn uitgevoerd. Intusschen kan worden medegedeeld, dat de kosten voor de jongst aangelegde werken in dit stadgedeelte, namelijk vier reservoirs met 3111 M. hoofd- en 563 M. centraalbuis, hebben bedragen *f* 29.750 of 18 cents per kilogram ijzer, met inbegrip van het onderheien met palen.

„De kosten van het pompstation voor die buurt met alle toestellen, maar zonder de waarde van den grond, beliepen *f* 6143."

Uit deze gegevens laat zich gemakkelijk het bedrag der kosten voor de geheele buurt afleiden.

Er liggen aldaar, alles te zamen, 4676 M. hoofdbuis, nagenoeg overeenkomende met de lengte der straten. Aangezien nu de kosten van aanleg voor de pneumatische buizenleiding, waaronder begrepen straat-reservoirs, hoofdbuizen en centraalleidingen, evenredig zijn aan de lengte van de te bedienen straten, bedragen de kosten voor het volledige buizennet in die buurt zonder den aanleg

binnen de huizen $\frac{4676}{3111} \times f\,29.750 =$ . . . . . *f* 44.625

voegt men daarbij de kosten van het pompstation . . „ 6.143

dan kost de compleete aanleg van het Liernur-stelsel in die buurt. . . . . „ 50.768

d. i. per meter hoofdbuis of straat $\frac{50.768}{4676} =$ . . . „ 10.86

of wel in ronde cijfers . . . . . „ 11.—

Deze opgaven en berekeningen hebben vooral waarde als maatstaf van vergelijking, omdat die buurt als een afgesloten geheel kan worden beschouwd, waarbij het pneumatische buizennet en het pompstation geheel zijn voltooid. Onder deze omstandig-

(*) Volgens de »Beantwortung der Fragen der Kön. Preuss. wissenschaftlichen Deputation für das Medizinalwesen vom 11 Januar 1882« door den heer Charles F. Liernur, worden thans in Nederland in het geheel door het pneumatisch stelsel bediend: als reeds gezegd te Amsterdam ± 29.000, te Dordt ± 3.500 en te Leiden 1400 tot 1500 inwoners.

Digitized by Google

heden kan men uit dergelijke opgaven vertrouwbare éénheidsprijzen afleiden.

Uit de officiëele opgaven van burgemeester en wethouders van Amsterdam blijkt dus, dat de aanlegkosten van het pneumatische buizennet met inbegrip van het pompstation bedragen ongeveer *f* 11 per meter te rioleren straat, afgezien van het aantal huizen, welke aangesloten zijn of het aantal bewoners, die er door bediend worden. In steden, waar onderheiing der buisleidingen niet noodig is, zal die eenheidsprijs nog verminderen.

Omtrent de exploitatiekosten van de bovengenoemde buurt zeggen burgemeester en wethouders van Amsterdam het navolgende:

„Het vermogen van stoomketel en luchtpomp-machine bedraagt 7 paardenkrachten; de bediening eischt gemiddeld 6¼ uur per dag; in den regel zijn voor de bediening van het buizennet en de luchtpomp voldoende drie personen, behalve het toezicht. Het gezamenlijke bedrag der werkloonen, berekend voor den diensttijd, is per dag . . . . . *f* 3.79
de andere dagelijksche kosten zijn gemiddeld:
a. aan brandstof . . . . . „ 2.63
b. aan smeermiddelen . . . . . „ 0.20
c. aan andere onkosten met de machine in verband . „ 0.20
zoodat de gemiddelde totaal uitgaaf per dag is . . . *f* 6.82"

Rekenende 310 werkdagen in het jaar, kost dus de bediening per jaar . . . . . *f* 2114.20"

Voegt men nu hierbij voor rente en amortisatie van het kapitaal 5 pCt. van bovenstaande aanlegkosten à *f* 50.768 = ... „ 2538.40
dan wordt het totaal der exploitatie-kosten per jaar voor 13861 personen . . . . . *f* 4652.60
of per hoofd en per jaar 33¼, zegge rond 34 cents. Dit cijfer geeft dus de eigenlijke kosten van het Liernur-stelsel (bediening en kapitaal te zamen) voor buurten, overeenkomende met het stadsgedeelte tusschen de Wetering-poort en de Utrechtsche poort.

Deze kosten zijn belangrijk minder dan die voor het tonnenstelsel of voor beerputten met pneumatische lediging.

De commissie van bijstand in het beheer der publieke werken te Amsterdam toonde dit reeds duidelijk en met cijfers aan in haar verslag aan burgemeester en wethouders van 15 Februari 1878, toen ze het voorstel der heeren Tindal c. s., om in afwachting eener definitieve regeling van de geheele stads-reiniging in enkele wijken der stad tijdelijk het tonnen- en het zoogenaamd voorloo-

Digitized by Google

pige stelsel — zijnde beerputten met pneumatische lediging, dus als te 's Hage bedoeld — in te voeren, bestreed en in plaats daarvan, zich op die cijfers grondende, dadelijk den aanleg van het Liernur-stelsel aanbeval. Die commissie gaf tevens op bladz. 178 van bedoeld verslag (Gem. Blad Afd. I) een vergelijkenden staat omtrent de kosten voor de drie wijzen van afvoer, welke gedurende 1877 in Amsterdam feitelijk waren voorgekomen, als:

WIJZE VAN AFVOER.	Gemiddeld aantal inwoners daardoor bediend.	Totale onkosten.	Kosten per hoofd en per jaar.
Liernur-stelsel, stationaire machines: Lepelstraat, Stadhouderskade en Marnixkade	5321	*f* 6.114	*f* 1.14
Tijdelijke inrichtingen (zijnde beerputten met pneumatische lediging	4974	„ 10.271	„ 2.07
Tonnen	1240	„ 4.139	„ 3.34

De commissie van bijstand liet woordelijk daarop volgen:

„Bedenkt men nu, dat met slechts geringe vermeerdering van „kosten de stationaire machines op de Marnix- en Stadhouders-„kaden ruim het dubbel aantal inwoners zouden kunnen be-„dienen, waardoor de kosten per hoofd en per jaar belangrijk „zouden worden gereduceerd; terwijl er geene mogelijkheid „eener reduktie op de *f* 2.07 voor de bediening der tijdelijke „inrichtingen is, zoo is het zeker voor de gemeente het goed-„koopste om, indien er van tijdelijke voorziening sprake zou „zijn, ook daartoe het *Liernur-stelsel* aan te wenden.

„Hetzelfde is waar omtrent de tonnen. De kosten daarvan, „hoezeer die bij uitbreiding beduidend zullen verminderen, „zullen toch nog zoo groot blijven, dat er o. i. aan een blij-„vende toepassing van dit stelsel zelfs niet gedacht kan worden. „Moet het echter weder worden vervangen door iets anders, „dan is het stellig beter, voor dat andere reeds dadelijk het „beste en goedkoopste in te voeren, en valt de keus wederom „op het *Liernur-stelsel*. Er is dus o. i. niet één reden waarom „aan het verlangen der voorstellers, gevolg zou behooren ge-„geven te worden."

Aldus schreef de commissie van bijstand te Amsterdam in 1878.

Digitized by Google

De bezuiniging, waarop ze met de invoering van het Liernur-stelsel wees, is werkelijk ingetreden. Immers werd boven aangetoond, dat die kosten per hoofd en per jaar voor de wijk, bediend door de machine aan de Stadhouderskade en bewoond door 13,861 zielen, slechts 34 cents bedragen tegen 1,14 cents, toen 5,321 zielen door drie stationaire machines werden bediend. Begrijpelijkerwijs moeten de kosten per hoofd nog minder worden, zoodra de wijk geheel zal zijn bewoond (*).

Dit cijfer overtreft de verwachtingen verre. In ons opstel in dit tijdschrift vóór twee jaar namen wij aan, als grondslag van berekening voor andere gemeenten, het cijfer van *f* 2 per hoofd en per jaar, berustende op uitvoerige inlichtingen van deskundige autoriteiten te Amsterdam. Voor den Haag begrootten wij het bedrag met inachtneming van de locale toestanden op *f* 3,50. Deze verhooging met + *f* 1.50 vloeide voort uit de mindere dichtheid der bevolking te 's Hage in vergelijking met Amsterdam, als gevolg waarvan de post voor rente en aflossing van het aanlegkapitaal per inwoner aanzienlijk toeneemt; vervolgens, uit de omstandigheid, dat in 's Gravenhage het huis- en hemelwater moet worden opgepompt om op een vrijen boezem te ontlasten, hetgeen te Amsterdam niet noodig is. Voormelde verhooging handhavende, zouden voor de residentie met een bedrag van ± *f* 1,84 per inwoner en per jaar alle kosten van het tweeledig rioolstelsel zijn gedekt. — Tegenover deze ook financiëel alleszins bevredigende oplossing zou men voortgaan met spoelriolen te bouwen van overdreven afmetingen, of beerputten tot pneumatische (?) lediging, en zou men Scheveningen als badplaats willen bederven door een afvoerkanaal naar zee, tot welks uitvoering 8 tonnen gouds worden gevorderd, en waar langs jaarlijks de rente van een kapitaal van 10 *millioen waardeloos zou wegvloeien in zee?*

Bij onze berekening in 1870 (†) van een normaalcijfer voor den aanleg, kwamen wij voor een bevolking van ± 12000 inwoners tot het besluit, dat de kosten per hoofd zouden bedragen *f* 17 à *f* 18, welke bij een meer talrijke bevolking tot *f* 13 à *f* 14 konden

(*) Uitvoerige berekeningen en onderlinge vergelijkingen der kosten voor aanleg, exploitatie, enz. van het spoelstelsel en het tweeledig rioolstelsel zijn vermeld op bl. 81—88 van de »Beantwortung der Fragen der Kön. Preuss. wissenschaftlichen Deputation, etc. 11 Januar '82« door den heer Liernur. — Deze belangrijke brochure is niet in den handel, maar »als Manuscript für Privatgebrauch gedruckt.«

(†) Het stadsreinigingsstelsel van Liernur en zijne uitvoerbaarheid in Nederland. 's Gravenhage M. M. Couvee 1870.

Digitized by Google

verminderen. Rekent men nu op de 4676 meters hoofdbuis, met toestellen enz. in de besproken wijk der Amstelstad, als tegenwoordig met 13,861 inwoners (bl 420), dan bedragen de kosten, aannemende gemiddeld drie inwoners per meter, zeker niet meer dan $\frac{1}{3} \times f$ 11 of f 3.70, zijnde ongeveer een vierde der raming vóór twaalf jaar, welke som bij 18,580 inwoners daalt tot f 2.75 per hoofd.

Het blijkt dus in steeds toenemende mate bij de toepassing van het Liernur-stelsel te Amsterdam, dat daarmede tevens de minst kostbare oplossing is bereikt van het vraagstuk, om de steden te verlossen van den onhoudbaren toestand van vervuiling, waarin zij door een blijvende ophooping van faecaliën zijn geraakt.

Die uitkomsten mogen velen verrassen, niettemin zijn ze juist en volkomen geloofwaardig. Zij bewijzen op nieuw, dat tot het verrichten van dagelijks wederkeerenden arbeid, stoomkracht ettelijke malen beterkoop is dan handen- of paardenarbeid. Dit geldt eveneens voor de dagelijksche verwijdering der faecaliën naar een bepaalde plaats buiten de stad, welke arbeid door stoomkracht uitvoerbaar is langs onderaardsche leidingen zonder den geringsten overlast voor de bewoners en met veel minder kosten dan bij het tonnenstelsel of door pneumatische lediging van groote beerputten.

Verwerkt men verder de verzamelde faecaliën door vermenging met straatvuil tot compost of door verdamping van het water tot droog mestpoeder, en verkoopt men de aldus verkregen meststoffen tegen billijke prijzen aan den landbouw (*), dan zullen de uitgaven tot aanleg van het tweeledig rioolstelsel zeer aanzienlijk verminderen, ten slotte wellicht geheel worden gedekt. Volkomen waar blijkt het, wat de heer Liernur immer heeft volgehouden, dat de steden door zijne vinding, welke tevens aan alle eischen der natuur voldoet, „*om niet* van den lastigen faecaal-overlast kunnen worden bevrijd."

Aan dat vóór twaalf jaar nog alleen theoretisch betoog, sloegen wij toen gaarne geloof op hygiënische en natuurkundige gronden. Na heftigen tegenstand en na het overwinnen van tallooze bezwaren, staat die voorspelling binnen korten tijd volkomen door de practijk te worden vervuld.

(*) Zie omtrent het gebruik der meststoffen en het vervoer daarvan per spoorweg »die Abfur und Verwerthung der Faekalstoffe in Stuttgart, vom A. Sautter und E. Dobel« (1880) — en het zeer belangrijke artikel dienaangaande in het Bouwkundig Weekblad no. 44 van 2 Maart 1882 »Algemeen Belang, iets over het verwijderen der faecaliën te Stuttgart«, alwaar eigenlijk het Liernur-stelsel in een gewijzigden vorm is ingevoerd.

Digitized by Google

Daarom vermeten wij ons den gemeenteraad onzer geboortestad eerbiedig te wijzen op de uitkomsten van het Liernur-stelsel in Amsterdam, in de hoop, dat men vooralsnog te 's Hage moge besluiten tot een nagenoeg volledige uitvoering van het tweeledig rioolstelsel, waarbij dan de bestaande riolen kunnen dienen tot afvoer van het wasch- en het kwelwater.

Op die zelfde gronden hopen wij, in het belang van het leger, op de invoering van dat stelsel in al onze garnizoensteden, overtuigd als wij zijn, dat daarin tevens het beste middel zal zijn gevonden om de lucht en het water in onze militaire woningen en gebouwen zuiver te houden.

's Gravenhage, 7 Maart 1882. F. DE BAS.
Kapitein van den generalen staf.

Digitized by Google

DE MUNTQUAESTIE.

Toen in de laatste maanden, onder den invloed der fransche beurs-crisis, de algemeene geldmarkt tamelijk moeilijke dagen doorleefde, heeft het hier en daar niet ontbroken aan betoogen, welker eenig doel was uit de voorvallen van den dag bewijsgronden te putten ter ondersteuning, of ook wel ter wederlegging, der bimetallistische stellingen. Wij zullen deze schrijvers niet in hunne redeneeringen volgen. Het valt niet moeilijk, bij zoo buitengewone voorvallen, een voorstelling van zaken te geven, die eene voorop-gezette bewering schijnt te rechtvaardigen. Minder gemakkelijk is het te midden van dergelijke omstandigheden en bij de samenwerking van verschillende oorzaken, die dan plaats vindt, dadelijk alle gevolgen tot hun juiste oorzaak terug te brengen. Intusschen — den draad onzer mededeelingen en beschouwingen betreffende de muntquaestie weder opnemende — wenschen wij eene opmerking aan de ervaring der jongste maanden te ontleenen. Wij willen er namelijk op wijzen, dat thans weder gebleken is hoe gevaarlijk het zoude zijn, ter oplossing der bezwaren verbonden aan den voortgang op den weg der vervanging van beide het goud en het zilver in het geldverkeer door goud alleen, zijn toevlucht te nemen tot eene tot het uiterste gedreven vervanging der eigenlijke geldcirculatie door kredietmiddelen; een middel dat, naar men zich herinneren zal, door de tegenstanders van het bimetallisme herhaaldelijk aangeprezen is. Zeker zijn wij geen tegenstanders van iedere uitbreiding van een rationeel kredietwezen. Maar voorvallen, als die thans pas achter ons liggen, toonen toch aan, hoe telkens weer er gevaar ontstaat van verstoring van den gewonen gang van zaken, en hoe noodig alsdan een deugdelijke en breede basis van het kredietwezen is.

Dat de invloed van gebeurtenissen als de fransche beurs-crisis zich wijd en zijd aan de geldmarkt gevoelen doet, heeft niet het minste onze plaats ondervonden. Immers direkt betrokken, hetzij in het bijzonder bij de zaken of de aandeelen der Union Générale,

Digitized by Google

hetzij in het algemeen bij de speculatien der fransche beurzen, was men hier in geenen deele. Toch was de terugslag der bedoelde voorvallen op onze geldmarkt aller aanzienlijkst. In minder dan vier weken, tusschen 21 Januari en 18 Februari, ondervond de toch reeds schrale goudvoorraad der Nederlandsche Bank eene vermindering van ruim 10 millioen, en dit niettegenstaande de Bank hare geldkoersen reeds den 30n Januari algemeen met ½ pCt. verhoogde.

Onder den indruk dezer vernieuwde wegvloeiing van het goud heeft de Amsterdamsche Kamer van Koophandel de muntquaestie aan de orde van den dag harer besprekingen gesteld. Alvorens wij nagaan welke wending ten opzichte der quaestie de stand van zaken in het buitenland in de laatste maanden genomen heeft, verdient dit debat onze aandacht.

Het was de heer Heldring die het onderwerp ter sprake bracht. Wijzende op den kleinen goudvoorraad der Bank en op den ongeelukkigen stand van zaken, die ontstaan zal zoo de Bank geen goud meer tot uitvoer beschikbaar zou hebben en dientengevolge de wisselkoersen zich niet meer naar de waarde van ons goud geld zouden kunnen regelen, stelde hij aan de Kamer voor, zich tot de Regeering te wenden met het verzoek, dat deze niet den uitslag der April-bijeenkomst van de Munteonferentie zou afwachten om maatregelen te beramen ter afwering der gevreesde rampen, of, minstens, onverwijld verklaren zou den gouden standaard aan te zullen nemen, bijaldien de conferentie te Parijs geen tastbare resultaten zal opleveren.

Welke maatregelen thans reeds, zijns inziens, door de Regeering genomen zouden kunnen worden, werd door den heer Heldring bij deze gelegenheid niet aangegeven, maar heeft hij later in een ingezonden artikel in het *Handelsblad* uiteengezet. Daarover nader.

Intusschen werd gezegd voorstel door geen van de andere leden der Kamer ondersteund. Enkele leden wilden wel zich tot de regering wenden, maar slechts om een onderhoud met haar te hebben en inlichtingen van haar te ontvangen; naar hunne meening bestond er geen noodzakelijkheid tot het nemen van dadelijke maatregelen, en vreesden zij eene verkeerde uitwerking naar buiten van een adres, in den geest van den heer Heldring opgesteld. Aldus bleek ook het oordeel der Kamer in het algemeen te zijn, en de meerderheid vond, dat onder deze omstandigheden het bij de bekende gezindheid der regeering, eensdeels onnoodig, anderdeels beter was zich in het geheel niet tot deze te wenden.

Wij meenen dat men er zich slechts over verheugen kan, dat

Digitized by Google

dit debat in de Kamer van koophandel van Amsterdam gevoerd is; maar ook, dat het debat tot geen ander resultaat geleid heeft.

Het is uit het gesprokene duidelijk, dat onze regeering zich verheugen mag in de eenstemmige goedkeuring door de officiëele vertegenwoordiging van den handel der hoofdstad des Rijks van haar streven om eene internationale bimetallieke conventie tot stand te brengen. Belanghebbenden in het buitenland mogen er voorts nota van nemen, dat gezegd handels-orgaan van Nederland blijkbaar gestemd zou zijn voor den overgang tot den gouden standaard zoo men tot geen internationale bimetallieke conventie zou kunnen komen, en dus vernemen dat zij veel kans zouden hebben van bedrogen uit te komen, zoo zij ook op Nederland rekenen om in dat geval, door overgang tot den zilveren standaard, de nadeelige gevolgen hunner weigering tot de gewenschte samenwerking te temperen.

Maar het gevaar ware groot geweest, dat een adres, als door den heer Heldring bedoeld werd, naar buiten een verkeerden invloed uitgeoefend, en daardoor de positie der Nederlandsche gedelegeerden ter Parijsche conferentie benadeeld zou hebben. Men zoude namelijk allicht, bijzonder in Duitschland, getracht hebben het te doen voorkomen als of de Amsterdamsche Kamer van Koophandel in beginsel meer overhelt tot een overgang tot den gouden standaard dan tot het bimetallisme, en alsof zij zich met dit stelsel slechts vereenigde om op de gemakkelijkste wijze uit de moeilijkheden van het oogenblik te geraken en ter vermijding der verliezen, die onze schatkist anders te dragen zou hebben. En inderdaad schijnt dit wel de individueele zienswijze van den heer Heldring te zijn; uit het later door hem aan het *Handelsblad* ingezonden artikel blijkt dit tamelijk duidelijk. Tegenover dergelijke zienswijze zou men van Duitsche zijde, niet zonder reden, ons hebben kunnen tegenwerpen, dat de muntstoestand daar volstrekt niet zoo zorgwekkend is als in Nederland, dat integendeel men daar thans verkeerd in dien toestand waarin Nederland volgens den heer Heldring gebracht moest worden. „Wilt dan — zouden de Duitsche gedelegeerden ter conferentie aan hunne Nederlandsche collega's hebben kunnen toevoegen — ons niet euvel duiden, dat wij handhaven wat wij hebben; uwe redeneeringen klinken zeer schoon, maar de begeerte om u zelven te redden uit de bestaande moeilijkheden, ziedaar toch wat u eigenlijk beweegt; duldt dan dat wij voor ons zelven blijven zorgen en u aan uw lot overlaten."

Digitized by Google

Edoch niets ware onjuister dan dergelijke tegenwerpingen tegen de redeneeringen, zooals die steeds gehouden zijn door de voorstanders van het bimetallisme in Nederland. Het standpunt dat in het algemeen door de Nederlandsche bimetallisten wordt ingenomen, dat ook inzonderheid het standpunt was der gedelegeerden der Nederlandsche regeering ter Parijsche conferentie, is een geheel ander dan dat waarop de heer Heldring zich plaatste. Onmiskenbaar heeft ons land bij het zegenvieren en in toepassing brengen der beginselen van het bimetallisme, in meer dan één opzicht zelfs, ook direkt belang; terecht laat ook daarom onze Regeering zich ten zeerste aan de zaak gelegen liggen; maar, van den aanvang af, heeft het in dezen ten onzent ook, en vóór alles zelfs, een quaestie van beginselen gegolden. Reeds lang voor dat de quaestie in Europa en Amerika werkelijk aan de orde was, heeft de heer Mr. W. C. Mees, die als het hoofd, de voorganger en de leeraar der bimetallistische partij in Nederland beschouwd mag worden, de theorie van het bimetallisme verklaard en is door hem aangetoond, dat in het algemeen belang, de regeling van het muntwezen naar die beginselen de beste, de juiste is. Reeds in de voordrachten in 1853 door den heer Mees in Felix Meritis gehouden „over de gevolgen van eene vermeerderde voortbrenging der edele metalen" vindt men de uiteenzetting der beginselen, welker logische toepassing tot die conclusie moest leiden. Hoofddoel van de bimetallisten alhier is te verkrijgen, in eigen land en elders, een goed ingericht muntwezen, gepaard aan éénheid van muntwezen voor de geheele handelswereld, deze Europa omvattende zoowel als Amerika, alsmede het Oosten; algemeene éénheid van muntwezen opdat er zij *één algemeen ruilmiddel*, éénheid daardoor tevens van *waardemeter* opdat er inderdaad zij één internationale waardemeter; en dat tevens voor dat ruilmiddel, voor dien waardemeter de meest mogelijke vastheid van waarde verzekerd zij.

Die toestand nu, zoo betoogen de bimetallisten, bestond feitelijk, zoo goed en zoo kwaad als het ging, vóór 1873. De Latijnsche Unie had den dubbelen standaard en voorts was het gebruik van het goud en het zilver als standaardmunt zoodanig over de wereld verdeeld, dat onder den gezamenlijken invloed dier verschillende toestanden er in de werkelijkheid éénheid van muntwezen bestond. De feitelijke toestand was van dien aard, dat de waarde-verhouding tusschen het goud en het zilver beheerscht werd door de in de Latijnsche Unie aangenomen wettelijke verhouding. Maar die orde

Digitized by Google

van zaken is verstoord toen Duitschland besloot van den zilveren tot den gouden standaard overtegaan, en daardoor de Latijnsche Unie zich genoodzaakt achtte niet langer bij den dubbelen standaard te volharden. Tot dien vorigen stand van zaken nu moet teruggekeerd worden; maar daartoe is thans geen ander middel mogelijk dan internationale wettelijke organisatie. En terwijl het in theorie waar is, dat eenheid van muntwezen verkregen zou kunnen worden door algemeenen overgang tot hetzij den gouden, hetzij den zilveren standaard, even goed als door algemeenen overgang tot het goud en het zilver gezamentlijk; zoo is in de praktijk alleen het laatste mogelijk, daar ontmunting van hetzij het bestaande zilvergeld, hetzij het bestaande goudgeld tot de schromelijkste verwarring der geldmarkt en in alle geldelijke verhoudingen en kontrakten zou leiden. Er blijft dus geen ander middel over dan algemeenen overgang tot het goud en het zilver te zamen als standaardmunt, tot den tweeledigen muntstandaard. Tweeledige standaard voortaan, en niet meer zoogenaamde dubbele standaard, die altoos aan het gevaar exponeerde van feitelijk te worden een alternatieve standaard. Tweeledige standaard, waardoor ook bovendien veel beter dan òf door het goud, òf door het zilver alleen de meest mogelijke vastheid van waarde van het ruilmiddelwaardemeter verkregen wordt; daar iedere beweging — waardoor ook veroorzaakt, hetzij door vermeerdering of vermindering in de productie òf van het goud òf van het zilver, hetzij door vermeerdering of vermindering in de behoefte aan circulatiemiddel — alsdan aan intensiteit verliest wat ze in extensie wint.

Ziedaar wat de Nederlandsche bimetallisten betoogen en wat tot stand te brengen het hoofddoel is van hun streven. Getrouw aan het wetenschappelijk uitgangspunt van hun eersten leider in deze, hebben zij, die met hem en na hem voor de zaak met woord en daad werkzaam zijn geweest, dit breede standpunt niet verlaten. Inzonderheid moet dit ook getuigd worden van de waardige gedelegeerden der Nederlandsche regeering ter Parijsche conferentie; en in deze houding juist was hun groote kracht aldaar gelegen, daaraan was het te danken, dat zij aldaar een betrekkelijk zeer grooten invloed mochten uitoefenen. En ook de Regeering zelve heeft meer dan een bewijs gegeven, hoezeer zij juist aan deze opvatting van zaken hare goedkeuring schenkt.

Maar daarom dan ook is het zoo gelukkig te achten, dat de Amsterdamsche Kamer van Koophandel door haar besluit, na de gehouden discussie in hare zitting van 3 Maart, niets anders ge-

Digitized by Google

daan heeft dan een ondubbelzinnig blijk te geven van hare adhaesie aan de door de Regeering gevolgde gedragslijn, en zij zich onthouden heeft van een adres aan de regeering te zenden, dat uitgaande van een ander, minstens van een eenzijdiger standpunt, tot onjuiste gevolgtrekkingen aanleiding had kunnen geven

Intusschen wij zouden den heer Heldring onrecht aandoen indien wij, de discussie en het besluit der Kamer van Koophandel besprekende, onvermeld lieten dat de hoofdreden, waarom hij haar voorstelde zich met het door hem gewenschte adres tot de Regeering te wenden, daarin gelegen was, dat, naar zijne meening, de muntstoestand van Nederland het noodzakelijk maakte dat door de Regeering *onverwijld* eenigen maatregel genomen werd om de rijzing der wisselkoersen boven het goudpunt te beletten. En ware deze stelling van den heer Heldring juist geweest, zoo hadde het inderdaad een onderwerp van ernstige overwegingen moeten uitmaken of, op het gevaar af van verkeerd beoordeeld te zullen worden, niet iets *gedaan* had moeten worden. Of de door den heer Heldring gewenschte maatregel dan doeltreffend ware geweest, is een tweede vraag die wij nu tevens kunnen behandelen.

Het onderwerp is inderdaad belangrijk genoeg om daarbij alsnog stil te staan. Te meer achten wij dat daartoe reden bestaat, daar, naar thans te verwachten is, de conferentie hare zittingen den 12den dezer niet hervatten maar andermaal verdagen zal. De tegenwoordige stand van zaken en bestaande onzekerheid omtrent de eind-oplossing zal dus vermoedelijk nog eenigen tijd moeten aanhouden.

De heer Heldring wees op het feit, dat de goudvoorraad der Nederlandsche Bank in Februari tot het betrekkelijk geringe bedrag van 8 millioen gedaald was. Bij aanhouden of vernieuwing van den uitvoer zou die voorraad spoedig geheel opgeruimd zijn; dan zou agio betaald worden op het goud om dat aan de circulatie te onttrekken, en de rijzing der wisselkoersen op het buitenland zoude geen andere grens meer hebben dan het punt, waarop zilver uitgevoerd zou kunnen worden.

Blijkbaar van zeer bevoegde zijde werd hierop in het *Handelsblad* van 7 Maart het antwoord gegeven, dat in werkelijkheid voorshands voor dezen loop van zaken geen vrees behoefde te bestaan. Verwezen werd daarbij naar den abnormaal lagen totaalvoorraad van munt en muntmateriaal bij de Nederlandsche Bank, waarbij een verdere gouduitvoer van nogmaals 8 millioen schier ondenkbaar voorkwam, en — zou die voorkomen — toch zeker

Digitized by Google

spoedig door terugstrooming van goud gevolgd zou worden. Zoolang maar geen groote hoeveelheden zilver uit Indie komen opdagen (*) — was de conclusie van den schrijver — is, hoe gebrekkig de tegenwoordige toestand van ons muntwezen inderdaad zij, voor het door den heer Heldring gevreesde gevolg geen ernstig gevaar aanwezig.

In het hierboven reeds gemelde schrijven van den heer Heldring aan het *Handelsblad* verklaarde deze zich tot op zekere hoogte bevredigd door dit argument. „Maar toch — vervolgde hij — kan ik mij niet neerleggen bij het stelsel van rustige rust, van „doen door laten" dat door u wordt voorgestaan, en wel om de volgende reden. Men moet bij de beschouwing van onzen toestand ook rekening houden met onvoorziene omstandigheden."

In deze premissen nu heeft, onzes inziens, de heer Heldring volkomen recht. Maar zijne gevolgtrekkingen waren onjuist, en wel omdat hij over het hoofd zag, dat de gevreesde onvoorziene omstandigheden, die door hem als mogelijk werden geschetst, reeds daar waren, de buitengewone ongunstige toestand inderdaad alleen aan zoodanige onvoorziene omstandigheden te wijten was. Wat toch was in Februari de stand van zaken? Eene belangrijke gebeurtenis van financieelen aard *had* plaats gegrepen; de beurscrisis te Parijs namelijk. Dientengevolge hadden alle banken en bankiers al wat zij aan hunne fransche correspondenten schuldig waren hun overgemaakt, en menigeen had nog bovendien belangrijke sommen naar Frankrijk geremitteerd om daar een winstgevend emplooi te zoeken. Voorts had onder den invloed der gebeurtenissen in Frankrijk eene algemeene daling van de internationale fondsen plaats gegrepen, en de hollandsche kapitalisten en fondsenhandelaars *hadden*, getrouw aan hunne gewoonte, van die daling gebruik gemaakt om op alle buitenlandsche markten veel fonds optenemen, en hadden daardoor belangrijke geldsommen overgemaakt moeten worden, niet alleen naar Parijs, maar ook naar Brussel, naar Berlijn, enz. bovenal naar Londen. Van daar de vermindering van den voorraad munt en muntmateriaal bij de Nederlandsche Bank tot 98 millioen en tevens een inkrimping der bankbilletten-circulatie tot beneden 180 millioen. Hoe aanzienlijk de invloed dezer beweging op onze geldmarkt geweest is, blijkt

(*) Zeer juist te pas komt thans het artikel van Mr. N. P. van den Berg in het Alg. Dagblad van Nederl. Indie dd. 1 Maart, waarin deze quaestie behandeld wordt.

Digitized by Google

het best uit den tegenwoordigen stand van zaken alhier. Ofschoon de discontokoers der Fransche Bank thans weder op 3¼ pCt. gedaald is, die der Duitsche Bank op 4 pCt., die der Belgische Bank eveneens op 4 pCt. en die der Engelsche Bank zelf van 6 op 4 pCt., is bij de Nederlandsche Bank de discontokoers nog steeds 5 pCt. en ondervond het opereerend kapitaal der Bank toch van medio Februari tot einde Maart nog slechts eene vermindering van niet meer dan 10 millioen, en blijft aan de Beurs de Prolongatiekoers tusschen 5 en 6 pCt. dobberen. Blijbaar dus verkeerde onze geldmarkt reeds in Februari in een buitengewonen toestand. En zelfs wanneer de gebeurtenissen die daartoe aanleiding hadden gegeven nog langer hun invloed hadden doen gelden, ware het niet waarschijnlijk geweest dat alhier de terugwerking nog veel verder had kunnen gaan. Onze fondsenmarkt moge onder dergelijke omstandigheden gewoonlijk als kooper optreden, haar koopkracht heeft toch zijn grenzen; en zou de speculatie al een oogenblik te ver gedreven worden, zoover dat daardoor de geldcirculatie ernstige verstoring zou gaan ondervinden, straffeloos zou zoo iets niet plaats kunnen vinden, maar uit het kwaad dan van zelf genezing volgen.

Aldus, de stand van zaken alhier was in Februari niet normaal; wij verkeerden toen niet in gewone omstandigheden, als waarin het zeker altoos wenschelijk is voor reserves te zorgen ten dienste van altoos mogelijke onvoorziene gebeurtenissen; maar wij verkeerden toen in eene zoodanige periode, als waarin juist die reserves aangesproken worden. Men mag dan ook verwachten, dat langzamerhand alhier ontspanning van den toestand zal volgen, en dat de reactie, die op iedere actie volgt, ons ook weder goud zal doen toestroomen.

Inmiddels is er geen reden om niet te onderzoeken of de maatregel, door den heer Heldring voorgesteld ter keering van het door hem gevreesde onheil, waarlijk doeltreffend zou zijn. En dan moeten wij erkennen ook dienaangaande met hem van meening te verschillen.

De heer Heldring zou wenschen, dat de regeering, die toch eerlang een leening zal moeten sluiten en thans reeds schatkistpromessen en billetten heeft uitgegeven, reeds nu met hare leening aan de markt zou komen, en wel „bij voorkeur eene goudleening op de wijze als Italië heeft gedaan" zou aangaan. Dus eene leening in het buitenland te negocieeren, onder beding van betaling in goud. Tegen zoodanige negociatie nu zijn, dunkt ons, ernstige bezwaren

Digitized by Google

in te brengen. Eerstens staat de Nederlandsche Staat te hoog om in het buitenland een leening te gaan negocieeren, wat ook bovendien zeker niet voordeelig zou zijn. Maar dat daargelaten. Er bestaat volstrekt geen overeenkomst tusschen de omstandigheden, die Italie aanleiding gaven tot het negocieeren van zijn jongste leening tegen betaling in goud, en de omstandigheden waarin Nederland verkeert. Het door de Italiaansche regeering te ontvangen goud is bestemd tot intrekking van papieren geld en ter *vervanging* van dit in de geldcirculatie. Maar wat zoude hier moeten geschieden met het goud? Men zou er de geldcirculatie slechts mede kunnen *vermeerderen*. En nu is een van beide waar. Of onze geldcirculatie is voldoende, en dan zal het van buiten komend goud weder even hard wegstroomen als het ontvangen wordt. Of onze geldcirculatie is onvoldoende, abnormaal laag, zoo laag als die op den duur niet blijven kan; maar dan zal door den gewonen loop van zaken daarin van zelf verandering komen en ons weder goud toevloeien.

Een toestand die slechts door buitengewone middelen verholpen zou kunnen worden, waarbij ingrijpen der regeering noodig zou zijn, zou slechts dan bestaan indien onze totaal voorraad munt en muntmateriaal te groot zou zijn voor de behoefte en tevens slechts bestaan zou uit zilvergeld dat, als bekend, niet uitgevoerd zou kunnen worden zonder dat alvorens een allerschadelijkste rijzing der wisselkoersen zou hebben plaats gevonden. Maar ware dat de toestand, of wanneer ooit dat de toestand zal zijn, dan zal geen ander middel baten dan ontmunting van het overtollige zilvergeld.

Indien geen bimetallieke conventie tot stand komt, dan zal zeker tot zoodanige zilver-ontmunting op groote schaal overgegaan moeten worden, als wij onze gouden munt willen behouden en ons muntwezen duurzaam goed geregeld zal zijn. Voorshands intusschen — wij zijn het eens met den schrijver van het Handelsbladartikel „De Muntquaestie en de Kamer van Koophandel" bestaat er niet zoo dringend gevaar, dat wij den loop van zaken niet nog eenigen tijd in afwachtende houding zouden kunnen aanzien.

Hervatten wij thans onze gewone studie van hetgeen er in het buitenland voorvalt met betrekking tot de muntquaestie. En onze taak in deze is dan ditmaal, ten deele althans, een zeer aangename.

Het moet ook den meest bevooroordeelden tegenstander van het bimetallisme welhaast onmogelijk worden langer vol te houden, dat het werk der Parijsche conferentie zonder resultaten is ge-

Digitized by Google

bleven, de zaak van het bimetallisme daar feitelijk veroordeeld is. Onder de leiding der engelsche *Association for the establishment of an International Monetary Standard*, waarvan wij de oprichting aan den voet van ons vorig artikel vermeldden, is het vooral in Engeland dat de beweging thans zeer krachtig is en, zoo het er zeker nog ver van is dat ze reeds eenigszins algemeen zou zijn, toch dagelijks in beteekenis en omvang toeneemt. Zullen dan ook in de volgende week de zittingen der Conferentie niet hervat maar andermaal verdaagd worden, daarin ligt niets verontrustends. De Conferentie ging uiteen om aan de verschillende vertegenwoordigde regeeringen gelegenheid te geven tot onderlinge besprekingen en onderhandelingen en om aan enkele onder hen tijd te laten tot nader overleg. Worden nu niet aanstonds de discussiën hervat, het zal niet zijn omdat het doel der verdaging mislukt is, maar integendeel omdat het bereikt is en alleen nog maar het gewenschte eindresultaat niet verkregen is.

Van hoeveel gewicht de bedoelde engelsche beweging is, juist omdat het Engeland geldt, behoeven wij onze lezers wel niet uitvoerig aantetoonen. Men weet het, Frankrijk, de Ver. Staten van Amerika, Italie en Nederland hebben zich bereid verklaard eene algemeene bimetallieke conventie te sluiten; ook op Oostenrijk's toetreding — zij het voorloopig slechts in beginsel — kan gerekend worden; van de Deï minoris der Latijnsche Unie is, waar Frankijk en Italie meegaan, geen ernstige oppositie te wachten; maar in de weigering tot voldoende medewerking van de zijde van Duitschland en van Engeland lag het groote struikelblok. Intusschen zou Engeland zijn oppositie opgeven, dan volgt Duitschland zonder twijfel, daar ook de heftigste opposanten aldaar in dat geval zich gewonnen willen geven. Engelands toetreding tot de conventie zal deze dus verzekeren. Alleen bij blijvende weigering van Engeland verplaatst zich het zwaartepunt van den te voeren strijd naar Duitschland, daar alsdan Duitschland bewogen moet worden ook zonder Engeland meetegaan, als wanneer, naar de meest bovendrijvende opinie, de conventie toch gesloten zou kunnen worden.

Aan het hoofd der beweging in Engeland staan de heeren H. Hucks Gibbs, vroeger Directeur der Bank en Engelands gedelegeerde ter Parijsche conferentie van 1878, en H. R. Grenfell, de tegenwoordige president van de Engelsche Bank, voorts een aantal notabiliteiten, waaronder van de meest invloedrijke staatslieden, bankiers en handelaars.

Digitized by Google

Op het Mansionhouse hebben zij onder presidium van den Lord-Mayor den 8sten Maart een dier monster-meetingen gehouden, die ons in gedachte geheel terugbrengen tot de dagen der Anti-Corn-Law-League. Drie resolutien werden aldaar voorgesteld. Deze luidden als volgt:

„Dat deze vergadering van oordeel is, dat de beperking van den metalen grondslag van den geldsomloop der wereld, door de uitsluiting van het zilver als binnenlandsche en internationale munt, moet worden afgekeurd, als hebbende de strekking om de storingen in het koopvermogen van het goud menigvuldiger en heviger te maken."

„Dat het voor Engeland van het hoogste gewicht is, dat zilver deel blijve uitmaken van den waarde-standaard der beschaafde volken (zegge gezamenlijk met het goud standaardmunt en dientengevolge waardemeter blijve), omdat het hoofdzakelijk handel drijft met landen die zilver gebruiken."

en „Dat de handelsbelangen van Engeland niet kunnen worden afgescheiden van die der wereld en dat daarom eene internationale overeenkomst, als de Parijsche conferentie tracht tot stand te brengen, hoogst gewenscht is en den steun verdient van Harer Majesteit's regeering."

Hoogst belangrijk waren de redevoeringen die ter verklaring en ter ondersteuning der resolutiën werden uitgesproken.

De heer Grenfell, de eerste resolutie besprekende, betoogde dat de goud- mono- metallisten zich ten onrechte ter verdediging van hun standpunt op lord Liverpool en Sir Robert Peel beroepen; dat, als men niet stil staat bij oppervlakkige kennisneming hunner redeneeringen, maar hunne argumenten ontleedt, en daarbij, inzonderheid wat Sir Robert Peel aangaat, gedenkt hoe juisten blik zij hadden voor de met de tijdsomstandigheden veranderend eischen van den dag, men veeleer tot de conclusie komt, dat heden ten dagen Liverpool en Peel voorstanders van het bimetallisme zouden zijn geweest. Hij wees verder op de dwaasheid der bewering, dat het bimetallisme zou indruischen tegen de natuurlijke orde der zaken; wie van den top van St. Pauls — zeide hij — zijn blik over Londen laat gaan, zijn blik en zijn gedachten zullen daar al weinig ontmoeten dat in zijn natuur-staat verkeert. Hij herinnerde ten slotte welke de gevolgen zijn geweest ten opzichte der waardeverhouding der edele metalen van Duitschlands overgang tot den gouden standaard, en vroeg zijn hoorders of zij er wel over nagedacht hebben hoeveel ernstiger

Digitized by Google

nog die gevolgen zouden zijn indien bij voorbeeld de Latijnsche Unie, of de Ver. Staten van Amerika, of Britsch Indie, evenzeer hun zilvervoorraad tegen goud zouden willen omzetten; er op wijzende dat, wil men het bimetallisme niet in toepassing helpen brengen, dit het toch is waarop men voorbereid moet zijn.

De heer Balfour M. P. wees op de aanzienlijke schade, door de wisselingen in de waardeverhouding tusschen het goud en het zilver veroorzaakt aan Engeland's handel op Indie, en niet alleen aan deze handelsbranche maar ook aan geheel den binnenlandschen handel, en op het speculatieve element, op de onzekerheid die daardoor, geheel onnoodig, gebracht is in alle handelstransactien. Hij betoogde dat de overgang tot het bimetallisme niet alleen het zilver rehabiliteeren zal, maar dat daardoor de waardevastheid van het ruilmiddel grooter zal zijn dan dit bij goud alleen het geval kan zijn. Hij bestreed verder de bewering dat Engeland's welvaart aan den gouden standaard te danken zou zijn, kwam op tegen de vooroordeelen betreffende de muntquaestie in Engeland bestaande en verklaarde waarom zeer goed een wettelijke waardeverhouding tusschen gouden en zilveren munt vastgesteld kan worden, uiteenzettende dat de tegenovergestelde meening op een misverstand der quaestie berust. Voorts wees hij er op, hoe wenschelijk het is dat spoedig in Engeland besloten worde tot het doen der concessies, noodig om het tot stand komen der bimetallieke conventie te verzekeren, daar anders allicht in andere landen maatregelen genomen zullen worden, die hoogst schadelijk zullen zijn voor de Engelsche belangen.

De heer Stephen Williamson M. P. wees op Engelands vele en nauwe relatien met de zilverlanden als een dringende beweegreden voor Engeland om tot de bimetallieke conventie toetetreden. Verder handelde deze spreker over den storenden invloed, die de uitstorting van het zilver uit de geldcirculatie op de algemeene geldmarkt uitoefent. Hij wees op de vermindering der goudreserve bij de Engelsche Bank en elders, als een gevolg van den loop van zaken in de laatste jaren, en op het kwaad daardoor veroorzaakt. Hij vestigde er voorts de aandacht op, dat, zonder oververgang tot het bimetallisme, het aan de landen, waar thans de circulatie uit papierengeld bestaat, schier onmogelijk wordt tot hervatting der speciebetalingen te geraken, maatregel waarbij Engeland in meer dan een opzicht groot belang zou hebben. Hij sprak daarbij over het belang dat Engeland er bij heeft voor den overvloed van zijn kapitaal goede plaatsingen te vinden in het

Digitized by Google

buitenland, er op wijzende dat, in het welslagen daarin het bemoeilijkt en beperkt wordt door een slechte regeling van het muntwezen in het buitenland. Tevens bracht hij in herinnering, hoe ook Engelands uitvoerhandel van 1874 tot 1880 door den ongunstigen muntstoestand in den vreemde geleden heeft. Ook deze spreker behandelde verder het zoogenaamde wetenschappelijke bezwaar tegen het bimetallisme, dit duidelijk wederleggende en uiteenzettende waarom zeer goed door de wet bepaald kan worden dat 's lands munt bestaan zal uit goud en zilver in vaste waardeverhouding. Ten slotte toonde hij nog aan hoe zonderling de redeneeringen zijn van eenige Engelsche bladen, waaronder *the Times*, die ten zeerste beducht zijn voor den overgang van andere landen tot den gouden standaard, maar die verlangen dat Engeland zich aan dezen houden zal. Wij zullen slechts aan onszelven al die gevreesde nadeelen te wijten hebben, zeide hij, zoo wij niet willen wijken van ons zelfzuchtig isolement, zoo wij weigeren de hand te leenen tot eene gezamenlijke regeling van het muntwezen. Het gaat niet aan anderen den raad te geven zilver te gebruiken maar voor onszelven daar van niet te willen weten, betoogde hij.

De heer Cotton M. P. vestigde de aandacht op de groote nadeelen, laatstelijk aan den Engelschen handel veroorzaakt door de verhooging van den discontokoers tot 6 pCt., en wees er op, dat door deze aanzienlijke verhooging, nadat slechts een paar millioen goud uit de Bank gelicht waren, het bewijs geleverd was, dat de stand van zaken niet gezond is.

De E. Langley betoogde, dat de wensch van andere landen om naar het voorbeeld van Engeland tot den gouden standaard over te gaan de oorzaak is van al het bestaande kwaad, wensch ontsproten uit de onjuiste meening dat Engelands welvaart aan zijn gouden standaard te danken zou zijn. Nu lijdt Engeland zelf onder dien stand van zaken. Het eenige redmiddel is, dat ook Engeland de vrije aanmunting van beide goud en zilver toelate en toetrede tot eene internationale overeenkomst, waarbij bepaald worde dat overal goud en zilver in de bekende verhouding van 1 : 15½ standaardmunt zullen zijn. De spreker wees verder op het ondoeltreffende van alle voorgestelde middelen om beide goud en zilver in circulatie te brengen zonder zoodanige bepaling.

Sir George Campbell leidde het debat in over de derde resolutie. Hij trad daarbij voornamelijk te velde tegen de beweringen van hen, die wel pleiten voor het herstel van het zilver op zijn

Digitized by Google

vroegere plaats in de geldcirculatie, maar die niet willen dat Engeland daartoe medewerke. Dat de Parijsche conferentie nog niet geslaagd is de bimetallieke conventie tot stand te brengen, dat, zeide hij, is alleen te wijten aan het gebrek aan medewerking van Engeland's zijde. Voorts wederlegde hij eenige der bezwaren die gewoonlijk tegen het aannemen van zilver als standaardmunt worden aangevoerd en verdedigde hij de verhouding van 1 : 15½. Dat thans de marktwaarde van het zilver een verhouding aangeeft van 1 : 18½, zeide hij, bewijst niets tegen deze stelling. Die mindere marktwaarde van het zilver is alleen veroorzaakt door het ophouden der vraag, die juist terug zal keeren zoodra het bimetallisme zegeviert.

Ook de heer Gibbs behandelde nog dit punt, het goed recht der verhouding van 1 : 15½ verdedigende. Hij trad voorts nog in eene wederlegging van hen, die beweren dat het de bimetallisten eigenlijk slechts te doen is om door overvloed van circulatiemiddelen een ruime geldmarkt te veroorzaken. Daarbij zette hij uiteen, hoe inderdaad het niet gezegd kan worden dat de tegenwoordige stand van zaken wat de geldmarkt aangaat ondragelijk is, wat ook niemand beweert; maar dat de tegenwoordige muntstoestand in vele landen op den duur onhoudbaar is en dat, zoo geen bimetallieke conventie gesloten wordt, daaruit groot nadeel zal moeten ontstaan. Hij verdedigde verder de mogelijkheid van het sluiten eener internationale overeenkomst betreffende dit onderwerp, en wel van eene overeenkomst, die alle waarborgen van duurzaamheid zou opleveren.

Ten slotte voerde de heer Samuel Montagu het woord. Met groote helderheid en een kennis van zaken, waaruit de praktische blik van den bankier sprak, zette deze uiteen hoe ongegrond de vrees is dat Engeland, tot de bimetallieke conventie toetredende, met zilver overstroomd zou worden. Ook hij verdedigde de mogelijkheid eener blijvende internationale overeenkomst, en zette uiteen dat, al zou die zonder Engelands toetreding tot stand kunnen komen, Engelands eigenbelang toch deelneming aan deze vereischen zou, daar onthouding slechts ten nadeele van Engeland zelf zou komen.

Bijkans eenstemmig werden achtereenvolgens de drie resolutien door de in grooten getale ter vergadering verschenen belangstellenden aangenomen.

Aan dit feit nogtans, hechtte men niet meer beteekenis dan het verdient. De tegenstanders waren niet opgekomen. De struisvogelpolitiek vindt in Engeland als in Duitschland onder de anti-

Digitized by Google

bimetallisten veel sympathie; groote engelsche bladen hebben zich zelfs niet ontzien die openlijk aan te bevelen, alsof zij door het gewicht der beweging te loochenen dat konden verminderen. Maar is aldus in de bijkans eenstemmige aanneming der gemelde resolutien geen bewijs te vinden, dat door de gehouden redevoeringen andersdenkenden overtuigd werden; ten andere bewijst de talrijkheid der opgekomen vrienden der Association toch ook weder, hoe velen reeds haar aanhangers zijn. En het belangrijkste der kenteekenen der geheele beweging is nog daarbij gelegen in de persoonlijkheden harer leiders.

Voorts verdient het opmerking met hoeveel kordaatheid, ernst en overtuiging die leiders der beweging thans optreden, en hoe hunne beschouwingen alle zijden der quaestie omvatten. Men zal zich herinneren, dat tot voor korten tijd bij schier alle engelsche beschouwingen ten gunste van het bimetallisme de Engelsch-Indische belangen een hoofdrol speelden; thans echter begint men blijkbaar in Engeland op een geheel ander standpunt te staan en in te zien, dat men ter wille der Engelsche belangen zelven zich aan de bimetallieke conventie moet aansluiten.

Bepaaldelijk ten einde van deze wijziging in de opvatting der zaak te doen blijken, hebben wij gemeend een resumé te moeten geven van het in de behandelde meeting gesprokene. Dat wij daarbij in geen bijzonderheden konden treden omtrent de gehouden redeneeringen en aangevoerde bewijsgronden, spreekt van zelve, alsmede dat wij er niet aan denken kunnen ook maar een overzicht te geven van al wat tegenwoordig verder in Engeland over de quaestie wordt geschreven. Menige geheele aflevering van de Economist zouden wij vullen, zoo wij dit wilden doen. Belangstellenden, die van deze geschriften kennis zouden willen nemen, verwijzen wij in de eerste plaats naar *The Bullionist*. Dit weekblad geeft thans voor de International Monetary Standard Association van tijd tot tijd een afzonderlijk supplementblad uit, dat bepaald het orgaan der Association is, en voorts heeft het in het algemeen zijn kolommen opengesteld voor een iegelijk, die het onderwerp behandelen wil. Geen nummer van dit weekblad of het brengt ons, reeds sedert Januari ll., pagina's met artikelen waarin de quaestie van alle zijden besproken wordt. Bijzondere vermelding vereischt verder een afzonderlijk boekdeeltje, dat door den secretaris der Association, den heer Paul F. Tidman, onder den titel „Gold and Silver Money" uitgegeven is. (*) Het bevat twee hoofdstukken, in

(*) Te Londen uitgegeven bij Kegan, Paul, Trensch en Co, groot 99 blz.

Digitized by Google

het eerste wordt een goed exposé der quaestie gegeven, in het tweede worden de voornaamste argumenten der tegenstanders beantwoord.

Werkelijk nieuwe gezichtspunten zullen echter zij die het debat gevolgd hebben, dat vooral in het laatste jaar in zoovele schrifturen en vergaderingen, inzonderheid ook ter Parijsche conferentie, zoo levendig gevoerd werd, in al die engelsche stukken niet vinden. Belangrijk zijn ze evenwel in de hoogste mate als getuigen van hetgeen thans in Engeland omgaat.

Op enkele feiten waaruit verder blijkt hoe in alle handelskringen het onderwerp meer en meer de aandacht trekt en dat niet alleen, maar ook hoezeer de stellingen der bimetallisten meer en meer naar waarde geteld worden, willen wij thans nog de aandacht vestigen.

Als zoodanig valt namelijk te wijzen op hetgeen voorkomt in de jongste afleveringen van het tijdschrift van het *Institute of Bankers*, eene vereeniging die door de persoonlijkheden, die aan haar hoofd staan en zich bij haar aangesloten hebben, en door het werk dat zij verricht heeft, zich aanstonds eene belangrijke positie in de Londensche handelswereld verworven heeft. Eene bepaalde behandeling der quaestie vond tot heden in de vergaderingen der Vereeniging nog geen plaats, ook heeft haar Bestuur als zoodanig alsnog geen partij gekozen. Maar met groote belangstelling werd in het tijdschrift van de oprichting der International Monetary Standard Association gewaagd, en werd daar van hare meeting op het Mansion House een uitvoerig verslag gegeven. Maar ook meer nog dan dat. Naar aanleiding van een paar geschriften, over het bimetallisme handelende, en in het tijdschrift geresumeerd, werd gewezen op de veelal zinledige en weinig afdoende kritiek van de tegenstanders van het bimetallisme, als scherp afstekende tegen de zakelijke en grondige behandeling van het onderwerp door de voorstanders.

Ook de houding van *The Economist* is niet meer wat die vroeger was. Tot niet lang geleden werd de partij der bimetallisten daar zeer uit de hoogte behandeld, en ter nauwernood gaf het blad zich de moeite een poging te doen om hare stellingen met eenige machtspreuken te beantwoorden. In de jongste nummers daarentegen heeft deze wijze van redeneeren voor een veel ernstiger behandeling van het onderwerp plaats gemaakt. Eerst werden de voorstellen, door de Engelsche regeering ll. jaar te Parijs gedaan, verdedigd als een voldoende concessie van Engeland om de inter-

Digitized by Google

nationale conventie mogelijk te maken (*). Dit getuigde reeds van een geheel andere zienswijze dan vroeger, toen deze conventie volstrekt geen genade vond in de oogen van *The Economist.* Maar daarbij is het ook niet gebleven. Tegenover de door de Association op hare meeting gestelde resoluties, heeft *the Economist* met de bimetallisten een ernstig debat geopend. Vijf bedenkingen wierp het blad laatstelijk (†) op tegen Engelands toetreding tot de bimettallieke conventie. Opmerkelijk was daarbij de slotperiode van het artikel. „Wij zijn ten volle overtuigd — luidde het — van de groote voordeelen die zouden voortspruiten, en dat ook voor ons land — al meenen wij dat het voor ons van minder belang zou zijn dan voor eenige andere landen — van eene vastere waardeverhouding tusschen het goud en het zilver. Maar een oud spreekwoord zegt: dat goud te duur betaald kan worden. De waarschuwing hierin gelegen doet in deze gevoelen — wat wij inderdaad gelooven — dat groote nadeelen, waarop niet genoeg acht wordt geslagen, zouden kunnen voortvloeien uit onzen overgang van den bestaanden standaard tot dien der beide metalen, in vastgestelde verhouding vereenigd." Dus, men heeft nog bezwaren, maar er spreekt uit zulk een redeneering toch zekere twijfeling, in ieder geval voor de voordeelen is men niet meer blind, de mogelijkheid der zaak wordt ook niet meer ontkend.

Zien wij echter ook welke de bedenkingen waren van *The Economist.* Wij komen daardoor weder in het hart van den strijd. En het is altoos zaak van de bezwaren van een ernstig tegenstander kennis te nemen. Hier is bovendien de vraag, of de oppositie in Engeland bezwaren heeft die onoverkomelijk schijnen of niet, ook daarom belangrijk omdat het daarvan zal afhangen, of men zal mogen vertrouwen ten slotte Engeland te winnen, of die hoop als een ijdele zal moeten opgeven.

Gezegde bedenkingen waren dan in het kort als volgt:

I. Dat Engeland sedert ruim 60 jaar den gouden standaard heeft, en alle geldelijke kontrakten daarop gebaseerd zijn. Verandering van standaard zou de beteekenis dier kontrakten onrechtmatig wijzigen.

II. De wijziging van standaard zal geen verbetering brengen in den toestand der geldmarkt, het houden eener gewenschte Bankreserve zal niet vergemakkelijkt worden; integendeel die reserve,

(*) The Economist, 18 Februari 1882, bl. 192.

(†) The Economist, 25 Maart 1882, bl. 345/46

Digitized by Google

uit twee metalen bestaande, zal grooter moeten zijn om aan alle mogelijke behoeften te kunnen voldoen.

III. De gouden standaard heeft aan Londen als bankplaats een voorrecht gegeven, dat verloren zou worden.

IV. Het muntwezen is thans geregeld onafhankelijk van eenige overeenkomst met andere Staten. Welke waarborg heeft men, dat eene overeenkomst, gesloten zijnde, niet b. v. in geval van een oorlog weder verbroken zou worden, waaruit allicht nadeel zou kunnen voortspruiten. Is het dan verstandig zijne onafhankelijkheid voor zulk eene overeenkomst prijs te geven?

en V. Een van beide, een bimetallieke conventie is een goede zaak, of niet. In het eerste geval, waarom sluit men die niet zonder Engeland; in het tweede geval, waarom zal Engeland dan meegaan?

The Economist heeft niet lang op de beantwoording dezer bedenkingen behoeven te wachten. In zijn volgend nummer werden drie ingezonden stukken opgenomen, waarvan de schrijvers die taak op zich genomen hadden, en verschillende andere brieven moesten uit plaatsgebrek blijven liggen. En inderdaad, de wederlegging der hier geopperde bezwaren was niet moeilijk. Zou Engeland's houding slechts van overtuiging omtrent die punten afhangen, men zou op spoedige overwinning der laatste moeilijkheden mogen rekenen.

Het antwoord op de gemelde bedenkingen is — weder in korte trekken — als volgt.

I. Alle geldelijke kontrakten zijn in Engeland, in de laatste 60 jaar, gesloten niet in goud, maar in geld; dat geld was ten gevolge van den gouden standaard goud, maar ten gevolge der regeling van het muntwezen in andere landen stond de waarde van het goud in eene vaste verhouding tot het zilver van p. m. 1 : 15½. De gewenschte internationale bimetallieke regeling van het muntwezen zal dus in de beteekenis dier kontrakten geen wijziging brengen. Integendeel zou zulk eene wijziging veroorzaakt worden door uitstooting van het zilver uit de geldcirculatie, tengevolge der verandering in koopkracht van het goud die daaruit zou voortspruiten.

II. Het bimetallisme zal geen wonderen uitrichten op de geldmarkt en aan de bestaande behoeften een eind maken. Maar de moeilijkheden van den jongsten tijd, veroorzaakt door den strijd om het goud, die, komt geen bimetallieke overeenkomst tot stand, vermoedelijk nog zeer vermeerderen zullen, worden door zooda-

Digitized by Google

rige overeenkomst uit den weg geruimd. De bankreserve, uit de twee metalen zamengesteld, zal niet grooter behoeven te zijn dan voorheen, daar beide metalen denzelfden dienst zullen bewijzen.

III. De tegenwoordige voorkeur voor Londen als bankplaats boven plaatsen waar het muntwezen niet op den enkelen goudstandaard gebaseerd is, wordt veroorzaakt door de onzekerheid der zilvermarkt; onzekerheid die ophoudt bij den overgang tot het bimetallisme. Londen zal dus wat dat aangaat niet verliezen. Ten andere stond Londen onder het oude regime in zijn betrekkingen met de zilver-landen bij andere plaatsen ten achter, dit zou nu ophouden. Alles te zamen genomen zou Londen dus nog winnen.

IV. Voor de hier geuite bezorgdheid bestaat geen reden. Het gevreesde gevaar zal in werkelijkheid niet bestaan. — De antwoorden op dit punt aan *The Economist* gegeven komen in hoofdzaak overeen met het dienaangaande op het Mansionhouse besprokene.

Wij zullen echter op dit punt straks nog terugtekomen hebben naar aanleiding van hetgeen daarover in den Duitschen Rijksdag door Dr. Bamberger in het midden is gebracht. Wij bespreken het dan nader.

En eindelijk wat punt V aangaat, zoo ligt het antwoord natuurlijk voor de hand. De bimetallieke regeling van het muntwezen eischt zooveel mogelijk algemeene medewerking. Zou al een enkele der groote handelsnatien in den schakel ontbreken, zoo zal waarschijnlijk het stelsel toch goed kunnen werken, maar zekerst en best is het wel indien dat het geval niet is.

Eindelijk nog hebben wij gewag te maken van het volgende:

In de 22ste jaarlijksche bijeenkomst der Vereeniging van Kamers van Koophandel in Engeland den 28sten Februari en volgende dagen te Londen gehouden, werd onder meerderen deze resolutie aangenomen:

„dat, naar het oordeel dezer Vereeniging, de ontmunting van het zilver in 1873 in Duitschland en de daarop gevolgde intrekking der vrije zilver-aanmunting in Frankrijk, Italie en andere landen ernstige storing en verhindering veroorzaakt heeft voor de ontwikkeling van den internationalen handel. Dat verdere zilverontmunting in deze landen vermoedelijk nog veel belangrijker en meer algemeen gevoelde nadeelige gevolgen zal hebben. Dat om deze redenen deze Vereeniging den ernstigen wensch te kennen geeft, dat Harer Majesteit's Regeering gedelegeerden zal zenden naar de Internationale Muntconferentie, die in April a. s. weder bijeenkomt, en dat deze gedelegeerden gemachtigd

Digitized by Google

mogen worden aan de beraadslagingen der Conferentie deeltenemen en aan Harer Majesteits Regeering zoodanige voorslagen te doen als, naar aanleiding en ten gevolge dier beraadslagingen, zij wenschelijk zullen achten."

Deze resolutie door den Secretaris der Vereeniging ter kennisse der Regeering gebracht zijnde, werd daarop het volgende antwoord gegeven.

„De heer Gladstone doet opmerken, dat de inzichten van Harer Majesteits regeering over het geheele onderwerp bekend zijn gemaakt aan de Conferentie toen zij verleden jaar te Parijs bijeen was en wel, naar hij zich vleit, zonder mogelijkheid van verkeerde opvatting; en het zou, naar zijne meening, voorbarig zijn in verdere bijzonderheden te treden alvorens Harer Majesteit's raadslieden in het bezit zijn van de bepaalde voorstellen van die buitenlandsche regeeringen, die meer onmiddelijk belang hebben bij de oplossing der quaestie."

Als manifestatie der publieke opinie in Engeland is de resolutie der vereeniging van de Kamers van Koophandel weder belangrijk. Maar, bedriegen wij ons niet zeer, dan verdient vooral het antwoord van Engeland's eersten Minister alle aandacht. De Regeering heeft aan de Conferentie hare inzichten bekend gemaakt. Thans is het aan de Conferentie haar voorstellen te maken. Deze zullen dan overwogen worden. Dus niet: de Conferentie weet waaraan zich te houden ten opzichte van hetgeen zij van de Regeering van Engeland te wachten heeft, maar: het zou voorbarig zijn op de zaak terug te komen voor dat de Regeering weet wat juist van haar verlangd wordt. Het komt ons voor, dat uit dit antwoord waarlijk niets anders kan opgemaakt worden als dat, wijkt al de Regeering voorloopig van het door haar ingenomen standpunt niet af, zij volstrekt niet zegt, dat zij daarbij ook volharden zal. Het is voor de belangen betrokken bij de muntquaestie wel zeer te betreuren dat de Engelsche regeering tegenwoordig zoozeer door andere quaestien wordt bezig gehouden; daardoor wordt het trouwens verklaard, dat in het Parlement de zaak tot heden eigenlijk nog niet aan de orde is gekomen. De Iersche zaken trekken thans zoozeer de aandacht van het ministerie en van het parlement, dat de muntquaestie in die kringen wel op den achtergrond gedrongen moet worden. Te hopen is het dat hierin spoedig verandering moge komen. Een antwoord als het gemelde van Gladstone geeft aanleiding om te vertrouwen, dat dan wel maatregelen als gewenscht worden ernstig overwogen zullen worden.

Digitized by Google

Wij wenden nu onze blikken van Engeland naar elders en wel in de eerste plaats naar Duitschland. Ook het aldaar opgerichte *Deutscher Verein fur internationale Doppelwahrung* heeft zijn werkzaamheid begonnen. Maar na al hetgeen reeds te voren in Duitschland over de zaak geschreven was, valt het niet gemakkelijk daar nieuw leven in de polemiek te brengen. Te minder wijl de tegenstanders daar, met enkele uitzonderingen, den strijd thans schijnen te ontwijken. Opmerkelijk blijft dienaangaande steeds de houding van de Frankfurter Handelszeitung. Dit anti-bimetallistische orgaan bij uitnemendheid volgt o. a. ook deze politiek: te trachten de beweging in Engeland dood te zwijgen. Zoo gaven ook in het algemeen de bladen der tegenstanders niet anders dan een hoogst onvolledig en partijdig en daardoor onjuist overzicht van het debat in den Duitschen Rijksdag, toen onlangs de muntquaestie aldaar een onderwerp van debat uitmaakte. Dit werd evenwel zooveel mogelijk goed gemaakt door het Verein, daar dit zorgde voor eene reproductie in extenso van het stenografisch verslag van dat debat.

Zoo verneemt men ook thans weder, immers vooralsnog, niets in antwoord op een nieuw geschrift van onzen onvermoeiden Nederlandschen gedelegeerde ter Parijsche conferentie, professor N. G. Pierson. Deze heeft namelijk voor eenige weken in Holtzendorff's Deutsche Zeit- und Streit-Fragen eene opzettelijk voor Duitschland bestemde omwerking geleverd van zijn vroeger Gids-artikel. Inleiding en uiteenzetting der quaestie zijn dezelfde gebleven, maar behandelde het Gids-artikel ten slotte de muntquaestie in Nederland, in *Die Munzfrage* levert de schrijver nu een hoogst belangrijke kritiek van Duitschland's houding ten opzichte van dit vraagstuk, en sommeert hij, als het ware, Duitschland zijn zonderling zelfzuchtig standpunt op te geven en uit zijn door niets gemotiveerd isolement te treden. Hij besluit eindelijk zijn arbeid met een resumtie der door hem ontwikkelde theorie in zes stellingen, die het niet van belang ontbloot geacht kan worden hier te herhalen. Ze luiden als volgt:

I. De waardeverhouding tusschen twee zaken, die voor hetzelfde doel gebruikt worden, is afhankelijk van hunne betrekkelijke bruikbaarheid voor dat doel.

II. Goud en zilver worden hoofdzakelijk als ruilmiddel, d. i. als middel ter schulddelging gebruikt.

III. Bij conventie tusschen verschillende staten kunnen deze vaststellen, welke op hun gebied de verhouding tusschen het schulddelgend vermogen der beide metalen wezen zal.

Digitized by Google

IV. Indien na het sluiten eener dergelijke conventie in een of meer dezer staten de waardeverhouding tusschen goud en zilver afwijkt van de wettelijke verhouding, die daar voor hun schuldelgend vermogen bepaald is, zoo zal zich in die staten de vraag voor aanmunting bepalen tot het metaal dat, naar dien maatstaf beoordeeld, het goedkoopst is. Bij voorbeeld: de wettelijke verhouding is 1 : 15½, wordt nu de waardeverhouding 1 : 15¾, zoo zal bijna niet anders dan zilver worden aangemunt, daar het, tengevolge der wetgeving, voordeelig zal zijn de te vereffenen schulden daarmede af te doen.

V. Hieruit zal de strekking ontstaan tot herstel der verstoorde overeenstemming tusschen de waardeverhouding en de wettelijke verhouding.

VI. Het is in de hoogste mate waarschijnlijk, dat die strekking krachtiger zijn zal dan alles wat in tegenovergestelden zin invloed zou kunnen uitoefenen, als de volgende voorwaarden vervuld zijn:

a. De te bepalen wettelijke verhouding moet zooveel als mogelijk overeenkomen met de gemiddelde waardeverhouding die in deze eeuw bestaan heeft, opdat noch de productie van het eene, noch het industrieele verbruik van het andere metaal kunstmatig bevorderd worde.

b. Het terrein, waarvoor de conventie geldt, moet zeer uitgebried zijn.

c. De vrije aanmunting der beide metalen mag op geenerlei wijze beperkt worden.

d. Aan de Centraal-banken moet de verplichting opgelegd worden tot aankoop tot vaste, op de wettelijke verhouding gebaseerde prijzen van al het goud en zilver, dat hun aangeboden wordt; het moet aan dezen verboden worden op de lands-muntspecien agio te vorderen of te betalen.

Men herkent in deze stellingen naast den man der praktijk, den wetenschappelijken geleerde, die huiverig is iets als zeker te stellen wat hij niet volkomen bewijzen kan. De aanvallen in Duitschland b. v. van Bamberger op Cernuschi's wel eens wat gewaagde stellingen, kunnen tegen professor Pierson zeer zeker niet hernieuwd worden. Zullen dan nu eindelijk Bamberger c. s. zich overwonnen verklaren? Voorshands moet men het blijven afwachten.

De zitting van den Rijksdag, waarvan wij bereids met een enkel woord gewag maakten, dagteekent reeds van einde Januari. Opmerkelijk was daarbij, dat de woordvoerders ten gunste van

Digitized by Google

Duitschlands aansluiting aan eene bimetallieke conventie voor het eerst verstrekt werden uit de rijen der linkerzijde; het was voornamelijk een nationaal-liberale afgevaardigde die de tegenstanders bestreed. Vóór deze werd als gewoonlijk door Dr. Bamberger het woord gevoerd.

Wij kunnen het debat hier niet in zijn bijzonderheden volgen. Trouwens de strijd liep veelal over reeds herhaaldelijk besproken onderwerpen. Intusschen zou het wel de moeite loonen de zeker hoogst talentvol in elkander gezette redevoering van Dr. Bamberger volledig te ontleden en nategaan wat daarvan overblijft, als men alles wat daarin voorkomt, dat meer herinnert aan een handig pleidooi dan aan een zakelijke discussie, tot zijn juiste waarde terugbrengt. Maar onze plaatsruimte laat dit niet toe. Slechts een enkel punt wenschen wij te releveeren.

Dr. Bamberger verwijt den bimetallisten, dat naar hunne meening men slechts te decreteeren zou hebben, dat het zilver voortaan eene hoogere waarde zal hebben dan tegenwoordig, om het waarlijk die hoogere waarde te geven. De Parijsche Muntconferentie had — volgens Dr. Bamberger — ter kenschetsing van de richting der daar bijeengekomen bimetallisten boven haar deur eenige woorden van een zekeren heer Albertus Meijer moeten schrijven, die als volgt luiden „Daar de waarde van het staatsgeld niets met de waarde van het materiaal, waaruit dit vervaardigd wordt, te maken heeft, zoo is de vraag welk materiaal daartoe gekozen moet worden van zeer ondergeschikt belang." Maar nu mag men toch aan Dr. Bamberger vragen, wat in waarheid dergelijke dwaasheden met de theorie van het bimetallisme te maken hebben. Het kernachtig exposé van de bimetallieke theorie van professor Pierson (*) doet het verschil zoo duidelijk uitkomen dat wij niet beter kunnen doen dan daaruit eenige aanhalingen tegenover Bamberger's beweringen te stellen. „Wat de bimetallisten bij de wet willen regelen — zegt Pierson — is niet de *waardeverhouding* tusschen goud en zilver, maar de *verhouding* tusschen hun schulddelgend vermogen. Men wil bij de wet bepalen, dat ieder, die een geldsom heeft te voldoen, zich van beide metalen naar goedvinden kan bedienen, met dien verstande, dat een schuld van 1 kilogram goud kan worden afbetaald met 15½ kilogram zilver en omgekeerd. Indien alom zulk een wet wordt gemaakt, dan zal, krachtens de gewone regels van

(*) Zie Pierson's „De Muntquaestie" in de Gids, 1881, bl. 83 en v.

Digitized by Google

vraag en aanbod, een nagenoeg vaste waardeverhouding van 15½ daaruit *van zelf voortvloeien.*" Men ziet het, Bamberger's verwijt raakt in geenen deele de bimetallisten. Maar, en dit is zeker niet onaardig, veeleer raakt het wel zeer velen in Duitschland die met hem tegen het bimetallisme strijden edoch er niets tegen hebben, dat in Duitschland naast 1400 millioen mark gouden munt en 460 millioen pasmunt nog 480 millioen zilveren teekenmunt in omloop zijn, zegge munt, die volledig wettig betaalmiddel is, maar waarvan de metaalwaarde veel lager is dan de bij de wet bepaalde waarde. Ja, Bamberger zelf, ofschoon hij liever deze 480 zilveren teekenmunt uit de circulatie teruggetrokken en ontmunt zag, ziet in dien toestand toch ook geen overwegend bezwaar.

Ten zeerste is Bamberger ook weder, evenals bij vorige gelegenheden, te velde getrokken tegen het denkbeeld om de regeling van het muntwezen afhankelijk te maken van eene internationale overeenkomst.

Wij wenschen thans dit punt, dat inderdaad van zeer groot belang is, eenigszins nader te behandelen.

Men vreest dat eene dergelijke internationale overeenkomst geen zekerheid zou opleveren van gehandhaafd te zullen worden. Niets waarborgt, zeggen de tegenstanders, de duurzaamheid der overeenkomst in dit geval. Ten onrechte — wordt beweerd — geschiedt het beroep bij voorbeeld op het postverdrag, als bewijs dat internationale overeenkomsten tot regeling van dergelijke belangen zeer goed uitvoerbaar zijn. De vergelijking gaat niet op, zeggen Bamberger c. s. Nu men het eenmaal eens geworden is over de voorwaarden van de algemeene postregeling, kan onder geen omstandigheden eenig land er belang bij hebben de overeenkomst te verbreken. Dergelijk belang zou bij eene overeenkomst ter regeling van het muntwezen wel kunnen bestaan en, inzonderheid in geval van oorlog, zou men dus niet zeker zijn, dat de overeenkomst niet geschonden zou worden.

Maar dat zulk een belang wel zou kunnen bestaan, dit juist wordt van bimetallistische zijde volstrekt *niet* toegegeven. Niet om elkander genoegen te doen of een beleefdheid te bewijzen zullen de verschillende Staten met elkander eene munt-conventie sluiten. Ook niet omdat de eene daartoe den andere dwingt door het recht van den sterkste. Maar eenvoudig uit eigenbelang. Van dat eigenbelang moet men overtuigd worden, anders zal men tot de conventie niet toetreden; maar daarin dan ook juist ligt de waarborg, dat onder alle omstandigheden de overeenkomst gehandhaafd zal worden.

Digitized by Google

Voorts, al zou men nu niet zoo sterk vertrouwen hebben in het onveranderlijke inzicht omtrent dit eigenbelang, dan nog zou men een Bamberger c. s. mogen vragen: waardoor in dit geval een zoo sterk pessimismus ten opzichte der kracht van internationale overeenkomsten gemotiveerd wordt? Heeft men niet zelfs traktaten gesloten ter waarborging der rechten van onzijdigen in geval van oorlog, en omtrent de eerbiediging van de onzijdigheid van bepaalde landen of ook nog van b. v. een Suez-kanaal, zelfs omtrent de rechten van de niet gewapende bewoners van vijandelijk land, van het roode kruis, enz. — waarom zou nu juist ten opzichte van de regeling van het muntwezen men zooveel minder op de goede trouw van zijn mede-kontraktanten kunnen rekenen? Bovendien, indien er een zaak is waarvan men zeker kan zijn, dan is het wel, dat geen Staat, in een oorlog gewikkeld zijnde en dientengevolge reeds te kampen hebbende met de financieele moeilijkheden, die iedere oorlog ook aan dien Staat, wiens financien overigens niets te wenschen overlaten, medebrengt, deze zou gaan vermeerderen door in de regeling van zijn muntwezen wijziging te gaan brengen. En eindelijk nog zijn zeer goed bepalingen te maken bij de gewenschte internationale overeenkomst, waardoor, mocht al een der kontraktanten de overeenkomst willen schenden, hem de mogelijkheid zou worden afgesneden daarvan partij te trekken.

Aan het vermelde debat in den Rijksdag werd door de Regeering volstrekt geen deel genomen, en bleek dus toen niet, of in hare zienswijze sinds de laatste bijeenkomst der Parijsche conferentie verandering gekomen is.

Dezer dagen is echter in de Norddeutsche Algemeine Zeitung een artikel verschenen, dat aan den president der Deutsche Rijksbank toegeschreven wordt en dat geacht wordt de meening der Regeering te doen kennen. De schrijver behandelt eerst den tegenwoordigen stand van zaken in het algemeen en in het bijzonder in Duitschland en komt daarbij tot de conclusie, dat voortgang op den weg der zilver-ontmunting voor Duitschland zeer schadelijke gevolgen zou hebben. Hij stelt dan echter niet voor, de voorstellen der bimetallisten aan te nemen, daar hij van geen bimetallieke conventie wil weten zonder Engelands aansluiting en hij deze onmogelijk acht; maar verder ook, omdat hij de in praktijk brenging van het bimetallieke stelsel onuitvoerbaar acht, zonder dat alvorens aan het zilver in de algemeene geldcirculatie een grootere plaats ingeruimd zou zijn dan tegenwoordig het geval

Digitized by Google

is. Hij wenscht dat Duitschland voor goed besluite de nog in omloop zijnde thalerstukken (circa 460 millioen) niet te ontmunten, maar daarentegen het goud geld en het papiergeld van minder bedrag dan M. 20 intrekke, waardoor aan het zilvergeld in de binnenlandsche circulatie ruimer emplooi zou worden gegeven. Soortgelijke maatregelen zouden tevens, en in overeenstemming met Duitschland, door de andere mogendheden genomen moeten worden. Verhooging der tegenwoordige marktwaarde van het zilver en vermindering der bestaande vraag naar goud ten behoeve der algemeene geldcirculatie zouden daarvan het gevolg zijn.

Het laat zich verwachten dat hier en daar deze voorstellen niet zonder sympathie vernomen zullen zijn, inzonderheid in Italie, althans bij eenigen.

Immers verneemt men dat in eene vergadering der Vereeniging voor Staathuishoudkunde te Rome, den 1n Maart ll. gehouden, door verschillende leden van deze o. a. door den heer Luzzatti de meening zou zijn verdedigd, dat men verkeerd gehandeld heeft door verleden jaar te Parijs van niets te hebben willen hooren dan van volledige toepassing van het bimetallieke stelsel. Men had genoegen moeten nemen, werd gezegd, met eene overeenkomst aangaande beperkte zilveraanmuntingen, waardoor aan dat metaal weder eene ruimere markt verzekerd ware geworden en de marktwaarde daarvan zeker weder zoude toenemen.

Onzes inziens zoude het zeer te betreuren zijn indien door dergelijke voorstellen verdeeldheid gebracht zou worden onder de bimetallisten. Dat in Italië men daarin een hulpmiddel zou zien om de moeilijkheden te boven te komen, waarmede men thans te strijden heeft om tot de hervatting der speciebetalingen te geraken, laat zich tot op zekere hoogte begrijpen. Tot op zekere hoogte, zeggen wij. Juist in Italië toch moest men zich in deze spiegelen aan het voorbeeld van de Ver. Staten van Amerika. De zilveraanmuntingen volgens de Blandbill zouden ook daar soortgelijken dienst bewijzen. Tegenover de tijdelijke baat, die men daarvan in dat opzicht ondervonden heeft, staan thans veel ernstiger nadeelen, en als duurzame hulp heeft het niets gegeven.

Door al dergelijke palliativen moge men er in slagen den goudprijs van het zilver eenigszins te verhoogen, maar wat geeft dat, welk doel wordt daardoor bereikt? Het komt er niet op aan of de zilverprijs in Londen 52 of 54 is, maar wel dat een einde worde gebracht aan de schommelingen van den zilverprijs. Wat

Digitized by Google

voor alles gezocht moet worden is niet, aan het zilver hier en daar in de binnenlandsche geldcirculatie wat ruimer plaats te geven, maar het te herstellen in zijn vorigen toestand toen het naast het goud internationaal ruilmiddel was.

Zoude aan Duitschland's voorstellen gevolg worden gegeven, zoo zou in twee opzichten de toestand onveranderd slecht blijven. Men zou in alle landen, waar het muntwezen op die wijze geregeld werd, voor een aanzienlijk bedrag slechte teekenmunt hebben in plaats van goede munt. Inderdaad zoude, in dezelfde mate als de beperkte zilver-aanmuntingen toenamen, de stand van zaken in dit opzicht slechter worden. En wat het internationaal verkeer aangaat, zou men de verdeeling der handelswereld behouden tusschen goud- en zilverlanden.

Wat de bimetallisten daarentegen verlangen tot stand te brengen is overal een behoorlijke muntstoestand en daarbij éénheid van muntwezen in de geheele beschaafde wereld, opdat er in werkelijkheid zij één ruilmiddel en één waardemeter. Wat zij verder beoogen is zoodanige aaneenkoppeling van het goud en het zilver, dat, wanneer het eene metaal zou rijzen of dalen, het andere in die beweging wordt medegesleept en daardoor de beweging minder heftig zij, in intensiteit verliezende wat ze in extensie wint.

Een punt van overweging zal het kunnen uitmaken, in hoeverre het juist zou zijn bij het sluiten eener bimetallieke conventie daarbij bepalingen te maken betreffende het minimum bedrag van het in circulatie te brengen of te houden goudgeld enz. Maar men denke er niet aan, zich door dergelijke palliatieven van het goede spoor te laten brengen.

De voorgaande bladzijden waren geschreven toen wij het bericht ontvingen, dat inderdaad de conferentie den 12den dezer niet zou bijeenkomen, maar andermaal verdaagd is. Voorshands geeft dit ons geen aanleiding iets hierbij te voegen. De stand van zaken heeft daardoor geen wijziging ondergaan.

Een ander bericht dat wij met de laatste Amerikaansche post ontvangen, is onder de bestaande omstandigheden van meer gewicht. Men meldt namelijk dat de financiëele commissie van het Huis der Vertegenwoordigers besloten zou hebben een voordracht te doen tot schorsing der Blard-bill, zegge tot staking der zilveraanmuntingen. En de verdaging der conferentie zou de kansen van welslagen dezer voordracht zeer vermeerderen.

Onnoodig is het uiteen te zetten hoezeer door dezen maatregel

Digitized by Google

de muntquaestie gevaar zou loopen weder dat acute karakter te verkrijgen, dat ze laatstelijk wel wat verloren had. Het zoude intusschen ook zijn goede zijde kunnen hebben, dat men hier en daar, zij het op die wijze, er aan herinnerd werd, dat het tijd wordt van spreken tot handelen overtegaan.

April 1882. * * *

Digitized by Google

NOG IETS OVER DE WEELDE.

II.

Wie dit communistisch eindpunt van den strijd tegen de weelde ooit heeft uit het oog verloren, zeker niet de christelijke rigoristen. De heidensche stoïcijnen leerden: maak u los van alle genot: wees de beheerscher, niet de slaaf uwer lusten. Maar zij veroordeelden noch verwierpen het bezit van 't geen die lusten kan helpen bevredigen; zij verboden den rijkdom niet, enkel het genieten van den rijkdom, en lieten de vraag open, waartoe rijkdommen dienen moeten. Het oorspronkelijke christendom beantwoordt deze vraag met een beroep op de liefdadigheid. Leef als een arme, en wat gij te veel hebt, geef dat den armen. In rijkdom schuilt gevaar; het woord, dat handelt over een rijke en 't oog eener naald, resumeert een stuk zedeleer, dat diep ingrijpt in de economische wereld.

Doch ook hier is de natuur sterker geweest dan de leer. Tallooze christenleeraren van allerlei gezindte hebben het voorbeeld van een weelderig, ja wellustig leven gegeven; en zij die het tegendeel deden, welke is hun invloed op de wereldgeschiedenis geweest? Wat is er overgebleven van Savonarola's boetpredikatien? Staat het theocratisch-rigoristische regeerstelsel van Calvijn te Genève in de historie niet geïsoleerd, evenzeer als de vroegchristelijke fakirs vastend en boetend alléén bleven in hunne holen of op hunne pilaren? Geeft het geen beter beeld van den mensch en zijn innerlijk wezen, wanneer wij Bossuet al de kracht zijner geweldige welsprekendheid te vergeefs zien neêrleggen in predikatiën tegen de weelde, met een hofstoet tot gehoor, die aandachtig luistert, doch er geene buitensporigheid, geene uitspatting om nalaat? *Naturam expellas furca, tamen usque recurret;* hoeveel geniale mannen ook tot matigheid en spaarzaamheid hebben gemaand, de wereld is spaarzaam noch matig geworden, en hare geschiedenis is niet anders, dan een breed tafereel van het streven naar rijkdom en het gebruik en misbruik van rijkdom. Tijdelijk slechts, en bij uitzondering, draagt zij de sporen van de groote zedelijke kracht, die te midden van eene aan 's werelds

Digitized by Google

lusten overgegeven maatschappij steeds van diegenen uitgaat, die door woord en daad zich die lusten meester toonen.

De geschiedenis der beschaving gaat met die der stoffelijke welvaart hand in hand; en de geschiedenis der stoffelijke welvaart is niets anders dan die der weelde. In den principiëlen strijd tegen deze laatste ligt de kiem eener negatie van alle stoffelijke belangen, want het uitgangspunt van dien strijd is de reactie tegen het streven van den mensch, om het hier beneden naar zijn zin te hebben Had iemand, op een gegeven oogenblik, der weelde met goed gevolg het „halt" kunnen toeroepen, hij zou den vooruitgang der maatschappij in het stoffelijke, en daarmede in het intellectuële, tot stilstaan hebben gebragt.

Aan hen, die tot elken prijs eene definitie verlangen, en niet te nauw op haar gehalte zien, zou ik de volgende willen voorslaan: weelde is op elk gegeven tijdstip elk genot dat om stoffelijke en maatschappelijke redenen nog niet voor een ieder toegankelijk is.

Ongetwijfeld hebben de oervaders van ons geslacht, als de dieren des velds, zich gegeneerd met rauw voedsel. Toen het vuur was ontdekt en men het begon aan te wenden tot het eetbaarder maken van 't geen gegeten werd, zal rauw voedsel den mensch van lieverlede zijn gaan tegenstaan; toen de smaak van zout bekend werd, zal gezouten spijs behoefte zijn geworden, en zoo vervolgens. En zeker was gekookt, gebraden of gezouten vleesch eene weelde, zoolang een deel der menschheid het met rauw of ongezouten deed; evenzeer eene weelde als thans het dragen van zijde, nu de meeste vrouwen zich met wol, katoen of linnen behelpen. Al wat verder gaat dan het niet-sterven van honger, is ééns weelde geweest; en zoo de mensch voortgaat met het vinden en exploiteren van nieuwe natuurkrachten, zal welligt al wat thans overdaad voor vorsten is, ééns levensbehoefte voor de armsten zijn. Men behoeft waarlijk niet terugtegaan tot voorhistorische tijden, om een toestand te ontmoeten waarin vorsten ontbeerden, wat thans voor daglooners onmisbaar is. Een „Specimen breviarii rerum fiscalium Caroli Magni" vermeldt, dat op een der domaniale kasteelen van den grootsten aller koningen geen ander linnengoed voorhanden was, dan twee beddelakens, een tafellaken en een handdoek (*). Nog laat in de middeneeuwen was het dragen van hemden iets zóó

(*) Roscher, Grundlagen d. National ökonomie, § 225.

Digitized by Google

zeldzaams, dat prinsessen aan hare bruidegoms enkele dier kleedingstukken als kostbare geschenken vereerden. De Laveleye citeert den Engelschman Harrison, die in 't jaar des Heeren 1577, in de kroniek van Holinshed, jammert over het sybaritisme zijner tijdgenooten, omdat zij op alle huizen schoorsteenen bouwen in plaats van den rook door de naden der daken te laten ontsnappen, zooals hunne minder verwijfde vaderen plagten te doen.

Niet anders dan met de eigenlijke levensbehoeften staat het met den zin voor versiering en opschik, de groote drijfveer der weelde, de moeder van alle beeldende kunsten. Op dit gebied heeft de voorhistorische aera ons hare monumenten overgeleverd. De paalbouw-bewoners, en de microcephalische voorvaderen van ons geslacht wier huisraad en gebeente in grotten is gevonden, versierden hun aardewerk met afbeeldingen, die getuigen van zeker talent in 't nabootsen en van een begin van aanleg voor ornamentiek. Was dit geene weelde? Den tijd en de moeite, die men over had voor het krassen der beeltenis van den holenbeer op een aarden pot, had men immers „nuttiger" kunnen besteden aan het vangen en dooden van datzelfde dier, of aan het fabriceren van andere, doch onversierde aarden potten; er was dus „usage du superflu" en kapitaalverlies — de kritiek van Bastiat is, dunkt mij, op dit alles ten volle toepasselijk. Hoe dit zij, de afstand tusschen de linnenkast van Karel den Groote en die eener moderne huismoeder, of tusschen de beeldende kunst der voorhistorische menschen en eene photographie van Ad. Braun naar Titiaan, vertegenwoordigt juist den weg, dien de beschaving sedert heeft afgelegd. Wij hebben thans vele behoeften, omdat wij staan op een hoogen trap van beschaving; of liever, wij zijn beschaafd *omdat* wij vele behoeften hebben. De geschiedenis der weelde is die der beschaving. Wie Baudrillarts „Histoire du Luxe" leest, welker vier lijvige deelen in het afgeloopen jaar het vraagstuk der weelde op nieuw op het tapijt hebben gebragt, eene boeiende lectuur, die ik in 't voorbijgaan een ieder durf aanbevelen die zal, bij 't sluiten van het boek zich rekenschap gevende van het gelezene, de overtuiging in zich voelen dat hij eene zeer beknopte wereldgeschiedenis heeft doorgestudeerd, waaruit de veldslagen, de tractaten en wat dies meer zij zijn weggelaten

Econoom en geschiedschrijver van aanleg en beroep, heeft de heer Baudrillart, geloof ik, de leer der weelde door zijn boek in 't regte spoor geleid. De weelde is op zich zelf voor de maatschappij noch weldaad noch euvel; zij is een bloot feit, maar een

Digitized by Google

feit dat, naarmate de maatschappij zich ontwikkelt en voor- of achteruitgaat, zich voordoet in eene reeks van steeds nieuwe vormen, wisselend als de rijkste kaleidoscoop. Zij is het boek, waaruit men de economische historie der zamenleving kan leeren; geen object voor deductive, maar materieel voor inductive redenering; geen ziekte, maar hoogstens af en toe een ziektesymptoom. Voor volkeren en Staten zoowel als voor individuen is het „zeg mij hoe gij u vermaakt en ik zal u zeggen wie gij zijt" geschreven; maar tot volkeren evenmin als tot individuen gaat het aan te zeggen: vermaak u ganschelijk niet.

Roscher, die deze opvatting verkondigd heeft lang vóór Baudrillart de vrucht zijner reusachtige studie in 't licht gaf, vermeldt drie hoofdsoorten van weelde, zamenvallend met en kenmerkend drie phasen in de ontwikkelingsgeschiedenis der volkeren.

Bij geringe beschaving, gebrek aan regtszekerheid en als gevolg daarvan groote ongelijkheid in de verdeeling der rijkdommen, wordt geweldig veel ten koste gelegd aan het vertoonen van ruwe, min of meer barbaarsche pracht, terwijl de eischen van het meest bescheiden huiselijk gemak, zoowel bij rijken als bij armen, onvervuld blijven. De vorsten en edelen der middeleeuwen dragen wapenrustingen van goud, die flonkeren van juweelen; maar daaronder geen linnen- en niet altijd lakengoed. Bij hunne gastmalen worden geheele runderen en vaten kostbaren wijn door honderden feestgenooten ten lijve geslagen; de tafel zwoegt onder gouden en zilveren eet- en drinkgerij; maar de feestzaal is in 't halfdonker, want dennenfakkels zijn de eenige verlichting, en bij gebrek aan een schoorsteen pakt de walm dier fakkels zich zamen in het lokaal, geen anderen uitweg vindend dan de reten van deuren en wanden, die tevens wind en regen binnenlaten. Dank zij de onvolkomenheid van het ruilverkeer, bestaan de inkomsten grootendeels in producten in natura, die niet anders te verteren zijn dan door 't houden van een bovenmate talrijk dienstpersoneel, waarvan de huisheer meer overlast heeft dan gemak, en dat hoofdzakelijk dient om hem in 't openbaar te doen verschijnen met een onafzienbaren, doch werkeloozen statietros. Grenzenlooze gastvrijheid en pantagruelische gelagen bij de magtigen, en dierlijke armoede bij diegenen onder de zwakken die geen plaats weten te bekomen aan 's heeren tafel; reusachtige ridderstoten met onmetelijke feestzalen, doch kleine en uiterst onherbergzame woonvertrekken, en daarnaast ellendige hutten van takken en klei; volle Heidelberger wijnvaten bij misgewas en hongers-

Digitized by Google

nood; kronieken die met voorliefde het aantal schepels tarwe en stoopen wijns vermelden dat bij feesten wordt geconsumeerd, en slechts nu en dan ter loops het cijfer der van gebrek omgekomen landzaten begrooten; ziedaar de kenmerken der weelde uit dezen donkeren tijd.

In tijden van bloei neemt de weelde een gansch ander karakter aan. Toegankelijk voor velen, tengevolge van een meer ontwikkeld maatschappelijk verkeer, rigt zij zich meer op werkelijk, gezond en smaakvol levensgenot, dan op uiterlijk vertoon en lastigen pronk. Men streeft er naar, het goed te hebben; niet, het breed te laten hangen. Deze vorm der weelde is in Engeland het eerst inheemsch geweest en misschien nog heden het best vertegenwoordigd; dáár werd dan ook het woord *comfort* geboren, dat andere talen, voorzooveel mij bekend, wèl hebben overgenomen maar door geen eigen woord geheel kunnen weêrgeven. Men draagt in deze periode geen goud meer op de kleederen rond, maar streeft er naar, warm en gemakkelijk gekleed te gaan in deugdelijke stoffen; men bouwt, althans tot particulier gebruik, geene paleizen met onmetelijke zalen meer, maar de woonvertrekken worden steeds ruimer en luchtiger, de meubelen bruikbaarder en behagelijker. De zindelijkheid, die heilzaamste aller weelden, in de middeneeuwen zoo goed als onbekend, brengt het in deze phase tot een hooger trap van bloei. De industrie legt zich er op toe, voorwerpen van smaak goedkoop te vervaardigen en onder ieders bereik te brengen. Kenmerkend is vooral het ontstaan eener normaal-kleedij. De afstand tusschen burgerman en edelman wordt op 't uiterlijk al kleiner en kleiner; in de stoffen blijft verschil heerschen, maar het snit wordt eenvormig. Is het niet in zekeren zin een teeken des tijds en des volks, dat de groote wereld in Frankrijk thans begint te morren tegen „le maussade habit noir," dat vervelend.... en nivellerend kleedingstuk, dat zelfs de fatsoenlijke arbeider voor plegtige gelegenheden kan huren, en dat sommige hooggeborenen niet dragen zonder met zekeren weemoed te denken aan de dagen, toen kleurig fluweel, galons, degen en vederhoed den edelman onderscheidden van het gemeen? Zelfs de zwarte rok verliest trouwens zijne heerschappij; de „morning dress" dien de engelsche aristocratie thans vóór het etensuur in geen geval meer aflegt, en waarin vorsten hunne bruid naar het altaar leiden, maakt den afstand nog geringer, die op 't uiterlijk tusschen een hertog en een kantoorklerk bestaat. In de voeding komt deze gelijkmakende „strooming" het minst

Digitized by Google

aan den dag; maar toch is zij ook dáárin waar te nemen. Oudtijds was het brood der rijken eene sterk gekruide en gesuikerde lekkernij en bakte het volk het zijne van haver of zemelen, thans eten beiden eenvoudig tarwebrood. Suiker, koffij, thee, boter enz. zijn eveneens gemeen goed geworden. De *standard of life* wordt in deze phase der volksontwikkeling over 't algemeen hooger; de weelde daalt tot lager standen af, maar streeft naar een rationeel en solide karakter.

Eindelijk de weelde der ten val neigende natiën, *le luxe de la décadence*. Hier is het licht der geestelijke ontwikkeling, de levenslamp van het maatschappelijk bestaan, aan 't uitgaan. Er wordt niet meer gewerkt, men spant zich niet meer in; de zinnelijke lusten, de ijdelheid, de pronkzucht, de geldzucht zitten ten troon, door niets gebreideld. Begeerten, die tot arbeid spoorden en welvaart bragten zoolang er spierkracht zat in 't leven des volks, ontaarden in dwaze uitspatting, geblasceerde genotsjagt, onzedelijke verwijfdheid. Men vraagt niet meer naar 't wezen; alles haakt naar den schijn van welvaart, en die schijn bestaat in roekeloos verkwisten. Het onmogelijke trekt aan, al is het leelijk; het laffe en afzigtelijke vindt bijval, mits het veel geld kost. Zelfs het bloote vernielen wordt genot, òmdat het geld kost. Als Nero, wordt het volk „incredibilium cupitor". Alle gevallen staten hebben deze periode doorleefd, eer zij uit eigen zwakheid en rotting ten onder gingen, of vernietigd werden door een krachtiger nabuur, of hervormd en gelouterd door eene revolutie, die eene sociale wedergeboorte meêbragt.

Het sprekendste, ja schreeuwendste voorbeeld van deze phase der weelde zal wel altijd het beeld der Romeinsche maatschappij onder de latere keizers blijven, zooals Seneca, Suetonius, Plinius het schetsten, en Gibbon het heeft uitgewerkt tot een onvergankelijk historiestuk. Zeevisch, mijlen ver in 't binnenland levend op tafel gebragt om onder de oogen der gasten den dood te vinden; bruggen over zeearmen gelegd, om ze weêr af te breken nadat Caesar's vierspan ze bereed; tuinen aangelegd op de daken der huizen; paarlen in azijn opgelost, niet om iets smakelijks, maar om iets kostbaars te drinken; reukwerk, met hetzelfde doel in den wijn gemengd; de tongen van nachtegalen of tot spreken afgerigte vogels, aangeprezen als een fijn geregt; en als apotheose Nero's gouden huis, uit overmoed gebouwd om in moedwil te worden verbrand; ziedaar enkele kenmerkende trekken der weelde, die de voorbode is van een naderenden ondergang.

Digitized by Google

Mogt men onze hedendaagsche rigoristen gelooven, dan zou de maatschappij op weg zijn, om hare *joyeuse entrée* in de laatste dezer drie perioden te vieren. Naar hunne klagten te oordeelen, zijn wij thans niet veel anders meer dan verweekelijkte materialisten, ons heil uitsluitend zoekend in eene toomelooze jagt naar genot, en zwelgend in den overvloed, dien de uitgemergelde proletariër ons moet opbrengen. Geen beter wapen voor de predikers der socialistische leer, dan deze dikwijls herhaalde klagten over de verdorvenheid der rijken; de strijd tegen den alouden Mammon is eene veilige operatie-basis voor hen, wien het eigenlijk te doen is om de nederlaag van zijn bij uitstek aanstootelijken achterneef, het moderne kapitaal.

Staan wij dan inderdaad zoo digt bij den rand des afgronds? Zijn wij bezig, in overdaad en wellust te gronde te gaan als Babylon en Rome, en zijn „luxe" en „luxure" ook in dagen geworden tot synonyma?

Ongetwijfeld stijgen de eischen des levens steeds hooger. Met brood en water is onze maatschappij al minder en minder gediend. Maar die haar dit verwijten, verzuimen doorgaans aan te stippen dat zij aanmerkelijke vorderingen maakt in de kunst van een beter geregt voor allen verkrijgbaar te stellen. En naarmate die kunst veld wint verliest het denkbeeld grond, dat het met 's menschen waardigheid strijdt, méér te verlangen dan water en brood.

Een voorbeeld. De tijd ligt niet vèr achter ons, toen het gebruik van ijs des zomers eene daad was van lucullische verfijndheid. IJs was toen niet anders dan uit ijskelders te krijgen en deze waren zeldzaam, ijs dus duur. De handel in ijs uit Noorwegen en Canada, benevens de uitvinding van goedkoope verkoelende mengsels, gevolgd door het ontstaan van ijsfabrieken in alle groote steden, hebben in die steden het ijs onder 't bereik van elk meer gegoed burger gebragt. Diegenen, voor wie het verkoelen van dranken en het conserveren van spijzen in ijs niet langer een bewijs van verkwisting is, zijn zich gaan afvragen wáárom het eigenlijk een blijk van sybaritisme moet heeten; en zij zijn gaandeweg tot de conclusie gekomen dat hij die 's zomers bij voorkeur in de schaduw wandelt, en water drinkt uit koele putten, zonder daarom in eigen oog een weekeling te zijn, zich daartoe ook niet verlaagt door met luttel onkosten de temperatuur van zijn drinkwater nog eenige graden lager te brengen, mits hij, wel te verstaan, die enkele centen missen kan. Met het dure gaat in

Digitized by Google

't oog van een steeds grooter publiek het sybaritische van ijsverbruik te loor.

Wat de industrie voor het verkoelen van spijzen en dranken doet, heeft zij op veel grootere schaal voor tallooze andere zaken gedaan, die dientengevolge meer en meer gemeen goed zijn geworden. Met een reëel gelijk inkomen — d. w. z. een inkomen, hooger in verhouding tot de verminderde waarde van het ruilmiddel — kan men het in onze dagen oneindig beter hebben dan vijftig jaren geleden. Wie voorheen tusschen massief zilveren of onsmakelijk stalen tafelgereedschap geen keus had, vindt thans zijne gading in de duurzame en fraaie verzilverde waar van Christofle en consorten. Eene fransche fabriek levert voor fr. 262 een spiegel, welks evenbeeld aan deugdelijkheid en sierlijkheid in 't begin dezer eeuw met ruim vierduizend franken werd betaald. Het goud wordt in tallooze voorwerpen van smaak verdrongen door het bijna even fraaie, doch veel goedkooper aluminium. De meesterwerken der beeldende kunst, die voor korten tijd geheel buiten den gezigtskring van den burgerman lagen, worden hem in steeds fraaier reproductiën tot steeds lager prijzen aangeboden door photographie en afgietsels van gips en dergelijke. Smaakvolle, goedkoope en hechte meubelen en huisraad, op reusachtige schaal fabriekmatig vervaardigd, vinden meer en meer toegang ook in het zeer matig gegoede huisgezin. Kleederen, gordijnen, tapijten, alles in één woord wat huiselijkheid en *comfort* aanbrengt, wordt in de groote centra van nijverheid in deugdelijke qualiteit en smaakvollen vorm geleverd tot prijzen, die ouden van dagen en achterlijke producenten de handen inéén doen slaan en hun toevlugt zoeken in den, doorgaans door de ondervinding gelogenstraften, alarmkreet: voor zóó weinig geld kàn niets goeds worden gemaakt. Maar er is niets, wat de industrie onzer dagen niet kan; en nergens toont zij hare almagt zoo goed of spant zij zoo gretig alle krachten in, als waar het geldt, de weelde te democratiseren en haar afzetgebied benedenwaarts uit te breiden. De bewonderenswaardigste nieuwe uitvindingen op het gebied der techniek zien wij thans, als ware 't uit louter menschlievendheid, terstond dienstbaar gemaakt aan het streven, om den mingegoede het leven aangenaam te maken. De industrie niet alléen, ook de détailhandel streeft in deze rigting. Het beginsel van regtstreeksch debiet à contant door groote centrale magazijnen, en goedkoope levering door het wegvallen der winsten van de tweede hand, nadert met rassche schreden een finale

Digitized by Google

zegepraal; en de eerste *branche* waarin dat beginsel zich baan breekt, is die der goedkoope weelde-artikelen. Vele pennen zijn reeds door dit verschijnsel in beweging gebragt, dat in „Louvre" en „Bon Marché" zijne sprekendste uiting vindt en welks economisch belang niet hoog genoeg kan worden aangeslagen. Maar 't was vooral om haar invloed op de productie, dat de centralisatie van het winkelbedrijf tot dusver de aandacht trok. Toch zou over haar invloed op de consumptie, over de mate waarin zij de verspreiding eener gematigde, rationele, heilzame weelde in de hand werkt, een boek te schrijven zijn dat onder de economische actualiteiten eene eereplaats zou verdienen. Wie bij de studie van het ruilverkeer onzer dagen er in slaagt, de storende invloeden, de crises, de schommelingen en wisselvalligheden van de handelspolitiek der regeringen en wat dies meer zij voor een oogenblik ter zijde te stellen, en een blik werpt op het eigenlijk karakter van productie en consumptie, zal als een voornamen trek daarin het streven erkennen en overal terugvinden, om het *comfort* te doen doordringen in telkens breeder kring.

Van meer dan ééne zijde wordt deze „strooming" hartstogtelijk gelaakt. Zij, wier stelling in de maatschappij hun tot dusver het monopolie van „comfort" verzekerde, zien met leede oogen den mindere zich in dit opzigt opheffen tot den meerdere, en voorspellen eene sociale revolutie, omdat het denkbeeld, dat alléén de grooten het in deze wereld naar hun zin *mogen* hebben, onder de kleinen steeds meer van zijne eeuwenoude heerschappij verliest. Maar ook uit een kamp, waar zeker niemand aristocratische neigingen zal zoeken, gaan waarschuwende stemmen op tegen het lager en lager hangen van den druiventros van materieel genot. „Is het wel goed" vraagt de heer Domela Nieuwenhuis „de behoeften op te wekken en aan te kweeken? Zeer zeker niet, waar de mogelijkheid niet bestaat om ze te bevredigen." Maar als nu, gelijk het geval is, de behoeften juist *door* het scheppen dier mogelijkheid in steeds ruimer kringen worden opgewekt? Men moet al zeer doordrongen zijn van den bitteren intransigenten zuurdeesem, om het met deze objectie ernstig te meenen. Omdat er nog van alle comfort verstoken volksklassen zijn, misgunt men — want hierop komt het nêer — elke vermeerdering van comfort aan hen, die iets hooger staan dan die volksklassen. De gezworen vijanden der „bourgeoisie satisfaite" kunnen 't niet zetten, dat die „bourgeoisie" voor spaarzaamheid en overleg al beter en beter door goedkoop comfort wordt beloond. Alles voor allen, of voor

Digitized by Google

niemand iets! Ziedaar de volbloed intransigente leus, die op den bodem ligt van dit systeem. Maar is het dan de schuld der weelde, dat zij niet voor allen toegankelijk is? Zoo de burgerman voor minder geld dan vroeger zich allerlei levensgenot verschaffen kan, is dit de reden of eene der redenen van de armoede des werkmans? Is het niet veeleer een feit, dat deze door de „democratisering" der weelde digter dan vroeger bij zijn doel wordt geplaatst, dat toch ten slotte geen ander is, dan het algemeen menschelijk streven om het in dit ondermaansche zoo goed mogelijk te hebben? De oorzaak der armoede ligt in de geheele maatschappelijke orde, in den eigendom, in het kapitaal zoo men wil (dit punt ligt buiten het terrein van dit opstel), maar zeker *niet* in het gebruik, dat de bezittenden van hun eigendom maken. Het moge waar zijn, dat het comfort der meergegoeden de armoede der allerlaagste klassen scherper doet uitkomen, dit doet niets ter zake bij de economische beoordeeling der weelde op zich zelf. De kreet „weg met de weelde, *want* er zijn armen" moge volkomen op zijn plaats zijn in een rigoristisch sermoen of in eene rede van burgeres Louise Michel, in een wetenschappelijk betoog behoort dat *want* niet thuis.

Nog méér verwondering moet het wekken, dat van de zijde der voorvechters van sociale gelijkheid de leer van het „retranchement des besoins" gepredikt wordt. Toch helt de heer D. N. naar die zijde over, al is 't dan niet zoo beslist als de Laveleye, die er roem op draagt, even rigoristisch als de oude kerkvaders te zijn. „Men kan toch niet zeggen: hoe meer behoeften, hoe meer ontwikkeling ' vraagt onze schrijver. Dit is eene leer, waarmede men vér kan komen. In de eerste plaats werpt zij, dunkt mij, het socialisme omver; want waaruit is dit anders ontsproten, dan uit de onbevredigde behoeften der lagere volksklassen en uit hun streven naar de vervulling van meerdere, en dáárdoor naar meer ontwikkeling? Predik den werkman beperking zijner behoeften tot het thans bereikbare, en het socialisme verliest alle reden van bestaan; en wilt gij met „beperking" eerst aanvangen wanneer een hooger niveau zal bereikt zijn, dan rijst weêr de onverbiddelijke vraag: wáár de grens, hoever mag men gaan? waarop elke principiële kritiek der weelde moet afstuiten. Doch dit dáárgelaten: zooals Bastiat zelf besefte, ligt in die leer van beperking der behoeften een veto opgesloten tegen elken maatschappelijken vooruitgang. Op de vraag van den heer Domela kan, geloof ik, zonder aarzelen geantwoord worden: ontwikkeling

Digitized by Google

is niets anders, dan het ontstaan van meerdere behoeften en het streven naar hunne vervulling. De historie geeft ons hier afdoende bewijzen. In landen, waar de grond en het klimaat niets geven of de regeerders alles nemen, blijven de behoeften des volks op een onveranderlijk peil. De Bedouinen der woestijn verkeerden tot heden in het eerste, de fellahs aan den Nijl in het tweede geval; maar gewijde en profane geschiedboeken van vóór duizende jaren geven dan ook van die beide volkeren een beeld, dat tot heden welgelijkend is gebleven. Hunne ontwikkeling is nul geweest, omdat aan hunne behoeften eene niet te overschrijden grens was gesteld. Bij beschaafde volkeren gaat eveneens de ontwikkeling, d. w. z. de toename der volkswelvaart, met die der stoffelijke behoeften hand aan hand, en houdt de vooruitgang des geestes met beiden gelijken tred. Deze waarheid is zoo goed als eene gemeenplaats; haar door voorbeelden uit de geschiedenis der volkeren te staven, schijnt onnoodig. Geheel ten onregte poogt men de geschiedenis van sommige individuen tegen haar aan te voeren, en wijst men op Socrates, Spinoza en anderen, bij wie de hoogste vlugt des geestes met een armoedig leven zamen ging. Wanneer ergens ter wereld een volk van louter Socratessen en Spinoza's zal zijn ontdekt, zal de tijd zijn aangebroken om dit argument nader onder de oogen te zien. Voorshands is nog, geloof ik, niet tegen te spreken, dat natiën slechts vooruitgaan naarmate zij meerdere stoffelijke welvaart begeeren en verkrijgen, en staat de eisch van „retranchement des besoins" op het maatschappelijk leven toegepast, met dien van „retranchement de l'intelligence" op ééne lijn.

Ten einde elk misverstand te voorkomen, is het welligt niet overbodig uitdrukkelijk te herhalen dat met het voorgaande geene „apologie du luxe" is bedoeld, in dien zin als zoude de weelde heilzaam zijn voor 't algemeen en van overheidswege moeten bevorderd worden. Integendeel, uit mijn betoog, zoo het waarheid bevat, volgt de ijdelheid van alle „Luxuspolitik," 't zij pro of contra. Wie de weelde bevorderen wil, verhooge het stoffelijk welzijn des volks door eene goede economische wetgeving; het volk zelf zal het overige doen. Waar beperking der weelde, door verbodswetten en belastingen *ad hoc*, het doel was, is dit streven sedert eeuwen door de ondervinding veroordeeld; alle dergelijke

Digitized by Google

pogingen hebben op den duur schipbreuk geleden. Niet anders zou het gaan met regeringsmaatregelen tot regtstreeksche bevordering der weelde bij natiën, waar zij niet wortelt in de zeden, in de maatschappelijke toestanden en verhoudingen, in het klimaat en de gesteldheid des lands. Een van nature spaarzaam mensch wordt geen verkwister, al erft hij millioenen; evenmin zal men op den duur een spilziek individu kunnen beletten, het weinige dóórtebrengen dat hij bezit. Evenzoo is het ten opzigte der weelde met de volkeren. Zwitsers en Schotten, geboren op schralen grond, uit ouders en voorzaten die steeds met de ongenade der natuurkrachten te worstelen hadden, zijn met weinig tevreden; de weelde vindt in deze natiën geen gunstig terrein, en het ligt voor de hand tusschen den aard dezer nationaliteiten en den bloei van het puriteinsche rigorisme onder Knox en Calvijn verband te zoeken. In Frankrijk daarentegen, met zijn levenslustigen materialistischen volksaard en rijken bodem, heerschte van ouds de zucht naar stoffelijk levensgenot; Rabelais is eene even zuivere afspiegeling van den geest dier natie, als de traditionele weelde der fransche beschavingscentra er een uitvloeisel van is. Men vergist zich, geloof ik, zoo men in de weeldepolitiek der heerschers, die Gobelins en Sèvres in 't leven riepen, den grond zoekt dier echt nationale neiging tot het gebruik van zinstreelende zaken; die politiek was eene uiting van den nationalen geest; in andere landen zou zij evenzeer zonder werking zijn gebleven, als in Frankrijk het geval was met de pogingen tot eene meer rigoristische sumptuaire wetgeving die door sommige koningen zijn in 't werk gesteld. Geene wetten kunnen het bloed eener natie veranderen.

Gelijk op het gebied der economische wetgeving, is ook op dat der economische wetenschap elk optreden vóór of tegen de weelde ijdel. Hare kennis is een onschatbaar hulpmiddel bij het navorschen der wetten die het economisch leven der verschillende natiën beheerschen; maar zij heeft nog nooit eene natie tot opkomst gebragt of ten val geholpen; niet *door* weelde, maar *in* weelde, welker overmaat het gevolg was van innerlijk zedelijk en verstandelijk bederf, zijn natien en Rijken te gronde gegaan. De strijd tegen de weelde behoort op het gebied der moraal; voor de economie heeft zij slechts waarde als middel tot waarneming. Baudrillart, niet Bastiat; de historische, niet de deductive methode; ziedaar, geloof ik, voor den econoom de rigtige leiddraad, waar het feit der weelde zijne aandacht trekt.

A. Beaujon.

Digitized by Google

OPGAVE *van de laagste en hoogste koersen aan de beurs te Amsterdam.*

		A° 1881.		JANUARI 1882.		FEBR. 1882.		MAART 1882.	
		L.	H.	L.	H.	L.	H.	L.	H.
Binnenlandsche Fondsen.									
Nationale Schuld.	2½	64⅝	68½	65⅝	68	65¼	68	67⅛	68
" "	3	76¾	83¾	79¼	81	79	81	80½	81½
" "	4	101	105 5/16	100⅝	103½	100¾	102¼	101¼	102⅛
" " Oblig. 1878	4	101	105¼	100¾	103½	100¼	102¼	101⅛	102⅜
" " " A. S.	3½	96¼	98¼	97	97½	96	97	94⅜	96
Amsterdam Oblig.	3½	90¾	94¼	92	93¼	92¾	93¼	92	93
" " *f* 100 P. L.	3	107¼	112	108¼	110	107¼	109¼	108½	110
Aand. Nederl. Bank.		256	289	280	287	279	280	284	291
" Ned. Handelmij (op rese.)		108¾	117⅜	114¼	116 7/16	113 1/16	115 3/16	112¼	114⅜
" Amsterd. Bank.		124	135	129	131¾	125½	128¾	126	129
" Kas-Vereeniging.		132½	140	140	142	142	145	145	»
" Ned. Indische Handelsb.		114	130½	119	121¼	119	120	117	119
" Koloniale Bank		95	102½	95	97¼	90	99	92	94
" Rott. Int. Cr. & H. Ver.		116	146	118	119	117	118	118	120
" N. Afrik. H. V.		139	248	236	270	240	257	255	265
" Stoomv. Mij Nederland.		95	123	107	110	107½	113	112	120
" Kon. Stoomboot Maatschij.		79	97	»	»	89	90	»	»
" Stoomv. Mij Zeeland.		48¼	61	45	46	46	»	47	48
" Holl. Spoorweg Mij		132⅝	152	146½	147¼	140	145	141½	143½
" Ned. Rijn Spoorweg Mij.		147¼	160	147¼	149¼	147¼	148¾	148	152¼
" Mij Expl. St. Sp.		110	126	115	116	114	116	116	118½
" Ned. Centraal Spoorw. Mij.		38¼	61	43½	47⅜	44¼	47	45	47¼
" Ned. Ind. Sp. Mij.		142	157	142½	144	142¼	145½	142	144¾
" Amst Omnibus Mij.		175	199	189	190	190	190¼	186	198
Oblig. Nederl. Ind. Handelsb.	4	94½	97¼	95	»	»	»	92¾	93
" Stoomv. Mij Nederland.	4	96	98½	95	96	»	»	95¼	95½
" Mij Zeeland.	4½	100½	104	102	»	102	»	101½	102
" Holl. Spoorweg Mij.	4	100¾	102⅛	98¼	101	98¼	101	99½	100½
" Ned. Rijnspoorw. Mij.	4	99¾	102	99¼	100⅜	99½	100	100	100½
" Expl. St. Sp. Mij.	4	99¾	101½	99	99¾	99⅜	99 1/16	99½	»
" Centraal Sp. Mij (gest.)		65¼	78	73¼	77	72⅛	75⅜	72	74⅜
" Boxtel-Wesel le H.	5	73¼	77	49	»	»	»	»	»
" Gem. Crediet P. L.	3	94½	97	95	97	94	96	94½	95½
Paudbrieven Nat. Hyp. B.	4	99¼	101	99½	100	99¼	100	»	»
" " " "	4½	100½	103	102½	102¾	100	101⅜	100½	101½
België. Obligatiën.	2½	64¾	67¾	66¼	67⅜	66½	67¾	66	66½
Frankrijk. Bew. v. Inschr.	3	78	84½	78	»	»	»	»	»
Hongarije. Goudleening.	5	72¾	85	73	82½	76¼	80½	77	79½
" "	4	75¾	78⅜	69½	76½	70	73½	72	74⅜
Italie. Leening 1881.	5	83¼	89	81½	86½	80¼	85	82	88
Oostenrijk. Pap. rente M/N.	5	61⅛	67¼	59⅜	65¼	61	62¾	61⅜	62⅛
" Zilv. " J/J	5	62	68¼	61½	66¾	62⅜	64¼	62⅜	63 1/16
" Goudrente.	4	74	82¼	76¼	80	78	79 7/16	77½	78
Portugal. Buit. Schuld	3	51	54½	51⅜	54	51¼	53¼	52¼	52⅜
" " 1881	5	—	—	91¾	92¼	91	92¼	90⅜	91½
Pruissen. Oblig.	4	99⅜	101¾	99¼	»	99¼	»	100¼	100⅜
Rusland. Oblig Hope 1798.	5	97	100½	97	99¼	96¼	98¼	95⅛	97¼
" " 5de S. 1854.	5	56	61⅜	56	58¾	54½	56¾	53¼	56¼
" " 6 " 1855.	5	79¼	84¼	78	81 13/16	77⅜	80¾	76¼	78⅛
" " 1866 *f* 1000.	3	92¼	98¼	94⅜	97¼	93	96¾	91⅛	93⅛
" " 1873 £ 100.	5	87⅛	93 1/16	83 7/16	87 7/16	82⅜	86	81⅛	84
" " 1877 " 100.	5	90	95 1/16	87 1/16	90⅛	87	90¼	86⅛	88¼
" " 1860 " 100.	4½	84	89	83¼	86	82¾	84⅜	82¼	84½
" " 1875 " 100.	4½	78¼	85	76¼	79¼	75⅛	78¼	74 7/16	76⅛
" " 1867—1869.	4	75¼	80 1/16	74¾	78⅛	75⅛	76⅜	73 1/16	75 13/16
" " 1880.	4	69 1/16	73¼	66¼	69⅛	65 9/16	69	65 1/16	66 13/16
" " Oostersche L.2S.	5	54¼	59¼	54 7/16	56 9/16	53⅜	56 1/16	52⅛	54 13/16
Spanje. Buitenl. Seh.	1½	20¾	32¼	26¼	30 1/16	26¾	28	27¼	29 1/16
" Binnenl. "	1¼	19¾	31⅜	26½	30¼	25½	27⅛	26	27½
Turkije. Oblig. 1865.	5	9½	17½	10 13/16	13 9/16	10 1/16	11⅜	10¼	11½
" Spoorw. L. 3.	3	8 7/16	15¼	10	14 7/16	9⅛	11¼	10 1/16	11⅜
Egypte. Oblig. 1876.	4	69¼	80 1/16	62	72	62½	65¼	63⅞	68¼
" " "	5	90	99¾	87¼	92½	85	87½	»	»

Digitized by Google

OPGAVE *van de laagste en hoogste koersen aan de beurs te Amsterdam.*

			Aº 1881.		Januari 1882.		Febr. 1882.		Maart 1882.	
			L.	H.	L.	H.	L.	H.	L.	H.
Buit. Staatsf.	*Brazilie.* Oblig. 1865.	5	97	101¼	98¼	101½	99¼	100½	99¾	100½
	Columbia. "	4½	33¼	46½	29½	36¼	29¼	33¾	29¾	35⅛
	Mexico. " 1851.	3	18¾	28¼	19⅞	26 7/16	19 13/16	22½	20¼	23⅜
	" " 1864.	3	8 13/16	17½	11⅜	15½	11¼	13½	11 7/16	12¼
	Ecuador. "	1	12¾	24¾	12	15	14¼	15¼	»	»
	Venuzuela. " 1881.	3	36 7/16	40¼	37	39¼	35¼	38¼	36½	37⅞
	Peru. " 1870.	6	15¾	26½	16½	21	16	17½	15¾	16⅜
	" " 1872.	5	12½	22¼	12¾	15¾	12	14	11¼	12¾
Buitenlandsche fondsen Divers.	*Duitschland.* Aand. Rijksbank		144	155	147 7/16	148	146¼	147¼	147¼	147¾
	Oostenrijk. " O. H. bank		115	124	113	124½	114	118	114¼	116¼
	Rusland. Pandbr. Hyp. bank.	5	78	82¼	76	81	77	79¾	74	76¼
	Hongarije. Oblig. Tiszisz Sp.	5	85¼	83½	84¼	86½	83¼	85¼	83	84¾
	Italie. " Zuid It. Sp.	3	50 7/16	54½	49⅝	52	49¼	50 1/16	50 1/16	51½
	Oostenrijk. " Fr. Oost. Sp.	3	70½	75	69	72	70¼	72	70¾	72¼
	Polen. Aand. Warschaw Weenen Sp.		72	96	67	73¼	67	71¾	64¼	69¼
	Rusland. Aand. Gr. Spwg Mij.	5	124½	134½	124¼	128	122	125¼	119 5/16	124½
	Hyp. Oblig dito	4½	90 5/16	96¼	91	93¾	89¾	91¼	89¼	90¾
	Aand. Baltische Sp.	3	50¾	57¼	49¾	51¼	49¾	51	46¼	50¾
	Oblig. Brest Grajewo	5	93¼	99¾	96⅞	98¼	94¼	96	94¾	95¾
	" Charkow Azow.	5	88	94¾	87¼	91¼	86¼	89¼	84¾	87¾
	" Iwang Dombr.	4½	82¾	83¾	82¼	84	79¼	84	78	79½
	" Jelez-Griasi.	5	85¼	91	86	89	87	88	82	88¾
	" Jelez-Orel.	5	88	94¼	89	91¾	87	90¼	86¼	89¼
	" Losowo-Sewast.	5	82½	88	81¼	85	80¼	83¼	79¾	81½
	Aand. Morsch.-Syzran	5	60	77¼	63½	68	62	66½	60	63¼
	Oblig Moscow-Jaroslow	5	98	101¾	99¼	101¼	99¼	100½	98¾	99½
	" Moscow-Kursk.	6	101¾	103¼	100½	102	101	101¾	100¾	102½
	" Moscow-Smolensk.	5	89¼	95¼	91½	93¼	91¼	92¼	88	90¼
	" Orel-Vitebsk.	5	87 29/16	94	87¾	91¼	86¾	90	85¾	88¼
	" Poti-Tiflis *f* 1000	5	88¼	94	89	91¾	86¼	90	85¾	89
	Aand Riaschk-Wiasma.	5	60	78	62¼	66½	61¾	65¼	59¼	63¼
	" Zuid-West. Spw.	5	58	64¾	57	60¼	55¾	59 5/16	55¾	57¾
Ver. Staten Amerika Spoorwegfondsen.	Aand. Buffalo Pittsburg.		38¾	46¼	36½	41½	29	38	31	36¾
	" Centr. Pacific.		85¾	102¾	86 1/16	94	87	91¼	86¾	92¼
	" Canada Southern		51	88¾	50¾	55½	46⅝	54	45¾	54¾
	" Chic. N. Western P.		133	146¼	135	139¼	136	142	139	142½
	" Denver Rio Grande.		68¾	87¾	66¾	76¼	59¾	72	53¼	67
	" Illinois Central.		126	144¼	128¾	136¼	134	137½	133¼	137
	" St Louis N. Orleans.		75½	88	78½	81¼	72¾	82½	73	78
	" Michigan Central.		84	132	83	88	78	86	78¾	86½
	" Miss. Kansas T.		35	54¾	34¾	38¼	28¾	37	27 13/16	35⅞
	" New-York L. Erie.		40	52¼	38¼	42¼	35¼	40	34¾	38¼
	" dito P.		—	—	—	—	71	78¼	70	78
	" N. Y. Ontario.		26	39¼	24 11/16	28¼	23	26¾	22¼	28¾
	" Paul-Manitoba		87½	115½	110	115	107¼	113½	110	121
	" Wabash St. L. Pac.		66½	99¼	64	70	53	67	55¾	62¾
	Oblig. Central Pacific.	6	112	116	111¾	113½	110¾	112¼	111	112¼
	" dito C. & O.	6	102¼	110	102¾	105¼	102¾	103¼	102¼	103½
	" dito J. V.	6	107½	111½	105½	108¼	106	107¼	106½	107½
	" Chicago & Atlantic.	6	98¼	101 5/16	97½	100¼	95½	99¼	96	98¾
	" Chicago N. W. Union	7	115¼	122	115¾	118¾	114 13/16	116½	115	116⅜
	" dito Madison Ext.	7	117½	125¼	117⅜	121¾	117¼	119½	118¾	120
	" dito Winona St. Peter.	7	117	124¾	118¼	121¼	117	119	117¾	119¾
	" Denver Rio Gr.	7	110	119¼	110½	113¼	108	112¾	108¾	111
	" dito Gec.	7	101	117¾	102½	105 9/16	98¼	104	98¾	102
	" Miss. Kansas T.	7	103	109¾	103	104⅜	100	104	101	103¾
	" dito Inc. Bd.		65¾	89¼	67½	73	58¼	69¼	58	69¾
	" N.-Y. Pens & Ohio.	6	100¾	109½	100	104¼	97¾	102	98¾	101
	" Paul Manitoba.	7	107	113¼	109	111¼	105	109¼	106¼	108⅜
	" South Pacific.	6	101¼	105¾	100⅜	102¼	100	101⅜	101¼	102¼
	Oblig. Union Pacific.	6	111¾	117¼	113	114¼	111½	113½	112	113¼
	" " Collateral.	6	105½	110½	106¾	108¼	105	107⅛	105	106¾

Digitized by Google

OVERZICHT DER GELD- EN FONDSENMARKT JANUARI—MAART 1882.

BANKCIJFERS, ENZ.

NEDERLANDSCHE BANK (millioenen guldens.)

	Discontorekening.				Beleeningrekening.				Munt.			Mm.	Bb. in circ.	R.-C. saldo's	Surplus dekking
	Hoofdb.	Bijb.	Agentsch.	Totaal.	Hoofdb.	Bijb.	Agentsch.	Totaal.	Goud.	Zilver enz.	Totaal.	Goud.			
7 Jan.	35.2	10.6	24.8	70.6	16.1	2.7	27.7	46.5	18.4	88.3	106.7	0.10	199.2	6.6	24.5
14 „	32.1	9.6	24.7	66.4	15.9	2.7	27.5	46.1	18.9	88.4	107.3	0.13	198.6	3.0	26.8
21 „	32.9	8.8	23.7	65.4	18.1	2.7	27.1	47.9	18.9	88.6	107.5	0.17	199.0	3.7	26.6
28 „	30.1	7.4	23.2	61.3	19.9	2.8	26.6	49.3	17.2	88.9	106.1	—	195.3	3.2	26.7
4 Febr.	32.6	6.8	23.5	62.9	20.1	2.8	26.7	49.6	13.9	88.8	102.7	—	193.4	3.5	24.0
11 „	31.7	6.3	23.2	61.2	20.5	2.8	26.0	49.3	11.7	89.1	100.8	—	184.6	8.1	23.7
18 „	30.3	5.8	23.1	59.2	17.9	2.8	26.2	46.9	8.0	89.7	97.7	—	179.4	5.6	23.7
25 „	27.3	5.6	22.3	55.2	17.5	2.8	26.2	46.5	8.0	90.1	98.1	—	177.6	3.3	25.8
4 Maart.	27.5	6.1	22.2	55.8	16.8	2.6	26.2	45.6	8.0	90.3	98.3	—	178.6	2.2	26.0
11 „	25.4	6.8	22.4	54.6	16.7	2.6	26.1	45.4	8.2	90.5	98.7	—	175.7	4.0	26.9
18 „	23.7	6.5	21.8	52.0	16.7	2.6	25.8	45.1	8.5	90.8	99.3	—	174.3	3.1	28.3
25 „	23.7	6.3	21.3	51.3	16.4	2.6	25.7	44.7	8.5	91.7	100.2	0.01	174.0	3.2	29.3
1 April.	25.9	6.3	21.7	53.9	18.6	2.7	25.8	47.1	9.0	91.7	100.7	0.09	175 5	7.3	27.6

Digitized by Google

Rentekoersen: NEDERLANDSCHE BANK.

	sedert 29 Nov. 1881.	30 Januarij.
Disconto:		
Wissels	4½	5
Gouv.-wissels	3½	4
Promessen	5	5½
Beleening:		
Binn. fondsen	4½	5
Buit. „	5½	6
Goederen	4½	5

Ter openbare markt.

	Jan. L.	Jan. H.	Febr. L.	Febr. H.	Maart. L	Maart. H.
Disconto-koers	4½	5	4½	5	4½	5
Prolongatie-koers	4	7	5	6½	5	5½
Wisselkoersen.						
Kort Londen	12.05	12.13½	12.12½	12.14½	12.06	12.13
„ Parijs	47.80	48.27½	48 —	48.27½	47.77½	48.02½
„ Duitschland	59.—	59.30	59.—	59.20	58.85	59.30

ENGELSCHE BANK (mill. pd. sterling.)

	Bill. in circ.	Munt en mun.	Saldo's r. c. Gouvrt.	Saldo's r. c. Partic.	Port. bank. dept Gouv. sec.	Port. bank. dept Div. sec.	Beschikb. in bank. dept.	Disc. koers Bank.	Disc. koers 3/m bank wissels opb. mkt.	Dep. rent banken.
4 Jan.	26.16	20.24	6.26	24.85	13.23	26.00	9.83	5	4⅛	3½
11 „	25.93	20.26	4.29	24.73	14.81	22.29	10.07	„	4 3/16	„
18 „	25.44	20.54	3.94	24.61	13.66	22.21	10.85	„	4	„
25 „	25.17	20.40	4.23	23.74	12.71	22.43	10.97	„	4 9/16	„
								30 Jan.		
1 Febr.	25.34	18.77	5.17	24.06	12.51	25.76	9.17	6	5 9/16	4
8 „	25.11	19.30	6.80	22.93	12.51	25.54	9.93	„	5 9/16	„
15 „	24.73	20.73	7.75	23.24	13.13	24.38	11.74	„	4⅞	„
22 „	24.53	21.20	8.66	23.31	13.13	24.65	12.41	„		
								23 Febr.		
								5	4½	3½
1 Mrt.	25.01	21.78	9.13	23.85	13.13	25.88	12.51	„	4 5/16	„
8 „	24.82	22.29	9.81	22.87	13.29	24.70	13.21	„		
								9 Maart.		
								4	3 9/16	3
15 „	24.59	23.17	9.79	23.73	13.29	24.49	14.33	„	3 5/16	„
22 „	24.59	23.96	9.18	23.69	13.29	23.04	15.11	„		
								23 Maart.		
								3	2⅜	2
29 „	25.16	24.08	10.07	24.04	13.39	24.61	14.66	„	2½	„

Digitized by Google

Fransche Bank (mill. francs.)

	Disc.	Bel.	Munt en mm. Goud.	Munt en mm. Zilver.	Bill. in circ.	Saldo's r.-c. Gouvt.	Saldo's r.-c. part.	Discontokoers. Bank.	Discontokoers. Op. m
5 Jan.	1411	407	648	1150	2881	328	508	5	$4\frac{15}{16}$
12 „	1413	397	647	1144	2885	309	503	„	$4\frac{15}{16}$
19 „	1407	400	663	1145	2855	319	550	„	5
26 „	1519	406	686	1149	2852	418	568	„	—
2 Febr.	1646	428	729	1146	2877	459	684	„	—
9 „	1701	421	806	1133	2838	338	937	„	$4\frac{1}{4}$
16 „	1609	408	816	1127	2877	326	902	„	$3\frac{3}{4}$
								23 Febr.	
23 „	1550	395	825	1132	2775	299	890	$4\frac{1}{2}$	$2\frac{3}{4}$ à $3\frac{1}{2}$
								2 Maart.	
2 Maart.	1444	396	832	1133	2774	291	806	4	$2\frac{3}{4}$ à $3\frac{1}{4}$
9 „	1340	381	841	1133	2722	351	699	„	3
16 „	1248	373	848	1138	2687	343	664	„	3
23 „	1206	360	860	1142	2644	353	669	„	$2\frac{3}{4}$
								24 Maart.	
30 „	1202	366	863	1147	2666	378	624	$3\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{8}$

Duitsche Rijksbank (mill. mark.)

	Disc.	Bel.	Munt en mm.	Bb. in circ.	Saldo's r. c. en zicht dep.	Discontokoers. Bank.	Discontokoers. Openb. m.
7 Jan.	427	78	516	826	152	5	$4\frac{1}{2}$
15 „	403	55	523	788	145	„	$4\frac{1}{2}$
23 „	375	53	538	755	157	„	$4\frac{3}{8}$
31 „	397	77	534	757	209	„	$4\frac{1}{2}$
						1 Febr.	
						6	
7 Febr.	371	55	531	717	189	„	$4\frac{1}{2}$
15 „	328	46	540	690	166	„	$3\frac{3}{4}$
						18 Febr.	
						5	
23 „	315	44	548	672	175	„	$3\frac{3}{4}$
28 „	304	51	553	683	171	„	$3\frac{3}{4}$
						3 Maart.	
7 Maart.	296	47	558	675	170	$4\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{4}$
						10 Maart.	
						4	
15 „	292	43	564	668	183	„	$4\frac{1}{8}$
23 „	298	41	567	669	192	„	3
31 „	354	66	550	768	164	„	$3\frac{1}{4}$

Digitized by Google

Belgische Bank (mill. francs).

	Portefeuille Binn. pap.	Papier op Buitenl.	Munt & mm.	Bb. in circ.	Saldo's r.-c. Gouv.	parte.	Discontokoers. Bank	Op mkt.
5 Jan.	259	38	100	349	33	34	5	$4\frac{15}{16}$
12 „	261	36	96	355	30	29	„	$4\frac{7}{8}$
19 „	265	33	97	351	32	32	„	$4\frac{7}{8}$
							23 Jan. 6	
26 „	266	31	93	346	29	34	„	$5\frac{3}{4}$
2 Febr.	272	23	106	345	34	35	„	6 à 8
							9 Febr.	
9 „	268	26	104	340	47	31	5	5
16 „	257	26	106	333	42	31	„	$4\frac{3}{4}$
							23 Febr	
23 „	251	22	106	330	36	32	$4\frac{1}{2}$	$4\frac{3}{8}$
2 Maart.	244	22	109	328	34	34	„	$4\frac{1}{4}$
9 „	242	24	107	330	30	33	„	$4\frac{1}{8}$
16 „	233	26	107	327	25	33	„	„
23 „	235	26	107	327	26	35	„	4
							25 Maart. 4	
30 „	249	26	106	335	24	44	„	$3\frac{3}{4}$

Amerika. New-Yorkercity Clearing House Banken (mill. dollars).

	Discontos en voorschott.	Specie.	St. pap. geld	Deposito's.	Bb. in circ.	Surpl. of Def. dekk. t. verpl. reserve.	Rente bel. op div. fondsen.
1 Jan.	319.1	61.5	16.6	299.5	20.2	S 3.31	5 à 6
14 „	319.5	66.5	17.5	307.4	20.1	„ 7.25	4 à 6
21 „	321.0	68.7	18.9	311.9	20.0	„ 9.67	3 à 6
28 „	322.9	68.3	19.7	316.1	20.0	„ 9.10	3 à 5
4 Febr.	328.8	66.6	18.8	316.3	20.0	„ 6.38	6 + $\frac{1}{32}$
							4 à 6
							5 à 6
11 „	327.9	63.2	18.4	310.6	19.9	„ 4.05	3 à 6
18 „	328.6	59.4	18.0	305.8	19.9	„ 1.07	3 à 6 + $\frac{1}{32}$
25 „	325.0	55.7	17.2	297.7	20.0	D 1.43	4 à 6 + $\frac{1}{8}$
4 Maart.	320.6	53.2	16.7	290.6	20.0	„ 2.61	5 à 6 + $\frac{1}{16}$
11 „	313.7	55.8	16.3	286.0	19.9	S 0.68	5 à 6
18 „	312.3	58.5	16.3	287.1	20.0	„ 3.15	4 à 6
25 „	311.2	58.6	16.1	285.6	20.0	„ 3.33	4 à 6

Digitized by Google

DE PARIJSCHE BEURS-CRISIS.

De gebeurtenissen, in den aanvang dezes jaars ter Parijsche beurs voorgevallen, hebben op de algemeene geldmarkt en op alle fondsenmarkten zoo grooten invloed uitgeoefend, dat wij voor alles deze in herinnering moeten brengen.

Sedert geruimen tijd reeds had de fondsenmarkt te Parijs in eene buitengewoon opgewekte en willige stemming verkeerd. Inzonderheid die fondsen, welker rendement wisselvallig is, de aandeelen in banken en verdere financieele instellingen, in spoorwegen enz., waren gaandeweg op een geheel gewijzigd koers-niveau gebracht. Achtte men vroeger dat het aléa, altoos aan dergelijke fondsen verbonden, door eene hoogere rentabiliteit vergoed moest worden, langzamerhand had een zoo gunstige opvatting van alle zaken post gevat, dat in vele gevallen eene geheel tegenovergestelde verhouding was ontstaan. Tevens had de kring van deelnemers aan de beursoperatien zich hoe langer zoo meer uitgebreid; het groote, eigenlijk buiten de beurs staande, publiek werd door de aanhoudende willigte hoe langer zoo meer aangetrokken en bewogen zich in beurszaken te mengen. Maar naarmate het aantal speculanten toenam, was het kaliber eer verminderende dan verbeterende. Menige kapitalist daarentegen, menige bankier of bankinstelling insgelijks, vond in de groote prijsverheffingen een reden om zich van vele fondsen te ontdoen. Van daar naast de rijzing een aanzienlijk déclassement van fondsen en een overgang van deze uit handen dergenen, die ze in portefeuille hielden, in handen derzulken, die ze moesten laten reporteeren. Het gevaar, aan eene opdrijving van prijzen verbonden, is onder zulke omstandigheden dubbel groot, daar de aldus opereerende koopers voor het doorzetten hunner speculatien afhankelijk zijn van den goeden wil der geldgevers.

Dit bleek ook thans weder. Bij gelegenheid der liquidatie van einde December hadden alle posities nog weder gereporteerd kunnen worden, maar de koopers hadden zich zeer bezwarende voorwaarden moeten getroosten. De prolongatie-koersen, sedert geruimen tijd onder den invloed der steeds toenemende speculatieve inkoopen rijzende, stegen op een geheel abnormale hoogte; er werd gereedelijk een koers betaald, die gelijk stond met een rente van 12 à 20 pCt. Dit was een bewijs van groote zwakte van de zijde der koopers. Vele geldgevers begonnen nu bevreesd te worden voor hunne engagementen. De haussiers deden onmiddelijk na

Digitized by Google

afloop der liquidatie nog eene poging om den eigenlijken toestand te verbloemen door eene vernieuwde rijzing te provoceeren. Het mocht niet baten. De makelaars vingen aan hunne clienten tot realisatiën te dwingen. En wat door velen, buiten de beweging staande beoordeelaars, sedert lang gevreesd was, bleek thans juist te zijn. Er was zooveel op speculatie gekocht en de prijzen waren zoo opgedreven, dat, op het oogenblik dat de haussiers zouden gaan réaliseeren, zij niet op eenmaal afnemers konden vinden en in geen geval op andere dan zeer verlaagde prijzen. Een débacle moest onder zulke omstandigheden van zelve volgen. Lyon, waar men nog veel meer gezondigd had dan te Parijs, gaf het sein. Toen de medio Januari liquidatie aanbrak, bracht deze de Lyonsche beurs in volslagen déroute. Het meest leden de lokale speculatiefondsen dier markt, maar ook in verschillende hoofdfondsen van de Parijsche beurs was Lyon sterk geengageerd, en wat deze aanging ondervond Parijs ten volle den direkten terugslag der voorvallen te Lyon, bovendien was de indirecte invloed hoogst gevoelig.

Toch hield Parijs zich bij de medio-Januari liquidatie aanvankelijk nog betrekkelijk goed. Inzonderheid bleef de prijs van het fonds, waarop aller aandacht in de eerste plaats gevestigd was, de aandeelen Union Générale, op een slechts weinig verlaagd standpunt. Einde December 1881 golden ze fr. 3200, begin Januari 3040, den 16den Januari was de koers nog 2725. Maar het bleek weldra dat de medio compensatie-koersen kunstmatig hoog gehouden waren. De eigenlijke zuivering der markt was nog slechts aangevangen, alles behalve voltooid. Toch moest die voortgezet worden. De geldgevers hadden medegewerkt om de zuivering zooveel doenlijk geleidelijk plaats te doen vinden, maar de posities konden toch niet gehandhaafd worden, en ook reeds de te betalen verschillen gaven tot allerlei verkoopen aanleiding. En nu maakte ook de daling der aandeelen Union Générale verdere en aanzienlijke vorderingen; reeds den 19den Januari golden ze nog slechts fr. 1400. Men heeft later vernomen, dat de Maatschappij zelve in de medio rescontre 21000 aandeelen had opgenomen en in de volgende dagen nog 30000 aandeelen bijkocht. Het mocht haar niet baten, de stroom was niet meer te keeren; de illusie eenmaal verstoord zijnde, was er niemand die de aandeelen niet nog altoos ver boven hunne waarde betaald achtte.

Maar erger dan dat. Konden de aankoopen der Union Générale van hare eigen aandeelen de markt toch niet ophouden, de toe-

Digitized by Google

stand der maatschappij zelve, die reeds te voren ver van gunstig geweest moet zijn, werd dientengevolge hopeloos. Haar crediet werd aanstonds ernstig geschokt en deposito's werden opgevraagd. Bontoux wendde zich tot eenige andere financieele instellingen om hulp, en men stelde hem in staat aan de betalingen van den dag te voldoen. Maar een verder onderzoek naar den toestand der maatschappij leidde tot hoogst ongunstige resultaten. De Union Générale moest in de liquidatie van einde Januari 40 millioen aan het parquet der agents betalen; daarentegen had zij wel is waar later 110 millioen van de coulisse te ontvangen voor verkochte nieuwe aandeelen, doch de geheele uitgifte der nieuwe aandeelen liep nu gevaar van geroyeerd te worden. Het bleek onmogelijk de maatschappij te redden. Den 30sten Januari staakte zij hare betalingen en den 2den Februari werd zij failliet verklaard.

De val der Union Générale moest noodwendig de algemeene moeilijkheden zeer vermeerderen. In de eerste plaats werd het parquet der agents daardoor ernstig getroffen. Het was van het aller grootste belang dezen in staat te stellen aan hunne engagementen te voldoen, niettegenstaande gemelde 40 millioen nu onbetaald zouden blijven. De Agents verklaarden zich voor alle te betalen verschillen solidair aansprakelijk. Door een combinatie van de eerste bankiers en banken, aan welker hoofd het huis Rothschild en de Banque de Paris et des Pays-Bas stonden, werd nu aan de agents een krediet geopend van 80 millioen, waartegen — voor zooveel daarvan gebruik gemaakt zou behoeven te worden — het parquet 5 pCts. successivelijk aftelossen schuldbekentenissen zou afgeven. Dezelfde bankiers en banken verstonden zich tevens om, door aanzienlijke geldverstrekkingen aan de coulisse ook deze in staat te stellen de moeilijkheden van de liquidatie van einde Januari te boven te komen.

Tengevolge dezer maatregelen liep de gevreesde liquidatie zeer goed af. En bovendien had het krachtig optreden der groote bankiers en banken een hoogst gunstigen en kalmeerenden invloed op de algemeene stemming uitgeoefend.

Op de verlaagde prijzen van alle fondsen kwamen weldra hoe langer zoo meer de kapitalisten aanzienlijke kontante inkoopen bewerkstelligen. Ook voor buitenlandsche rekening werd nu vrij wat fonds opgenomen. Daardoor kon de werkelijke afwikkeling der loopende speculaties gaandeweg groote vorderingen maken. Gedurende de geheele maand Februari was men aan het parquet der agents daarmede nog bezig. Maar na het einde van deze maand

Digitized by Google

kan de Parijsche markt geacht worden weder tot haren normalen toestand teruggekeerd te zijn.

En ten slotte kan men slechts verbaasd staan, dat een zoo geduchte beurs-crisis, als deze een oogenblik dreigde te worden, zoo spoedig voorbij is gegaan en zoo weinig blijvende sporen heeft nagelaten. Zeker, aanzienlijke verliezen zijn geleden, bepaaldelijk onder het publiek dat niet tot de beurs behoort; ook vier van de zestig Parijsche agents hebben aan hunne verplichtingen — tegenover derden door het parquet overgenomen — niet kunnen voldoen, ten gevolge waarvan hunne charges verkocht en in andere handen overgegaan zijn; maar overigens is de Parijsche beurs dezelfde gebleven die ze was, en nooit beter dan door deze crisis is de groote kracht gebleken van hare eerste bankiers en banken en hare groote kapitaalskracht in het algemeen.

Dat intusschen ook hier en daar zwakke zijden van de fransche toestanden zijn bloot gekomen, valt zeker niet te loochenen. Het zoude ons evenwel te ver leiden daarbij thans nader stil te staan.

DE GELDMARKT.

De Parijsche beurs-crisis legde natuurlijk aan alle fransche bankiers, banken, enz. de noodzakelijkheid op, om zooveel mogelijk hunne beschikbare geldmiddelen te vermeerderen. Aanzienlijke sommen moesten ter beschikking der beurs gesteld worden, een ieder wilde zooveel mogelijk op alle eventualiteiten voorbereid zijn — inzonderheid de banken, die groote deposito's hebben, moesten dientengevolge veel kas maken — en eindelijk wilde ook menigeen zooveel mogelijk van de daling gebruik maken tot het doen van voordeelige inkoopen. In de eerste plaats werden dientengevolge de in het buitenland beschikbare sommen zooveel mogelijk opgevorderd en creëerde men zich daar verdere ressources door verkoopen van internationale waarden. Voorts nam de kredietvraag bij de Fransche Bank aanzienlijk toe. Maar niet alleen voor fransche rekening zelf waren remises op Parijs op alle buitenlandsche plaatsen gezocht, ook werd van verschillende plaatsen geld naar Parijs overgemaakt ten einde daar van de plaatselijke omstandigheden partij te trekken.

Het gevolg was dat de Fransche Bank hare disconto-portefeuille van begin Januari tot in de eerste dagen van Februari met p. m. 300 millioen zag toenemen, maar tevens haar goudvoorraad met meer dan 150 millioen vermeerderde. Hoezeer voorbehoedsmiddelen

Digitized by Google

in deze een rol speelden, blijkt daaruit, dat tevens de particuliere R. C. saldo's bij de Bank van 500 op ruim 900 millioen stegen, terwijl de billetten-circulatie het enorme cijfer van bijkans 2900 millioen bereikte.

Eerst na de rescontre van medio Februari kwam in dezen stand van zaken verandering. Week aan week droegen nu de bankstaten de sporen der toenemende ontspanning van den toestand. De particuliere R. C. saldos daalden gaandeweg op p. m. 600 millioen, de billetten in circulatie op p. m. 2650 millioen, en de discontoportefeuille ging terug op een bedrag van p. m. 1200 millioen, zegge op een cijfer dat nog ca 200 millioen lager is dan dat van begin Januari.

Ook dit verschijnsel heeft niets ongewoons. Zoodra de buitengewone vraag naar geld zijn reden van zijn verloren had, moesten de opgezamelde middelen groote ruimte veroorzaken. De Bank heeft dan ook den discontokoers, dien zij in de crisis op 5 pCt. handhaafde, achtereenvolgens op 4½, 4 en 3½ pCt. kunnen verlagen, en terwijl een tijd lang er geen mogelijkheid bestond om buiten de Bank discontos aan te brengen, is de discontokoers ter openbare markt, die vóór de crisis geruimen tijd lang niet beneden de bankkoers stond, laatstelijk weder merkelijk lager geweest.

De buitenlandsche markten, die het eerst den invloed ondervonden van de vraag naar geld voor Parijs, waren Londen en Brussel.

De Engelsche Bank zag tusschen 18 Januari en 1 Februari haren goudvoorraad door wegvloeiing naar het buitenland — hoofdzakelijk naar Parijs — met 2.345.000 pd. st. verminderen, waartegenover intusschen een toestrooming van goud uit het binnenland ten bedrage van 568.000 pd. st. stond. De goudvoorraad der Bank was daardoor beneden de 19 millioen pd. st. gevallen, hare reserve op weinig meer dan 9 millioen gedaald. De Bank verhoogde dientengevolge haren discontokoers, den 30n Januari, tot 6 pCt. Dit deed de goudstroom, wat de Engelsche markt aangaat, omslaan. Voor het einde van Februari was bij de Bank weder 2.086.000 pd. st. goud uit het buitenland ingekomen, terwijl tevens uit het binnenland haar andermaal 921.000 pd. st. toestroomde. De Reserve was den 1n Maart weder tot 12¼ millioen geklommen. Ook sedert bleef de goudvoorraad der Bank toenemen, waardoor die einde Maart tot 24 millioen pd. gestegen was. De Bank kon dientengevolge den discontokoers langzamerhand weder verlagen en ten slotte, 23 Maart, zelfs op 3 pCt. brengen.

Tot de vermeerdering van den goudvoorraad der Engelsche Bank

Digitized by Google

uit het buitenland droegen niet het minst de gouduitvoeren uit ons land bij, maar inzonderheid was het Amerika dat daarvan den last droeg en dat alzoo indirekt den terugslag der Parijsche crisis ondervond.

Voor Belgie bestonden twee redenen om te duchten, dat de geldmarkt aldaar bijzonder onder de Parijsche gebeurtenissen lijden zou. Eerstens de nauwe verbindingen tusschen Brussel en Parijs, tweedens het feit, dat van nergens uit goedkooper dan van daar specie naar Frankrijk verzonden kan worden. De Belgische Bank zag zich dan ook genoodzaakt tot buitengewone maatregelen over te gaan ter verdediging van haren speciévoorraad. Alreeds den 23e Januari verhoogde zij den discontokoers tot 6 pCt. Dit bleek echter niet voldoende. Vier dagen later volgde voor wissels uit het buitenland getrokken eene nieuwe verhooging tot 7 en den 30n Januari voor hetzelfde papier nog eens tot 9 pCt. Daardoor en doordat zij hare portefeuille van papier op het buitenland van 38 tot 23 millioen verminderde, slaagde de Bank er in den voorraad munt en muntmateriaal, die van 100 op 93 millioen teruggegaan was, weder tot 106 millioen op te voeren. Den 4n Februari kon zij den discontokoers voor papier uit het buitenland getrokken weder op 7 pCt. terugbrengen en den 9n Februari tot eene algemeene verlaging van den koers tot 5 pCt. overgaan.

Bij de Nederlandsche Bank begon de wegstrooming van het goud eerst na den 21sten Januari, maar duurde die, niettegenstaande de Bank den 30sten Januari hare geldkoersen algemeen met ½ pCt verhoogde, tot medio Februari voort. In het geheel verloor de Bank p. m. 11 millioen goud.

Ook de Duitsche Rijksbank ging tot disconto-verhooging over; den 1sten Februari bracht zij den koers van disconto op 6, die van Beleening op 7 pCt. Het gold hier echter slechts een voorzorgsmaatregel ter voorkoming van goud-uitvoeren.

Als gezegd beliep de vermindering van den goudvoorraad der Nederlandsche Bank een totaal bedrag van *f* 11.000.000. De voorraad gouden munt verminderde van 18,9 millioen op 8 millioen en *f* 170.000 gouden muntmateriaal werden evenzeer aan de Bank ontnomen. Opmerkelijk is het dat voor het geheele bedrag de contrapost gevonden wordt in vermindering der billetten-circulatie. Deze ging zelfs van 199 tot 179 millioen terug, zijnde in hetzelfde tijdsverloop ook het opereerend kapitaal der Bank met ruim 7 millioen verminderd; de R. C. saldo's daarentegen met 2 millioen vermeerderd. Tevens vermeerderde de zilvervoorraad met 1 millioen.

Digitized by Google

Ter juiste beoordeeling van dezen loop van zaken dient evenwel opgemerkt te worden, dat de vermindering van het opereerend kapitaal der Bank in dezen tijd van het jaar gewoonlijk grooter is, dan thans het geval was. Het feit blijft intusschen bestaan, dat voor het oogenblik èn de billetten-circulatie der Bank, èn haar totaal-voorraad munt en muntmateriaal bijzonder laag zijn. Als elders reeds opgemerkt (*) geeft dit reden te vertrouwen, dat eerlang ons wel weder goud van buiten zal toestroomen, veeleer althans als dat nog verdere gouduitvoeren thans te duchten zouden zijn. Wij kunnen ons overigens betreffende dit onderwerp slechts refereeren aan het verder ter bedoelde plaatse dienaangaande geschrevene.

Bij de beoordeeling van den stand der rekeningen van de Nederlandsche Bank moet verder in het oog gehouden worden, dat, blijkens opgave van den minister van financien op den 1sten dezer, in het geheel aan schatkist-billetten in beleening was geplaatst een bedrag van *f* 4.500.000 en aan schatkistpromessen in omloop was een bedrag van *f* 7 000.000. Voor het zeer grooter deel zijn deze beide posten zeker bij de Nederlandsche Bank ondergebracht.

Tot overname der *f* 7.000.000 schatkistpromessen werd den 3den Februari de inschrijving geopend bij het agentschap van het ministerie van financien te Amsterdam. Ingeschreven werd voor een totaal bedrag van *f* 12.670.000. De toewijzing der 7 millioen geschiedde tot een discontokoers variëerende tusschen $3\frac{8}{16}$ en $4\frac{5}{16}$ pCt., voor het totaal uitkomende op $4\frac{3}{16}\frac{5}{5}$. De bank-discontokoers voor gouvernements papier was destijds 4 pCt., maar, als bekend', vereischte het papier nog eene teekening om bij de Bank ondergebracht te kunnen worden.

Wij meenen dat deze eerste uitgifte van schatkist-*promessen* slechts reden kan geven van tevredenheid, dat tot het uitgeven van vlottende schuld onder dezen vorm besloten is. Men moet niet vergeten, dat de gewone discontokoers tijdens de uitgifte 5 pCt. bedroeg en aan de openbare markt minstens $4\frac{3}{4}$, aldaar toen echter zeer weinig geld was; voorts dat in die dagen er veel meer kans bestond op verdere disconto-verhooging dan op disconto-verlaging. Intusschen behoefden zij, die de promessen slechts wilden nemen om ze onmiddellijk weder bij de Bank over te plaatsen, die de operatie slechts als een commissie-

(*) Zie in ditzelfde nr van de Economist «de Muntquaestie», aldaar bl. 426.

Digitized by Google

zaak behandelden, voor geen disconto-verhooging beducht te zijn. De Nederlandsche Bank had namelijk verklaard, onder alle omstandigheden deze gouvernements-promessen onmiddellijk na de toewijzing te zullen aannemen tot den discontokoers van den dag der inschrijving. Ook verder bij de betaling nam de Bank de noodige maatregelen om hun, die aldus de zaak behandeld hadden, de uitvoering zoo gemakkelijk mogelijk te maken. Beschouwt men de zaak als een zoodanige operatie, dan is het resultaat, dat de schatkist eene provisie heeft moeten betalen van dooréén $\frac{2}{10}$ per mille, of van hoogstens $\frac{1}{8}$ percent voor de plaatsing van hare 3/mds promessen.

De geldmarkt besprekende, mogen wij niet nalaten de jongste wijziging te gedenken der zegelwet, als voorgedragen door den tegenwoordigen minister van financien en reeds door de Tweede Kamer aangenomen; die wijziging namelijk, ten gevolge van welke het kassierspapier na 31 December e. k. aan een vast zegel van 5 cents onderworpen wordt.

Wij vreezen dat door deze bepaling een nadeel gesticht zal worden, veel grooter dan het geringe direkte voordeel dat de schatkist daarvan trekken zal.

Er is eene zekere onbillijkheid in deze toepassing der zegelwet; door het kassierspapier aan het zegel te onderwerpen wordt hij, die zijne betalingen over een kassier laat loopen, dubbel door de zegelwet belast. De onbillijkheid dezer belasting van het kassierspapier wordt nog vermeerderd doordat de bankbilletten vrijdom van zegel hebben.

Maar dat daargelaten. Op deze uitbreiding der zegelbelasting is volkomen toepasselijk de veroordeeling door professor Vissering in zijn „Handboek" uitgesproken, waar hij zegt „Maar vooral moeten deze belastingen afgekeurd worden, voor zoo verre zij op de omzettingen der goederen zelve drukken, en daarmede niet alleen de vrije beweging der kapitalen en hare vruchtbare aanwending bemoeijelijken, maar ook het geheele maatschappelijke verkeer belemmeren." De onderwerping van het kaspapier aan het zegelrecht, zij het dan ook slechts aan het zegel van 5 cents, zal onvermijdelijk *de vruchtbare aanwending der kapitalen bemoeilijken en het geheele maatschappelijke verkeer belemmeren*, daar het niet mogelijk is, dat de maatregel niet werkt in de richting der tegenwerking van de moderne kassierderij, waarvan de hoofdverdienste daarin bestaat, dat zij op volkomen solieden grondslag aanzienlijke

Digitized by Google

besparing veroorzaakt in het ruilmiddel en eene nuttige plaatsing bevordert der tijdelijk beschikbare kapitalen. Het groote belang dat daarin gelegen is ten eenre, de nadeelige invloed die daarop uitgeoefend wordt door onderwerping van het kassierspapier aan de zegelbelasting ten andre, zijn in het buitenland zoozeer erkend, dat dit geleid heeft tot vrijstelling van zegel van wat wij „kassierspapier" noemen o. a. in Frankrijk (voor tien jaar) bij de wet van 14 Juni 1865, in Belgie bij de wet van 20 Juni 1873, in Duitschland bij de wet van 10 Juni 1869.

De tegenwoordige minister van financien Baron van Lynden van Sandenburg meende intusschen de vrijstelling te moeten doen vervallen „omdat kassierspapier van quitantien en aanwijzingen van betaling niet of niet voldoende te onderscheiden is." En — terecht zeker, hoe onbegrijpelijk het ook is — kon hij zich in deze beroepen op hetgeen Mr. F. S. van Nierop onlangs over het onderwerp schreef. Met alle bescheidenheid wagen wij het echter hiertegen optemerken, dat die onderscheiding niet moeilijk is. Wel kan ons, in dit als in zoovele andere opzichten verouderd, wetboek van koophandel in deze den weg niet volkomen wijzen, maar geen man van de praktijk die de onderscheiding niet zeer goed zal weten te maken; en voorts ware het gemakkelijk geweest door eene omschrijving van het kassierspapier in de zegelwet zelve alle aanleiding tot misverstand weg te nemen. Men had slechts de Duitsche wet behoeven te volgen. Daar leest men:

„Vrij van zegel zijn echter, de als betalingsmiddel dienende, op zicht betaalbare plaatsaanwijzingen en cheques (dat is aanwijzingen op het credit van den afgever bij den bankier of de instelling die zijne betalingen bezorgt) als zij zonder accept blijven." (*)

En ongelukkigerwijze is deze opheffing der vrijstelling van de zegelbelasting in het wetsontwerp ter wijziging der zegelwet slechts aan den vooravond der openbare behandeling van het ontwerp door den minister daarin gevoegd. Bij het oorspronkelijke wetsontwerp was de vrijstelling gehandhaafd, en bij de behandeling hiervan in de afdeelingen der Tweede Kamer was, blijkens het Voorloopig Verslag dd. 28 Januari 1881, van geen

(*) Befreit von der Stempelabgabe sind jedoch:

die statt der Baarzahlung dienenden, auf Sicht zahlbahren Platzanweisungen und Checks (d. i. Anweisungen auf das Guthaben des Ausstellers bei dem die Zahlungen desselben besorgenden Bankhause oder Geldinstitute), wenn sie ohne Accept bleiben. "

Digitized by Google

enkele zijde eenig bezwaar tegen deze blijvende vrijstelling geopperd Het heeft daardoor aan onze kassiers-instellingen ten eenenmale aan de gelegenheid ontbroken tegen de opheffing der vrijstelling hunne bezwaren kenbaar te maken.

De zaak is nu echter voorloopig beslist. Het is immers te verwachten dat ook de Eerste Kamer het wetsontwerp zal aannemen, en bij het vele goede dat dit overigens bevat ware verwerping zelfs niet wenschelijk. Moge dan echter de eerste gelegenheid de beste aangegrepen worden, om op de gewraakte bepaling terug te komen.

Wij mochten hier in ieder geval de zaak — die bij alle belanghebbenden ten zeerste betreurd wordt — niet onvermeld laten.

DE FONDSENMARKT.

De groote daling der Parijsche beurs heeft zich aan alle Europeesche fondsenmarkten zeer sterk doen gevoelen. Het meest te Weenen, daar door den val der Union Générale groote posten Oostenrijksche staats- en spoorwegfondsen aan de markt kwamen, en ook verder tengevolge der positie door Bontoux in Oostenrijk ingenomen en zijner nauwe relatie met de regeering; voorts nog als een natuurlijk uitvloeisel der altoos groote gevoeligheid en bewegelijkheid der Weener markt. In sterke mate werden almede Londen en Brussel geimpressioneerd ten gevolge der nauwe verbindingen dier beurzen met de Parijsche markt. Daarbij liepen te Londen groote speculatien direct voor Parijsche rekening, en deze moesten thans geliquideerd worden.

Ook Amsterdam werd natuurlijk medegesleept. Dat is namelijk: de prijzen der internationale fondsen volgden de variatien der buitenlandsche markten. Maar wat aangaat de houding der Amsterdamsche plaats zelve, zoo was daar veeleer een geest van reactie tegen de van buiten ontvangen impulsie op te merken, dan dat men zich door deze liet medeslepen. Inzonderheid bleek dat bij die fondsen, waarvan de daling uitsluitend aan de financieele gebeurtenissen van den dag was toe te schrijven. Zoo b.v. werden hier kolossale posten obligatien Mexico opgenomen en dergelijke fondsen meer. Minder doortastend, met eenige huivering, ging men echter te werk wat aangaat die fondsen, bij welker daling ook andere oorzaken medewerkten.

Nevens de financieele gebeurtenissen in Parijs toch, waren er ook andere oorzaken van ontstemming der beurs aanwezig. In de

Digitized by Google

eerste plaats de opstand tegen het Oostenrijksch gezag in Bosnië en de Herzegowina en de bezorgdheid dat deze tot eene meer algemeene panslavistische beweging aanleiding zou kunnen geven. Voorts de verwikkelingen in Egypte en die in Tunis en de onzekerheid wat daaruit zou voortspruiten. Eindelijk in het algemeen de verhouding tusschen de groote mogendheden van Europa; blijkbaar was deze in den laatsten tijd niet onveranderd gebleven, en al was nergens bepaalde spanning op te merken, veel min bepaald oorlogsgevaar, zoo schenen toch de waarborgen van behoud van den Europeeschen vrede minder hecht.

Inzonderheid de kooplust voor Oostenrijksche fondsen en obligatien Hongarije alsmede voor de obligatien Egypte, die op de verlaagde prijzen zich veel sterker openbaarde dan in lang het geval was geweest, werd dientengevolge toch beperkt en herhaaldelijk door eene meer apathieke houding, zoo al niet door realisatien, afgewisseld. En vooral ook voor de Russische fondsen toonde onze markt gaandeweg minder kooplust, dan anders bij daling het geval is. De berichten en beschouwingen der buitenlandsche pers omtrent den stand van zaken in Rusland en de daaraan verbonden gevaren, aanvankelijk hier niet zeer geteld, begonnen langzamerhand toch meer opgemerkt te worden en ook plaatselijke verkoopen uit te lokken.

Wij hebben in Februari ll. opzettelijk op de hier bedoelde berichten de aandacht gevestigd. Wij blijven der meening toegedaan, dat men wel zal doen een gëopend oog te houden voor de verontrustende elementen in Rusland's toestand. Wel is juist in de allerlaatste dagen terwijl wij deze bladzijden schrijven, het bericht gekomen dat von Giers benoemd is tot opvolger van Gortschakoff; in welke gebeurtenis men, en zeker niet zonder reden, eene overwinning meent te mogen zien van de vrede-partij op de Ignatiefsche partij; daarnaast blijft echter ook het feit bestaan dat een Skobelef eigenlijk volstrekt niet gedésavoueerd is geworden. Van geen enkele zijde is ook tegengesproken dat de keizer van Rusland het behoud van den vrede wenscht; maar — zooals het Frankfurter Handelsblatt het voor eenige weken uitdrukte — wel dit beweerd, dat de angst der Russische staatslieden voor het Nihilismus en de panslavistische beweging den Europeeschen vrede in gevaar *kunnen* brengen. Waar zou het echter heen — zegt menigeen — indien men geen Russische fondsen zou koopen uit bezorgdheid voor al wat gebeuren *kan?* Het zij ons veroorloofd deze vraag met eene andere vraag te beantwoorden. Namelijk:

Digitized by Google

welke reden ter wereld bestaat er voor ons Hollanders ons geld te steken in de Russische staatsfondsen, in de staatsschuld van een land dat, zoowel wat de binnenlandsche organisatie, als wat de verhoudingen tegenover de omringende landen betreft, in een toestand van overgang en hervorming verkeert, een toestand daarbij zoo vol van ingewikkelde en onoverkomelijke moeilijkheden dat men, sedert hoe vele jaren nu niet reeds, telkens ronddraait in denzelfden cirkel, zonder dat het blijkt hoe men daaruit zal komen, ja, waarbij de moeilijkheden, wel verre van gaandeweg overkomen te worden, veeleer steeds nog toenemen. En waarbij ook dit niet vergeten moet worden, dat de financiëele gegoedheid en kracht van den Staat onder die langdurige moeilijkheden hoe langer zoo meer te lijden heeft. Het reeds daareven genoemde Frankfurter Handelsblatt in zijn „Börsenwoche" van 25 Maart ll. den stand van zaken in Rusland behandelende, schreef „das sind Zustände, die keinesfalls gestatten, russische Werthpapiere zu denjenigen zu rechnen, bei denen man „ruhig schlafen" kann." Wij kunnen dit oordeel slechts onderschrijven.

In ons vorig opstel konden wij omtrent het tegenwoordige totaalcijfer der Russische staatsschuld slechts tot eene approximatieve begrooting van p. m. 4000 millioen roebel komen. Eenige dagen later werd juist door een der Duitsche bladen eene opgave gedaan, die, naar daarbij geschreven werd, op officiëele gegevens berustte. Volgens deze was het totaalcijfer op 1 Januari 1881 Rb. 2,773,392,382 ongerekend:

de spoorweg-obligatien à	„	594,000,000
„ nicolaï- „ à	„	106,000,000
en 5 pCts bankbilletten Lg. à	„	100,000,000
alsmede vlottende bankschuld à	„	350,000,000
Alzoo t. z. . . .	Rb.	3,923,000,000

hetgeen gezegde begrooting tamelijk wel bevestigt.

Onder de fondsen die in Januari door de daling der Parijsche beurs sterk aangetast werden, behooren obligatien Spanje. Amsterdam maakte daarvan gebruik om, voor niet onaanzienlijke bedragen, dit tot op de hoogste prijzen toe in groote sommen verkochte fonds terug te nemen. Ongelukkigerwijze heeft intusschen de Spaansche regeering in de laatste maanden met hare conversieplannen niet op kunnen schieten. De houders van de binnenlandsche 1 pCts (uitgestelde 3 pCts) schuld hebben de conversie aangenomen, t. w. direkte (namelijk ingaande Juli 1883) en definitive verhooging der rente van 1¼ op 1¾ pCt., met over-

Digitized by Google

gang in een nieuw 4 pCts fonds. Daarop is aan de houders der buitenlandsche schuld door de Regeering gelijke regeling aangeboden; tegen pd. st. 100 oud fonds zou gegeven worden 43,15 pd. nieuwe 2 pCts. Maar te Londen is in eene vergadering van schuldhouders op aanraden van eenige leden der Council of Foreign Bondholders en van het Spaansche Comité dit voorstel verworpen. Men acht de thans aangeboden regeling der rentebetaling, gepaard met zoo aanzienlijke blijvende kapitaalsreductie, te bezwarend voor de schuldhouders. Op al wat daarbij van engelsche zijde gezegd, en in de dag- en weekbladen geschreven is, over het onrecht dat Spanje zijn schuldhouders weder wil aandoen, is, plaatst men zich op het standpunt van het recht, zeker niets af te dingen. Maar, onzes inziens, is dat niet het standpunt waarop de schuldhouders wel doen zich te stellen. Men staat tegenover een in gebreke gebleven debiteur, met wien men reeds is gaan transigeeren. Daarbij zou men nog kunnen opmerken, dat, zij althans die (in de jaren 1869—1873) deelnamen in nieuwe 3 pCt. Spaansche leeningen, die uitgegeven werden tot p. m. 30 pCt. en zelfs daaronder, en meer nog zij die hunne obligatiën kochten tot nog veel lagere prijzen, tot 20, 15 pCt., doordat Spanje voortging 3 pCt. binnenlandsche schuld uittegeven schoon daarop geen rente meer werd betaald en tot bijkans ieder prijs, dat, zeggen wij, deze houders eigenlijk volstrekt van geen kapitaalsreductie enz. kunnen spreken. Maar dit laten wij daar: de bedoelde inschrijvers en koopers zullen wel nooit aan blijvend genot der toegezegde rente geloofd hebben, veel minder aan rembours van het nominaal kapitaal; Spanje zelf heeft echter geen recht zich daarop te beroepen. De zaak is, als gezegd, eenvoudig deze, dat men te doen heeft met een staat die aan zijne verplichtingen niet heeft kunnen voldoen, althans niet voldaan heeft, en aan welken men daarom zelfs reeds een deel dier verplichtingen kwijtgescholden heeft. Immers in 1876 werd eene regeling tot stand gebracht, volgens welke Spanje, de onbetaald gebleven renteschuld op daarbij bepaalde voorwaarden consolideerende, zou kunnen volstaan met eene gereduceerde rentebetaling t. w. 1 pCt. gedurende vijf jaar en ingaande 1882 1¼ pCt., terwijl alsdan over verdere trapsgewijze renteverhooging, totdat eindelijk weder het maximum van 3 pCt. bereikt zou zijn, onderhandeld zou worden. De Spaansche regeering nu, zich beroepende op deze regeling en verwijzende naar het chronisch deficit, waardoor ook sedert de Spaansche financiën zich zijn blijven kenmerken, zou de onmogelijkheid hebben

Digitized by Google

kunnen pleiten van vooralsnog eenige verdere renteverhooging te kunnen toezeggen. Het tegenwoordige ministerie echter, na zich daartoe den steun verzekerd te hebben van de legale volksvertegenwoordiging, biedt thans eene geheele andere transactie aan. Wenschende de staatsfinancien op goeden voet te brengen, vraagt het reductie van den kolossalen nominalen schuldenlast, waaronder vroeger financieel wanbeheer de schatkist gebukt doet gaan, en tevens eene zoodanige regeling der rentebetaling, als waardoor eene ernstige opoffering der belastingschuldigen noodzakelijk wordt, maar als deze zich ook kunnen getroosten indien dan voor goed aan verhooging van den rentelast een eind wordt gemaakt. De vraag is dus voor de schuldhouders slechts deze: of zij op den voorgestelden weg met het tegenwoordige Spaansche ministerie willen medewerken tot verbetering der positie van beide debiteur en crediteur. Wel schenkt daarbij de debiteur een deel zijner *pretenties* kwijt, maar voor een deel ook wordt daaraan dadelijk recht gedaan, en de vraag is of anders van het geheel ooit iets terecht zal komen. Zijne medewerking in deze heeft bovendien dit resultaat, dat niet alleen het dadelijk voordeel dat hij in het geheel van zijn pretentie trekt vermeerdert, maar dat tevens de soliditeit verbetert.

Blijkbaar dachten de Spaansche schuldhouders aanvankelijk zeer gunstig over deze geheele regeling van zaken, daar, alvorens van die plannen iets bekend was, de obligatien slechts p. m. 20 pCt. golden, maar op de berichten der voorgenomen conversie van 20 tot 30 pCt. stegen. Nu de voorstellen te weigeren in de hoop van daardoor meerdere directe voordeelen te erlangen, komt ons voor wel wat gewaagd spel te zijn. Wij vreezen, dat de Engelsche raadgevers der fondsenhouders een slechten dienst hebben bewezen en meenen, dat deze het verstandigst zullen handelen met zich niet naar het in de bedoelde vergadering genomen besluit te regelen.

Intusschen zijn volgens de laatste berichten de moeilijkheden en bezwaren, die het Spaansche ministerie van de zijde der belastingschuldigen te overwinnen had, om zijn financieele programma's tot uitvoering te brengen, ook nog niet volkomen als overwonnen te beschouwen. Struikelt het ministerie over zijn financieele politiek dan is alles weder onzeker. De betrekkelijk goede stemming der fondsenmarkt in Spanje zelf, alsmede der Spaansche fondsen te Parijs, geeft evenwel moed op een goeden uitslag in deze.

Even als de Spaansche fondsen leden de obligatien Turkije zeer gevoelig onder de Parijsche beurs-crisis. De oorzaak was dezelfde:

Digitized by Google

groote speculatien der fransche markt in die fondsen, voor welke beide financieele regelingsplannen aan de orde waren en die daarom voor verdere rijzing vatbaar geacht worden. Ook voor deze obligatien lokte de daling aan onze markt van alle kanten kooporders uit.

Inmiddels was laatstelijk de meerdere aandacht, die in het algemeen de Europeesche staatsfondsen hier getrokken hebben tengevolge der daling in Januari, alweder merkelijk verminderende.

De belangrijke variatien ter Amerikaansche markt hebben daartoe mede gewerkt. De eerste maanden van dit jaar zijn voor de Amsterdamsche beurs, wat deze speciale markt aangaat, niet gunstig geweest.

Wij hebben sedert lang en herhaaldelijk genoeg gewezen op de onvoorzichtigheid, die men, onzes inziens, alhier beging met de aankoopen van tal van Amerikaansche spoorweg-aandeelen op overdreven prijzen. De teleurstellingen, die men zich op die wijze voorbereidde, zijn niet uitgebleven. Evenwel hebben laatstelijk ook buitengewone omstandigheden tot de ontstemming der Amerikaansche markt medegewerkt, omstandigheden waaraan vooral de algemeene achteruitgang der koersen te wijten is. Zoo de daling der Europeesche fondsen, die vooral in Londen velen bewogen heeft Amerikaansche fondsen naar New-York terug te zenden, ten einde zich op die wijze middelen te verschaffen om andere waarden op te nemen. Zoo de algemeene wending van zaken aan de geldmarkt met de daaruit voortgevloeide gouduitvoeren uit New-York, die daar niet zonder ongunstigen invloed gebleven zijn. Men mag verwachten dat, wat die aangaat, de stand van zaken allengs wel weder wat verbeteren zal. Inmiddels heeft de geheele beweging van zaken in Amerika toch een gevoeligen stoot ondervonden, die, ten deele althans, ook zoo spoedig niet vergeten zal zijn. Er was zeer zeker reeds hier en daar bepaalde „overdoing" niet het minst op het gebied van nieuwen spoorweg-aanleg, en vrij wat nieuwe spoorwegfondsen, op welker plaatsing men rekende, maar waaraan thans wel niet te denken valt, zullen vooreerst de New-Yorker markt in hare bewegingen blijven belemmeren, terwijl ook overigens de ten deze ondervonden wordende teleurstellingen niet zonder nadeelige gevolgen zullen blijven.

De bespreking onzer binnenlandsche fondsenmarkt is onwillekeurig weder tot het laatst blijven liggen. Ook deze ondervond den terugslag der gebeurtenissen van den dag. Bij de algemeene daling van alle fondsen en de verhoogde geldkoersen, moesten ook

Digitized by Google

hier de verkoopers zich prijs-opofferingen getroosten. Intusschen blijft hier in hoofdzaak en in het algemeen de stemming niet ongunstig. Noch voor onze staatsfondsen en de overige zuiver tot soliede geldbelegging strekkende waarden, die spoedig den tijdelijken koers-achteruitgang herwonnen. Noch voor de aandeelen in ondernemingen op het gebied van handel, industrie, openbaar verkeer enz. Zoo kwamen weder twee belangrijke nieuwe ondernemingn tot stand. De stoomvaart-maatschappij Insulinde, die van een kapitaal van *f* 2.400.000, waarvan reeds *f* 600.000 geplaatst was, *f* 1.800.000 bij openbare inschrijving a pari onderbracht. En de Wester-Suiker-Raffinaderij met een aandeelen-kapitaal van *f* 800.000; welke aandeelen dadelijk onder de hand door de oprichters en een syndicaat van eenige bankiers enz. genomen werden.

Het moge hier de plaats zijn er eens op te wijzen, en wij doen dit met groot genoegen, hoezeer de bankiers en andere fondsenhuizen, die in den laatsten tijd aan onze beurs eene min of meer toongevende plaats hebben ingenomen, en dat zoowel zij, die men aan de beurs wel eens „het jonge Holland" noemt, als nevens en met hen eenige oudere huizen, tegenwoordig een geopend oog toonen te hebben voor binnenlandsche ondernemingen van publiek belang. Op velerlei gebied waren van hunne werkzaamheid de sporen merkbaar. Menige zaak dankte aan hun initiatief of medewerking het aanzijn en daaraan, dat zij ook met al hunne kapitaalskracht die steunden. Men klaagt wel eens over de voortdurende uitbreiding van den fondsenhandel te Amsterdam en dat deze zoozeer alle intellectueele en financieele krachten tot zich trekt, veel meer dan de goederenhandel enz. En zeker is in die klachten dikwijls veel waarheid. Maar ook voor de goede zijden van dat opgewekte leven aan de fondsenbeurs zij erkenning en waardeering. Waar de fondsenmarkt met hare leiders en kapitalen de trechter is, waardoor het geld bijeen stroomt om nuttig aangewend te worden niet alleen voor den kapitalist zelf maar tevens voor het algemeen belang, daar is zij slechts een kracht ten goede; daar is zij ook voor onzen handel op ander gebied slechts een steun, geen mededingster. En hoezeer handel en scheepvaart aan de fondsenbeurs sympathie vinden dat zouden o. a. ook kunnen getuigen de inteekenlijsten op het waarborgfonds voor de Amerikaansche vaart van de Kon. Nederl. Stoomboot-maatschappij en die op het subsidie door de stad aangeboden voor het kanaal in oostelijke richting.

Amsterdam, April 1882. * * *

Digitized by Google

KLEINE LEVENSVERZEKERINGEN AAN DE POSTKANTOREN IN ENGELAND.

Onze lezers hebben vroeger vernomen hoe een der maatregelen van het eerste ministerie Gladstone, nl. om levensverzekering- en lijfrente-polissen van matig bedrag van Staatswege aan de postkantoren verkrijgbaar te stellen, tot heden weinig ingang vond. Een *select comittee* is onlangs benoemd om aangaande de oorzaken en eventueele middelen tot herstel rapport uit te brengen; dat rapport is thans verschenen en is zeer bemoedigend.

Voorzeker is de deelneming beneden de verwachting gebleven. In de zeventien jaren dat de maatregel in werking was, zijn slechts c^a 6524 polissen van levensverzekering en ongeveer tweemaal zooveel lijfrente-polissen gesloten, nl. 12.435. In den laatsten tijd was er bovendien steeds mindere deelneming merkbaar, want terwijl in de eerste jaren ongeveer 510 polissen jaarlijks werden uitgereikt, was dit in de 3 laatste jaren tot gemiddeld 261 afgenomen.

De door de Commissie voorgestelde maatregelen komen hierop neder:

Uitbreiding van de gelegenheid tot bekoming der polissen tot alle postkantoren die als rijksspaarbank dienst doen.

De gelegenheid tot deelneming zou daardoor, van 2000 kantoren die thans aangewezen zijn, tot 6700 vermeerderd worden; door eenige wijzigingen in den diensttijd, wil men voorts deze kantoren, ook na afloop der gewone werkuren, voor de werklieden meer bereikbaar maken.

De Commissie beveelt voorts nog aan: opheffing van verscheidene kleine onkosten die voor formulieren enz. gevorderd worden, en naauwere aansluiting aan den dienst der postspaarbanken. Een voornaam punt betreft voorts eene wijziging der bedragen waarvoor polissen gesloten kunnen worden, m. a. w. en daarop vooral komt het aan: het terrein voor de Staatsbemoeijing moet worden verplaatst.

In dit opzigt schijnt, volgens *the Economist*, het voorstel der

Digitized by Google

Commissie minder gelukkig, terwijl dat blad, op de officieele gegevens afgaande, tot een ander voorstel komt, dat o. i. de voorkeur verdient.

Tot heden mag nl. het bedrag der polissen niet lager dan 20 pd. st. en niet hooger dan 100 pd. st. zijn. De Commissie wil dat bedrag tot 200 pd. st. verhoogen, doch zeer teregt betoogt *the Economist* dat voor verzekeringen tot dergelijk bedrag voldoende gelegenheid bij particuliere maatschappijen bestaat. Wat men doen moet, is uitbreiding der staatsbemoeijing naar beneden, door nl. het minimum nog veel lager te stellen. Immers, uit een naauwkeurig onderzoek is gebleken, dat het gemiddeld bedrag der polissen, door *friendly societies* en soortgelijke maatschappijen gesloten, niet hooger is dan 8 pd. st.

Het terrein voor deze Staats-verzekering blijkt dus voor den thans bestaanden maatschappelijken toestand niet juist te zijn afgebakend. Men liet ongebruikt dat gedeelte waar het Staatsoptreden meest wenschelijk is, (nl. de polissen onder de 20 pd. st. waarvoor het publiek in den regel slechts bij kleine fondsen, friendly societies en dergelijke, vaak insoliede, teregt kan) en trad op, waar in den regel genoegzame werking van soliede maatschappijen is te verwachten. Deze laatste zoeken hunne clientèle op door agenten, boden, prospectussen enz. en daarmede, met het industrieel gedeelte, heeft de Staat, zeer teregt, zich nooit ingelaten. Men verlate dan, zegt *the Economist*, eenvoudig dat terrein waarvan blijkt dat particuliere krachten genoegzaam in de behoefte voorzien.

Een ander punt van uitvoering sluit zich hierbij aan.

Als bezwaar tegen de Staatsbemoeijing met kleine verzekeringen is aangevoerd, dat de betaling der premien gevaar kan loopen, terwijl het innen aan de woningen zelve, zoo als door de boden der begrafenisbussen enz. geschiedt, toch zeer moeijelijk van Staatswege kan worden verrigt.

Dit gewigtig punt wordt in het rapport der Commissie op praktische wijze behandeld, nl. door het voorstel om een nieuw verband te brengen tusschen de postspaarbanken en het Levensverzekeringdepartement

Aanvankelijk waren bij de Engelsche postspaarbanken de zeer kleine bedragen ook uitgezonderd, doch de jongste maatregelen van den minister Fawcett, vroeger door ons besproken, hebben uitstekend gewerkt. Het systeem van penny-inlagen door aanwending der postzegels heeft eene clientèle aangebragt die bij tienduizenden is te rekenen. Welnu, zegt de Commissie, langs dezen zelfden

Digitized by Google

weg kunnen ook de kleine assurantiën worden bevorderd. Wanneer, volgens haar voorstel, alle postkantoor-spaarbanken tevens de kleine polissen zullen afgeven, zal het dikwijls voldoende zijn, dat men aldaar een overdragtstukje teekent, zoodra men een voldoend bedrag op zijn spaarbankboekje heeft. Men zoude ook de kleine premiestortingen directelijk door hetzelfde middel van postzegelkaarten kunnen doen volbrengen.

Op die wijze wordt de soms vrij lastige verpligting om, alleen voor de premiebetalingen, op bepaalde tijdstippen naar het postkantoor te moeten gaan, aanmerkelijk verligt.

De deelneming in de zaak zou er zeker door bevorderd worden. Wanneer, bij het meer en meer veldwinnend spaarbankstelsel, kleine kapitaaltjes zullen gevormd zijn door die klasse van menschen die anders niet zouden hebben opgelegd, zullen velen er ook toe gebragt worden om het bedrag ter hunner credit staande, wanneer het toereikend is, in een polis van levensverzekering te veranderen door storting der som in eens, waardoor zij van den band der premiebetaling vrijkomen, en dan verder voortgaan met wekelijks op te leggen in de spaarbank.

Bij de volkomenheid welke de Britsche postadministratie bereikt heeft, schijnt dat allezins uitvoerbaar. En dat zulk een regeling ver strekkende gevolgen kan hebben, ligt voor de hand. Immers, er zijn thans 2,734,000 inleggers bij de postkantoor-spaarbanken en dat getal neemt toe met ca 400,000 jaarlijks. De *penny-stamps* die nu ook de zeer kleine oplagen doen toevloeijen, rekenen zich bij ettelijke millioenen per jaar.

Langs dien rationeelen weg zal dus het door Gladstone beoogde doel beter kunnen worden bereikt, nl. om de gelegenheid te geven tot *secure* levensverzekering op dat terrein waar de particuliere pogingen dat niet genoegzaam doen, en om zich tevens te onthouden van concurrentie tegen de bestaande goede maatschappijen, waar die naar eisch in de behoefte voorzien.

De commissie stelt voor, het maximum tot 200 p. st. te verhoogen, op grond o. a. dat de *friendly societies* ook tot dat bedrag mogen verzekeren. Dat argument vervalt echter, wanneer men nagaat, zoo als straks gezegd, dat het gemiddeld bedrag der polissen slechts 8 p. st. bedraagt, zoodat de werkelijke klandizie der friendly societies voornamelijk op dat laag standpunt wordt gevonden (of liever nog, daar beneden, daar toch bij een maximum van 200 p. st., er zeer vele polissen *onder* de 8 p. st. moeten gesloten zijn, om dat laatste cijfer het gemiddelde te doen zijn)

Digitized by Google

De conclusie schijnt alzoo, dat de maatregel van Gladstone van 1863 onaangetast blijft, en in beginsel deugdelijk is bevonden. Het geldt slechts het nader bepalen van het gebied waarop hij werken zal, 't geen bij den aanvang niet genoegzaam kon worden overzien, terwijl men het toen uit voorzichtigheid niet te laag heeft willen stellen. Trouwens sedert dat twintigtal jaren is er in den toestand der handswerkslieden veel verandering gekomen, gedeeltelijk ook door het veldwinnen der postspaarbank zelve; men heeft gaandeweg ervaren, dat directe aanraking der schatkist met de onderste lagen der maatschappij langs dezen eenvoudigen weg zeer goed mogelijk is, en het welgelukte pennystelsel van Fawcett deed de deur toe.

Uitbreiding der gelegenheid; aanbieding van nog kleinere polissen, en meer faciliteiten voor de betalingen door een inniger verband met de postkantoor-spaarbanken, zijn alzoo de hoofdpunten die een goeden uitweg schijnen te openen, en die, worden zij door het Parlement bekrachtigd, een groote vordering bij dit gewigtig volksbelang kunnen aanbrengen.

De maatregel verdient inderdaad ten volle de aandacht, ook bij ons, alwaar de levensverzekeringen thans zonder controle aan de algemeene concurrentie zijn overgeleverd, terwijl voor de kleine begrafenisbussen, die uit den aard der zaak altijd eenigzins onsecuur en kostbaar zijn, die controle eigenlijk steeds werd gemist.

Toch is dat zorgen voor de begrafenis diep bij ons volk ingeworteld. De vraag, hoe men kleine lijfrente-polissen, m. a. w. pensioenen voor de werklieden, op degelijke gronden verkrijgbaar zou kunnen stellen, trekt daarbij thans van vele zijden de aandacht. Het stelsel van Gladstone, — vroeger even als zijn postkantoor-spaarbanken, wel eens als socialistisch uitgekreten, — is onder de middelen daartoe niet voorbij te zien.

De vraag of, bij het veldwinnen van onze postspaarbanken, ook het Engelsche middel van secure en goedkoope polissen van levensverzekering en lijfrente van staatswege, niet met voordeel zou kunnen worden aangewend, schijnt thans vooral, wel de overweging waard te zijn.

Digitized by Google

HET BUDGET VAN ENGELSCH-INDIE.

Menig dagbladlezer zal dezer dagen vreemd hebben opgezien van een berigt als gold het eene dood eenvoudige zaak: „dat in Engelsch-Indië het vrijhandelstelsel ten volle zal worden toegepast." En inderdaad is dat zoo; met prijzenswaardig overleg heeft de Indische regering dien maatregel ter goeder ure ter hand genomen en in stilte voorbereid, zoodat die thans plotseling de industrieele wereld, zoo in Engeland als in Indië, komt verrassen.

Aan den Directeur der Indische financiën, Major Baring, komt de eer van dezen maatregel toe. Zijne motieven getuigen van gezonde regeerkunde. De vreeslijke hongersnood die Hindostan onlangs teisterde is gelukkig te boven gekomen, doch niet zonder siddering kan men denken aan eene hernieuwing van dergelijke eventualiteit, wanneer die onder dezelfde omstandigheden mogt plaats vinden. Geheele free-trade in de gunstige jaren zal aan de millioenen arme bevolking vrijen aanvoer van een menigte zaken bezorgen, die overal nieuw verkeer, vermeerdering van productieven arbeid en een hoogeren trap van welvaart zullen te weeg brengen. Daarbij is het tijdstip thans allezins gunstig wat de financiën betreft. De kosten van den oorlog in Afganistan, ruim 18 millioen pd. st., zijn eenigzins meegevallen en zijn verrekend, grootendeels ten laste van Indië zelf (voor 13 m. pd. st.), gedeeltelijk ten koste van 't moederland (voor 5 m. pd. st.) De twee laatste jaren hebben groote saldo's van dienst opgeleverd: het dienstjaar eindigende in 1880, gaf 4.900.000 pd st. overschot, het volgende 6.300.000 pd. st.; het dienstjaar 1881—82 geeft niet zoo aanzienlijk surplus, slechts 1.570.000 pd. st., doch de reden daarvan is, dat aanzienlijke buitengewone uitgaven zijn gedaan, nl. afbetaling van al de oorlogskosten, geheele aanvulling van het verzekeringsfonds in geval van hongersnood (*famine insurance fund*) en teruggave aan de locale besturen van 670.000 pd. st. vroeger door hen in de oorlogskosten bijgedragen.

Al deze en eenige andere posten in rekening brengende, raamt

Digitized by Google

men het normaal batig saldo voor de volgende jaren op 1.570.000 pd. st. netto, en in die omstandigheden was allezins grond tot vermindering van lasten. Drieërlei schijnt daartoe in aanmerking te zijn gekomen: 1° de belasting op den opium af te schaffen en door algemeen verbod te vervangen, het groote *desideratum* van de *Anti-Opium-League*. Voor alsnog deinst men voor dien maatregel terug; 2° de zoog. *license* of patentbelasting, c^a 520,000 pd. st. 's jaars opleverende, de eenige directe belasting die de hoogere klassen van inlanders en de Europeesche huizen drukt, waarover wel zeer geklaagd wordt door de enkele op de duizend bewoners (228.000 personen in 't geheel) die zij treft, doch die men ter zake van het beginsel, zeer teregt niet wil prijs geven; eindelijk 3° verligting der bevolking in 't algemeen door geheel vrije toelating van nagenoeg alle artikelen, en tevens verlaging der *zout*belasting. Deze laatste wordt met 30 pCt. in Bengalen, en met 20 pCt. elders verminderd, waardoor 1.406.000 pd. st. inkomen wordt opgeofferd. Wat de tariefswijziging betreft, gelijk de Engelschen niet gaarne iets ten halve doen, wordt ook thans het geheele tarief gesloopt, met uitzondering alleen van gedistilleerd, (wijn?), wapenen en ammunitie. Aan douane-inkomsten wordt daardoor c^a 1.100.000 pd. st. opgeofferd.

De fiscale gevolgen van dien maatregel zullen zijn, dat de bestaande saldo's en ook de andere te verwachten excedenten verdwijnen, voorts dat, ja, het nu geraamde kleine saldo van dienst, (c^a 280.000 pd. st.) strijdt met de traditiën van het Engelsch-Indische budget, die meebrengen dat er een saldo van minstens 500.000 pd. st. *moet* zijn; doch met reden wordt de regering daardoor niet teruggehouden. Alle ervaring toch op het punt van vrijhandel zou moeten falen, indien men niet na zulke groote tariefsverlaging, op eene toekomstige toeneming van de middelen in 't algemeen zou mogen rekenen. De vermindering der zoutbelasting zal wel toeneming van verbruik ten gevolge hebben, al ware het alleen als veevoeder, 't geen weer gunstig op den landbouw zal terugwerken. Ook rekent men bij de ontheffing der bevolking in 't algemeen, op sterker toeneming van het spoorwegverkeer, 't geen ook voor de schatkist gunstig is, welke, ingevolge het garantie-stelsel dat bij den aanleg der Indische spoorwegen werd toegepast, terugbetaling harer voorschotten erlangt uit de opbrengst boven de 5 pCt.

Maar ook buiten het zuiver fiscale gezigtspunt, is de maatregel tevens zeer politiek te achten in betrekking tot het moederland, daar men voor Manchester weder een nieuw débouché ziet

Digitized by Google

geopend onder de 200 millioen verbruikers, na de vrij gedrukte tijden welke het fabriekwezen in 't algemeen in de laatste jaren doorleefde. Men weet dat sedert lang van die zijde op tariefsverlaging in Engelsch-Indie was aangedrongen, daar het 5 pCts. invoerregt op de manufacturen, ofschoon niet als protectie bedoeld, toch gaandeweg in Hindostan protectief gewerkt had, en fabrieken aldaar had doen oprijzen, door Manchester met leede oogen aanschouwd. — Uit dat oogpunt gezien heeft de maatregel dan ook een speciaal karakter: deze *free-trade*-maatregel vermeerdert niet de concurrentie die het Engelsche fabriekwezen ondervond, integendeel, hij bevoordeelt die fabriekanten directelijk, doch langs den goeden weg, nl. door bevoordeeling der koloniale bevolking tevens.

Zeer verblijdend achten wij ook den maatregel, wat Nederland betreft. Immers, ook voor een deel onzer Twentsche industrie, die reeds toonde, bepaaldelijk voor de gekleurde weefgoederen, zelfs onder het bestaande tarief, afzet in de Engelsche O.-I. bezittingen te kunnen veroveren, vallen nu alle slagboomen weg, en ziet ook zij ruim baan voor zich geopend. Ook de laken-industrie van Tilburg leverde derwaarts in de laatste jaren, en dat geenszins onbelangrijk. Maar ten anderen kon er bezwaarlijk beter *démenti* gegeven worden aan de nederlandsche protectionisten, voor wie de klagt schering en inslag is geworden, dat „men overal heden ten dage nieuwe slagboomen tegen den aanvoer van Nederlandsche producten ziet oprigten"; klagt, waarbij zich de kreet is komen voegen: Geef ons daarom de oude protectie terug!

Treffend en leerzaam is de gebeurtenis voor het Nederlandsche volk en de Nederlandsche regering. Hier zijn twee rijken, de schoonste en meest belovende van geheel Oost-Indië. Beide hebben een matig tarief dat, in hoofdzaak althans, slechts fiskaal is, en zonder begunstiging of afwering van speciale Europeesche aanvoeren, slechts bedoelt verbruikregten te heffen van 't geen op de inlandsche markt wordt aangevoerd.

In Nederland zijn velen daarmee niet te vreden, en eischen luide dat zwaarder regten van concurreerende aanvoeren worden geheven, ter begunstiging van Nederlandsche fabrikanten, (en ..... ten koste der geheele Indische bevolking).

Tegenover dat drijven nu, die reactie naar de oude begrippen van koloniale exploitatie ter (gewaande) bate van speciale belangen van het moederland, zien wij het andere rijk naar diezelfde bevoordeeling van het moederland streven, doch langs anderen weg, namelijk door geheele openstelling, die tevens de Indische bevol-

Digitized by Google

king ten nutte komt, en hare thans reeds zoo uitgestrekte markt telkens nieuwe verbruikkracht zal doen krijgen.

Mochten dan al de Nederlandsche industrie-mannen zich aansluiten om hunne belangen langs dienzelfden weg in ons Neêrl.-Indië te doen behartigen. „Verruiming van markt" is het ware terrein waarop de gezonde vrijhandels-politiek de belangen der verbruikers, zoowel als die der producenten bevordert. Men vergeet te dikwijls dat de lage prijzen waarover men zich beklaagt, toch de eenige weg zijn om op den duur het groote desideratum van alle producteurs te verkrijgen, nl.: toenemend koopvermogen, en *doorgaande* uitbreiding van markt. Elke bevoordeeling door afwering verkregen, werkt in tegenovergestelden zin. Moge onze industrie dan ook eindelijk het kortzigtig standpunt verlaten om slechts afwering van concurrenten te vragen, en liever aandringen op ruimer afzet, zonder begunstiging, gelijk ook thans in Engelsch-Indie het geval is, en zooals reeds in 1872 ook voor Ned.-Indie door het amendement Bredius werd voorgesteld, dat toen slechts eenige stemmen kon verwerven. Want, men ziet, het nu geinaugureerde Engelsche stelsel is niet anders dan hetgeen toen voor ons in het amendement Bredius was vervat.

Digitized by Google

ECONOMISCHE NALEZINGEN EN BERIGTEN.

— **Publicatien der Vereeniging voor de Statistiek.** Wij hebben in Januarij ll. p. 81, de aandacht gevestigd op de statistiek der Directe Belastingen per Gemeente opgegeven, over 1877 en 1878, welke, in aansluiting aan eene vroegere uitgave van het Departement van Binnenl. Zaken, aan het eind des vorigen jaars is verschenen, en onder toezigt van den Hr. de Bosch Kemper is bewerkt. In de Algemeene vergadering der Vereeniging voor de Statistiek, 22 April ll. te Utrecht gehouden, zijn twee nieuwe publicaties ter tafel gebragt: 1o Een *overzigt der naamlooze vennootschappen* naar de patentregisters bewerkt; 2o Een nieuw Statistisch Compendium, onder den titel van *Jaarcijfers*, hetwelk men zich voorstelt geregeld uit te geven.

Aangaande het eerste onderwerp zegt de Vereeniging in haar voorberigt:

„Het feit staat vast, dat de naamlooze vennootschappen ook in ons land toenemen in omvang en in aantal. En om dat feit beter te kunnen nagaan en onder cijfers te brengen, dienen de hier volgende opgaven.

In de *Bescheiden betreffende de Geldmiddelen* welke door het Departement van Financiën (sedert 1880 jaarlijks) worden uitgegeven, komen belangrijke tabellen voor, uit de Patentregisters getrokken, laatstelijk over het dienstjaar 1878—1879 (Bescheiden betreffende de geldmiddelen, 5e stuk, 2e gedeelte 1880). Deze staten geven het aantal en bedrag der aanslagen, voor elk beroep in de verschillende tabellen genoemd, zoowel provinciesgewijze als voor het Rijk, en leveren dus daardoor eenig overzigt van de vermeerdering of vermindering der verschillende takken van nijverheid.

Voor de belangrijke tabel IX der Patentwet, de Naamlooze Maatschappijen, wordt echter geen indeeling volgens soort van bedrijf aangetroffen, doch slechts het totaal-cijfer der aanslagen en het bedrag medegedeeld. Tot heden ontbrak dus de gelegenheid om datzelfde overzigt der bedrijfstakken te verkrijgen voor het gedeelte der volksnijverheid, hetwelk in den vorm van naamlooze vennootschap wordt gedreven.

De bouwstoffen voor een dergelijk overzigt waren echter aanwezig bij het Departement, dat elke vijf jaren de opgaven ontvangt betreffende de maatschappijen naar tabel IX aangeslagen.

Digitized by Google

De bouwstoffen zijn, op de aanvrage onzer Vereeniging, haar door den Minister Vissering welwillend ter bewerking afgestaan. De navolgende tabellen geven het resultaat dier, onder het toezigt van ons bestuurslid den Heer P. N. Muller volbragte bewerking: nl. het getal der patentpligtige naamlooze vennootschappen van jaar tot jaar, te beginnen met 1861, alsmede het bedrag van het gestort kapitaal en der uitdeelingen; een en ander gerangschikt naar de verschillende soorten van bedrijf, waartoe de aanslagen bij groepen zijn zamengevoegd.

Dat de indeeling bij die omvangrijke bewerking niet volkomen systematisch kon worden volgehouden, zal zich gereedelijk laten gevoelen. Op de benaming alleen kon niet altijd geheel worden afgegaan, daar verscheidene maatschappijen meer dan één bedrijf uitoefenen, terwijl zij als belastingschuldigen, in tegenstelling met de overige patentpligtigen, slechts één grond van aanslag hebben, namelijk: het bedrag harer uitkeeringen als vennootschap. In die gevallen van cumulatie is de belangrijkste bedrijfstak als grondslag voor de indeeling genomen."

Wat de tweede publicatie aangaat, zegt het voorwoord:

„Bij het aanzienlijk en steeds toenemend aantal Statistische opgaven welke door de regeering, hetzij afzonderlijk, hetzij bij de behandeling van wetsontwerpen worden medegedeeld, is meermalen behoefte gevoeld aan eene bijzondere publicatie, welke uit die veelvuldige bescheiden de hoofdzaken bijeenvoegt, om alzoo, in aansluiting aan gelijksoortige opgaven over vorige jaren, een doorloopend overzigt te verkrijgen van den financieelen en economischen toestand des lands, voor zooveel die daaruit kan blijken.

In Engeland wordt in die behoefte sedert een dertigtal jaren van regeeringswege voorzien door de zoogenaamde *Statistical abstracts* van den *Board of Trade*, waarvan tegenwoordig jaarlijks drieërlei uitgave verschijnt; nl. één voor het Vereenigd Koningrijk, één voor de Engelsch-Koloniale belangen, en één voor het buitenland (*), welke gemakkelijk te raadplegen bundels voorzeker in de lange reeks der *Blue books* eene erkend-nuttige plaats innemen.

Diezelfde wenschelijkheid eener jaarlijksche zamenvatting van hoofdcijfers heeft de Vereeniging voor de Statistiek in Nederland reeds voor eenige jaren gebracht tot het opnemen van het „Algemeen Overzicht", voor het Rijk, zoowel binnen als buiten Europa, in het *Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje*, terwijl echter ook eene uitgave in den geest der Engelsche *Statistical Abstracts*, in het voornemen lag van haar Bestuur, dat daartoe in beginsel had besloten.

(*) *Statistical Abstract for the United Kingdom. — Statistical Abstract for the principal foreign countries. — Statistical Abstract for the Colonies.*

Digitized by Google

Het rijkssubsidie aan de Vereeniging verleend, bood de gelegenheid aan om thans aan dat voornemen gevolg te geven, en zoodanige bundel, zamengesteld en bewerkt door den Voorzitter der Vereeniging, wordt bij deze aan de Leden en het publiek aangeboden.

Tot nadere toelichting van de algemeene inrigting en de onderdeelen van het werk diene het navolgende.

Het terrein is beperkt tot de officieele statistiek, namelijk de opgaven van regeeringswege verstrekt, met wijziging soms der indeeling, of met andere combinatie van cijfers, waar dat tot bevordering van een systematisch overzigt wenschelijk voorkwam; de opgaven zijn zooveel doenlijk tot 1 Januarij 1882 voortgezet; eenige cijfers tot dat jaar betrekking hebbende, die tijdens de bewerking nog niet gepubliceerd waren, zijn bij de Departementen aangevraagd en met zeer gewaardeerde bereidvaardigheid verstrekt. Wat opgaven over vorige jaren betreft, ligt het in de bedoeling tienjarige overzigten te geven, doch voor die onderwerpen, welker statistieken sedert geruimen tijd van regeeringswege op denzelfden voet zijn opgemaakt, scheen het niet ondienstig om, voor dit eerste nummer althans, tot vroeger terug te gaan, en alzoo een langere reeks van aansluitende cijfers te geven, in den regel echter niet tot vóór 1850 opklimmende."

In 179 pagina's geeft dat eerste nummer der Jaarcijfers eene reeks vergelijkende tabellen, over de onderwerpen: Bevolking, Landbouw, Zeevisscherijen, Handel, Scheepvaart, Scheepsbouw, Rijks Financiën, Directe Belastingen, Accijnsen, Indirecte Belastingen, Alg. Rijksmiddelen, Posterijen, Rijks-telegraaf, Spoorwegen, Stoomwerktuigen, Onderwijs, Armwezen, Banken van Leening, Zieken- en begrafenisbussen, Spaarbanken en Spaarkassen, Hulpbanken, Regtspraak, Gevangeniswezen, Gestichten Ommerschans en Veenhuizen, Muntzaken, Beursprijs van effecten, Nederl. Bank, Grondcrediet, Tiend-afkoop, Domein, Nederl. Handelmaatschappij en Gouvernementsproducten, Rijnvaart, Provinciale en gemeente-financien, Maatsch. v. grondcrediet, Tramwegen, Landverhuizing, Onderzoek van lotelingen, Prijzen v. levensmiddelen, Medische politie, Veeartsenijkundig toezigt.

— **De gevolgen van het vrijhandelsbeginsel.** Het *Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage* gaf onlangs, als van goed onderrichte zijde komende, het navolgend berigt uit Twenthe:

„Als tegenhanger van de voorstellingen door de freetraders, theoretici, kamergeleerden en anderen, van den toestand alhier van tijd tot tijd, in het belang hunner beginselen, gegeven, kan dienen dat hier in de laatste 10 jaren geen enkele stoomweverij is bijgebouwd, doch wel een twintigtal firma's tot liquidatie werd gedwongen, terwijl verscheiden fabrieken werden gesloopt, en maar zeer enkele vrijwillig ophielden te bestaan.

Digitized by Google

„In de laatste maanden verbrandden 3 stoomspinnerijen, één van Gebr. Scholten en Co., één van L. E. Hofkes en Co., te Almelo, en één van Ten Cate te Enschede. Geen van deze drie schijnt weder te zullen worden opgebouwd. De stoomspinnerij van Ten Bruggencate en Hesselink, die voor eenige jaren afbrandde, is herschapen in een kleine wattenfabriek. De spinnerij van den Heer Cardinaal is de éenige die thans nog te Almelo bestaat.

„Of dit er beter op zal worden, wanneer het Handelstractaat met Frankrijk zal worden aangenomen, en onze Regeering zal blijven toelaten dat men ons hoe langer zoo meer van alle kanten insluit, mogen de meergenoemde geleerden beslissen. *Ondervinden* zal het de met zooveel moeite opgekweekte en eenmaal zoo veelbelovende en *nog* niet geheel verloren nijverheid!"

Naar aanleiding van deze beschouwingen besloot ook het *Nieuws v. d. Dag* zich tot een zeer geachte en goed onderrichte zijde te wenden, waarvan in het volgend schrijven inlichtingen zijn verkregen die de aangehaalde beweringen in een geheel ander licht stellen.

Op goede gronden niet twijfelende aan de toelichting der feiten zoo als die dáár geschiedt, en met de conclusie van den wakkeren correspondent geheel instemmende, meenen wij in dezen tijd van moedeloosheid omtrent onze nationale handelspolitiek ons lezend publiek een dienst te doen, door aan het opwekkend woord ook hier eene plaats te verleenen:

„Men wordt verontwaardigd" zegt de berigtgever *N. v. d. D.* „als men zulke berichtjes leest. Niets dan politiek, visschen in troebel water. Een welbekende groep is weer druk bezig en gebruikt het middel van de protectie; vandaar weêr al die adressen aan de Tweede Kamer, en al die beweging.

Statistieken van uitvoer zijn naar mijn meening niet betrouwbaar genoeg, omdat ze niet kunnen gecontroleerd worden; men kan daaruit dus niets besluiten, maar als men de welvaart ziet in onze koopsteden, als men nagaat hoe overal op de kleine plaatsen waar eenig leven is of waar een of meer energieke mannen wonen, de industrie toeneemt, blijkbaar aan de statistiek der stoomtoestellen — (ik heb ze niet bij de hand (*), anders zou ik u cijfers noemen), welke statistiek betrouwbaar

(*) Wij vullen dit berigt hier aan uit het overzigt, pag: 112 enz. der *Jaarcijfers* van de Ver. v. Statistiek, 's Hage. Uitg. H. L. Smits, 1882.

Het totaal der *stoomwerktuigen* voor allerlei doeleinden, vermeerderde in de vier jaren 1877—1881 van 4,525 tot 5,794; het tot. paardenk. van 90,500 tot 97,000.

Neemt men daaruit de stoomwerktuigen in de *fabrieken* afzonderlijk, dan vindt men, (Jaarc. pag. 113), dat het aantal stoomfabrieken in diezelfde vier jaren vermeerderde van 2,159 tot 2,732 of met ruim 26 pCt.; het totaal paardenkr. nom. van 31,400 tot 38,300.

Digitized by Google

is, dan moet men zeggen, dat de hier te lande heerschende vrijhandelsbegrippen de nijverheid niet hebben gedood of geschaad.

Wat nu dat berichtje in het *Dagblad* „uit Twenthe" aanguat, men leest daarin dat daar in de laatste 10 jaar geen enkele stoomweverij is bijgebouwd — het feit is, dat de bestaande weverijen vrij geregeld worden uitgebreid, de meeste stoomweverijen te Enschedé, Oldenzaal en Hengelo zijn vergroot, en allen zijn verbeterd sedert de afschaffing der differentieele rechten in Nederlandsch Indie — daartegenover staat éene kleine te Goor, die gesloopt is. — Waaruit het twintigtal firma's bestaat, die tot liquidatie werden gedwongen, zooals dit bericht zegt, zal niemand begrijpen die in Twenthe bekend is. Wel hebben er, een aantal jaren geleden, nu en dan faillissementen plaats gehad, maar toen was de protectie nog niet afgeschaft.

Het bericht zegt, dat er 3 spinnerijen zijn afgebrand, die niet werden opgebouwd, maar het verzwijgt dat de spinnerij van de Heeren Van Heek, te Enschedé, — de grootste van de afgebranden — die ook het afgeloopen jaar is afgebrand, met grooten spoed weer is opgebouwd.

Als de spinnerij van de firma Hofkes & Co., te Almelo, niet meer wordt opgebouwd, dan is zulks aan andere reden toe te schrijven dan aan gemis van protectie, want het is bekend dat de chef der fabriek — de heer Hofkes — freetrader is; de heeren Gebr. Scholten & Co., wier spinnerij ook is afgebrand, blijven groote zaken doen, de afgebrande spinnerij is slechts een onderdeel hunner fabriek; ik geloof niet dat het reeds is uitgemaakt dat zij de spinnerij niet herbouwen.

Die andere twee kleine spinnerijen, waarvan het bericht gewaagt, zijn te onbeduidend geweest om er over te spreken. Zulke kleine spinnerijen kunnen niet bestaan in den tegenwoordigen tijd, maar een ander

---

Nemen wij nu *Overijssel* en *N.-Brabant* te zamen, de hoofdzetels van manufacturen-industrie, dan vinden wij voor die beide provincien:

	Aantal fabr.	Nom. paardenkr.
1877	462	9,341
1881	575	10,925

Deze cijfers zijn ten volle vertrouwbaar, immers zij zijn door het rijkstoezigt op de stoomtoestellen verstrekt, dat elk toestel in zijn registers opneemt.

Dergelijke toename in een zoo kort tijdperk als vier jaren, een tijdperk van beweerden stilstand, is inderdaad wel de aandacht waardig. Gaat men tot vroeger terug, dan vindt men op verscheidene onderdeelen nog veel treffender vorderingen, doch in de *Jaarcijfers* klimt het overzigt niet hooger dan 1877 op, omdat eerst toen door het Dept. van Waterstaat, H. en Nijv. de volledige publicatie is begonnen met dezelfde indeeling der stoomwerktuigen voor: *waterstand*, *landbouw*, *fabriekwezen*, *aanleg van werken* en *dergelijke*, die voor een juiste vergelijking noodig is; maar juist omdat het tijdvak zoo kort is, zijn deze ontwijfelbare vorderingen, in volle actualiteit, des te meer treffend. Red.

Digitized by Google

feit is, dat de spinnerij te Oldenzaal dit jaar is vergroot, die te Hengelo is ook voor een paar jaar belangrijk uitgebreid (deze laatste, een naaml. maatschappij, heeft voor 2 jaar circa 20 pCt. en het afgeloopen jaar circa 10 pCt van haar maatschappelijk kapitaal als dividend uitgedeeld), ook de spinnerij van de heeren Ter Kuile, te Enschedé, voor eenige jaren opgericht, is onlangs vergroot. Verder hebben de heeren Gebrs. Jannink & Zn., van Heek & Co., Gebrs. van Heek, Blijdenstein & Co., te Enschedé, bij hunne bestaande fabrieken nieuwe bijgebouwd; de weverijen van C. T. Stork & Co. en van de Hengelosche bontweverij, te Hengelo, zijn de laatste jaren geregeld uitgebreid, een nieuwe weverij (de Twentsche bontweverij) aldaar is opgericht. Ook de stoomspinnerij en weverij van de heeren Gelderman, te Oldenzaal, is onlangs uitgebreid; de weverij van de firma de Heijder, te Leiden, die uitsluitend voor Indië werkt, wordt ook belangrijk vergroot.

De groote fabriek te Nijverdal, onder directie van den Heer Salomonson, te Almelo, werkt bijzonder goed. Deze naaml. vennootschap heeft de beide laatste jaren telkens ± 8 pCt. dividend uitgedeeld. Ook de Almelosche spinnerij en weverij, die zeker niet onder de gunstigste omstandigheden werkt, gaf voor 2 jaar 8 pCt. en het afgeloopen jaar 7½ pCt. Als naamlooze maatschappijen dividenden geven als de bovengenoemde, dan kan men er wel op rekenen dat particulieren, die geschikt zijn, goede zaken hebben gemaakt.

Deze feiten, die gemakkelijk zouden kunnen worden vermeerderd, geven niet den indruk dat de katoenindustrie er zoo zorgelijk uitziet. Ook anderen industrieën in Twenthe bloeien. De ververij van Gebr. Palthe te Almelo werkt met meer dan 200 menschen, te Enschedé zijn eenige ververijen vergroot, de machinefabriek van Gebr. Stork & Co. te Hengelo wordt uitgebreid, verleden jaar is daar een nieuwe fabriek, firma Dikkers, van stoompompen, appendages, koperen kranen, in concurrentie met Engeland en Duitschland, opgericht, die meer en meer te doen krijgt; de Hengelosche Houtdraaierij is belangrijk uitgebreid, zij werkt nu reeds met meer dan 100 arbeiders.

Maar, wat opmerkelijk is, van veel van de opgenoemde zaken, zijn de eigenaren freetraders. Zij verlangen geen protectie, maar zoeken hun heil in eigen kracht. De fabrieken, die door de protectionisten worden gedreven, zooals de Veenendaalsche en Hilversumsche spinnerij en weverij, hebben den laatsten tijd slechte zaken gemaakt, daarvan het geschreeuw van protectie in de *Amsterdamsche Courant* en het *Dagblad*; maar ik vertrouw op het gezond verstand onzer Regeering en onzer Vertegenwoordiging, die van een gezonde nijverheid niet andermaal een bedorven troetelkind zullen maken, zooals ze dat gedaan hebben van onze scheepvaart, die verliep, maar nu zoo zachtjes aan toch ook weer met den tijd meêgaat. Er is genoeg verknoeid door

Digitized by Google

onnatuurlijke toestanden in het leven te roepen door de proteetie van vroeger tijd, waarvan het moeite heeft gekost af te komen.

Nog iets: Van tijd tot tijd leest men dat sommige fabrikanten uit Tilburg zich vestigen in het buitenland; ik ken een van die firma's die daar een kleine fabriek had en zelfs niet eens met stoom werkte. Waarschijnlijk zijn die andere ook zoo, wat wil dat dan zeggen van een plaats waar, zoo ik meen, meer dan 100 fabrieken zija, waaronder zeer belangrijke! Juist Tilburg is eerst begonnen zich te ontwikkelen na de afschaffing van de protectie!"

(Onder het afdrukken zien wij, dat de *Ned. Industrieel* v. 30 April sommige dezer feiten weerspreekt. Wij twijfelen niet, of de berigtgever *N. v. d. D.* zal die voldoende nader kunnen toelichten).

— **Differentieele regten in N.-Amerika.** De afschaffing der surtaxe op onze Java-koffij wanneer die anders dan regtstreeks uit de O.-I. Bezittingen naar een Amerikaansche haven wordt aangevoerd, is eindelijk, blijkens mededeeling in de *Staatscourant* van 1 Mei, door de wetgeving der Ver. Staten uitgesproken, in te treden met 1 Jan. 1883.

Men weet dat de regeering der Ver. Staten reeds vroeger de verpligting tot die afschaffing op grond van het Ned.-Amer. tractaat had ingezien, sedert de differentieele regten in 1872 in onze O.-I. bezittingen werden opgeheven; doch de daartoe strekkende voordragt van wetsverandering was door het Congres onafgedaan gelaten.

In de laatste zitting werd het weder ingediend en door het Congres aangenomen. Bij den Senaat ondervond het echter tegenstand, in zooverre namelijk dat men niet alleen de koffij van Nederl. Indië, doch alle Indische producten van beoosten de Kaap de Goede Hoop aangevoerd, in den maatregel wilde begrepen zien. Een besluit van den Senaat in dien vorm werd alzoo genomen, en weder aan het Congres toegezonden, welke vergadering zich thans, blijkens berigt van den Nederl. minister-resident te Washington, met dat breeder voorstel heeft vereenigd, zoodat men mag aannemen dat de differentieele regten ter begunstiging der directe vaart thans algemeen door de Ver. Staten zijn afgeschaft.

— **Tarief-herziening in de Vereenigde Staten.** In het Congres der Ver. Staten en ook daarbuiten wordt veel aandacht geschonken aan een voorstel van Mr. Hewitt, om het tarief in vrijgevigen geest te herzien.

Hij gaat uit van het standpunt dat de eigen industrie der Ver. Staten tot een hoogte gekomen is, die de bescherming van een afwerend tarief thans kan ontberen. Op het tegenwoordig oogenblik valt eigenlijk overproductie in de Ver. Staten waartenemen, en het zwaar belasten der invoeren schijnt den handel met het buitenland, en dientengevolge menig débouché voor Amerikaansche producten tegen te gaan.

Digitized by Google

Het voorstel bedoelt alzoo, de invoerregten op alle ruwe grondstoffen dadelijk afteschaffen, en de inkomende regten op fabrikaten te verlagen tot zoodanig bedrag als volgens Mr. H. noodig is, om een aequivalent te geven tegen de hoogere productiekosten in Noord-Amerika, voorzooveel de dagloonen betreft. Hij meent dat 25 à 30 pCt. op katoenen goederen, 30 à 35 pCt. op wollen goederen, 35 à 50 pCt. op ijzer- en staalbewerking, en c^a 40 pCt. op zijden manufacturen voldoende zoude zijn. Deze regten komen ons nog aanzienlijk voor, toch zouden zij een groote vordering aanbieden tegenover het thans geldend tarief. Doch vooral is het treffend, dat dit voorstel bij de publieke opinie goed schijnt ontvangen te zijn, terwijl men thans ook in de N. A. Ct. van 27 April het berigt vindt aangeteekend, dat de Kamer van Koophandel van New-York tot de ondersteuning daarvan heeft besloten.

— **Rijks-Postspaarbank.**

	Inlagen.	Terugbetalingen.	Saldo inleg der maand.	Totaal ingeschreven ult^o der maand.
April 1881	ƒ 113,338	ƒ 1,467	ƒ 111,870	ƒ 111,870
Mei	120,273	7,570	112,703	224,574
Junij	93,019	11,563	81,455	306,029
Julij	141,958	20,722	121,235	427,265
Augustus	139,806	25,468	114,337	541,603
September	125,251	39,079	86,172	627,776
October	120,610	53,055	67,554	695,331
November	140,151	59,885	80,265	775,600
December	132,505	57,488	75,017	850,617
Januarij 1882 . .	195,552	59,860	135,691	994,314
Februarij	154,088	60,644	93,444	1,087,758
Maart	156,423	71,422	85,001	1,172,759

Het getal boekjes bedroeg over de eerste maand, met ult^o April 1881 5651, hetgeen ult^o Maart 1882 tot 30,796 was toegenomen.

Men vindt dus een vrij gelijkmatige toename met ongeveer ƒ 100,000 per maand. Het jaarverslag dat eerlang zal worden uitgebragt, zal voorzeker op het voetspoor van de Belgische *Comptes-rendus de la Caisse d'épargne et de retraite*, vele opgaven inhouden, die de vorderingen dezer nuttige instelling in de bijzonderheden over de verschillende deelen des Rijks kan doen nagaan.

— **Pensioen-kassen voor werklieden.** *Het Vaderland* van 5, 13 en 20 April ontwikkelt in eenige artikelen zeer gezonde denkbeelden aangaande levensverzekering, en werklieden-pensioenkassen. In de twee eerstgenoemde nos. wordt eene beschouwing geleverd der grondslagen, waarop te 's Hage door de Vereeniging *Handel en Nijverheid* tot oprigting van een „plaatselijk pensioenfonds voor oude werklieden en bedienden" is besloten, en waarvoor een Comité van 14 leden tot uitvoering, is benoemd.

Digitized by Google

Het No van 13 April behelst daaromtrent een ingezonden brief van den Hr. W. A. Schroot, President der Commissie tot oprichting, waarin eenige opmerkingen van *het Vad.* 5 April worden weerlegd, en voorts een historiek van de tot stand koming van het tegenwoordig Comité wordt geleverd.

Men leest o. a. daarin, dat (medio Junij 1881) in de vergadering, waarin het Besluit werd genomen om de oprichting van dit plaatselijk pensioenfonds te beproeven en de opdracht daartoe wordt gedaan, tevens een hartelijk woord van dank werd gebragt aan de HH. mr. J. L. de Bruijn Kops, jhr. mr. G. de Bosch Kemper, mr. H. Goeman Borgesius, (nu wijlen) jhr. J. Westpalm van Hoorn van Burgh en mr. D. Polak Daniels, als adviseurs der Commissie, enz.

Om alle misverstand te voorkomen, nu van deze adviseering melding is gemaakt, kan het dienstig zijn, hier te zeggen dat het advies van die gemelde HH. aan het hun onderworpen project niet gunstig is geweest. Althans schrijver dezes woonde eene bijeenkomst bij waarin de 3 eerstgenoemden tegenwoordig waren; hijzelf en, zoover hij zich herinnert, ook de twee andere adviseurs, waren het toen ontworpen plan niet gunstig. Wat hemzelf betreft, zijne bezwaren kwamen in hoofdzaak overeen met de beschouwingen van *het Vaderland* van 5 en 13 April: de beperktheid van het gebied der deelneming; de conditien omtrent vervallen verklaring bij verhuizing, omtrent verbeurdverklaring van vroeger gestorte gelden enz. Vasthouding aan het beginsel, dat zulk een fonds niet op geldelijken steun van buitenaf moet rekenen; aansluiting zoo mogelijk aan soliede bestaande maatschappijen schijnt voor de werklieden een betere weg te zijn. Eene persoonlijke correspondentie met de Rotterdamsche Maatschappij is daarvan het gevolg geweest, alwaar het denkbeeld ingang vond, terwijl eenigen tijd daarna de nieuwe speciale tarieven dier Mij voor uitgestelde lijfrenten zijn verschenen, waarop wij onlangs verwezen.

Na hetgeen in de Alg. vergadering der Ver. v. d. Statistiek, op 22 April ll. te Utrecht, en het vorig jaar te Amsterdam over het onderwerp is gezegd, hechten wij er aan, te voorkomen, dat men uit de vermelding van het ingewonnen advies, onwillekeurig welligt het gevolg trekke, dat de adviseurs de totstandkoming van het fonds op de voorgestelde grondslagen wenschelijk zouden geacht hebben, hetgeen het geval niet is geweest.

Met belangstelling ziet men intusschen het rapport tegemoet der Commissie welke in de Amsterdamsche meeting in het Odéon, op 24 April ll. is benoemd om tot oprigting van een Algemeen Pensioenfonds de noodige voorstellen te doen.

Digitized by Google

SPOORWEG-TARIEVEN.

De spoorwegen, die thans nagenoeg over gansch Europa aangelegd zijn, hebben een onberekenbaren invloed op de maatschappelijke toestanden der volkeren gehad, welken zelfs zij die daarvan de grootste verwachtingen koesterden, zich nooit hadden kunnen voorstellen.

In de plaats getreden van de groote handelswegen, waarover het vervoer moeijelijk en kostbaar was, hebben zij dat vervoer niet alleen bijna geheel tot zich getrokken (*), maar het op eene niet te berekenen wijze vermeerderd.

Onmogelijk zou het zijn om de massa goederen, welke thans daaglijks over de ijzeren wegen worden verplaatst, in maanden over de vroegere wegen te vervoeren.

Dit snelle en min kostbare vervoer heeft den meest weldadigen invloed uitgeoefend op de welvaart en de ontwikkeling der volkeren. Ja, de tegenwoordige maatschappij met al hare behoeften en eischen, zou zonder de spoorwegen niet kunnen bestaan. Hoe zou het bijv. met de wereldsteden gaan; hoe zoude hare groote bevolking kunnen worden voorzien, niet alleen van al wat zij noodig heeft voor het levensonderhoud, maar van alles wat eene welvarende bevolking thans als levensbehoeften aanmerkt? Hare eischen zijn toch geheel anders dan zij waren in de groote steden der oudheid, welke daarenboven in veel milder klimaten gelegen waren. Stel bijv. dat de spoorwegen die thans Londen daaglijks voorzien van allerlei levensmiddelen, brandstoffen enz. in zulke ontzaglijke hoeveelheden, niet bestonden, hoe zouden de inwoners dan kunnen leven? Alle spoorwegen die te Parijs zamen komen, zijn eenige dagen noodig geweest, om, met inspanning van alle krachten, in die stad vóór het beleg zooveel levensmiddelen aan te voeren, dat de bevolking gedurende vier maanden in het leven kon worden gehouden, doch niet om haar te verschaffen al

(*) Zie de noot aan het slot.

Digitized by Google

hetgeen in gewone tijden levensbehoeften zijn, terwijl de groote voorraad die daar altijd voorhanden is, verbruikt werd. Men behoeft slechts in te zien de staten van de verschillende artikelen welke de groote spoorwegen vervoeren, om een denkbeeld te krijgen van den invloed dien zij op alle takken van nijverheid, op den handel en den landbouw moeten hebben. Om maar op iets te wijzen: de spoorwegen voeren naar de havenplaatsen van Noord-Amerika ontzaglijke hoeveelheden granen, meel, slagtvee enz. uit het binnenland, om voor lage vrachten over zee naar Europa vervoerd te worden. Hierdoor verkrijgt de consument aldaar het voordeel van de lagere prijzen, maar wordt de landbouwer verpligt alle krachten in te spannen en alle verbeteringen in zijn bedrijf toe te passen om te kunnen mededingen, of wel om den aard van zijn landbouw te veranderen. Die verandering in zijn toestand is het gevolg der spoorwegen.

Wij zouden een tal van voorbeelden kunnen opnoemen, waaruit ten duidelijkste zou blijken, dat de spoorwegen de werktuigen zijn, welke op alle takken van het bedrijf der volken een onberekenbaren invloed hebben uitgeoefend.

Maar het is onnoodig; een ieder, die het tegenwoordig leven der volken gadeslaat, is daarvan toch ten volle overtuigd, en ook dat die invloed steeds toeneemt en zich uitbreidt.

De reus die zijne armen nu over alle eenigzins beschaafde en ontwikkelde landen uitspreidt, is slechts een gering aantal jaren oud; immers in 1825 stoomde de eerste locomotief van Stockton naar Darlington. Het is daarom niet te verwonderen, dat er nog zooveel verschil bestaat in de meeningen omtrent de wijze waarop de spoorwegen moeten worden aangelegd en gebruikt, om daarvan het meeste nut te trekken.

Zij bestaan zoo korten tijd, dat de ondervinding daarin nog geen stellige uitspraak heeft gedaan; buitendien verschillen de omstandigheden welke daarop invloed uitoefenen, veel bij de onderscheidene volken. Zij zijn ook niet de wegen geworden zooals men ze zich voorstelde, toen de eerste concessien werden gegeven; daarin werd toch aan den eigenaar het regt gegeven een *tol* te heffen van hem, die daarover zouden rijden met eigen materieel, even als het op de gewone wegen geschiedt. Neen, het zijn ondernemingen met een materieel, dat bij sommige millioenen waarde heeft, en dat honderd duizenden tonnen goederen vervoert.

Het is duidelijk, dat bij zoo snellen wasdom, verschillende stelsels en rigtingen werden gevolgd door hen, die het magtige werktuig

Digitized by Google

bestuurden. Daarin zijn ook uitgedrukt het karakter en de instellingen der verschillende volken. Wij zien dit ten duidelijkste wanneer tegenover elkander wordt gesteld de wijze van exploiteeren der spoorwegen in die landen, waarin de gevolgde stelsels het meest van elkander afwijken; bijv. in Engeland of Amerika, de landen waar de vrijheid het grootst is, tegenover Duitschland, het land van reglementeeren en besturen.

De Engelschman, de Noord-Amerikaan, is gewoon zelf te handelen en zooveel mogelijk de Regeering buiten zijne zaken te laten, terwijl de Duitscher, subordinatie geleerd hebbende in het leger, leeft in eene maatschappij in welke de Regeering bijna alles regelt en bestuurt. Is het wonder, dat het karakter dezer volken terug wordt gevonden in het exploiteeren der spoorwegen? Aan de eene zijde groote vrijheid; aan de andere steeds meer ingrijpende regeeringsmagt, zelfs reeds toen zij niet, zooals in de laatste jaren het geval werd, in de hand van den magtigen staatsman werktuigen werden om zijn staatkundige en economische doeleinden te bereiken.

Wij die, naar mijne meening, reeds te veel het Duitsche voorbeeld volgen, zullen de vrijheid welligt te groot vinden. Het kan daarom nuttig zijn te onderzoeken, welke bezwaren en welke voordeelen die groote vrijheid heeft bij een der gewigtigste werkingen der spoorwegen, het goederenvervoer, en dus bij het bepalen der vrachtprijzen of tarieven; en of het andere stelsel, van reglementeeren en besturen, — het Duitsche — zooveel beter en voor ons wenschelijk is.

Wij zullen beginnen met na te gaan welke bepalingen in Engeland betrekkelijk het spoorwegwezen zijn gemaakt; daaruit zal blijken dat de Engelsche wetgever aan de spoorwegbesturen steeds eene groote vrijheid van handelen heeft gelaten. (*)

In 1853 was het duidelijk gebleken dat er wettelijke bepalingen noodig waren, om de wet van 1844 aan te vullen en hare gebreken weg te nemen, eene wet door Gladstone voorgesteld en welke bij de behandeling in het Parlement, zeer ten gunste der spoorwegmaatschappijen gewijzigd was. Het parlement benoemde eene commissie welke, na een onderzoek, eenige voorstellen deed. De voornaamste waren de volgende.

De verschillende Maatschappijen moesten het regtstreeksch verkeer van personen en goederen gemakkelijk maken; gelijke vrach-

(*) Voor de kennis der wettelijke bepalingen op spoorwegen in Nederland en in andere landen van Europa, mogen o. a. worden aanbevolen de academische proefschriften van de heeren R. van Rees, 1875, en W. J. M. Westerwoud, 1882.

Digitized by Google

ten in gelijke omstandigheden vorderen, en alzoo geen bevoordeeling van den een boven den anderen geven. De Board of Trade moest worden gemagtigd om, wanneer twee Maatschappijen verschil kregen en zij de tusschenkomst van dien Board inriepen, daaraan gevolg te kunnen geven, indien hij het geschikt achtte met het oog op het publiek belang; zijne beslissing moest dan voor beide partijen verbindend zijn.

Ten gevolge van het uitgebragt verslag kwam „the Railway and Canal Traffic Act van 10 Julij 1854 tot stand.

Merkwaardig is het dat daarbij volkomen vrijheid, wat tarieven betreft, werd gehandhaafd. Twee hoofdbeginselen werden daarbij aangenomen.

„That every Company should afford all reasonable facilities for the receiving and forwarding and delivering of traffic" en „that no Company shall make or give any undue or unreasonable preference or advantage to or in favour of any particular person or company."

Maar deze wet bleek ongenoegzaam, vooral omdat er geene deskundige regtbank was aangewezen om te beslissen indien er kwestien ontstonden tusschen de Maatschappijen onderling of met belanghebbenden, want aan de Court of Common Pleas, die dit moest doen, ontbrak de daartoe gevorderde kennis. Daarbij was deze regtspleging zóo langzaam en kostbaar, dat er alleen processen werden gevoerd, wanneer gewigtige belangen of rijke handelaars daarin betrokken waren.

Intusschen vereenigden de talrijke spoorwegmaatschappijen, waaronder zeer kleine, zich meer en meer tot grootere, of maakten contracten betrekkelijk de exploitatie.

Dit gaf aanleiding tot klagten van hen die hunne belangen daardoor benadeeld meenden.

In 1872 werd dientengevolge door de beide Huizen van het Parlement eene gemengde commissie benoemd, om te houden eene enquête „on Railway Companies Amalgamation", en te onderzoeken of het vereenigen van verschillende spoorwegen met elkander, voor het algemeen belang schadelijk was.

Het verslag dezer enquête is een folio boek van 1027 bladzijden en bevat 7830 vragen met de antwoorden daarop en eenige bijlagen. Hoofdzakelijk liep het onderzoek over het vereenigen van verschillende spoorwegen tot eene Maatschappij, doch vele andere kwestien van het spoorwegwezen werden daarin uitvoerig behandeld en toegelicht.

Digitized by Google

Vrijheid van tarieven bleef echter in de voorstellen van de commissie gehandhaafd. Volgens haar gevoelen kunnen noch de afstand, noch de kosten of de winst van het vervoer dienen als maatstaf voor een tarief. Onmiddelijke vermindering van vrachtprijzen, herziening daarvan op vaste tijden of wanneer het dividend boven een zeker cijfer klom, werden evenmin doenlijk, maar wel eene nieuwe eenvoudige klassificatie der goederen wenschelijk en uitvoerbaar geacht. Verder oordeelde de commissie, dat de Maatschappijen moeten worden gedwongen, om het publiek in de gelegenheid te stellen kennis te nemen der vrachtprijzen van alle goederen op elk station naar alle stations waarmede dit in regtstreeksch verkeer is, en verdeeld in de kosten van het vervoer en in de kosten van verzending, ontvangst enz. (terminals). Om uitspraak te doen wanneer er kwestien ontstonden zou eene commissie moeten worden ingesteld. Ten gevolge van dit verslag kwam de wet van 21 Julij 1873 tot stand.

Daarbij werd eene commissie van drie leden ingesteld, waaronder een regtsgeleerde, en een lid, speciaal met het spoorwegwezen bekend.

De beginselen en regels van de wet van 1854 werden aangevuld door art. 11 der wet van 1873. Vooral werden omtrent het regtstreeksch verkeer bepalingen gemaakt; wanneer daarover tusschen Maatschappijen geen overeenstemming werd verkregen, zou de kwestie door eene der partijen aan de commissie kunnen worden onderworpen, die dan moet beslissen ook wat betreft den vrachtprijs en de verdeeling daarvan, doch altijd naar regelen van billijkheid. Eene Maatschappij kan echter nooit verpligt worden voor een lager kilometer-vracht te vervoeren, dan gevorderd wordt voor gelijke goederen op een ander gedeelte van haar net tusschen dezelfde eindpunten. De verpligting tot het bekend maken en splitsen der vrachtprijzen werd in de wet opgenomen, en bepaald, dat wanneer het maximum der bijkomende kosten niet bij de concessie was vastgesteld, de commissie moest beslissen of de gevorderde naar billijkheid verschuldigd zijn. Ook moet elk contract waarbij Maatschappijen van elkander overnemen het onderhouden of het in exploitatie nemen van een spoorweg, door haar worden goedgekeurd; bovendien heeft zij het regt om na verloop van elke 10 jaren de herziening daarvan te vorderen, indien de overeenkomst tegen het algemeen belang is. Elk verschil tusschen Maatschappijen of van eene Maatschappij zelfs met de administratie der Posterijen, kan op verzoek der partijen voor de commissie gebragt worden. Wanneer het een regts-

Digitized by Google

punt betreft, zal deze het voor een der hoogere regtbanken brengen of haar advies vragen. Maar de tarieven zijn vrij, behalve, zooals is gezegd, de beperkingen betrekkelijk het regtstreeksch vervoer.

Hierbij moet worden opgemerkt dat de commissie een regtbank is, onafhankelijk van de Regeering, welke zelfs alle mogelijke kwestien niet voor haar kan brengen. De magt der commissie is beperkt. Zij moet meest altijd beslissen naar billijkheid en kan in vele gevallen niet tusschen beide treden, indien dit niet door belanghebbenden wordt verlangd; en zij daartoe niet dikwijls in de gelegenheid geweest, want de maatschappijen verkiezen bijna altijd de kwestien onder elkander uit te maken. Zoo werd in het jaar 1879 door haar slechts in vier kwestien eene beslissing genomen.

Deze wet was geldig voor 5 jaren en is verlengd tot Januarij 1882, zoodat daarover weder eene beslissing moet worden genomen.

Tegen de wijze waarop de tarieven werden toegepast en de vrachten geregeld, rezen steeds vele klagten, ten gevolge waarvan het Lagerhuis in 1881 weder eene enquête gelastte en eene commissie benoemde. Het verslag der enquête van 1881 bewijst, even als dat van 1872 had gedaan, dat de groote vrijheid waarmede de besturen der spoorwegen in Engeland de vrachtprijzen bepalen, in het algemeen belang is.

In 1881 moest worden onderzocht naar het bedrag der vrachtprijzen van goederen in verband met de daarop toepasselijke wetten en andere voorwaarden, naar de werking der wet van 1873 en naar de reizigers-tarieven.

Het in Augustus jl. in het licht verschenen verslag bevat alleen het eerste gedeelte van het onderzoek, betrekkelijk de goederen. Het werk had toch zulk een omvang, dat de tijd had ontbroken om het onderzoek betreffende de reizigers-tarieven te doen en een volledig verslag te geven. De commissie doet daarom slechts enkele voorstellen en vraagt verlenging der opdragt om hare taak te voltooijen. Wettelijke maatregelen zijn ten gevolge van dit verslag niet genomen, maar daarmede wordt gewacht tot dat het in zijn geheel is verschenen. In het verslag worden vermeld de antwoorden op 16766 vragen. De wijze waarop het onderzoek heeft plaats gehad, is praktisch, zooals dat bijna met alles in Engeland het geval is. Het is niet geheim, zooals hier, maar publiek, zoodat zij die als getuigen opgeroepen of willen gehoord worden (want iedereen kan voor de commissie verschijnen) weten wat andere getuigen vóór hen hebben medegedeeld. Eerst werden alleen zij gehoord, die

Digitized by Google

men dacht dat grieven hadden, en daarna de bestuurders der spoorweg-Maatschappijen.

Deze konden alzoo de klagten of bezwaren der eerstgehoorden toelichten, en dikwijls op goede gronden wederleggen. Somtijds hadden zij intusschen aan de klagers inlichtingen gevraagd, en deelen het antwoord mede; ook komen enkele der eerst gehoorden op tegen de verklaringen der bestuurders. Het is alzoo een onderzoek, waarbij getracht wordt zooveel mogelijk licht te verkrijgen en waardoor later op goede gronden voorstellen kunnen gedaan worden. Het geeft door deze wijze van onderzoeken alle waarborgen voor de juistheid der latere voorstellen.

Maar ook de zamenstelling der commissien van het Parlement was zeer doelmatig. Daaronder zijn leden, die geheel bekend zijn met het spoorwegbedrijf of met de kwestien die onderzocht zullen worden. Zoo telde de commissie van 1881 zeven en twintig leden waarvan 5 volkomen deskundigen, bestuurders van groote spoorwegen, o. a. Sir Henry Tyler, vroeger de Regeringsbeambte, belast met het onderzoek naar spoorwegongelukken, die de spoorwegen voor de opening moest nazien enz. en die thans aan een bijzondere maatschappij is verbonden. Uit de door deze leden gedane vragen blijkt ook, dat zij geheel bekend zijn met het spoorwegwezen.

De wijze waarop de bestuurders der spoorwegen de vrachtprijzen bepalen, de hoofdzaak van deze beschouwingen, wordt het duidelijkst uiteengezet door den heer James Grierson, General Manager van den Great Western spoorweg, en de na hem gehoorde spoorwegmannen vereenigen zich geheel met zijne verklaringen.

Aan dien getuige werden 1696 vragen gedaan. Zijne antwoorden zijn helder en klaar, zooals te verwachten was bij zijne groote kennis van het spoorwegwezen in Engeland, en de vragen welke hem werden gedaan, toonen dat de Commissie daarvan ten volle overtuigd was.

Wij zullen zijne verklaringen daarom in korte trekken mededeelen. Hij zeide dat de spoorwegbesturen de vrachtprijzen op de volgende wijze bepalen. Zij zijn daarin vrij doch binnen de in de concessien bepaalde maxima. Wanneer een koopman of verzender aan het bestuur van een spoorweg aantoont, dat een artikel geen hoogen vrachtprijs kan verdragen, dan wordt die lager gesteld. De vrachtprijs wordt dus geregeld naar de mededeeling van de belanghebbenden, omdat deze de daarvoor gevorderde kennis bezitten

Digitized by Google

en weten of de goederen in den handel kunnen worden gebragt bezwaard met een zekeren vrachtprijs, of niet; de Maatschappijen kunnen het zonder hen niet weten. Wordt de vracht te hoog gesteld, dan is het vervoer onmogelijk of houdt spoedig op; en dat is tegen het belang der Maatschappij. De kwestie der vrachtprijzen, even als de geheele zaak der spoorwegen, wordt beschouwd als eene handelszaak. De beambten der Maatschappijen moeten daarom goed bekend zijn met de verschillende omstandigheden, die op het bepalen der vrachtprijzen invloed hebben; maar deze worden geregeld naar de waarde van het vervoer voor den verzender; en de prijs regelt zich als in elke handelszaak naar vraag en aanbod. De kosten van aanleg kunnen daarbij dus niet in aanmerking genomen worden; bij sterke hellingen moet vervoer voor lagen vrachtprijs wel eens geweigerd worden, omdat de treinen dan slechts eene beperkte zwaarte kunnen hebben, en het vervoer verlies zou geven. Bij mededinging met vervoer over zee worden de vrachten uit de havenplaatsen als het noodig is verlaagd, maar somtijds ook zonder die mededinging; bijv. bij het vervoer van erts uit de havens naar de in het land gelegen ijzerwerken; dan is er wel is waar geen mededinging met de zee, maar daar geschiedt het, omdat, indien de erts niet voor eene lage vracht wordt vervoerd, de fabriekant de erts niet zou kunnen gebruiken. Er zijn dus velerlei vrachtprijzen, of om het vervoer te vermeerderen of wel om een bedrijf mogelijk te maken, en dan zijn de vrachtprijzen somtijds zeer laag. Met volle overtuiging zeide de heer Grierson aan de commissie, hoe meer getuigen er over het geheele land worden opgeroepen, des te beter; want dan zal het blijken, dat de spoorwegmaatschappijen voor zeer lage vrachten vervoeren, om in de behoeften der verschillende landstreken te voorzien, en dat alleen zij klagen, die vreezen door die lage vrachten hunne monopolien te verliezen, omdat anderen in staat worden gesteld met hen mededetedingen. Maar dat zoo handelende het vervoer zeer groot geworden en de welvaart van het land bevorderd is en de spoorwegen hun werk goed hebben verrigt. Het verlagen der vrachtprijzen gaat echter nimmer zoo ver dat met verlies wordt vervoerd „it would not be wise to carry at a loss."

Hij deed verder uitkomen, dat door het stelsel om de vrachtprijzen te regelen naar de verschillende omstandigheden, naar de waarde van het vervoer voor den belanghebbende, ten gevolge waarvan op sommige vervoeren ruime winsten worden verkregen, de Maatschappijen in staat zijn in andere omstandigheden met een

Digitized by Google

uiterst kleine winst te vervoeren. Dit zou niet kunnen geschieden, indien die hoogere vrachtprijzen niet geoorloofd waren; dit zou daarom voor het algemeen zeer nadeelig wezen, omdat vele bedrijven, welke door de lage vrachten mogelijk zijn, dan niet meer zouden kunnen bestaan.

Hij verklaart het volgende: „The working of the railways and „the fixing of the rates is of course very complicated, involving „a vast variety of circumstances, and it would be simply impos„sible to please every body"

Het spreekt, dat de Heer Gr. elke inmenging der Regering in het vaststellen der vrachtprijzen, welke niet onvermijdelijk is, strijdig acht met het algemeen belang.

Verandering van stelsel verklaart hij niet alleen voor de Maatschappijen, maar in het algemeen „very hurtful and in some cases „I think I might say even disastrous."

De Great Western Company had alleen over de 20,000,000 vrachtprijzen, die zijn ontstaan omdat de omstandigheden van bijna elk vervoer verschillen. Het is alzoo klaar, dat die niet naar eene vaste maatstaf bepaald kunnen worden. Hij achtte het evenwel mogelijk, dat door de wet tarieven werden gemaakt waarbij de Maatschappijen zouden kunnen bestaan; maar dan zouden vervallen de zeer lage vrachtprijzen van thans, het vervoer zou verminderen, en vele industrien, door die lage vrachtprijzen mogelijk geworden, zouden dientengevolge lijden of te gronde gaan.

De klagten, die bij de spoorwegbesturen tegen de vrachtprijzen inkomen, zijn ook zeer weinig in aantal en bijna altijd wordt men het eens; zelfs voor deze commissie waren volgens den heer Gr. geen gegronde of gewichtige klagten ingebragt.

Het bepalen der tarieven naar de afstanden keurt de heer Gr. af. „We sometimes hear some well disposed theorists bring „it forward, because it would be very simple, and if it could „be carried out, it would be very much easier for that reason, „but I do not think practical men would support it." Verder zegt hij van dat stelsel: „I do not wish to use strong language, „but I should not hesitate to say, that it would be disastrous „to many persons."

Wat het geldelijk resultaat voor zijne Maatschappij betrof, had hij echter daartegen geen bezwaar, maar wel in het algemeen belang. Volgens zijne verklaring werd geen „undue preference" gegeven, en hij toont dit door voorbeelden aan; een ieder kan onder gelijke omstandigheden voor gelijke vrachtprijzen vervoeren.

Digitized by Google

De verklaringen van de spoorweg-bestuurders worden bevestigd, en dit is zeer merkwaardig, door den laatsten getuige Thomas Henri Farrer, Secretaris van den „Board of Trade", die jaren lang die betrekking had bekleed en dus geheel bekend was met de wijze, waarop de spoorwegen in Engeland werken, en met de voor- en nadeelen van dat stelsel.

Hij zeide naar aanleiding van het aan de commissie door getuigen medegedeelde, dat hij niet kon verklaren, dat de vrachtprijzen in het algemeen te hoog waren, hij wenschte wel eene eenvormige, voor alle Maatschappijen verbindende klassificatie der goederen, zooals dit reeds het geval is bij het „Clearing House" voor de verkeeren der Maatschappijen onderling. Naar zijn oordeel bragt de ongelijkheid der vrachtprijzen geen nadeel aan den handel toe. Een stelsel, waarbij de afstand als schaal werd aangenomen, achtte hij ook op den duur voor allen nadeelig. Op de vraag of er naar zijne meening grond was voor den wetgever, om de vrachtprijzen te regelen naar de afstanden of volgens een anderen maatstaf, om daardoor gelijkheid in de vrachtprijzen voor nu of voor de toekomst te verkrijgen, was zijn zeer bepaald antwoord: Neen. Van de wijze waarop de besturen der spoorweg-maatschappijen handelden, zegt hij: „They have immense power „over the traffic of the country, and on the whole I think they „are exercising those powers fairly. I do not see anything to the „contrary." Hij verklaart ten sterkste, dat er volgens hem geen standaard was, waarnaar de vrachtprijzen van goederen kunnen geregeld worden. De vrachten die over grootere afstanden lager zijn dan over kleinere, of die niet in verhouding tot de afstanden zijn, worden door hem verdedigd. Hij zegt: „I have as a freetrader „to consider the interest of the consumer very largely, but it „seems to me that this claim for regular mileage has proceeded „upon the interest of one special class of producers; but it is „very much in the interest to the consumer as well as to one „class of producers that the people at a distance should be able „to send up to the consuming market."

Wanneer men zijne antwoorden overweegt, dan blijkt daaruit ten duidelijkste, dat hij het bestaande stelsel voor zijn land goed acht, en dat verandering van stelsel zoo al niet onmogelijk, toch zeer nadeelig zou zijn in het publiek belang.

Men mag aannemen dat in Engeland bijna alle mannen van zaken van oordeel zijn, dat de exploitatie der spoorwegen geheel moet worden beschouwd als eene handelszaak, en dat de vracht-

Digitized by Google

prijzen dus moeten geregeld worden als elk handelaar dit zou doen. Indien men de klagten, die voor de commissie werden gedaan, en de wederleggingen daarvan leest, en daarbij in aanmerking neemt, dat bij de spoorwegbesturen zoo weinig klagten inkomen, maar vooral let op de verklaring van M. Farrer, dan moet men wel tot het besluit komen, dat die groote vrijheid ten minste in Engeland zeer goed heeft gewerkt. De meeste klagten zijn over de vrachtprijzen; dat zij niet werden berekend naar de afstanden, bijv. dat voor buitenlandsch aangevoerd vee te Liverpool lager vrachtprijs wordt betaald naar Londen, wanneer het dadelijk uit het schip op de wagens wordt geladen, dan voor het inlandsch vee of voor vee dat op de markt te Liverpool is geweest.

De veehouders bij Leicester klagen, dat zij volgens hooger tarieven betalen dan de Schotsche. Ook wordt geklaagd dat de vrachtprijzen van enkele havens naar het binnenland lager zijn dan van andere. De klagers beweerden, dat door die tarieven de voordeelen, welke eene plaats boven eene andere door hare natuurlijke ligging heeft, ten deele of geheel verloren gaan. Het doen ontstaan van mededinging was de grond der meeste klagten van de ruim 60 personen, die opgeroepen waren om tegen de werking der spoorwegen hunne bezwaren mede te deelen.

Die getuigen werden wederlegd op grond, dat zij geen regt hadden zich te beklagen, want zij betaalden vrachten lager dan de Maatschappijen mogten vorderen, en die voor hen niet te hoog waren; doch dat zij wenschten dat hunne mededingers hoogere vrachten zouden betalen, om hunne mededinging te dooden. Indien deze toch in evenredigheid gelijke vrachtprijzen moesten betalen als zij, zouden zij hunne goederen niet meer kunnen verzenden; hetgeen niet alleen zeer schadelijk voor hen zouden zijn, maar ook tegen het belang der groote menigte der consumenten.

Billijke vrachten te vorderen van hen die ze betalen kunnen, en lage van hen, die anders hun bedrijf zouden moeten staken, ziedaar wat het meest in het belang is van het algemeen. Bij dat stelsel maakten de spoorwegen billijke winsten en bevorderden zij den bloei van het land.

Een tweede grief waren de zoogenaamde „terminal rates" dat is hetgeen moet worden betaald voor laden, lossen, stations-onkosten, afhalen en bezorgen enz. Sommigen achtten de betaling daarvan onbillijk; anderen wilden dat die kosten bij de wet vastgesteld werden. Hiertegen werd aangevoerd, dat het moeijelijk is voor die kosten een vaste som bijv. per ton te stellen, omdat zij zeer ver-

Digitized by Google

schillen naar den aard der goederen en naar de bijzondere omstandigheden der stations; maar dat wel degelijk op grond der akten, waarbij de bouw der spoorwegen was toegestaan, daarvoor schadevergoeding mogt worden gevraagd. Daarbij werd gewezen op de ontzaglijke sommen, welke sommige goederenstations hadden gekost; bijv. de London-North-Western Spoorwegmaatschappij had betaald voor de goederenstations te:

Londen	pd. st.	2,300,000
Manchester	„	812,000
Birmingham	„	250,000
Liverpool	„	1,913,000

of ruim 60 millioen gulden.

Daarvoor dient toch wat betaald te worden, even als voor laden, lossen, bezorgen enz. Maar de spoorwegbesturen hadden er geen groot bezwaar in, daarvoor een vast tarief te maken.

Het spreekt, al die getuigen hadden een menigte verschillende bezwaren, maar die kwamen bijna alle neder op de ongelijke vrachtprijzen; klagten dat de spoorwegbesturen de belangen van het *algemeen* niet behartigden, werden niet gedaan. Het waren, zooals reeds is opgemerkt, bijna alle klagten dat eene haven, een bijzonder persoon of een bedrijf, of eene bepaalde plaats werd benadeeld door het gemakkelijk maken aan anderen, om mede te dingen die door ligging enz. in minder gunstige omstandigheden verkeerden, waardoor het belang van de consumenten werd bevorderd tegen het belang der klagers.

Wanneer men dit onderzoek leest, dan krijgt men de overtuiging, dat de wijze waarop de spoorwegen in Engeland worden geexploiteerd als handelsondernemingen, voor de belangen van het algemeen goed is, en dat het enorme vervoer geschiedt *snel*, *zeker*, en, de hoogere prijzen van arbeid in aanmerking nemende, *goedkoop;* andere eischen kan men toch niet stellen. De commissie stelt dan ook niet voor daarin verandering te brengen, maar alleen het volgende.

Er moet eene bijzondere regtbank worden ingesteld, waarvoor zullen worden gebragt alle verschillen, welke ontstaan uit de regten en verpligtingen van de spoorwegmaatschappijen in betrekking tot den handel en het traffic van het land, doch er moet worden gezorgd, dat de regtspleging voor die regtbank geschiedt eenvoudig, goedkoop en snel.

Eene herziene classificatie der goederen moet worden aangenomen door de spoorwegmaatschappijen, bindend voor hen en voor het publiek, en een ieder moet die voor weinig geld kunnen koopen.

Digitized by Google

In het boek der vrachtprijzen (*) moeten de eigenlijke prijs van het vervoer en de terminal charges gescheiden zijn. Eindelijk, geen vrachtprijs zou mogen verhoogd worden zonder dat dit eene maand te voren in de plaatsen die daarbij belang hebben, bekend is gemaakt.

Het onderzoek had dus aan de commissie geleerd, dat de vrijheid in het bepalen der vrachtprijzen in het belang van het algemeen was, en dat het niet mogelijk zou zijn zonder groot nadeel van het land, van stelsel te veranderen en een vasten maatstaf, welke dan ook, voor de tarieven van het goederenvervoer aan te nemen.

Uit deze beschouwing van het verslag der Engelsche commissie ziet men dat het spoorwegbedrijf in Engeland geheel als eene handelszaak wordt beschouwd, en dat de vrachtprijzen bepaald worden naar de waarde die het vervoer voor den belanghebbende heeft. Er wordt niet gevraagd naar de afstanden, maar alleen hoeveel naar billijkheid betaald kan worden, terwijl de vrachtprijzen zeer laag zijn, als het vervoer daardoor mogelijk wordt en het nogthans met eene kleine winst kan geschieden.

Wanneer men te Londen of in eene der groote steden van Engeland ziet dat groote verkeer, die menigte treinen welke elkander snel opvolgen, den spoed waarmede goederen worden ontvangen en verzonden, de snelheid waarmede zij worden vervoerd, de betrekkelijk groote veiligheid van dat vervoer, de lage tarieven waar die noodig zijn, dan moet men wel overtuigd worden, dat die resultaten niet kunnen worden verkregen zonder groote vrijheid van handelen en met geen ander toezicht en bemoeijing der Regering dan onvermijdelijk zijn. De meest ervaren spoorwegmannen van het vasteland, die te Londen het vervoer hebben waargenomen, zijn daarvan ook ten volle overtuigd. De Engelschen zelven willen, het blijkt uit de enquete, dan ook die vrijheid niet wegnemen; zij zouden zich niet kunnen voegen in de banden, al ware het mogelijk dat het vervoer dan zoo goed en snel zoude kunnen geschieden als nu het geval is. Maar laten wij hooren, wat een Duitscher daarover zegt, een deskundige die het Duitsche stelsel ten volle kent, in een verslag, uitgebragt door den heer Wehrmann, Directeur van den spoorweg Berlijn—Dresden.

Hij beschrijft de inrigtingen der Engelsche spoorwegen, hoe zij

(*) De heer Grierson zeide dat het publiek slechts weinig inzage nam der tarieven; op de stations op zijn spoorweg lang 2300 mijlen, was in 8 jaren slechts 66 malen naar de boeken gevraagd.

Digitized by Google

in alle belangrijke steden met groote kosten tot in haar midden zijn doorgetrokken, en daar zeer kostbare inrigtingen bezitten om het snelle verkeer te bevorderen; de doelmatige stations welke voor de reizigers, die aan die inrigting gewoon zijn, vele der onaangenaamheden wegnemen, die zij ondervinden op de meeste groote stations op het vaste land, om maar iets te noemen, den tijd die wordt gevorderd om de bagaadje te doen aannemen. De goederenstations zijn dikwijls aangelegd in de meest bevolkte deelen der groote steden en hebben alle uitmuntende inrigtingen, om de snelle behandeling der goederen mogelijk te maken. Zoo worden bijv. van het station Camden-Town te Londen van 8 uur nm. tot 4 uur vm. afgezonden 1200 wagens, waarvan 320 met collis, in 35 treinen. De goederenwagens zijn minder groot dan bijv. in Duitschland, Frankrijk en bij ons, en hebben meest slechts van 6 tot 9 ton laadvermogen, uitgezonderd die voor ertsen, kolen en cokes. De wagens worden weinig beladen, meestal met slechts 2 tonnen; het hoofddoel dat men zich voorstelt, is minder het vol beladen der wagens, als de snelheid van het vervoer en het dikwijls gebruiken van elken wagen. Op het zooveel mogelijk gebruik maken van de trekkracht wordt dus minder gelet.

Maar het gevolg hiervan is, dat de goederen tusschen de groote handelsteden met een op het vasteland onbekende snelheid worden vervoerd.

De heer Wehrmann zag op de groote stations te Londen, dat bijna alle goederen die daar waren aangekomen, den vorigen dag waren afgezonden. Deze goederentreinen loopen ook met veel grooter snelheid dan op het vaste land. Zij maken 30 kilom. in het uur met inbegrip van het oponthoud. Die snelheid is noodig omdat er zooveel treinen kort op elkander volgen.

Alle verzendingen beneden de 2000 kilo's worden van huis gehaald en bezorgd door de spoorwegmaatschappijen, of ten minste is dit onder de kosten van vervoer begrepen. Dit afhalen en bezorgen moet snel geschieden, want het publiek eischt, dat wanneer een verzending wordt aangevraagd, de goederen dien dag nog afgehaald en den volgenden dag ter plaatse bezorgd worden. De Great Northern had 900 paarden te Londen om de goederen af te halen en te bestellen.

Maar de afzenders moeten zorgen dat de goederen van naauwkeurige adressen zijn voorzien; hetgeen er toe bijbrengt om de administratieve behandeling van het goederenverkeer zoo eenvoudig te maken als dit op de groote stations met het buitengewoon groot

Digitized by Google

verkeer het geval is. Voor de verrekening der verschillende Maatschappijen onderling dient het „Clearing House", alwaar wordt berekend wat elke Maatschappij toekomt als vracht der goederen, welke over verschillende spoorwegen zijn vervoerd, hetgeen het werk bij de verschillende Maatschappijen veel gemakkelijker maakt.

Voor deze verrekening heeft het Clearing House de klassificatie gemaakt, waaraan, zooals wij zagen, alle Maatschappijen voor het doorloopend verkeer zijn onderworpen.

Merkwaardig is het wat de heer Wehrmann, die het methodieke gereglementeerde en gebondene van het Duitsche stelsel kent, zegt van de groote vrijheid en ook van de vrachtprijzen en tarieven. Hij vindt die vrijheid van het standpunt der theorie verkeerd, maar wat de praktijk betreft, acht hij dat zij ontegenzeggelijk voordeel heeft boven het andere stelsel, al schijnt dat regelmatiger. Eene vergelijking van de tarieven met die in andere landen, alwaar de afstand als maatstaf is, is niet mogelijk. Maar dat de tarieven in Engeland ook laag kunnen zijn, bewijzen de voorbeelden die de heer W. opgeeft. Eene vergelijking van de tarieven in Frankrijk met die van de North-Western leert, dat die laatste lager zijn. Dat is echter zeker, dat wanneer men de hoogere dagloonen enz. in Engeland in aanmerking neemt, en vooral de snelheid waarmede wordt vervoerd, het goederenvervoer in Engeland voor de belanghebbenden veel voordeeliger is dan op het vasteland. Welke spoorwegmaatschappij haalt de koopmansgoederen of vervoert ze over 300 kM. en brengt ze thuis, in nog geen 24 uren!

De indruk dien de heer W. van de engelsche exploitatie heeft, is zeer gunstig. De bestuurders der spoorwegen beschouwen hunne ondernemingen commercieel en hebben hunne wegen geheel, hun materieel en hun geheel bedrijf ingerigt als ervaren mannen van zaken. De aan reglementen en voorschriften gewende Duitscher is gedwongen de groote vrijheid van handelen en het uit een handelsoogpunt opvatten der exploitatie goed te keuren.

Merkwaardig is het, dat het beginsel, dat de waarde van het vervoer voor den belanghebbende, den vrachtprijs moet regelen, ook door den heer de la Gournerie in zijn studie over de exploitatie der spoorwegen op zoo heldere wijze wordt aangetoond het juiste te zijn (*);

(*) Études économiques sur l'Exploitation des chemins de fer, par Jules de la

Digitized by Google

hij zegt, men moet voor het vervoer betalen, „non ce qu'il coûte „mais ce qu'il vaut."

Wanneer deze grondslag bij het vaststellen der vrachtprijzen wordt aangenomen, dan kunnen door de ruime winsten die het eene vervoer geeft, andere vervoeren voor zeer kleine winst gedaan worden. Uitvoerig wordt de billijkheid daarvan aangetoond, en tevens dat dit in het algemeen belang is. Gelijkheid van winst bij alle vervoeren is even verkeerd en onmogelijk als bij elke andere industrie of handelszaak, maar ook niet vol te houden al werd deze als grondslag aangenomen. Verder wordt aangetoond hoe nadeelig de bemoeijing der regeering is bij het vaststellen der tarieven. De regeering was bijv. in Frankrijk verpligt differentieele tarieven tusschen enkele plaatsen toe te staan, vooral ook uit hoofde van het vervoer naar en van het buitenland; maar op de klagten van de belanghebbenden, die op tusschengelegen plaatsen hoogere vrachten betaalden, werd de bepaling gemaakt, van de stations „non dénommées" ten gevolge waarvan op de tusschengelegen stations geen hoogere vrachtprijzen toegepast mogten worden. Het nadeel van dien maatregel, waardoor zeer wenschelijke vervoeren onmogelijk werden zonder iemand te baten, wordt aangetoond.

De la G. meent ook dat de kilometer-afstand niet als schaal voor den vrachtprijs kan dienen, en dat de kosten van den aanleg daarbij ook niet in aanmerking kunnen komen, evenmin als de kosten van exploitatie; maar dat de eenige maatstaf moet zijn de waarde die het vervoer heeft. Eenvormigheid der tarieven, zoodat de goederen in enkele klassen verdeeld, en dan de vracht voor die klassen per kilometer vastgesteld worden, keurt hij ook af en acht dit onmogelijk, omdat bijv. als er mededinging met het vervoer te water is, de vrachtprijs per spoor lager moet zijn dan waar die mededinging niet bestaat; de waarde van het vervoer is in het eerste geval minder dan in het tweede. Is die verlaagde vrachtprijs daar verboden, welnu dan heeft het watervervoer geene mededinging, en een monopolie.

De heer de la G. meent alzoo, dat de vrachtprijzen moeten worden geregeld door vraag en aanbod. Hij beschouwt het spoorwegvervoer ook als eene geheel commercieele zaak, en dat dientengevolge moet worden afgekeurd elke inmenging der Regeering,

---

Gournerie, Membre de l'Institut (Académie des sciences) Inspecteur Géuéral des Ponts et Chaussées en retraite. Paris 1880.

Digitized by Google

waardoor de vrijheid van handelen wordt beperkt. Mitsdien vrijheid binnen de vastgestelde maxima der tarieven.

Hij acht daarom de wijze waarop de spoorwegen in Engeland wat de goederen betreft worden geëxploiteerd, de juiste, en wenschelijk dat de Maatschappijen in Frankrijk meerdere vrijheid hebben dan nu het geval is. (*)

Alle tarieven moeten daar door den Minister worden goedgekeurd. Wanneer eene Maatschappij een tarief wil verlagen, moet zij daartoe door de Regeering gemagtigd worden, en het verhoogen binnen den grens van het maximum kan dan eerst na een jaar geschieden. Alle voorstellen moeten eene maand vooraf openbaar gemaakt zijn, opdat de belanghebbenden daartegen hunne opmerkingen zouden kunnen maken.

De voorstellen worden door verschillende autoriteiten onderzocht, en dan neemt de Minister eene beslissing. Zijn ze goedgekeurd, dan kan de Minister in alle magtigingen na 1857 gegeven weder wijzigingen brengen, omdat de tarieven na dien tijd slechts *voorloopig* zijn goedgekeurd, zoodat de Regeering ze weder kan intrekken. Die onzekerheid is nadeelig voor alle partijen, en werkelijk heeft de Regeering daardoor alle magt over de tarieven in handen. Het maken van bijzondere overeenkomsten met hen die bijv. een groote hoeveelheid vervoeren of wel die zich verbinden om hun geheele vervoer over den spoorweg te doen plaats hebben, is verboden, evenzoo de differentieele tarieven.

Meerdere voorbeelden zouden kunnen worden gegeven om aan te toonen, dat de exploitatie der spoorwegen in Frankrijk veel minder vrij is dan in Engeland.

Het is dus niet vreemd dat de heer d. l. G. die de banden waarin de Fransche spoorwegbesturen zijn gekneld, zoo goed kent, de voorkeur geeft aan het Engelsche stelsel, dat zoo overeenkomt met zijn beginsel „de waarde van het vervoer moet betaald worden." Maar hierbij mag niet uit het oog worden verloren, dat de spoorwegen in Engeland ondernemingen zijn, geheel op kosten en voor risico van bijzondere personen tot stand gekomen, terwijl in Frankrijk de Staat den aanleg daarvan krachtig heeft ondersteund, zoowel geldelijk als op andere wijze. De Staat is daar een groot belanghebbende in de spoorwegmaatschappijen, en heeft het regt om regelingen vast te stellen, welke zij meent dat in het algemeen

(*) Zie de artikels in de Revue des deux mondes van 1 Maart 1880 «Les tarifs des chemins de fer» van M. A. Brière, en van 1 Mars 1882 «La question des Chemins de fer» 1882, par M. Charles Lavollée.

Digitized by Google

belang zijn. De vraag is, of die regelingen en bepalingen dat werkelijk bevorderen. Ook in Frankrijk achten velen, dat meer vrijheid van handelen de voorkeur verdient.

Uit een geheel ander standpunt wordt, vooral na de gebeurtenissen van 1870, in Duitschland de zaak der spoorwegen beschouwd. Het zijn daar niet meer bij uitsluiting werktuigen om het verkeer te bevorderen of mogelijk te maken; maar het zijn en worden meer en meer werktuigen in de hand der Regeering, aangelegd en bestuurd met het oog op mogelijke oorlogstoestanden, en om hare tegenwoordige beschermende handelspolitiek te bevorderen, of althans niet te verlammen.

Om dit laatste doel te kunnen bereiken, moet de Regeering meesteresse zijn der tarieven, niet alleen op door haar geexploiteerde spoorwegen, maar ook op die, welke aan bijzondere Maatschappijen behooren.

In de beraadslaging over het tarief van inkomende regten in den Rijksdag Mei 1879 heeft vorst Bismarck op de duidelijkste wijze verklaard, dat die wet in het naauwste verband stond met een wet op de spoorwegtarieven. Hij zeide: „Ich habe in den „ganzen Debatten, die Erwahnung eines Gebietes vermiszt ohne „welches der Zolltarif doch keine Selbstandigkeit, kein Sicherheit „und kein Werkung hat, das ist die Frage der Eisenbahntarif „.... es is ganz unmöglich eine Zollpolitiek unabhängig von die „Eisenbahnpolitiek zu treiben."

Hij klaagt er over, dat de spoorwegen voor den invoer lager vrachtprijzen hebben dan voor den uitvoer; dat bijv. de buitenlandsche granen, door die lagere vrachtprijzen als het ware een premie van invoer hebben, twee ja drie en vier malen hooger dan het inkomend regt. Zoolang dus de spoorwegtarieven niet in de hand der Regeering zijn, kunnen de inkomende regten niet dienen tot bescherming van landbouw of industrie.

Het is zeer merkwaardig om de redeneering van den grooten staatsman te lezen; niet alleen in zijne eigenaardige wijze van bewijsvoering, maar ook, omdat daaruit blijkt, dat wanneer men eenmaal op den weg van bescherming een voet heeft gezet, men wordt gedwongen tot het nemen van maatregelen, waardoor de vrijheid van handelen der bijzondere personen of maatschappijen, steeds meer aan banden wordt gelegd.

Het gevolg is, dat sommigen hun bedrijf niet kunnen voortzetten, en dat de Staat langzamerhand de taak op zich moet nemen, welke in vrije landen veel beter door particulieren wordt verrigt. Men

Digitized by Google

ziet het nu reeds, de Regeering moet de nog bestaande particuliere spoorwegen koopen; deze kunnen ook niet bestaan onder de bepalingen van de wet op de spoorwegtarieven van 1879, welke bijna alle vrijheid in het bepalen der vrachtprijzen wegneemt.

Deze tarieven zijn zamengesteld uit een vracht volgens den afstand, en uit een vast regt; de Bondsraad stelt vast de daarop betrekkelijke bepalingen, de klassificatie en de normale tarieven, die voor alle spoorwegen gelijk zijn. Hij kan daarin wijzigingen brengen indien dit noodig is, om de economische belangen van het Rijk te beschermen, of om de mededinging met buitenlandsche spoorwegen te bestrijden. Aan vreemde voortbrengselen kunnen geen voordeeliger voorwaarden of tarieven worden gegeven, dan aan gelijksoortige inlandsche naar dezelfde bestemmingsplaatsen. Aan den Bondsraad wordt verder alle magt gegeven om te beslissen over wijziging van de toepassing der tarieven mededingende spoorwegen, over de tarieven met buitenlandsche spoorwegen, over de regtstreeksche tarieven; in een woord over *alles* wat op de tarieven betrekking heeft. Het ontwerp dezer wet is in vele bladen en in sommige zeer heftig bestreden. Men beweerde te regt, dat de Staat daardoor volkomen magt kreeg over het verkeer, dat de Bondsraad alles beslist en bepaalt, en eene alles overheerschende magt krijgt; en omdat de beginselen der wet zoo streng zijn, dat onmogelijk alles uitgevoerd zoude kunnen worden, heeft de Bondsraad daarentegen weder de magt om daarvan afwijkingen toetelaten. Het gevolg van dat alles is, dat het lot van den handel en van elke handelsplaats in handen van den Bondsraad is.

De bepaling, dat de tarieven voor het geheele Rijk gelijk moeten zijn, vernietigde de vele vrachtprijzen, die gegrond waren op de behoeften welke de praktijk heeft doen kennen, en die nu vervangen worden door eene vracht, waarbij geen acht op die kennis is gegeven. Door de bepalingen betrekkelijk de tarieven van transietgoederen, kan dit vervoer van de eene lijn afgeleid en op eene andere gebragt worden. Daarop zijn staatkundige redenen van invloed. Zulk een magt in handen der Regeering te geven, waardoor alle handel en industriën afhangen van de beslissing van ambtenaren, die niet op de hoogte kunnen zijn van de behoeften en handelsbelangen, moet op den duur ten nadeele van het algemeen wezen.

Zooals reeds is opgemerkt, wil vorst Bismarck door de tarieven van inkomende regten de rijksinkomsten vermeerderen, maar

Digitized by Google

bovenal door de spoorwegtarieven de productie in Duitschland bevorderen en de mededinging van vreemden tegengaan.

In het jaarverslag van 1879 van de Ned. Rhijnsp. Maatschappij is door haren voorzitter, die zoo volkomen met onze en de Duitsche handelstoestanden in verband met de spoorwegen bekend is, uiteengezet, welken invloed de nieuwe politiek der Duitsche Regeering op onze spoorwegen moest hebben, en dat daarbij te weinig rekening was gehouden met de mededinging van de rivieren en van de zee. Een algemeene verlaging der spoorwegtarieven werd geacht een gevolg te moeten zijn van de daardoor geboren afleidingen van het vervoer (*). De ondervinding heeft nu reeds geleerd hoe juist hij zag, zoo als hierna zal blijken.

Uitvoerig en met groote kennis van zaken wordt de uitwerking der Duitsche spoorwegpolitiek beschreven in het verslag van den 28 Februari 1881 van den Britschen Consul-generaal te Berlijn Crowe (†).

Eerst wordt medegedeeld hoe de spoorwegtarieven waren voor dat de nieuwe tariefwet alle magt aan de Regeering had gegeven. Het tarief op de staatsspoorwegen in Elzas en Lotharingen, waarvan gewigt en afstand de grondslagen zijn, wordt kortelijk vermeld, even als de verschillende stelsels op de andere spoorwegen. Onderlinge mededinging der spoorwegen, en van deze met de waterwegen, vermenigvuldigden wel is waar het aantal der vrachtprijzen, maar regelden zich naar de behoeften der belanghebbenden en bevorderden het transiet-verkeer.

Toen de Regeering de spoorwegtarieven in hare magt had, moesten deze zoo zijn, dat zij vooreerst door de lage vrachten bij invoer, de inkomende regten niet konden compenseeren; ook werd bepaald dat de vrachtprijs tusschen twee eindpunten nimmer lager mogt wezen dan van een dezer punten naar de tusschenliggende, en dat de tarieven voor uitvoer in den regel lager moesten zijn dan die voor invoer. De heer Crowe zegt daarvan „Generally stated, „the effect of these rules was to substitute for the principle of „competition a system of artificials checks and regulation, for the „good, as it was alleged, of the nation."

Laten wij nu zien welke volgens hem de gevolgen waren van het nieuwe stelsel. Sedert 1878 werden alle internationale contracten voor het transiet opgezegd of op nieuw geregeld, doch met

(*) Verg. *Econ.* 1880, pag. 1032.

(†) Report from her Majesty's Consuls on the Manufactory and Commerce.

Digitized by Google

hooger vrachtprijzen; de uitkomsten daarvan waren echter zoo onverwacht, dat men verpligt was ze spoedig te wijzigen. Lage tarieven voor het vervoer van kolen van kolenmijnen naar Hamburg, Bremen en naar de Oostzeehavens, vermeerderden den uitvoer van de Duitsche kolen en verminderden den invoer van Engelsche. De Duitsche ijzerwerken hebben het Engelsche pig-iron noodig om te kunnen werken, en in weerwil van een inkomend regt van 10 m. p. ton werd het ingevoerd. Dit ijzer moest worden aangevoerd over den Rijn of over Hamburg of Bremen. Om het watervervoer zooveel mogelijk tegen te werken, werden de spoorwegtarieven van de Rijnhavens naar de fabriekdistricten hoog gesteld, en om den invoer van dat ijzer van Hamburg en Bremen naar Westphalen te verhinderen, werden de spoorwegtarieven tusschen die plaatsen verhoogd. Hierdoor werd wel de invoer over die havens tegengegaan, maar daardoor verloren de kolentreinen van Westphalen de terugvracht naar de zeeplaatsen. Hamburg en Bremen voor dien invoer afgesloten zijnde, moest het ijzer toch ingevoerd worden over Rotterdam en over den Rijn naar de bedoelde ijzerwerken. De Rijn is dus het krachtigst middel om te verhinderen, dat de Duitsche regeering meesteresse is van alle spoorwegtarieven, want die rivier dwarsboomt haar in haar plannen om geheel vrij te zijn in het regelen van het verkeer. Nog een gevolg van het door de Regeering aangenomen beginsel om de tarieven te regelen was, dat de uitkomsten geheel anders waren dan zij had verwacht, en dat de tarieven dus telkens moesten veranderd worden.

Zoo werd in Januarij 1878 een compleet doorgaand tarief vastgesteld van Hamburg en Bremen naar de Rijnprovinciën. Elf maanden daarna, Februarij 1879, werd het weder veranderd, onder toepassing der lokale vrachtprijzen; hierdoor werden onze havens eenigzins bevoordeeld; maar in April 1881 werden weder nieuwe tarieven gemaakt waardoor de vrachten bijv. van Berlijn tot Emmerik bijna even hoog werden als zij waren van Berlijn tot Amsterdam en Rotterdam. Merkwaardig is wat de Consul-Generaal hiervan ten opzigte van onze spoorwegen zegt:

„For Rhenish importers this change in the tariff adds a con„siderable percentage to the price of numerous commodities. It „is understood that the State Railways of Holland are inclined „for the present to keep the transit rates on the old footing, but „if this be so they must give the lion's share of freight to Ger„many. The Dutch State lines and Dutch Rhenish Company will

Digitized by Google

„in the end, no doubt, raise their charge to the eye, and give „some sort of refaction or rebate to carriers, or occult arrange„ments will be made with shippers to lump sea freight, land „freight, and duty for goods in direct transit. The Rhine naviga„tion companies will enter into active competition too, and war „will thus be declared to the German railway administration. But „who can say how the matter will end, and what may not mean„while be the detriment to importers of yarn, cotton, and all „those things of prime necessity which go to form the materials „for German manufacturers."

Deze handel en spoorwegpolitiek had echter niet alleen invloed op de handelsbetrekkingen van Noordwestelijk Duitschland, het Oostelijk gedeelte deelde daarin niet minder.

De Russische Regeering nam maatregelen om den uitvoer van granen van de Duitsche Oostzeehavens naar de Russische havens af te leiden. Het gevolg hiervan spreekt uit de volgende opgaaf van uitvoer uit

	Libau.	Koningsbergen
1870	270	1650 schepen.
1877	582	3000 „
1879	1976	2147 „
1880		1829 „

De besturen der Russische spoorwegen hebben overeenkomsten gemaakt om door lage tarieven het graanvervoer meer en meer naar Libau te brengen. De Duitsche Regeering werd daardoor gedwongen om tarieven te maken naar de Russische grenzen nog lager dan die van 1879. Het zal echter niet gemakkelijk wezen den stroom die nu naar Libau leidt, weder terug te voeren naar Koningsbergen. Ook wordt nog aangetoond hoe men te vergeefs heeft getracht Mannheim, de grootste depotplaats van granen, suiker en tabak, van Zuid-Duitschland, zijne voordeelen te ontnemen, door het opzeggen van doorgaande tarieven. Maar toen de kooplieden aldaar hunne waren over den Rijn verzonden, werd de regeering verpligt hun die voordeelen terug te geven.

Nog een voorbeeld van de teleurstelling welke het gevolg is van maatregelen waarbij niet alles in rekening is gebragt. Toen het verkeer tusschen Oostenrijk—Hongarije door de Duitsche spoorwegtarieven werd belemmerd, hebben de spoorwegmaatschappijen, die door die maatregelen werden getroffen, de goederen over hare spoorwegen gebragt naar de Elbe op de grenzen van Bohemen, welke rivier daar bevaarbaar wordt, om daar ingescheept

Digitized by Google

en, met voorbijgaan der Duitsche spoorwegen, naar de Noordzeehavens vervoerd te worden. Op gelijke wijze worden over den Rijn vervoerd de goederen, die uit de havens aan de Adriatische zee naar de havens van Nederland en België gebragt worden en bestemd zijn voor Westelijk Duitschland; ook de Donau is een magtige mededinger voor het vervoer. Spoor- en waterwegen werken alzoo te zamen om de Duitsche spoorwegpolitiek te bestrijden en te dwingen het stelsel zooal niet optegeven, toch aanmerkelijk te wijzigen (*).

In de in Maart-April gehouden conferentie van Oostenrijksche, Hongaarsche, Duitsche, Nederlandsche en Belgische spoorwegen, is de Duitsche regeering ook verpligt geweest te besluiten tot weder invoering van voor 1880 bestaande toestandden.

Wij zien uit het vermelde, hoe gevaarlijk, ja, wij durven zeggen, hoe onverstandig het is, indien eene regeering de zoo ingewikkelde belangen van handel en nijverheid wil regelen, belangen welke zij niet kan kennen in al de daarop dikwijls zoo grooten invloed uitoefenende bijzonderheden. Zij benadeelt velen door anderen te willen bevoordeelen. Zij wordt dan genoodzaakt maatregelen die met onvoldoende kennis zijn genomen, terug te trekken of te wijzigen. Hierdoor kan niemand met zekerheid berekenen wat de toekomst zal zijn van eene bestaande handels- of fabriekzaak, ja van elken tak van nijverheid, want op allen hebben de kosten van vervoer den grootsten invloed. Wie durft eene nieuwe zaak op touw zetten, indien hij niet weet of de regeering welligt na korten tijd maatregelen neemt, waardoor zijne berekeningen onjuist worden? De plannen of de inzichten van een staatsman, vooral wanneer die zooveel magt heeft als een Bismarck, de invloed van belanghebbenden, de wensch om een tak van industrie te bevoordeelen of om de oppositie in een havenplaats te bestrijden, kunnen spoorwegtarieven in het leven roepen, die den bloei van een zaak in gevaar brengen.

Vrijheid van handelen als in Engeland kan eenige nadeelen hebben, maar oneindig klein zijn die voor het algemeen belang, vergeleken met de nadeelen van een stelsel, waarbij de regeering alle magt in handen heeft, en regelt en bestuurt, zonder dat zij de daarvoor noodige kennis kan bezitten; en dit vooral wanneer de spoorwegen, zooals thans in Duitschland het geval is, worden gebruikt, om daardoor ook geheel andere doeleinden dan de belangen van het verkeer te bereiken.

(*) Zie Zeitung des Vereins 1882 No 23.

Digitized by Google

Indien wij nagaan hoe weinig gegronde klagten werden ingebragt bij de Engelsche commissie van enquête van 1881, en dat die commissie meende geen enkel voorstel te moeten doen, dat ingreep in de bestaande vrijheid, en zien hoe velen het Duitsche stelsel veroordeelen, hoe dikwijls het moet worden veranderd of gewijzigd, dan volgt daaruit, dat vrijheid ook weder hierin de voorkeur verdient.

In Nederland moeten de spoorwegen ook als handelsondernemingen worden beschouwd en bestuurd. Voor ons, met ons vrijhandelstelsel behoeven zij geen werktuigen te zijn om, zooals in België, door lage vrachten, den invoer ten koste van de schatkist te bevorderen, of, zoo als in Duitschland, om industriën te beschermen of aan het verkeer bepaalde rigtingen te geven; ook niet, om zich voor den oorlog voortebereiden, want onze spoorwegen en waterwegen zijn voldoende voor de verdediging des lands. Onze Staatsspoorwegen, welke aan Nederland jaarlijks acht millioenen en meer zullen kosten, wanneer het renteverlies gedurende den aanleg in rekening wordt gebragt, welke groote som door belastingen moet worden opgebragt, zouden door de Regeering kunnen worden gebezigd om onzen handel te bevorderen door zeer lage vrachtprijzen. Hiertegen verzet zich echter het contract met de exploitatie-maatschappij, maar al ware dat niet het geval, het voorbeeld van Duitschland leert welke gevolgen dergelijke bemoeijing der Regeering heeft. In weerwil dat dit contract aan die Maatschappij zoo groote voordeelen geeft boven onze particuliere spoorwegen, zoo wenschen wij toch dat ook zij vrij blijve in haar bedrijf en handelen, daarin even als de andere, alleen beperkt door de onvermijdelijke maatregelen van veiligheid. Laat het Engelsche stelsel, dat ook het meeste met ons volkskarakter en instellingen overeenkomt, het onze zijn, en wij ons wachten het stelsel van onze Duitsche naburen meer te volgen dan volstrekt noodig is.

's Gravenhage. DE BORDES.

Digitized by Google

Zie noot blz. 505. In 1880 bedroeg de algemeene invoer te lande 2403 millioen kilogram; daarvan kwam slechts 64 millioen langs de gewone landwegen, en 2339 per spoorweg, alzoo respectievelijk 2^7 percent en 97^3 percent. — In 1873 was deze verhouding nog 18^1 en 81^9 percent.

Van den uitvoer te lande in 1880, bedragende 1321 millioen kilogram, werd 116 millioen langs de gewone wegen vervoerd, en 1204 millioen per spoorweg, alzoo respectievelijk 8^1 en 91^9 percent — tegen 11^7 en 88^3 percent in 1873 — (zie Jaareijfers der Vereeniging voor de Statistiek, pag. 46.)

Ook in de voorafgaande jaren was dezelfde verplaatsing der transporten van jaar tot jaar duidelijk merkbaar, doch volkomen juiste vergelijking vóór en na 1872 is niet doenlijk, omdat in de officieele Handel-statistiek de Algemeene In- en uitvoer sedert dat jaar slechts in gewigt, en vóór dien tijd in geldswaarde werd opgegeven. — Ramingsgewijze kan men echter aannemen dat de percentsgewijze verhouding der hoeveelheden was:

	Invoer te lande.			Uitvoer te lande.		
	Gewone w.	Spoorw.		Gew. w.	Spoorw.	
1864	30 pCt.	70 pCt.	100	32 pCt.	68 pCt.	100
1873	18^1 „	81^9 „	100	11^7 „	88^2 „	100
1880	2^7 „	97^3 „	100	8^1 „	91^9 „	100

Red.

Digitized by Google

DE VOEDING VAN DEN NEDERLANDSCHEN SOLDAAT.

In de Februari-aflevering van „de Economist" heeft voorzeker het zeer belangrijke artikel over „Volksvoeding in Nederland" van de hand van den hoogleeraar Dr. A. Mayer, directeur van het Rijksproefstation te Wageningen in hooge mate de aandacht getrokken. De schrijver, die in het eerste gedeelte van zijn arbeid er aan herinnert, dat in vele streken van ons land niet alleen de arme bevolking zeer onvoldoende gevoed wordt, doch ook door een voorbeeld aantoont, dat, zelfs bij betrekkelijk welvarende arbeidersfamiliën uit de Neder-Veluwe, de grens van eene verstandige voedingsverhouding *niet* bereikt wordt, wijst daarbij op de gevolgen, waartoe de verwaarloozing van de eischen, welke het lichaam met betrekking tot het op te nemen voedsel stelt, noodzakelijk aanleiding moet geven. Naar zijne meening zouden deze gevolgen zich het allereerst in de physische eigenschappen van het lichaam openbaren en, volgens zijne overtuiging, zouden de in het oog vallende abnormale lichaamstoestanden bij de armere bevolking hoofdzakelijk aan onvoldoende en ondoelmatige voeding zijn toe te schrijven.

Hoewel de schrijver bij zijne beschouwingen hoofdzakelijk het oog gevestigd heeft op de bevolking in de arme provinciën, zou een onderzoek naar den voedingstoestand van de arbeidende klasse in de meer welvarende provincien ongetwijfeld tot even treurige uitkomsten leiden en, naar mijne overtuiging, behoeft men dan ook geene ernstige tegenspraak te vreezen op de bewering, dat in het algemeen het overgroote meerendeel van de bevolking van ons vaderland slecht gevoed wordt, hoofdzakelijk ten gevolge van onvoldoenden toevoer van eiwitstoffen. In een groot gedeelte van één onzer rijkste provincien, nl. Groningen, voedt de arbeidende klasse zich, sedert maanden, bijna uitsluitend met aardappelen, welke, door de buitengewoon voordeelige opbrengst van het vorige jaar, in deze provincie tegen ongekend lage prijzen

Digitized by Google

verhandeld worden. Het is dan ook in het hier bedoelde gewest vrij wel regel geworden, dat zoowel de middag-, als de morgen- en de avondspijs van den werkman bijna geheel uit dit zoo eiwitarme voedsel bestaat. Nu is dit wel een exceptioneele toestand en als zoodanig levert het aangehaalde voorbeeld slechts indirect het bewijs, dat de onbemiddelde bevolking in Groningen zich doorgaans op onvoldoende wijze voedt, doch wel levert het direct een bewijs te meer op, voor de stelling, dat onder de lagere standen aldaar nog de meest ongerijmde begrippen omtrent voeding heerschen.

Dr. Mayer verwacht en verlangt van de zijde der besturen van volkskeukens, weeshuizen, armenhuizen en gevangenissen het initiatief met betrekking tot de noodzakelijke hervorming der volksvoeding, omdat deze besturen, gesteund door de wetenschap, het voorbeeld kunnen geven en met den tijd een belangrijken invloed op de volksgewoonten zullen kunnen uitoefenen. Vermoedelijk heeft hij daarbij echter niet gedacht aan den belangrijken — zoo niet den belangrijksten — invloed, welke in het bijzonder door het leger in dit opzicht kan worden uitgeoefend. Gaat men nl. na, dat jaarlijks 11,000 mannen op een leeftijd, waarin zij het meest ontvankelijk voor indrukken zijn, uit alle oorden des Rijks in het leger worden opgenomen, dat deze mannen — voor verre het grootste gedeelte tot de klasse, waarvan hier sprake is, behoorende — na een diensttijd van één tot twee jaren naar hunne gezinnen terugkeeren, dan zal het wel niet nader betoogd behoeven te worden, dat het leger een machtige bondgenoot kan zijn voor de bestrijding van verkeerde, doch diep ingewortelde volksgewoonten, vooral op het gebied der volksvoeding.

Uit dit oogpunt beschouwd, brengt derhalve het algemeene volksbelang mede, dat het voor de militairen gevolgd wordende voedingsstelsel gegrond zij op de algemeene regelen der voedingsleer, zooals deze zich naar het hedendaagsche standpunt der wetenschap heeft ontwikkeld. Bovendien vordert dit algemeen belang, en wel in de eerste plaats, dat het leger in staat zij, om ten allen tijde voor de veiligheid en de onafhankelijkheid van den Staat zorg te dragen; wil het echter aan deze roeping kunnen beantwoorden, dan behoort het samengesteld te zijn uit krachtige, tegen de vermoeinissen van den oorlog bestand zijnde en dus goed gevoedde soldaten. Doch ook om andere redenen staat de voeding van den soldaat in nauw verband met het algemeen belang en derhalve met de algemeene welvaart van het volk. Men denke

Digitized by Google

bijv. slechts daaraan, dat een groot deel van de onbemiddelde mannelijke bevolking juist op dien leeftijd in de gelederen opgenomen wordt, waarin de voeding zulk een machtigen invloed op de verdere physieke en moreele ontwikkeling van het lichaam uitoefent en het, met het oog op de volkswelvaart, volstrekt niet onverschillig is in welken graad van bruikbaarheid deze aan het leger geleende krachten in den huiselijken haard terugkeeren.

In allen gevalle rust op den Staat zedelijk de dure verplichting, van voor het welzijn van dat gedeelte van het volk zorg te dragen, waaraan in de uren des gevaars de dierbaarste belangen der natie ter behartiging zijn toevertrouwd en waarvan reeds in tijd van vrede, tot voorbereiding van de in oorlogstijd te wachten taak, buitengewone offers gevraagd worden; stoffelijk kan dat welzijn in de eerste plaats door eene goede en doelmatige voeding bevorderd worden.

Ten bewijze, dat men het met die dure verplichting niet in alle staten even nauwgezet opneemt en men derhalve de nakoming niet a priori mag aannemen, laat ik hier de woorden volgen, welke door professor C. Voit in eene onlangs te München gehouden vergadering van het „Deutsche Verein für offentliche Gesundheitspflege" gesproken werden: „Die Nahrungsmittel, von „welchen die Soldaten leben, enthalten oft nur die Hälfte des zur „Ernährung nöthigen Eiweiszes. Dadurch sieht sich der Soldat „genöthigt sich den Mangel mit eigenem Gelde zu ersetzen. Wie „wenig er von der gemeinsamen Menage zu leben vermag, zeigt „der grosse Absatz der Marketenderwaaren in den Casernen. „Auch die ärmsten Eltern sehen sich gezwungen, sich einige „Kreuzer vom Munde abzusparen, um ihren Sohn vor Hunger zu „schützen. Der Staat hat aber ein grosses Interesse daran, die „Körper der Soldaten stark zu erhalten, denn nur gut genährte „Soldaten können den heutigen Anforderungen des Krieges ge„nügen."

In ons land, waar nog voor weinige jaren in de „Vereeniging tot beoefening der krijgswetenschap" geen enkel afdoend argument kon ingebracht worden tegen de door den heer Koster, ten opzichte van het Nederlandsche leger, uitgesproken stelling: *De gevangene wordt goed gevoed; de soldaat in garnizoen schijnbaar goed, met zeer onvoldoende waarborgen voor de deugdelijkheid zijner spijzen*," is, sedert het vorige jaar een nieuw voorschrift betreffende de voeding van den soldaat in vredestijd in werking. In de volgende regelen zal getracht worden de vraag op te lossen in hoe verre,

Digitized by Google

na de invoering van dit voorschrift, aan den door bovengenoemde woorden zoo juist uitgedrukten toenmaligen toestand een einde is gemaakt.

Bij de beoordeeling van de voeding van den soldaat, in den zin zooals hierboven bedoeld wordt, doen zich, naast een aantal vragen van minder groot belang, twee hoofdvragen voor en wel deze:

1o Is de hoeveelheid voedsel, welke dagelijks verstrekt wordt, voldoende om het lichaam in den bestaanden of gewenschten toestand te onderhouden, of m. a. w. bestaat het voedsel uit eene voldoende hoeveelheid voedingsstoffen in die verhouding, dat daardoor de verliezen vergoed worden, welke door een volwassen arbeider, bij middelmatig zwaren arbeid (*) geleden worden?

2o Zijn de verstrekt wordende voedingsmiddelen van zulk eene hoedanigheid, dat door eene voldoende hoeveelheid eene goede en doelmatige voeding verkregen wordt?

Tot maatstaf van beoordeeling, voor de beantwoording der eerste vraag, zullen wij gebruik maken van de opgaven van Voit, volgens welke het voedsel van den soldaat in tijd van vrede, behalve water en anorganische zouten, 118 gram eiwitstoffen, 56 gram vet en 500 gram koolhydraten moet bevatten. (†)

Verder zullen wij daarbij rekening houden met de uitkomsten van door Voit, Pettenkofer, Rubner en andere physiologen genomene proeven, welke in het kort daarop neerkomen:

1o. Dat de eiwitstoffen, tot op zekere grens, vet en koolhydraten kunnen vervangen, doch daarentegen zelve niet vervangen kunnen worden.

2o. Dat, bij eene voldoende hoeveelheid eiwitstoffen, het vet voor een gedeelte door koolhydraten vervangen zoude kunnen worden, waarbij dan 100 deelen vet equivalent zijn aan 175 deelen koolhydraten. Hierbij moet echter in aanmerking genomen worden, dat de koolhydraten *niet* als de vormers van vet moeten beschouwd worden, eene stelling welke vroeger vrij algemeen aangenomen werd.

(*) Professor Voit en andere physiologen stellen, voor de voeding van den soldaat in vredestijd, dezelfde eischen als voor een volwassen arbeider bij middelmatig zwaren arbeid.

(†) Dr. Mayer neemt hiervoor aan 120 gram eiwitstoffen, 60 gram vet en 480 gram koolhydraten; dus ongeveer dezelfde cijfers, wanneer men in aanmerking neemt, dat men hier niet met wiskunstig zekere opgaven te doen heeft.

Kirchner eischt voor den soldaat in het garnizoen: 115 gram eiwitstoffen, 50 gram vet en 475 gram koolhydraten.

Digitized by Google

3o. Dat er eene zekere verhouding tusschen de hoeveelheden eiwitstoffen en stikstofvrije stoffen (vet en koolhydraten) behoort te bestaan, of m. a. w. dat, wanneer het ration eene groote hoeveelheid eiwitstoffen bevat, daarin ook eene naar verhouding grootere hoeveelheid vet en koolhydraten moet begrepen zijn. De verhouding tusschen de hoeveelheden stikstofhoudende en stikstofvrije stoffen, wordt ongeveer uitgedrukt door 1 : 5.

4o. Dat van de in het voedsel benoodigde hoeveelheid eiwitstoffen, 30 tot 50 pCt. uit dierlijk eiwit behoort te bestaan.

De gegevens voor de berekening van de voedingswaarde van het aan den soldaat verstrekt wordende ration, worden gevonden in de tabellen A en B, welke als Bijlagen aan het „Voorschrift betreffende de voeding" zijn toegevoegd. De eerste dezer tabellen bevat eene opgave van de samenstelling van ieder der verschillende rations, de tweede eene aanwijzing omtrent de verdeeling der rations per week.

In het geheel kent het reglement 6 verschillende rations, waarvan het zesde, waarbij het dierlijk voedsel uit stokvisch of zoute visch bestaat, bij de volgende berekeningen minder in aanmerking komt, omdat het slechts bij uitzondering verstrekt wordt.

De morgenkost bestaat uit brood met koffie, de voormiddagkost (ongeveer 10 uur v.m.) uit soep met vleesch en de namiddagkost (tusschen 3 en 4 uur nm.) uit aardappelen met groenten, bruine boonen, grauwe erwten of erwtensoep met spek. Het dagelijksch broodration bestaat uit 6 hectogram tarwebrood met de zemelen gebakken, waarvan een gedeelte voor het avondeten bestemd is. Eens in de week wordt geen soep genuttigd; de namiddagmaaltijd, welke in dat geval uit vleesch, aardappelen en groenten bestaat, heeft dan om 1 uur nm. plaats, terwijl aan de morgenkost kaas en boter toegevoegd wordt. Hoezeer dit laatste ration, zoowel ten opzichte van de soort levensmiddelen als ten opzichte van de verdeeling der maaltijden, het meest overeenkomt met de voeding der burgerbevolking en daaraan eene betrekkelijk hooge voedingswaarde moet toegekend worden, verdient het opmerking dat de soldaat daarmede zeer weinig ingenomen is en verre de voorkeur geeft aan de rations met soepvoeding. Met het oog op de omstandigheid, dat het leger bijna uitsluitend uit militie-troepen gevormd is en er dus van eene oude gehechtheid aan het gebruik van soep geen sprake kan zijn, ligt hierin *schijnbaar* eene tegenstrijdigheid. Echter alleen schijnbaar, omdat de soldaat zich voor eene geringe som kaas en boter bij zijne morgenvoeding kan verschaffen, waartoe

Digitized by Google

hij, door zijn vrij hoog zakgeld en sedert in bijna alle kazernen uitmuntende cantines aangetroffen worden, geheel in staat gesteld is. Hij getroost zich daarom liever die kleine uitgave, dan één van zijne beide warme maaltijden te missen, welke bovendien ontegenzeggelijk de meest smakelijke is. Zoolang men zich, voor de bereiding van de spijzen, van de gebruikelijke hoogst primitieve hulpmiddelen zal moeten bedienen, zoolang zal de soep het meest geliefkoosde voedsel voor den soldaat uitmaken.

In de onderstaande tabel is door mij de voedingswaarde, voor ieder ration afzonderlijk berekend, waarbij gebruik gemaakt werd van de gegevens, voorkomende in: „Dr. König, Zusammensetzung der menschlichen Nahrungs- und Genussmittel."

Behalve uit de in deze tabel opgenoemde bestanddeelen, bestaat het dagelijksch ration nog uit koffie, zout, peper en, zoo noodig, azijn en mosterd; bovendien uit groenten voor het middageten en voor de soep, welke, als te gering in voedingswaarde, bij de berekening niet in aanmerking zijn genomen.

RATIONS.	BESTANDDEELEN.	Hoeveelheden.	Eiwitstoffen.	Vetten.	Koolhydraten.
A.	Brood	600 G.	37.38	1.32	308.64
's morgens	Melk	0.02 L.	0.70	0.76	1.00
koffie en brood.	Vleesch	250 G.	42.78	10.38	»
voormiddags	Spek	30 »	»	27.66	»
soep met vleesch.	Aardappelen . .	2 L.	17.90	1.60	205.60
namiddags	Rijst	50 G.	3.47	0.26	38.81
aardappelen met groenten en spek.		Totaal	102.23	41.98	554.05
B.	Brood	600 G.	37.38	1.32	308.64
's morgens	Melk	0.02 L.	0.70	0.76	1.00
koffie, brood, boter	Kaas	100 G.	32.65	8.41	6.80
en kaas.	Boter	25 »	»	21.00	»
namiddags	Vleesch	250 »	42.78	10.38	»
vleesch, aardappelen	Aardappelen . .	2 L.	17.90	1.60	205.60
en groenten.		Totaal	131.41	43.47	522.04
C.	Brood	600 G.	37.38	1.32	308.64
's morgens	Melk	0.02 L.	0.70	0.76	1.00
koffie en brood.	Vleesch	150 G.	25.63	6.16	»
voormiddags	Spek	100 »	»	92.21	»
soep met vleesch.	Rijst	50 »	3.47	0.26	38.81
namiddags.	Bruine boonen.	375 »	88.73	6.11	184.69
bruine boonen en spek.		Totaal	155.91	106.82	533.14

Digitized by Google

RATIONS.	BESTANDDEELEN.	Hoeveelheden.	Eiwitstoffen.	Vetten.	Koolhydraten.
D.	Brood	600 G.	37.38	1.32	308.64
's morgens en *voormiddags* als C.	Melk	0.02 L.	0.70	0.76	1.00
namiddags	Vleesch	150 G.	25.63	6.16	»
grauwe erwten	Spek	100 »	»	92.21	»
en spek.	Rijst	50 »	3.47	0.26	38.81
	Grauwe erwten	375 »	84.86	6.45	199.65
		Totaal	152.04	107.16	548.10
E.	Brood	600 G.	37.38	1.32	308.64
's morgens en *voormiddags* als C.	Melk	0.02 L.	0.70	0.76	1.00
namiddags	Vleesch	150 G.	25.63	6.16	»
erwtensoep met spek.	Spek	100 »	»	92.21	»
	Rijst	50 »	3.47	0.26	38.81
	Groene erwten.	225 »	50.92	3.87	119.79
		Totaal	118.10	104.58	468.24

Opmerkingen. De hoeveelheden eiwit, vetten en koolhydraten, zijn in grammen uitgedrukt.

Voor het soortelijk gewicht van de melk is gemiddeld gerekend op 1.032.

Volgens de aangegane contracten mogen de bij het vleesch te leveren beenderen het 1/5 van het gewicht van het vleesch bedragen. Feitelijk krijgt de soldaat derhalve slechts het 4/5 van wat in de kolom «Hoeveelheden» voor het vleesch opgegeven is. Hierop is bij de berekening van de volgende kolommen gerekend.

In de plaats van spek kan bij ration A. ook vet verstrekt worden.

De hoeveelheid verstrekt wordende aardappelen bedraagt:

van 1 Juli—1 October . . . . 1.80 L.
van 1 October—1 April . . . 2.00 L.
van 1 April—1 Juli . . . . . 2.25 L.
dus gemiddeld . . . . . 2 L.

welke, na aftrek van 1/5 voor aardappelschillen, een gewicht van ± 1000 Gram hebben.

De tweede hieronder volgende tabel, opgemaakt naar aanleiding van Bijlage B. van het voorschrift, bevat in de eerste plaats eene aanwijzing van het aantal rations van iedere soort dat, in de verschillende maanden van het jaar, per week wordt verstrekt. Terwijl bijv. het ration A, waarvan de namiddagkost uit aardappelen met groenten bestaat, van 1 Juli tot 1 October vier malen in de week gegeten wordt, heeft dit in het tijdvak van 1 April tot 1 Juli, wanneer de aardappelen over het algemeen van minder goede hoedanigheid zijn, slechts twee malen in de week plaats. Het ration E, met erwtensoep als namiddagkost, dat in het warme jaargetijde minder in den smaak valt, komt in de wekelijksche verdeeling over eerstgenoemd tijdvak in het geheel niet voor.

De volgende kolommen dienen tot de bepaling van de hoeveel-

Digitized by Google

heden eiwitstoffen, vet en koolhydraten per week voor ieder tijdvak, waarvan de som gedeeld door zeven het gemiddelde per dag aangeeft. (*)

Eindelijk vindt men in de tabel nog de opgave van het gehalte aan dierlijk eiwit, dat gemiddeld in de eiwitstoffen van het dagelijksch ration gevonden wordt en de verhouding van het aantal stikstofhoudende tot dat van de stikstofvrije stoffen.

TIJDVAK.	Rations		Eiwitstoffen.	Vetten.	Koolhydraten.
	Soort.	Aantal.			
Van 1 Juli tot 1 October	A	4	408.92	167.92	2216.20
	B	1	131.41	43.47	522.04
	C	1	155.91	106.82	533.14
	D	1	152.04	107.16	548.10
Totaal . . .			848.28	425.37	3819.48
Gem. per dag in ronde cijfers			121.—	61.—	546.—
Gehalte aan dierlijk eiwit . .			36 pCt.		
Verhouding stikstofhoudende tot stikstofvrije stoffen. . .			1 : 5,4		
Van 1 October tot 1 April	A	3	306.69	125.94	1662.15
	B	1	131.41	43.47	522.04
	C	1	155.91	106.82	533.14
	D	1	152.04	107.16	548.10
	E	1	118.10	104.58	468.24
Totaal . . .			864.15	487.97	3733.67
Gem. per dag in ronde cijfers			123.—	69.—	533.—
Gehalte aan dierlijk eiwit . .			33 pCt.		
Verhouding stikstofhoudende tot stikstofvrije stoffen. . .			1 : 5,3		
Van 1 April tot 1 Juli	A	2	204.46	83.96	1108.10
	B	1	131.41	43.47	522.04
	C	1	155.91	106.82	533.14
	D	1	152.04	107.16	548.10
	E	2	236.20	209.16	936.48
Totaal . . .			880.02	550.57	3647.86
Gem. per dag in ronde cijfers			126.—	78.—	521.—
Gehalte aan dierlijk eiwit . .			30,5 pCt.		
Verhouding stikstofhoudende tot stikstofvrije stoffen. . .			1 : 5,2		
Gem. verhouding stikstofhoudende tot stikstofvrije stoffen			1 : 5,3		

(*) Het spreekt wel van zelf, dat men tot het verkrijgen van vertrouwbare gegevens voor de beantwoording der gestelde vraag, niet de voeding per dag, doch die over eene reeks van dagen tot basis moet nemen.

Digitized by Google

Deze cijfers leiden tot de volgende gevolgtrekkingen:

1o. Dat in het gemiddeld ration eene grootere hoeveelheid *eiwitstoffen*, *vetten* en *koolhydraten* aangetroffen wordt, dan door Voit als minimum gesteld is en dat derhalve eer van eene overvloedige dan van eene onvoldoende voeding van den soldaat sprake kan zijn.

2o. Dat in het ration, hetwelk betrekkelijk de geringste hoeveelheden vet bevat, zeer ten rechte de grootste hoeveelheden koolhydraten opgenomen zijn.

3o. Dat de verhouding van de hoeveelheden eiwitstoffen en stikstofvrije stoffen eenigszins in het nadeel van de eiwitstoffen is. Neemt men echter in aanmerking, dat van den soldaat hoofdzakelijk lichamelijke arbeid gevorderd wordt, welke een betrekkelijk groot verbruik van *koolstof* ten gevolge heeft, en verder, dat deze meerdere behoefte aan koolstof door een meerderen toevoer van vetten en koolhydraten kan verkregen worden, dan komt het mij voor dat, in het gegeven geval, *niet* tot eene ondoelmatige verhouding van de voedingsstoffen onderling mag besloten worden.

4o. Dat de hoeveelheid dierlijk eiwit 30,5—36 pCt. van de geheele hoeveelheid in het voedsel aanwezige eiwitstoffen bedraagt. Hoewel dus de gestelde minimum-grens niet ten nadeele wordt overschreden, is men daaraan toch zeer nabij. Eene geringe vermeerdering van de verstrekt wordende hoeveelheid vleesch of wel de verstrekking van kaas meer dan ééns in de week (bijv. dagelijks 50 gram), gepaard met vermindering van de hoeveelheden aardappelen of peulvruchten, zoude derhalve tot eene zeer gunstige verhouding aanleiding geven.

In het algemeen vermeen ik hiermede aangetoond te hebben, dat het antwoord op de eerste gestelde vraag onvoorwaardelijk bevestigend moet luiden.

Tevens vermeen ik echter daarmede ook eene andere kwestie opgelost te hebben. Sedert nl. het dagelijksch broodration van den soldaat van 750 gram brood, gedeeltelijk uit tarwe en gedeeltelijk uit roggemeel bestaande, vervangen is door een ration van 600 gram, uitsluitend van tarwemeel gebakken, hoort men in het leger nu en dan stemmen voor de wederinvoering van het oude ration, doch alleen van tarwemeel gebakken. Door deze vermeerdering zoude het gemiddeld dagelijksch ration levensmiddelen met ongeveer 9.34 gram eiwitstoffen en 77.16 gram koolhydraten toenemen, waardoor derhalve niet alleen eene zeer ongunstige verhouding tusschen het aantal eiwitstoffen en stikstofvrije stoffen zoude ontstaan, doch ook de betrekkelijke hoeveelheid dierlijk eiwit beneden

Digitized by Google

het gestelde minimum dalen. Eene verhooging van het ration brood moet derhalve niet alleen als eene noodelooze verkwisting beschouwd worden, doch ook geeft zij aanleiding tot eene ondoelmatige verhouding tusschen de voedingsstoffen onderling en dus tot eene onvoldoende voeding.

Niet alleen de hoeveelheid, doch ook de hoedanigheid van het voedsel doet haren invloed op de waarde der voeding gelden. Beantwoordt zij ook quantitatief aan de gestelde eischen, toch kan zij qualitatief ontoereikend zijn. De Fransche soldaat ontvangt dagelijks 300 gram vleesch en toch is zijne vleeschvoeding onvoldoende, tengevolge van de zeer geringe qualiteit van het verstrekt wordende vleesch. Wel is daarin, sedert het jaar 1873, eenige verbetering gekomen, toen nl. de Staat de zorg voor den aankoop, tegen teruggave van eene vaste som, op zich nam, maar zoolang bijv. vleesch aangekocht wordt, waarvan het $\frac{1}{3}$ gedeelte uit beenderen bestaat (volgens de voorwaarden van het contract), zoolang kan men onmogelijk verwachten, dat de soldaat werkelijk goed vleesch verkrijgt. In eene onlangs verschenen brochure van den Franschen onderintendant Rétault: „De la nourriture du soldat en garnison" geeft de schrijver op, dat het Fransche leger jaarlijks ongeveer 40 millioen kilogram vleesch van ± 220,000 *meer of minder zieke of door ouderdom vermagerde runderen* verbruikt.

Nu zijn de nadeelige gevolgen, verbonden aan het gebruik van vleesch, dat van zieke dieren afkomstig is, te algemeen bekend, om daar lang bij stil te staan, doch minder bekend is het, dat het vleesch van oude vermagerde runderen in voedingswaarde buitengewoon achterstaat bij dat van gezonde goed doorvoedde runderen.

Om dit in te zien, behoeft men slechts de cijfers te vergelijken, welke de uitkomsten van een onderzoek van Breunlin met vleesch van goed gemeste en dat van magere ossen aangeven. Deze vond nl. op 1000 gram vleesch:

	Vleesch.	Vet.	Asch.	Water.
van gemeste ossen . .	356	239	15	390
„ magere „ . .	308	81	14	597

Vleesch van oude dieren is bovendien taai en grof van vezel, en daardoor minder goed verteerbaar dan dat van jong vee.

Een onderzoek naar de hoedanigheid van het aan den Nederlandschen soldaat verstrekt wordende voedsel, kan alleen dan tot vertrouwbare uitkomsten leiden, wanneer daarbij rekening gehouden wordt met:

Digitized by Google

1o De eigenschappen, welke de levensmiddelen volgens de voorwaarden van levering — die voor het geheele leger dezelfde zijn — behooren te bezitten.

2o De wijze waarop de levensmiddelen gekeurd worden, als waarborg voor de *feitelijke* levering volgens die voorwaarden.

3o De bereiding der spijzen.

Wat het eerste punt betreft, kortheidshalve zal ik mij alleen bepalen tot de vermelding van die bijzonderheden, welke betrekking hebben op het vleesch als het meest belangrijke bestanddeel van het voedsel.

De voorwaarden van levering voor het vleesch zijn opgenomen in het reeds aangehaalde „voorschrift betreffende de voeding." In hoofdzaak komen zij op de volgende neer:

„Het rundvleesch moet zijn goed, versch, gezond en met vet „doorwassen, van ossen, droge of guste koeien, niet ouder dan „zes jaren, wegende aan den balk niet minder dan 200 kilogram. „In garnizoenen, waarin zich een gemeentelijke keurmeester be„vindt, moet door den aannemer de gebruikelijke verklaring „nopens de keuring van het beest worden overgelegd, waaruit, „als dit kan, dient te blijken, dat het de voorgeschreven ver„eischten bezit.

„Het vee wordt levend gekeurd door één of meer leden van de „garnizoens-voedingscommissie (hierover later) en bij goedkeuring „van een merk voorzien.

„De goedgekeurde beesten moeten daags vóór de aflevering ge„slacht zijn, zoodat het vleesch behoorlijk uitgebloed en bestorven „zij. De koppen, nekken, halzen en het zoogenaamde halsvleesch, „de pooten tot boven de knieschijf, uierboorden, nierbedden, lever, „long of andere ingewanden, mogen voor geen vleesch gerekend „of geleverd worden.

„Naarmate van het vleeschverbruik in de garnizoenen, en vol„gens de aanwijzing van de voedingscommissie, moet steeds een „geheel-, een half-, of een kwartbeest, onverdeeld aan den balk „hangende en van het keuringsmerk voorzien, voor de menages „worden aangeboden.

„De bij het vleesch te leveren beenderen mogen, wanneer kwart„beesten worden geleverd, niet meer dan een *vijfde* gedeelte van „het gewicht van het vleesch bedragen.

„Voorts zal de bijlevering van niervet, in verhouding van $\frac{1}{10}$ „van het vleesch, gevorderd kunnen worden."

De aankoop en de keuring van het vleesch en van die levens-

Digitized by Google

middelen, als *spek*, *zout* enz., welke niet gedurende eenigen tijd opgelegd kunnen worden, is, voor ieder garnizoen, opgedragen aan eene voedingscommissie, o. a. bestaande uit 1 officier van ieder wapen in het garnizoen aanwezig, 1 officier van gezondheid en, zoo mogelijk, 1 intendant.

Voor de keuringen kan deze commissie zich door een militair apotheker, een paardenarts of door andere deskundige militaire of burgerpersonen doen bijstaan.

De overige levensmiddelen, als *rijst*, *bruine boonen* en *erwten*, worden door de zorg van den Hoofd-Intendant van het leger aanbesteed en door eene voor den tijd van één jaar benoemde commissie gekeurd; deze levensmiddelen worden eens in de drie maanden aan de garnizoensmagazijnen van levensmiddelen afgeleverd.

Vermeen ik reeds vroeger, op de daarbij aangegeven gronden, aangetoond te hebben, dat de voeding van den soldaat, ten aanzien van de verstrekt wordende hoeveelheid, den toets van een grondig onderzoek volledig kan doorstaan, tevens geloof ik in geene meerdere détails te zullen moeten treden, om den lezer met mij de overtuiging te doen deelen, dat ook voor het gehalte der voedingsmiddelen op afdoende wijze gezorgd is.

Ten slotte wensch ik nog, met een enkel woord, de toebereiding der spijzen ter sprake te brengen. Het is nl. niet voldoende, dat de levensmiddelen van goede hoedanigheid zijn en in genoegzame hoeveelheid verstrekt worden, doch ook moeten zij, door eene goede toebereiding, tot smakelijke en goed verteerbare spijzen verwerkt worden. Op de inrichting der keukens valt echter, in de meeste onzer kazernen, nog al af te dingen, zoodat aan de bereiding gewoonlijk geen voldoende zorg kan besteed worden.

Hoewel het vraagstuk, op welke wijze het voedsel over de verschillende maaltijden verdeeld moet worden, nog niet bepaaldelijk opgelost is, kan men toch — wanneer men de levenswijze van den soldaat daarbij in aanmerking neemt — a priori aannemen, dat deze verdeeling in ons leger weinig rationeel is; de hoofdmaaltijd wordt bijv. in den regel des morgens om 10 uur genuttigd. Daarin verbetering te brengen gaat evenwel niet, zoolang niet over betere middelen voor de bereiding der spijzen kan beschikt worden, waardoor bijv. het vleesch ook gebraden kan worden; thans valt daaraan in den regel niet te denken, zoodat al het verstrekt wordende vleesch voor de bereiding van de soep gebezigd wordt.

Digitized by Google

Intusschen valt het niet te ontkennen, dat ook, ten opzichte van het hier besproken onderwerp, in den laatsten tijd eenige verbeteringen te bespeuren zijn. Door de bepaling, dat in de keukens vaste koks aangewezen zullen worden, heeft men reeds eene belangrijke schrede op den goeden weg gedaan. Moge zij spoedig gevolgd worden door het geven van meer doelmatige kookinrichtingen aan alle kazernen.

's Hage.

WINCKEL.
1e *Luitenant der Infanterie.*

Digitized by Google

ONZE AMBACHTSLIEDEN.

„Tot nut van 't algemeen" strekt natuurlijk in de eerste plaats, dat ieder ingezetene van een land goed onderwijs geniete. Terecht was dan ook, van den beginne aan dat zich eenige mannen onder de zinspreuk van de hier boven aangehaalde vier woorden tot eene maatschappij vormden, hun hoofddoel, goed onderwijs algemeen te verspreiden.

Maar een eerste vereischte van goed onderwijs is, dat het voorziet in de eigenaardige behoeften van hen die het ontvangen. Hoe kundig de onderwijzer ook zij en hoe uitnemend zijn gaaf om aan anderen zijn kennis mede te deelen, zoo zal toch alleen dan zijn leerling er baat bij hebben, indien het geleerde hem datgene verschaft, wat hij in zijn levens- en werkkring noodig heeft. Een ieder, onverschillig in welken stand of in welke betrekking hij geplaatst zij, moet kunnen lezen en schrijven, rekenen, en althans iets weten van aardrijkskunde en geschiedenis. Maar al zal daarmede een ieder 't eens zijn, geheel oneens zullen velen worden zoodra men dat eenvoudige onderwijs voldoende acht voor den gewonen werkman, onverschillig of hij een ambacht oefent, dan wel op het land of waar dan ook zijn brood verdient. Bij de tegenwoordige hooge eischen die men aan het onderwijs stelt, vrees ik, dat velen er krachtig tegen zullen opkomen, dat beetje kennis voldoende te noemen als eindonderwijs, daar zij het nauwelijks den naam van voorbereidend zouden gunnen.

„Vrees ik", zei ik hierboven, en gebruik dat woord met opzet. Want 't is juist de vrees die ik heb, dat de meerderheid veel en veel verder zal willen gaan, die mij de pen in de hand geeft. Herhaaldelijk ben ik sedert jaren opgekomen tegen de naar mijne overtuiging heillooze opdrijving van het onderwijs, dat aan onze meer beschaafde jongelui haast opgedrongen wordt, durf ik beweren, en ik zie met genoegen en eenige zelfvoldoening, dat nu zelfs sommige mannen van het vak in mijne meening beginnen

Digitized by Google

te deelen. Maar die zucht tot het geven van veel onderwijs, meer dan de leerling noodig heeft en verteren kan, begint ook tot de lagere volksklasse over te slaan, en dat zou ik nog noodlottiger vinden.

Laag bij den grond blijven waar 't geldt de kinderen van den ambachtsman te onderwijzen, en hooger klimmen, zoodra de leerling klerk of ambtenaar worden of soortgelijke en hoogere betrekkingen vervullen zal, met andere woorden, „reeds op de school een Egyptischen kastengeest invoeren," zoo hoor ik mij spottend toevoegen. Kalm antwoord ik daarop, dat het eerste ongetwijfeld mijn doel is, en dat voor het laatste de maatschappij zelve wel zorgen zal. Niemand beelde zich in daarop eenigen invloed te kunnen oefenen. Maar omdat ik niet kan gelooven, dat 't voor hen die in een bescheiden levenskring hun brood zullen moeten zoeken, dienstig kon zijn een onderwijs te genieten dat boven hunne behoeften reikt, terwijl het hun toch geen middel van bestaan verschaft, vraag ik voor hen *weinig* onderwijs. Dat weinige kunnen zij dan tevens beter leeren, want zij kunnen het onthouden, het overschrijdt niet hun gezichtskring. Voor degenen onder hen die de bewijzen geven beter en hooger onderwijs noodig te hebben, moge een uitzondering worden gemaakt, maar voor de overgroote meerderheid en als regel, zou ik wenschen te stellen: geef den leerling uit bescheiden kring ook bescheiden onderwijs.

Men geve zich de moeite niet, mij op al die groote mannen te wijzen die zich van dagloonen tot lichtpunten onzer maatschappij hebben verheven, en die men allicht beweren zal dat door de domperige leer welke ik schijnbaar predik, dus even laag zouden gehouden worden als zij toevallig geboren werden. Ook ik heb een aantal levensbeschrijvingen gelezen van zulke mannen, maar tevens opgemerkt, dat de meesten van hen haast geenerlei onderwijs genoten hebben! Juist het feit, dat een ieder onmiddellijk hunne namen noemt, bewijst dat zij uitzonderingen zijn, want alleen daardoor zijn zij zoo algemeen bekend. En voor uitzonderingen maakt men geene wetten. Evenmin kome men met die al duizendmaal verhanselde spreuk voor den dag „kennis is macht", want dan wijze men mij eerst die kennis aan, welke macht aan den ambachtsman geeft. Immers bij een ernstige behandeling der zaak kan toch die gewone algemeenheid geen dienst doen, dat 't wenschelijk is dat iemand alles leere, omdat 't eenvoudig onmogelijk voor hem is, alles te verorberen en te onthouden, — te begrijpen zelfs.

Digitized by Google

Ik herhaal, niet over het onderwijs der betere klassen spreek ik hier, maar alleen over dat van den bepaalden handwerksman. Alleen voor hem dus waag ik 't hier, beperking aan te raden. Wel wil ik er bijvoegen, dat naar mijne overtuiging ook de kleine burger tegenwoordig veel meer aan zijne kinderen laat leeren dan voor deze wenschelijk en nuttig is, maar ik stip dat slechts in 't voorbij gaan aan. Mijn vrees geldt thans den handwerksman, omdat wij dien gaandeweg uit onze maatschappij zien verdwijnen.

Raadpleeg de werkgevers in ons land, en ge hoort bij de meesten klachten over gebrek aan bekwame ambachtslui. Voor het ruwe werk vindt ge honderden en duizenden, maar vruchteloos zoekt ge naar de vijftigen en twintigen die in hun vak doorkneed zijn en dat vooruit brengen, terwijl zij toch knecht blijven. De goede knecht wordt kleine baas, en diens zoon verlaat het ambacht voor den kantoorkruk of ambtenaarszetel, of studeert. Uitnemend, zullen velen zeggen, want zij komen vooruit, klimmen hooger op den maatschappelijken ladder, dank zij het vollediger of althans uitgebreider onderwijs dat hen daartoe in staat stelt! En juist daarin verschil ik van hen in gevoelen.

De klacht over den niet gunstigen toestand onzer kunstnijverheid is algemeen. Ware dat het geval niet, wij zouden niet dag aan dag bestormd worden met nieuwe aanvragen om bij te dragen voor allerlei pogingen tot verbetering van ons ambachtsonderwijs. En waardoor is die kleine nijverheid zoo achteruit gegaan? Juist omdat de meer gegoeden onder de ambachtslui hun beroep te min achten voor hunne kinderen, en dezen van werkman tot heer willen bevorderen! Ons openbaar onderwijs geeft niet anders dan theorie. Praktische oefening van 't een of ander vak kan alleen op particuliere inrichtingen verkregen worden. Juist omdat de gegoede ambachtsman geen arbeiders van zijne kinderen maken wil, maar „heeren", zendt hij hen alleen naar de bronnen waar het theoretisch onderwijs in al zijn rijke stroomen voor een ieder toegankelijk gemaakt wordt. Niet met de behoeften der leerlingen gaat het onderwijs te rade, niet met hun toekomst, het geeft hun niet wat zij voor hun bedrijf noodig hebben, maar allerlei, wat maar wenschelijk heet gekend te worden, zonder dat het ooit door hen zal worden gebruikt. Meen toch niet die leerlingen gelukkig te maken met die veelomvattende leerstof. Ze vormt hen niet tot bekwame menschen in hun vak, opent hun de gelegenheid niet, hun brood te verdienen. Vraag 't aan onze groote inrichtin-

Digitized by Google

gen in de koopsteden, uit welke kringen der maatschappij hun personeel wordt getrokken? Zij zullen u antwoorden: helaas uit de kringen waar juist die kleine hoeveelheid kennis aanwezig is waarvoor wij een sober loon kunnen betalen, maar waarvoor geenerlei toekomst is. Het handjevol guldens lokt velen in den beginne, maar omdat het nooit vermeerdert, wordt het al spoedig onvoldoende, zoodra de eischen van een gezin de behoeften doen stijgen. De arme heerschap ziet later wangunstig op den welgestelden ambachtsman; en hij zou wel alles willen geven indien hij zijn oppervlakkige kennis kon ruilen voor de handigheid en vakkennis van den man die niet onder een schamelen overjas en povere plunje een vermagerd lichaam bedekt, maar wiens forsche bouw in het stevig werkpak flink uitkomt. Dat zoogenaamde klimmen op den maatschappelijken ladder der arme halfweters, drijft den gegoede uit betrekkingen waarin zijn meerdere ontwikkeling hem wel degelijk een toekomst voorspelde, en het laat de plaatsen ledig, in wier flinke aanvulling juist de kracht van een volk moet huizen. Zonder flinke en bekwame handwerkslui geen flinke nijverheid, geen herstellen van 't geen eens de kracht van ons volk uitmaakte: de kunst-industrie.

Wat natuurkunde, wat chemie, wat staathuishoudkunde, ja wat al niet, leeren zij, die aan den lessenaar geen nut van dat alles hebben; er trouwens ook haast niets van begrepen of onthouden hebben en wien alle degelijke kennis van een eigenlijk bedrijf ontbreekt. Hoe gelukkig zou 't voor hen en voor de maatschappij zijn, indien zij in nederigen kring bleven. Voor den bekwamen handwerksman staat geheel de wereld open. Overal wordt hij met open armen ontvangen. Maar vraag eens in Amerika en in Australie, vraag in de Transvaal en in ons eigen Java, welke toekomst daar de man heeft die van allerlei wetenschappen iets geleerd heeft, maar wien alle oefening en bekwaamheid en kennis ontbreekt om in welk bedrijf dan ook, zijne handen te roeren? Laten de handwerkslui komen in zoo groote getale mogelijk, roept men uit den verren vreemde, maar behoudt uwe mannen van de pen liever te huis! — Als of 't hun in onze maatschappij, eivol van halfweters, beter gaat!

Ik noem 't een ongeluk voor onze maatschappij, dat men de vakken van onderwijs op onze scholen voortdurend vermeerdert en daarbij de schoolgelden al lager en lager stelt, zoodat een ieder als uitgelokt wordt er zijne kinderen van te doen genieten, terwijl dat onderwijs bloot theoretisch blijft en de praktische

Digitized by Google

scholen ontbreken. Alleen voor de betere klassen, enkel voor hen die alleen met het hoofd hun kost moeten verdienen, wordt op die wijze gezorgd, niet voor hen die hunne handen moeten kunnen roeren en wier oog geoefend moet zijn om de juistheid en schoonheid van lijn en vorm te kunnen zien. Men spreekt van burgerscholen, en geeft daar onderwijs voor heeren! Men geeft hoog op van de behoefte om vrouwen hetzelfde onderwijs te doen genieten als mannen, opdat zij haar brood kunnen verdienen, en onderwijst dan al het mogelijke, behalve een enkel vak waaruit zij geld kunnen slaan! Theorie, alles theorie, en de praktijk wordt geminacht. Maar de eerste laat den werkman onhandig en dus arm, de laatste alleen kan hem baten.

Eerst de Middelbare, dan de Polytechnische of Hoogere school, alles even gemakkelijk bereikbaar tegenwoordig voor rijk en voor arm, dus voor een ieder, en dan stapels aanmeldingen van gediplomeerden en gepromoveerden zoodra 't betrekkingen geldt van opzichter of ambtenaar, waarvoor éénige kennis noodig is, maar weinig geld betaald wordt. Een leven van dagelijksche financieele moeielijkheden volgt dan, en het gevolg is ontmoediging en lusteloosheid, zoodat van een krachtig en opgewekt volk geene sprake kan zijn. En dat alleen door het hooger vliegen op de school dan de vleugels reiken, door het leven aan lessenaar of als opzichter hooger te stellen en begeerlijker te achten dan dat van het handwerk. Liever ellende in schijngrootheid, dan welvaart in nederigheid. En onderwijl snakt en hunkert men in de werkplaats naar betere krachten.

Meen niet dat ik voor het handwerk kennis onnoodig acht. Van die dwaasheid ken ik mij zelven vrij. Maar niet die theoretische kennis van alles en nog wat, welke tegenwoordig de knaap krijgt die aan de schaafbank moest staan, maar die zich door dat geleerde tot hooger werk in staat acht, en dat hoogere in slecht betaald werktuigelijk werk aan den lessenaar meent te vinden. Zou diezelfde jongen niet reeds veel winnen, indien men hem in plaats van de beginselen van allerlei wetenschappen, eenvoudig teekenen leerde?

Levendig herinner ik mij de vruchtelooze pogingen om den samensteller der tegenwoordige wet op het Lager Onderwijs te bewegen, het verplicht onderwijs in den zang te vervangen door teekenonderwijs. Waar zijn de onderwijzers? was zijne vraag, die natuurlijk onmiddellijk de wedervraag uitlokte naar zijne zangmeesters. Teekenen, de sleutel van voorspoed voor den ambachts-

Digitized by Google

man, teekenen, dat spreken met het potlood, dat nog levendiger en aanschouwelijker in beeld brengen van 't geen waarover men spreekt of schrijft, dan tong of pen vermogen. Het oog oefenen, den smaak leiden en ontwikkelen en den geest brengen tot nieuwe en frissche denkbeelden, dat alles doet het teekenonderwijs voor den handwerksman. Leer hem tevens de werktuigen hanteeren waarmede hij zijn brood moet winnen, maak een geheel man van hem, door hem alles te leeren wat hij noodig heeft voor zijn vak, maar ga niet daar buiten. Hoe begeerlijk 't zijn moge veel te weten en op bijna geen enkel gebied van kennis vreemdeling te zijn, nog véél begeerlijker is het, datgene goed te weten wat onze eigenaardige werkkring van ons eischt. Hoe menige inrichting welke tot nut van den werkman geopend wordt, blijft onbezocht of werpt haast geen nut af, eenvoudig omdat men bij de opmaking van het leerplan alweer tot die heillooze dwaling vervallen is, alles te willen onderwijzen wat begeerlijk zou zijn te weten, en zich niet te beperken tot datgene wat onmisbaar is voor den arbeider. „Kan dit vak er niet nog bij en, 't zou tòch wel aardig zijn ook van dat vak nog wat te geven", heet 't dan, en vergeten wordt dat op de school niet alles wordt geleerd, wat er onderwezen wordt. Ik gun den aanstaanden baas zooveel onderwijs als hij maar gelieft te ontvangen, maar laten wij ook denken aan de knechts en hen bekwamen voor hun vak. Geen theorie voor hen op de ambachtsschool, meest na het dagwerk bezocht, maar datgene waarbij hij de handen moet roeren, zoodat hij de oogen open kan houden. Ontvankelijk zal zijn geest vooral in die oogenblikken alleen zijn voor 't geen hem bezighoudt. En dat kan de theorie den practicus nooit.

Men zou wel de gilden willen terugroepen, om toch maar weer goede handwerkslui te krijgen. Maar waartoe in onze dagen van meer ontwikkeling slaafs terug keeren tot oude vormen. Wat toen in die tijden behoorde, past niet meer voor de onze. Daarenboven, grootendeels ligt het kwaad daarin, dat wij in onzen ijver om alles aan allen te onderwijzen, te veel hebben willen geven aan de leerlingen. Wij oefenen geen zelfbeperking. Wij meenden dat onderwijs alles vermocht! En het kan ook bijna alles verbeteren, mits oordeelkundig toegepast. Leer den timmerman en metselaar liever teekenen en boetseeren zoodra hij lezen, schrijven en rekenen geleerd heeft, dan allerlei wetenschap die hem in eigen oog zoo hoog doet vliegen, dat hij niet meer weet waar hij eigenlijk t'huis behoort. Liever den flinken eenvoudigen ambachtsman ge-

Digitized by Google

vormd, dan die half volleerde lui, die onder de hoogeren geen plaats kunnen vinden omdat zij te weinig weten, en die zich toch verheven achten boven de kiekens uit het eigen nest, omdat zij daarvoor weer te veel weten.

Liever dan goedkoope Middelbare Scholen, zag ik reeksen van eenvoudige Ambachtscholen geopend, haast verbonden aan de armenscholen of hoe men die tegenwoordig noemt. Daar zou ik dan allen laten teekenen en verder boetseeren en schaven en schilderen, wie dat verlangen; een onderwijs voor het aanstaand vak, een onderwijs dat spoedig goed geld opbracht en juist daardoor populair zou worden. De bekwamen zullen dan wel verder klimmen zoodra zij den voet in den beugel hebben. En geen beter middel om de lui naar scholen te lokken, dan door het voorbeeld van scholieren die er *geldwaardig* onderwijs genoten. Dat lokt. Allicht is die proef te nemen, zegt de ambachtsman, vooral omdat de jongens ook liever de hand reppen dan het hoofd vermoeien. Het loon trekt dan naar de werkplaats; en de kantoorkruk, voor de meerderheid een rustplaats voor het lichaam en een graf voor alle ontwikkeling en toekomst, blijft ledig, of ze wordt bezet door anderen, wier hoogere beschaving en meerdere kennis hen spoedig naar steeds hoogere zetels voert.

Zonder een degelijken en bekwamen handwerksstand is er geen welvaart in een land denkbaar. Dat zijn onafhankelijke mannen, zeker van hun bestaan omdat zij hun vak kennen en overal met gangbare munt betalen, bestaande in degelijken arbeid, onverschillig waar het lot hen heenvoert. Zij vragen niet om gunsten en azen niet op ledige plaatsen, noch wringen zich in allerlei bochten om toch staande te blijven te midden van toestanden die hun eigenlijk vreemd zijn, maar zij laten de vlijtige hand onverpoosd arbeiden en weten door oefening telkens wat te verbeteren, zoodat de grage koopers nooit ontbreken voor de vruchten van hun werk. Help die mannen in hun vak, maar lok hen niet daaruit. Laat het verschil tusschen hoofd en handenarbeid al op de school erkend worden, reeds daar ga men met dat onderscheid te rade, opdat ieder leere wat past in den eigenaardigen levens- en werkkring waarin hij waarschijnlijk blijven zal. Niet de geheele maatschappij worde uit haar verband gerukt door uit elken kring de bekwamen te lokken naar een hoogeren, zoodat ten slotte in bijna alle kringen alleen de breekebeenen overblijven, en dan nog overvoerd door 't geen er uit een lageren bijgeschoven wordt.

Digitized by Google

Voor het allerhoogste onderwijs hebben wij te veel scholen, en voor het eenvoudig ambachtsbedrijf, zelfs voor den eenvoudigen boerenstand, geene enkele!

Kon men zulk een volksonderwijs in waarheid noemen: goed? Stellig strekt het niet tot nut van 't algemeen!

Amsterdam. P. N. MULLER.

Digitized by Google

HYPOTHECAIRE OBLIGATIEN AAN TOONDER.

Onder de nieuwe vormen van reëel crediet, die door veranderde maatschappelijke behoeften zich ontwikkelden en aan de codificatie van het recht meer en meer ontgroeien, bekleedt eene voorname plaats, de uitgifte van hypothecaire obligatien aan toonder.

Elders, in Engeland en Amerika, moet deze vorm van zakelijk crediet krachtig hebben bijgedragen tot het bijeen brengen van kapitalen voor spoorwegbouw en andere groote werken of ondernemingen. 't Is niet te verwonderen, in aanmerking genomen de velerlei Amerikaansche spoorwegwaarden waarin Nederlands kapitaal bij voorkeur belegging pleegt te zoeken en na de ontzettende depreciatie van verschillende soorten, dat men ook hier te lande meer vertrouwd is geworden met de waarborgen welke aan sommige fondsen prioriteit verzekeren en die tegen waardevermindering beveiligen. Nogtans schijnt het begrip, dat den oceaan is overgewaaid, zich maar moeilijk met onze hypotheek-wetgeving te kunnen assimileeren.

De grootere contract vrijheid welke partijen gindsch in het costumier recht vinden heeft denkelijk bijgedragen tot het spoedig algemeen erkennen van rechtsregels, waardoor die rechtszekerheid is ontstaan welke wij niet anders kunnen verkrijgen dan door stipte overeenstemming met het beschreven recht.

Als men let op de wijze waarop hier te lande bij de uitgifte van hypothecaire obligatien is te werk gegaan, en die toetst aan de hoofdbepalingen onzer hypotheek-wetgeving, dan moeten terstond bedenkingen oprijzen welke ernstig aan de zoo gewenschte rechtszekerheid voor de houders doen twijfelen. Gewoonlijk heeft de zaak het volgende verloop. Eene spoorweg-maatschappij wier weg wegens het ontbreken van voldoend kapitaal niet is kunnen worden afgebouwd, of die een ruimer kapitaal behoeft om den weg behoorlijk in exploitatie te kunnen brengen, tracht het ontbrekende te verkrijgen. Maar bij de onzekerheid omtrent de vermoedelijke

Digitized by Google

uitkomsten der exploitatie is de uitgifte eener nieuwe serie obligatien een onbegonnen werk. Immers, in de gestelde omstandigheden, ontbreken de onmisbare factoren waaruit met eenige zekerheid een vermoeden van de rentabiliteit der onderneming kan worden gevormd. Er is te veel leergeld gegeven. De beurs laat zich niet meer leiden door ramingen van het te verwachten vervoer gegrond op de bevolking en de productie van den streek welken de spoorweg zal doorloopen. Meer reëele waarborg wordt gevraagd. Het ligt voor de hand dat de elders gegeven voorbeelden er toe brengen aan eene hypothecaire leening te denken.

De noodige wijziging der statuten ontmoet bij de algemeene vergadering van aandeelhouders geen bezwaar; evenmin bij de houders van gewone obligatien, die trouwens zoolang de naamlooze vennootschap ten hunnen opzichte niet in gebreke is, geen rechtsmiddel hebben om zich tegen de vergrooting van het obligatienkapitaal te verzetten.

Het behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat bij de uitgifte dier zoogenaamde hypothecaire obligatien er niet aan te denken valt het recht van hypotheek te verleenen aan de houders zelven dier obligatien aan toonder. Om aan dat bezwaar tegemoet te komen wordt een consortium gevormd van bankiers die zich naar Engelsch gebruik Trustees noemen. Met die Trustees contracteert de spoorweg-maatschappij; doch in welke hoedanigheid handelen zij? Niet als lasthebbers, want zij kunnen hunne lastgevers niet noemen. Mogelijk dat zij zich sterk maken en instaan voor die ongenoemde houders van obligatien. Maar rijst dan niet weder een ander bezwaar, namelijk dat in de hypotheek-registers geen bepaald te noemen schuldeischer kan worden ingeschreven? De Trustees hebben persoonlijk geene schuldvordering; het door hen, voor andere ongenoemde en telkens afwisselende personen, bedongen recht van hypotheek mist dus zijn juridische basis: het bestaan eener inschuld ten behoeve van een bepaalden crediteur, of van onderscheidene in alle geval bekende crediteuren.

Misschien is de vorm van voorwaardelijke of crediet-hypotheek gekozen; 't is denkbaar dat de Trustees met de spoorwegmaatschappij bij notarieele acte zijn overeengekomen, om aan die Maatschappij tot het beloop van zeker maximum kapitaal te verschaffen, waartegen de Maatschappij voor het gelimiteerde bedrag dat zij eventueel te dier zake aan de Trustees zal schuldig worden, als houders van obligatien $^{a}/_{1}$, hun voorwaardelijk recht van hypotheek verleent. Doch dan rijst een ander bezwaar met het

Digitized by Google

oog op het overlijden van de aldus zich gekwalificeerd hebbende voorwaardelijke schuldeischers.

Hoe te voorkomen dat hun recht op hunne erfgenamen overga? Zijn de crediteuren echter vennootschappen onder een firma dan zou het langer voortduren der vennootschap mogelijk kunnen gemaakt zijn door het beding van art. 1688 B. W., doch dat dit een zwakke waarborg is, zal ieder terstond inzien bij overweging, vooreerst dat alle vennooten sterfelijk zijn, en ten anderen dat de wet aan onwillige firmanten overvloedig middelen aan de hand geeft om eene voor onbepaalden tijd aangegane vennootschap, door opzegging in liquidatie te doen overgaan.

Beter waarborg voor de duurzaamheid van het consortium of college van Trustees ware wellicht te vinden in de vorming eener bijzondere maatschap uitsluitend ten doel hebbende het bijeen brengen van het voor de gedachte hypothecaire leening benoodigde fonds, en waarbij de besturende vennooten gemachtigd worden om ten laste der maatschap schuldbrieven aan toonder uit te geven ten beloope der te verkrijgen hypotheek. De ontbinding dier maatschap door overlijden van vennooten ware te beletten door eene bepaling dat de rechten der vennooten, niet op hunne erfgenamen, maar op de medevennooten zullen overgaan, waartegen ook billijkheidshalve geen bezwaar kan bestaan, omdat toch de geheele inbreng terstond wordt geconverteerd in obligatiën aan toonder, welke natuurlijk op de erfgenamen der houders overgaan. De aanvulling eener vacature in het College van Trustees door overlijden of om andere redenen ontstaan, is bij de acte van maatschap te voorzien.

Mogelijk zijn nog andere wegen en middelen bekend, om een rechtsgeldige vorm aan de onderwerpelijke hypothecaire leeningen te geven, doch wat daarvan zij, het kan niet ontkend worden dat er verschillende vormen van reëel crediet zich ontwikkelen buiten onze rechts-codificatie om. Alleen de certificaten uitgegeven door de Administratie-kantoren, op hunne inschrijvingen in de Grootboeken der Nationale Schuld hebben op dit oogenblik het ware karakter van een pandbrief aan toonder. De houder daarvan kan daarmede de rechten uitoefenen in bijzondere wetten beschreven.

Met de pandbrieven der Hypotheekbanken zelfs is dit geenszins het geval. Hoeveel waarborgen die Banken ook kunnen aanbieden, indien de statuten haren werkkring tot het verstrekken van geld tegen hypothecair onderpand beperken, en alle andere grond-

Digitized by Google

operatien uitsluiten, — toch heeft de houder van een pandbrief geen zakelijk recht, zelfs geen zakelijk onderpand, noch eenig privilegie boven andere crediteuren der Bank.

Die toestand is niet gezond. Het beschreven recht moet zooveel mogelijk gelijken tred houden met het rechtsbewustzijn des volks en aan de vormen waarin het volk zijne overeenkomsten wil belichamen de noodige rechtszekerheid verschaffen.

Uit een economisch oogpunt beschouwd, is die eisch nog dringender, wijl aan het reëel crediet in het belang van den omloop der kapitalen de ruimst mogelijke baan dient geopend te worden.

Het oogenblik schijnt geschikt om dit vraagstuk meer op den voorgrond te brengen. Er zijn staatscommissien werkzaam tot herziening van het Burgerlijk Wetboek en van het Wetboek van Koophandel, beide, wier aandacht vermoedelijk wel reeds op het gebrekkige in onze wetgeving ten aanzien van hypotheek- en pandrecht in het algemeen zal zijn gevestigd.

Ten aanzien van het Grondcrediet vallen intusschen de gebreken van ons, hoezeer *speciaal* — toch in hooge mate *negatief* hypotheek stelsel, zamen met het ongerijmde in de wetgeving waardoor nabuurrechten worden erkend en grenscheidingen mogelijk gemaakt onafhankelijk, ja in strijd met de kadastrale grenzen door partijen in hunne overeenkomsten vermeld. Ongerijmd temeer, als men let op de specialiteit van het hypotheekrecht, voor grond-erven geheel afhankelijk van de kadastrale indeeling. En wat nog erger is, de mogelijkheid wordt er door geopend om authentieke eigendomstitels achter te stellen bij een vaak partijdig getuigen-bewijs, dat daarom in vele gevallen terecht is uitgesloten. Ook op dat punt dient bij de herziening der burgerlijke wetgeving met zorg gelet.

Zekerheid van eigendom, zekerheid van de zakelijke rechten daarop gevestigd — is niet mogelijk zonder doortastende herziening van de nabuur-rechten, die in overeenstemming kunnen en behooren te worden gebracht met het openbaar karakter van den eigendom.

Dan eerst zal men een deugdelijke basis hebben om er het zakelijk grondkrediet op te doen steunen.

Helvoirt. W. A. Coolen.

Digitized by Google

VERGELIJKEND OVERZIGT VAN DE NEDERLANDSCHE SCHEEPVAART EN SCHEEPSBOUW IN DE LAATSTE JAREN.

Nevensgaand overzigt (*in duizendtallen* (*)) van de scheepvaart der laatste jaren op en van de Nederl. havens, is, met gewijzigde classificatie, zamengesteld volgens de opgaven in de *Staats-Courant* voorkomende.

	Inklaringen met lading.			Uitklaringen met lading.			
	Ned. vlag	Vr. vlag.	Totaal	Ned. vlag.	Vr. vlag.	Totaal.	
	Sch. kub m.	Sch. kub m	Sch kub m	Sch kub. m	Sch. kub. m.	Sch. kub m	
1876	2^3 1819	5^5 5581	7^9 7400	1^1 1542	3^3 3116	4^9 4658	1876
1877	2^4 2207	5^6 5912	8^1 8119	1^8 1664	3^1 3189	4^9 4853	1877
1878	2^4 2501	5^3 6121	7^7 8622	1^7 1969	2^7 2964	4^5 4933	1878
1879	2^3 2762	5^1 6218	7^5 8980	1^7 2177	2^6 2946	4^3 5123	1879
1880	2^3 2909	5^4 6662	7^8 9570	1^7 2278	2^8 3220	4^6 5498	1880
1881	2^2 2870	5^9 7032	8^1 9902	1^7 2319	3 3368	4^1 5688	1881

Met bijvoeging der *ongeladen* schepen bevindt men:

	Inklaringen.			Uitklaringen.			
	Gel. schep.	In ballast.	Tot. inkl.	Gel. schep	In ballast.	Tot. uitkl.	
	Sch. kub m.	Sch. kub m	Sch. kub. m	Sch. kub. m	Sch. kub m.	Sch. kub m	
1876	7^9 7400	0^{42} 211	8^4 7611	4^9 4658	3^7 3570	8^1 8299	1876
1877	8^1 8119	0^{42} 213	8^5 8332	4^9 4583	3^5 3450	8^5 8304	1877
1878	7^7 8622	0^{34} 179	8 8802	4^5 4933	3^5 3886	8^0 8820	1878
1879	7^5 8980	0^{28} 153	7^8 9134	4^3 5123	3^3 3884	7^6 9007	1879
1880	7^8 9570	0^{32} 158	8^1 9729	4^6 5498	3^6 4113	8^2 9611	1880
1881	8^1 9902	0^{30} 177	8^4 10079	4^1 5688	3^7 4519	8^4 10207	1881

	Totaal der in- en uitkl. in lading.		Totaal der in- en uitkl. in ballast.		Alg. totaal van in- en uitkl.		
	Sch.	kub m.	Sch.	kub. m.	Sch.	kub. m.	
1876	12^8	12058	4^1	3781	16^9	15839	1876
1877	13	12972	3^9	3663	16^9	16635	1877
1878	12^2	13555	3^8	4066	15^9	17621	1878
1879	11^8	14103	3^6	4038	15^4	18141	1879
1880	12^4	15069	3^9	4272	16^3	19341	1880
1881	12^8	15590	4	4699	16^8	20280	1881

Over 1881 was alzoo in het totaal der scheepvaartbeweging, ad 20,280,000 kub. meter, voor 4,699,000 k. m. (of c^a 23 pCt.) aan *ongeladen* scheepsinhoud begrepen, tegen 22 en 26 pCt. in de beide voorafgaande jaren. Die ongeladen scheepsruimte over 1881 was aldus verdeeld: bij de inklaringen: 177,000 k. m. (of c^a 1^7 pCt. der totale inklaringen) en bij de uitklaringen: 4,519,000 k. m. (of c^a 44 pCt. der totale uitklaringen).

(*) Wij vervolgen hier onze gewone jaarlijksche overzigten, waarbij echter thans, sedert 1876, de *tonnenmaat* der schepen in *kubieke meters* kan worden opgegeven. Men houde voorts bij deze staatjes de globale aanduiding, bij duizendtallen, in het oog; zoo wordt bijv. tot vereenvoudiging gezet:

Sch. 12^8 m. 12 k. met.

in plaats van 12.800 m. 12000 k. met.

Digitized by Google

De verhouding der geladene en ongeladene tonnemaat bij de uitklaringen sedert 1870 is, globaal, aldus:

	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	
gelad.	60	52	56	53	55	62	57	59	56	57	57	56	pCt.
ball.	40	48	44	47	45	38	43	41	44	43	43	44	»

De verhouding der *nationale vlag* in de scheepvaart was in 1880 iets kleiner dan in vorige jaren, doch over de laatste jaren te zamen, was er toch vrij aanmerkelijke verbetering, zoo als de onderstaande cijfers aantoonen:

Voor de *ongeladene* schepen op zich zelve wordt in de opgaven der *St.-courant* geen onderscheid van vlag aangeduid, doch het percentsgewijs aandeel der tonnemaat onder *nationale* en *vreemde vlag* bij *geladene* schepen, toont ongeveer:

	Inklaringen met lading.			Uitklaringen met lading.			Gezamenlijk.		
	Ned. vl.	Vr. vl.		Ned. vl.	Vr. vl.		Ned. vl.	Vr. vl.	
1872	28 pCt.	72 pCt.	100 pCt	33 pCt.	67 pCt.	100 pCt.	30 pCt.	70 pCt.	100 pCt.
1873	25 »	75 »	100 »	32 »	68 »	100 »	28 »	72 »	100 »
1874	27 »	73 »	100 »	31 »	69 »	100 »	28 »	72 »	100 »
1875	25 »	75 »	00 »	34 »	66 »	100 »	29 »	71 »	100 »
1876	25 »	75 »	100 »	33 »	67 »	100 »	28 »	72 »	100 »
1877	27 »	73 »	100 »	34 »	66 »	100 »	30 »	70 »	100 »
1878	29 »	71 »	100 »	40 »	60 »	100 »	33 »	67 »	100 »
1879	31 »	69 »	100 »	42 »	58 »	100 »	35 »	65 »	100 »
1880	30 »	70 »	100 »	41 »	59 »	100 »	34 »	66 »	100 »
1881	29 »	71 »	100 »	41 »	59 »	100 »	33 »	67 »	100 »

De Nederlandsche **koopvaardijvloot** bestond op het einde der beide laatste jaren uit de navolgende schepen:

	31 Dec. 1880.		31 Dec. 1881.	
SOORT	Sch.	kub. M.	Sch.	kub. M.
Fregatten	78	259,590	62	208,008
Barken	153	240,694	143	229,701
Brikken	75	46,678	70	46,425
Schooner-brikken	77	41,985	69	36,188
Schooners	179	78,172	163	74,450
Galjooten	83	24,003	61	18,522
Koffen	95	26,802	75	19,626
Tjalken	130	20,982	116	19,290
Alle andere zeilschepen	47	7,891	43	6,671
Stoomschepen	79	182,234	78	204,396
Totaal	996	929,036	880	863,283

De totaal-inhoud der aanwezige zeeschepen, berekend in kub. meters, was over de laatste 8 jaren, met onderscheiding der zeil- en stoomschepen:

	Zeilschepen.		Stoombooten.		Totaal.		
	Sch.	kub. m.	Sch.	kub. m	Sch.	kub. m.	
1874	1747	1,111,000	80	179,000	1827	1,290,000	1874
1875	1749	1,132,000	86	192,000	1835	1,325,000	1875
1876	1707	1,134,000	84	182,000	1786	1,316,000	1876
1877	1168	871,000	79	163,000	1247	1,033,000	1877
1878	1100	847,000	79	168,000	1179	1,016,000	1878
1879	1044	818,000	76	166,000	1120	984,000	1879
1880	917	747,000	79	182,000	996	929,000	1880
1881	802	659,000	78	204,000	880	863,000	1881

(*) De cijfers v. kub. meters vóór 1880 verschillen eenigzins met het staatje *Economist* 1881, pag. 493. De reden daarvan ligt in de vroeger gevolgde herleiding bij raming der oude tonnen ad 2.214 *kub. meter*, hetgeen (volgens de toelichting van het Dept. Wat., H. en Nijv.) later gebleken is, ad 2.52 M³ per oude ton te moeten geschieden. Men vergelijke de noot pag. V der Statistiek van de Scheepvaart, van dat Departement, over 1880, waarbij op de toen noodig gebleken herziening der vorige opgaven wordt gewezen.

Digitized by Google

VERGELIJKENDE STAAT ***der Zeeschepen, waaraan voor de eerste maal Nederlandsche Zeebrieven zijn uitgereikt, in elk der jaren*** 1876 *tot en met* 1881 (in tonnen van 2 83 M³).

	Fregatten.		Barken.		Brikken en schoonerbrikken		Schooners.		Galjooten.		Overige Zeilschepen.		Stoomboeten.		Totaal.		
	Sch.	Ton.	Sch.	Ton.	Sch.	Ton.	Sch.	Ton.	Sch.	Ton.	Sch.	Ton.	Sch.	Ton.	Sch.	Ton.	
1876	7	8955	10	5353	20	3922	4	668	3	298	16	1142	3	4062	63	24403	1876
1877	1	1262	9	5423	10	2095	6	1208	1	144	14	840	5	5047	46	16024	1877
1878	3	4379	17	9136	6	1414	7	1750	1	82	12	935	4	4815	50	22216	1878
1879	3	4019	7	5281	4	1135	6	983	»	»	15	912	6	5806	41	18138	1879
1880	1	1126	6	2871	4	1022	6	1070	1	81	10	518	10	7990	38	14682	1880
1881	»	»	6	3596	3	833	2	432	1	81	5	250	10	13646	27	18161	1881

De totalen verdeelen zich aldus, wat binnen- en buitenlandschen scheepsbouw betreft:

	Binnenl. gebouwde.		Buitenl. gebouwde.		Totaal.		
	Sch.	Ton.	Sch.	Ton.	Sch.	Ton.	
1876	38 m.	13308	25 m.	11095	63 m.	244003	1876
1877	22 »	6641	24 »	9388	46 »	16024	1877
1878	21 »	5767	29 »	16448	50 »	22216	1878
1879	25 »	7521	16 »	10616	41 »	18138	1879
1880	16 »	2670	22 »	12012	38 »	14682	1880
1881	8 »	1841	19 »	17019	27 »	18861	1881

Voor de *stoomboeten* vindt men sedert 1876, als aantal en tonnemaat van nieuw gebouwde booten:

	1876		1877		1878		1879		1880		1881	
	Sb.	Ton	Sb.	Ton.	Sb.	Ton.	Sb.	Ton.	Sb.	Ton.	Sb.	Ton
Binn. geb.			1 m.	530			1 m.	506	3 m.	866	2 m.	527
Buitenl. "	3 m.	4062	4 "	4517	4 m.	4815	5 "	5300	7 m.	7123	8 "	18118
Nieuw gebouwd te zamen	3 m.	4062	5 m.	5047	4 m.	4815	7 m.	5806	10 m.	7990	10 m.	61364

Wat de verhouding van buitenlands gebouwde schepen aangaat, zoo bedroeg, van de geheele tonnemaat (inclus. stoomb.) die voor 't eerst Nederlandsche zeebrieven bekwam, de *buitenlands* gebouwde, in elk der jaren:

1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881
77	65	62	44	58	74	58	82	90 pCt.

Voor de zeilschepen afzonderlijk:

1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881
54	41	50	34	44	69	43	73	75 pCt.

Digitized by Google

Met verwijzing naar eene vorige bespreking van het onderwerp (*Econ.* 1875, p. 458 v.) teekenen wij hier nog aan, dat deze cijfers ons dus aantoonen:

1o. voor de *aanwezige koopvaardijvloot* in haar geheel, afneming, sedert ongeveer 1875, zoowel van het aantal schepen, als van de totale tonnemaat, bij aanhoudende toeneming echter, van het laadvermogen der schepen afzonderlijk, bedragende de gemiddelde inhoud van al de aanwezige schepen over de laatste zeven jaar, (alles in kubiek meter, *verg. de noot op laatstvoorgaande bladz.*):

	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881
Kub. meter	722	737	828	861	878	932	981

Voorts moet de vermindering van de totale aanwezige tonnemaat in verband beschouwd worden met het toenemend aandeel dat door stoombooten wordt ingenomen, die door meer en sneller reizen een effectiever transportmiddel zijn voor eene gelijke hoeveelheid goederen.

2o. van de *aanwezige tonnemaat* werd door stoombooten ingenomen eene verhouding, in globale cijfers, van:

1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881
15 pCt.	11 pCt.	16 pCt.	17 pCt.	17 pCt.	20 pCt.	24 pCt.

3o. Van de jaarlijks *in de vaart gekomen tonnemaat* bedroeg het aandeel der stoombooten afzonderlijk beschouwd, de jaren 1868—1873 in driejarige tijdvakken verdeelende, als volgt:

1868—70	1871—73	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881
8⅝ pCt.	47 pCt.	44 pCt.	29 pCt.	17 pCt.	31 pCt.	22 pCt.	32 pCt.	54 pCt.	72 pCt.

Aan de gespecificeerde opgaven welke sedert 1875 in de *Staatscourant* voorkomen, ontleenen wij nog de navolgende overzigten:

Inklaring 1881.

Vlaggen.	Geladen. Stoomschepen. Aantal.	Kub. m.	Zeilschepen. Aantal.	Kub. m.	Ballast. Stoomschepen. Aantal.	Kub. m	Zeilschepen. Aantal.	Kub. m.
Nederlandsche .	1,080	2,038,318	1,119	831,892	9	16,600	127	37,199
Engelsche . . .	3,222	4,599,941	564	476,346	70	99,586	45	9,442
Tot. incl. a. ov. vl.	4,776	7,292,876	3,326	2,609,601	87	124,699	213	52,723

Uitklaring 1881.

Vlaggen.	Geladen. Stoomschepen. Aantal.	Kub. m.	Zeilschepen. Aantal.	Kub. m.	Ballast. Stoomschepen. Aantal.	Kub m	Zeilschepen Aantal.	Kub. m.
Nederlandsche .	1,062	2,021,506	631	297,714	42	82,759	676	590,707
Engelsche . .	2,055	2,628,549	305	175,916	1,197	2,011068	335	339,157
Tot. incl. a. ov. vl.	3,312	4,872,711	1,428	815,410	1,535.	2,546799.	2,198.	1,972387

Digitized by Google

(*Inklaring.*) **Vergelijking met vorige jaren.** (in kub. meter.)

Soort der schepen.	Vlaggen.	Geladen. Aantal sch.	Geladen. kub. met.	Ballast. Aantal sch.	Ballast. kub m.
1879.					
Stoomschepen. . .	Nederlandsche .	1,154	1,934,201	5	8,252
	Vreemde . . .	3,161	4,605,248	84	116,810
Zeilschepen . . .	Nederlandsche .	1 222	828,782	117	19,847
	Vreemde . . .	2,001	1,612,749	76	8,999
		7,538	8,980,980	282	153,908
1880.					
Stoomschepen. . .	Nederlandsche .	1,129	2,016,733	7	12,182
	Vreemde . . .	3,390	4,906,778	77	94,289
Zeilschepen . . .	Nederlandsche .	1,221	893,298	145	36,124
	Vreemde . . .	2,098	1,754,150	97	16,222
		7,838	9,570,959	326	158,817
1881.					
Stoomschepen . .	Nederlandsche .	1,080	2,038,318	9	16,600
	Vreemde . . .	3,696	5,254,558	78	108,099
Zeilschepen . . .	Nederlandsche .	1,119	831,892	127	37,199
	Vreemde . . .	2,207	1,777,709	86	15,524
		8,102	9,902,477	300	177,422

(*Uitklaring.*) **Vergelijking met vorige jaren.**

Soort der schepen.	Vlaggen.	Geladen. Aantal sch.	Geladen. kub. met.	Ballast. Aantal sch.	Ballast. kub. m.
1879.					
Stoomschepen. . .	Nederlandsche .	1,106	1,879,147	40	63,448
	Vreemde. . .	1,986	2,533,900	1,224	2,153,104
Zeilschepen . . .	Nederlandsche.	603	289,807	697	532,215
	Vreemde. . .	630	420,705	1,334	1,135,444
		4,325	5,123,559	3,295	3,884,211
1880.					
Stoomschepen. . .	Nederlandsche .	1,048	1,946,280	44	81,427
	Vreemde . . .	2,117	2,728,420	1,353	2,185,481
Zeilschepen . . .	Nederlandsche .	640	333,393	816	642,743
	Vreemde . . .	758	490,314	1,380	1,203,782
		4,599	5,498,407	3,593	4,113,433
1881.					
Stoomschepen. . .	Nederlandsche .	1,062	2,021,506	42	82,759
	Vreemde . . .	2,250	2,851,205	1,493	2 464,040
Zeilschepen . . .	Nederlandsche .	631	297,714	676	590,707
	Vreemde . . .	797	517,696	1,522	1,381,680
		4,740	5,688,121	3,733	4,519,186

Uit deze opgaven kan men het navolgend verkort overzigt zamenstellen van het aandeel van stoom- en zeilvaart, alsmede

Digitized by Google

van het aandeel der Nederlandsche vlag bij de stoomvaart afzonderlijk, (tonnenmaat, *in duizendl. kub. meter.*) (*)

Inklaringen met lading.

	GELADEN TONNENMAAT. van Stoomsch.	v. Zeilsch.	TOTAAL.
1876	4657	2742	7399
1877	5435	2683	8119
1878	6041	2581	8622
1879	6539	2441	8981
1880	6923	2647	9570
1881	7292	2609	9902

Uitklaringen met lading.

	GELADEN TONNENMAAT. van Stoomsch.	v Zeilsch.	TOTAAL.
1876	3788	870	4658 k in.
1877	4044	809	4853
1878	4233	699	4933
1879	4413	710	5123
1880	4674	823	5498
1881	4872	815	5688

Voor **Stoomschepen** afzonderlijk:

Inklaringen met lading.

	STOOM-TONNENMAAT. Ned. vlag.	Vreemde.	TOTAAL.
1876	861	3796	4657
1877	1267	4168	5435
1878	1661	4379	6040
1879	1934	4605	6539
1880	2016	4906	6923
1881	2038	5254	7292

Uitklaringen met lading.

	STOOM-TONNENMAAT. Ned. vlag.	Vreemde.	TOTAAL.
1876	1103	2685	3788 k.m.
1877	1274	2769	4043
1878	1645	2587	4232
1879	1879	2533	4413
1880	1946	2728	4674
1881	2021	2851	4872

Uit deze cijfers spreekt op duidelijke wijze:

1°. het groote, en steeds toenemend aandeel van het stoomvervoer in 't algemeen, bij onzen zeehandel.

Bij de *inklaringen* met lading was in 1871 (†) reeds 47 pCt. der geheele tonnemaat door stoomschepen geleverd, in 1876 was dat 63 pCt., in 1879 en 1880 ruim 72 pCt., in 1881 c^a 74 pCt.

Bij de *uitklaringen* met lading was deze verhouding in 1871 (†) c^a 71 pCt., in 1876 reeds 80 pCt., over de 3 laatste jaren telkens c^a 86 pCt. — *In-* en *uitklaringen* te zamen genomen, gaven voor 1871 eene verhouding van 56 pCt., voor 1879 en 1880 van c^a. 77 pCt. voor 1880 van c^a 80 pCt. door stoom-tonnenmaat geleverd.

2°. Het gaandeweg toenemend aandeel hetwelk in deze stoomvaart door de Nederlandsche vlag wordt ingenomen.

Voor de *inklaringen* met lading was in 1871 (†) van de gezamenlijke stoom-tonnenmaat, het aandeel der Nederl. vlag ruim 18 pCt., in 1874 en 1875 bedroeg dit circa 20 pCt., over 1879 en 1880 c^a 30 pCt., over 1881 c^a 28 pCt.

(*) Deze staatjes zijn zamengesteld uit de opgaven zoo als die in de Staatscourant voorkomen. Daarbij wordt niet vermeld of de later gewijzigde herleiding der oude scheepston tot M^3, waarop de Scheepvaart-Stat. v. Wat., H. en Nijv. over 1880 verwijst (nl. ad 2.53 M^3 in plaats van de vroeger aangenomene 2.214 M^3), ook hier op de jaren vóór 1880 is toegepast. Is dat niet het geval, dan ware eenige officieele toelichting wenschelijk.

(†) Verg Econ. 1879 p. 517.

Digitized by Google

Voor de *uitkl. met lad.* was deze verhouding der Nederl. vlag in 1871 25 pCt., 1874 25 pCt.; 1875 ca 30 pCt., over 1879/1881 ca 43 en 41 pCt. Ook hier *in-* en *uitklaringen* te zamen nemende vindt men over de jaren 1871 en 1880 respectievelijk, het percentsgewijs aandeel der Ned. vlag in de stoom-tonnemaat van ca 20 pCt. tot ca 34 pCt. toegenomen.

Voor het algemeen overzigt der *in-* en *uitklaringen* bij vijfjarige tijdvakken van 1855 tot heden, verwijzen wij naar onzen vorigen jaargang, pag. 498. Het jaar 1881 brengt geene verandering in de daar genomen conclusie dat, ofschoon de tonnemaat onder vreemde vlag zoowel bij de *inklaringen* als bij de *uitklaringen*, op zich zelf vrij aanmerkelijk grooter blijft dan die der Nederlandsche vlag, toch de *vorderingen* dezer laatste, in de zes laatste jaren aanzienlijk grooter zijn, zoowel in vergelijking met haar eigen aandeel van 1851—75, als tegenover de vreemde vlag in het jongste tijdvak, 1875—81.

Grootendeels zal dat wel aan onze toenemende eigen stoomvaart zijn toe te schrijven (waarvan echter de afzonderlijke cijfers van 1851 af, hierbij niet zijn opgegeven.)

Over het geheel is dus de uitkomst wat de scheepvaart betreft, niet ongunstig te noemen, en wat den scheeps*bouw* aangaat, men wordt zeker minder aangenaam getroffen wanneer men de toenemende verhouding der buitenlands gebouwde tonnenmaat nagaat. Over 1881 werd slechts 10 pCt. van de nieuwe tonnemaat door onze eigen werven geleverd! Ook bij dit cijfer echter is weder het overwigt der kolossale stoombooten in het oog te houden, die (*tot nu toe altkans*) meerendeels buitenslands worden gebouwd. Over 1881 nam die stoomboot-tonnemaat bijna het *drie kwart* van al de nieuw gebouwde tonnemaat in beslag. Neemt men alzoo het *getal Schepen*, dan is de verhouding minder ongunstig. Immers van de nieuw gebouwde schepen, werd 30 pCt. van het aantal, (nl. 8 van de 27) binnenslands gebouwd; maar ook dat is verre van bemoedigend.

Sterksprekend is ook het uit die laatste tabel blijkende verschil van den gemiddelden inhoud der zeeschepen, welke in dertig jaren ruim verdriedubbeld is, bedragende b. v.:

Voor geladen inklaringen onder Nederlandsche vlag.

	Aantal schepen.	Gezam. tonnemaat. Kub. meter.	Kub. meter per schip.
1851—55	3320	1,285,000	387
1880	2350	2,910,000	1238
1881	2199	2,870,000	1300

Digitized by Google

VORMING VAN GYMNASTIEK-ONDERWIJZERS.

Door het Bestuur van het *Nederlandsch Gymnastiekverbond* is dezer dagen een Adres aan den minister van Binnenlandsche Zaken aangeboden betreffende een betere inrigting van het Gymnastisch onderwijs, 't welk allezins de aandacht verdient.

De geheel onvoldoende uitslag der akte-examens, zooals die thans jaar op jaar wordt geconstateerd, is het punt van uitgang, en op zich zelve reeds gewigtig argument genoeg om de noodzakelijkheid van grondige reorganisatie te betoogen.

Andere omschrijving van het examen-programma, en opheffing der afzonderlijke akten voor lager en voor middelbaar onderwijs, voor welk verschil inderdaad geen reden is aan te geven, staat op den voorgrond.

Daarbij: Oprigting eener *normaalschool* voor de Gymnastiek, met daaraan verbonden *Volksklassen* op ruime schaal. Aan die kweekschool zou het noodige theoretisch onderwijs in anatomie, physiologie, natuurkunde, hygieine, en eenige andere bijvakken op voldoende wijze moeten gegeven worden. Een akademiestad is daartoe als van zelve aangewezen, omdat men daar de meeste waarborgen heeft, dat de noodige leerkrachten in die vakken op voordeelige wijze zullen te vinden zijn. Dat het adres Amsterdam daartoe aangeeft, vindt o. i. ook daardoor aanbeveling, omdat die stad, behalve die genoemde vereischten, ook het voordeel van een groot centrum van bevolking aanbiedt, alzoo meer kans dan elders, om een ruim getal kweekelingen voor het vak te verkrijgen, terwijl ook de voordeelen der volksklassen aan een veel grooter deel der burgerij zouden ten goede komen dan in eenige andere akademiestad bij mogelijkheid het geval zou kunnen zijn.

Tevens zoude dan, behalve die speciale normaalschool, ook aan eenige der Rijkskweekscholen voor schoolonderwijzers beter gelegenheid tot opleiding van Gymnastiek-onderwijzers moeten worden verstrekt, vooral met het oog op de paedagogische vorming, en

Digitized by Google

alzoo met daaraan verbonden volksklassen; een en ander overeenkomstig het beginsel bij de loopende Staatsbegrooting aangenomen, waarbij een post van *f* 5000 bepaaldelijk met het oog daarop, bij Hoofdstuk V is uitgetrokken. Langs dien weg zou men voorzeker binnen eenige jaren een ruimeren toevoer van bevoegde onderwijzers mogen verwachten.

Maar daarmede was de zaak nog niet gevonden. Degelijk gevormde Gymnastiek-onderwijzers zullen ongetwijfeld in vele steden van ons vaderland een goed bestaan kunnen vinden, hetzij als bestuurders van speciale Gymnastiekscholen, hetzij door het onderrigt geven aan de verschillende instellingen van onderwijs, II. Burgerscholen, Gymnasien, Kostscholen enz. —, maar teregt wordt in het adres betoogd, dat zoo men het daarbij liet, een groot gedeelte der bevolking, nl. in de kleinere steden en de geheele plattelandsbevolking, nog van goede onderwijzers zouden verstoken zijn, daar men geenszins overal speciale onderwijzers kan bekostigen. En toch op de volksschool in 't algemeen moet de gymnastiek doordringen, althans overal in hare meest eenvoudige, maar toch hoogst nuttige vorm, de zoogen. vrije oefeningen, en voorts, waar mogelijk, met oefening aan de minst kostbare, vaste toestellen; dat is geen overdreven eisch. Maar ook voor het onderrigt geven op dat meer bescheiden standpunt, is voor de onderwijzers opleiding noodig, echter geen volledige speciale akte, en daarom verzoeken adressanten dat, behalve de eigenlijke akten als Gymnastiek-onderwijzer, ook bij de gewone akten voor lager onderwijs een aanteekening voor de Gymnastiek in het leven moge worden geroepen, welke aanteekening dan zou moeten verkregen worden door voldoening aan een examen, volgens nader te omschrijven eenvoudig programma.

Ten slotte verzoeken alzoo de adressanten aan de regeering:

1e overeenkomstig de hierboven geopperde denkbeelden, een normaalschool voor gymnastiek-onderwijzers te stichten te Amsterdam of elders, waar zulks gevoegelijk zal kunnen geschieden;

2e subsidiair, aan een of meer der bestaande kweekscholen voor onderwijzers theoretische en practische inrichtingen toe te voegen, ook bestemd voor hen, die zich uitsluitend aan het onderwijs in de gymnastiek willen wijden;

3e het programma der examens voor gymnastiek-onderwijzers op duidelijke wijze te doen omschrijven, in verband met het onderwijs in de examenvakken, op de normaalschool of scholen te verstrekken;

Digitized by Google

4° van de geëxamineerden te doen vorderen het bewijs, dat zij een bepaalden tijd (b. v. zes maanden) onder een bevoegd persoon practisch werkzaam zijn geweest, een eisch die, wanneer aan de normaalschool of scholen volksklassen worden verbonden, zeer zeker niet overdreven zal zijn;

5° de bevoegdheid om onderwijs te geven in de gymnastiek afhankelijk te stellen van het bezit der akte als gymnastiekonderwijzer, zonder onderscheid tusschen lager en middelbaar onderwijs, met dien verstande echter, dat naast de akte als gymnastiekonderwijzer, een aanteekening voor de gymnastiek bij de gewone acten van het lager onderwijs in het leven worde geroepen, welke aanteekening, door een verlicht examen te verkrijgen, de bevoegdheid zou geven op de lagere scholen klassikaal onderwijs in de gymnastiek te geven, doch alleen aan de leerlingen der lagere scholen in de gemeente waar de onderwijzer als zoodanig werkzaam is.

De hier aangewezen weg komt geheel overeen met hetgeen steeds door ons werd voorgestaan. Het vak der Gymnastiek vervult een geheel eigenaardige plaats bij het onderwijs, het heeft geheel speciale eischen, waardoor men het niet met de andere vakken op volkomen gelijken voet kan behandelen.

Wil men de goede zaak werkelijk bevorderen, dan moet men geen doctrinaire eenheid willen, noch wat de vereischten voor onderwijzers noch wat de soort van onderwijs betreft. Onderscheid is hier noodig, en het verlangde eenvoudiger program voor den hulponderwijzer die op zijne lagere school tevens gymnastiekonderwijs wil geven, is o. i. bepaald noodig, 't zij dat men hiervoor het stelsel der aanteekeningen aanneme, of niet. Over het geheel komt het ons voor, dat het adres den goeden weg aanwijst, een weg die ook in overeenstemming is met hetgeen de wetgeving in Dec. 1881 toonde te verlangen, nl. dat bij de opleiding tot dit onderwijs, op elk zijner trappen, het paedagogisch element beter tot zijn regt kome.

Digitized by Google

OVER SPAARBANKEN.

Telken male wanneer na de oprichting der rijkspostspaarbanken, de bestaande spaarbanken besproken werden, geschiedde dit steeds in de meest heusche bewoordingen, en vol van waardeering; het vroeger bewezen nut was groot, en in de toekomst kon nog veel nut bewezen worden. Ongetwijfeld zoude het minstens overhaast genoemd kunnen worden, wanneer de particuliere spaarbanken ophielden te bestaan, meenende dat hun werkkring in zijn vollen omvang reeds door de nieuwe instellingen was overgenomen. Verre van dien, — het aantal postspaarbanken is nog niet tot het noodzakelijke maximum uitgebreid, en zelfs daar waar zij reeds bestaan zijn ze nog alles behalve in het volksleven doorgedrongen. Toch mag gevraagd worden, of niet nu reeds aan verouderde maatregelen bij de oude spaarbanken gedacht moet worden.

In de allereerste plaats doet zich de vraag voor, of de particuliere spaarbanken nog wel geheel aan hare roeping beantwoorden. Wordt daarbij alleen gelet op de kwestie van de belegging der gelden en het onverkort terugbetalen, — dan moet die vraag stellig bevestigend beantwoord worden. De bijna volledige, vrijwillige openbaarheid, die op dit punt bestaat, geeft recht tot oordeelen, en maakt het uitspreken van een gunstig oordeel tot plicht. De belegging der ingebrachte gelden is gezond, het bijna geheel kostelooze beheer naauwgezet, terwijl uit de voorschotten min of meer aanzienlijke waarborgfondsen gevormd worden.

Maar de vraag, of de particuliere spaarbanken nog aan hunne roeping voldoen, mag ook uit een ander oogpunt gesteld worden, en dan valt wellicht het antwoord anders uit. Het is opmerkelijk dat van bijna alle spaarbanken de inleg per hoofd vermeerdert, en de enkele banken die daaromtrent statistiek geven, wijzen aan dat de gezamenlijke inleg meer en meer zamengetrokken wordt op de grootere hoofden. Daar waar dit het geval is — en er zijn banken wier inleg voor $\frac{2}{3}$ van het gezamenlijk

Digitized by Google

bedrag op grootere hoofden is, — daar mag beweerd worden dat de bank van aard veranderd is. Zij verliest het karakter eener spaarbank, en neemt dat eener depositokas aan.

Vertoont zich dit feit, dan moet ernstig overwogen worden, wat te doen staat. Voortgaan op dien weg mag men niet

Indien een overwegend deel van den inleg eener spaarbank in handen is van grootere hoofden, dan wordt daardoor in tijden van crisis de inleg der kleinere houders in gevaar gebracht. Maar al ware dit reeds niet voldoende om andere maatregelen te nemen, dan komt nog eene verdere vraag op, die niet minder ernstige behandeling verdient. Of namenlijk een belangrijk deel der gelden tegenwoordig in de spaarbanken belegd, er wel in thuis behoort? Zeer velen dier inleggers mogen geacht worden zeer goed in staat te zijn hunne gelden zelf te beheeren; zij doen dit dan ook, maar gebruiken de belegging in de spaarbank als een onderdeel van hun beheer. Zij brengen hunne gelden in, en stellen zich met de in hun oog geringe rente tevreden, om ze zoodra er meer voordeel mede gedaan kan worden, terug te nemen. Zijn er onder die inleggers die nog niet in staat zijn hunne gelden zelf te beheeren, dan mag, uitzonderingen daargelaten, beweerd worden dat het voor hen tijd wordt het te leeren, zij het dan ook met schade.

Bij de oprichting der postspaarbanken heeft men dit juist ingezien; de standaard der rente werd niet in hoofdzaak geregeld door hetgeen men er van maken kon, maar door het gemak en den regel in het beheer. Stilzwijgend werd aangenomen dat de rente niet de hoofdzaak is Bovendien is nog een maximum van inleg bepaald, waarboven geene renten meer vergoed worden. Het was juist gezien, dat men den staat geene risico's wilde laten loopen boven een zeker bedrag, en dat men geen kosteloos beheer wilde aanbieden aan de bezitters van grootere sommen.

Wat juist is voor de post-spaarbanken, is ook juist voor de particuliere spaarbanken. De risico's mogen niet verzwaard worden ter wille van een beheer dat niet eigenaardig tot de zaak behoort, en het is eene fout wanneer men kosteloos gelden blijft beheeren, die de gewone kosten van beheer best dragen kunnen. Hij die eenmaal bezitter geworden is, moet ook de zorgen aan zijn bezit verbonden kennen, om de waarde er van op prijs te kunnen stellen. Bovendien het schijnbaar kostelooze beheer van gelden in spaarbanken belegde gelden, komt de maatschappij in haar geheel duur te staan. De tijd daaraan besteed, wordt natuurlijk onttrokken aan andere bezigheden, en hoe hooger de finantieele positie

Digitized by Google

der beheerders is, en hoe grooter hunne bekwaamheden zijn, des te duurder wordt die tijd.

Is men eenmaal tot de slotsom gekomen, dat de spaarbanken afwijken van den goeden weg, dan rijst de vraag, wat er te doen staat. Al te forsche maatregelen op dit gebied zijn af te keuren; zij veroorzaken schokken, die bij spaarbanken altijd den kleinen man benadeelen. Radicaal zoude het besluit werken om voortaan sommen boven een zeker bedrag bijv. *f* 1000 geene renten meer te laten dragen, om na een niet te lang tijdsverloop dit bedrag te verminderen tot op *f* 500. Deze maatregel bestaat ook zooals boven gezegd bij de postspaarbanken, en zoude ten gevolge hebben dat de groote inleggers spoedig de spaarbanken verlieten, en althans dat er geene nieuwe bijkwamen. Als nieuw in te voeren maatregel is hij echter wellicht te sterk.

Meer aanbevelenswaard schijnt een systeem dat elders werkt. Men bepale dat voor iedere *f* 100 bijv., die boven de *f* 500 in de spaarbank op een hoofd belegd zijn, voor rekening van den inlegger obligatien ten laste van den staat der Nederlanden aangekocht zullen worden; dat die obligatien voor hem bewaard en beheerd zullen worden; dat de verschenen renten telkens op zijn post bijgeboekt zullen worden, onder aftrek van bijv. 1 pCt. administratieloon; dat verder de obligatien telkens door hem opgeëischt zullen kunnen worden, maar eenmaal door de spaarbank-administratie voor hem aangekocht, niet meer door haar verkocht worden.

Deze maatregel schijnt wel in alle redelijke bezwaren te voorzien. De risico's worden binnen bescheiden afmetingen teruggebracht Het misbruiken der spaarbanken als deposito-kassen wordt voorkomen. De inlegger behoudt de vrije en dadelijke beschikking over zijne waarde, en het beheer er van is niet verder kosteloos dan het behoort te zijn; noch in de eene, noch in de andere richting worden onjuistheden meer begaan.

Slaat men dezen weg in, dan komt evenwel weder eene andere zwarigheid op den voorgrond, dat is de nu onvermijdelijk belangrijke toeneming der reserve-fondsen. Dit moet eene zwarigheid genoemd worden, want behalve dat die fondsen wel eene bestemming, maar niet altijd een eigenaar hebben, is het in ieder geval zeer onjuist om ze maar zonder omkijken als zoodanig te handhaven. Zij worden dan spoedig doode kapitalen, die geen nut meer afwerpen, aan het openbaar verkeer onttrokken blijven, en improductief zijn.

Digitized by Google

Er dient gezocht te worden naar een middel om die kapitalen te kunnen aanwenden ten algemeenen nutte. En 't zijn de kapitalen niet alleen die beschikbaar komen, maar tevens de arbeidskrachten en de tijd van de velen, die thans de spaarbanken in hunnen al te grooten omvang beheeren.

Zouden die kapitalen en die arbeidskrachten niet gebruikt mogen en kunnen worden in den vorm van Hulp- of voorschotbanken?

Hij die in deze lijn gewerkt heeft, zal moeten erkennen dat Hulp- en voorschotbanken wellicht nog scherper dan spaarbanken, de welvaart bij den kleineren man bevorderen. Men denke daarbij niet alléén aan de voorschotten aan niet-bezitters, maar vestige vooral zijne aandacht op die aan kleine bezitters. Overmijdelijk zoude daartoe zijn eene vereenvoudigde wijze om hypothecair verband op vast goed te leggen, en dit ook weder op te heffen.

Bovenstaande opmerkingen en vragen kwamen bij mij op als resultaat van het aandeel door mij genomen in het bestuur en beheer der Spaarbank en der Hulpbank van het Departement 's Bosch der maatschappij tot nut van 't algemeen.

Met bescheidenheid worden zij aan de kritiek van meer bevoegden onderworpen.

's Hertogenbosch. G. Bosch.

Naschrift der Redactie. De juiste grens te behouden tusschen eigenlijke spaarbanken (nl. ter bewaring van kleine sommen der minvermogende klassen, met vergoeding eener lage, doch secure rente) en de gewone deposito-bank, als bedrijf uitgeoefend, met beooging van winst door het verschil der gemaakte boven de uitgekeerde rente, is een gewigtig punt bij de organisatie van alle spaarbanken in acht te nemen, en heeft dan ook bij de wetgevingen omtrent de rijks- en postkantoor-spaarbanken tot speciale bepalingen geleid om die grens aan te wijzen en te handhaven. Maximum van het totaal bedrag waarvoor de gewone rente wordt vergoed; andere beperking zoowel voor het geldbedrag bij elken inleg, als voor spoedige toelating tot nieuwen hoogen inleg, dienen daarvoor in de eerste plaats. Derving van alle rente, of ook vermindering der rente, voor de hoogere bedragen, sluit zich soms daarbij aan.

Digitized by Google

Maar vooral is het door den heer B. besproken stelsel, om nl. voor inleg boven een zeker bedrag staatsschuld aan te koopen voor rekening van den inlegger, die alzoo dáárvoor nimmer integrale terugbetaling in *geld* kan vorderen, een geschikt middel om het benuttigen der spaarbanken als gewone depositobanken te voorkomen.

Sedert vele jaren is het dan ook bij de Caisse d'Epargne et de Retraite en de postspaarbanken in Belgie in werking; meermalen hebben wij onze lezers daarop verwezen, evenzeer op de toepassing bij de Engelsche postspaarbanken, zie b.v. Economist 1880, p. 1233, en ons Januari-nummer van den loopenden jaarg. p. 61 v.

In Belgie wordt van de zoogenaamde *carnets de rente* (bewijzen van deelgeving in de aangekochte staatsschuld, een ruim gebruik gemaakt.

Volgens het laatst uitgekomen jaarverslag was de effectieve waarde der op deze wijze gekochte Inschrijvingen grootb., (na aftrek der verkoopen) fr. 6,518,000, aan 2½ pCt., 3 pCt. en 4 pCts. staatsschuld, over 1858 inschrijvingen verdeeld.

Het voorgaande jaarverslag gaf daarvoor aan: op ult° December 1879, een getal van 1645 inschrijvingen ter effectieve waarde van fr. 5,541,000; zijnde alzoo in het jaar 1880 voor c^a 1 millioen franken aan zulke inschrijvingen besteed, en wel door 213 deposanten, dus gemiddeld voor bijna fr. 5000 per hoofd.

Maar ook die aankoopen behooren o. i. niet onbeperkt door te gaan, anders zou de spaarkas, het karakter van deposito-bank ontgaande, indirectelijk administratiekantoor worden ten behoeve van personen die even goed zelve die zorg op zich konden nemen.

De staat zelf zou er wel altijd bij gebaat worden, in zooverre het stelsel een voortdurende en gedeeltelijk nieuwe aanvraag naar Nat. schuld medebrengt, en zeker is dat een niet te versmaden voordeel, dat men in Belgie, Frankrijk en Engeland bij deze toelating wel op het oog zal hebben gehad, — doch die reden mag niet overwegend zijn.

Hoe dat zij, bij redelijke, niet overdreven toepassing van het stelsel zijn er voordeelen, ook behalve voor den Staat aan verbonden, er zeker verdient het denkbeeld van den hr. B. dat ook particuliere spaarbanken dat middel mogten aanwenden, naar onze meening, allezins overweging; vooral, met het voorbehoud door hem gemaakt, dat nl. de spaarbank wel voor rekening van een deposant staatsschuld zou *aankoopen*, doch niet voor zijn rekening zou verkoopen.

Digitized by Google

Daardoor zou de maatregel beperkt worden tot belegging en bewaring, voor speciale rekening. Bij daling van de Beursprijzen, zou een oorzaak van *run* op de *kas* der spaarbanken worden voorkomen, en in 't geheel de risico der instelling worden verminderd, zeer ten bate der kleine deposanten voor wie zij eigenlijk dienen moet, en die er des te grooter zekerheid voor hunne inlagen door zouden verkrijgen.

Bij dergelijk systeem wordt tevens lastige aangroeijing der overwinsten of reservefondsen voorkomen. — Immers, die ontstaan door de meerder gemaakte dan uitgekeerde rente, en hoe meer groote posten, hoe grooter die baten; — wordt nu van de groote posten *alle* gemaakte rente uitgekeerd (nl. de coupons der obligatien die voor speciale rekening zijn gekocht), behoudens alléén de kleine korting voor administratie-kosten, dan vervalt ook de aangroeijing van het reservefonds, voor zooveel het aandeel dier inlagen betreft.

Dat zal dan ook de bedoeling van onzen geachten inzender geweest zijn, waar wij lezen dat, „slaat men dien weg in, weder „eene andere zwarigheid op den voorgrond komt, dat is de nu „onvermijdelijke belangrijke toeneming der reserve-fondsen."

De bestemming die soms aan die fondsen gegeven wordt, is inderdaad niet boven bedenking. Zij zijn uit de depots der inleggers gekweekt, en zijn alleen niet uitgekeerd, omdat men zich slechts tot een lage rentebetaling verbonden heeft. Hun karakter blijft niettemin dat van inhouding uit de gekweekte rente, ten einde beter waarborg te hebben, om te allen tijde, ook in de ongunstigste omstandigheden, steeds op aanvrage te kunnen terug betalen.

Al hebben alzoo noch de tegenwoordige noch vroegere inleggers regtens aanspraak op die gelden, zoo strijdt het toch o. i. met een gezonde opvatting van een spaarbankinstelling, indien men de rente der sterk aangegroeide fondsen besteedt om b. v. zwemscholen, volksbibliotheken of andere instellingen, hoe nuttig ook op zich zelve, te bekostigen of te subsidieeren.

Ook dit bezwaar heeft men bij de Belgische rijksspaarbank willen voorkomen door nl. naar gelang van zaken extra-uitdeelingen uit die overwinsten toe te laten, elke vijf jaren, ponds pondsgewijze over de saldo's der boekjes, met uitsluiting van die van 't allerlaatste jaar (om te voorkomen dat men, bepaald met het oog op het extra-dividend, kort voor die uitdeeling eerst inlegger worde.)

Digitized by Google

In 1881 heeft nu in Belgie zoodanige extra-uitkeering voor de derde maal plaats gehad; art. 32 der wet laat toe, een gedeelte van het reserve-fonds daartoe te bestemmen; — de extra-uitdeeling over het vijfjarig tijdperk, eindigende 1880, was 1,755,894 fr. of 40 centimes per 100 franc voor elk der 5 jaren, gevende alzoo, met de 3 pCt. vaste rente, $3\frac{1}{10}$ pCt. interest per jaar.

Niets zou, naar onze meening beletten dat dergelijk stelsel ook bij ons, 't zij voor rijks- of particuliere spaarbanken wierd toegepast. Wilde men daartoe voor de eerstgenoemde overgaan, dan zou de wet van 1880 in dit opzigt gewijzigd moeten worden.

Overigens geeft ook het laatste Belgische Verslag meer dan een bewijs van de gezonde werking der Rijksspaarbank aldaar. Het prelevement voor de *administratie-kosten* was bij de oprigting in 1865 op $\frac{1}{2}$ pCt. bepaald; sedert 1878 kon dat bedrag tot $\frac{3}{8}$ pCt. worden verlaagd, terwijl sedert 1881 een korting van slechts $\frac{1}{4}$ pCt. wordt toegepast.

De zorg om zooveel mogelijk te voorkomen dat de spaarbank als gewone depositobank wordt gebruikt, is ook bij de bestuurders levendig.

„Un point très délicat", zegt hun laatste verslag, „c'est de déterminer la limite entre les dépôts faits par des capitalistes et ceux que l'on ne peut considérer que comme des embryons de capitaux, appartenant à la classe des déposants pour qui les caisses d'épargne ont été plus particulièrement instituées.

„A cet égard, il ne faut pas perdre de vue une observation de l'exposé des motifs du projet de loi, c'est que les caisses d'épargne ne sont pas fondées uniquement dans l'intérêt des travailleurs vivant d'un salaire journalier, mais aussi dans l'intérêt de la classe bourgeoise; on ne pourrait en écarter les petits rentiers, les employés, les femmes isolées, les orphelins, les mineurs etc."

In verband daarmede is dan ook een der voorstellen van het Bestuur der spaarkas (Conseil Général) aan den Minister van Finantien, om een nieuwe indeeling te maken voor het rentebedrag namelijk om de vaste rente van 3 pCt., welke steeds de regel is geweest, alleen voor inlagen tot een maximum van fr. 12,000 toe te laten, en om voor hetgeen dat cijfer te boven gaat slechts 2 pCt. uit te keeren.

Voorzeker is die 3 pCt. rente een hoog bedrag, en evenzeer fr. 12,000 een hoog maximum voor een spaarbank, welk een en ander trouwens door het karakter hetwelk deze instelling, blijkens bovenaangehaalde zinsnede, in Belgie heeft, wel wordt verklaard.

Digitized by Google

Die hooge rente nam echter niet weg, dat er nog een extra dividend van bijna ¼ pCt. 's jaars kon bijgevoegd worden, bij vermindering der administratiekosten, en met behoud van een voldoend reservefonds, 't welk ultо December 1880 tot fr. 5,530,000 was aangegroeid, en in 1881, na aftrek der 1,755,000 extra uitkeering, nog fr. 3,774.000 bedroeg. RED.

Digitized by Google

VRIJDOM VAN ZOUT-ACCIJNS VOOR DEN LANDBOUW.

Rapport der Commissie.

De tot nu toe bestaande bepalingen omtrent de vrijdommen van den zoutaccijns voor gebruik bij landbouw of veeteelt, zijn gebleken in meer dan een opzigt niet voldoende te zijn, zoowel wegens de formaliteiten en kosten, als ook wegens de voorgeschreven vermenging, of zoog. denatureering, om het zout voor menschelijk verbruik ongeschikt te maken en alzoo misbruik te voorkomen. Wij verwijzen daaromtrent naar de artikelen van de Economist 1880, pag. 386. Econ. 1881 pag. 738, 938. Zie ook pag. 319. v.

Ook in het V. Verslag bij het wetsontwerp tot betere verzekering van den zoutaccijns v. 1880 werd daaromtrent gewezen, en o. a. aangevoerd, wat thans ook in het rapport bevestigd wordt, dat sommige landbouwers, het hooge nut van zoutverbruik, vooral voor veevoeder, inziende, nog de voorkeur geven aan het bezigen van veraccijnsd zout, (dus voor het viervoud der kosten van het artikel) liever dan volgens de bestaande voorschriften omtrent vermenging en toezigt, accijnsvrijdom aan te vragen. Ten slotte is alzoo het verbruik voor landbouwdoeleinden zeer beperkt.

Door den vorigen minister van Financiën werd dan ook in Febr. 1881 eene Commissie benoemd ten einde voorstellen te doen omtrent eene betere regeling van het onderwerp.

Het rapport dier Commissie, dd. 17 Mei 1882, is thans in de Staats-Courant van 1 Junij opgenomen, en bevat belangwekkende uitkomsten van het door haar ingesteld onderzoek, hetwelk in de bijzonderheden wordt medegedeeld. (Zie de vraagpunten, *Econ.* 1881, pag. 320).

Hare conclusiën komen hierop neder.

De klagten over de thans voorgeschreven wijze van vermenging zijn niet ongegrond.

In plaats van de thans voorgeschreven vermenging met glauberzout, lijnkoeken-meel, of roet, stelt de Commissie eene vermenging voor met ¾ pCt. alsempoeder, ½ pCt. gebrande chicorei en ¼ pCt. ijzeroxyde, welk mengsel voorts in dépots verkrijgbaar zou kunnen worden gesteld,

Digitized by Google

en dus zonder geschreven aanvrage of verdere formaliteiten voor den landbouw beschikbaar zou zijn. Dit onderwerp wordt verder toegelicht in het 3e punt van het rapport, omtrent het terugbrengen van het toezigt der ambtenaren tot een minimum van bezwaar.

De binnenslands vervaardiging van zout-liksteenen voor het vee, uit accijnsvrij zout zamengesteld, wordt door de Commissie niet aangeraden.

Ook bij eventueele verlaging van den zout-accijns tot op de helft, nl. *f* 4.50 per 100 kilog. raadt de Commissie het blijven toekennen van vrijdom op de door haar voorgestelde grondslagen aan.

Accijns-vrijdom voor het zout bij de boter- en kaasbereiding wordt voorts ampel besproken. De vraag was aan de Commissie gesteld, voor zooveel betreft het zout, *vervat* in de boter en kaas die naar het buitenland wordt verzonden

Alzoo opgevat, wordt het denkbeeld dezer restitutie niet door de Commissie gesteund. Immers bij het gebruik van zout bij de boter- en kaasbereiding gaat veel zout verloren behalve de hoeveelheden die in het product *vervat* zijn. Voor deze laatste hoeveelheden teruggave te verleenen zou de moeite naauwlijks waard zijn, met het oog op de daaraan verbonden formaliteiten van aangifte en bemoeijingen der douane bij uitvoer.

Wilde men echter teruggave verleenen van accijns voor de hoeveelheid zout, bij de bereiding gebezigd, dan zou een teruggave van 34 ct. à 54 ct. per 100 kilo in aanmerking kunnen komen.

De Commissie verbindt daaraan echter een voorstel om alsdan den buitenlandschen boter, als æquivalent voor onzen zout-accijns, met een invoerregt ad *f* 1 per 100 kilog. te belasten.

Thans wordt veel boter ingevoerd, die na eenige bewerking of alleen verpakking, weer naar het buitenland wordt verzonden. In dat geval zou dus de Nederl. exporteur door de besproken restitutie noodeloos bevoordeeld worden. Het komt ons voor dat dit laatste gedeelte van het rapport niet boven bedenking is te achten. Kortheidshalve moeten wij ons tot dit résumé bepalen, ons voorbehoudende er nader op terug te komen.

Digitized by Google

GEMEENTELIJKE GASFABRIEKEN.

In den strijd of exploitatie eener gasfabriek in eigen beheer bij de gemeente met gezonde begrippen van Staathuishouding is overeen te brengen, hebben wij reeds vroeger (Economist 1871 pag. 1034 v.) onze meening gezegd.

De dienst van elke gasfabriek is tweeledig. Zij verschaft niet alleen verlichting aan particulieren, doch voorziet ook in een belangrijk punt der openbare veiligheid: *de straatverlichting.*

„Wanneer nu een gemeente," zoo schreven wij aldaar, „om zeker te zijn dat in de publieke dienst steeds goed zal worden voorzien, zelve een gasfabriek oprigt, ligt het in den aard der zaak dat de particuliere verlichting zich daaraan verbinde; immers, door beide voorzieningen geheel afgescheiden te willen houden, zoude men, *pour l'honneur du principe*, veel noodelooze kosten maken en ook de particuliere verlichting noodeloos bezwaren, door aan die fabriek het belangrijk debiet van de publieke dienst en gemeentegebouwen te onthouden. Wij zien dan ook niet in, waarom een gemeentelijke gasfabriek, uit dat oogpunt beschouwd, niet zeer goed verdedigbaar zou zijn. Zeker komt men daarmede wel in deze moeijelijkheid, hoe nu den prijs voor particulieren te regelen? Als men dien zeer hoog bepaalt, krijgt men wel eene bate die in de stadskas komt en dus indirectelijk ten bate van allen strekt, doch dan geldt de tegenwerping: waarom eene indirecte *belasting* (want dit zou het zijn) enkel op de *gas*-verbruikers gelegd? Van de zijde der gasverbruikers gaat dan ook de tegenovergestelde eisch uit: verlaag de gasprijzen zóó, dat gij er uwe kosten mede dekt, meer niet; wij ingezetenen hebben daar regt op, het is in onze eigen fabriek, het gas moet *au prix de revient* geleverd! — Die eisch gaat o. i. weer te ver; de fabriek is die der *gemeente*, niet der *gasverbruikende ingezetenen.* Bepaalde men den gasprijs lager dan het in redelijkheid door eene particuliere exploitatie zou kunnen geleverd worden, dan begaat men eene onbillijkheid jegens de mindere klassen, die geene gasverbruikers zijn, dan is het prijsverschil indirectelijk een geschenk door de gemeente-exploitatie aan een deel der bevolking verschaft. Beide uitersten behooren zeker vermeden te worden. Het best ware wel zoo alle ingezetenen, zonder onderscheid, gas verbruikten, maar daar is men nog verre van af. Zoolang dat nog niet het geval is, behooren de tarieven o. i. zóó te zijn, als zij bij exploitatie door partieulieren konden verwacht worden een redelijke winst te leveren. De prijs zal dan toch nog altijd een vrij aanzienlijk zuiver bedrag in de stadskas doen vloeijen, die ten bate van alle komt."

Digitized by Google

De voordeelen voor de ingezetenen in 't algemeen, zonder benadeeling van een bepaald gedeelte der burgers, spreken o. i. bij aanneming van dergelijk stelsel zoo luid, dat het dan ook niet te verwonderen is dat de gemeentelijke exploitatie meer en meer ingang heeft gevonden. Men vindt daarvan dan ook weder de bewijzen in de memorie, waarmede het dag. bestuur van Amsterdam zijn voorstel, om geen nieuwe concessie aan een gasfabriek te verleenen doch zelf te exploiteeren, heeft toegelicht.

Die memorie bevat o. a. een belangrijk overzigt van de ervaring te dien opzigte zoowel hier te lande als in het buitenland verkregen wat eene exploitatie van gemeentewege betreft.

Ten aanzien van Brussel vonden wij daar gemeld dat de gemeentelijke gasfabriek over 1881, een winst opleverde van 1,886 000 francs, onverminderd de besparing eener uitgaaf van 373,000 fr. voor de openbare verlichting. In 1874 was aldaar het contract met de concessie-houdende mij opgezegd, en het gemeentebestuur verheugt zich thans niet zonder reden, dat toen, na eenige aarzeling, tot exploitatie in eigen beheer is besloten.

Parijs heeft in 1850 een concessie voor ruim 50 jaren gegeven, waarvan de stad thans c^a 14 millioen franken 's jaars geniet, terwijl de aandeelen der Mij over de 500 pCt. genoteerd staan. Het is dus geen wonder dat nu en dan stemmen opgaan om de verleende concessie voor rekening der gemeente weder in te koopen.

Bij hare voorstellen omtrent het eigen beheer, beriep de Brusselsche regering zich op hetgeen men in België, Duitschland, Engeland en ook in Holland deed, en voerde aan, dat in Engeland 292 gemeentebesturen geld hadden geleend voor gas- of waterleidingen, en dat in België reeds 10, in Holland 58, in Duitschland 220, en in Engeland 75 plaatsen gas maakten in eigen beheer, terwijl van de 75 plaatsen in Engeland 57 daartoe waren overgegaan, nadat zij vooraf de proef met het geven van concessie hadden genomen.

In Duitschland waren tegenover de 220 fabrieken in eigen beheer, 261 fabrieken aan particulieren behoorende. De eerste bedienden eene bevolking van 5,757,633 zielen, de laatste eene bevolking van 3.512,503 zielen, en de gasproductie bedroeg, voor de eerste 225,522,929 kubieke meters, voor de laatste 108,064,330 kub. meters. De daarin gestoken kapitalen waren voor de eerste 114,968,710 mark, voor de laatste 54,232,340 mark.

Eindelijk had geen der gemeentebesturen zich over het eigen beheer te beklagen en alle vonden de onderneming zoo voordeelig, dat zij besloten hadden haar voort te zetten.

Het is de Statische Correspondenz, jaar 1878, no. 25, (zegt de memorie, zie *A. Handelsblad* v. 25 Mei), waaraan deze gegevens zijn ontleend.

Digitized by Google

ECONOMISCHE NALEZINGEN EN BERIGTEN.

— **Gaat Twenthe onder het vrijhandel-stelsel achteruit?** Met verwijzing naar ons no van Mei ll. pag. 498 deelen wij hier nog een nader antwoord mede in het *Nieuws van den Dag* uit Twenthe ingezonden ter weerlegging van de door sommige dagbladen opgenomen beweringen, dat Twenthe onder het vrijhandelsstelsel achteruit zoude gaan.

De *Amst. Ct.* had o. a. gewezen op een adres met 37 onderteekeningen, op 3 na alle van fabriekanten en belanghebbenden te Enschedé, waarin eene wederinvoering der differentiëele invoerrechten in Nederl.-Indie, (nl. vrijdom van Nederlandsch fabrikaat, met belasting van vreemd) als in sommige omstandigheden onmisbaar wordt voorgesteld.

Daarop schrijft nu de vorige berigtgever (vrijhandelaar uit Twenthe) in het *N. v. d. Dag* van 1 Mei ll.

„Ik zal andermaal feiten geven bij de beoordeeling van de onderteekenaren van het Enschedesche adres, waarvan de *Amsterd. Ct.* gewaagt.

„Dat adres is geteekend door 37 personen en firma's; daaronder zijn 21 die wel zaken doen misschien, maar geen fabriek hebben. Van de overige 16 fabrikanten hebben 3 firma's, bij hunne reeds lang bestaande fabriek, een nieuwe fabriek gebouwd, nl. de heeren Gebr. van Heck, C. Roessingh en Zn., Menco en Cohen, de laatste hebben daarenboven onlangs een fabriek, die reeds eenigen tijd stilstond, gekocht, om die eerlang weder in werking te brengen, 6 andere firma's die het adres hebben geteekend, namelijk de heeren J. F. Scholten en Zn., Stroink en Blijdenstein, Ter Kuile Cromhoff, Ter Kuile en Morman, E. Ter Kuile en Zn., B. W. en H. Ter Kuile, hebben de laatste jaren hunne fabriek min of meer uitgebreid.

„Die uit dit adres dus wil opmaken dat de zaken in Twenthe zoo achteruitgaan (en daarop toch komt het aan) vergist zich schromelijk.

„Onder de onderteekenaren van het adres vindt men voorts den heer A. Schem, die, uit den aard der zaak, freetrader is, omdat hij agent is van een Manchester huis in katoenen garens, en den heer B. J. Schröder, handelaar op Rangoon (Engelsch-Indië), waar hij wollen manufacturen verkoopt, die hij in Duitschland, België en ook wel in Tilburg laat vervaardigen.

Digitized by Google

„Deze onderteekenaren hebben zeker niet bedoeld een protectionistisch karakter aan dat adres toe te kennen, en strikt genomen is dat adres dan ook niet protectionistisch; het vraagt althans nu nog geen protect. maatregelen.

„Wat de al of niet oprichting van de spinnerijen der heeren Hofkes en Co en Gebr. Scholten en Co te Almelo betreft, daarover zullen wij niet verder twisten met de *Amsterd. Ct.*, maar waar ik gewezen heb op eenige spinnerijen die wel goede zaken doen, blijkens de betaalde dividenden, schijnt het betoog, dat zulke fabrieken, *die sedert* 20 *jaar geen protectie genoten hebben in ons land* met Engeland kunnen concurreeren, overbodig.

„De *Amsterd. Ct.* erkent dan ook, dat aan sommige fabrieken in Twenthe meer uitbreiding gegeven is, maar voegt er bij, dat de uitbreiding geschiedt is aan fabrieken, welke uitsluitend of bijna uitsluitend voor het binnenland werken; maar indien zulks al toegegeven werd, wat niet het geval is, wat bewijst het anders, dan dat de zaken in Twenthe niet achter- maar vóóruitgaan?

„In mijn vorig schrijven heb ik nog vergeten te zeggen, dat de firma Jannink te Goor, onlangs een fabriek te Wierden, die reeds eenigen tijd had stilgestaan, heeft aangekocht, om die eerlang weer in werking te brengen. Ook de firma ter Horst, te Rijssen, heeft haar fabriek de laatste jaren nog al uitgebreid."

— **West-Indische Maildienst.** Bij de pogingen om onze Kolonie Suriname tot een vernieuwd leven op te wekken, door beter kultuurplannen (zie *Econ.* Febr. ll., p. 214), en geregelden toevoer van arbeidskrachten, is eene directe stoomverbinding met het moederland steeds onder de vereischten gerekend. Een prospectus, in den loop der maand te Amsterdam verschenen en door geachte en soliede namen geteekend, heeft de zaak thans voor het publiek gebragt. Het voornemen is, om met behulp van een toegezegd rijks-subsidie, een maandelijksche vaart op Suriname te openen door middel eener maatschappij met een kapitaal van *f* 1,200,000. Het prospectus zegt o. a.:

Het is niet alleen bedroevend voor ons nationaal gevoel, dat de voornaamste wegen, die Nederland met zijne West-indische kolonie verbinden, over den vreemde loopen en in vreemde handen zijn; de Nederlandsche handel lijdt daarvan ook in vele opzichten nadeel. De verplichte omweg over de buitenlandsche haven is kostbaar en dikwerf oorzaak dat de producten onzer koloniën elders dan in Nederland worden ter markt gebracht, gezwegen nog dat Suriname somwijlen, wanneer het heerschen der gele koorts in eene der Engelsche bezittingen quarantaine-maatregelen eischt, gelijk nu weder het geval is, van het overige deel der wereld bijna is afgesloten. Dat eene Nederlandsche

Digitized by Google

stoomvaartlijn, bij eenige medewerking van de Regering en van den handel, op voldoende vrachten zou kunnen rekenen en niet alleen eene nationale maar ook eene winstgevende onderneming zou zijn, komt niet twijfelachtig voor.

De Regeering verklaarde zich gaarne bereid de onderneming te steunen, door haar het vervoer van de mail, de gouvernements-passagiers en goederen op te dragen en bovendien verschillende voordeelen toe te kennen, die de exploitatie-kosten der onderneming zullen verminderen. Voor het vervoer der mail is door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid eene vergoeding toegezegd van *f* 1500 per reis, makende over de twaalf uit- en thuisreizen, die aanvankelijk zullen worden ondernomen, *f* 36,000 's jaars. De Minister van Koloniën verzekerde aan de onderneming een minimum van *f* 800 voor elke uitgaande boot, makende over 12 uitreizen *f* 9600 's jaars, waartegen het Departement van koloniën het recht zal hebben 36 ton gouvernements-goederen in ieder schip te laden, en gaf bovendien de toezegging, dat de Gouvernements-passagiers, behoudens buitengewone omstandigheden, van de booten der onderneming zullen gebruik maken; dat vrijdom van haven-, ton- en baken-gelden in de Nederlandsche Westindische Kolonien zal worden verleend; dat de noodige herstellingen tegen vergoeding van de door de Regeering betaalde arbeidsloonen en gebruikte materialen, door de gouvernements-inrichtingen in de West-Indie zullen kunnen geschieden, en de noodige terreinen op Paramaribo voor loodsen tot opslag van lading, steenkolen enz. kosteloos zullen worden afgestaan.

De minister van marine beloofde het vervoer van het personeel en materieel, dat met particuliere schepen naar de West-Indiën zal worden gezonden, uitsluitend aan de onderneming te zullen opdragen.

Naast deze toezegging van de Regeering, mocht de onderneming ook de verzekering ontvangen van den steun van de Nederlandsche Handelmaatschappij en van vele andere firma's, die belang hebben bij den handel op West-Indie. Dat de goederen, door het moederland uitgevoerd of voor Nederland bestemd, bij voorkeur van de nieuwe lijn gebruik zullen maken, is gereedelijk aan te nemen. De oprichters durven zich zelfs vleien, dat ook van de overige goederen een niet onbelangrijk deel in doorvracht over Amsterdam voor de Nederlandsche lijn zal kunnen worden verkregen."

Blijkens thans gedane aankondiging was echter op den dag der inschrijving het vereischte bedrag slechts voor de helft volteekend. Met de oprigters mag men zich vleijen, dat het ontbrekende kapitaal nog zal worden gevonden.

Moge aansluiting van Suriname aan het telegraafnet dan ook eindelijk worden verkregen!

Digitized by Google

— De uitkomst der **Coöperatieve winkelvereeniging v. Eigen Hulp te 's Gravenhage** over het jaar 1881 is zeer gunstig te noemen. Wij ontleenen de volgende opgaven aan het verslag:

Op 1 Januari 1882 telde de vereeniging 932 leden tegen 641 begin 1881. In 1881 nam het aantal leden dus met 291 toe, tegenover eene toename met 218 in 1880, en met 60 in 1879.

Het aandeelen-kapitaal bedroeg op 1 Januari 1882 ƒ 21,878 tegenover ƒ 13,654 vorig jaar. Het nam mitsdien in 1881 toe met ƒ 8,224 terwijl het in 1879 toenam met ƒ 1,584 en in 1880 met ƒ 6,090.

De *ontvangsten* bedroegen in totaal ƒ 243,602, waaronder wegens verkoop van goederen ƒ 237,362.

De *uitgaven* bedroegen:

Aan inkoop van goederen	ƒ	196,152
Onkosten, provisie, vracht, bestelloonen	„	5,068
Verbruikte materialen	„	1,539
Grondbelasting	„	101
Patent en personeele belasting	„	309
Assurantie	„	149
Salarissen van het personeel	„	9,148
Onderhoud gebouw	„	411
Reparatiën aan gereedschappen enz.	„	166
Drukwerk, portos, kantoorbehoeften enz.	„	1,132
Advertentiën	„	228
Brandstoffen	„	75
Gas- en duinwaterverbruik	„	440
Rente kapitaal	„	714
Rente obligatieleening	„	1,233
Afschrijving kosten van oprichting	„	33
„ gebouw en erve	„	697
„ gereedschappen en mobilair	„	1,039
Totaal der uitgaven	ƒ	218,643
Netto winst	„	24,958
Totaal	ƒ	243,602

Het debiet dat, zoo als men zag, thans ƒ 237.000 bedroeg, toont zeer groote toeneming tegenover de vorige jaren, nl. ƒ 132,000 in 1880 en ƒ 88,000 in 1879.

Als controle op de ontvangsten heeft het bestuur evenals het vorig jaar, de hoeveelheden nagegaan die van elk artikel zijn verkocht en elk dier hoeveelheden vermenigvuldigd met den *gemiddelden* verkoopprijs van het betrokken artikel Daarbij is opgeteld eene som van ruim ƒ 2100 wegens gezamenlijken inkoop terugbetaald door andere winkelvereenigingen en toen is als totaal verkregen een bedrag van ƒ 237,700 dus slechts ƒ 337 meer dan de verkoop van goederen heeft opgebragt. Dit uiterst

Digitized by Google

geringe verschil toont aan, dat werkelijk al het verkochte behoorlijk verantwoord is.

Ten aanzien van de uitgaven valt op te merken dat er aan salarissen van het personeel der winkelvereeniging ƒ 3800 meer is uitgegeven dan in 1880; dit is een gevolg van de uitbreiding die het personeel wegens het steeds toenemend debiet moest ondergaan. Op 1 Januarij 1882 waren in dienst:

Kantoorpersoneel: 1 administrateur, 1 onderboekhouder en 2 klerken.

Winkelpersoneel: 1 winkelhouder, 5 winkelbedienden en 2 magazijnknechts.

Buitenpersoneel: 8 loopknechts.

Aan de beambten en bedienden der winkelvereeniging wordt een som van ƒ 2736, uitmakende ± 11 pCt. der zuivere winst uitgekeerd.

Van de in 1880 gesloten obligatieleening ad ƒ 25.000 is in 1881 een bedrag ad ƒ 500 afgelost.

Het aan de leden toekomend dividend bedraagt 10 pCt. d. i. 1 pCt. meer dan over 1880 en weder evenveel als over 1879. Neemt men in aanmerking, dat het aandeel der leden in het totale verbruik ƒ 178,251 of ruim 75 pCt. van het totale debiet bedraagt, d. i. 7 pCt. meer dan over 1880 en 15 pCt. meer dan over 1879, en dat de winst dus over een betrekkelijk veel grootere som moet verdeeld worden, dan is de uitkomst allezins gunstig te achten, vooral daar voor afschrijving van het gebouw en van de gereedschappen en mobilair alsmede voor inhouding voor het reservefonds en afvoering van de kosten van oprichting de niet onbelangrijke som van ƒ 4257 van de winst is gereserveerd.

Aan aanhoudend streven om de verschillende artikelen zooveel mogelijk van de producenten in te koopen heeft het ook in het afgeloopen jaar niet ontbroken. De voornaamste stap, die het bestuur op dien weg voorwaarts ging, was de inkoop van eene kaveling Java-koffij op de veiling der Nederlandsche Handelmaatschappij van October 1881. Van de 100 balen, die de kaveling groot was, kocht de Haarlemsche Winkelvereeniging van Eigen Hulp er 25, zoodat er 75 voor de Haagsche overschoten, bijna genoeg om tot de veiling, die den 1en Februari 1882 gehouden werd, voldoende van koffij voorzien te zijn. De inkoop van koffij van de Handelmaatschappij geeft twee voordeelen 1o dat de winkelvereeniging zonder de tusschenkomst van eenigen tusschenpersoon regtstreeks van den producent dus zoo voordeelig mogelijk koopt, en 2o dat het bestuur aan de leden de zekerheid kan geven dat zij zuivere Java-koffij drinken zonder eenige vermenging met andere soorten van minder kwaliteit.

De zamenwerking van de verschillende winkelvereenigingen van Eigen Hulp, ten doel hebbende om door onderlinge coöperatie d. i. door gezamenlijken inkoop beter en voordeeliger inslagen te doen, is ook in

Digitized by Google

1881 weder een stap verder gekomen. Den 16den Julij werd in het gebouw der Winkelvereeniging eene bijeenkomst gehouden van afgevaardigden der winkelvereenigingen van Eigen Hulp uit het geheele land, om dit belangrijke en niet zeer gemakkelijk uit te voeren onderwerp te bespreken. Over de hoofddenkbeelden van uitvoering werd spoedig eenstemmigheid verkregen. De uitvoering zelve is verdaagd totdat de nu onlangs opgerichte Winkelvereeniging in Amsterdam eenigen tijd zal hebben gewerkt, daar hare hulp onmisbaar wordt geacht om het welslagen te verzekeren. Mogt ook te Rotterdam eene Winkelvereeniging van Eigen Hulp tot stand komen, waartoe aldaar ijverige pogingen in het werk worden gesteld, dan zou ook die Winkelvereeniging onschatbare diensten aan hare zustervereenigingen kunnen bewijzen, want alleen dan als men op de voorlichting en hulp kan rekenen van personen, die in een der beide koopsteden gevestigd en bekend zijn, kan de zoozeer gewenschte gezamenlijke inkoop de vruchten afwerpen, die men er zich van voorstelt.

Over het geheel is het aantal winkelvereenigingen van Eigen Hulp in 't vorig jaar weder toegenomen terwijl sommige der reeds bestaanden zich hebben uitgebreid en er nog steeds pogingen worden aangewend tot de oprigting van nieuwe Winkelvereenigen zooals o. a. te Rotterdam en te Groningen.

De Haagsche Vereeniging geeft een goed voorbeeld, niet alleen door het welslagen der onderneming zelve, maar ook door haar uitvoerig en zakelijk verslag waardoor de aandacht op dezen nuttigen vorm van coöperatie in uitgebreider kring gevestigd wordt, en naar wij hopen, tot navolging zal worden aangespoord.

— **Rijks-Postspaarbank.**

In de maand:	Inlagen.	Terugbetalingen.	Saldo inleg der maand.	Totaal ingeschreven ult° der maand.
April 1881	ƒ 113,338	ƒ 1,467	ƒ 111,870	ƒ 111,870
Mei	120,273	7,570	112,703	224,574
Junij	93,019	11,563	81,455	306,029
Julij	141,958	20,722	121,235	427,265
Augustus	139,806	25,468	114,337	541,603
September	125,251	39,079	86,172	627,776
October.	120,610	53,055	67,554	695,331
November	140,151	59,885	80,265	775,600
December	132,505	57,488	75,017	850,617
Januarij 1882 . .	195,552	59,860	135,691	994,314
Februarij	154,088	60,644	93,444	1,087,758
Maart	156,423	71,422	85,001	1,172,759
April	142,102	83,067	59,035	1,231,795

Het getal boekjes bedroeg over de eerste maand, met ult° April 1881 5651, hetgeen ult° April 1882 tot 32,254 was toegenomen.

Digitized by Google

Digitized by Google

THE UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY
D AISLE SECT SHLF SIDE POS ITEM C
8 04 33 25 8 06 002 5

Digitized by Google

Digitized by Google

THE OHIO STATE UNIVERSITY BOOK DEPOSITORY
D AISLE SECT SHLF SIDE POS ITEM C
8 04 33 25 8 06 002 5

Digitized by Google

Digitized by Google

3 2435 06419709 8
THE OHIO STATE UNIVERSITY BOOK DEPOSITORY
D AISLE SECT SHLF SIDE POS ITEM C
8 04 33 25 8 06 002 5

Digitized by Google

Digitized by Google

The Ohio State University
3 2435 06419709 8
THE OHIO STATE UNIVERSITY BOOK DEPOSITORY
D AISLE SECT SHLF SIDE POS ITEM C
8 04 33 25 8 06 002 5